BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
3 C
1

M. FABII QVINTILIANI

RHETORIS CLARISSIMI, ORATORIArum inſtitutionum Libri XII, opera ac ſtudio [redacted] IOANNIS SICHARDI, aliorumq́; doctiſſimorum in utraq; lingua Virorum: partim ex meliorum codicum collatione reſtituti ſibi, partim Annotationibus non pœnitendis illuſtrati.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Quibus ſparſim adiecimus Guihelmi Philandri Caſtilionei Caſtigationes.

Præterea quoque Declamationum Librum poſtremæ huic æditioni cum ſcholijs et argumentis addidimus, ut uno libro omnia Fabij opera eſſent comprehenſa.

AD HAEC

Indicem rerum & uerborum memorabilium locupletiſſimum.

[redacted]

MARCVS Fabius Quintilianus Romæ natus eſt, quibus Conſulibus, aut quo imperãte Cæſare, non legi. Veriſſima cõiectura adducor, ut fidem libris temporum non habeam, ubi legitur Quintilianus Calagura urbe Hiſpaniæ oriundus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cum Hiberos memoria dignos ſuos, ſuis Epigrammatibus inſerat, nullam de Quintiliano mentionem fecit, ſed eũ ſeperatim cũ ueneratione nominat.

Quintiliane uagæ moderator ſumme iuuentæ,
Gloriæ Romanæ Quintiliane togæ,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Et ipſe dicit cum eſſet adoleſcentulus, cognouiſſe Domitium Afrum et Senecam, qui ambo ſub Nerone periêre. Seneca in Libro ſexto Diuiſionum Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extant multæ declamationes acutæ et breues, ſtylo aliquantulum remiſſiore. Is auus fuit Mar. Fabij Quintiliani, qui Romę multis annis Rhetoricen cũ ſumma laude docuit. Et ipſe rurſus Quintilianus mẽtionem facit patris, qui cauſidicus fuit apud principem. Neq; notitia, neq;

gratia caruit. Domitiani enim Cęſaris nepotum cura ei delegata fuit. Diſciplinæ eius caſtigatiſſimæ pleniſſimum teſtimonium C. Cęlius affert: qui ſub tali præceptore tantum profecit, ut ſui tēporis Oratores facilè ſuperauerit. Duxit uxorem ex nobili familia, ex qua liberos ſuſcepit, quæ acerbiſſima fatorum ſorte in prima iuuentis flore rapta fuit. Alterum ex liberis, cum librũ de Cauſis corruptæ Eloquētiæ edidiſſet, amiſit Poſtea cum Rhetorices libros ſcriberet, Quintilianum filium unicum parentis lumen ac ſolatiũ rogo dedit. Teſtis & ipſe infelix ſenex ſuarum lachrymarum eſt. Eius filiola ex alia, ut credo, uxore Tutilij equitis Romani filia genita nupſit Nouio Celeri uiro claro. Quo tempore deceſſerit, affirmare non audeo, quoniam is qui trahit, fide caret.

EORVM QVAE PRAECIPVA HABENtur in Quintiliani Inſtitutionum libris Elenchus.

A

ABdicationum duæ ſunt formæ 319
Abſtemius unde dicatur 45
Academici in utranque partem diſputant 513
Accentuum in latinis nominibus ratio 26
Accij Poëtæ laus 439
Accuſatoris officium 305
Achillis clypeus qua pictura inſignitus fuerit 97
Actionis quæſtio 296
Acumen præcipuè ualet in altercatione 268
Addicti qui dicantur 313
Adoleſcentibus aliquando parcendum 472
Aduocatus nonnunquam malæ cauſæ argumentum eſt 514
Aemulatio profectum alit 19.10
Aenigmata 366
Aeolicæ rationi ſermo noſter eſt ſimillimus 41
Aeſchinis laus 436
Aeſchilus primus tragœdiam protulit 335
Aeſopi fabulæ 50
Aetas noſtra ſatis longa quibuslibet ſtudijs 539.540
Aetas quæ ſtudijs maximè accommodata 12
Affectuum diuiſio, et quomodo ſint mouendi 247
Affectuum mouendorum ratio 243
Afranij laus 404
Africani Iulij uires in dicendo 532
Ager ab agendo dictus à quibuſdam 42
Agláophon clarus pictor 531
Agrippa unde dictus 28
Albutij laus 92
Alcæi laus 435
Alcmenes ſtatuarius clarus 532
Allegoria omnibus ſeruit 366
Altercationis præcepta 267
Ambiguitas uitanda 336
Ambitio uirtutum plerunque cauſa eſt 19
Amicitiæ firmiſsimæ ineũtur in ſcholis ibid.
Amictus qualis fuerit ueteribus 501
Amphibologia, & eius ſpecies 325
Amplificationis ſpecies 359

Antimetabole 466
Analogia 56
Analogia quæ ſit 218
Anaſtrophe 34.368
Andronicus Hypocrita præceptor, pronũciationis Demoſthenis 453
Animus humanus, ueluti ſitũ ducit ex umbratili uita 18
Animorum origo cœleſtis creditur 9
An quid ſignificet 35
Antapodoſis 348
Anticategoria 303
Antigoni imago ab Apelle picta 86
Antimachi genus dicendi & laus 405
Antipatris in carmine facilitas 711
Antiphilus clarus pictor 531
Antipophora 460
Antitheton 404
Antonius pronunciando multũ potuit 453
Antonij perſona apud Ciceronem qualis 96
Appelles pictor præſtantißimus 532
Apodixis 198
Apollonius Molon præceptor Ciceronis 109
Appollonij laus 434
Apologi ab Aeſopo nomẽ habẽt 215
Apologia 432
Apophaſis 383
Apoſtrophe 382
Aptè quomodo dicamus 463
Arati Poëtæ laus 434
Archiæ in carmine facilitas 460
Archilochi laus 434
Argumentum quid ſignificet 198
Argumentorum tractatus 198.219
Ariditas maximà uitãda in præceptore 68
Ariſtoteles præceptor Alexãdri Ma(gni petitus à Philippo 12
Ariſtotelis Libri ad Theodectẽ quales 90
Ariſtotelis laus 437
Ariſtophanes comicus 435
Arrogantia magnos profectus perdidit 67
Ars an natura plus eloquentiæ con(ferat 112
Artis neceſſariã eſſe cognitionẽ 83
Artis modus quis ſit 86
Artem decor comitetur 408
Artium generalis diuiſio 101
Artorius Proculus 370
Aruſpex unde dicatur 45
Aſinij Pollionis laus 441
Aſiaticum genus dicendi 533
Aſpectus qs eſſe debeat dicẽtiũ 492
Aſinius Pollio & Ciceronẽ & Demoſthenẽ in aliquibus dãnat 510
Aſſentio, Siſenna primus dixit 31
Aſſumptiua cauſa 315
Atticiſmus quis uerus ſit 533.534
Athenis actores mouere affectus uetabantur 90
Atheneus Rhetoricen, artem fallen(di dixit 91
Atracini Varronis laus 438

Atticus

Atticus Græcè ſcripſit de Rhetorica 109
Attici non fuerunt admodum ſtudioſi compoſitionis 426
Auguſtus Cæſar, natus annos XII *au.m pro roſtris laudauit* 523
Aut, quid ſignificet 34

B

Arbariſmi uitium quale 28
Baßi Auidij laus 404
Berenicem reginam defendit Quintilianus 153
Beneuolentiæ captandæ ratio 151
Bibaculi Poetæ laus 439
Bipennis à pinna dicitur 24
Brachia orantium qualia 494
Brachylogia 399
Breuitas quibus conſtet 129
Breuitas quæ laudetur 167
Bruti in dicendo grauitas 492
Bruti oratio pro Milone 129
Buſyris laudatur à Polycrate 96

C

Acceſyntheton 142
Cacozelon 343
Cædēdi mos in ſcolis improbatur 21
Cælius reus de ui 469
Cælij ingenium 441
Cælij indoles in dicendo 527
Cælij aſperitas 527
Cæſar ante quæſtoriam ætatem grauißimas cauſas egit 453
Cæſaris Iulij dictio & laus 441
Cæſaris uis 445
Cæſaris de Analogia Libri 47
Cæſij Baßi laus 439
Caiæ in nuptialibus ſacris uocitatæ 47
Canopitarum exercitus apud Ciceronem 31
Caldū Auguſtus quàm calidum maluit 40
Calliditatis ſuſpicio fugienda 177
Callidij ſubtilitas 527
Callimachus princeps Elegiæ 434
Calon ſtatuarius 532
Caluus quædam damnauit in Cicerone 512
Caluus ante quæſtoriā ætatē grauiſſima iudicia ſuſcepit 523
Calui in dicendo ſanctitas 442
Calui iudicium 886
Cāthus ferrū quo rotæ uinciūtur 30
Caput præcipuū eſt in actione 492
Capſis unde componatur 37
Carbo C. etiam in tabernaculo ſolebat uti exercitatione dicēdi 461
Carij Oratores 490
Carneades iniuſtitiam laudauit Romæ audiēte Cenſorio Catone 513
Caßij Seueri laus 442
Caßij acerbitas in dicendo ibid.
Caßij Seueri ioci aſperi 255
Catachreſis 363
Catius Epicureus 442
Cato cum iuris tum dicendi peritiſſimus fuit 521
Catullus Ciceronis Liber 125

Catulli laus 439
Cauſas agendi quod tempus ſit idoneum 523
Cauſarum genera quinq; 156
Cauſarum ſunt tria genera 112
Chariſij orationes 436
Chriarum genera 50
Ceratinæ 51
Cethegus Suadæ medulla dictus eſt Ennio 89
Ceruix decentium qualis ſit 494
Cicero carpitur 417
Cicero quando agere inceperit cauſas 524
Cicero in Aſia Appollonium Molonem audiuit ibid.
Cicero Bruto non uiſus eſt perfectus 512
Cicero quare tam longa toga ſit uſus 501
Cicero Xenophontis libros tranſtulit 453
Cicero in Rhetorices ſecutus eſt Hermagoram 148
Cicero aliquot editos libros ſuos ipſe damnauit 125
Cicero arrogantia laborauit 465
Cicero quæſtionibus infinitis ſe exercebat etiam tum cum princeps in Repub. eſſet 455
Cicero quando legendus 78
Cicero Platonis libros aliquot tranſtulit 453
Ciceronis oratio cœpit caneſcere 467
Ciceronis oratio pro Milone nobiliſsima omnium 465
Ciceronis carmina 466
Ciceronis laus 418.419
Ciceronis inſolentes quædam uoces 466.467
Ciceroni modus defuit captandi riſus 252
Cinna Smyrnam nouem annis ſcripſit 453
Ciuilis ſcientia quæ 92
Claſſes inſtitutæ in ſcholis 19
Clauſula quæ ſit 356
Clitarchi hiſtorici laus 436
Cluentij cauſa quomodo tractata à Cicerone 98
Cœlibes, quaſi cœlites dicti ſunt 42
Cœniſmus 345
Cogitationis fructus 457
Collum orantis 494
Comœdiæ antiquæ laus 496
Comœdiæ maxime eloquentiæ conferunt, earumq; laudes 48
Communicatio quæ dicatur 379
Compoſitio in oratione eſt quod in poëmate uerſificatio 417
Compoſitionis ratio 407
Compoſitiones nominum 37
Concluſionis ſiue perorationis uirtutes 239
Coniectura à coniectu dicitur 121

Conie-

Coniectura de quibus rebus ſit 301
Conſilium quid ſit 290
Conſiſtere in ſecundis tertijsq́; nonnunquam ſatis eſt 545
Conſtitutio quibus rebus fiat 301
Cōſulere quid olim ſignificauerit 41
Conſuetudo quid poßit in ratione loquendi 42.53
Copia uerborum quomodo paranda 427
Corax antiquißimus Rhetoricæ artis ſcriptor 108
Cornelius Rufinus factus conſul à Fabritio 514
Cornelij Seueri laus 438
Cornelij Celſi conſilium in ſcribendo 443
Cornelij cauſa à Cicerone perorata 400
Cornelia mater Gracchorū eloquentiæ multum contulit filijs 10
Coruia in Ro. exercitu quid agāt 53
Craßus diues quinq; Græci ſermonis differentias optime tenuit 483
Craßi pronunciatio 484
Craßi unx erga Philippū 359.469
Crates pædagogum percuißit, cum indoctum puerum uideret 50
Cratinus comicus 435
Credibilium genera tria ſunt 158
Criſpi facunditas in dicendo 532
Criticorum officium 22
Crocodilinæ 42
Cupidinis arma. 70
Cum, uariè apud ueteres ſcriptū 44
Cyrus omniū militū tenuit nōia. 483

D

Decebit aliud alios 469
Declamandi ratio & utilitas 81
Declamatoribus quid ſit obſeruandum 141
Declamationum utilitas 454
Declinationum ratio præ omnibus conſtare debet puero 28
Decori obſeruatio 464
Deliberatiuum genus remotū ſit ab omni affectatione 265
Deliberatiui ſiue ſuaſorij generis ratio 135
Deliberatiua cauſa concionalis dicitur 115
Demetrius Phalareus uerſicolori ueſte uſus 431
Demetrij Phalarei laus 437
Demonſtratiuū genus quale, & quibus conſtet 130
Demonſtratiuum genus cauſæ 1.3
Demonſtratiui generis numeri 423
Demoſthenes admodum puer pupillares actiones habuit 523
Demoſthenes lex orandi 437
Demoſthenes r litera laborauit 58
Demoſthenes ſpondeis plurimum eſt uſus 419
Demoſthenes non uidetur ſatis perfectus ipſe Ciceroni 514

Demoſthenes in littore meditans cõ ſueſcebat ferre concionum fluctus 450
Demoſthenes nunquam uidetur Ciceroni dormitare 429
Demoſthenis de pronunciatione iudicium 483
Demoſthenis 442 (dicium 483
Demoſthenes actionem componebat ad grande ſpeculum 492
Deprecatio ubi locum habeat 223
Deprecationem quidam negant, uſpiam iudicium uenire. 316
Deteriora pertinacius hærent 9
Dis unde dicatur 41
Dialogi 381
Dialectica diſputatrix dicta 516
Dialectica compreſſæ manui ſimilis
Dialloge 391.399 (eſt 103
Dicere et facere ſciat præceptor 67
Dicacitas ſcurrilis abſit à iocis 255
Dicendi multa genera 531
Dicendi maximum uitium à uulgari ratione diſcedere 332
Dicendi ratio quibus cõtineatur 114
Didymus plurima ſcripſit 59
Diæreſis 31
Dinoſis 359 (59
Diſci poſſunt multa eodem tempore
Diſcipuli cõtulerunt ſeueriſſimis quibuſque præceptoribus aliquid ad
Diſcipulorũ officiũ 81 (uictũ 529
Diſcobolus Myronis 87
Diſpoſitionis uirtus 262
Diſsimile quibus modis fiat 358
Diſtinguendæ orationis uirtus 487
Diuinatio in iudicijs quæ dicatur
Diuiſio 77 (146
Diuitiæ morum experimenta exhibent 132
Docilitas quomodo concilietur 155
Domitius Afer multum amiſit circa eloquentiam autoritatis 538
Domitij Afri ingenium 442
Domitij Afri ioci lenes 255
Domitij Afri libri de teſtibus 173
Domitij Afri ĩ dicẽdo maturitas 527
Dualis numerus apud Latinos 34

E

E Literæ ſonus 411
Edifcendũ quatenus ſit 482
Egeſias clarus ſtatuarius 531
Egreſſionis ratio, & modus 179
Elementa decem Ariſtotelis 120
Elementa prima quemadmodum docenda ſint 10
Eliminat uerbum 336
Eclipſis 34
Elocutionis, ſiue phraſis ratio 333
Eloquentia cupit eſſe ſpecioſa & locuples 135
Eloquentiæ genus aliud alios decet 488
Eloquentiæ maxima pars animo conſtat 19
Emendationis ſeueritas atterit ingenia puerilia 68

Empedocles carmine philoſophiam
eſt complexus 23
Emphaſis inter figuras eſt 386
Emphaſis in uulgaribus uerbis 349
Energia 408 (gum fuiſſe 486
Ennius ſuauiloquẽdi ere dicit Cethe
Ennij laus 438
Enthymeam rhetoricus eſt ſyllogiſ-
Epanelepſis 342 (mus 56
Ephori hiſtorici laus 437
Epicherema quibus conſtet, & quo-
modo refellatur 231
Epicurus diſciplin. omnes fugit 97
Epitheton figura potius eſt quàm
Epithea 364.370 (tropus 370
Epiphonema quod dicatur 356
Eriphilus Rhodius ad uerbum retu-
lit inagẽdo quæ cogitauerat 457
Eſſentia Plauti 88
Ethica rota eſt oratoris 514
Ethopæia 385
Ethos 248
Ethimologia 41 (ciunt 170
Euidentiam quidam narrationi ſubij
Euphoniæ quanta cura eſſe debeat
Euphorionis laus 497 (30
Euphranor pictor clarus 532
Euripidis laus 435
Eupolis comicus 435
Eurhythmia neceſſaria oratori 54
Ex præpoſitio quam in cõpoſitione
Exclamatio 380 (uim habeat 57
Exẽpla qđ poſſint in oratione, et quo
modo tractentur ab Oratore 213
Exercitationes quales fuerint ueteri
bus ſtudioſis eloquentiæ 63
Exercitationes primæ apud Rheto-
rem quales ſint 69
Expectorat uerbum uetus 341
Exordij rhetorici ratio et uſus 151
Exordiorum uitia 160
Extemporalis facũdia quomodo pa-
retur 458

F

FActum quid dicatur 255
Fama quomodo tractetur ab Ora
tore 188 (485
Fauces quales eſſe debeant Oratori
Fiduciam præ ſe ferat Orator 330
Figuræ uerborum 392
Figuræ à tropis quid differant 367
Figuratæ cõtrouerſiæ quæ dicantur
434
Finitio quando locum habeat, et quo
modo tractetur, quibuſq; cõſtet 389
Finitæ cauſæ 115
Firmamentum cauſæ quod ſit 147
Frugi unde quis dicatur 41
Funebres conciones quales ſint 502.
783

G

GAlbæ ioci laſciui 255
Galli Poetæ laus. 439 (375
Geminatio uerborũ quã uim habeat
Geometria oratori neceſſaria 53
Germanici Cæſaris laus 439 (57
Geſtus inſtitutio & ratio cuiuſmodi
Gorgiæ Leontini lõgiſſima ætas 188
Gladiatorũ ſecundæ manus 230

Gloſſemata quid ſignificent 46
Grachus in deflendá matre cõcitauit totius populi Ro. lachrymas 457
Gracchi fiſtula præcentrix 55
Graculi nnde dicti ſint 41
Gradatio 400 (dulcior 535
Græca eloquentia quibus rebus ſit
Græca præcedere debẽt Latina 10
Grammatici Muſicæ ſubiecta eſt 53
Grammaticæ officium, et diuiſio 22
Grammatici officium 50
Grammatico opus eſt plurium artiũ cognitio 50
Gurdus Hiſpanicum nomen eſt 36

H

H Litera cuiuſmodi ſit 31
Hebetiores perinde ſunt ut monſtroſi 9 (46
Here dictum pro heri ætate Quint.
Herodotus cuiuſmodi autor, & qualis eius compoſitio 408
Herodoti laus 436 (215
Heſiodus primus autor apologorum
Heſiodi laus 433 (nem 499
Hexametri finis male claudit oratio
Hiſtoria alit orationem tanquam ſucco, & eius uſus 431
Hiſtoriæ multi præclari ſcriptores 435 436 (70
Hiſtoriæ Græcæ fabulis ſunt ſimiles
Hiſtoriarum enarratio quomodo utilis ſit pueris 49 (ri 900
Hiſtoriarũ cognitio neceſſaria orato
Hiſtorici quomodo legendi 74
Hippocrates quoſdam errores ſuos ipſe prodidit 125
Homerus uidetur nonnunquam dormitare Horatio 430
Homerus auſpicium faciat pueris in ſcholis 48
Homerus primus legatur 433
Homeri principia 433
Homœologia 155
Homeoptoton 403
Hominis laus cuiuſmodi 132
Hominum officium quod ſit 9
Horatius in quibuſdam non eſt interpretandus 48
Horatij laus 439
Hortenſius in agendo ad uerbũ retulit quod cogitauerat 457
Hortenſij pronunciatio 453
Hortenſij filiæ oratio apud centumuiros habita 9
Humeri quales ſint dicentium 494
Hyperbole 368
Hyperbaton figura eſt potius quàm
Hyperidis laus 436 (trop 9 34.370
Hypotheſis 116
Hypotypoſis 382

I

I Literæ ſonus 411
Iambicum carmen à Romanis non admodum celebratum fuit 439
Imitatio arti ſubiecta eſt 114
Imitatio tranſit in mores 58

Imitatio 444 448
Infantia quędã eſt etiam ſtudijs 11
Infinitę cauſę quę 115 (tur 20
Ingenia puerorũ quomodo cognoſcã
Ingenioſiores quare incruditi habeã tur 114
Inſinuatione quando utendum 156
Iocus quid ſit 255 (ros 257
Iocus inhumanus eſt aduerſus miſe-
Ironia 383
Iſocratis iucunditas 441
Iſocratis Panegyricus decem annis
Iſocratis laus 436 (elaboratus 444
Iſocratis ſchola principes eloquẽtię
Iſocolum 403 (dedit 533
Iudiciũ cõſuetudini neceſſariũ eſt 42
Iudiciũ inuentioni ſubijcitur 111
Iudicium quid ſit 148
Iudicialiũ cõtrouerſiarũ genera 145
Iugeri menſura 57
Iulius Florus in Gallijs eloquentiam
Iulij Africani laus 441 (docuit 435
Iulij Secundi laus ibid. 448
Iunctura quibus conſtet 411
Iunij Baßi ioci contumelioſi 255
Ius triplex eſt 73
Iuris ciuilis ſcientia neceſſaria Ora-
Iuſiurandum 183 (tori 253
Iuſtum duabus rebus abſoluitur 315

L

LAbia dicentiũ quid agant 493
Lacedęmonij ſaltationem quan dam tanquam ad bella utilem habue rũt inter exercitationes 59
Lacedęmonij eloquentiam urbe ex pulerunt 64
Lacedęmoniorum exercitus inflam matur muſicis modis ad pręliũ 53
Lachrimę citißimè inareſcũt 243
Lęlius filiã ſuã eloquentia imbuit 10
Lanas Tarento uehere nõ licet 324
Latera cũ geſtu conſentiant 498
Laus diſcendi ſtudium excitat 460
Laudandę re cuiuſq; ratio 130
Lectio pueri qualis ſit 47
Legendi qui primi ſint 76
Legum poteſtas 321
Legum contrariarũ tractatio 321
Legum laus magnas eloquẽtię uires deſiderat 85
Legum ferendarum inſtitutum apud Gręcos & Latinos, ibid
Lentulus opinionẽ eloquentię conſe cutus eſt pronuntiatione ſola 453
Leonides Alexandrũ quibuſdã uitijs imbuit 10
Libertini ex ſeruis fiunt 204
Licinij in carmine facilitas 460
Linus muſicus & eius laus 52
Literarum poteſtas 23
Literarũ uſum Plato obſtare memo- rię dixit 477 (432
Liuij iudiciũ de his qui legendi ſunt
Liuius pueris magis prodeſt, quam Saluſtius 70
Liuius hexametri exordio orſus eſt librum ſuum 416

Liuij Patauini laus 404
Liuij lactea ubertas 431
Loci argumentum 199 (479
Loci artificioſæ memoriæ quales ſint
Lodex maſculino genere uſurpata à
Logodædali 108 (Pollione 42
Lucani laus 108
Lucilius reprehenditur 39
Lucilij laus 439
Lucretij poëtæ laus 438
Lucullus Ciceroni liber 125
Ludus unde dicatur 42
Lupercalia unde dicta ſint 37
Luſus in pueris alacritatis ſignũ eſt
Lycij Oratores 490 (21
Lycurgus Muſicã prcbauit legibus
Lyra circunlata in cœnis ibi. (53
Lyſiæ laus 437
Lyſiæ oratio oblata Socrati 92
Lyſippus clarus ſtatuarius 532

M

Macrologia 342
Malorũ accuſationes interſunt Reipublicæ 514
Manus dicentiũ quid agant 560
Manus cũ ſenſu incipiũt et deſinunt
Mappa Punicũ nomen eſt 36 (496
Marcipores unde dicti ſunt 28
Maſtruga Sardum nomen 30 (471
Mater quãdo cõtra filiũ ſtare poſſit
Mehe pro mihi ueteres dixerũt 31
Melanthius clarus pictor 531
Melos quid ſit 54 (454
Memoria, & quibus rebus paretur
Memoria præcipuũ ſignũ eſt igeñij 20
Menander poſteriorũ iudicia æquiora eſt adſecutus quàm uiuentiũ 5
Menandri laus 436
Mendax memor ſit 173 (512
Mendaciũ dicit aliquando bonus uir
Mentis humanæ natura & conditio
Mentum orantis 494 (465
Meſſalæ ingenium 442
Meſſalæ in dicendo dignitas 532
Meſſalæ liber de literis 46
Metabole 397
Metalepſis 364
Metaphora 369
Metaſtaſis 53
Metonymia 398
Metrodorus in agendo ad uerbũ retulit quæ cogitauerat 457
Metrum quid ſit 54
Metus nonnunquam adhibendus & amouendus pro cauſæ ratione 144
Metus in peroratione habet plus q̃ in proœmio loci 225
Milonis cõſilium in uitulo ferẽdo 50
Mimeſis 242
Minerua Athenis à Phidia fabrefacta
Mioſis uitanda 342 (532
Mithridates 22 *linguas calluit* 482
Modeſtia plurimum autoritatis & fidei patrono conciliat 529
Molli articulo tractare 472 (tur 412
Monoſyllaba plura male continuan-
Morum curam oportere eſſe oratoribus præcipuam 5[illegible]

Moyſis mentio 135
Mundũ Pythagoras cõpoſitum eſſe dixit harmon'ac ratione 53
Muſica, & eius laudes 52
Myron ſtatuarius 532

N

NAres qualis dicentium ſint 493
Narratio quid ſit 165
Narrationis ratio & modus 161
Narrationum tres ſunt ſpecies 67
Negandi duplex forma eſt 223
Ne, quid ſignificet 35
Neſcire aliqua inter uirtutes eſt Grãmatici 50
Nicoſtratus luctando, pugnandoq; uictor 86
Noẽma 83
Nomina propria in o 36
Non à ne aliud ſignificat 35
Nothus qui dicatur 129
Numero quædam ualent 225
Nutrices Chryſippus optimas iubet legi 9
Nutricum cantilenæ 55

O

OBſcœnitas omnis fugienda 240
Obſcuritas quibus rebus fiat 335
Oculorum geſtus in actione 492
Olympius Iupiter factus à Phidia 551
Onomatopœia 363
Opiter unde dicatur 28
Oratio mores profert 467
Oratio quibus conſtet 330
Oratio regina rerum dicitur à Sophocle 61
Orationis uirtutes et uitia quæ 29
Orationis partes 510
Orator quid obſeruet in ſuſcipiendis cauſis 524.27
Orator non eſt niſi bonus uir 506
Orator uerus cuiuſmodi eſſe debeat 5
Oratoris officium 330
Oratoris inſtrumenta quæ ſint 522
Oratores quomodo legendi 74
Oratorum ueterum præcipui 436
Ordo tribus momentis conſertus eſt (206
Ornatus 337
Orpheus ſaxa lyra duxit 52
Orthographia 42
Os Oratoris quale ſit 465
Ouidij laus 438
Ouidij Metamorphoſis qualis ſit 160

P

PAcuuij laus 439
Pædagogi quales eſſe debeant 9
Pamphilus pictor 531
Palæmon, ætate Quintiliani fuit 27
Panegyrici plus cultus admittunt 82
Panyaſis laus 432
Parabola 217
Parœmia 217.367
Paradiaſtole 401
Paradiegeſis 392
Paradoxum 380

Parentes

Parentes quales eſſe oporteat 9
Parentheſis 365
Parricidas quos uocemus 364
Paronomaſia 402
Parrhaſius clarus pictor lineas ſubti
lißimè examinauit 531 (27
Partes orationis quot ſint numeratæ
Partitio quæ ſit apud Rhetores 27
Patauinitatem Pollio reprehendit in
Liuio 36.334
Pathos 348
Patroni & accuſatoris diſtantia 223
Pauli L. Oratio de lunæ defectiõe 57
Pedum ſupploſio frequens inepta
Pedonis laus 438 (eſt 499
Pepigi uerbũ defenditur à Fabio 39
Peregrini murum aſcendentes mulc
tantur morte 181
Pericles obſcuratione ſolis territos
Athenienſis liberauit metu 57
Pericles optabat ne ſibi ullum uerbũ
in os ueniret quo populus offẽderetur 530
Periodi nomina multa 423 (tur 530
Periphraſis figura 367
Periphraſis figura eſt potius quàm
tropus 370
Periſſologia 367
Perſij laus 439
Perſonis quæ accidant 200
Perſpicuitas ſumma orationis uirtus
eſt 48.66.334
Petoritũ Gallicum eſt nomen 35
Phantaſiæ tractatio 460
Phidias ſtatuarius, et eius opera 531
Phidias Iouem expoliuit 66
Philetas elegiographus 434
Philemon comicus 436
Philiſti hiſtorici laus 436
Philoſophiæ cognitio neceſſaria Ora
Phrygio excitamur 53 (tori eſt 518
Pictores clari 531
Pindaris Lyricorum princeps 434
Pituita quia petat uitam 42
Plancus Stoicus 41
Plato Pythagoreos et Aegypti ſacer
dotes diſcendi gratia adijt 62
Platonis copia 437
Platonis laus 437
Platonis Dialogi 192
Plautus, & eius laus 439
Pleonaſmus 342
Plinij Secũdi error de toga Cicero-
Pectus diſertos facit 459 (nis 501
Poetæ non per omnia ſunt Oratori
ſequendi 431
Poetarũ lectio quid conſerat 431
Pollio ieiunus fuit 888
Pollio ante quæſtoriam ætatem gra
uißimas cauſas egit 523
Pollionis diligentia 44.531
Polycletus ſtatuarius 531
Polygnotus clarus pictor 531
Pomponij Secundi laus 38
Portius Latro primus clari nominis
profeſſor fuit 454
Præceptor quidam in Liuio docebat
obſcurare diſcipulos quæ dicerẽt 337

Præceptoris uirtus maxima eſt ut diſcrimina ingeniorum notet 79
Præceptoris uultus cõtuendus à diſcentibus 65
Præceptore an protinus optimo utendum ſit ibid.
Præceptores temperare ſuas uires ad intellectũ diſcentiũ debent 19
Præceptores latini cœperunt temporibus L. Craſſi 74
Præceptorum officiũ & mores 64
Præcocia ingenia cuiuſmodi 20
Præiudicia quomodo tractētur 187
Præmiorum tractatio 317
Pragmatici apud Oratores 518
Praxiteles clarus ſtatuarius 531
Probationes artificiales 182
Probationes inartificiales apud Rhetores quæ dicantur 186
Probationes Patheticæ 220
Probationum quadruplex ratio eſt 195
Profectus diligentia conſtat 78
Pronunciatio prima qualis ſit 57
Pronunciatio ornata quæ 487
Pronũciatio tria præſtare debet 502
Pronunciationis quantum ſit momentum 483 (151
Procœmiũ unde dicatur, & eius uſus
Propertij laus 439
Propoſitionis uſus in oratione 100
Propoſitione aliquando aduerſarij utendum 177
Proprium quod dicatur 235
Propria uerba quæ dicantur 37
Proſonomaſia 401
Proſopopœia. 124.135.381
Protogenes pictor quib. rebus excelluerit in pictura 531
Prouerbia uim nonnunquam habēt iocorum 264 (460
Pudor ad dicendum ſtimulos addit
Pueri inſtituēdi ſecundũ naturã 78
Puerorũ natura laboris ē patiēcior 62 (maximè uitia uitanda 141
Pueris eloquētiæ ſtudioſis, quæ ſint
Pueris non eſt acerbè inſtandũ 11
Pyrrhichius pes cuiuſmodi 425
Pythagoras primus Philoſophum ſe dixit 510
Pythagoræ delatum ipſe dixit 467
Pythagoræorum mos 308
Pyxides quas appellemus 363

Q

QVæſtio quid ſit 146
Quæſtio omnis aut in re aut perſona eſt 195
Quæſtionum ſpecies 330
Quæſtus nulla iuſtior ratio, q̃ ex officio præceptoris 525
Qualitas 314
Quantitas 319
Quaſe dixit Liuius non quaſi 46
Quintilianus præceptor nepotum Domitiani fuit 150 (bro 8
Quintiliani conſilium in toto libro
Quintiliani liber de cauſis corruptæ eloquentiæ 237
Quintiliani liberi mortui ſuperſtite parte 238

R Quinti

Abirij laus 438
Ratio quæ ſit 199
Rebus accidentia quæ ſint 201
Refutatio quæ ſit, & ubi locum habeat 223 (205
Rerum publicarum tres ſunt formæ
Rheda Gallicum eſt nomen 36
Rhetoricæ initium 110
Rhetorica an ſit uirtus 102
Rhetorica ad quid ſit utilis 93
Rhetorica explicitæ manui eſt ſimilis, ex ſcientia Zenonis 103
Rhetorice an ſit ars 96
Rhetorice quid ſit, & eius finis. 96
Rhetorices materia quæ ſit 104
Rhetorice quemadmodum uerti Latinè non poßit 89 (rint 107
Rhetoricæ artis ſcriptores qui fue
Rhetoricæ quinq; partes ſunt 114
Rhetoricā quidā naturale crediderunt 96
Rhetoris inſtrumēta 106
Rhetori quādo tradēdus ſit puer 63
Rhodium dicendi genus 531
Rhytmus quid ſit 54 (252
Riſus captatio quando fieri debeat
Rom. ſummū crimē luxuria fuit 135
Rumor quomodo tractandus ſit à Rhetore 188
Rutilij P. exiliū ſub Sylla 403
Alcij Baßij laus 439
Saltatio Lacædemoniorum quare inſtituta 59
Salluſtius Thucididi cōferēdus 440
Salluſtij proœmia 136
Salluſtiana breuitas pueris nō cōue(nit 167
Salſum quid dicatur 254
Sarcaſmus 367
Scabellum à ſcamno ducitur 24
Scæuolæ eloquentia 521
Schemata 36 (ticem 46
Scripio primus ex uortice fecit uer
Scribēdum quidq; ut ſonuerit ibib.
Scribendi quis ſit modus 447
Scribendi bene ſtudiū nō eſt contemnendum 13
Scripti & uoluntatis ſtatus 296
Secundi elegantia 532
Senecæ genus dicēdi, et Quintiliani de eo iudicium 443
Senecæ copia in dicendo 532
Sententiarum genera 354
Sententiarum ornamenta 376
Sententiarum quæ ſint figuræ 376
Septimi libri obſeruationum 153
Seriorum tria genera 266
Sermo quibus conſtet 37
Seruij Sulpitij laus 442
Seruilij Nouiani laus 440
Sidonij in carmine felicitas 460
Signa quomodo tractētur in probatione artificiali 182 (206
Similitudines quomodo eludantur
Similitudines repertæ ad inferendā rebus lucem 347
Simonides inuentor memoratiuæ artis 477
Simonidis laus 435
Simulatio prodit ſe aliquando 513
Socrates noluit uti oratione Lyſiæ

Socrates ſenex lyræ ſtuduit 52 (92
Socratis perſona in Platone cuiuſmodi 91 (ctum 525
Socrati contulerunt diſcipuli ad ui
Socraticorum mos 471
Solœciſmus 34
Solit aurilia unde ſint dicta 37
Sophoclis laus 435
Sophon Mimorum ſcriptor quanti à Platone ſit habitus 53
Sotadei amouendi ſunt 48
Spiritus orantis qualis ſit 487
Status qui, & quot ſint 121
Stat9 quot, et unde dicātur 117 118
Stat9 eius q dictur9 ē 492.493 494
Statuū inter ſe cognatio & diuerſi-
Statuarij clari 531 (tas 327
Stellā à ſtilla quidā deducunt 45
Steſichori laus 435
Studia quæ poſt finē tractāda 539
Stylus dicendi magiſter eſt 414
Stylus qualis eſſe debeat 448.449
Suadenti ſeu diſſuadēdi quæ ſint ſpectanda 137
Suadendi partes quæ ſint 138
Sulpitius trāſtulit carmina in proſā et hoc unū genus exercitationis habuit 453
Sulpitius Longus fœdiſſimus 256
Sulpitij acumen in dicendo 532
Sybaritæ frugalitatem oderunt 135
Syllogiſmorum ratio 324
Sylua quæ uocetur ſcriptorum 450
Synalœphe quæ dicatur 31
Synathriſmus 354
Synæreſis 31

T

Tabularū ratio quomodo tractanda ab oratore 188
Tautologia 102
Terentij laus 439
Terentij Varronis laus 439
Teſtes quomodo refellendi ſint 190
Themiſtocles intra annum unum optime Perſice locutus eſt 482
Themiſtocles abiecta lyra eſt habitus indoctior 53
Theocriti laus 434
Theodectes quamlibet multos uerſus continuò reddere memoria fretus potuit 483
Theophraſtus notatur ab anicula 333
Theophraſti laus 437
Theon Samius clarus pictor 531
Theopompi laus 436
Theopompi Lacedæmonij factū 98
Theſes 382
Thucydides bellicum canere uidetur Ciceroni 431
Thucydidis laus 436
Tibiæ orantis quales ſint 485
Tibulli laus 439
Timaginis muſicā antiquiſſimā di-
Timagenes hiſtorici la9 437 (xit 52
Timantis tabula qua Iphigeniam depinxit 87

Thimotheus muſicus duplicē merce dē exigebat ab his quos alius inſtituiſſet. 66
Tincæ Placentini barbariſmi 30
Tiro libertus Cic. tres libros de Iocis ſcriptos reliquit 253 (tus 501
Toga ad calceos d miſſa eſt a utiqui
Toga qualis ſit dicentium 501
Tonorū uel accentuū obſeruatio 33
Topica à Ci. quo cōſilio ſcripta 148
Topographia 381 (Rhetoribus 188
Tormenta quomodo tractentur à
Trachalus eminentiſsimus ſui temporis Orator 522
Trachali ſonus in dicendo 532
Trachali laus 441
Translationis uſus 335
Trāslationi quæ ſint neceſſaria 365
Translatione quando utamur 223
Translata quæ dicantur uerba 37
Tricola 403
Trop' q l ſit 359. 370 (gma exit 351
Tropus cōtinuus in allegoriā et æni
Tropi à figuris quid differant 370
Tubæ in Ro. exercitu quid agāt 52
Tumultus quid ſit 313 (434
Tyrtæum Horat. Homero ſubiungit

V

Valerij Flacci la' 438 (et Furij 24
Valeſij & Fuſij, qui nūc Valerij
Vareni laus 438
Vari poëtæ laus 440
Ventilatores in ſcenis 459
Venus armata apud Lacedæmō 70
Venuſtum quid dicatur 254
Verbis quædam ſunt eleuanda 171
Verbis cuiuſmodi utendum 42
Verbalia quæ 28
Vergilius primo legēdus à pueris 48
Vergilius pauciſsimos uerſus die cō
Vergilij principia 155 (poſuit 510
Vergilij laus 439
Verginius ætate Fabij 109
Vertere græca conducit plurimum ad cōparandā eloquentiam 454
Vibius Criſpus 230
Vibij Criſpi dictio & laus 442
Vigintiuiratus 511
Viſellius ſcriptor 457
Vlyſsis orātis ſtatus apud Hom. 503
Vitæ anteactæ crimina quomodo tractanda ſint 294
Vitia quæ circa geſtū accidūt 498
Vitia quædā puerorū ferēda ſūt 67
Vopiſcus unde dicatur 28
Vox præceptoris ut ſol eſt 17
Vox qualis ſit Oratori 485
Vocis diuiſio 54
Vocalium concurſus hiantem facit orationem 411
Vrbanus quis dicendus ſit 256
Vrbanitas quid ſignificet 254. ibid
Vultus orantium qualis ſit 492

X

Xenophontis ore Muſæ locutæ ſunt 431
Xenophontis laus 438

Z

Zeuſis pictor clarus 531.

FINIS.

OMNIVM EORVM QVAE APVD FAB. QVINTILIANVM TRACTANTVR, PER Libros & Capita, Elenchus.

LIBRI PRIMI.

Quemadmodum prima Elementa tradenda ſint	Cap.	I.	9
Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiantur pueri	Cap.	II.	16
Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur & quomodo , tractanda ſint	Cap.	III	20
De Grammatica	Cap.	IIII.	22
De Literis & eorum poteſtate	Cap.	V.	23
De Partibus Orationis	Cap.	VI.	27
Declinare in primis nomina & uerba ſcire oportere pueros & genera noſſe	Cap.	VII.	28
De uerbis & uerbalibus	Cap.	VIII.	28
De uirtutibus & uitijs Orationis	Cap.	IX.	29
Cuiuſmodi uerbis ſit utendum	Cap.	X.	43
De Conſuetudine	Cap.	XI.	43
De Orthographia	Cap.	XII.	44
De Lectione pueri	Cap.	XIII.	47
De Officio Grãmatici & quæ primordia ſint dicẽdi	Cap.	XIIII.	50
An Oratori futuro neceſſaria ſit pluriũ artiũ ſcientia	Cap.	XV.	51
De Muſica & eius laudibus	Cap.	XVI.	52
Commodam Geometriam Oratori	Cap.	XVII.	55
De prima pronunciatione & geſtus inſtitutione	Cap.	XVIII.	57
An plura eodem tempore doceri prima ætas poßit	Cap.	XIX	59

LIBRI SECVNDI.

Quando Rhetori ſit tradendus puer	Cap.	I.	62
De moribus & officijs præceptorum	Cap.	II.	64
An protinus præceptore optimo ſit utendum	Cap.	III.	66
De primis apud Rhetorem exercitationibus	Cap.	IIII.	67
De Lectione Oratorum, hiſtoricorum, apud Rhetorẽ	Cap.	V.	74
Qui primꝰ legendi	Cap.	VI.	76
De Diuiſione	Cap.	VII.	26
De Ediſcendo	Cap.	VIII.	77

An ſecundum ſui quiſq; ingenij docendus ſit naturam	Cap.	IX.	78
De Diſcipulorum officio	Cap.	X.	81
De Vtilitate & ratione declamandi	Cap.	XI.	81
An artis neceſſaria cognitio ſit	Cap.	XII.	83
Quare ineruditi ingenioſiores uulgo habeantur	Cap.	XIII.	84
Quis modus ſit in arte	Cap.	XIIII.	86
Diuiſio totius operis	Cap.	XV.	88
Quid ſit Rhetorica & qui eius finis	Cap.	XVI.	88
An utilis ſit Rhetorica	Cap.	XVII.	93
An Rhetorica ſit ars	Cap.	XVIII.	96
Generalis diuiſio artiũ, & ex quibus ſit Rhetorica	Cap.	XIX.	101
Vtrum plus conferat eloquentiæ ars an natura	Cap.	XX.	102
An uirtus ſit Rhetorica	Cap.	XXI.	102
Quæ ſit materia Rhetorices	Cap.	XXII.	104

LIBRI TERTII.

De Scriptoribus artis Rhetoricæ	Cap.	I.	107
Quod initium Rhetorices	Cap.	II.	110
Quinq; eſſe partes Rhetoricæ	Cap.	III.	110
Tria eſſe genera cauſarum	Cap.	IIII.	112
Quibus contineatur omnis ratio dicendi	Cap.	V.	114
Quid ſit ſtatus	Cap.	VI.	117
Vnde ducatur Status et Reus, an actor ſtatũ faciat	Cap.	VII.	118
Quot & qui ſtatus	Cap.	VIII.	121
De Demõſtratiuo, q̃ cõſtat laude et uituperatione	Cap.	IX	130
De Suaſoria ſeu deliberatiua & proſopopœia	Cap.	X.	135
De Partibus cauſarum iudicialium	Cap.	XI.	144
De Generibus iudicialium controuerſiarum	Cap.	XII.	145
Quid quæſtio & quæ ſit ratio, iudicatio continens, quatenus neceſſaria	Cap.	XIII.	146

LIBRI QVARTI.

De Exordio	Cap.	I.	151
De Narratione	Cap.	II.	161
De Egreſſione	Cap.	III.	178
De Propoſitione	Cap.	IIII	180
De Partitione	Cap.	V.	218

LIBRI QVINTI.

De probationibus inartificialibus	Cap.	I.	186
De Præiudicijs	Cap.	II.	187
De Rumore & fama	Cap.	III	188
De Tormentis	Cap.	IIII.	188
De Tabulis	Cap.	V.	188
De Iureiurando	Cap.	VI.	189
De Teſtibus	Cap.	VII.	189
De Probatione artificiali	Cap.	VIII.	194
De Signis	Cap.	IX.	195
De Argumentis	Cap.	X.	197
De Exemplis	Cap.	XI.	203
De Vſu argumentorum	Cap.	XII.	219
De Refutatione	Cap.	XIII.	222
Quibus cōſtat Epicherema et quomodo refellatur	Cap.	XIIII.	231

LIBRI SEXTI.

De Concluſione ſeu peroratione	Cap.	I.	239
Adhuc de Affectibus mouendis	Cap.	II.	243
De Diuiſione affectuū & quomodo mouendi ſint	Cap.	III.	247
De Riſu	Cap.	IIII.	252
De Altercatione	Cap.	V.	267
De Iudicio & Conſilio	Cap.	VI.	290

LIBRI SPETIMI.

De Diuiſione in uniuerſum ſeu diſpoſitione	Cap.	I.	292
De Diſpoſitione	Cap.	II.	293
De Coniectura	Cap.	III.	301
De Finitione	Cap.	IIII.	309
De Qualitate	Cap.	V.	314
De Actionis quæſtione	Cap.	VI.	320
De Statu ex ſcripto & uoluntate	Cap.	VII.	321
De Contrarijs legibus	Cap.	VIII.	322
De Syllogiſmo, ſeu ratiocinatione	Cap.	IX.	324
De Ambiguo, ſeu Amphibologia	Cap.	X.	325
Quæ ſit inter ſtatus cognatio & quæ diuerſitas	Cap.	XI.	327

LIBRI OCTAVI.

Quæ in Elocutione ſectanda	Cap.	I.	333
De Perſpicuitate	Cap.	II.	354
De Ornatu	Cap.	III.	337
De Amplificatione	Cap.	IIII.	350
De Generibus ſententiarum	Cap.	V.	354
De Tropis	Cap.	VI.	359
LIBRI NONI.			
In quo differant figuræ à tropis	Cap.	I.	370
De figuris ſententiarum	Cap.	II.	376
De Figuris uerborum	Cap.	III.	392
De Compoſitione	Cap.	III.	407
LIBRI DECIMI.			
De Copia uerborum	Cap.	I.	427
De Imitatione	Cap.	II.	444
Qui modus ſcribendi ſit	Cap.	III.	448
De emendatione	Cap.	IIII.	452
Quæ ſcribenda præcipuè ſint	Cap.	V.	453
De Cogitatione	Cap.	VI.	456
Queadmodũ ex tẽpo. facultas paretur et cõtinuetur	Cap.	VII.	458
LIBRI VNDECIMI.			
Præfatio, & de aptè dicendi	Cap.	I.	463
De Memoria	Cap.	II.	476
De pronunciatione	Cap.	III.	483
LIBRI DVODECIMI.			
Non poſſe Oratorem eſſe, niſi uirum bonum	Cap.	I.	508
Cognoſcenda eſſe Oratori quibus mores conſfrũtur	Cap.	II.	515
Neceſſariam Iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiam	Cap.	III.	519
Neceſſariam Oratori cognitionem hiſtoriarum	Cap.	IIII.	521
Quæ ſint Oratoris inſtrumenta	Cap.	V.	521
Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus	Cap.	VI.	523
Quæ in ſuſcipiendis cauſis Oratori obſeruãda ſint	Cap.	VII.	529
Quæ in diſcendis cauſis Oratori obſeruanda ſint.	Cap.	VIII.	526
Quæ ſeruanda in agendis cauſis Oratori ſint	Cap.	IX.	528
De genere dicendi	Cap.	X.	531
Quæ poſt finem ſtudia	Cap.	XI.	542

M. FABIVS QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EFFLAGITASTI quotidiano conuitio, ut libros, quos ad Marcellum meũ de Inſtitutione Oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperem. Nam ipſe eos nondũ opinabar ſatis † maturuiſſe, quibus cõponendis, ut ſcis, paulò plus quàm bienniũ, tot alioqui negocijs diſtrictus impendi. Quod tempus non tam ſtylo, quàm inquiſitioni inſtituti operis propè infiniti, & legendis authoribus, qui ſunt innumerabiles, datum eſt. †Vſus deinde Horatij conſilio, qui in Arte Poëtica ſuadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentiùs repetitos tanquam lector perpenderem. Sed ſi tantopere efflagitãtur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & auram benè ſoluentibus precemur. Multum autem in tua quoq; fide ac diligentia poſitum eſt, ut in manus hominum quàm emendatiſsimi ueniant.

maturauiſſe

Alius ſic, Deinde Horatij, quã lectionem uir exacti iudicij Petrus Moſellanus approbat.

1 Et auram.) Pontanus, à cuius authoritate & iudicio diuerſum ſentire nefas ueluti eſt, pro auram Oram & legit, & interpretatur, uſus ad hoc teſtimonio Liuiano libro 28. in eo Libello, quem de Aſpiratione conſcripſit, quem ſecutus etiã author dictionarij, quod Copiæ cornu appellant, inter exponendum idem adſerit. Sunt & alij quoq;, quibus hoc defendere placuit. Et quanquã fortaſſis magis applaudat auram, tamen ob huiuſcemodi uirorum authoritatem & conſenſum, rem in dubio reliquamus, præſertim cum ex hac re, dignitas ſcripti & autoris non imminuatur. Moſellanus, modò ſint illius, quæ hunc in autorem ſub illius titulo feruntur annotata, Auram magis probat. Camerarius utriuſq; linguæ peritia clarus, Oram mauult. Quid enim (inquit) auram ſignificet? neque enim bene precemur hic aſtruere liceat, maximè cum in Quarto huius authoris libro ſimiliter legatur magno conſenſu exemplorum: Nauim conſpexi, quanti ueheret interrogaui, de precio conuenit, conſcendi, ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, profecti ſumus. Eſt autẽ ora, ut ait Pontanus, funis nauticus, quo naues ligantur in portu.

M. FA-

M. FABII QVINTILIANI IN ORATORIAE INSTITVTIONIS LIbrum Primum, ad MARCELLVM VICTORIVM

Procœmium.

POST impetratam ſtudijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter poſtularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu ſum equidem reluctatus, quòd authores utriuſq; linguę clariſſimos non ignorabam, multa quæ ad hoc opus pertinerent diligentiſſimè ſcripta, poſteris reliquiſſe. Sed qua ego ex cauſa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quod inter diuerſas opiniones priorum, & quaſdam etiam inter ſe contrarias, difficilis eſſet electio: ut mihi ſi non inueniendi noua, at certè iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuſtè uiderentur. Quamuis autem nō tam me uinceret præſtandi, quod exigebatur, fiducia, quàm negandi uerecundia, latius ſe tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, ſponte ſuſcepi: ſimul, ut pleniori obſequio demererer amantiſſimos mei, ſimul, ne uulgarem uiā ingreſſus, alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ ſum-

Reddit rationē editionis. Romæ docuit Fabius, ubi defunctus munere docendi, xx annos ociū à profeßione legibus poſtea ſcriptis dabatur.

Tranſlatio ab operum perfectione.

diuerſæ Profeſſionum uic.) ut exēpli gratia grammatices et rhetorices

mam eloquentiæ manum imponerent: ſiue contemnentes tanquam parua, quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue ad non ſuum pertinere officiū opinati, quando† diuiſæ profeſſionum uices eſſent, ſeu, quod proximum uero, nullam ingenij ſperantes gratiam circa res, etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta.

Aldina lectio habet, Sine quo fieri non poſſe Oratorē fatendum eſt.

Ego cum nihil exiſtimem arti Oratoriæ alienum, ſine quo† Oratorem nō poſſe fieri fatendum eſt, nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initijs perueniri ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus, demittere me non recuſabo: nec aliter quàm ſi mihi tradatur educandus Orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus, Marcelle Victori, tibi dicamus, quem cum amiciſſimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò, quanquā ſunt magna, digniſſimū hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, ſed quod erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iter ad ingenij lumen oſtendit, non inutiles †fore libri uidebātur, quos ab ipſis dicendi uelut incunabulis, per omnes, quæ modò aliquid Oratori futuro conferant, artes, ad ſummā eius operis perducere deſtinabamus.

ferè

ingen. lumen) eloquentiam. Cice. in Bruto: Vt enim hominis decus ingenium, ſic ingenij ipſius lumē eſt eloquentia.

Atque eo magis, quòd duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricæ, neq; editi à me, neque in hoc comparati. Namq; alterum ſermone per biduum habito, pueri, quibus id præſtabatur, exceperant: alterum, quibus ſanè diebus, quantum notando conſequi potuerant, interceptum, boni iuuenes, ſed nimiū

amantes

amantes mei, temerario ęditionis honore uulgauerãt. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uerò compoſitiora, et quàm nos poterimus elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum, qui eſſe niſi uir bonus non poteſt. Itaq; non dicendi modò eximiam in eo facultatem, ſed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; hoc conceſſerim, rationem rectæ honeſtęq; uitę (ut quidã putauerũt) ad Philoſophos relegandam, cum uir ille uerè ciuilis, et publicarum priuatarumq; rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere cõſilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſſit, non alius ſit profectò, quàm Orator. Quare, tametſi me fateor uſurum quibuſdam, quę Philoſophorum libris continentur, tamen ea iure, uereq; contenderim eſſe operis noſtri, proprieq; ad artem Oratoriã pertinere. An ſi frequentiſſimè de iuſtitia, fortitudine, temperantia, cæteriſq; ſimilibus ſit diſſerendum, & adeò, ut uix ulla poſſit cauſa reperiri, in quã non aliqua quæſtio ex his incidat, eaq; omnia inuentione atque elocutione ſint explicanda, dubitabitur, ubicunq; uis ingenij, et copia dicendi poſtulat, ibi partes Oratoris eſſe præcipuas? Fueruntq; hæc, ut Cicero apertiſſimè colligit, quemadmodum iuncta natura, ſic officio quoq; copulata, ut ijdem ſapientes atq; eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atq; inertia factum eſt, ut artes eſſe plures† uiderentur. Nam ut primum lingua eſſe cœpit in quęſtu, inſtitutumq; eloquentiæ bonis malè uti, curam morum, qui diſerti habebantur, reliquerũt. Ea

Orator uir bonus eſſe debet.

Lib. 3 de Oratore.

Iudicarentur. Ald. Iudicentur

uerò deſtituta, infirmioribus ingenijs uelut prędę fuit: Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, inſtituendasq́ uitę leges regreſſi, partem quidem potiorem, ſi diuidi poſſet, retinuerunt, nomen tamen ſibi inſolentiſſimum arrogauerunt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi uocarētur. Quod neq; ſummi Imperatores, neq; in concilijs rerum maximarum, ac totius adminiſtratione Reipub. præclariſſimè uerſati, ſibi unquam uendicare ſunt auſi: facere enim optima, quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos & honeſta præcepiſſe, & ut præceperunt, etiam uixiſſe facilè conceſſerim, noſtris uerò temporibus, ſub hoc nomine maxima in pleriſq; uitia latuerunt. Non enim uirtute ac ſtudijs ut haberentur Philoſophi, laborabant, ſed uultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum, peſſimis moribus prætendebant. Hæc autem quæ uelut propria Philoſophię aſſerūtur, paſſim tractamus omnes. Quis enim non de iuſto, æquo ac bono, modò nō et uir peſſimus, loquitur? Quis non etiam ruſticorum aliqua de cauſis naturalibus quęrit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui ſermonem curæ habent, debet eſſe communis. Sed ea et ſciet optimè, et eloquet̃ Orator: qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, non à Philoſophorū ſcholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc neceſſe eſt ad eos aliquando authores recurrere, qui deſertā, ut dixi, partē oratoriæ artis, meliorem præſertim occupauerunt, & ueluti noſtrum repoſcere, non ut nos illorum utamur inuentis, ſed ut illos alienis

Philoſophos inquit, qui noſtro tempore perhiberi ſe uolunt, non ſtudijs, ſed ſpecie laborant eſſe. Philoſophiæ autem ſtudia cum ſint uitæ ac morū præcepta, hoc eſt, officia contineant, & tradant quandam certitudinem ſermonis, quis illa

lienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur Orator uir talis, qualis uerè ſapiens appellari poſſit, nec moribus modò perfectus (nam id mea quidē opinione, quanquā ſint, qui diſſentiant, ſatis non eſt) ſed etiam ſcientia, & omni facultate dicēdi, qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſummā tendendum eſt, quod fecerunt plerique ueterum, qui etſi nondum quenquam ſapientem repertum putabant, præcepta tamen ſapientiæ tradiderūt. Nam eſt certè aliquid con ſummata eloquentia, neq; ad id peruenire natura humani ingenij prohibet: quod ſi non contingat, altius tamen ibunt, qui ad ſummā nitentur, quàm qui præſumpta deſperatione, quò uelint, euadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetrāda † erit uenia, ſi ne minora quidē illa, uerùm operi, quod inſtituimus, neceſſaria præteribo. Nā Liber primus, ea quæ ſunt ante officium Rhetoris, continebit. Secundo, prima apud Rhetorem elementa, & quæ de ipſa Rhetoricæ ſubſtantia quæruntur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni, nam & huic diſpoſitio ſubiungitur, Quatuor elocutioni, in cuius partem memoria ac pronūciatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedit, in quo nobis Orator ipſe informandus eſt, ut qui mores eius, quæ in ſuſcipiendis, diſcendis, agendis cauſis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra ualebit infirmitas, † diſſeremus. His omnibus admiſcebitˀ, ut quiſque locus poſtulabit, dicendi ratio, quæ non eorum modò ſcientia, quibus ſolis quidam nomen artis de-

nunc non uſurpat? Atqui nemo uerè poterit niſi Orator. De hac uerò quaſi degeneratione Philoſophorū, à uirtute et conſtantia deficientiū, grauiſſime queritur Cice. in 2. Tuſculan.

uenia erit

Operis diuiſio.

diſſeramus

inſtruit derũt, ſtudioſos † inſtruat, & (ut ſic dixerim) ius ipſum Rhetorices interpretetur, ſed alere facundiam, uires augere eloquentiæ poſſit. Nam plerunq; nudæ illæ artes, nimia ſubtilitatis affectatione frangunt, atq; concidunt quicquid eſt in oratione generoſius, et omnem ſuccum ingenij bibunt, & oſſa detegunt: quæ ut eſſe & aſtringi neruis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt. Ideoq; nos non particulam illam, ſicut plerique, ſed quicquid utile ad inſtituendum Oratorem putabamus, in hos XII libros contulimus, breuiter omnia demonſtrando. Nam ſi quantum de quaq; re dici ᵃpoteſt, proſequamur, finis operis nõ reperietur. Illud tamen in primis teſtandum eſt, nihil præcepta atq; ar- *Natura* tes ualere, niſi adiuuante Natura. Quapropter ei cui deerit ingeniũ, non magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita *quidem* † cuiq; adiumenta, quæ adiuuant, uox, latus patiens la- *quædam* boris, ualetudo, conſtantia, decor: quæ ſi modica obtigerunt, poſſunt ratione ampliari. Sed nonnunquàm ita deſunt, ut bona etiam ingenij ſtudijq; corrumpãt. Sicut & hæc ipſa, ſine doctore perito, ſtudio pertinaci *deeſt Aliàs in* ſcribendi, legendi, dicendi, multa & continua exerci- *pleriſq;* tatione, per ſe † aliàs nihil proſunt.

a Illud tamen.) Præcidit id, quod & Horatius quæſitũ eſſe ſcribit, natura ne an arte conſtaret eruditio. Cum enim omnis eruditio cultura ingenij ſit, ubi deerit ingenium, ne culturę quidem poterit eſſe locus. Ac ſi quis ideo ſtudia doctrinam contemnere uelit, quòd uecordes nihil illis adiuuẽtur, perinde ac ſi literas, quia in aqua nihil ſcribi poſſit, ſpernat, facere uideatur. Nã eouſq; humanę ſapientię uis non extenditur: ac admirabilis ſanè doctor is ſit ac diuinus, Qui mente caſſos inſtruat ſapientia, ut ait Euripides.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, LIBER PRIMVS.

Quemadmodum prima elementa tradenda ſint. Cap. I.

IGITVR *nato filio pater ſpem de illo primũ quam optimam capiat, ita diligentior à principijs fiet. Falſa enim eſt querela, paucißimis hominibus uim percipiendi, quæ tradantur, eſſe conceßam, pleroſq; uerò laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà plures reperias, & faciles in excogitando, & ad diſcendum promptos: quippè id eſt homini naturale. Ac ſicut aues ad uolandum, equi ad curſum, ad ſæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria eſt mentis agitatio atq; ſolertia, unde origo animi cœleſtis creditur. Hebetes uerò & indociles, non magis ſecundum naturam homines eduntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia. ſed hi pauci àdmodum fuerunt. Argumentum quod in pueris elucet ſpes plurimorum, quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt: non naturam defeciſſe, ſed curam. Præſtat tamen ingenio alius alium, concedo, ſed ut plus efficiat aut minus. Nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil cõſecutus. Hoc qui† peruiderit: protinus ut erit parens factus, acrem quam maximè curam ſpei futuri Oratoris impendat. Antea omnia, ne ſit uitioſus ſermo nutricibus, quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit, certè quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidem in his, haud dubiè prior ratio eſt, rectè tamen etiam loquantur. has primum audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacißimi ſumus eorum, quæ rudibus† annis percepimus: ut ſapor quo noua imbuas, durat, nec lanarum colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ*

Omnium non modo animantiũ, ſed rerũ propria quędã natura eſt. Vrit ignis, candet nix. Sua eſt equis, bobus, ·eris omnibus natura. Ita hominis rationis, uſus ꝓprius eſt, unde ſermo exiſtit.

Ald. prouiderit

animis.

deteriora ſunt. Nam bona facilè mutantur in peius: nunc quando in bonă uerteris uitia? Non aſſueſcat ergo (ne dum infans quidem eſt) ſermoni, qui dediſcendus ſit. In parentibus uerò, quam plurimum eſſe eruditionis opta-uerim. Verùm nec de patribus tantum loquor, nam Gracchorum eloquentiæ multum contuliſſe accepimus Corneliam matrem, cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt Epiſtolis traditus. Et Lælij filia reddidiſſe in loquendo paternam eloquentiam elegantiorem dicitur. Et Q. Hortenſij filiæ Oratio apud Triumuiros habita legitur, non tantum in ſexus honorem. Nec tamen hi quibus diſcere ipſis non contigit, minorem curam docendi liberos habeant, ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem quod de nutricibus dictum ſit. De pædagogis hæc amplius, ut aut ſint eruditi planè, quă primam eſſe curam uelim, aut ſe non eſſe eruditos ſciant. Nihil enim peius ijs, qui paulŭ aliquid ultra primas literas progreßi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt. Nam & †cedere præcipiendi peritis indignantur, et uelut iure quodam poteſtatis, quo ferè hoc hominum genus intumeſcit, imperioſi atq; interim ſæuientes ſtultitiam ſuam perdocent, nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides, Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam eum uitijs imbuit, quæ robuſtŭ quoque, & iam maximum Regem ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet Oratorem inſtitui, rem arduam, etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora ſupereſſe. Nam & ſtudio perpetuo, & præſtantiſsimis præceptoribus, & pluribus diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipienda ſunt optima: quæ ſi quis grauabitur, non rationi defuerit, ſed homini. Si tamen non continget, quales maximè uelim, habere nutrices, pueros, pædagogosq́;, at unus certè ſit aßiduus, dicendi non imperitus. Qui, ſiqua erunt ab his præſente alumno dicta uitioſe, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat, dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe hoc remedium. A ſermone Græco puerŭ incipere malo, quia Latinus, qui pluribus in uſu eſt, uel nobis nolentibus, et† perhibet, ſimul quia diſciplinis quoq; Græcis prius inſtituĕdus eſt, unde et noſtræ fluxerunt. Non tamen hoc adeò ſuperſtitioſe uelim fieri, ut diu tantum loquatur Græcè, aut diſcat, ſicut pleriſque moris eſt. Hinc enim

Parentes.

Hæc apud Ciceronem in Bruto legere licet, porro Triumuiri accipiendi ſunt, Cæſar Octauianus, Antonius, Lepidus.

credere

Leonidē Alexandri fuiſſe pædagogum, ex Plinio quoq; notum eſt, cui ille Aſia potitus onuſtam thure nauem miſerit, fuiſſe Olympiadis ꝓpinquus tradi-

a

tur, ſe que non pædagogum, ſed ducē Alexandri uoluiſſe dici. Diogenes aūt cuius hoc loco mentio fit, Babylonius, Stoicus fuit Philoſophus, q in illa cęlebri legatione Romam uenit cū Carneade et Critolao

Ald. præbet

accidunt

accidunt & oris plurima uitia, in peregrinum ſonum corrupti, & ſermonis, cui cum Græcæ figuræ aſsidua conſuetudine hæſerunt, in diuerſa quoq; loquendi ratione pertinaciſsimè durant. Non longè itaq; Latina ſubſequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, ut cum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, non putauerunt, quòd illa primùm ætas et intellectum diſciplinarum capere, & laborem pati non poſsit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, qui ante Grammaticũ Ariſtophanem, fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, *in quo libro ſcriptum hoc inuenitur, negauit eſſe huius Poëtæ. Sed alij quoq; authores, inter quos Eratoſthenes, idem præceperunt. Melius autem, qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chryſippus: nam is, quamuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam informandam quàm optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro, toto illo, de quo loquor, tempore uix tantum effici, quantum conferre unus poſtea poſsit annus: ſed tamen mihi, qui hoc ſenſerunt, uidentur non tam diſcentibus in hac parte, quàm docentibus peperciſſe.*

b

Aetas ad diſcendum idonea

c

ὑποθήκας præcepta, ut apud Herodotum, ἐποίει τὰς κροίσου ὑποθήκας, Faciebat, quæ Crœſus ſuaſerat, ac ſ. biecerat. Chryſippus, qui præcepta ſcripſit de educatione liberorũ, ſicut paulo poſt Fabius citat.

Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterũt? faciant enim aliquid neceſſe eſt: aut cur hoc, quantulumcunque eſt uſque ad ſeptem annos, lucrum faſtidiamus? Nam certè, quamlibet parum ſit, quod contulerit ætas prior, maior tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos prorogatum, in ſummam proficit, & quantũ in infantia præſumptũ eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiam de ſequentibus annis præceptum ſit, ne quod cuique diſcendum eſt, ſerò diſcere incipiat. Non ergo perdamus primum ſtatim tempus, atq; eo minus, quòd initia literarum ſola memoria conſtant, quæ non modò iam eſt in paruis, ſed etiam tenaciſsima eſt. Nec ſum adeò ætatum imprudens, ut inſtandum protinus teneris acerbè putem, exigendamq́; † plenam operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne ſtudia, qui amare nondum poteſt, oderit, & amaritudinem ſemel † perceptam, etiam ultra rudes annos reformidet. Luſus hic ſit, † & rogetur, & laudetur, & nonnunquàm † neſciſſe ſe gaudeat. Aliquando ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat, contendat interim, & ſæpius uincere ſe putet, præmijs etiam quæ † capit illa ætas, euocetur.

plene

præceptam

etiam

ſciſſe

cupit

Hutten. Studiorũ infantia

Ald. etiam nõ habet.

Parua docemus, inſtituendum Oratorem profeſſi, ſed eſt ſua etiam ſtudijs infantia: & ut corporum mox† etiam fortiſſimorum educatio à lacte, cuniſq; initium ducit, ita futurus eloquentiſſimus, edidit aliquando uagitũ, & loqui primum incerta uoce tentauit, & hæſit circa formas literarum.

certum

Nec ſi quid diſceret† ſatis non eſt, ideo nec neceſſe eſt. Quòd ſi nemo reprehendit patrem, qui hæc non negligenda in ſuo filio putet, cur improbetur, ſi quis ea, quæ domi ſuæ rectè faceret, in publicum promit? Atque eo magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt, & ut corpora ad quoſdam membrorum flexus formari niſi tenera non poſſunt ſic animos quoque ad pleraq; duriores robur ipſum facit. An Philippus, Macedonum

Ab Ariſtot.) Locum Gel. lib. 9. cap. 3. placuit indicare propter exemplum epiſtolæ Philippi.

Rex, *Alexandro filio ſuo prima literarum elementa tradi ab Ariſtotele, ſummo eius ætatis Philoſopho uoluiſſet, aut ille ſuſcepiſſet hoc officium, ſi non ſtudiorum initia, & à perfectiſſimo quoque optimè tractari, & pertinere ad ſummam credidiſſet?* Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impoſitum gremio, dignum tanta cura infantem, (quanquam ſuus cuiq; dignus eſt) pudeat ne me in ipſis ſtatim elementis etiam breuia docendi monſtrare compendia? Neque enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum nomina & contextum prius, quàm formulas paruuli diſcant. Obſtat hoc agnitioni ætatum earum, non intendentibus mox animum ad ipſos ductus, dum antecedentem memoriam ſequuntur: quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam cum ſatis affixiſſe eas pueris, recto illo, quo primum ſcribi ſolent, contextu uidentur, retro agant rurſus, & uaria permutatione perturbent, donec literas, qui inſtituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optimè, ſicut hominum pariter & habitus & nomina, edocebuntur. Sed quod in literis obeſt, in ſyllabis non nocebit. Nõ excludo autem id quod eſt notum, irritandæ ad diſcendum infantiæ gratia, eburneas etiam literarum formas in luſum offerre, uel ſi quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare iucundũ ſit. Cum uerò iam ductus ſequi cœperit, non inutile erit, eas tabellæ quamoptimè inſcalpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neq; errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus) neq; extra

cæſa

præſcriptum egredi poterit, & celerius, ac ſæpius ſequendo† certa ueſtigia, formabit articulos, neq; egebit adiutorio, manu ſua manui ſuper impoſita.

poſita regentis. Non eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura Bene ſcribendi
benè ac uelociter ſcribendi. Nam cum ſit in ſtudijs præcipuum, quoq; ſolo ſtudium.
uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere †, tardior ſty Ald. ipſum
lus cogitationem moratur, rudis & confuſus intellectu caret, unde ſequitur
alter dictandi † ex his, quæ & transferenda ſunt labor. Quare cum ſemper Ald. quæ ex his
& ubiq;, tum præcipuè in epiſtolis ſecretis & familiaribus delectabit, ne
hoc quidem neglectum reliquiſſe. Syllabis nullum compendium eſt, perdiſ-
cendæ omnes, nec, ut fit plerunq;, difficillima quæq; earum differenda, ut
in omnibus ſcribendis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem me-
moriæ temerè credendum, repetere, & diu inculcare fuerit utilius, & in le
ctione quoq; non properare ad continuandam eam uel accelerandam, niſi
cum inoffenſa atque indubitata literarum inter ſe coniunctio, ſuppeditare
ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit, tunc ipſis ſyllabis uerba comple-
cti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile eſt, quantum moræ le-
ctioni feſtinatione adijciatur. † Hinc enim accidit dubitatio, intermiſsio, re Feſtinatio moram
petitio, plus quàm poſſunt, audientibus, deinde cum errarūt, etiam his quæ affert. Sic
iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in primis lectio, deinde cōiuncta, &
diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. Nam pro-
ſpicere in dextrum, quod omnes præcipiunt, & prouidere, non rationis
modò, ſed uſus quoq; eſt, quoniam ſequentia intuenti, priora dicenda ſunt:
& quod difficilimum eſt, diuidenda intentio animi, ut aliud uoce, aliud o-
culis agatur. Illud non pœnitebit curaſſe, cum ſcribere nomina puer (quem
admodum moris eſt) cœperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, &
fortè † occurrentibus † perdat. Protinus enim poteſt interpretationem coeuntibus ponat.
linguæ ſecretioris, id eſt quas Græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, e-
diſcere, & inter prima elementa conſequi rem, poſtea proprium tempus
deſideraturam. Et quoniam circa res adhuc tenues moramur, hi quoq; uer Extat Galeni, titu
ſus, qui ad imitationem ſcribendi proponentur, non otioſas uelim ſententias lo Expoſitio gloſ-
habeant, ſed honeſtum aliquid monentes. Proſequitur hæc memoria in ſe- ſarū Hippocratis.
nectutem, & impreſſa animo rudi, uſque ad mores proficiet. Etiam dicta In eo libro ſic ſcri
clarorum uirorum, & electos ex Poëtis maximè (namq; eorum paruis co- ptum eſt,
gnitio gratior eſt) locus ediſcere inter luſum licet. Nam & maximè neceſ- ὅσα τῶν ὀνομάτων
ſaria eſt Oratori, ſicut ſuo loco dicam, memoria: & ea præcipuè firmatur ἐν μὲν τοῖς πά-
λαι χρόνοις ἦν
συνήθη, νυνὶ δὲ
οὐκ ἔτι ἐστὶ, τὰ μὲν

 atque

atque alitur exercitatione, & in his, de quibus nunc loquimur, ætatibus, quæ nihil dum ipſæ ex ſe generare queunt, propè ſola eſt, quæ iuuare curã docentium poßit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quo ſit abſolutius os, & expreßior ſermo, ut nomina quædam, uerbaq́; affectatæ difficultatis, ex pluribus et aſperrimè coëuntibus inter ſe ſyllabis cathenatos, & ueluti confragoſos quàm citatißimè uoluant, χαλινοὶ Græcè uocantur, res modica dictu, qua tamen omiſſa, multa linguæ uitia, niſi primis eximuntur annis, inemendabili in poſterum prauitate durantur.

[margin: ...τις αὐτὰ γλῶττας λαλοῦσι. Ex hiſce uerbis bene perceptis ſatis clare patet, qđ hic ex Quintiliani uerbis intelligẽdum ſit.]

[margin: c]

a Quæ ſi quis.) Hoc eſt, modis omnibus pręcipienda ſunt optima, quibus ſi quis uti non uoluerit, non poſſit prætendere ueræ rationis, demonſtratæ uidelicet ignorationem, ſed ipſius fuerit negligentia. Vt ſit, Defuerit, culpa fuerit, ſeu, ut ita dicã, defectus. Quod autem duriuſculè dictum uideri queat, Quæ ſi quis grauabitur, ſunt tamen ita locuti illo ſeculo. Plinius tertio Epiſtolarum libro: Nempè quam in Senatu quoque, ubi perpeti neceſſe erat, grauari tamen uel puncto temporis ſolebamus.

b Quidam literis.) Videntur hac in re diſtributionem ætatum Græci reſpexiſſe, quæ ſecundum Hippocratem hęc eſt. Prima ætas, ab anno uno ad uſque ſeptimum. Secunda, à 7 uſque ad 14. Tertia, à 14 ad 21. Quarta, à 21 ad 28 uſque. Quinta, à 28 ad 35. Sexta, à 35 ad 42. Septima, à 42 uſque ad 49. Prima, infans. Secunda, puer. Tertia, adoleſcens. Quarta, iuuenis. Quinta, uir. Sexta, ſenex. Septima, decrepitus, quod ille dixit πρεσβύτης, author Pollux. Cum igitur non arbitrarentur infantes utiliter literis inſtitui poſſe, cenſuerunt hæc ſtudia differenda uſque ad pueritiam.

c Ariſtophanem.) Id eſt paulò infra tempora Philadelphi. Audiſſe enim Ariſtotelem, qui præceptor fuerit Ariſtarchi, Callimachum tradunt, & Zenodotum, alterum, cum eſſet puer adhuc, alterum, iam adoleſcens, cæterum Magiſtro poſtea uſum Eratoſthene, qui Athenis in Aegyptum uenit, accerſitus à Ptolemæo, tertio Rege Aegypti, qui Euergetes dictus fuit. Zenodotus autem apud Ptolemæum, Lagi filium, qui Soter dictus eſt, fuerat, illiusq́; filios literas docuerat. Ita illa ætate doctiſsimos uiros, qui poſteritati conſeruarent ſtudiorum & artium cultum, Numinis prouidentia collegit. Nam cũ perpetuis motibus, extincto Alexandro, uexata Gręcia

cia diſciplinarum ſtudia negligeret, illeq́ orbis artium, quam uocant ἐγκύκλιον παιδείαν diſsipatus iam eſſet, expulſi Alexandria doctiſſimi homines, omnibus in generibus ſcientiarum, iniurijs & immanitate Ptolemæi ſeptimi Regis Aegyptiorum, quem κακεργέτην dixere, omnes inſulas & ciuitates Græcorum compleuerunt, tanquam reducentes, quæ olim inde artes exceſſiſſent, & ſe quaſi in tutelam Ptolomæorum contuliſſent.

d Quas Græci.) In lib. de Poëtica, qui extat inſcriptus Ariſtoteli, legitur Nomen aut proprium eſſe, aut γλῶτταν. Proprium, quo utantur aliqui communiter, γλῶτταν, quo alij, ita idem nomen eſſe poſſe proprium et γλῶτταν, ut σίγυνον, Athenienſibus γλῶτταν fuiſſe, Cyprijs propriū. Vnde apparet, γλώσσας dixiſſe uocabula, minus uulgo aut nota aut uſitata. Cuiuſmodi Poëtarū ſunt plurima, aut aliunde ſumpta, aut repetita ab antiquitate, aut nouitia uel effectione uel compoſitione, ut logi pro nugis, paratragœdiare, maſtigia, bolus. Vetera ſunt, perduellis, exanclare. Nouorum ratio latius patet, nam & quæ quaſi abolita, uſu repoſita ſunt, noua uideri queant. Sicut uexare, poſsit nouum uideri, cum ſit uetus ac proprium, cuiuſmodi nobis diſcentibus linguam Latinam occurrere multa ſolent. Effictum nouè fuerit à Salluſtio, ſi quidem uerum eſt dixiſſe eum, quod aiunt, Loquentiam. Intellectus maximè nouitatem facit, ut exterebrare, & expiſcari, pro exquirere, huc pertinent tranſlata. Compoſitio eſt ſimplicior, ut collutulare, triparcos, leuifidæ.

e Græcè uocantur.) Vt perterricrepus, Therapontigonus, Platagidorus, ut apud Ariſtophanem σφραγιδονυχαργοκομήτας, & λοφο-φαινλοῤῥύματα. Sed hæc quiſq́ ſibi excerpere ex Poëtis poterit, uerſus autem integros maximè proderit. Qualis et Catullianus hic,

Cum Thyaſo Satyrorum & Nyſigenis Silenis. Item,

Funera Cecropiæ nec funera portarentur.

Et ille antiquus,

Fraxinus, fixa, ferox infeſta infunditur oßis.

Et ſicut nos fecimus docendi cauſa:

Flammiuomasq́; pl:gas colis altas fulminis arces.

Has maximas, ut ſic dicam, confragoſitates, L & M & S & R

 faciunt.

faciunt. Vnde Veteres, S & M abijcere ſolebant, & uitioſè dictum ab Ennio annotatur,

Tum millia militum octo.

Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiantur. Cap. III.

SED *nobis iam paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſerio incipiat. Hoc igitur potiſsimum loco tractanda quæſtio eſt, Vtilius'ne ſit domi, atque intra priuatos parietes ſtudentem continere, an frequentiæ ſcholarũ, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod qui dem cum his, à quibus clariſsimarum ciuitatum mores ſunt inſtituti, tum eminentiſsimis authoribus uideo placuiſſe, non eſt tamen diſsimulandum, eſſe nonnullos, qui ab hoc propè publico more, priuata quadam perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſequi uidentur: unam, quòd moribus magis conſulant, fugiendo turbam hominum eius ætatis, quæ ſit ad uitia maximè prona: unde cauſas turpium factorum ſæpius extitiſſe, utinã falſo iactaretur. Alteram, quod quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tempora ſua impenſurus uni uidetur, quàm ſi eadem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. nam ſi ſtudijs quidẽ ſcholas prodeſſe, moribus autem nocere conſtaret; potior mihi ratio uiuendi honeſtè, quàm uel optimè diſcendi uideretur. Sed mea quidem ſententia, †iuncta iſta atq; indiſcreta ſunt. neq; enim eſſe Oratorem niſi bonum uirum iudico, & fieri, etiam ſi poteſt, nolo. de hac re igitur prius. Corrumpi mores in ſcholis putant, nam & corrumpuntur interim, ſed domi quoque, & ſunt multa eius rei exempla, tam læſæ hercle quàm conſeruatæ ſanctiſsimæ utrobique opinionis. Natura cuiuſq;† tantum curaq; diſtat. Da mentem ad peiora facilem, da negligentiam formandi, cuſtodiendiq; in ætate prima pudoris, non minorem flagitijs occaſionem ſecreta præbuerint. Nam eſſe & poteſt turpis domeſticus ille præceptor, nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parum modeſtos conuerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi non cæca, ac ſopita parentum ſecordia eſt, & præceptorem eligere ſanctiſsimũ quenque, cuius rei præcipua prudentibus cura eſt, & diſciplinam, quæ maximè ſeuera fuerit, licet & nihilominus amicum grauem uirum, aut fidelẽ libertum*

Clariſſ. ci.) Vt Lycurgo, quod ex ijs quæ de Lacedæmoniorum inſtitutis ſcripta ſunt, a multis ſatis cõſtat. Nec non idem apud Athenienſes fieri conſueuiſſe, legimus ubi ἀλγεῖ, id eſt cœtu quodã in ludum intrauiſſe antiqui moris fuerat, nimirum a Solone traditi. Quam autem idẽ Platoni placuerit, ſi nuſquam aliunde, uel hinc appareat, quod cenſet infantes quoque a nutricibus in certum locũ quaſi ludũ deferendos per ſingulas tribus, conferta tamen.

tum lateri filij ſui adiungere: cuius aßiduus comitatus, etiam illos melio-
res faciet, qui † timebunt. Facile erat huius metus remedium, utinam libe- timebuntur
rorum noſtrorum mores non ipſi perderemus. Infantiā ſtatim delicijs ſol-
uimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes &
mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiſcet, qui in purpu-
ris repit? Nondum prima uerba exprimit, iam coccū intelligit, iam con- a
chylium poſcit. Antè palatū eorum, quàm † os inſtituimus. In lecticis cre- mores
ſcunt, ſi terram attigerint, è manibus utrinque ſuſtinentium pendent. Gau b
demus ſi quid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidem permitten Alexandrinæ de-
da delicijs, riſu & oſculo excipimus. Nec mirum, nos docuimus, ex nobis liciæ.
audierunt. noſtras amicas, noſtros concubinos uident, omne conuiuiū ob-
ſcœnis canticis ſtrepit, pudenda dictu ſpectantur. Fit ex his conſuetudo, † inde
deinde natura: diſcunt hæc miſeri, antequam ſciant uitia eſſe. Inde ſoluti ac
fluentes, non accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferunt. Verum in
ſtudijs magis uacabit unus uni? Antè omnia nihil prohibet eſſe iſtum, ne-
ſcio quem, unum etiam cum † eo, qui in ſcholis eruditur. Sed etiam ſi iungi meo
utrunq; non poſſet, lumen tamen illud conuentus honeſtißimi, tenebris ac
ſolitudini prætulißem. Nam optimus quiſq; præceptor frequentia gaudet,
ac maiore ſe theatro dignum putat: at uerò minores ex conſcientia ſuæ in-
firmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodammodo pædagogorum
non indignantur. Sed præſtet aliquis uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut
doctißimum atq; incomparabilem magiſtrum domi habeat. † nunc tamen non
ille totum in uno diem conſumpturus eſt? † Aut poteſt eſſe ulla tam per- Haud
petua diſcentis intentio, quæ non, ut uiſus oculorum, obtutu continuo fati-
getur? cum præſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſiderent. Neq;
enim ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aßiſtit, quorum aliquid a-
gentibus, cuiuſcunque interuentus impedimento eſt. Lectio quoq; non om-
nis, nec ſemper præeunte uel interpretante eget, quando enim tot autho-
rum notitia contingeret? Ergo modicum tempus eſt, quo in totum diem
uelut opus ordinetur. Ideoq́; per plures ire poſſunt, etiam quæ ſingulis tra-
denda ſunt. Pleraq; uerò hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad om-
nes ſimul perferantur. Taceo de partitionibus & declamationibus Rheto- Partitionibus) id eſt materijs di-
rum, quibus certè quantuſcunq; numerus adhibeatur, tamen unuſquiſq; to- uiſis diſcipulis.

tum ferret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus ſufficit,
ſed ut ſol, uniuerſis idem lucis calorisq; largitur. Grammaticus quoque de
ratione loquendi ſi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poë-
mata enarret, tot illa diſcent, quot audient. At enim emendationi præle-
ctioniq; numerus obſtat? Sit incommodum (nam quid ferè undiq; placet?)
mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eò mitti puerum uo-
lo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus, maiore ſe turba, quàm ut ſu-
omnino *ſtinere eam poßit, onerauerit. Et in primis ea habenda cura eſt, ut is* † *omni*
modo fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo ſpectet, ſed
affectum, ita nunquam erimus in turba. Nec ſanè quiſquam literis ſaltem le
uiter imbutus, eum in quo ſtudium ingeniumq; perſpexerit, non in ſuam
quoq; gloriam peculiariter fouebit. Sed, ut fugiendæ ſint magnæ ſcholæ (cui
ne ipſe quidem rei aſſentior) ſi ad aliquem merito concurritur, non tamen
hoc eo ualet, ut fugiendæ ſint omnino ſcholæ: aliud eſt enim uitare eas, a-
liud eligere. Et ſi refutauimus, quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid
ipſi ſequamur. Ante omnia futurus Orator, *cui in maxima celebritate, &*
Reip.luce *in media* † Republica *uiuendum eſt, aſſueſcat iam à tenero, non reformida-*
re homines, neq; illa ſolitaria, et uelut umbratili, uita palleſcere. Excitanda
mens, & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, et
quendam, uelut in opaco, ſitum ducit, aut contra tumeſcit inani perſuaſio-
ne. Neceſſe eſt enim nimium tribuat ſibi, qui ſe nemini comparat. Deinde
offendit *cum proferenda ſunt ſtudia, caligat in ſole, & omnia noua* † *offendunt, ut*
qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendum eſt. Mitto amicitias, quæ
ad ſenectutem uſque firmißime durant, religioſa quadam neceßitudine im-
butæ. Neque enim eſt ſanctius ſacris iiſdem, quàm ſtudijs initiari. Senſum
ipſum, qui communis dicitur, ubi diſcet, cum ſe à congreſſu, qui non homi
nibus ſolum, ſed mutis quoq; animalibus naturalis eſt, ſegregarit? At domi
ea ſola diſcere poteſt, quæ ipſi præcipientur: in ſchola, etiam quæ alijs. Au
diet multa quotidie probari, multa corrigi. Proderit alicuius obiurgata de
ſidia, proderit laudata induſtria. Excitabitur laude æmulatio, turpe ducet
cedere pari, pulchrũ ſuperaſſe maiores, accendunt omnia hæc animos. Et
licet ipſa uitium ſit ambitio, frequenter tamen cauſa uirtutum eſt. Non inu-
tilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in
claſſes

claſſes diſtribuerant, ordinem dicendi ſecundum uires ingenij dabant, et i-
ta ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Hu-
ius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio, ducere uerò
claſſem, multò pulcherrimum. Nec de hoc ſemel decretum erat, triceſimus
dies reddebat uicto certaminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curam
remittebat, & dolor uictum ad depellendam ignominiam concitabat. Id no
bis acriores ad ſtudia diſcendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationem do-
centium, pædagogorũ cuſtodiam, uota parentum, quantum animi mei cõ-
iectura colligere poſſum, contenderim. Sed ſicut firmiores in literis profe-
ctus alit æmulatio, ita incipientibus, atque adhuc teneris condiſcipulorum,
quàm præceptorum iucundior, hoc ipſo quod facilior, imitatio eſt. Vix e-
nim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingendæ (quam ſummam putant)
eloquentiæ audebunt, proxima amplectumur magis: ut uites arboribus ap-
plicitæ, inferiores prius apprehendẽdo ramos, in cacumina euadũt. Quod
adeò uerum eſt, ut ipſius etiam magiſtri (ſi tamen ambitioſis utilia præfe-
ret) hoc opus ſit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non ſtatim onerare in-
firmitatem diſcentium, ſed temperare uires ſuas, & ad intellectum audien-
tis deſcendere. Nam ut uaſcula oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam
reſpuunt, ſenſim autem influentibus, uel etiam inſtillatis complentur: ſic
animi puerorum quantum excipere poßint, uidendum eſt. Nam maiora in-
tellectu, uelut parum † aptos ad percipiendum animos non ſubibunt. Vti- apertos
le igitur eſt habere, quos imitari primum, mox uincere uelis: ita paulatim et
ſuperiorum ſpes erit. His adijcio, præceptores ipſos non idem mentis ac ſpi
ritus in dicendo poſſe concipere, ſingulis tantum præſentibus, † quantũ illa quod
celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ conſtat
animo, hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quo-
dammodo ad naturã eorum, de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò, quo
generoſior celſiorq; eſt, hoc maioribus uelut organis commouetur, ideoq;
& laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Eſt
quædam tacita dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus, ad
unum auditorem demittere, pudet ſupra modum ſermones attollere. Et ſa
nè concipiat quis mente uel declamantis habitum, uel orantis uocem, in-
ceſſum, pronunciationem, illum deniq; animi & corporis motum, ſudo-

rem, ut alia præteream, & fatigationem, audiente uno. Non'ne quiddam pati, furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantum cum ſingulis loqueremur.

a Conchylium.) Ex eorum piſcium genere eſt, quos Græci ὀςρακόδερμα uocant: præcipue aptos gulæ. Plinius ut purpuram inter conchas ponit. Horatius Epod.

Non me Lucrina iuuerint conchylis.

Græci uidentur conchylia dixiſſe generali appellatipone, τὰ ὀςρακόδερμα, ut apud Athenæum ex Epicharmo: Ἄγει δὲ παντοδαπὰ κογχύλια.

b Alexandrinis.) Notum eſt de Alexandrina luxuria, quid literis mandatum ſit, cui portentoſè indulſit Cleopatra. Annotatum etiam eſt à Valerio, ſic fuiſſe delicijs eneruatos Alexandrinos, ut cum eos Archelaus aduerſus Gabinium urbe eductos, caſtra uallo ac foſſa cingere iuſsiſſet, uniuerſi ſucclamarint, ut id opus publica pecunia faciendum locaretur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint. Cap. III.

Imitatio praua, de qua Cicero de Orat.

TRADITO *ſibi puero, docendi peritus ingenium eius, in primisq́; naturam perſpiciet. Ingenij ſignum in paruis præcipuum, memoria eſt. eius duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere. Proximum imitatio, nam id quoq; eſt docilis naturæ, ſic tamen, ut ea quæ diſcit, effingat, non habitum fortè & inceſſum, & ſi quid in peius notabile eſt. Non dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nam probus quoq; in primis erit ille uerè ingenioſus, alioqui non † prius duxerim tardi eſſe ingenij, quàm mali. Probus autem, ab illo ſegni & iacente plurimum aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet, quædam etiam interrogabit, ſequetur tamen magis, quàm præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugem. Hi ſunt qui paruà facile faciunt, & audacia prouecti, quicquid poſſunt, ſtatim oſtendunt: poſſunt autem id demum, quod in proximo eſt, uerba continuant, hæc uultu interrito, nulla tardati uerecundia proferunt. Non multum præſtant, ſed citò, non ſubeſt uera uis, nec penitus immiſsis radicibus innititur,*

peius

Vt rid.) Vt ridiculæ imitationes, inquit, non ſunt bonæ indolis indices, & quem ego ingenioſum intelligi uolo, ante omnia probum quoque uolo. Abſque enim probitate ſi eſſet laus ingenij, ſine ueras laus

radicibus innititur. Vt quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effun- tarditate illud infamari, quam commendari malitia.
dunt, & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcũt. Pla-
cent hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc
cum animaduerterit, perſpiciat deinceps, quonam modo tractandus ſit di-
ſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris, remiſſi: quidam imperia indi-
gnantur, quoſdam continet metus, quoſdam debilitat, alios continuatio † extundit
contundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus exci-
tet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mor-
debit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc deſidiam nunquã uerebor.
Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio, non ſolum quia nulla res eſt,
quæ perferre poſſit continuum laborem, atq; ea quoq; quæ ſenſu & anima
carent, ut ſeruare uim ſuam poſſint, uelut quiete alterna † *retenduntur, ſed* retinentur
quod ſtudium diſcendi uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaq; & ui-
rium plus afferunt ad diſcendum renouati ac recentes, & acriorem ani-
mum, qui ferè neceſſitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris,
eſt & hoc ſignum alacritatis, neq; illum triſtem ſemperq; demiſſum ſpera-
re poſſim, erectæ circa ſtudia mentis fore, cum in hoc quoq; maximè natu-
rali ætatibus illis impetu iaceat. Modus tamen ſit remiſſionibus, ne aut o-
dium ſtudiorum faciant negatæ, aut ocij conſuetudinem nimiæ. Sunt etiam
nonnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles luſus, cum poſitis inuicẽ
cuiuſcunq; generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoq; ſe inter luden-
dum ſimplicius detegunt, modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non
protinus quid rectum, prauumq; ſit, diſcat, tum uel maximè formanda, cũ
ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus † *facilè credit. Frangas enim citius,* facillime cedit
quàm corrigas, quæ in prauum indurverunt. Protinus ergo, nequid cupidè
nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eſt puer. Haben-
dumq; in animo ſemper illud Vergilianum, Georg. 2.

Adeò in teneris conſueſcere multum eſt. In plagoſos præceptores inuehitur.

Cædi uerò † *diſcentes, quanquam & receptum ſit, & Chryſippus non im-* diſcipulos,
probet, minimè uelim, primum, quia deforme ac ſeruile eſt, & certè quod
conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria. Deinde, quod ſi cui eſt mens tam illi-
beralis, ut obiurgatione non corrigatur, ijs etiam ad plagas (ut peſſima quæ-
que mancipia) durabitur. Poſtremo, quod ne opus erit quidem hac caſtiga-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

tione,ſi aßiduus ſtudiorum exactor aſtiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum ſic emendari uidemur, ut pueri nõ facere, quæ recta ſunt, cogantur,ſed quod non fecerint,puniantur. Denique cum paruulum uerberibus coëgeris,quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcenda ſunt? Adde,quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura,ſæpe dolore uel metu † accidunt, qui pudor refringit animum,& abijcit,atq; ipſius lucis fugam, & tædium dictat. Iam ſi minor in eligendis cuſtodum & præceptorũ moribus fuit cura,pudet dicere, in quæ probra nefandi homines iſto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoq; nonunquam occaſionem hic miſerorũ metus. Non morabor in parte hac, nimium eſt,quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatem infirmam & iniuriæ obnoxiam,nemini debet nimium licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus,qui ſic formabitur,ut fieri poßit orator, & quæ in quaque ætate inchoanda,dicere ingrediar.

[margin: † exciderunt,]

[margin: Dicere ingrediar, ἔρχομαι ἰγῶν]

a Retenduntur.) Id eſt,remittuntur,nam hanc uim re habet, ut recludo,reſigno. Similitudine ducta ab arcubus,quibus cum ſagittarij non uti cogitent, nec neruos quidem accommodare ſoleant. Herodotus ſcribit, Amaſidem Aegyptij regem, reprehenſum ab amicis, quod uoluptatibus indulgens, comeſſationibus ſe dederet: reſpondiſſe, qui arcubus prœliarentur, cum illis uti uellent, tum intendere: ubi uero iam eſſent uſi,remittere conſueuiſſe: nam ſi nunquã retenderentur,fore,ut dirupti nulli eſſent uſui. Ita quoque humanam conditionem ſeſe habere, nam ſi homines rebus ſerijs ſe perpetuo occupent, neq; aliquam uitæ partem iocis ac luſibus impertiant,improuiſum aliquem uel in furorem, uel morbum ſonticum delapſuros,id uidentem ſe utriq; rei ſua tempora impendere.

De Grammatica Cap. IIII.

PRIMVS in eo,qui legendi ſcribẽdiq; adeptus erit facultatẽ, Grammaticis eſt locus,nec refert,de Græco an de Latino loquar,quanquã Græcum eſſe priorem placet. utriq; eadem uia eſt. Hæc igitur profeßio, cum breuißimè in duas partes diuidatur: rectè loquendi ſcientiam,& Poëtarum enarrationem,plus habet in receſſu,quàm in fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio coniuncta cum loquendo eſt, & narrationem præcedit

emendata

emendata lectio, & mixtum his omnibus iudicium eſt. Quo quidem ita ſe-uerè ſunt uſi ueteres Grammatici, ut non uerſus modò cenſoria quadã uirgula notare, & libros, qui falſo uiderentur inſcripti, tanquam ſubdititios ſummouere familia permiſerint ſibi, ſed authores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec Poëtas legiſſe ſatis eſt, excutiendum omne ſcriptorum genus, non propter hiſtorias modo, ſed uerba, quæ frequẽter ius ab authoribus ſumunt. Tum nec citra muſicen Grammatice poteſt eſſe perfecta, cum ei de metris rhythmisq; dicendum ſit. Nec ſi rationem ſyderum ignoret, Poëtas intelligat, qui (ut alia omittam) toties ortu occaſuq; ſignorum in declarandis temporibus utantur. Nec ignara Philoſophiæ, cum propter plurimos in omnibus ferè carminibus locus, ex intima quæſtionum naturaliũ ſubtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac Lucretiũ in Latinis, qui præcepta ſapientiæ uerſibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri eſt opus, ut de unaquaq; earum, quas demonſtrauimus, rerum dicat proprie & copioſe. Quo minus ſunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuẽ ac ieiunam cauillantur: quæ niſi Oratori futuro fundamẽta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris, corruet, neceſſaria pueris, iucunda ſenibus, dulcis ſecretorũ comes, & quæ uel ſola omni ſtudiorũ genere, plus habeat operis, quàm oſtentationis. Criticl.

De literis, & earum poteſtate, Cap. V.

NE quis igitur tanquã parua faſtidiat Grammatices elementa, non quia magnæ ſit operæ conſonantes à uocalibus diſcernere, ipſasq; eas in ſemiuocalium numerum, mutarumq; partiri, ſed quia interiora uelut ſacri huius adeuntibus, apparebit multarum rerum ſubtilitas, quæ non modò acuere ingenia puerilia, ſed exercere altiſsimam quoq; eruditionem ac ſcientiam poſsit. An cuiuſlibet auris eſt, exigere literarũ ſonos? non hercle magis quàm neruorum. At Grammatici ſaltem omnes in hanc deſcendent rerum tenuitatem, deſint ne aliquæ nobis neceſſariæ literæ, non cum Græca ſcribimus, tum enim ab his duas mutuamur, ſed propriè in Latinis. a *Vt in his, ſeruus et uulgus, Aeolicum digammon deſideratur. Et medius eſt quidam V & I literæ ſonus, non enim ſic optumum dicimus, ut opimum, & in here, neq; E planè neq; I auditur. An rurſus aliæ redundent, præter* b

Medius eſt.) Id eſt ſonus quidã etiã alicubi auditur, ne

quę literę I, neque V proprius, ſed quaſi alterius literæ, in utranq; me diæ.

illam aſpirationis, quæ ſi neceſſaria eſt, etiam contrariam ſibi poſcit. Et K
quæ & ipſa quorundam nominum nota eſt, & Q, cuius ſimilis effectus
ſpecieſq; niſi quòd paulum à noſtris obliquatur. Cappa apud Græcos nũc
tantum in numero manet & noſtrarum ultima X, qua tamen carere po-
tuimus, ſi non quæſiſſemus. Atq; etiam in ipſis uocalibus Grammatici eſt ui-
c dere, an aliquas pro conſonantibus uſus acceperit, quia iam ſicut tam ſcri-
bitur, & uos ut cos. Atq; ut uocales iunguntur, aut unam longã faciunt, ut
Veteres ſcripſerũt, qui geminatione earũ uelut apice utebantur: aut duas,
niſi quis putat etiam ex tribus uocalibus ſyllabam, quod nequit fieri, ſi non
aliquæ officio conſonantium fungantur. Quæret hoc etiam, quomodo dua-
bus demum uocalibus in ſeipſas coeũdi natura ſit, cum conſonantium nul-
lã, niſi alteram frangat. Atqui literam I ſibi inſidit, conijcit enim eſt, ab illo
iacit. et V, quomodo nunc ſcribitur uulgus, & ſeruus. Sciat etiam Cicero-

Maijam, Aijacemque

ni placuiſſe † aijo aij aijamq; geminata ij ſcribere: quod ſi eſt, etiam iun-
d getur ut conſonans. Quare diſcat puer, quid in literis proprium, quid com-

Scabellum.

mune, quæ cum quibus cognatio. Nec miretur, cur ex ſcamno fiat ſcabellũ,

Bipennis

aut à pinna (quod eſt acutum) ſecuris, utrinq; habens aciem, bipennis, ne
illorum ſequatur errorem, qui, quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſti-
mant, pinnas auium dici uolunt. Neq; has modò nouerint mutationes, quas
ac afferunt declinatio † aut præpoſitio, ut ſecat ſecuit, cadit excidit, cædit, ex
ſit cidit, calcat exculcat, & † ſic à lauando lotus, & inde rurſus illotus, &
mille alia, ſed & quæ à rectis quoq; caſibus ætate tranſierunt. Nam ut Va-
leſij & Fuſij, in Valerios Furioſq; uenerunt: ita arbos, labos, uapos etiam
e & clamos ac paſſes ætatis fuerunt. Atq; hæc ipſa S litera ab his nominibus

Quidnam ſibi uellet hæc dictio, ne remoraretur clarã lectionem, expungendã duxerunt. Ioachi. Cam. laſer reſtituit, quod laſer dixere, ſuccus ſcilicet ſylphij, id eſt, laſerpitij, Cyrenaici germinis.

excluſa, in quibuſdam ipſa alteri ſucceſſit. Nam mertare atq; pultare dice-
bant, quomodo fordeum fœduſq;, pro aſpiratione uel ſimili litera uten-
tes: nam contrà Græci ita aſpirare hæc ſolent, ut pro Fundanio Cicero, te-
ſtem, qui primã eius literam dicere non poſſet, irridet. Sed B quoq; in locum
aliarum dedimus aliquando, unde byrrhus & bruges, & belena, nec non
eadem fecit ex duello bellum, unde duellios quidã dicere bellios auſi. Quid
ſtlotum, ſtliteſq;? Quid D literæ cum T quædam cognatio? Quare mi-
nus mirũ, ſi uetuſtis operibus urbis noſtræ, et celebribus templis legantur
f Alexanter, & Caſſantra. Quid O atq; V permutatæ inuicem? ut Hecoba

&

& notrix, Culchides & Pulyxena ſcriberentur. Ac ne in Græcis id tantũ notetur, dederont ac probaueront, ſi ὀδυσσεύς, quem ὀλυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyſſem deductus eſt. Quid, non E quoq; I loco fuit? ut Menerua, & leber, & mageſter, & de Ioue uictore, non de Ioui uictori. Sed mihi locum ſignare ſatis eſt, non enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura tranſibit, de quibus in orthographia pauca annotabo, tum uidebit, ad quem hoc pertinet, quot, & quæ partes orationis, quanquam de numero parum conuenit.

Pulyxe.) Ita nos quoque epiſtolam ſemper in ueteri Plautino codice ſcriptam notauimus.

a Aeolic. dig.) Quo uſi Aeolenſes ſunt pro aſpiratione, atque etiam in medio dictionum, ut uocales ſepararentur. Eius, ut nomine etiam indicatur, figura, gemini Γ traditur, cum poteſtas literæ ſcilicet fuiſſe uideatur. Itaque illi pro ελένη Fελένη dixere, & ῥόδον Fρόδον, Δάος ΔάFος.

b Aſpirationis.) Veteres Latini ita, ut Græci, ſupra uocales aſpirationis notam tantum poſuere, quod & ipſi in antiquis codicibus animaduertimus, ʽauium legentes, ʽedie, quod etiam ex hoc Quintiliani loco manifeſtum eſt. Nam ſi aſpirationis, inquit, ſignatio neceſſaria eſt, erit etiam attenuationis, id eſt, quam ψιλὴν uocant. Etſi Athenæus diuerſum ſenſit, nam Veteres ait non ſupra, ſed ante uocales aſpirationem poſuiſſe, arbitrari etiam ſe ijs uocalibus, quibus aſpirari uellent, H literam præſcripſiſſe, quod Romani adhuc obſeruant. Locum ſubſcripſi ex lib. 9. τεκμαιρόμενοι ὅτι Ἀθηναῖοι, καὶ διὰ τῆς τάξεως τὴν ἐνοῦσαν τῇ προσῳδίᾳ φύσιν, οὐκ ἐπὶ φωνηέντων τεθείκασιν, ὥσπερ τὰς ἄλλας, πρὸ γὰρ τούτων τάσσουσιν. οἶμαι δὲ καὶ διὰ τοῦ η στοιχείου συνηθέσθαι τοὺς παλαιοὺς τὴν δασεῖαν. διόπερ καὶ ῥωμαῖοι πρὸ πάντων τῶν δασυνομένων ὀνομάτων τὸ η προγράφουσι, τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ διασημαίνοντες.

c Atq; ut uocales.) Videre etiam Grammaticum oportet, quomodo uocales, ſuam uidelicet retinentes uim ſeu poteſtatem coniungantur. Aut enim eædem pro longa geminantur, qua geminatione Veteres longam uoluerunt intelligi ita, ut Græci, cum apicem ſupraducunt, hoc eſt, ut ipſi loquuntur, τὴν μακρὰν, ut Dij, Feelix, Viirtus. Aut coeunt in diphthongum, quæ eſt uocis commiſtio, ut præimus, cœlum. Tribus accidere neutrum poteſt. Coitus autem

uocalium, complexio eſt accipienda, quæ à Græcis nominatur ϭύλληψις, ut in ἐφθεγμὸς, φθ ſunt in complexione, & conſpuo, ſp. Nunquam autem eaſdem conſonantes complectimur pronunciatione, ut efficio, addico, id quod duabus iſtis uocalibus, I & V, cum pro conſonantibus ſunt, uſu uenit à natura conſonantium alienũ. Porro I litera, ut conſonans tamen etiam iungitur. Sicut enim in afficio & addico, ff & dd iunctas non complectimur, id eſt diuidimus pronunciatione, ita in aijo, & Pompeius, ij, ut ſit ai una, & io altera ſyllaba, pei, & ius.

d Scam. Scabel.) Habet enim M & B cognationem, quod in Græcis eſt manifeſtum, ut cum in præterito paſſiuo primi ordinis acutiſonorum uerborum, primæ ſyzygiæ, mutæ in M tranſeunt. Eſt autem magna cura hæc res animaduertenda, & tradenda pueris, qua expedita multum difficultatis excluſum fuerit.

e Quomodo fœdum.) Hunc locum ita deſcriptum ex antiquis duobus conſentientibus codicibus confido me explanaturum, ut appareat, audacter à quibuſdam mutatum fuiſſe, qui ſuppoſuere fordeum fœduſq;, quomodo & apud Priſcianum lib. 1. mendoſe legitur. Nam hoc loco nulla fit dé mutatione aſpirationis mentio, & contextus orationis iſtam inculcationem nullo modo patitur. Legendum igitur fœdum fœduſq;, quorum utrumq; quid ſignificet, nemo ignorat. Docet autem Quint. diligenter obſeruandũ, quę literæ ſuos locos naturaliter obtineant, quæue in aliorũ quaſi uices ſubierint. Nam & R in locum S, & in huius T alicubi ſucceſſit. Et F litera utimur pro aſpirato, quæ enim Græci per φ enunciarunt, Latini per F maluerunt, ut fama, fagus, fur, Afer. Quæ igitur Græci, inquit, aſpirate pronunciarunt, nos quidem non aſpirate dicimus, ſed tamen conſimiliter. Docuit enim & Priſc. inter F & φ proferendum differentiam eſſe. Poſſet autem quis cupiens Fundanium, aliter'ne, quàm φουνδάνιον ſcribere? Hoc manifeſtum, ut confido, expoſitione noſtra ſequentibus etiam declaratur, ubi aliarum quoq; literarum permutationem oſtendit, ut Burrhus, pro Pyrrho, Bruges pro Phrygibus, balæna pro phalæna. Quod non animaduertentes iſti correctores etiam hunc locum deprauarunt, ſupponentes belenam. Cæterum quod ſequitur ſtlocum, ſtlitem'q;, etiamſi in præſentia hoc ſcriptionis genus tueri non queam, tamen ſecutus,

cum uerum iudicaſſem, aliquorum codicum expreſſam ſcripturã, aliquorum euidentia ueſtigia, ſic relinquendum putaui.

f Sic ἴδυαι.) Conſueuere Aeolenſes pro ο, υ ponere, ipſumq́ue υ ut plenius ſonarent, ὀ μικρῷ quaſi explere, ut θουγατὴρ, non quidẽ longa prima, ſicut ſi diphthongus eſſet, ου oporteret eſſe, quod uerſu Callimachi probauit Priſcianus lib. 1. ſed à ſcriptione τοῦ ο ſono Aeolico expreſſo. Ita οὐδυαία Aeolenſes dicere, ſcriptum à Quintiliano accipio, quos Latini imitati, ut in alijs pleriſq;, Vlyſſem fecerunt.

De Partibus orationis. Cap. VI.

VETERES *enim, quorum fuerunt Ariſtoteles atq; Theodectes, uerba modò, & nomina, & coniunctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis u m ſermonis, in nominibus materiam, quia alterũ eſt, quod loquimur, alterum, de quo loquimur, in coniunctionibus autẽ eorum complexum eſſe iudicauerunt, quas coniunctiones, à pler.ſq; dici ſcio, ſed hæc uidetur ex ſyndeſmo magis propria translatio. Paulatim à Philoſophis ac maxime Stoicis auctus eſt numerus, ac primum coniunction.bus articuli adiecti, poſt præpoſitiones nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtum uerbo participium, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos non deſyderat, ideoq́; in alias partes orationum ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis authoribus, octo duntaxat partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmon, qui uocabulum ſiue appellationem nomini ſubiecerunt, tanquam ſpecies eius, at ij, qui aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt qui ipſum adhuc uocabulum ab appellatione † deducerent, ut eſſet uocabulum corpus, uiſu tactuq́; manifeſtum, domus, lectus, Appellatio, cui uel alterum deeſt, uel utrunq;, uentus, cœlum, Deus, uirtus. Adijciebant & aſſeuerationem, ut heu, & tractationem, ut faſceatim, quæ mihi non † approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda ſit προσηγορία, & ſubijcienda nomini nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.*

diducerent

admodum probantur.

Declinare in primis nomina, & uerba ſcire oportere pueros, & genera noſſe. Cap. VII.

NOMINA declinare & uerba in primis pueri ſciant, neq; enim a-
Ald. etiam *liter peruenire ad intellectum ſequentiũ poſſunt, quod † admonere ſuperuacuum erat, niſi ambitioſa feſtinatione plerią; à poſterioribus inciperent, & dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſiora malunt, compendio morantur. Atqui ſi quis & didicerit ſatis, & quod non minus deeſſe interim ſolet, et uoluerit docere, quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea, quæ ſunt duobus, omnibusúe cõmunia. Nec ſtatim diligentem putabo, qui promiſcua, quæ epicœna dicuntur, oſtenderit, in quibus ſexus uterq; per alterum apparet, aut quæ fœminina, poſitione mares, aut neutrali fœminas ſignificant, qualia ſunt Murena & Glyce-*
Vt Allobrox. in hunc locum conſulite Camerariũ. *rium. Scrutabitur mille præceptor acer atq; ſubtilis origines nominum, † quæ ex habitu corporis, ut rufos longosq́; fecerunt. Vbi erit aliud ſecretius, Syllæ, Burri, Galbæ, Plauti, Panſæ, Scauri, aliaq́; ex caſu naſcentium, hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Poſthumus erunt, & ijs quæ poſt natos eueniunt, unde Vopiſcus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani ſunt, & ex uarijs cauſis gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominum cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur à Domino, unde Marcipores, Publipores. Quærat etiam, ſit ne apud Græcos*
Sexti caſus uſus *quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. Nam cum dico, haſta percuſſi, non utor ablatiui natura, nec ſi idem Græcè dicam, datiui, τῷ δορί.*

De Verbis, & uerbalibus. Cap. VIII.

SED in uerbis quoque quis eſt adeò imperitus, ut ignoret genera & qualitates & perſonas & numeros? Literarij penè iſta ſunt ludi, & triuialis ſcientiæ. Iam quoſdã illa turbabunt, quæ declinationibus non te-
Participia *neitur. Nam & quædam participia an uerbi appellationes ſint, dubitari poteſt, quia aliud alio loco ualent; ut lectus & ſapiens. Quædam appellationibus ſimilia, ut fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquam ſyluam, non-*
Nã quod.) Bor & fleor nõ dicitur, illud autem, Pandi *ne propriæ cuiuſdam rationis eſt? Nam quod initium eius inuenias, cui ſimile fletur accipimus aliter? ut,*

Panditur.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.

Aliter,ut,

Totis

Vſque adeò turbatur agris.

Eſt etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur,mare nauigatur. Pranſus quoq; atq; potus,diuerſum ualent. quàm indicant. Quid, quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demum perſonæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam ſimile quiddam patiuntur,uocabulis in aduerbium tranſeuntibus. Nam ut noctu & diu, ita & dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoq;.

tur domus, nõ admodum diſſimile eſt tertij modi exēplis, niſi fortaſſis hoc generalius dictum accipiatur. Turbatur uero, ꝑ ſe dictum imperſonaliter uides, ut, Itidem bellatur cominus armis. Pranſus.) ſignificat enim alterum eum, qui prandit, alterum qui potauit.

De Virtutibus & uitijs orationis. Cap. IX.

IAm cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata ſit, quia dicere aptè, quod eſt præcipuum, pleriq; ornatui ſubijciunt, totidem uitia, quæ ſunt ſupra dictis contraria. emendatè loquendi regulã, quæ Grammatices prior eſt pars, examinet. Hæc igitur uerbis aut ſingulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo, nam duplex eorum intellectus eſt. Alter, qui omnia per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horatium,

Horatius in Arte

Verbaq; prouiſam rem non inuita ſequentur.

Alter, in quo eſt una pars orationis, lego, ſcribo. Quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerunt uoces, dictiones, locutiones, ſingula ſunt aut noſtra, aut peregrina, aut ſimplicia, aut compoſita, aut propria, aut translata, aut uſitata, aut ficta. Vni uerbo uitium ſæpius quàm uirtus ineſt. Licet enim dicamus aliquid proprium, ſpecioſum, ſublime, nihil tamen horum, niſi in complexu loquendi, ſerè que contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accommodata. Sola eſt, quæ notari poſſit, uelut uocalitas, quæ εὐφωνία *dicitur, cuius in eo delectus eſt, ut inter duo, quæ idem ſignificant, ac tantundem ualent, quod melius ſonet, malis. Prima barbariſmi ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed quia interim excuſantur hæc uitia, aut conſuetudine, aut authoritate, aut uetuſtate, aut deniq; uicinitate uirtutum, nam ſæpe*

à figuris ea ſeparare difficile eſt, ne quem tam lubrica obſeruatio fallat, acriter ſe in illud tenue diſcrimen Grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandū erit. Interim uitium, quod fit ſingulis uerbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliquis, quid hic † promiſſo tanti operis dignum? Aut quis hoc neſcit, alios barbariſmos ſcribendo fieri, alios loquendo? Quia quod male ſcribitur, male etiam dici neceſſe eſt. Qui uitioſe dixerit, non utiq; & ſcripto peccat. Illud prius † adiectione, detractione, immutatione, tranſmutatione: hoc ſecundum diuiſione, complexione, aſpiratione, ſono contineri. Sed ut parua ſint, hæc pueri docentur adhuc, & Grammaticos officij ſui commonemus. Ex quibus ſi quis erit planè impolitus, & ueſtibulum modò artis huius ingreſſus, intra hæc quæ profitentiū cōmentariolis uulgata ſunt, conſiſtet. Doctiores multa adijcient, uel hoc primū, quod barbariſmum pluribus modis accipimus. Vnum in gente, quale ſit, ſi quis Afrum, uel Hiſpanum Latinæ orationi nomen inſerat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici ſolet camus, quanquam eo tanquam recepto utitur Perſius. Sicut Catullus Ploxenum circa Padum inuenit. Et in Oratione Labieni, ſiue illa Cornelij Galli eſt, in Pollionem, caſnar aſſectator è Gallia ductum eſt. Nam maſtrugā, quod Sardum eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit. Alterū genus barbariſmi accipimus, quod fit animi natura, ut is, à quo inſolenter quid, aut minaciter aut crudeliter dictum ſit, barbare locutus exiſtimatur. Tertium eſt illud uitium barbariſmi, cuius exempla ſunt uulgo plurima. Sibi etiam quiſq; fingere poteſt, ut uerbo cui libebit, adijciat literam, ſyllabamúe, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio, quàm rectum eſt, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis ſumere illa ex Poëtis ſolent, & authores quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc ad Scriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laudi duci, potiuſq; illa docendi erunt minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca Placentinus, ſi reprehendemi Hortenſio credimus, preculam pro pergula dicens, & immutatione, cum C pro G uteretur, & tranſmutatione, cum R præponeret E antecedenti. At in eadem uitij geminatione, et Metieo Suffecieo dicens Ennius, Poëtico iure defenditur. Sed in proſa quoq; eſt quædam iam recepta immutatio, Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipſi Canobon

Barbariſmus.

promiſſor.

additiōne

Illud prius.) Hoc eſt uitium ſcriptionis, ut ſi quis ſcribat leggo, beibo, ædepol, michi, cū ſit lego, bibo, edepol, mihi. Item muſe, conia, pro muſæ, ciconia. Item corrapio, cecurri, adſum, cum ſit corripio, cucurri, aſſum. Itē Burrus ꝓ Bruto. Lectionis uitia ſunt, ut præſtat, cere communuit brū, cum ſit, uerum præſtat, cerebrum. Item Chomoda, choruus ꝓ tenuibus. Maſtrug.) Ex oratione ꝓ Scauro, quæ nūc nō extat hūc locum citant, & de Prouincijs cōſularibus, Maſtrucatos latrunculos dicit.

bon uocant. Et tharſumenum pro thraſumeno multi authores, etiamſi eſt in eo tranſmutatio, uendicauerunt. Similiter alia, nam ſiue eſt falſum aſſentior, Siſenna dixit, Aſſentio, multiq́; & hunc & analogiam ſecuti, ſiue illud uerum eſt, hæc quoq; pars conſenſu defenditur. At ille pexus pinguisq́; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid, quod quædam, quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam dua, & tre, & pondo, diuerſorum generum ſunt barbariſmi. At dua pondo, & trepondo, uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat. Abſurdum forſan uideatur dicere barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum: ſcala tamen & ſcopa, contraq́; bordea & mulſa, licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quod pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter efferuntur. Et gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus ſum, ne arti, culpa quorundam peruicacium, perplexe uidear & ipſe quæſtionem addidiſſe. Plus exigunt ſubtilitatis, quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi ſcripto non poſſunt, niſi cum in uerſus inciderunt. Vt diuiſio, Διαίρεσις *Europai, & ei contrarium uitium, quod* συναίρεσιν καὶ συναλοιφὴν *Græci uocant, nos Complexionem dicimus, qualis eſt apud P. Varronem,*

Gellius ex Varrone locum hac de recitat.

Quidam mutarũt in mulſa, offenſi credo, quod Ouidius dixerit, Noua muſta, & Martialis in Vaticanis Condita muſta cadis, & ipſe Fab. li. 1. Muſta auſtera.

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas † enunciare ueris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpacio, ſiue cum ſyllaba correpta producitur, ut, enumerare.

Italiam fato profugus, Aeneid. 1.

Seu longa corripitur, ut,

Vnius ob noxam & furias,

Extra carmen non deprehendas, ſed nec in carmine uitia ducenda ſunt. Illa uerò non niſi aure exiguntur, quæ fiunt per ſonos. Quanquam per aſpirationem, ſiue adijcitur uitioſe, ſiue detrahitur, apud nos poteſt quæri, an in ſcripto ſit uitium, ſi H litera eſt, non nota, cuius quidem ratio mutata cum temporibus eſt ſæpius. Parciſſime ea ueteres uſi etiam in uocalibus, cum œdos, ircosq; dicebant. Diu deinde reſeruatum, ne conſonantibus aſpiraretur, ut in Graccis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius uſus, ut cho-

H aſpiratio.

ronæ, chenturiones, prechones adhuc quibuſdam inſcriptionibus manẽt: qua de re Catulli nobile Epigramma eſt. Inde durat ad nos uſq; † uchementer, & comprehendere, & mihi. Nam mehe quoq; pro me, apud antiquos, Tragœdiarum præcipuè ſcriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obſeruatio eſt per tenores, quos quidem ab antiquis dictos † tenores comperi, ut uidelicet declinatio à Græcis uerbo quí τόνος dicunt, uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocant, cum acuta & grauis, alia pro alia ponitur, ut in hoc † Camillus, ſi acuitur prima, aut grauis pro flexa, ut † Cethegus, et hic prima acuta. Nam ſi media mutatur aut flexa pro graui, † aut grauis pro apice circumducta ſequetur, quam ex duabus ſyllabis in unam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id ſæpius in Græcis nominibus accidit, ut Átreus, quẽ nobis iuuenibus doctiſſimi ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſario ſecunda grauis eſſet. Item Térei Nérijq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterum iam ſcio quoſdam eruditos, nonnullos etiam Grammaticos ſic docere ac loqui, ut propter quędã uocum ac uerborũ diſcrimina, uerbũ interim acuto ſono finiant, ut in illis,

Frequenter, conſule Ioach. Camer. Annotat.

tonores

Camillus

Cetegus

Alias ſic, Aut apice circunducti ſequenti.

Quæ circum littora, circúm
Piſcoſos ſcopulos,

Ne ſi grauem poſuerint ſecundam, circus dici uideatur, non circuitus. Item quántum, quále, interrogantes, graui comparantes, acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs ferè ſolis ac pronominibus uendicant, in cæteris ueterem legem ſequuntur. Mihi uidetur conditionem mutare, quod his locis uerba coniungimus, nam cum dico circum líttora, tanquàm unũ enuncio, diſſimulata diſtinctione. Itaq; tanquàm in una uoce, una eſt acuta, quod idem accidit in illo,

Tanquam unum) Sicut ſemper lenitas

Troiæ qui primus ab oris.

Euenit ut metri quoq; conditio mutet acentum, ut,

Pecudes, pictæq; uolúcres.

Nam uolúcres media acuta legam, quia etſi natura breuis, tamen poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quem non recipit uerſus herous. Separata uerò hæc à præcepto noſtro non recedent, aut ſi conſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur, cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod aliàs uitioſum, interim

terim alias rectum eſt, apud nos uerò breuiſsima ratio. † *Namq; in omni uoce acuta intra numerum trium ſyllabarum cõtinetur, ſiue eæ ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ, & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodem loco breuis utique grauem habebit ſonum, ideoq; poſitam ante ſe, id eſt, ab ultima tertiam acuet. Eſt autem in omni uoce utiq; acuta, ſed nunquàm plus una, nec ultima unquã, ideoq; in diſsyllabis prior. Præterea nunquam eadem flexa & acuta, quia eadem flexa ex acuta, itaq; neutra claudet uocem Latinã. Ea uerò quæ ſunt ſyllabæ unius, erunt acuta, aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa per ſonos accidunt, quæ demonſtrari ſcripto non poſſunt, uitia oris & linguæ, ἰωτακισμοὺς, & λαβδακισμοὺς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμοὺς feliciores fingendis nominibus Græci uocant, ſicut χειλοστομίαν, cum uox quaſi in receſſu oris auditur. Sunt etiam proprij quidam et innumerabiles ſoni, quibus nonnunquàm nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus ſupra diximus uitijs, erit illa, quæ uocatur ὀρθοέπεια, id eſt emendata cum ſuauitate uocum explanatio, nam ſic accipi poteſt recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus ſunt, quorũ eſt ſolœciſmus, quanquam circa hoc quoq; diſputatum eſt: nam etiã qui contextu uel complexu orationis accidere eum confitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi poſſit, in uerbo eſſe uitium, nõ in ſermone contendunt, cũ ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmũ, quorũ neutrum quidẽ reprehendo, cum ſit utriuſq; Vergilius author. Sed fingamus utrumlibet non recte dictum, mutatio uocis alterius, in qua uitiũ erat, rectam loquendi rationem ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeſtæ calumniæ eſt. Neutrum enim uitioſum ſeparatum eſt, ſed compoſitione peccatur, quæ iam ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoq; uerbis poſſit fieri ſolœciſmus, uti ſi unum quis ad ſe uocans dicat, uenite, aut ſi plures à ſe dimittens, ita loquatur, abi, aut diſcede. Nec non cum reſponſum ab interrogante diſſentit, ut ſi dicenti, quem uideo, ita occurras, ego. In geſtu etiam nonnulli putant idem uitium ineſſe, cum aliud uoce, aliud * uultu, uel manu demonſtratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planè diſſentio: nam id fateor poſſe accidere uoce unus, non tamen aliter, quàm ſi ſit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat,*

c ad

Nam quod

Et illa per.) Cum quid plus æquo, aut minus ſonat, colliſiones & hiatus.

ἰσχνότητας & πλατειασμοὺς dixit.

Nationes) Vt nos ſibilationem illam Gallicam cũ Schutolum dicant, & Scampaniam, quę ſcripto tamen exprimi non poteſt. Græcum ex Aldo reſtituimus, uſque huc enim ἰσχνότητας legebatur.

Præterea χειλοστομίαν malumus iuxta eundẽ, quam κοιλοστομίαν.

Manifeſtæ calumniæ.) Videre licet in uerbo Solœciſmum, non in ſermone. Nam neq; per ſe amaræ nec amaro, neq; corticis neque cortice

reprehendi poteſt ſed conſtructio fuerit uitioſa, cũ ſit peccatũ in genere. Cum aliud uoce.) Vt ſi illud Terentianum, O cœlũ, o terra, ita pronunciatum ſit, ut manus in priore deijceretur, in altero ſuſtolleretur.

In initio ſermonis poſitum.

diducunt.

cui

dicunt

ad quod uox illa referatur, ut ſolœciſmus ex complexu fiat eorum, quibus res ſignificantur, & uoluntas oſtenditur. Atque ut omnem effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nunquam in ſolo uerbo. per quot autem, et quas accidat ſpecies, nõ ſatis conuenit. Qui planiſſimè, quadripartitam uolunt eſſe rationem, nec aliam, quàm barbariſmi. Vt fiat adiectione, ut Veni de Suſis in Alexandriam. Detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, ne hoc fecit. Transmutatione, qua ordo turbatur, quoq; ego enim hoc uolui, autem non habui. Ex quo genere, an ſit igitur † in initio ſermonis, dubitari poteſt, quia maximos authores in diuerſa fuiſſe opinione uideo, cum apud alios ſit etiam frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam † deducunt à ſolœciſmo, & adiectionis uitium πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuerſionis ἀναστροφὴν uocant: quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπερβατὸν quoq; appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controuerſia eſt, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentiſſimè in uerbo, quia plurima huic accidunt. Ideoq; in eo fiunt ſolœciſmi per genera, tempora, perſonas, modos, ſiue † quia ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet uel ſex, uel ut alij † uolunt, octo. Nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eorum quodq;, de quibus ſupra dictum eſt, diuiſeris. Præterea numeros, in quibus nos ſingularem, ac pluralem habemus, Græci & Δυϊκὸν. Quanquam fuerunt, qui nobis quoq; adijcerent dualem, ſcripſere, legere, quod deuitandæ aſperitatis gratia mollitũ eſt, ut apud Veteres, pro male mereris, male merere. Ideoq; quod uocant duale, in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud Græcos, & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, et ſic quoq; rariſſimus eius ſit uſus apud noſtrorum uerò neminem hæc obſeruatio reperitur. Quin è contrario,

Aeneid.1. *Deuenere locos, &,*

Aeneid.2. *Conticuere omnes, &,*

Metamorph.13. *Conſedere duces,*

Apertè nos doceant nil horum ad duos pertinere.

Dixere quoq; quanquam id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid, non Titus Liuius circa initia ſtatim primi libri, Tenuere, inquit, arcem Sabini? Et mox, In aduerſum

Romani ſubiere? Sed quem potius ego, quàm M. Tullium ſequar? Qui in Oratore, Non reprehendo, inquit, ſcripſere, ſcripſerunt † eſſe uerius ſen- etiam
tio. Similiter ne in uocabulis, et nominibus fit ſolœciſmus genere, numero. Proprie autem caſibus, quicquid eorum alteri † ſuccedet, huic parti ſub- accedet
iungatur, licet per comparationes & ſuperlationes, itemq; in quibus pa- Patrium nomen Grammatici uocant, in quo patriæ ſignificatio ineſt, ſicut gentile, in quo gentis, ut Romanus, Athenienſis.
trium pro poſſeſſiuo dicitur, uel contra. Nam uitium, quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent, quia pro nomine integro poſitum ſit diminutum, at ego dubito, an id improprium potius appellem, ſignificatione enim deerat. Solœciſmi porrò uitium non eſt in ſenſu, ſed in complexu. In participio per genus, & caſum, ut in uocabulo, per tempora, ut in uerbo, per numerum, ut in utroque, peccatur. Pronomen quoq; genus, numerũ, caſus habet, quæ omnia recipiunt huiuſmodi errorem. Fiunt ſolœciſmi, & quidem plurimi per partes orationis, ſed id tradere ſatis non eſt, ne ita demum uitium credat eſſe puer, ſi pro alia ponatur alia: ut uerbũ ubi nomen eſſe debuerit, uel aduerbium, ubi pronomẽ, & ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicunt, id eſt eiuſdem generis, in quibus, qui alia ſpecie, quàm oportet, † utetur, nõ minus, quàm ipſo genere utentur
permutato deliquerit. Nam & an & aut, coniunctiones ſunt, malè ta- An. Aut.
men interroges, hic aut ille ſit. Et ne ac non, aduerbia, qui tamen dicat pro Ne.
illo ne feceris, non feceris, in idem incidat uitium, quia alterum negandi eſt, Non.
alterum uetandi. Hoc amplius, intrò & intus, loci aduerbia, eo tamen in- Intro.
tus, & intro ſum, ſolœciſmi ſunt. Eadem in diuerſitate pronominum, in- Intus.
teriectionum, præpoſitionum accidunt. Eſt etiam ſolœciſmus in oratione, comprehenſionis unius, ſequentiũ ac priorum inter ſe inconueniens † poſi diſpoſitio
tio. Quædam tamen & faciem ſolœciſmi habent, & dici uitioſa non poſſunt, ut tragœdia Thyeſtes, & ludi Floralia, ac Megaleſia, quanquam hæc ſequenti tempore interciderunt, nunquã aliter à Veteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud Poëtas, ſed Oratoribus quoq; permiſſa. Verum ſchema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quem paulo ante promiſimus, loco. Sed † hic quoq; quod ſche- hoc
ma † uocatur, ſi ab aliquo per imprudentiam factum erit, ſolœciſmi uitio uocetur
non carebit. In eadem ſpecie ſunt, ſed ſchemate carent, ut ſupra dixi, nomina fœminina, quibus mares utuntur, & neutralia, quibus fœminæ. Hacte-

Vt cõponeremus

nus de ſolœciſmo, neq; enim artem Grammaticam † componere aggreßi ſumus, ſed cum in ordinem incurreret, inhonoratam tranſire noluimus. Hoc

Peregrina uerba.

amplius, ut inſtitutũ ordinẽ ſequar, uerba aut Latina, aut peregrina ſunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiam multa uenerunt. Taceo de Thuſcis, & Sabinis, & Præneſtinis

Vectius Vectianus e Marſis inter externos oratores a Cicerone nominatur in Bruto.

quoq;: nam ut eorum ſermone utentem Vectium Lucillius inſectatur, quemadmodũ Pollio deprehendit in Liuio Patauinitatẽ, licet omnia Italica pro Romanis habeam, plurima Gallicè ualuerunt, ut rheda, et petoritum quo-

a

que, quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur. Et mappam quo-

Cicero pro Milone, Horatius lib. 1. Sat. 6.

que uſitatum circo nomen, Pœni ſibi uindicant. Et gurdos, quos pro ſtolidis accipit uulgus, ex Hiſpania duxiſſe originẽ audiui. Sed hæc diuiſio mea ad Græcum ſermonem præcipue pertinet, nam & maxima ex parte Romanus inde conuerſus eſt. Et confuſis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi noſtra deſunt, ſicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur, an eadem ratione per caſus duci externa, qua noſtra conueniat. At ſi reperias Grammaticum ueterum amatorem, neget quicquam ex Latina ratione mutandam. Quia cum ſit apud nos caſus ablatiuus, quem illi

Aldus reiſcit prepoſitionem cum

non habent, parum conueniat cum uno caſu noſtro, quinque Græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorum, qui potentiorem facere linguam Latinam ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fatebantur. Inde Caſtôrem me-

Quia hoc.) Hoc eſt, omnia Latina declinabãtur per o longũ, quæ quidem deſinerẽt nõ or.

dia ſyllaba producta pronunciarunt, quia hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorum prima poſitio in eaſdem, quas Caſtor literas exit. Et ut Palæmon, ac Thelamo, & Plato (nam ſic eum Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerunt. Quia Latinum, quod O & N literis finiretur, non reperiebant. Nec in A quidem atque S literas exire temere maſculina Græca nomina recto caſu patiebantur. Ideoq; & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus, & apud Meſſalam, bene fecit Euthia, & apud Ciceronem Hermagorâ. Ne mirẽmur, quod ab antiquorum pleriſque, Aenea & Anchiſa

In as

ſit dictus. Nam ſi ut Mecœnas, Suffenas, Aſprenas dicerentur, genitiuo caſu

b

non æ litera, ſed tis ſyllaba terminarentur. Inde olympo & tyranno acutã mediam ſyllabam dederunt, quia duabus longis ſequentibus, primam breuem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyßi fecit, ſic alia plurima. Nunc recentiores inſtituerunt, Græcis nominibus Græcas

declinationes

declinationes potius dare, quod tamen ipſum non ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinam rationem ſequi, quouſq; patitur decor. † Neq; enim tam Calypſonem dixerim, ut Iunonem, quanquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed authoritatem conſuetudo ſuperauit. In cæteris, quæ poterunt utroq; modo non indecenter efferri, qui Græcam figuram ſequi mallet, non Latine quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur. Simplices uoces prima poſitione, id eſt, natura ſua conſtant. Compoſitæ, † aut præpoſitionibus ſubiunguntur, ut innocens, † interdum repugnantibus inter ſe duabus, quale eſt imperterritus. Alioqui poſſunt aliquãdo continuari duæ, ut incompoſitus, reconditus, & quo Cicero utitur, † ſubabſurdũ. Aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut maleficus. Nam ex tribus noſtræ utiq; linguæ non conceſſerim, quamuis capſis, Cicero dicat compoſitum eſſe, ex cape, & ſi uis. Et inueniantur, qui Lupercalia, æque tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum. Nam Solitaurilia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, & tauro. Et ſanè ita ſe habet ſacrum, quale apud Homerum quoq; eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterum etiam ex præpoſitione, & duobus uocabulis durè uidetur ſtruxiſſe Pacuuius,

> *Nerei repandi roſtrum incuruiceruicum pecus.*

Iunguntur autẽ aut ex duobus Latinis integris, ut ſuperfui, et ſubterfugi, quanquam ex integris an compoſita ſint, quæritur. Aut ex integro, & corrupto, ut maleuolus. Aut ex corrupto, & integro, ut noctiuagus. Aut duobus corruptis, ut pediſequus. Aut ex noſtro, & peregrino, ut biclinium: aut contra, ut epitogium, & Anticato. Aut ex duobus peregrinis, ut Epirhedium. Nam cum ſit præpoſitio ἐπὶ Græca, Rheda gallicum, nec Græcus tamen, nec Gallus utitur compoſito, Romani ſuum ex utroque alieno fecerunt. Frequenter autem præpoſitiones quoque copulatio iſta corrumpit, inde abſtulit, aufugit, amiſit, cum præpoſitio ſit ab ſola, et coit, cum ſit præpoſitio con, ſic ignaui &, e, re, p, & ſimilia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus ſuccedit, nec id fieri natura puto, ſed alienis fauemus. Ideoquè cum [illegible] *mirati ſumus, incuruiceruicum uix à riſu defendimus. Propria ſunt uerba, cum id ſignificant, in quod primum denominata ſunt. Translata, cum alium natura intellectum, alium loco præbent.*

Neque iam

autem

dum ne pugnantibus. Repugnant.) Quæ integre iungi nequeant.

ſub aduerſum

In Oratore

In Odyſſ.

Ab) Cum tamen dicatur a & abs. Sed uideri uult Quintilianus, hęc compoſita a præpoſitione abs. Sola igitur, hoc eſt extra compoſitionem, Nam ab prę

poſtrio, quaſi primitiua et a & abs ſit.

Vſitatis tutius utimur. Noua non ſine quodam periculo fingimus, nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt Oratori, *repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, namq; ut* Cicero *ait, etiam quæ primo dura uiſa ſunt, uſu molliuntur. Sed minime nobis conceſſa eſt* ὀνοματοποιία, *quis enim ferat, ſi quid ſimile illis meritò laudatis,* λίγξε βιός, *&* σίζει ὄνιμος *fingere audiamus? Iam ne balare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, niſi iudicio uetuſtatis niterentur. Eſt etiam ſua loquentibus obſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, uetuſtate, authoritate, conſuetudine. Rationem præſtat præcipue analogia, nonnunquàm & etymologia. Vetera maieſtas quædam, & ut ſic dixerim, religio commendat. Authoritas ab* Oratoribus *uel Hiſtoricis peti ſolet. Nam* Poëtas *metri neceßitas excuſat, niſi ſi quando nihil impediente in utroq; modulatione pedum, alterum malunt, qualia ſunt,*

Aeneid. 11. *Imo de ſtirpe receiſum,* &,

Aëriæ quo congeſſere palumbes, &,

Silice in nuda,

Et ſimilia. Cum ſummorum in eloquentia uirorũ iudicium pro ratione, et uel error honeſtus eſt, magnos duces ſequentibus. Conſuetudo uerò, certißima loquendi magiſtra. Vtendumq́; planè ſermone, ut numo, cui publica forma eſt. Omnia tamen hæc exigunt † *acre* † *iudicium, analogia præcipuè, quam proximè ex* Græco *transferentes in* Latinum, *proportionem uocauerunt. Eius hæc uis eſt, ut id quod dubium eſt, ad aliquid ſimile, de quo nõ quæritur, referat, ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia, comparatione ſimilium in extremis maximè ſyllabis, propter quod ea, quæ ſunt è ſingulis, negantur debere rationem, & diminutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem. Genus, ut ſi quæratur, funis maſculinum ſit, an fœmininum, ſimile illi ſit panis. Declinatione, ut ſi ueniat in dubium hac'ne domu dicendum ſit, an hac domo: & domuũ, an domorum: ſimilia ſunt domus, anus, manus. Diminutio genus modò detegit. Et ne ab eodem exemplo recedam, funem maſculinum eſſe funiculus oſtendit. Eadem in uerbis quoq; ratio comparationis, ut ſi quis antiquos ſecutus, feruere breui media ſyllaba dicat, deprehendatur uitioſe loqui. Quod omnia, quæ* E & O *literis fatendi modò terminantur, eadem ſi*

grave
Aldus ſic, iudiciũ Analogia, &c.

in

*in infinitis E litera media ſyllaba acceperunt, utique productam habent,
prandeo, pendeo, ſpondeo, prandere, pendere, ſpondere. At quæ O ſolā ha
bent, dummodo per eandem literā in infinito exeant, breuia fiunt, lego, di
co, curro, legere, dicere, currere. Etiamſi eſt apud Lucilium,*

Feruit aqua, & feruet, feruit nunc, feruet ad annum.

*Sed pace dicere hominis eruditiſſimi liceat, ſi feruit putat illi, ſimile cur-
rit, & legit, feruo dicetur, ut curro, & lego, quod nobis inauditum eſt. Sed
non eſt hæc uera comparatio, nam feruit illi eſt ſimile ſeruit, quam propor-
tionem ſequenti dicere neceſſe eſt, ferui e, ut ſeruire. Prima quoq; aliquan-
do poſitio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me, qui re-
prehenderant, quod hoc uerbo uſus eſſem, pepegi, nam id quidem dixiſſe
ſummos authores confitebantur, rationem † tamen negabant permittere,* tuam
*quia prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tem-
pore præterito, pactus ſum.* Nos præter authoritatem Oratorū atq; Hiſto
ricorum, analogia quoq; hoc dictum tuebamur. Nam *cum in* X I I *tabulis
legerimus, ni ita pagunt, inueniebamus ſimile huic, cadunt.* Inde *prima po
ſitio, etiam ſi uetuſtate exoleuerat, apparebat pago, ut cado, unde non e-
rat dubium, ſic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per o-
mnia duci analogiæ poſſe rationem, cum ſibi ipſa plurimis in locis repu-
gnet. Quædā ſine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehenſum
eſt, lepus et lupus ſimili poſitione, quantum caſibus numeriſq; diſſentiant,
ita reſpondent, non eſſe paria, quia lepus epicœnum ſit, lupus maſculinum.
Quanquam Varro in eo libro, quo initia* Romanæ *urbis enarrat, lupum
fœminam dicit,* Ennium, Pictoremq; *Fabium ſecutus. Illi autem iidem cum
interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, illud nomen poſitum,
hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea, quoniam utrumq; à Græcis du-
ctum eſt, ad eam rationem recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου † apri faciat.* capri
*Illa tamen quomodo effugient, ut nomina quamuis fœminina, ſingulari no-
minatiuo us finita, nunquam genitiuo caſu in ris ſyllabam terminantur, fa-
ciat tamen* Venus Veneris? *Item, cum es literis finita per uarios exeant ge-
nitiuos, nunquam tamen eadem ris ſyllaba terminatos* Ceres *cogat dici Ce-
reris. Quid uerò, quæ tota poſitionis eiuſdem in diuerſos flexus exeunt,
cum* Alba *faciat* Albanus *&* Albenſis, *uolo uolui & uolaui?* Nam *præte-*

illo quidem tempore, uarie formari uerba prima perſona o litera terminata, ipſa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, ſpondeo ſpopondi, pingo pinxi, lego legi, pono poſui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inuenta eſt, poſtquàm loquebantur, & notatum in ſermone,

quomodo

quid † quoque modo caderet: itaq; non ratione nititur, ſed exemplo. Nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio. Vt ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærent tamen quidam moleſtißima diligentiæ peruerſitate, ut audaciter potius dicant, quàm audacter, licet omnes Oratores aliud ſequantur, & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, & faciliter dicere. Frugalis quoq; ſit apud illos, non † frugi, nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem centũ millia nummûm, et fidem Deûm, oſtendant duplices quoq; ſolœciſmos eſſe, quando et caſum mutant, et numerũ. Neſciebamus enim, ac nõ conſuetudini & decori ſeruiebamus, ſicut in plurimis, quæ Tullius in Oratore diuinè, ut omnia exequitur. Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quod is calidum dicere, quàm caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſe Græco uerbo ſignificauit περίεργον. Atqui hanc quidã ὀρθοέπειαν ſolam putant, quam ego minimè excludo. Quid enim tam neceſſarium, quàm certa locutio? Imò inhærendum ei iudicio, quoad licet, diu etiam mutantibus repugnandum. Sed abolita, atq; abrogata retinere, inſolentiæ cuiuſdam eſt, et friuolæ in paruis iactantiæ. Multum enim eſt literatus, qui ſine aſpiratione, & producta ſecunda ſyllaba ſalutauit, auere eſt enim, & calefacere dixerit potius, quàm quod dicimus, & conſeruauiſſe: his adijciat face & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc uia, quis negat? ſed adiacet & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quòd obliquis caſibus ducti etiam primas ſibi poſitiones non inuenire, ſed mutare permittunt, ut cum ebur et robur ita dicta ac ſcripta in ſummis authoribus, in O literam ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit roboris & eboris, ſulphur autem & guttur, V literam in genitiuo ſeruent. Idcoq; etiam iecur & femur controuerſiam fecerunt, quod non minus eſt licentioſum, quàm ſi ſulphuri & gutturi ſubijcerent in genitiuo literam O mediam, quia eſſet eboris & roboris, ſicut

frui

Gaium & Luciũ nepotes & Iulia et Agrippina Auguſtus habuit, quorũ C. in Lycia, Lucius Maſſiliæ defunctus eſt, unius epiſtolæ Auguſti exemplũ ad C. extas apud Gellium lib. 15. cap. 7.

Antonius

Antonius Gnipho, qui robur quidem & ebur, atque etiam marmur fatetur eſſe, uerum fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quòd ſi animaduerterent literarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo, quod eſt robur, roboris fieri, quomodo ab eo quod eſt miles, limes, militis, limitis, iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ ſuprà iam attigi. Quid? non ſimiles quoque, ut dicebam, poſitiones, in longè diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt, ut uirgo, Iuno, fuſus, luſus, cuſpis, puppis, & mille alia, cum illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contrà ſingulari numero, quædã caſibus careant, quædam à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimũ refert, nulla hæc an prædura ſint. Nam quid progenies genitiuo ſingulari, quid ſpes plurali faciet? Quomodo autem quire & ruere, uel in præterita † faciendi modo, uel in participia tranſibunt? Quid de alijs dicam, cum ſenatus, ſenatus, ſenatui, an ſenatus, ſenati, ſenato faciat, incertum ſit? Quare mihi non inuenuſtè dici uidetur, aliud eſſe latinè, aliud Grammaticè loqui. Hæc de analogia nimium.

Gnipho.) Grammaricꝰ Ciceronis ſeculo, quẽ & audiuiſſe ille in prætura quoqꝫ traditur a Tranquillo.

Ald. patiendi

Etymologia, quæ uerborum originem inquirit, à Cicerone dicta eſt notatio, quia nomen eius apud Ariſtotelem inuenitur σύμβολον, quod eſt nota: nam uerbũ ex uerbo dictum, id eſt ueriloquium, ipſe Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti, originationem uocent. Hæc habet aliquando uſum neceſſarium, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget, ut, cum M. Cælius ſe eſſe hominem frugi uult probare, non quia abſtinens ſit (nam id ne mentiri quidem poterat) ſed quia utilis multis, id eſt, fructuoſus, unde ſit dicta frugalitas. Ideóque in definitionibus aſsignatur etymologiæ locus. Nonnunquàm etiam barbara ab emendatis conatur diſcernere, ut cum triquetram dici Siciliam, an triquedram, meridiem, an medidiem oporteat, quæritur, aliáque quæ conſuetudini ſeruiunt. Continet in ſe multam eruditionẽ, ſiue illa ex Græcis orta tractemus, quæ ſunt plurima, præcipuè † Aeolica ratione, cui eſt ſermo noſter ſimillimus, declinata: ſiue ex hiſtoriarum ueterum notitia nomina hominum, locorum, gentium, urbium requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pithici: cur Latium, Italia, Beneuentũ, quæ Capitoliũ, & collem Quirinalem, & Argiletũ appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maximè ſtudioſi eius rei fatigantur, qui uerba paulũ

Cic. in Topicis.

Cicero Tuſcul. 3.

Nonnunquam etiam.) Hoc eſt, etymologia oſtendere uult, quæ dictionum naturalis facies ſit, ſi quãdo illã uſus quaſi fucauit.

Ald. præcipueqꝫ Aeolica ut mutatio ου in breui u, et interpoſitio u pro conſonante, ut ouum, Dauus Bru-

d·) Vide Liuium lib. 2. De Publico la lib. 11. *declinata, uariè & multipliciter ad ueritatem reducunt, aut correptis, aut + porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, ſillabis´ue. Inde prauis ingenijs ad fœdiſsima uſq; ludibria + dilabuntur. Sit´ne conſul à conſulendo, uel à iudicando: nam & hoc conſulere + uocauerunt. Vnde adhuc remanet illud, rogat boni conſulas, id eſt bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas, nam ijdem patres ſunt, + ut Rex, & alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulæq;, & ſimilium his rationem. Iam ſit & claſsis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes, & etiam interpretationem rectam ſequendam, improbandam contrariam, à contrarijs aliqua ſinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus, parum luceat: & ludus, quia ſit longiſsimè ab luſu, & Dis, quia minimè diues, etiam´ne hominē appellari, quia ſit humo natus, quaſi uerò non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen impoſuerint terræ, quàm ſibi, & uerba, ab aëre uerberato. Pergamus, ſic perueniemus eouſq;, ut ſtella, luminis ſtilla credatur, cuius etymologiæ authorem clarum ſanè in literis nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanum eſt: qui uerò talia libris complexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerunt, ingenioſeq; ſibi uiſus eſt + Caius cœlibes dicere, ueluti cœlites, quòd onere grauiſsimo uacent, idq; Græco argumento iuuit, ἠϊθέους enim eadem de cauſa dici affirmant. Nec ei cedit Modeſtus in inuentione. Nam quia Cœlo Saturnus genitalia abſciderit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant. + At Lælius pituitam, quia petit uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit uenia? qui agrum, quod in eo agatur aliquid, & graculos, quia gregatim uolent, dictos Ciceroni perſuadere uoluit, ad eum enim ſcribit, cum alterum ex Græco ſit manifeſtum duci, alterum ex uocibus auium: Sed hoc tanti fuit uertere, ut merula, quia ſola uolat, quaſi mera uolans, nominaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiæ ſubijcere omnem nominis cauſam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, longos & rufos, ex ſono ſtrepere, murmurare, etiam deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox, et compoſita pleraq; his ſimilia, quæ ſine dubio aliunde originem ducunt, ſed arte non egent, cuius in hoc opere non eſt uſus niſi in dubijs.*

Marginal notes: productis | labuntur | Ald. ueteres uocauerunt | Ald. & Rex, et rector | Gabinius | Ald. alii L. Aelius

a Mappā.) Mappas lintea dicebant, quæ cœnantibus in menſam dabantur, aut quæ afferebant ipſi. Martial. XII.

Attulerat mappam nemo dum furta timentur.

[illegible] Græci uocant, iaci autem à prætore mappam conſueuiſſe ludis Circēſibus, uel ex Sueton. manifeſtũ eſt. Et Martial. in eo quod modò citauimus epigrammate:

Cretatam prætor cum uellet mittere mappam.

Id autem fuiſſe ſignum magis quàm præmium crediderim.

b Inde Olympo.) Vide Annotationes Camerarij.

c Sed minimè.) Lege Ioach. Camerar.

Cuiuſmodi uerbis ſit utendum. Cap. X.

VERBA *& à uetuſtate repetita, non ſolùm magnos aſſertores habent, ſed etiam afferunt orationi maieſtatem aliquam, non ſine delectatione: nam & authoritatem antiquitatis habent, & quia intermiſſa ſunt, gratia nouitati ſimilem parant. Sed opus eſt modo, ut neq; crebra ſint hæc, nec manifeſta, quia nihil eſt odioſius affectatione, nec utiq; ab ultimis et iam oblit eratis repetita temporibus, qualia ſunt toper, & antegerio, & exanclare, & proſapia, & Saliorum carmina, uix ſacerdotibus ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & conſecratis utendum eſt. Oratio uerò, cuius ſumma uirtus eſt perſpicuitas, quàm ſit uitioſa ſi egeat interprete. Ergo ut nouorum optima erunt maximè uetera, ita ueterum maximè noua. Similis circa authoritatem ratio. Nam etiamſi poteſt uideri nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ ſummi authores tradiderunt, multùm tamen refert, non ſolum quid dixerint, ſed etiam quid perſuaſerint. Neque Tuburchianbundum, & Lurchianbundum iam in nobis quiſquam ferat, licet Cato ſit author. Nec hos lodices, quanquã id Pollioni placeat, nec gladiolam, atqui Meſſala dixit, nec parricidatum, quod in Cœlio uix tolerabile uidetur, nec colos mihi Caluus perſuaſerit, quæ nec ipſi iam dicerent.*

Tuburcinari de ſuo.
Lurcinari, helluari.

De Conſuetudine. Cap. XI.

SVPEREST *igitur conſuetudo, nam fuerit penè ridiculũ, malle ſermonem quo locuti ſint homines, quam quo loquantur. Et ſanè quid eſt aliud uetus ſermo, quàm uetus loquendi conſuetudo? Sed huic ipſi neceſſarium eſt iudicium, conſtituendumq́; in primis id ipſum, quid ſit quod conſuetudinem uocemus: quæ ſi ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat,*

ram dico, obtinuit ſecundam: nam B literam ratio poſcit, aures magis audiunt P. Et immunis, illud N quod ueritas exigit, ſequentis ſyllabæ ſono uictum, M gemina commutatur. Eſt etiam in diuidendis uerbis obſeruatio, mediam literam conſonantem priori, an ſequenti ſyllabæ adiungas. Aruſpex enim, quia pars eius poſterior à ſpectando eſt, S literam tertiæ dabimus. Abſtemius, quia ex abſtinentia temeti compoſita uox eſt, primæ relinquetur. Nam K quidem in nullis uerbis utendum puto, niſi quæ ſignificat etiã ut ſola ponatur. † Hoc eo non omiſi, quod quidam eam quoties A ſequatur *neceſſariam credunt, cum ſit C litera quæ ad omnes uocales uim ſuam perferat. Verùm orthographia quoq; conſuetudini ſeruit, ideoq; ſæpe mutata eſt. Nam illa uetuſtißima tranſeo tempora, quibus & pauciores literæ, nec ſimiles his noſtris earum formæ fuerunt, & uis quoq; diuerſa, ſicut apud* Græcos O *literæ, quæ interim longa ac breuis, ut apud nos: interim pro ſyllaba, quam nomine ſuo exprimit, poſita eſt: ut latinis ueteribus* D *pluri-mis in uerbis ultimam adiectam, quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata, quæ eſt* Iulio *in foro poſita. Interim* G *quoq; ut in puluinari Solis, qui colitur iuxta ædem* Quirini, *veſperug. quod ueſperuginem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua ſuprà dixi, nihil repetere hic neceſſe eſt. Fortaßè ſicut ſcribebant, etiam ita loquebãtur. Semiuocales geminare diu non fuit uſitatißimi moris, atq; econtrariò uſq; ad* Accium: *& ultrà, porrectas ſyllabas geminis, ut dixi, uocalibus ſcripſerũt. Diutius durauit, ut* E I *iungendis eadem ratione, qua Græci* ει *uterentur, ea caſibus numeriſq; diſcreta eſt, ut Lucilius præcipit:*

Hoc & non omiſerim

Apud Græcos O. apud Græcos cum ο & ω tempore ſolum modo differant, ſicut ο & ω, neque ω neque ο literæ figura priſcis cognita fuit, Plinius annotauit Simonidem inueniſſe. Porro ſyllabam quã ſuo nomine exprimat accipio ... Nam ita hanc breuem, et alteram ... dixerunt.

Iam puerei uenere. E *poſtremum facit* O *atq;* I

Vt puerei plures fiant, ac deinceps. *Idem:*

Mendacei fureiq; addes E, *cum dare furei* *Iuſſeris.*

Quod quidem cum ſuperuacuũ eſt, quia I *tam longæ quàm breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. Nam in his, quæ proximã ab ultima literam* E *habebunt, &* I *longa terminabuntur, illam rationem ſequentes utemur* E *gemina, qualia ſunt hæc, auree, argentee, & ſimilia, idq; ijs præcipuè, qui ad lectionem inſtituentur, etiam impedimento erit, ſicut in Græcis accidit adiectione* I *literæ, quã non ſolùm datiuis caſibus in parte ultima aſcribunt, ſed quibuſdam etiã interponunt, ut in* † λῃϛῇ, *quia e-*

Vno exemplo ſatis planũ fieri poſſe arbitror pronunciaſſe ueteres, cõpoſitas cũ alia dictione præpoſitiones, non integre, ſed eo quaſque ſono quem ſequens litera deſyderaret.

Ald. ληιϛής

 tymologia

Sic enim apud Plaut. uocanti ſeruus reſpõdit: Aſſum. Tum ille: At ego elixus, ſic uolo, inquit. Has mutationes Grammatici uocant. aquia

tymologia ex diuiſione in triſyllabis facta deſyderet eam literam A I ſyllabam, cuius ſecundam nunc E literam ponimus, uarié per A & I efferrebant, quidam ſemper, ut Græci, quidam ſingulariter tantum, cum in datiuum, uel genitiuum caſum incidiſſent.

Vnde, Pictai ueſtis, & † aulai

Vergilius amantiſsimus uetuſtatis carminibus inſeruit. In iiſdẽ plurali numero E utebantur, hi Syllæ, Galbe. Eſt in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſi quis parum credat, apud ipſum in Nono requirat. Quid? quod Ciceronis temporibus paulumq; infra, ferè quoties S litera media uocalium longarum, uel ſubiecta longis eſſet, geminabatur? ut cauſſæ, caſſus, diuiſsiones? quomodo & ipſum, & Vergilium quoq; ſcripſiſſe manus eorum docent. Atqui paululum ſuperiores etiam illud quod nos gemina dicimus, iuſsi, una dixerunt. Etiã optimus, maximus, ut mediam I literam, quæ ueteribus V fuerat, acciperent. C. primum Cæſaris inſcriptione traditur factũ. Here nunc E litera terminamus, at ueterũ Comicorũ adhuc libris inuenio, heri ad me uenit, quod idem in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehẽditur. Quid nõ Cato Cenſorius dicam et faciam, dicem et faciẽ, ſcripſit, eundemq; in cæteris, quæ ſimiliter cadunt, modũ tenuit? quod & ex ueteribus eius libris manifeſtũ eſt. Et à Meſſala in libro de S litera poſitum ſibe, et quaſe, ſcriptũ in multorum libris eſt. Sed an hoc uoluerint authores, neſcio. T. Liuium ita his uſum ex Pædiano comperi, qui et ipſe eum ſequebatur, hæc nos I litera finimus. Quid dicam uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundem modũ, quæ primo Scipio Africanus in E literam ſecundam uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom, ſeruomq; V & O literis ſcripſerunt, quia ſubiecta ſibi uocalis in unum ſonum coaleſcere, & confundi nequiret, nunc V gemina ſcribuntur ea ratione, quam reddidi, neutro ſanè modo uox quam ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos uſus literam F adiecerat. Illud nunc melius, quod cui tribus quas propoſui literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguem ſanè ſonum, quoi utebantur, tantum ut ab illo qui diſtingueretur. Quid? quæ ſcribuntur aliter quàm enuntiantur? Nam & Caius C. litera notatur, quæ inuerſa, mulierem declarat, quia tam Caias eſſe uocitatas, quàm Caios, etiam ex nuptialibus ſacris apparet.

Ea ratione.) I enim & V inſidere ſibi ſupra docuit, in, conijcit, et uulgus.

Claud. Suetonius tradit trium literarum figuras excogitaſſe Claudium, ex quibus Aeoli

paret. Nec Cneius eam literam in prænominis nota accipit, quæ ſonat, & columa, exempta N, & Conſules geminata eadem litera SS legimus, & ſubura, cum tribus literis notatur E tertiam oſtendit. Multa ſunt generis huius. Sed hæc quoq; uereor, ne modũ tam paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudicium autem ſuum Grammaticus interponat his omnibus. Nam hoc ualere plurimùm debet. Ego uerò quòd coſuetudo obtinuerit, ſic ſcribendum quicque iudicio, quomodo ſonat. Hic enim eſt uſus literarum, ut cuſtodiant uoces, & uelut depoſitum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatè loquendi, ſcribendiq́; partes, duas reliquas, ſignificanter, ornateq́; dicendi, non equidem Grammaticis aufero: ſed cum mihi officia Rhetoris ſuperſint, maiori operi reſeruo. Redit autem illa cogitatio, quoſdam fore, qui hæc quæ diximus parua nimiũ, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi putent. Nec ipſe uſq; ad extremam quoq; anxietatem, & ineptas cauillationes deſcendendum, atque his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex Grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuum eſt. An ideo minor eſt M. Tullius Orator, quòd idem artis huius diligentiſſimus fuit? et in filio, ut in Epiſtolis apparet, rectè loquendi uſquequaq; aſper quoq; exactor. Aut uim C. Cæſaris fregerũt a *editi de Analogia libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos, non de uerbis modò ſingulis, ſed etiam literis dedit? Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus.*

ci digamma ... & ϝ duplicis altera fuit. τὴν γι- τὴν ξενῶμιν. Caias.) Ingredi[illegible] mariti domũ noua nupta, iubebatur ita dicere: Vbi tu Gaius, ego Gaia. Annotauit Plutarchus rationem additam, quod tũ mulier communẽ adminiſtrationẽ rei domeſticę tanquã mater familias uẽdicaret ſibi. Suburra in.) Sic Vnde a ſuccurendo Grãmatici deduxerũt.

a Cæſarem Dictatorem dicit.) Hos libros accipio fuiſſe, quorum mentio fit in Bruto à Cicerone, ad ipſum ſcriptorẽ de lingua Latina.

De lectione pueri. Cap. XIII.

SVPEREST *lectio, in qua puer ut ſciat ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quando attollenda uel ſubmittenda ſit uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt. Vnum eſt igitur, quod in hac parte præcipiam, ut omnia iſta facere poſſit intelligat.* + *Sit autem in primis lectio uirilis, & cum ſuauitate quadam grauis, & non quidem proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe Poëtæ ca-* Sit autem Poetis

 nere

nere teſtantur, non tamen in canticũ diſſoluta, nec pſalmate, ut nunc à pleriſq; ſit effœminata. De quo genere optimè C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe: Si cantas, male cantas: ſi legis, cantas. Nec proſo-

Senel cum popœias, ut quibuſdam placet, ad † Comicum morem pronunciari uelim. Eſſe tamen flexũ quendam, quo diſtinguantur ab ijs, in quibus Poëta perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tractur æq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris inſederit, non modò quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt, diſcant: ideoq; optimè

Homerus. Vergilius. inſtitutum eſt, ut ab Homero, atq; Vergilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes, firmiore iudicio opus eſſet. Sed huic rei ſupereſt tempus, neq; enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat, & ex magnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis

Lyrici imbuatur. Vtiles Tragœdiæ, alunt & Lyrici, ſi tamen in ijs non authores modò, ſed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, &

Horatius. Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uerò utiq; quæ amat, &

Vide Ioach. Camerarium. hendecaſyllaba, quibus ſunt commata Sotadeorum (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem eſt) amoueantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certè ad fir-

Comediæ mius ætatis robur reſeruentur. Comœdiæ, quæ plurimùm ad eloquentiam conferre poteſt, cum per omnes & perſonas & affectus eat, quem uſum in pueris putem, paulò pòſt ſuo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Menandro loquor, nec tamen excluſerim alios. Nam latini quoq; authores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maximè ingenium alant, atq; animum augeant, prælegenda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas ſpacium dabit. Multùm autem ueteres etiam Latini conferunt, quanquam pleriq; plus ingenio, quàm arte ualuerunt, in primis copiam uerborũ, quorum in Tragœdijs grauitas, in Co-

Occonomia, id eſt ordo & diſpoſitio quædam argumẽti. Ita etiã Cicero lib. 6. ſcribens Attico. Nec οἰκονομίαν meam inſtituam, ſed ordinẽ conſeruabo tuũ. mœdijs elegantia, & quidam uelut ἀττικισμὸς inueniri poteſt. Occonomia quoq; in his diligentior quàm in pleriſq; nouorum erit, qui omnium operũ ſolam uirtutem ſententias putauerunt. Sanctitas certè, & ut ſic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum uitia, dicendi quoque ratione deflexim. Deniq; credamus ſummis Oratoribus, qui ueterum Poẽmata, uel ad fidem cauſarum, uel ad ornamentum eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Aſinium

etiam,

etiam, & cæteros, qui ſunt proximi, uidimus Ennij, *Accij*, Pacuuij, *Lucilij*,
Terentij, *Cæcilij*, *& aliorum inſeri uerſus, ſumma non eruditionis modò*
gratia, ſed etiam iucunditatis, cum Poëticis *uoluptatibus aures à forenſi a-*
ſperitate reſpirant: quibus accedit non mediocris utilitas, cum ſententijs e-
orum uelut quibuſdam teſtimonijs, quæ propoſuere, confirment. Verùm
priora illa ad pueros magis, hæc ſequentia ad robuſtiores pertinebunt. Cũ
Grammatices *amor, & uſus lectionis, non ſcholarum temporibus, ſed uitæ*
ſpacio terminentur. In *prælegendo*, Grammaticus *& illa quidem minora*
præſtare debebit, ut partes orationis reddi ſibi ſoluto uerſu deſyderet, &
pedum proprietates, quæ adeò debent eſſe notæ in carminibus, ut etiam in
oratoria compoſitione deſyderentur, deprehendantq́; , quæ barbara, quæ
impropria, quæ contra legem + loquendi ſunt + poſita: non ut ex his uti- loquentium compoſita
que improbentur Poëtæ, *quibus, quia plerunq; ſeruire metro coguntur, a-*
deò ignoſcitur, ut uitia ipſa alijs in carmine appellationibus nominentur.
Metaplaſmos *enim, & ſchematiſmos, & ſchemata, ut dixi, uocamus, &*
laudem uirtutis neceßitati damus. Sed ut commoneat artificialium, & me-
moriam agitet. Id *quoq; inter prima rudimenta non inutile, + demonſtrare* demonſtraret quo
quot quæq; uerba modis intelligenda ſint. Circa gloſſemata etiam, id eſt,
uoces minus uſitatas, non ultima eius poſſeßionis diligentia eſt. Enimuerò
iam maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma mo-
dò, ſed etiam oratio ornatur, ſchemata utraq́;, id eſt, figuras, quæq́; λέξεως,
quæq́; διανοίας *uocantur, quorum ego ſicut troporum tractatum in eum*
locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè *uerò*
illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decore rerũ quid per-
ſonæ cuiq; conuenerit, quid in ſenſibus laudandum, quid in uerbis, ubi co-
pia probabilis, ubi modus. His *accedet enarratio hiſtoriarum, diligens qui-*
dem illa, non tamen uſq; ad ſuperuacuum laborem occupata. Nam *recep-*
tas, aut certè claris + oratoribus memoratas expoſuiſſe ſatis eſt. Perſequi Aldus: authoribus
quidem quod quiſq; unquam uel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut
nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt, & detinet, atq; obruit ingenia me-
lius alijs uacatura. Nam *qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excu-*
tit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam poteſt. Atqui *pleni ſunt ei-*
uſmodi impedimentis Grammaticorum *commentarij, uix ipſis qui com-*

Didymo quoq;

poſuerunt ſatis noti. Nam + Didymo, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cum hiſtoriæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit, præcipuè in fabuloſis uſq; ad deridicula, quædam etiam pudenda, unde improbiſsimo cuiq; pleraque + fingendi licentia eſt, adeò ut de libris totis, & authoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tutò, quia inueniri qui nunquam fuere, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſsimè deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua neſcire.

fingere licitum eſt

Neſcire aliqua, uirtutis loco eſt.

De officio Grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. Cap. XIIII.

Ald. tantum & quædam

ET finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſsio pollicetur, id eſt, ratio loquendi, & enarratio authorum, quarum illam methodicen, hanc hiſtoricen uocant. Adijciamus + tamen eorum curæ + quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum Rhetorem capientes inſtituāt. Igitur Aeſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proximè ſuccedunt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſupra modum extollente, deinde eandem gracilitatem ſtylo exigere condiſcant. Verſus primò ſoluere, mox mutatis uerbis interpretari, tum + periphraſi audacius uertere, quia & breuiare quædam, & exornare, ſaluo modò Poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus, etiam conſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunque + diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoq; & chriæ, & ethologiæ, ſubiectis dictorum rationibus apud Grammaticos ſcribantur, quia initium ex lectione ducunt, quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa, quia ſententia uniuerſalis eſt uox, ethologia perſonis continetur. Chriarum plura genera traduntur, Vnum ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, dixit ille, aut, dicere ſolebat: Alterum, quod eſt in reſpondendo, interrogatus ille, uel cum hoc ei dictum eſſet, reſpondit: Tertium huic non diſsimile, + cū quis dixiſſet aliquid, uel feciſſet, etiam in ipſorum factis eſſe chriam putāt: ut Crates, cum indoctum puerum uidiſſet, pædagogum eius percuſſit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειῶδες, ut Milo, quem uitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per omnes ducitur caſus, et tam factorum quàm dictorum

paraphraſi

Ald. dicendo

Vide Ioach. Camerarium Chriæ.

cum quis non dixiſſet, ſed aliquid

χρειῶδες Chriæ ſimile.

dictorum ratio eſt. Narratiunculas à Poëtis celebratas, *notitiæ cauſa, non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis, ac ſpiritus latini Rhetores relinquendo, neceſſaria Grammaticis fecerunt. Græci magis operum ſuorum & onera, & modum norunt.*

An Oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. Cap. XV.

HAEC *de Grãmaticæ quam breuiſsimè potui, non ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat, ſed ut maximè neceſſaria.* Nunc de *cæteris artibus, quibus inſtituendos priuſquam Rhetori tradantur, pueros existimo,* † *ſtrictim ſubiungã, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci* ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam *ijſdem ferè annis aliarum quoque diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt, quæ, quia & ipſe artes ſunt, & eſſe perfectæ ſine his orandi ſcientia non poſſunt, nec rurſus ad efficiendum* Oratorẽ *ſatis ualent ſolæ, an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur.* Nam *quid, inquiunt, ad agendam cauſam, dicendam'ue ſententiam pertinet ſcire, quemadmodũ* † *inducta linea cõſtitui triangula æquis lateribus poßint? Aut quo melius, uel defendet reum, uel roget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus, et ſpacijs diſtinxerit.* Enumerent *etiam fortaſſe multos, quamlibet utiles foro, qui nec* Geometrem *audiuerunt, nec* Muſicos, *niſi hac communi uoluptate aurium intelligant.* Quibus *ego primùm hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutum libro frequentius teſtatur, non eum à nobis inſtitui* Oratorem, *qui ſit, aut fuerit, ſed imaginem quandam cõcepiſſe nos animo, perfecti illius, ex nulla parte ceſſantis.* Nam *& ſapientem formantes eum, qui ſit futurus conſummatus undiq;, &, ut dicunt, mortalis quidam* Deus, *non modò cognitione cœleſtium uel mortalium putant* † *inſtituendum, ſed per quædã parua ſanè, ſi ipſa demum æſtimes, ducunt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates, non quia ceratinæ, aut crocodilinæ poßint facere ſapientem, ſed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter* Oratorem, *qui debet eſſe ſapiens, non Geometres faciet, aut* Muſicus, *quæ'que his alia ſubiungam: ſed hæ quoque artes, ut ſit conſumatus, iuuabunt.* Niſi *fortè antidotum quidem, atq; alia, quæ* + *morbis, aut uulneribus medentur ex multis, atq; interim contrarijs quoq; inter ſe* + *effectibus componi ui-*

ſtrictum
in data linea
inſtruendum
oculis
affectibus

Ald. miſtura *demus, quorũ ex diuerſo fit illa + mixtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt, quibus conſtat, ſed proprias uires ex omnibus ſumit, et muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ ratione ſaporem uario florum, ac ſuccorum genere perficiunt: nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget? quæ etiam cum ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamẽ occultam ſuggerunt, & tacitæ quoque ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus, at ego Oratorem uolo. Non multum adijciunt, Sed æquè non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum hoc eſſe conueniet, cuius etiamſi in arduo ſpes eſt, nos tamen præcipiamus omnia, ut ſaltem plura fiant. Sed cur deficiat animus? natura enim perfectũ Oratorem eſſe non prohibet. Turpiterq; deſperatur, quicquid fieri poteſt.*

De Muſica & eius laudibus. Cap. XVI.

ATq; ego uel iudicio ueterũ poteram eſſe contentus. Nam quis ignorat, Muſicen (ut de hac primùm loquar) tantũ illis iam antiquis
Orpheus.) Negat Cicero ex Ariſtotele lib. 1. de Diuinat. *temporibus, non ſtudij modò, uerumetiam uenerationis habuiſſe, ut ijdem Muſici, & uates, & ſapientes iudicarentur? Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utrumque dijs genitum, alterum uerò, quia rudes quoque, atq; agreſtes animos admiratione mulceret, non feras modò, ſed ſaxa etiã,*
Timagines. *ſyluasq; duxiſſe, poſteritatis memoriæ traditum eſt. Et Timagenes author*
Apud Homerum Achilles & Phemius. *eſt, omnium in literis ſtudiorum antiquiſſimam, Muſicen extitiſſe. Et teſtimonio ſunt clariſſimi Poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes He-*
Οδυσ. α. *roum, atq; Deorum ad citharam canebantur. Iopas uerò ille Vergilij, nonne canit:*

Aeneid. 1. *Errantem lunam, ſoliſq; labores? & cætera?*

Quibus certò palàm confirmat author eminentiſſimus, Muſicen cum diuinarum etiam rerum cognitione eſſe coniunctam, quod ſi datur, erit etiam Oratori neceſſaria: ſiquidem, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab Oratoribus relicta, à Philoſophis eſt occupata, noſtri operis fuit, ac ſine omnium talium ſcientia non poteſt eſſe perfecta eloquentia. Atqui claros nomine ſapientiæ uiros, nemo dubitauerit ſtudioſos Muſice fuiſſe, cum Pythagoras, atq; eum ſecuti, acceptam ſine dubio antiquitus opinionem uulgauerint, mundum ipſum eius ratione eſſe compoſitum, quam poſtea ſit lyra imitata. Nec

ta. Nec illa modò contenti diſsimilium concordia, quam uocant ἁρμονίαν, ſonum quoque his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibuſdã, tum præcipuè in Timæo, ne intelligi quidem niſi ab ijs, qui hanc quoq; partem diſciplinæ diligenter perceperint, poteſt † Quid de Philoſophis loquor? quorum fons ipſe Socrates † iam ſenex, inſtitui lyra nõ erubeſcebat. Duces maximos et fidibus, & tibijs ceciniſſe traditum eſt: Exercitus Lacedæmoniorum muſicis accenſos modis. Quid autẽ aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus, quanto eſt uehementior, tantũ Romana in bellis gloria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra Plato ciuili uiro, quem πολιτικὸν uocant, neceſſariam Muſicen credidit. Et eius ſectæ, quæ alijs ſeueriſsima, alijs aſperrima uidetur, principes, in hac fuere ſententia, ut exiſtimarent, ſapientum aliquos nonnullam operam his ſtudijs accomodaturos. Lycurgus duriſsimarum Lacedæmonijs legum author, Muſices diſciplinam probauit. Atq; eam natura ipſa uidetur ad tolerandos facilius labores, uelut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec ſolum in ijs operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce conſpirat, ſed etiam ſingulorum fatigatio, † quamlibet ſe rudi modulatione ſolatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nondum tamen eam Oratori coniungere. Tranſeamus igitur id quoq;, quod Grammaticæ quondam, ac Muſice iunctæ fuerunt. Siquidem Architas, atq; Ariſtoxenus, etiam ſubiectam Grammaticen Muſicæ putauerunt, & eoſdem utriuſque rei præceptores fuiſſe, cum Sophron oſtendit, Mimorũ quidem ſcriptor, ſed quem Plato adeò probauit, ut ſuppoſitos capiti libros eius, cum moreretur, habuiſſe tradatur, tum Eupolis, apud quem † Prodamus & Muſicen, & literas docet. Et Maicas, qui eſt Hyperbolus, nihil ſe ex Muſicis ſcire, niſi literas confitetur. Ariſtophanes quoq; non uno libro ſic inſtitui pueros antiquitus ſolitos eſſe, demonſtrat. Et apud Menandrum in Hypobolimæo ſenex, qui repoſcenti filium patri uelut rationem impendiorum, quæ in educationem contulerat, exponens, pſaltrijs ſe & Geometris multa dicit dediſſe. Vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs poſt cœnam circumferretur lyra, cuius cum ſe imperitum Themiſtocles confeſſus eſſet (ut uerbis Ciceceronis utar) habitus eſt indoctior. Sed ueterum quoq; Romanorum epulis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoque ſaliorum habent car-

Ald. De Philoſophis loquor

Plato in Enthydemo.

Ald. ſe iam ſenex

Lycurgus. Lacedæmoniorũ legis lator.

qualibet

Sophronis ſcripta mire placuiſſe Platoni. Pordamus Ald. Maric.) Hoc nomine exagitauit Hyperbolum Eupolis, ut ex Nebula Ariſto pha. apparet. Significat autem mollem, & effœminatum, uel ὑποκόρισμα βαρβαρικὸν ἐστι, φασίν

Cicero Thuſcul. prima.

men. Quæ cum omnia ſint à Numa rege inſtituta, faciunt manifeſtum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicoſi uidentur, curam Muſices, quantam illa recipiebat ætas, defuiſſe. Denique in prouerbium uſq; Græcorum celebratum eſt, indoctos à Muſis atq; Gratijs abeſſe. Verùm quid ex ea propriè petat futurus Orator, diſſeramus. Numeros Muſice habet duplices, in uocibus, & in corpore: utriuſq; enim rei aptus quidam modus deſyderatur. Vocis rationem Ariſtoxenus Muſicus diuidit in ῥυθμὸν, & † μέλος ἔμμετρον, quorum alterum modulatione, canore alterum, ac ſonis conſtat. † Non igitur hæc omnia Oratori neceſſaria? quorum unum ad geſtum, alterum ad collocationem uerborum tertium ad flexus uocis, qui ſunt in agendo quoq; plurimi, pertinet. Niſi fortè in carminibus tantum, & in canticis exigitur ſtructura quædam, & inoffenſa copulatio uocum, in agendo ſuperuacua eſt, aut non compoſitio, & ſonus in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, ſicut in Muſice. Namque & uoce & modulatione, grandia elatè, iucunda dulciter, moderata † leniter canit, totáq; arte conſentit cum eorum, quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoq; intenſio uocis, remiſſio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoq; & collocationis, & uocis (ut eodem utar uerbo) modulatione concitationem Iudicum, alia miſericordiam petimus, cum etiam organis, quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in diuerſum habitum ſentiamus. Corporis quoque decens, & aptus motus qui dicitur εὐρυθμία, & eſt neceſſarius: nec aliunde peti poteſt, in quo pars actionis non minima conſiſtit. qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age, ſi habebit in primis curam uocis Orator, quid tam Muſices proprium? Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt, ut uno interim contenti ſimus exemplo C. Grachi, præcipui ſuorum temporum Oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum Muſicus fiſtula, quam tonarion uocant, modos, quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc etiam ei cura inter turbidiſſimas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet ꝓpter quoſdam imperitiores, etiam craſsiore (ut uocant) muſa dubitationem huius utilitatis eximere. Nam Poëtas certè legendos Oratori futuro conceſſerint, num igitur hi ſine Muſice? At ſi quis tam cæcus animi eſt, ut de alijs dubitet, illos certè, qui carmina ad lyram compoſuerunt. Hæc diutius † forent dicenda, ſi hoc ſtudium uelut nouum præciperem. Cum uerò antiquitus à Chirone,

Marginal notes:

ἄμουσοι ϗ χαρίτων δίχα, ἐυκοιδ᾽ ὅτι.

ἐμμελὲς

Nam igitur non hæc

leuiter

εὐρυθμία.

Hiſtoria nota ex Cicerone & Gellio. 3. lib. de Oratore.

fuiſſent

Chirone, atq; Achille, uſque ad noſtra tempora apud omnes, qui modò legitimam diſciplinam non ſint peroſi, durauerit, non eſt committendum, út illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quamuis autem ſatis iam ex ipſis, quibus ſum modò uſus exemplis, credam eſſe manifeſtum, quæ mihi, & † quatenus Muſice placeat, apertius tamen † profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminatæ, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, ſi quid in nobis uirilis roboris † manebat, excidit: ſed qua laudes fortium canebantur, quaque & ipſi fortes canebant. Nam pſalteria, & † ſpadices, etiam uirginibus probis recuſanda, ſed cognitionē rationis, quæ ad mouendos, leniendosq; affectus plurimùm ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatus ad uim pudicæ domui afferendum iuuenes, iuſſa mutare in ſpondeum modos tibicina, compoſuiſſe. Et Chryſippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus allectationi, ſuum quoddam carmen aßignat. Eſt etiam non inerudité ad declamandum ficta materia, in qua ponitur † tibicinem, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, quod cauſa mortis extiterit. Quæ ſi dici debent ab Oratore, nec dici citra ſcientiam Muſices poſſunt, quomodo nō hac quoq; artem neceſſariam eſſe † operi noſtro, uel inique conſentient?

quatinus | proferendum | eminebat | ſambuca | Σπάδιξ item quæ φοῖνιξ, eſt apud Pollucē inter organa Muſica. Aldus, ſpadicæ legit. | tibicen | De Harmonijs multa Athenęus lib. 14. | uſui

Commodam Geometriam Oratori, Cap. XVII.

IN Geometria partē fatentur eſſe utilem teneris ætatibus, agitari namque animos, † & acui, & ingenia ad celeritatem percipiendi uenire inde concedunt, ſed prodeſſe eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ ſint, ſed cum diſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt, nec ſine cauſa ſummi uiri etiam impenſam huic ſcientiæ operam dederunt. Nam cum ſit Geometria diuiſa in numeros atque formas, numerorum quidem notitia, non Oratori modò, ſed cuicunque, primis ſaltem literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis uerò uel frequentiſsimè uerſari ſolet, in quibus actor, non dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorum ſaltem incerto, aut indecoro geſtu à computatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequenter in cauſas, nam de terminis, menſurisq; ſunt lites, ſed habet quandam aliam cum arte Oratoria cognationem. Iam primum ordo eſt

Aldus: atque acui ingenia, & celeritatem, &c. | Vide Annotationes Ioachimi Cā.

Geometriæ neceſſarius, non'ne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria
probat inſequentia, & certis incerta, non'ne id in dicendo facimus? Quid
illa propoſitarum quæſtionum concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis?
Propter quod plures inuenias, qui Dialecticæ ſimilem, quàm qui Rhetori-
cæ fateantur hanc artem. Verùm & Orator, etiam ſi rarò, non tamen nun-
quam probabit Dialecticè. Nam & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur, et cer-
tè enthymemate, qui Rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Deniq; probationum quæ
ſunt potentiſſimæ Grammaticæ, ἀποδείξεις uulgò dicuntur. Quid autē ma-
gis oratio, quàm probationem petit? Falſa quoq;, uera ſimilia, Geometria
ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam, quas ψευδογρα-
φίας uocāt, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis
non ita proponenti credat: Quorum locorum extremæ lineæ eandem men
ſuram colligunt, eorum ſpacium quoque, quod his lineis continetur, par ſit
Primum neceſſe eſt, ad id falſum eſt. Nam † plurimum refert, cuius ſit formæ ille
circuitus, reprehenſiq; à Geometris ſunt Hiſtorici, qui magnitudinem inſu-
larum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderūt. Nam ut quæque for
ma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideoq; illa circumcurrens linea, ſi effi-
ciet orbem, quæ forma eſt in planis maximè perfecta, amplius ſpaciū com-
plectetur, quàm ſi quadratum paribus oris efficiat. Rurſus quadrata tri-
angulis, triangula ipſa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus, Sed alia for
ſitan obſcuriora, nos facillimum etiam imperitis ſequamur experimentū.
Iugerum Iugeri menſuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimi-
dióque in latitudine patere, non ferè quiſquam eſt qui ignoret, & qui ſit
circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni, &
octogeni in quamque partem pedes idem ſpatium extremitatis, ſed multò
Ald. clauſi quatuor lineis faciunt. amplius † diuiſæ quatuor lineis areæ faciunt. Id ſi computare quem piget,
breuioribus numeris idem diſcat, nam deni in quadram pedes, quadragin-
ta per oram, intra centum erunt. At ſi quindeni per latera, quini in fronte
ſint, ex illo quod amplectuntur, quartam deducent eodem circumductu. Si
uerò porrecti utrinque undeuiceni ſingulis diſtent, non plures intus quadra
tos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem li-
Ita nea, eiuſdem ſpatij erit, cuius ea, quæ centum continet. † Itaque quicquid
formæ quadrati detraxeris, amplitudine quoque peribit. Ergo & id fieri
poteſt,

poteſt, ut maiori circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis, nam in collibus, uallibuſq;, etiam imperito patet, plus ſoli eſſe quàm cœli. Quid? quod ſe eadem Geometria tollit ad rationem uſque mundi? in qua cum ſyderum certos, conſtitutoſq; curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum, atq; fortuitum, quod ipſum nonnunquam pertinere ad Oratorem poteſt. An uerò cum Pericles Athenienſes Solis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerentur, nõ uidetur eſſe uſus Oratoris officio? Quòd ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu, pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet, ſicut Diõ, cum ad deſtruendam Dionyſij tyrannidem uenit, non eſt tali caſu deterritus. Sint exempla licet uſus bellici, tranſeamuſq; quod Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit, illud utiq; iam proprium ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæſtiones, † quarum difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione † diuidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augendi linearibus illis probationibus ſolui ſolere, ut ſi eſt Oratori (quod † proximus demonſtrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine Geometria eſſe poſſit Orator.

De Pericle Galloque Sulpitio, exẽpla ſunt apud Valerium lib. 8. cap. 11.

De Nicia Thucydides lib. 7. De Dione, Plutarchus.

Ald. quibus

Ald. uidendi

protinus

De prima pronunciatione, & geſtus inſtitutione. Cap. XVIII.

DANDVM *aliquid Comœdo quoque, dum eatenus qua pronunciandi ſcientiam futurus Orator deſyderat. Non enim puerum, quẽ in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut ſeniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectum: quæ neque Oratori ſunt neceſſaria, & mentem præcipuè in ætate prima, teneram adhuc, & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio, tranſit in mores. Ne geſtus quidem omnis, ac motus à Comœdis petendus eſt, quanquam enim utrumque eorum ad quendam modum præſtare debet Orator, plurimum tamen aberit à ſcenico, nec uultu, nec manu, nec excurſionibus nimius. Nam ſi qua in his ars eſt dicentiũ, ea prima eſt, ne ars eſſe uideatur. Quod eſt igitur † in his doctoris offici-*

Quæ Oratori futuro cauẽda ſunt.

huius

Futuro Oratori neceſſe eſſe, ut oris uitia inprimis emẽdet.
Ald. efficimus

um! In primis uitia, ſi qua ſunt oris, emendet, ut expreſſa ſint uerba, ut ſuis quæque literæ ſonis enuncientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus. Quaſdam uelut acriores, parum + efferimus, & alijs non diſsimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demoſthenes quoque laborauit, λ ſuccedit, quarum uis eſt apud

Ald. & cum C ac ſimiliter G nõ ualuerunt in T, ac D molliuntur

nos quoque: & cum C ac ſimiliter T non ualuerunt, in G ac D molliuntur. Ne puero quidem illas circa S literam delicias hic Magiſter feret, nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitatem reſonare, nec quod minimè ſermoni puro conueniat, ſimplicem uocis naturam, pleniore quodam ſono circumlinire, quod Græci κατὰ πεπλασμένον dicunt. Sic appellatur cantus tibiarum, quæ præcluſis, quibus clareſcunt, foraminibus, recto modo exitu

Ald. Curabunt
Quis ſit geſtus uocem emittentium.

grauiorum ſpiritum reddunt. + Curabit etiam, ne extremæ ſyllabæ, intercidant, ut par ſibi ſermo ſit, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus ſit ille, non capitis, & geſtus ad uocem, uultus ad geſtum accommodetur. Obſeruandum erit etiam ut recta ſit facies dicentis, ne labra detorqueãtur, ne immodicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus uultus, ne deiecti in ter-

In fronte indecores ſumus.
In ſupercilijs uitia.

ram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum ſupercilia ad ſingulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſsidentia, cum altero in uerticem tenderent, altero penè oculos ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum eſt. Et nihil poteſt placere, quod non

Quid conferant Comœdiæ Oratori.

decet. Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua ſit authoritate ſuadendum, qua concitatione conſurgat ira, quis flexus deceat miſerationem. Quod ita optimè faciet, ſi certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem autem non ad pronunciandum modò utiliſsimi, uerùm ad augendam quoque eloquentiã maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum, cum legere orationes oportebit, cum uirtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus aſsiſtat, neque ſolùm lectione formet, uerumetiam ediſcere etiam electa ex his cogat & ea dicere ſtantem clarè,

pronunciationem

& quemadmodum agere oportebit, ut protinus + pronunciatione uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulũ

Epicureos in Oratorum cætũ non

etiam paleſtricis uacauerunt. Non de ijs loquor quibus pars uitæ in oleo,

pars

pars in uino conſumitur qui † corporis cura mentem obruerunt: Hos enim abeſſe ab eo, quem inſtituimus, quam longiſsimè uelim. Sed nomen eſt idem iis à quibus geſtus metusq; formātur, ut recta ſint brachia, ne indoctæ, ruſticæ'ue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione diſsideant. Nam neq; hoc eſſe in parte pronunciationis negauerit quiſquam, nec ipſam pronunciationem ab Oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignandum eſt diſcere, cum præſertim hæc χειρονομία, *quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, et ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuilium poſita uirtutum, & à Chryſippo in præceptis de Liberorum educatione, compoſitis, non omiſſa.* ✱ *Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationem uandam, tanquam ad bella quoque utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neque id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum eſt ſacerdotum nomine, ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio. Et illa in III. Ciceronis de Oratore libro uerba Craſsi, quibus præcepit, ut Orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam palæſtra, cuius diſciplinæ uſus, in noſtram uſque ætatem ſine reprehenſione deſcēdit. À me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in iis ipſis diu: neque enim geſtum Oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes, furtim decor ille diſcentibus traditus, proſequatur.*

quadrare.
Ald. corporum
Qui geſtus membrorum decori.
Socratē enim ſtudioſe σωμασκῆσαι tradit Xenophon ἀπομνημονευμάτων primo: τοῦ σώματος αὐτὸς οὐκ ἠμέλει τοῦτε ἀμελοῦντας οὐκ ἐπῄνει.
De Gymnaſtica, Plato de repub. 5. de legib. 7.
✱ Lacedæmoniorū ſaltationem

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſsit. Cap. XIX.

QVAERI *ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamē tradi omnia, & percipi poſſint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies* + *ipſe ſufficiat. Etſi maximè hoc patiatur ætas robuſtior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt, quantū natura humani ingenii ualeat, quæ ita eſt agilis, & uelox, ſic in omnem partem, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poſſit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uerò non eodem die modò, ſed eodē tem-*

Ald. ipſe tempore

poris momento uim ſuam impendat. An uerò citharœdi, non ſimul & memoriæ, & ſono uocis, et pluribus flexibus ſeruiunt? cum interim alios nervos dextera † percurrunt, alios læua trahunt, continent, † probant, ne pes quidem otioſus, certam legem temporũ ſeruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi ſubita neceßitate deprehenſi, non'ne alia dicimus, alia prouidemus? cum pariter inuentio rerum, electio uerborũ, compoſitio, geſtus, pronũciatio, uultus, motuſq; deſyderetur. Quæ ſi uelut ſub uno conatu tam diuerſa † parent ſimul, cur non pluribus curis horas partiamur? cum præſertim reficiat animos, & reparet uarietas ipſa, contraq; ſit aliquando difficilius in labore uno perſeuerare. Ideoq; & ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes ſumus ad id, quod incipimus. Quis non obtundi poſſit, ſi per totum diem cuiuſcunque artis unum magiſtrum ferat? mutatione recreabitur, ſicut in cibis, quorum diuerſitate reficitur ſtomachus, & pluribus minore faſtidio alitur. Aut dicant iſti mihi, quæ ſit alio ratio diſcendi, ſi Grammatico ſoli deſeruiamus, deinde Geometri tantum. Omittamus interim quod † didicimus, mox tranſeamus ad Muſicum, excidant priora, & cum Latinis ſtudebimus literis, non reſpiciamus ad Græcas: &, ut ſemel finiam, nihil faciamus niſi nouißimum. Cur non idem ſuadeamus agricolis, ne arua, ſimul & uineta, & oleas, & arbuſtũ colant? ne aut pratis, & pecoribus, & hortis, & alucaribus † auibuſq; accommodent curam? Cur ipſi aliquid forenſibus negotijs, aliquid deſyderijs amicorum, aliquid rationibus domeſticis, aliquid curæ corporis, nõnihil uoluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeò facilius eſt multa facere, quàm diu. Illud quidem minimè uerendum eſt, ne laborem ſtudiorum pueri difficilius tolerent, neque enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum ſit forſitan, ſed experimentis deprehendas. Nam & dociliora ſunt ingenia prius quàm obduruerunt, id uel hoc argumento patet, quòd intra biennium, quam uerba rectè formare potuerunt, quamuis nullo inſtante, omnia ferè loquuntur. At nouicijs noſtris, per quot annos ſermo latinus repugnat? Magis ſcias, ſi quem iam robuſtum inſtituere literis cœperis, non ſine cauſa dici παιδομαθεῖς *eos, qui in ſua quidq; arte optimè faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris quàm iuuenibus, uidelicet ut corpora.*

percutiunt Ald. præbent

patent

dicimus

Addita uidetur a quodã hęc dictio, nuſquam enim in ueris codicibus reperitur, licet uox ipſa a ſenſu minime abhorreat.

corpora infantium, ne caſus, quo in terram toties deferuntur, tam grauiter affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec poſt breue tempus continui luſus, & totius diei diſcurſus, quia pondus illis abeſt, nec ſe ipſi grauant: ſic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouentur, nec ſuo niſu ſtudijs inſiſtunt, ſed formandos ſe tantummodo præſtant, non ſimiliter fatigantur. Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, uelut ſimplicius docenteis ſequuntur, †nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis adhuc laboris iudicium. Porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquã plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectis eſt. Cum ad ſtylum ſecedet, cum generabit ipſe aliquid atq; componet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem occupare non poſſit, nec debeat, ne diſcentis animũ tædio auertat, quibus potius ſtudijs hæc temporum uelut ſucciſiua donabimus? Nam nec ego conſumi ſtudentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut Muſicis notis cantica excipiat, †nec ad utique minutiſſima Geometriæ opera deſcendat, non Comœdum in pronunciando, nec ſaltatorum in geſtu facio, quæ ſi omnia exigerem, ſuppeditabat tamen tempus, longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingenijs loquor. Denique cur in ijs omnibus, quæ diſcenda Oratori futuro puto, eminuit Plato, qui non contentus diſciplinis, quas præſtare poterant Athenæ, non Pythagoreorũ, ad quos in Italiam nauigauerat. Aegypti quoque ſacerdotes adijt, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia prætexìmus ſegnitiæ. Neq; enim nobis operis amor eſt, nec quia ſit honeſta, atq; rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipſa, ſed ad uilem uſum, & ſordidum lucrum accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acquirant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negociator, & plus uoci ſuæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid ſtudia referãt computaturum. Qui uerò imaginem ipſam eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quiq; illam (ut ait Sophocles non ignobilis Tragicus) reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructumq; nõ ex ſtipe aduocationum, ſed ex animo ſuo, & contemplatione, ac ſcientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubiectum facilè perſuadebit ſibi, ut tempora quæ ſpectaculis, campo, teſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno, & conuiuiorum

Ald. neq

Ald. Nec utiq; ad minutiſsima uſq; Geometriæ opera deſcendat

Oratio regina rerum

 rum.

rum mora conterunt, Geometræ potius, ac Muſico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis inruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidentia hominibus munus, ut honeſta magis iuuarent. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudijs, quibus antequã maiora capiat puer, inſtituendus eſt: proximus liber uelut nouum ſumet exordium, & ad Rhetoris officia tranſibit.

M. FAB. QVINT. LIBRI PRIMI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, Liber Secundus.

Quando Rhetori ſit tradendus puer. Cap .I.

TENVIT conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem ſemper, ſed etiam Græcis interim diſcipuli ſerius, quàm ratio poſtulat, traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa, quod & Rhetores utiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiã declamandi, ac facultatem tradere, officij ſui ducunt, idq; intra deliberatiuas, iudiciales q; materias: nam cætera, ut profeßione ſua minora, deſpiciunt. Et hi nõ ſatis credunt excepiſſe, quæ derelicta erant, quo nomine gratia quoque his habenda eſt, ſed ad proſopopœias uſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius nouißima, & ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minora ſubſidat, ac Rhetoricen apud Grammaticos exerceat. Itaque, quod eſt maximè ridiculum, non ante ad declamandi magiſtrum mittendus uidetur puer, quàm declamare iam ſciat. Nos ſuum Grammatica. cuiq; profeßioni modum demus, & Grammaticæ (quam in Latinum transferentes, literaturam uocauerunt) fines ſuos norit, præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi conſtitere, prouecta.

Nam

Nam tenuis à † fonte aſſumptis Poëtarum, H*iſtoricorumq́; uiribus, pleno iam ſatis alueo fluit, cum præter rationem rectè loquendi, non parum alioqui copioſam, propè omnium maximarũ artium ſcientiam amplexa ſit. Et* Rhetorice, *cui nomen uis eloquendi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad ſe laborem, quæ dum operæ cedit, iam penè poſſeßione depulſa eſt.* Nec *inficiabor, aliquem ex his qui* Grammaticen *profiteantur, eouſq; ſcientiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda ſufficiat.* Sed *cum id aget,* Rhetoris *officio fungetur, non ſuo.* Nos *porrò quærimus, quando his quæ,* Rhetorice *præcipit, percipiendis, puer maturus eſſe uideatur.* In *quo quidem non id eſt æſtimandum, cuius quiſque ſit ætatis, ſed quantum in ſtudijs iam effecerit.* Et *ne diutius diſſeram, quãdo ſit* Rhetori *tradendus, ſic optimè finiri credo, cum poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione.* Nam *ſi* Grammatices *munus uſque ad ſuaſorias, quæ ſunt apud* Rhetorem *materiæ inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius* Rhetore *opus eſt.* At *ſi* Rhetor *prima officia operis ſui non recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi, uituperandiq́; opuſculis cura eius deſyderatur. An ignoramus, antiquis hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut* Θέσεις *dicerent, & communes locos, et cætera citra complexum rerum, perſonarumq́;, quibus ueræ, fictæq́; controuerſiæ continentur?* Ex *quo palàm eſt, quàm turpiter deſerat eam partem* Rhetorices *inſtitutio, quam & primam habuit, & diu ſolam.* Quid *autem eſt ex his, de quibus ſuprà dixi, quod non cum alia quæ ſunt* Rhetorum *propria, cum certè in illud iudiciale cauſæ genus incidat? An non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum, non'ne laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur?* Non *communes loci? ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à* Cicerone *compoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur? quales ſunt æditi à* Quinto *quoque* Hortenſio, *ut, ſit'ne paruis argumentis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes in medijs litium medullis uerſantur? Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cum res poſcat, utaris.* Quæ *qui pertinere ad †* Oratorem *non putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cum eius membra fundẽtur. Neque hanc (ut aliqui putabunt) feſtinationem meam ſic quiſquam calumnietur, tanquam eum, qui ſit* Rhetori *† tradendus, abducendum protinus à*

Ald. fronte

Rhetorica.

Quãdo puer Rhetori ſit committendus.

orationem

Ald. traditus

Grammaticis putem. Dabuntur *illis tum quoq; tempora ſua, neque erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer.* Non *enim creſcet, ſed diuidetur, qui ſub uno miſcebatur labor, & erit ſui quiſquis operis magiſter utilior, quod adhuc obtinent Græci, à* Latinis *omiſſum eſt, & fieri uidetur excuſate, quia ſunt, qui labori iſti ſucceſſerint.*

De moribus & officijs preceptorum. Cap. II.

ERGO *cum ad eas in ſtudijs uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta* Rhetorũ *diximus, mente conſequi poßit, tradendus eius artis magiſtris erit.* Quorum *in primis inſpici mores oportebit, quod ego non idcirco potißimum in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia nõ in cæteris quoq; doctoribus, idem hoc examinandum quã diligentißimè putem, ſicut teſtatus ſum* Libro *ſuperiore, ſed quod magis eius rei neceſſariã mentionem facit ætas ipſa diſcentium.* Nam *et adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perſeuerant, ideóque* annos *maior adhibenda tum cura eſt, ut & teneriores † animos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas deterreat.* Neq; *uerò ſatis eſt, ſummam præſtare abſtinentiam, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientium quoq; ad ſe mores aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parẽtis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi tradantur, exiſtimet.* Ipſe *nec habeat uitia, nec ferat.* Non *auſteritas eius triſtis, non diſſoluta ſit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur.* Plurimus *ei de honeſto, ac bono ſermo ſit.* Nam *quò ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit.* Minimè *iracundus, nec tamen eorum quæ emendanda erunt, dißimulator, ſimplex in docendo, patiens laboris, aßiduus potius quàm immodicus.* Interrogantibus *libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultrò.* In *laudandis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatem parit.* In *emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus minimeq; contumelioſus.* Nam *id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quod quidam ſic obiurgant, quaſi oderint.* Ipſe *aliquid, imò multa quottidie dicat, quæ ſecum* Suppeditet. Sicut *audita referant.* Licet *enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſup*[illegible] *peditet, tamen uiua illa ut dicitur uox, alit plenius, præcipueq; eius præceptoris.*

ceptoris quem diſcipuli (ſi modò rectè ſunt inſtituti) & amant, et uerentur. Vix autem dici poteſt, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permittenda pueris (ut fit apud pleroſque) aſſurgendi, exultandiq; in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicum eſſe, cum audient, teſtimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulos pendeat, atq; id ſe dixiſſe, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitioſiſſima, quæ etiam iam humanitas uocatur, inuicem qualiacunque laudandi, cum eſt indecora, & theatralis, & ſeuerè inſtitutis ſcholis aliena, tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis. Superuacua enim uidentur, cura, ac labor parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiunt debent, quàm ipſe qui dicit. Ita enim probanda atq; improbanda diſcernent, ſic ſtylo facultas continget, auditioni iudiciũ. At nunc proni atque ſuccincti, ad omnem clauſulam non exurgunt modò, uerumetiam excurrũt; & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum eſt, & ibi declamationis fortuna, hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio, uſq; adeò, ut illo condiſcipulorũ tumultu inflati, ſi parum à præceptore laudentur, ipſi de illo malè ſentiant. Sed ſe quoque præceptores intentè, ac modeſtè audiri uelint. Non enim iudicio diſcipulorũ dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin ſi fieri poteſt, intendendus animus in hoc quoque, ut perſpiciat, quæ quiſq;, & quomodo laudet, ut placere quæ bene dicet, non ſuo magis, quam eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros adoleſcentibus ſedere permixtos, non placet mihi. Nam etiamſi uir talis, qualem eſſe oportet ſtudijs, moribuſq; præpoſitum, modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt: & † cauendum non ſolum crimine turpitudinis, uerumetiam ſuſpicione.

Hæc notãda breuiter exiſtimaui, nam ut abſit ab ultimis uitijs ipſe præceptor, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. At ſi quis eſt, qui flagitia manifeſta in † deligendo filij præceptore non uitet, iam hinc ſciat cætera quoque, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, eſſe ſibi hac parte omiſſa, ſuperuacua.

ſuppeditari poſſit. Et de Oratore 3. Facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſq; dicẽdi. Tamen uiua.) ſύσκς φωνῖς μισ- ſωρ ἰνέγγεια aiũt Græci. Eſtq; apud Ciceronẽ2. Epiſt. ad Atticum.

Vultus præceptores.

carendum

diligendo

An protinus præceptore optimo ſit utendum. Cap. III.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cum idoneos Rhetori pueros putauerunt, nõ tamen continuo tradendos eminentiſsimo credunt. Sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectum atq; imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorũ moleſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtendam, quanto ſit melius optimis imbui, quanta in eluendis quæ ſemel inſederint uitijs difficultas conſequatur, cum geminatum onus ſuccedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum, ferunt † maiores ab his, quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex: Vnus, quòd interim ſufficere illos minores exiſtimant, & bono † ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quanquam & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamen eſſet utcunque tolerabilis, ſed eiuſmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter error ille etiam frequentior, quod eos qui ampliorem dicendi facultatem ſint conſecuti, non putant ad minora deſcendere. Idq; interim fieri, quia faſtidiant præſtare hac inferioribus curam: interim, quia omnino non poſsint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientium non habeo, poſſe autem, maximè ſi uelit, optimum quenq; contendo. Primùm, quòd eum qui eloquentia cæteris præſtet, illa quoque, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentiſsimè percepiſſe credibile eſt. Deinde, quia plurimùm in præcipiendo ualet ratio, quæ doctiſsimo cuiq; planiſsima eſt. Poſtremò, quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant, niſi fortè Iouem quidam Phidias optimè fecit. Illa autem quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaboraſſet, aut Orator loqui neſciet, aut leuiores morbos curare non poterit præſtantiſsimus Medicus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poſsit? Ego uerò confiteor, ſed hunc diſertum præceptorem, prudentem quoq;, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſubmittentem ſe ad menſuram diſcentis, ut uelociſsimus quiſq;, ſi fortè iter

Margin notes, printed beside the text:

- † duplices
- † [illegible]atis alibi ſani
- Vide quæ traduxerit ex Pauſania de Ioue Phidiaco Ioachi. Camer.

cum paruulo faciat, det manum, & gradum ſuum minuat, nec procedat ultrà, quàm comes poſsit. Quid? ſi plerunque accidit, ut faciliora ſint ad intelligendum, & lucidiora multò, quæ à doctiſsimo quoq; dicuntur? Nam & prima eſt eloquentiæ uirtus perſpicuitas, & quo quiſque ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, & dilatare conatur: ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur. Nam tumidos, & corruptos, & † *tinnulos, & quocunq; alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo, non uirium, ſed infirmitatis uitio laborare, ut corpora, non robore, ſed ualetudine inflantur, & recto itinere lapſi, plerunq; diuertunt.* Erit ergo etiã obſcurior, quo quiſq; deterior. *Non excidit mihi ſcripſiſſe me in* Libro priore, *cum potiorem in ſcholis eruditionem eſſe quàm domi dicerem, libentius ſe prima ſtudia, teneroſq; profectus ad imitationem condiſcipulorum, quæ facilior eſſet, erigere. Quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc, quam nunc tueor, ſententia, priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit, nanque ea cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuique præceptori ſit tradendus puer, quod apud eum, diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent quod imitile non ſit imitari, aut ſi quid errauerint, ſtatim corrigentur. At indoctus ille, etiam probabit fortaſsè uitioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia quàm moribus præſtantiſſimus,* * *qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat.*

† tremulos

Cacozeliæ.) Hoc eſt, prauæ imitationis ut ſi qs in oratione horrorem Salluſtianæ, in carmine ſimiliter aſperitatẽ Catullianã, aut Propertij incompoſitos uerſus dicat ſe imitari. Hoc enim & uiriũ imbecillitate exiſtere ſolet, ſicut cõtraria huic facilitas quoq;, ut quibus noua iſta orationis leuitas placet, qualis eorum eſt in latini ſermonis compoſitione. Græcorum quorundam, maximeque recentiũ ſunt ſimilimi. Quod in uerſuum etiã mollitudine reprehẽdi poſsit, et datum uitio Ouidio fuit. Hoc ita Cicerone de Oratore. 3.

De primis apud Rhetorem exercitationibus. Cap. IIII.

HINC *iam quas primas in docendo partes* Rhetorum *putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ ſola uulgò uocatur, arte* Rhetorica. *Ac mihi opportunus maximè uidetur ingreſſus ab eo, cuius aliquid ſimile apud* Grammaticos *puer didicerit. Et quia narrationum (excepta qua in cauſis utimur) tres accepimus ſpecies:* Fabulam, *quæ uerſatur in* Tragœdijs *atque carminibus, non à ueritate modò* * *ſed etiam à forma ueritatis remotam.* Argumentũ, *quod falſum, ſed ueriſimile* Comœdiæ *fingunt.* Hiſtoriam, *in qua eſt geſtæ rei expoſitio.* Grammaticis *autem poëticas dedimus: apud* Rhetorem *initium ſit hiſtoria, tanto robuſtior, quanto uerior. Sed narrandi quidem, quæ nobis optima ratio uideatur, tum demõ-*

* Eſt ille apud Homerum Phœnix, q ſe a Peleo, patre Achilli iuueni comitem eſſe datũ dicit ad bellum, ut illum efficeret Oratorem uerborum, actoremq; rerum.

men. Quæ cum omnia ſint à Numa rege inſtituta,faciunt manifeſtum,ne illis quidem,qui rudes ac bellicoſi uidentur,curam Muſices, quantam illa recipiebat ætas,defuiſſe. Denique in prouerbium uſq; Græcorum celebratum eſt,indoctos à Muſis atq; Gratijs abeſſe. Verùm quid ex ea propriè petat futurus Orator,diſſeramus. Numeros Muſice habet duplices,in uocibus,& in corpore:utriuſq; enim rei aptus quidam modus deſyderatur. Vocis rationem Ariſtoxenus Muſicus diuidit in ῥυθμὸν,& † μέλος ἔμμετρον, quorum alterum modulatione,canore alterum,ac ſonis conſtat. † Non igitur hæc omnia Oratori neceſſaria? quorum unum ad geſtum,alterum ad collocationem uerborum tertium ad flexus uocis, qui ſunt in agendo quoq; plurimi, pertinet. Niſi fortè in carminibus tantum,& in canticis exigitur ſtructura quædam,& inoffenſa copulatio uocum, in agendo ſuperuacua eſt, aut non compoſitio, & ſonus in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, ſicut in Muſice. Namque & uoce & modulatione, grandia elatè, iucunda dulciter,moderata † leniter canit,totaq; arte conſentit cum eorum,quæ dicuntur,affectibus. Atqui in orando quoq; intenſio uocis, remiſsio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoq; & collocationis,& uocis (ut eodem utar uerbo) modulatione concitationem Iudicum,alia miſericordiam petimus, cum etiam organis, quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in diuerſum habitum ſentiamus. Corporis quoque decens,& aptus motus qui dicitur εὐρυθμία,& eſt neceſſarius:nec aliunde peti poteſt, in quo pars actionis non minima conſiſtit. qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age, ſi habebit in primis curam uocis Orator, quid tam Muſices proprium? Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt, ut uno interim contenti ſimus exemplo C. Grachi, præcipui ſuorum temporum Oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum Muſicus fiſtula, quam tonarion uocant, modos,quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc etiam ei cura inter turbidiſsimas actiones,uel terrenti optimates,uel iam timenti fuit. Libet ꝑpter quoſdam imperitiores,etiam craſsiore (ut uocant) muſa dubitationem huius utilitatis eximere. Nam Poëtas certè legendos Oratori futuro conceſſerint, num igitur hi ſine Muſice? At ſi quis tam cæcus animi eſt, ut de alijs dubitet, illos certè, qui carmina ad lyram compoſuerunt. Hæc diutius † forent dicenda, ſi hoc ſtudium uelut nouum præciperem. Cum uerò antiquitus à Chirone,

Marginal notes:
Ἄμουσοι ἢ χαρίτων δίχα, ἐνκοιδ' ὅτι.
ἐμμελὲς
Nam igitur non hæc
leuiter
εὐρυθμία.
Hiſtoria nota ex Cicerone & Gellio. 2. lib. de Oratore.
fuiſſent

Chirone, atq; Achille, uſque ad noſtra tempora apud omnes, qui modò legitimam diſciplinam non ſint peroſi, durauerit, non eſt committendum, ut illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quamuis autem ſatis iam ex ipſis, quibus ſum modò uſus exemplis, credam eſſe manifeſtum, quæ mihi, & † quatenus Muſice placeat, apertius tamen † profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminate, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, ſi quid in nobis uirilis roboris † manebat, excidit: ſed qua laudes fortium canebantur, quaque & ipſi fortes canebant. Nam pſalteria, & † ſpadices, etiam uirginibus probis recuſanda, ſed cognitionẽ rationis, quæ ad mouendos, leniendosq; affectus plurimùm ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatus ad uim pudicæ domui afferendum iuuenes, iuſſa mutare in ſpondeum modos tibicina, compoſuiſſe. Et Chryſippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus allectationi, ſuum quoddam carmen aſsignat. Eſt etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur † tibicinem, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, quod cauſa mortis extiterit. Quæ ſi dici debent ab Oratore, nec dici citra ſcientiam Muſices poſſunt, quomodo nõ hac quoq; artem neceſſariam eſſe † operi noſtro, uel iniqui conſentient?

quatinus
proferendum
eminebat
ſambuca
Σπάδιξ item quæ φοῖνιξ, eſt apud Polluce inter organa Muſica. Aldus, ſpadicæ legit.
tibicen
De Harmonijs multa Athenæus lib. 14.
uſui

Commodam Geometriam Oratori, Cap. XVII.

IN Geometria partẽ fatentur eſſe utilem teneris ætatibus, agitari nanque animos, † & acui, & ingenia ad celeritatem percipiendi uenire inde concedunt, ſed prodeſſe eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ ſint, ſed cum diſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt, nec ſine cauſa ſummi uiri etiam impenſam huic ſcientiæ operam dederunt. Nam cum ſit Geometria diuiſa in numeros atque formas, numerorum quidem notitia, non Oratori modò, ſed cuicunque, primis ſaltem literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis uerò uel frequentiſsimè uerſari ſolet, in quibus actor, non dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorum ſaltem incerto, aut indecoro geſtu à computatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequenter in cauſas, nam de terminis, menſurisq; ſunt lites, ſed habet quandam aliam cum arte Oratoria cognationem. Iam primum ordo eſt

Aldus: atque acui ingenia, & celeritatem, &c.
Vide Annotationes Ioachimi Cã.

Geometriæ neceſſarius, non'ne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat inſequentia, & certis incerta, non'ne id in dicendo facimus? Quid illa propoſitarum quæſtionum concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? Propter quod plures inuenias, qui Dialecticæ ſimilem, quam qui Rhetoricæ fateantur hanc artem. Verùm & Orator, etiam ſi rarò, non tamen nunquam probabit Dialecticè. Nam & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur, et certè enthymemate, qui Rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Deniq; probationum quæ ſunt potentiſſimæ Grammaticæ, ἀποδείξεις uulgò dicuntur. Quid autē magis oratio, quàm probationem petit? Falſa quoq;, uera ſimilia, Geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam, quas ψευδογραφίας uocāt, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis non ita proponenti credat: Quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt, eorum ſpacium quoque, quod his lineis continetur, par ſit

Primum neceſſe eſt, ad id falſum eſt. Nam † plurimum refert, cuius ſit formæ ille circuitus, reprehenſiq; à Geometris ſunt Hiſtorici, qui magnitudinem inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderūt. Nam ut quæque forma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideoq; illa circumcurrens linea, ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maximè perfecta, amplius ſpaciū complectetur, quàm ſi quadratum paribus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, triangula ipſa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus. Sed alia forſitan obſcuriora, nos facillimum etiam imperitis ſequamur experimentū.

Iugerum Iugeri menſuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimidióque in latitudine patere, non ferè quiſquam eſt qui ignoret, & qui ſit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni, & octogeni in quamque partem pedes idem ſpatium extremitatis, ſed multò

Ald. clauſi quatuor lineis faciunt. amplius † diuiſæ quatuor lineis areæ faciunt. Id ſi computare quem piget, breuioribus numeris idem diſcat, nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At ſi quindeni per latera, quini in fronte ſint, ex illo quod ampleçtuntur, quartam deducent eodem circumductu. Si uerò porrecti utrinque undeuiceni ſingulis diſtent, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, eiuſdem ſpatij erit, cuius ea, quæ centum continet. † Itaque quicquid

Ita formæ quadrati detraxeris, amplitudine quoque peribit. Ergo & id fieri poteſt,

poteſt, ut maiori circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in plano, nam in collibus, uallibuſq; , etiam imperito patet, plus ſoli eſſe quàm cœli. Quid? quod ſe eadem Geometria tollit ad rationem uſque mundi? in qua cum ſyderum certos, conſtitutoſq; curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum, atq; fortuitum, quod ipſum nonnunquam pertinere ad Oratorem poteſt. An uerò cum Pericles Athenienſes Solis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militū animi terrerentur, nō uidetur eſſe uſus Oratoris officio? Quòd ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu, pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet, ſicut Diō, cum ad deſtruendam Dionyſij tyrannidem uenit, non eſt tali caſu deterritus. Sint exempla licet uſus bellici, tranſeamuſq; quod Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit, illud utiq; iam proprium ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæſtiones, † quarum difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione † diuidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augendi linearibus illis probationibus ſolui ſolere, ut ſi eſt Oratori (quod † proximus demonſtrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine Geometria eſſe poſſit Orator.

De Pericle Galloque Sulpitio, exēpla ſunt apud Valerium lib. 8. cap. 11.

De Nicia Thucydides lib. 7. De Dione, Plutarchus.

Ald. quibus

Ald. uidendi

protinus

De prima pronunciatione, & geſtus inſtitutione. Cap. XVIII.

DANDVM aliquid Comœdo quoque, dum eatenus qua pronunciandi ſcientiam futurus Orator deſyderat. Non enim puerum, quē in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut ſeniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectum, quæ neque Oratori ſunt neceſſaria, & mentem præcipuè in ætate prima, teneram adhuc, & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio, tranſit in mores. Ne geſtus quidem omnis, ac motus à Comœdis petendus eſt, quanquam enim utrumque eorum ad quendam modum præſtare debet Orator, plurimum tamen aberit à ſcenico, nec uultu, nec manu, nec excurſionibus nimius. Nam ſi qua in his ars eſt dicentiū, ea prima eſt, ne ars eſſe uideatur. Quod eſt igitur † in his doctoris officium? In

Quæ Oratori futuro cauēda ſunt.

hoc ius

Futuro Oratori neceſſe eſſe, ut oris uitia uiprimis emẽdet.

Ald. efficimus

Ald. & cum C ac ſimiliter G nõ ualuerunt in T, ac D molliuntur

um! In primis uitia, ſi qua ſunt oris, emendet, ut expreſſa ſint uerba, ut ſuis quæque literæ ſonis enuncientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus. Quaſdam uelut acriores, parum + efferimus, & alijs non diſsimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demoſthenes quoque laborauit, λ ſuccedit, quarum uis eſt apud nos quoque: & cum C ac ſimiliter T non ualuerunt, in G ac D molliuntur. Ne puero quidem illas circa S literam delicias hic Magiſter feret, nec uerba in faucibus patiatur audiri, nec oris inanitatem reſonare, nec quod minimè ſermoni puro conueniat, ſimplicem uocis naturam, pleniore quodam ſono circumlinire, quod Græci κατὰ πεπλασμένον dicunt. Sic appellatur cantus tibiarum, quæ præcluſis, quibus clareſcunt, foraminibus, recto modo exitu grauiorum ſpiritum reddunt. + Curabit etiam, ne extremæ ſyllabæ, intercidant, ut par ſibi ſermo ſit, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus ſit ille, non capitis, & geſtus ad uocem, uultus ad geſtum accommodetur.

Ald. Curabunt

Quis ſit geſtus uocem emittentium.

Obſeruandum erit etiam ut recta ſit facies dicentis, ne labra detorqueãtur, ne immodicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus uultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum ſupercilia ad ſingulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſsidentia, cum altero in uerticem tenderent, altero penè oculos ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum eſt. Et nihil poteſt placere, quod non decet. Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua ſit authoritate ſuadendum, qua concitatione conſurgat ira, quis flexus deceat miſerationem. Quod ita optimè faciet, ſi certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem autem non ad pronunciandum modò utiliſsimi, uerùm ad augendam quoque eloquentiã maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum, cum legere orationes oportebit, cum uirtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus aſsiſtat, neque ſolùm lectione formet, uerumetiam ediſcere etiam electa ex his cogat & ea dicere ſtantem clarè, & quemadmodum agere oportebit, ut protinus + pronunciatione uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulũ etiam paleſtricis uacauerunt. Non de ijs loquor quibus pars uitæ in oleo, pars

In fronte indecores ſumus.

In ſupercilijs uitia.

Quid conferant Comœdiæ Oratori.

pronunciationem

Epicureos in Oratorum cætũ non

pars in uino conſumitur qui † corporis cura mentem obruerunt: Hos enim *abeſſe ab eo, quem inſtituimus, quam longiſſimè uelim. Sed nomen eſt idem ijs à quibus geſtus motuſq; formatur, ut recta ſint brachia, ne indoctæ, ruſticæue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione diſſideant. Nam neq; hoc eſſe in parte pronunciationis negauerit quiſquam, nec ipſam pronunciationem ab Oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignandum eſt diſcere, cum præſertim hæc* χειρονομία, *quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſumnis Græciæ uiris, et ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuilium poſita uirtutum, & à Chryſippo in præceptis de Liberorum educatione, compoſitis, non omiſſa.* ✳ *Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationem quandam, tanquam ad bella quoque utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neque id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum eſt ſacerdotum nomine, ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio. Et illa in* III. *Ciceronis de Oratore libro uerba Craſſi, quibus præcepit: ut Orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam palæſtra, cuius diſciplinæ uſus, in noſtram uſque ætatem ſine reprehenſione deſcēdit. À me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipſis diu: neque enim geſtum Oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes, furtim decor ille diſcentibus traditus, proſequatur.*

quadrare. Ald. corporum

Qui geſtus membrorum decori.

Socratē enim ſtudioſe σωμασκῆσαι traditur Xenophon ἀπομνημονευμάτων primo: τοῦ σώματος αὐτὸς οὐκ ἠμέλει τούς τε ἀμελοῦντας οὐκ ἐπῄνει.

De Gymnaſtica, Plato de repub. 5. de legib. 7.

✳ Lacædemoniorū ſaltationem

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſsit. Cap. XIX.

QVAERI *ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamē tradi omnia, & percipi poſſint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies* † *ipſe ſufficiat. Etſi maximè hoc patiatur ætas robuſtior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt, quantū natura humani ingenij ualeat, quæ ita eſt agilis, & uelox, ſic in omnem partem, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poſſit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uerò non eodem die modò, ſed eodē tem-*

Ald. ipſe tempore

corpora infantium, ne caſus, quo in terram toties deferuntur, tam grauiter
affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec poſt breue tempus conti-
nui luſus, & totius diei diſcurſus, quia pondus illis abeſt, nec ſe ipſi gra-
uant: ſic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouentur, nec ſuo niſu ſtu
dijs inſiſtunt, ſed formandos ſe tantummodo præſtant, non ſimiliter fati-
gantur. Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, uelut ſimplicius
docenteis ſequuntur, †nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis adhuc la- Ald. neq;
boris iudicium. Porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fa-
tigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquã plus erit, quia his
ætatibus omnis in audiendo profectus eſt. Cum ad ſtylum ſecedet, cùm ge-
nerabit ipſe aliquid atq; componet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uaca-
bit, uel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem occupare non poſ-
ſit, nec debeat, ne diſcentis animũ tædio auertat, quibus potius ſtudijs hæc
temporum uelut ſucciſiua donabimus? Nam nec ego conſumi ſtudentem
in his artibus uolo, nec moduletur, aut Muſicis notis cantica excipiat, †nec Ald. Nec utiq; ad minutiſsima uſq; Geometriæ opera deſcendat
ad utique minutiſſima Geometriæ opera deſcendat, non Comœdum in pro-
nunciando, nec ſaltatorum in geſtu facio, quæ ſi omnia exigerem, ſuppedi-
tabat tamen tempus, longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis
ingenijs loquor. Denique cur in ijs omnibus, quæ diſcenda Oratori futuro
puto, eminuit Plato, qui non contentus diſciplinis, quas præſtare poterant
Athenæ, non Pythagoreorũ, ad quos in Italiam nauigauerat. Aegypti quo-
que ſacerdotes adijt, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patroci-
nia præteximus ſegnitie. Neq; enim nobis operis amor eſt, nec quia ſit ho-
neſta, atq; rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipſa, ſed ad uilem uſum,
& ſordidum lucrum accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acqui-
rant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negociator, & plus uoci
ſuæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid ſtudia referãt
computaturum. Qui uerò imaginem ipſam eloquentiæ diuina quadam men
te conceperit, quiq; illam (ut ait Sopholes non ignobilis Tragicus) reginam Oratio regina rerum
rerum orationem ponet ante oculos, fructumq; nõ ex ſtipe aduocationum,
ſed ex animo ſuo, & contemplatione, ac ſcientia petet, perpetuum illum,
nec fortunæ ſubiectum facilè perſuadebit ſibi, ut tempora quæ ſpectaculis,
campo, teſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno, & conuiuio-

h 3 rum:

rum mora conterunt, Geometræ potius,ac Muſico impendat, quanto plus delectationis habiturus,quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidentia hominibus munus,ut honeſta magis iuuarent. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudijs, quibus antequã maiora capiat puer,inſtituendus eſt: proximus liber uelut nouum ſumet exordium,& ad Rhetoris *officia tranſibit.*

M. FAB. QVINT. LIBRI PRIMI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, *Liber Secundus.*

Quando Rhetori ſit tradendus puer. Cap .I.

TENVIT *conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ,*Latinis *quidem ſemper,ſed etiam* Græcis *interim diſcipuli ſerius, quàm ratio poſtulat,traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa, quod & Rhetores utiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, &* Grammatici *alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiã declamandi,ac facultatem tradere, officij ſui ducunt,idq; intra deliberatiuas, iudicialeſq́; materias: nam cætera,ut profeßione ſua minora,deſpiciunt.* Et *hi nõ ſatis credunt excepiſſe,quæ derelicta erant, quo nomine gratia quoque his habenda eſt, ſed ad proſopopœias uſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum eſt,irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera,facta ſint alterius nouißima,& ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minora ſubſidat, ac* Rhetoricen *apud* Grammaticos *exerceat. Itaque, quod eſt maximè ridiculum, non ante ad declamandi magiſtrum mittendus uidetur puer, quàm declamare iam ſciat. Nos ſuum* Grammatica. *cuiq; profeßioni modum demus,&* Grammaticæ*(quam in Latinum transferentes,literaturam uocauerunt)fines ſuos norit,præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi conſtitere, procecta.*

Nam

Nam tenuis à † fonte aſſumptis Poëtarum, Hiſtoricorumq; uiribus, pleno iam ſatis aluco fluit, cum præter rationem rectè loquendi, non parum alioqui copioſam, propè omnium maximarũ artium ſcientiam amplexa ſit. Et Rhetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad ſe laborem, quæ dum operæ cedit, iam penè poſſeßione depulſa eſt. Nec inficiabor, aliquem ex his qui Grammaticen profiteantur, eouſq; ſcientiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda ſufficiat. Sed cum id aget, Rhetoris officio fungetur, non ſuo. Nos porrò quærimus, quando his quæ, Rhetorice præcipit, percipiendis, puer maturus eſſe uideatur. In quo quidem non id eſt æſtimandum, cuius quiſque ſit ætatis, ſed quantum in ſtudijs iam effecerit. Et ne diutius differam, quãdo ſit Rhetori tradendus, ſic optimè finiri credo, cum poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione. Nam ſi Grammatices munus uſque ad ſuaſorias, quæ ſunt apud Rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius Rhetore opus eſt. At ſi Rhetor prima officia operis ſui non recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi, uituperandiq; opuſculis cura eius deſyderatur. An ignoramus, antiquis hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut θέσεις dicerent, & communes locos, et cætera citra complexum rerum, perſonarumq;, quibus ueræ, fictæq; controuerſiæ continentur? Ex quo palàm eſt, quàm turpiter deſerat eam partem Rhetorices inſtitutio, quam & primam habuit, & diu ſolam. Quid autem eſt ex his, de quibus ſuprà dixi, quod non cum alia quæ ſunt Rhetorum propria, cum certè in illud iudiciale cauſæ genus incidat? An non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum, non'ne laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur? Non communes loci? ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone compoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur? quales ſunt æditi à Quinto quoque Hortenſio, ut, ſit'ne paruis argumentis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes in medijs litium medullis uerſantur? Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cum res poſcat, utaris. Quæ qui pertinere ad † Oratorem non putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cum eius membra fundũtur. Neque hanc (ut aliqui putabunt) feſtinationem meam ſic quiſquam calumnietur, tanquam eum, qui ſit Rhetori † tradendus, abducendum protinus à

Ald. fronte

Rhetorice.

Quãdo puer Rhetori ſit committendus.

orationem

Ald. traditus

Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora ſua, neque erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creſcet, ſed diuidetur, qui ſub uno miſcebatur labor, & erit ſui quiſquis operis magiſter utilior, quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omiſſum eſt, & fieri uidetur excuſate, quia ſunt, qui labori iſti ſucceſſerint.

De moribus & officiis præceptorum. Cap. II.

ERGO *cum ad eas in ſtudijs uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta Rhetorũ diximus, mente conſequi poßit, tradendus eius artis magiſtris erit. Quorum in primis inſpici mores oportebit, quod ego non idcirco potißimum in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia nõ in cæteris quoq; doctoribus, idem hoc examinandum quã diligentißimè putem, ſicut teſtatus ſum Libro ſuperiore, ſed quod magis eius rei neceſſariã mentionem facit ætas ipſa diſcentium. Nam et adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perſeuerant, ideóque* annos *maior adhibenda tum cura eſt, ut & teneriores* † *animos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas deterreat. Neq; uerò ſatis eſt, ſummam præſtare abſtinentiam, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientium quoq; ad ſe mores aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parẽtis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi tradantur, exiſtimet. Ipſe nec habeat uitia, nec ferat. Non auſteritas eius triſtis, non diſſoluta ſit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto, ac bono ſermo ſit. Nam quò ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minimè iracundus, nec tamen eorum quæ emendanda erunt, dißimulator, ſimplex in docendo, patiens laboris, aßiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultrò. In laudandis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus minimeq; contumelioſus. Nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quod quidam ſic obiurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imò multa quottidie dicat, quæ ſecum* Suppeditet. Sicut *audita referant. Licet enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſup*[illegible] *peditet, tamen uiua illa ut dicitur uox, alit plenius, præcipueq; eius præceptoris.*

teptoris quem diſcipuli (ſi modò rectè ſunt inſtituti) & amant, et uerentur. Vix autem dici poteſt, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permittenda pueris (ut fit apud pleroſque) aſſurgendi, exultandiq́; in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicum eſſe, cum audient, teſtimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulos pendeat, atq; id ſe dixiſſe, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitioſiſſima, quæ etiam iam humanitas uocatur, inuicem qualiacunque laudandi, cum eſt indecora, & theatralis, & ſeuerè inſtitutis ſcholis aliena, tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis. Superuacua enim uidentur, cura, ac labor parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiunt debent, quàm ipſe qui dicit. Ita enim probanda atq; improbanda diſcernent, ſic ſtylo facultas continget, auditioni iudiciũ. At nunc proni atque ſuccincti, ad omnem clauſulam non exurgunt modò, uerumetiam excurrũt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum eſt, & ibi declamationis fortuna, hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio, uſq; adeò, ut illo condiſcipulorũ tumultu inflati, ſi parum à præceptore laudentur, ipſi de illo malè ſentiant. Sed ſe quoque præceptores intentè, ac modeſtè audiri uelint. Non enim iudicio diſcipulorũ dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin ſi fieri poteſt, intendendus animus in hoc quoque, ut perſpiciat, quæ quiſq;, & quomodo laudet, ut placere quæ bene dicet, non ſuo magis, quam eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros adoleſcentibus ſedere permixtos, non placet mihi. Nam etiamſi uir talis, qualem eſſe oportet ſtudijs, moribusq́; præpoſitum, modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt: & † cauendum non ſolum crimine turpitudinis, uerumetiam ſuſpicione.

[Margin: ſuppeditarípoſſit. Et de Oratore 3. Facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſq; dicẽdi. Tamen uiua.) ſόφως φωνῖς μεί- ſον ἐνέργεια aiũt Græci. Eſtq; apud Ciceronẽ 2. Epiſt. ad Atticum.]

[Margin: Vultus præceptores.]

[Margin: carendum]

Hæc notãda breuiter exiſtimaui, nam ut abſit ab ultimis uitijs ipſe præceptor, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. At ſi quis eſt, qui flagitia manifeſta in † deligendo filij præceptore non uitet, iam hinc ſciat cætera quoque, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, eſſe ſibi hac parte omiſſa, ſuperuacua.

[Margin: diligendo]

An protinus præceptore optimo ſit utendum. Cap. III.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cum idoneos Rhetori pueros putauerunt, nõ tamen continuo tradendos eminentiſsimo credunt. Sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectum atq; imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorũ moleſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtendam, quanto ſit melius optimis imbui, quanta in eluendis quæ ſemel inſederint uitijs difficultas conſequatur, cum geminatum onus ſuccedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum, ferunt † maiores ab his, quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex: Vnus, quòd interim ſufficere illos minores exiſtimant, & bono † ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quanquam & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamen eſſet utcunque tolerabilis, ſed eiuſmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter error ille etiam frequentior, quod eos qui ampliorem dicendi facultatem ſint conſecuti, non putant ad minora deſcendere. Idq; interim fieri, quia faſtidiant præſtare hac inferioribus curam: interim, quia omnino non poßint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientium non habeo, poſſe autem, maximè ſi uelit, optimum quenq; contendo. Primùm, quòd eum qui eloquentia cæteris præſtet, illa quoque, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentiſsimè percepiſſe credibile eſt. Deinde, quia plurimùm in præcipiendo ualet ratio, quæ doctiſsimo cuiq; planiſsima eſt. Poſtremò, quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant, niſi fortè Iouem quidam Phidias optimè fecit. Illa autem quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaboraſſet, aut Orator loqui neſciet, aut leuiores morbos curare non poterit præſtantiſsimus Medicus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poßit? Ego uerò confiteor, ſed hunc diſertum præceptorem, prudentem quoq;, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſubmittentem ſe ad menſuram diſcentis, ut uelociſsimus quiſq;, ſi fortè iter

cum

duplices

ſatis alibi ſani

Vide quę traduxerit ex Pauſania de Ioue Phidiaco Ioachi. Camer.

cum paruulo faciat, det manum, & gradum ſuum minuat, nec procedat ultrà, quàm comes poſſit. Quid? ſi plerunque accidit, ut faciliora ſint ad intelligendum, & lucidiora multò, quæ à doctiſſimo quoq; dicuntur? Nam & prima eſt eloquentiæ uirtus perſpicuitas, & quo quiſque ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, & dilatare conatur: ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur. Nam *tumidos, & corruptos, &* † *tinnulos, & quocunq; alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo, non uirium, ſed infirmitatis uitio laborare, ut corpora, non robore, ſed ualetudine inflantur, & recto itinere lapſi, plerunq; diuertunt.* Erit ergo *etiã obſcurior, quo quiſq; deterior.* Non *excidit mihi ſcripſiſſe me in* Libro *priore, cum potiorem in ſcholis eruditionem eſſe quàm domi dicerem, libentius ſe prima ſtudia, tenerosq; profectus ad imitationem condiſcipulorum, quæ facilior eſſet, erigere.* Quod *à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc, quam nunc tueor, ſententia, priori diuerſa ſit.* Id *à me procul aberit, nanque ea cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuique præceptori ſit tradendus puer, quod apud eum, diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent quod inutile non ſit imitari, aut ſi quid errauerint, ſtatim corrigentur.* At *indoctus ille, etiam probabit fortaſsè uitioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget.* Sit *ergo tam eloquentia, quàm moribus præſtantiſſimus,* * *qui ad* Phœnicis Homerici *exemplum dicere ac facere doceat.*

De primis apud Rhetorem exercitationibus. Cap. IIII.

HINC *iam quas primas in docendo partes* Rhetorum *putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ ſola uulgò uocatur, arte* Rhetorica. *Ac mihi opportunus maximè uidetur ingreſſus ab eo, cuius aliquid ſimile apud* Grammaticos *puer didicerit. Et quia narrationum (excepta quã in cauſis utimur) tres accepimus ſpecies:* Fabulam, *quæ uerſatur in* Tragœdijs *atque carminibus, non à ueritate modò* * *ſed etiam à forma ueritatis remotam.* Argumentũ, *quod falſum, ſed ueriſimile* Comœdiæ *fingunt.* Hiſtoriam, *in qua eſt geſtæ rei expoſitio.* Grammaticis *autem poëticas dedimus: apud* Rhetorem *initium ſit hiſtoria, tanto robuſtior, quanto uerior. Sed narrandi quidem, quæ nobis optima ratio uideatur, tum demõſtrabimus,*

† tremulos

Cacozeliæ.) Hoc eſt, prauæ imitationis ut ſi qs in oratione horrorem Salluſtianũ, in carmine ſimiliter aſperitatẽ Catullianã, aut Propertij incompoſitos uerſus dicat ſe imitari. Hoc enim & uiriũ imbecillitate exiſtere ſolet, ſicut cõtraria huic facilitas quoq;, ut quibus noua iſta orationis leuitas placet, qualis eorum eſt in latini ſermonis compoſitione. Græcorum quorundam, maximeque recentiũ ſunt ſimilima. Quod in uerſuum etiã mollitudine reprehẽdi poſsit, et datum uitio Ouidio fuit. Hoc ita Cicerone de Oratore. 3.

* Eſt ille apud Homerum Phœnix, q ſe a Peleo, patre Achilli iuueni comitem eſſe datũ dicit ad bellum, ut illum efficeret Oratorem uerborum, actoremq; rerum.

Eſt apud Homer. Ilia. ά.

*

Sed etiã a forma.) Vt fabula Atrei et Thyeſtis, Medeę, Adreſtidis, et Iphigeniæ, et totę narrationes μιταμορφώσιων.

ſtrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud ſat eſt, ut ſit ea neq; arida prorſus, neque ieiuna. Nam quid opus erat tantum ſtudijs laboris impendere, ſi res nudas, atque inornatas indicare ſatis uideretur? Neque rurſus ſinuoſa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas pleriq; imitatione Poëticæ licentiæ ducuntur, laſciuiat. Vitium utrumq;, peius tamen illud quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec ſperari poteſt, melior autem eſt indoles læta, generoſiq; conatus, & uel plus iuſto concipiens interim ſpiritus. Nec unquam me in his diſcentis annis offendat, ſi quid ſuperfuerit, quin ipſis doctoribus hoc eſſe curæ uelim, ut teneras adhuc mentes, more nutricum, mollius alant, & ſatiari ueluti quodam iucundioris diſciplinæ cibo, lacteq; patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas aſtringat. Hinc ſpes roboris, maciem nanque & infirmitatem in poſterum minari ſolet, protinus omnibus membris expreſſus infans. Audiet hæc ætas plura, & inueniat, et inuentis gaudeat, ſint licet illa non ſatis ſicca interim ac ſeuera. Facilè remedium eſt ubertatis, ſterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura nimium ſpei dederit, in qua ingenium iudicio præſumitur. Materiam eſſe primum uolo uel abundantiorem, atq; ultrà quàm oporteat fuſam. Multum inde decoquent anni multum ratio limabit, aliquid uelut uſu ipſo deteretur. Sit modò unde excidi poßit, & quod excalpi: erit autem ſi non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat, quod me de his ætatibus ſentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit: Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas, Quapropter in primis euitandus, et in pueris præcipuè, magiſter aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccum & ſine humore ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & uelut terram ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt, et dum ſatis putant uitio carere, in id ipſum incidunt uitium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ferent, & uetuſtate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum eſt, ingenia puerorum nimia interim emendationis ſeueritate deficere: nam & deſperant, & dolent, & nouißimè oderunt, & quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conantur,

Iudicio præſu.) Hoc eſt, ubi ingenium iudicio conſtat ſeu concipitur, ingenij etiam naturalis eſt uis. Iudicium ſtudio paratur. Cicero de Oratore 2.

quod

quod etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant adhibendā eſſe falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & nondum cicatricem pati poſſe. Iucundus ergo tum maximè debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura ſunt aſpera, molli manu, & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione, illuminare, interponendo aliquid ſui. Nonnunquam hoc quoque erit utile, totas ipſum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi tam negligens ei ſtylus fuerit, ut emendationem nõ recipiat, expertus ſum prodeſſe, quoties eandem materiam, rurſus à me retractatam, ſcribere de integro iuberem: poſſe enim eum adhuc melius, quatenus nullo † magis ſtudio, adhuc *quam ſpe gaudent. Aliter autem aliter ætas emendanda eſt, & pro modo uirium, & exigendum, & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid auſis licentius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturum tempus, quo idem non permitterem, ita & ingenio gaudebant, & iudicio non fallebantur. Sed ut eò reuertar unde egreſſus ſum, narrationes ſtylo componi, quanta maxima poſſit adhibita diligentia, uolo. Nam ut primo cum ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint, utile eſt pueris ad loquendi facultatem, ideoq; & retrò agere expoſitionem, & à media in utranq; partem diſcurrere ſanè meritò cogantur, ſed ad gremium præceptoris, et dum aliud non poſſunt, & dum res ac uerba connectere incipiunt, ut protinus memoriam firment, ita cum iam formam rectæ atq; emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix ſurgendi mora, circulatoriæ uerè iactationis eſt. Hinc parentum imperitorum inane gaudium, ipſis uerò contemptus operis, & inuerecunda frons, & conſuetudo peſſimè dicendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogans de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuum parandæ facilitatis tempus, neque à nobis negligenter locus iſte tranſibitur. Interim ſatis eſt, ſi puer omni cura, & ſummo (quantum illa ætas capit) labore aliquid probabile ſcripſerit, in hoc aſſueſcat, huius rei ſibi naturam faciat. Ille demum in id quod quærimus, aut ei proximū poterit euadere, qui antè diſcet rectè dicere, quàm cito. Narrationibus non inutiliter ſubiungitur opus deſtruendi, confirmandiq; eas, quod ἀνασκευὴ, καὶ κατασκευὴ uocatur. Id porrò non tantum in fabuloſis, & carmine traditis fieri poteſt, uerumetiā*

demonios Venus? & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & ſagittis ac face armatus? & ſimilia, In quibus ſcrutabamur uoluntatem, cuius in controuerſijs frequens quæſtio eſt, quod genus ebriæ uideri poteſt. Nam locos quidem quales ſunt de teſtibus, ſemper'ne his credendum & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeò manifeſtum eſt ad forenſes actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus, ſcriptos eos, memoriæq; diligentiſſimè mandatos, in promptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extemporales eorum dictiones, his uelut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim huius rei iudicium differre ſuſtineo) ſummam uidebantur mihi infirmitatem de ſe confiteri. Nam quid hi poſſint in cauſis (quarum uaria & noua ſemper eſt facies) proprium inuenire? quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpondere? altercationibus uelociter occurrere? teſtem rogare? qui etiam in his, quæ ſunt communia, & in pluri mis cauſis tractantur, uulgatiſſimos ſenſus uerbis, niſi tanto antè præparatis, proſequi nequeant? † Neceſſe eſt his, cum eadem iudicijs pluribus dicunt, aut faſtidium moueant, ueluti frigidi & repoſiti cibi, aut pudorem, deprehenſa toties audientium memoria, infelix ſuppellex, quæ ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuerſis officijs conteratur, cum eo quidem, quod uix ullus eſt tam † comunis locus, qui poſſit cohærere cum cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo copulatus, appareatq; eum non tam inſertum, quàm applicitum, uel quod diſſimilis eſt cæteris, uel quod plerunq; aſſumi etiam parum aptè ſolet: non quia deſyderatur, ſed quia paratus eſt, ut quidã ſententiarum gratia uerboſiſſimos locos arceſſunt, cum ex locis debeat naſci ſententia: ita ſunt autem ſpecioſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriam tendit, utiq; ſuperuacua, ſed interim etiam contraria eſt. Verùm hactenus euagari ſatis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores, ac propè ſummis operibus ſuffecturas uires deſyderant, quæ quidem ſuaſorijs, an controuerſijs magis accommodata ſit exercitatio, conſuetudine, et iure ciuitatum differt. Apud Græcos enim lator earum ad Iudicem uocabatur, Romanis ꝑ concione ſuadere, ac diſſuadere moris fuit. Vtroque autem modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera ſunt tria, ſacri, publici, priuati iuris. Quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus auget, quod

De Venere Auſonij extat epigramma. Picturę autem Cupidinis, reddit cauſas Propertius lib. 2.

Nec uero

continens

Exempla poſsint eſſe Demoſthenis orationes περὶ λεπτίνην, & κατὰ τιμοκράτους

*quod lex, quod publica, quod ad religionem Deûm comparata ſit. Ea quidem de quibus quæri ſolet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur, aut de ipſius rogationis, quod eſt uarium, ſiue non trino forte nundino promulgata, ſiue non idoneo die, ſiue contra interceßiones, uel auſpicia, aliud'ue quid, quod legitimis obſtet, dicitur lata eſſe, uel ferri, ſiue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent: nam ſunt hæ citrà complexum perſonarum, temporum, cauſarum. reliqua eadem ferè uerò, fictoq; certamini huiuſmodi tractantur. Nam uitium, aut in uerbis, aut in rebus eſt. In uerbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum: In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in ** populum referri debeat, an in ſingulos homines. Maximè uerò commune eſt quærere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſq; partes, ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia, honeſto complectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet: Aut enim de re ipſa quæritur, ut digna ne pœna, uel præmio ſit. Aut de modo præmij, pænæ'ue, qui tam maior quàm minor culpari poteſt. Vtilitas quoque interim natura diſcernitur, interim tempore. Quædam an obtineri poßint, ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi ſolere, cum exemplum rei utriuſque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit, eas quoque leges eſſe, quæ non in perpetuum rogentur, ſed de honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt, cõſtat enim propria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerunt, aſſumpta † tamen à Dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori, conſiliorumq; materias, apud Græcos dicere, circa Demetriũ + Phaleria inſtitutum ferè conſtat: An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum (ut alio quoq; Libro ſum confeſſus) parum comperi. Sed ne hi quidem, qui hoc fortißimè affirmant, ullo ſatis idoneo authore nituntur. Latinos uerò dicendi præceptores, extremis L. Craßi temporibus cœpiſſe Cicero author eſt, quorum inſignis maximè Plotius fuit.*

P. Clodij.) Suetonius in Cęſare ſcribit, Traduxiſſe Cæſarem P. Clodium cum Ciceronis in ſenatu querela fuiſſet offenſus. Hic autem locus explicatur Ciceronis inuectione in Clodium, ꝓ domo ſua.

*

Siue non trino.) Nundinis Macrobius ait: ſolitas ruſticas tribus in urbem uenire mercium cauſa. Itaque leges & conſulta tertijs nũdinis ꝓmulgabãtur, quas dixere trinũdinũ, & trinum nundinum. Video accepiſſe quoſdam ꝓ loco, quod tribus in locis ꝓmulgationes fieri ſolerẽt, ꝓ quibus Fabius facere uideri poſſit.

Ald. tantum

Ald. Phalerea

Ciceronẽ ait hoc ſcribere Suetonius, in epiſtola ad Titinium, Sene-

De lectione

ca declamatiõe ε Primus omniũ Latinus Romæ Plotius fuit, puero Cicerone.

De lectione Oratōrum, & Hiſtoricorum apud Rhetorem. Cap. V.

SED de ratione declamandi poſt paulò, interim quia prima Rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur id quoq; ut moneam, quantum ſit collaturus ad profectum diſcentium Rhetor, ſi quemadmodum à Grammaticis exigitur Poëtarum enarratio: ita ipſe quoq; hiſtoriæ, atq; etiam magis orationum lectione, ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit, quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderant, ſeruauimus. Cæterum, ſentientibus iam † tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quòd & longa conſuetudo aliter docendi fecerat legem, & robuſti ferè iuuenes, nec hunc laborem deſyderantes, exemplum noſtrum ſequebātur. Nec tamen etiamſi quid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterum puderet. Nunc uerò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per adiutores, quia non uidentur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facilè atque diſtinctè pueri ſcripta oculis ſequantur, etiam illa quæ uim cuiuſq; uerbi, ſi † quid minus uſitatum incidat, docet, multum infra Rhetoris officium exiſtimanda eſt. At demonſtrare uirtutes, uel ſi quando ita incidat, uitia id profeßionis eius atq; promiſſi † quo ſe magiſtrum eloquentiæ pollicetur, maximè proprium eſt, eò quidem ualidius, quod non utiq; hunc laborem docentium poſtulo, ut ad gremium reuocatis cuiusquiſque eorum uelit libri lectioni deſeruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiam multò uidetur magis utile, facto ſilentio, unum aliquem (quod ipſum imperari per uices optimum eſt) conſtituere lectorem, ut protinus pronunciationi quoq; aſſueſcant, tum expoſita cauſa, in quam ſcripta legetur oratio (nam ſic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil ocioſum pati, quodq; in inuentione, quod'que in elocutione annotandum erit, quæ in proœmio conciliandi Iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando conſilium, & quàm occulta calliditas. Nanq; ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi, niſi ab artifice non poßit. Quanta deinceps in diuidendo prudētia, quàm ſubtilis & crebra argumentatio, quibus uiribus inſpiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis aſperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; domi-

tamen

quod

qui

Reuocatis.) Id eſt, non iubeo, ut magiſter prælegat ſingulis eos lib. quos attulerint, ut aſtruas reuocatis, ad deſeruiat.

k netur

netur in affectibus, atque in pectora irrumpat, animumq́; Iudicum ſimilem
iſs, quæ dicit efficiat. Tum *in ratione eloquendi, quod uerbum proprium,*
quod *ornatum, ſublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtutes ei contraria,* †
quid ſpecioſè tranſlatum, quæ figura uerborum, quæ lenis & quadrata, ſed
uirilis tamen compoſitio. Ne *id quidem inutile etiam corruptas aliquando*
& uitioſas orationes, quas tamen plerique iudiciorum prauitate mirantur,
legi palàm pueris, oſtendiq́; in his quàm multa impropria, obſcura, tumida,
humilia, ſordida, laſciua, effœminata ſint, quæ non laudantur modò à ple-
riſque, ſed quod peius eſt, propter hoc ipſum quòd ſunt praua, laudantur.
Nam *ſermo rectus, & ſecundum naturam enunciatus, nihil habere ex inge-*
nio uidetur. Illa uerò, quæ utcunq; deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora mi-
ramur, non aliter quàm diſtortis, & quocunq; modo prodigioſis corpori-
bus apud quoſdã maius eſt precium, quàm his, quæ nihil ex communis ha-
bitus bonis perdiderunt. Atque etiam qui ſpecie capiuntur, uulſis, leuatisq́;,
& inuſtas comas acu comentibus, & non ſuo colore nitidis plus eſſe for-
mæ putant, quam poßit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corpo-
ris, uenire uideatur ex malis moribus. Neque *ſolùm hæc ipſe debebit doce-*
re præceptor, ſed frequenter interrogare, & iudicium diſcipulorum expe-
præterfluent *riri. Sic audientibus ſecuritas aberit, nec quæ dicentur* † *perfluent aures,*
ſimulq́; ad id perducentur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipſi & in-
telligant. Nam *quid aliud agimus docendo eos, quàm ne ſemper docendi*
ſint? Hoc *diligentiæ genus auſim dicere plus collaturum diſcentibus, quàm*
omnes omnium artes, quæ iuuant ſine dubio multùm, ſed latiore quadã com
prehenſione, per omnes quidem ſpecies rerum quotidie penè naſcentium
ire qui poſſunt? Sicut de re militari, quanquam ſint tradita quædam præce-
pta communia, magis tamen proderit ſcire, qua ducum quiſque ratione, in
quali loco, tempore, ſit uſus ſapienter, aut contrà: nam in omnibus ferè mi-
nus ualent præcepta, quàm experimenta. An *uerò declamabit quidẽ præ-*
ceptor, ut ſit exemplo ſuis auditoribus? non plus contulerint lecti, Cicero
aut Demoſthenes*?* Corrigetur *palàm, ſi quid in declamando diſcipulus er-*
rauerit. Nõ *potentius erit, emendare orationem? quin imò etiam iucundius:*
aliena enim uitia quiſque reprehendi mauult, quàm ſua. Nec *decrant plura*
nec *quæ dicerem,* † *ſed neminem hæc utilitas fugit, at utinam tam nõ pigeat fa-*
cere iſtud, quàm non diſplicebit.

Qui

Qui primi legendi. Cap. VI.

QVOD ſi potuerit obtineri, non ita difficilis ſupererit quæſtio, qui
legendi ſint incipientibus. Nam quidã illos minores, quia facilior
eorum intellectus uidebatur, probauerunt, alij floridius genus, ut ad alenda
primarum ætatum ingenia magis accomodatum. Ego optimos quidem, &
ſtatim, & ſemper, ſed tamen eorum candidiſsimũ quenq;, & maximè † ex- compoſitum
poſitum uelim, ut Liuium à pueris magis quàm Salluſtium, & hic hiſtoriæ Ald.expolitum
† maioris eſt author, ad quem tamen intelligendum, iam profectu opus ſit. Ald.maior
Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientibus quoq;, & aper- Cicero. Liuius.
tus eſt ſatis: nec prodeſſe tantũ, ſed etiam amari poteſt: tum quemadmo- Salluſtius
dum † Liuius præcepit, ut quiſque erit Ciceroni ſimilimus. Duo autem ge- Plinius
nera maximè cauenda pueris puto: Vnum, ne quis † eorum antiquitatis eos
nimius admirator, in Grachorum, Catoniſq;, & aliorum ſimilium lectione Grachum & Catonem, reliquoſq;
dureſcere uelit, fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neq; uim eorum adhuc eiuſdẽ farinæ au-
intellectu conſequentur, & elocutione quæ tum ſine dubio erat optima, ſed thores, legere, parum prodeſt.
noſtris temporibus aliena contenti (quod eſt peſsimum) ſimiles ſibi magnis
uiris uidebuntur: Alterum, quod huic diuerſum eſt, ne recentis huius laſci-
uæ floſculis rapti, uoluptate quadam praua delinıantur, ut prædulce illud
genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius eſt, adament. Fir-
mis autem indicijs, iamq; extrà periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos le-
gere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac uirilis ingenij uis, deterſo rudis ſeculi
ſqualore, tum noſter hic cultus clarius eniteſcet, & nouos, quibus & ipſis
multa uirtus adeſt: nec enim nos tarditatis natura damnauit, ſed dicendi
mutauimus genus, & ultrà nobis quàm oportebat indulſimus † ita nõ tam item
ingenio illi nos ſuperauerunt, quàm propoſito. Multa ergo licebit eligere,
ſed curandum erit, ne ijs quibus permixta ſunt, inquinentur. Quoſdam ue-
rò etiam, quos totos imitari oporteat, & fuiſſe nuper, & nunc eſſe † qui- Ald.quidem
dem, libenter non conceſſerim modò, uerumetiam contenderim. Sed hi qui
ſint, non cuiuſq; eſt pronunciare. Tutius circa priores imitatio
eſt, uel erratur. Ideoq; hanc nouorum diſtuli lectionem,
ne imitatio iudicium antecederet.

De Diuiſione. Cap. VII.

FVIT *etiam in hoc diuerſum præcipientium propoſitum, quòd eorũ quidam materias, quas diſcipulis addicendum dabant, non contenti diuiſione dirigere, latius dicendo proſequebantur: nec ſolùm probationibus implebant, ſed etiam affectibus. Alij, cum primas modò lineas duxiſſent,* quod *poſt declamationes, † quid omiſiſſet quiſq;, tractabant: quoſdam uerò locos non minore cura, quàm cum ad dicendum ipſi ſurgerent, excolebant. Vtile utrumq;, & ideo neutrum ab altero ſeparo. Sed ſi facere tantum alterum neceſſe ſit, plus prodcrit demonſtraſſe rectam protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapſos. Primùm, quia emendationem auribus modò accipiunt, diuiſionem uerò ad cogitationem etiã & ſtylum perferunt. De-* In multis deſyderatur. *inde † etiam, quòd libentius præcipientem audiunt, quàm reprehẽdentem. Si qui uerò paulò ſunt uiuaciores, in his præſertim moribus, etiam iraſcuntur admonitioni, & taciti repugnant. Neque ideò tamen minus uitia apertè coarguenda ſunt. Habenda enim ratio cæterorum qui recta eſſe, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miſcenda eſt, & ita tractanda ut res ipſæ poſtulabunt. Nanque incipientibus danda erit uelut præformata materia, ſecundum cuiuſque uires, ut cum ſatis compoſuiſſe ſe ad exemplum uidebũtur, breuia quædam demonſtranda ueſtigia, quæ perſecuti, iam ſuis uiribus ſine adminiculo progredi poſſint. Nonnunquã credi ſibi eos oportebit, ne mala conſuetudine ſemper alienũ laborem ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciant. Quòd ſi ſatis prudenter dicenda uiderint, iam propè conſumata fuerit præcipientis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei ſimile quiddã facientes aues cernimus, quæ teneris, infirmiſq; fœtibus, cibos ore ſuo collatos, partiuntur. At cum uiſi ſunt adulti, paululum egredi nidis, & circumuolare, ſedem illam præcedentes ipſæ docent, tum expertas uires libero cœlo, ſuæque ipſorum fiduciæ permmittunt.*

De Ediſcendo. Cap. VIII.

ILLVD *ex conſuetudine mutandum prorſus exiſtimo in his, de quibus nunc diſſerimus ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint ediſcant, & certa,* partes *ut moris eſt, die dicant. Quod quidem maximè † patres exigunt, atque ita demum*

demum ſtudere liberos ſuos, ſi quàm frequentiſsimè declamauerint, credũt, cum profectus præcipuè diligentia conſtet. Nam ut ſcribere pueros, plurimumq; eſſe in hoc opere planè uelim, ſic ediſcere electos ex orationibus, uel hiſtorijs, alio'ue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multò magis ſuadeam. Nam etiam exercebitur acrius memoria, aliena complectendo quàm ſua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uerſati, ſine moleſtia quæ ipſi compoſuerunt, iam familiarius animo ſuo affigent, & aſſueſcent optimis, ſemperq; habebunt intra ſe quod imitentur. Etiam non ſentientes formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, exprimment. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, & compoſitione, ac figuris iam non quæſitis, ſed ſponte, & ex repoſito uelut theſauro ſe offerentibus. Accedit his & iucunda in ſermone, + benè à quoq; dictorum relatio, & in cauſis utilis. Nam & plus + authoritatis afferunt ea, quæ non præſentis gratia litis ſunt comparata, & laudem ſæpè maiorem, quàm ſi noſtræ ſint, conciliant. Aliquando tamen permittendũ quæ ipſi ſcripſerint, dicere, ut laboris ſui fructum, etiã ex illa, quæ maximè petitur, laude plurimum capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cum aliquid commodius elimauerint, ut eò uelut præmio ſtudij ſui donentur, ac ſe meruiſſe, ut dicerent, gaudeant.

Profectus diligentia conſtat.

Ald. idõea quoq; utilitatis

An ſecundum ſui quiſque ingenij docendus ſit naturam. Cap. IX.

VIRTVS *præceptoris haberi ſolet, nec immeritò, diligenter in ijs quos erudiendos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorum, & quò quenq; natura maximè ferat, + ſcire: Nam eſt in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorũ penè, quàm corporum formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis Oratoribus poteſt, qui tantum inter ſe diſtant genere dicendi, ut nemo ſit alteri ſimilis, quamuis plurimi ſe ad eorum, quos probant, imitationem compoſuerint. Vtile deinde pleriſq; uiſum eſt, ita quemque inſtituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, & in id potiſsimum ingenia quò tenderent, adiuuarentur. Vt ſi quis palæſtræ peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnaſium uenerit, expertus eorum omni modo corpus, animum quoq; diſcernat, cui quiſq; certamini præparandus ſit: Ita*

In quibuſdã deeſt.

præceptorum † *præceptorem eloquentiæ cum ſagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium preſſo, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita ſe commodaturum ſingulis, ut in eo quo quiſq;* Ald. qui *eminet, prouehatur, quod & adiuta cura natura magis eualeſcat, & † ſi in diuerſa ducatur, nec in his quibus minus aptus eſt, ſatis poßit efficere, & ea in quæ natus uidetur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel contra receptas perſuaſiones rationem ſequenti ſententia eſt) in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorum diſpicere prorſus neceſſarium eſt. In his quoq; certum ſtudiorum facere delectum, nemo diſſuaſerit. Nanq; erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius compoſitus ad carmen, alius utilis ſtudio iuris, ut nonnulli rus fortaſſe mittendi. Si diſcernet hæc* a *dicendi Magiſter, quo modo Palæſtricus ille curſorem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliud'ue quid ex ijs, quæ ſunt ſacrorum certaminum. Verùm ei, qui foro deſtinabitur, non in unam partem aliquam, ſed in omnia quæ ſunt eius operis, etiam ſi qua difficiliora diſcenti uidebuntur, elaborãdum eſt. Nam & omnino ſuperuacua erat doctrina, ſi natura ſufficeret. An* tumidus *ſi quis ingenio corruptus, ac † tumidus (ut plerique ſunt) inciderit in hoc, eum ire patiemur? Aridum atq; ieiunium non alemus? & quaſi ueſtiemus? Nam ſi quædam detrahere neceſſarium eſt, cur nõ ſit adijcere conceſſum? Neq; ego contra naturam pugno: non enim deſerendum id bonum, ſi quod* non b *ingenitum eſt, exiſtimo, ſed augendam, addendumq; quod ceſſat. An † uerò* Iſocrates *clarißimus ille præceptor Iſocrates, quem non magis libri benè dixiſſe, quàm diſcipuli benè docuiſſe teſtantur, cum de Ephoro atque Theopompo ſic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus eſſe diceret, aut in illo* Ald. illo *lentiore tarditatem, at in † hoc penè præcipiti, concitationem adiuuandam docendo exiſtimauit? cum alterum alterius natura miſcendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingenijs ſanè ſic obſequendum ſit, ut tantum in id quò uocat natura, ducantur. Ita enim quod ſolùm poſſunt, melius efficient: Si* materia *uerò liberalior † natura contigerit, & in qua meritò ad ſpem Oratoris ſimus aggreßi, nulla dicendi uirtus omittenda eſt. Nam licet ſit aliquam in partem pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamen non repugnabit: atq; ea cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non ſi docendum pancratiaſten ſuſceperit,*

perit,

perit, pugno ferire, uel calce tantum, aut nexus modò, atque in his † certos aliquos docebit, ſed omnia quæ ſunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non poßit, in id maximè quod poterit, incumbet. Nam ſunt hæc duo uitanda prorſus: Vnum, ne tentes quod effici non poßit: Alterum, ne ab eo quod quis optimè facit, in aliud, cui minus eſt idoneus, transferas. At ſi fuerit qui docebitur, ille, quem adoleſcentes ſenem uidimus, Nicoſtratus, omnibus in eo docendi partibus ſimiliter utetur, efficietq́; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandoq́;, quorum utroq; certamine, iiſdem diebus coronabatur inuictum. Et quanto id magis Oratoris futuri, magiſtro prouidendum erit? Non enim ſatis eſt dicere preßè tantum, aut ſubtiliter, aut aſperè, non magis quàm phonaſco, acutis tantum, aut medijs, aut grauibus ſonis, aut horum etiam particulis excellere. Nam ſicut cithara, ita oratio perfecta non eſt, niſi ab imo ad ſummum omnibus intenta neruis conſentiat: cæteros Nicoſtratus c

a Paleſtricus.) Id eſt, gymnaſtes. Nam palæſtram gymnaſium dixere. Sunt autem gymnica agoniſmata ſtadium, πένταθλον, δίαυλος, δόλιχος, ὁπλίτης. Suntq́ hæc curſuum nomina πυγμὴ, hoc eſt, ceſtus. πάλη, hoc eſt, lucta. παγκράτιον, cum totis uiribus decertabant, pugnando luctandoq́ ἅλμα, ſaltus.

b Hoc apud Ciceronem de claris Oratoribus copioſius. apud Suidã ſic legitur: Ἔφορος κυμαῖος καὶ θεόπομπος δαμασιστράτου χῖος· ἄμφω Ἰσοκράτους, μαθηταὶ ἀπ' ἐναντίων εἰς τοὺς λόγους ὁρμώμενοι. ὁ μὲν γὰρ Ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἁπλοῦς, τὴν δ' ἑρμηνείαν τῆς ἱστορίας ὕπτιος καὶ νωθρός. καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν· ὁ δὲ θεόπομπος τὸ ἦθος πικρὸς καὶ κακοήθης. τῇ δὲ φράσει πολὺς καὶ συνεχὴς, καὶ φορᾶς μεστὸς φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραφεν. ὁ γοῦν Ἰσοκράτης, τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσθαι, τὸν δὲ Ἔφορον κέντρου.

c Nicoſtratus ἐκ πρυμνήσου τῆς φρυγίας. Iſodori filius, quem ſeptimum ponit. Pauſanias in eorum numero, qui iiſdem diebus uicerint, παγκράτιον, καὶ πάλην, Heliacῶn primo. Hoc loco obſeruabis, interpretatum eſſe Fabium παγκράτιον, pugnã. Quod certamen, quale fuerit, paulò antè deſcripſit, omnibus enim uiribus in eo utebãtur, & quomodocunq; poterant, aduerſarium impetabant. Ne igitur dixeris pugiles τοὺς παγκρατιαστὰς, qui ſunt πυκταί. Phonaſcum autem, uocat magiſtrum uocalitatis, in qua mirum in modum e-

*uerè dixerim) themata iuuenibus pertractare permittemus? ut expatien-
ter, & gaudeant materia, & quaſi in corpus eant? erit optimum. Sed cer-
tè ſint grandia, & tumida, non ſtulta etiam, & acrioribus oculis intuenti
ridicula, † ac ſi iam cedendum eſt, impleta ſe declamator aliquando, dum* Ald. ut ſi
*ſciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo diſtentæ ſunt, ſanguinis detractio-
ne curantur, & ſic ad cibos uiribus conſeruandis idoneos redeunt: ita ſibi
quoq; tenuandos adipes, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emit-
tendum, ſi eſſe ſanus, ac robuſtus uolet. Alioquin tumor ille inanis, primo
cuiuſcunque ueri operis conatu deprehendetur. Totum autem declamandi
opus, qui diuerſum omnino à forenſibus cauſis exiſtimant, hi profectò ne
rationem quidem, qua iſta exercitatio inuenta ſit, peruident. Nam ſi foro
non præparat, aut ſcenicæ oſtentationi, aut furioſæ uociferationi ſimilimũ
eſt. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus eſt? narrare quod o-
mnes ſciant falſum? probationes adhibere cauſæ, de qua nemo ſit pronunci-
aturus? Et hæc quidem ocioſa tantum. Affici uerò & ira, uel luctu permo-
uere, cuius eſt ludibrij? niſi † quibuſdam pugnæ ſimulachris ad uerum diſ-* pugnæ cuiuſdam
*crimen, aciemq; iuſtam conſueſcimus. Nihil ergo inter forenſe genus dicẽ-
di atq; hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vti-
namq; adijci ad conſuetudinem poſſet, ut nominibus uteremur & perple-
xè magis, & longioris aliquando actus controuerſiæ fingerentur, & uer-
ba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & iocos inſerere moris eſſet,
† quæ nos quamlibet † per alia in ſcholis exercitati ſimus, tyrones in fo-* Ald. ob quæ nos qualibet propter
*ro inueniunt. Si uerò in oſtentationem comparetur declamatio, ſanè paulu-
lum aliquid clamare ad † uoluptatem audientium debemus. Nam & in ijs* Ald. ſane paululũ aliqd inclinare ad uoluntatem audientium debemus
*actionibus, quæ in aliqua ſine dubio ueritate uerſantur, ſed ſunt ad popula-
rem aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc † de-* Panegyrici.
monſtrationum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, Ald. demonſtratiuum
*quæ latere plerunq; in iudicijs debet, non confiteri modò, ſed oſtentare e-
tiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio quoniam eſt iudicio-* Quid ſit declamatio.
*rum, conſiliorumq; imago, ſimilis eſſe debet ueritati, quoniã autem aliquid
in ſe habet* ἐπιδεικτικὸν, *nonnihil ſibi nitoris aſſumere, quod faciunt actores
Comici, qui nec ita prorſus, ut nos uulgò loquimur, pronunciant, quod eſſet
ſine arte, nec tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio,*

ſed morem communis huius ſermonis decore quodam ſcenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incommoda ex ijs quas finxerimus materijs, conſequentur: in eo præcipuè, quòd multa in his relinquuntur incerta, quæ ſumimus. ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipſarum uires, iura, mores, alia his ſimilia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipſis poſitionum uitijs ducimus. Sed hæc ſuo † quæq; loco. Quamuis enim omne propoſitum operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut Orator inſtituatur, tamen ne quid ſtudioſi requirant, etiam ſi quid erit, quod ad ſcholas pertineat propriè, in tranſitu non omittemus.

Sumimus.) Id eſt, quę pro noſtro arbitrio ponimus.

Ald. quoq;

a Nam magos, &c.) Exemplum Magi declamatio. x. earū quæ Quintiliano adſcribuntur. Nouercę prima. Reſponſ. quarta. Peſtilentiæ uidetur poſſe tale dari. Peſtilentia graſſante, miſsi ſunt qui oraculum conſulerent. Reſpondit Deus: Si immolata fuiſſet, quæ nondum eſſet mater, ceſſaturum malum. Prius quàm uates de reſponſo cognouiſſet, priuatus filiam ſuam mactauit. Vates ſtatuere iuuencam, id eſt, βοῦν ἀδμῆτιν, immolandam. Ceſſauit peſtilentia, qui filiam occiderat, poſtulatus homicidij.

An artis neceſſaria cognitio ſit. Cap. XII.

IAM hinc ergo nobis inchoanda eſt, ea pars artis, ex qua capere initium ſolent, qui priora omiſerunt, quanquam uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, qui nihil egere eiuſmodi preceptis eloquentiam putent, ſed natura ſua, & uulgari modo, & ſcholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam noſtram, exemplo magni quoque nominis profeſſorum, quorum aliquis (ut opinor) interrogatus, quid eſſet Schema et † Noëma, neſcire ſe quidem, ſed ſi ad rem pertineret, eſſe in ſua declamatione reſpondit. Alius percontanti, Theodoreus an Appollodoreus eſſet, ego inquit, † parmularius ſum: Nec ſanè potuit urbanius ex confeßione inſcitiæ ſuæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio ingenij præſtantes ſunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent ſimiles negligentiæ ſuæ, paucißimos naturæ. Igitur & impetu dicere ſe, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus eſſe probatione, aut diſpoſitione in rebus fictis quoq;, ſed cuius rei gratia plenum ſit auditorium, ſententijs grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nulla

Ald. Noema

parmularius

rationa

ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultrò ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectant, aut murmure incerto, uelut claßico inſtincti, concitatißimũ corporis motum non enuntiandis, ſed quærendis uerbis accõmodant. Nonnulli certa ſibi initia, priuſquam ſenſum inuenerint, deſtinant, quibus aliquid diſerti ſubiungendum ſit, eaq́; diu ſecum ipſi, claréq; meditati, deſperata connectendi facultate deſerunt, & ad alia deinceps, atq; inde alia, non minus communia atq; nota, diuertunt. Qui plurimùm uidentur habere rationis, non in cauſas tantum laborem ſuum, ſed in locos intendunt, atq; in ijs non corpori proſpiciunt, ſed abrupta quædam, ut fortè ad manum uenere, iaculantur. Vnde fit, ut diſſoluta, & ex diuerſis congeſta oratio, cohærere non poßit, ſimilisq́; fit commentarijs puerorum, in quos ea quæ alijs declamantibus laudata ſunt, + regerunt. Magnas tamen ſententias, & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt, nam + & barbari, etſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.

redigunt. alij, congerunt
Aldus: barbari & ſerui, &c. ueruſtus quidã codex: barbari idem faciunt.

Quare ineruditi ingenioſiores uulgo habeantur. Cap. XIII.

NE hoc quidem negauerim, ſequi plerunq; hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti. Primùm, uitio malè iudicantium, qui maiorem habere uim credunt ea, quæ nõ habent artem, ut effringere quàm aperire, rumpere quàm ſoluere, trahere quàm ducere putant robuſtius. Nã & gladiator, qui armorum inſcius in rixam ruit, & luctator, qui totius corporis + nixu in id quod ſemel inuaſit incumbit, fortior ab his uocatur, Ald. niſu *cum interim & + hic frequenter ſuis uiribus ipſe proſternitur, & illũ ue-* Ald. ſic *hemẽtis impetus, excipit aduerſarij mollis articulus. Sed ſunt in hac parte, quæ imperitos etiam naturaliter fallant: nam & diuiſio cum plurimùm ualeat in cauſis, ſpeciem uirium minuit, & rudia politis maiora, & ſparſa compoſitis numeroſiora creduntur. Eſt præterea quædam uirtutum, uitiorumq́; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. + Maledicit autem ineruditus apertius, & ſæpius uel cũ* Maledicus *periculo ſuſcepti litigatoris, frequenter etiam ſuo. Affert & iſta res opinionem, quia libentißimè homines audiunt ea, quæ ipſi dicere + noluiſſent.* noluiſſent *Illud quoque alterum, quod eſt in elocutione ipſa periculum, minus uitat,*

conatur'que perditè. Inde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui ſemper quærit, quod nimium eſt, uerùm & rarò euenit, & + cætera uitia non penſat. Propter hoc quoque interdum uidentur indocti copiã habere maiorem, quod dicunt omnia, doctis eſt electio & modus. His accidit, quod à cura + docendi quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæſtionum & argumentorũ apud corrupta iudicia frigus euitant, nihilq; aliud, quàm quo uel prauis uoluptatibus aures aſsiſtentium permulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas ſordida, & abiecta ſint, ut lumina, non inter umbras, quemadmodum Cicero dicit, ſed planè in + tenebris clariora ſint. Itaq; ingenioſi uocentur, ut libet, dum tamen conſtet, contumelioſè ſic laudari diſertum. Nihilominus cõfitendum eſt, etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetuſtatem, ſed uitia detrahit, atq; eo ſolo minus eſt, quòd literæ perpolierunt, quo melius. Verùm hi pronunciatione quoque famam dicendi fortius quærunt: nam & clamant ubiq;, & omnia leuata, ut ipſi uocant, manu emugiunt, multo diſcurſu, + anhelitu, iactatione, geſtu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, fœmur, pectus, frontem cædere, mire ad pullatum circulum facit, cum ille eruditus, ut in oratione multa ſubmittere, uariare, diſponere: ita etiam in pronunciando ſuum cuiq; eorum, quæ dicet, colori accommodare actum ſciat, & ſi quid ſit perpetua obſeruatione dignum, modeſtus & eſſe, & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ eſt potius uiolentia. Cum interim non actores modò aliquos inuenias, ſed quod eſt turpius, præceptores etiã qui breuem dicendi exercitationem conſecuti, omiſſa ratione, ut tulit impetus, paſſim tumultuentur, eosq; qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumelioſißimum occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis. Nos quando & præcipiendi munus, & iam pridem deprecati ſumus, & in foro quoq; dicendi, quia honeſtißimum finem putabamus, deſinere dum deſyderaremur, inquirendo ſcribendo'que talia, conſolemur ociũ noſtrum, quæ futura uſui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè ſunt uoluptati.

Ald. certa

dicendi

Ald. tenebras

Ald. hanhelitu, anrique

Violentia

Quis

Quis modus ſit in arte. Cap. XIIII.

NEMO *autem à me exigat id præceptorum genus, quod eſt à ple-*
riſq; ſcriptoribus artium traditum, ut quaſi quaſdam leges immu-
tabili neceßitate † conſcriptas ſtudioſis dicendi feram. Vtiq; procemium, Ald. conſtrictas
& id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propoſitio
poſt hanc, uel ut quibuſdam placuit, excurſio, tum certus ordo quæſtionū,
cæteraq;, quæ uelut ſi aliter facere fas non ſit, quidam tanquam iußi ſequū-
tur. Erat enim Rhetorice res prorſus facilis ac parua, ſi uno & breui præ-
ſcripto contineretur. Sed mutantur pleraq; cauſis, temporibus, neceßitate,
occaſione. Atq; ideo res in Oratore præcipua conſilium eſt, quia uariè, &
ad rerum momenta conuertitur. Quid enim, ſi præcipias Imperatori, quo-
ties aciem inſtruit, ut dirigat frontem, cornua utrinq; promoueat, equites
pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectißima fortaßè ratio, quoties lice-
bit, ſed mutabitur natura loci, ſi mons occurret, ſi fluinē obſtabit, † collibus, Ald. & collibus
ſyluis, alia'ue aſperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hoſtium genus, muta
bit præſentis conditio diſcriminis, nunc acie directa, nunc cuneis, nunc au-
xilijs, nunc legione pugnabitur, nonnunquam terga etiam dediſſe ſimulata
fuga proderit. Ita procemium, neceſſarium an ſuperuacuum, breue an lon-
gius ad Iudicem omni ſermone directo, an aliquando auerſo per aliam figu-
ram dicendum ſit, conſtricta an latius fuſa narratio, continua an diuiſa, re-
cta an ordine permutato, cauſæ docebunt. Item'que de quæſtionum ordine,
cum in eadem controuerſia aliud alij parti † 'prius quæri frequenter expe- propius
diat. Neq; enim rogationibus, plebis'ue ſcitis ſancta ſunt iſta præcepta, ſed
hoc quicquid eſt, utilitas excogitauit. Non negabo autem ſic utile eſſe ple-
runq;, alioqui nec ſcriberem: uerùm ſi eadem illa nobis aliud ſuadebit uti-
litas, hanc relictis magiſtrorum authoritatibus ſequemur. Equidem id ma-
ximè præcipiam, ac repetens iterum iterum'que monebo. Res duas in omni Quid deceat et q̄d
actu ſpectet Orator, quid deceat, quid expediat. Expedit autem ſæpe mu- expediat ſpectabit
tare ex illo cōſtituto, traditoq; ordine aliqua, & interim decet, ut in ſtatuis Orator.
atq; picturis uidemus, uariari habitus, uultus, ſtatus. Nam recti quidē cor-
poris uel minima gratia eſt. † Nempè enim aduerſa ſit facies, & demiſſa Neq;
brachia, & iuncti pedes, & à ſummis ad ima † rigens opus, flexus ille, & regens

Actis ut ſic dixerim, motus dat actum quendam & + factum. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in uultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetum, ſedent alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa uelata ſunt, quædam
Ald. mixta utraque † mixta ex utroq;. Quid tam diſtortum & elaboratum, quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? Si quis tamen, ut parum rectum improbet opus, non'ne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa nouitas ac difficultas. Quam quidam gratiam & delectationẽ afferunt figu-
Ald. Mutant enim re, quæq; in ſenſibus, quæq; in uerbis ſunt. Mutant † etiam aliquid à recto, atq; hanc præ ſe uirtutem ferunt, quod à conſuetudine uulgari receſſerunt. Habet in pictura ſpeciem tota facies. Appelles tamen imaginem Antigoni
omiſsi latere tantum altero oſtendit, ut † amiſsi oculi deformitas lateret. Quid'nõ in oratione operienda ſunt quædam, ſiue oſtendi non debent, ſiue exprimi pro dignitate non poſſunt? ut fecit Timantes, ut opinor Cithnius, in ea ta-
Ald. Coloteium bula, qua † Coloten Teium uicit. Nam cum in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vliſſem addidiſſe, Menelao quẽ ſummum poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus non reperiens,
Ald. digno quo † dignè modò patris uultũ poſsit exprimere, uelauit eius caput, & ſuo cuiq; animo dedit æſtimandum. Non'ne huic eſt illud ſimile Salluſtianum? Nam de Carthagine tacere ſatius puto, quàm parum dicere. Propter quæ
minimum mihi ſemper moris fuit + quam minimè alligare me ad præcepta, quæ καθολικὰ uocant, id eſt, (ut dicamus quomodo poſſumus) uniuerſalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & ſubrui poſsit. Sed de his plenius ſuo quicq; loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis inſtructos, ſi quem ex his qui breues plerunq; circunferuntur, artis libellum edidicerint, & uelut decretis technicorum tutos putent.
Quibus conſtet ars dicendi. Multo labore, aſsiduo ſtudio, uaria exercitatione, pluribus experimentis,
præſtantiſsimo altiſsima prudentia, + præſentiſsimo conſilio conſtat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoq;, ſi tamen rectam uiam, nõ unam orbitam monſtrent, à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientium tarditatem. Itaque & ſtratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti, & ſi rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circuire cogemur, & ſi ianua tenebitur incendio, per parietem exibimus. Latè fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo

nunquam

nunquam dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamen tradita, quid ex ijs optimũ. & ſi qua mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuiſio totius operis. Cap. XV.

RHETORICEN *in Latinum transferentes, tum Oratoriã, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani ſermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex Græco ſequũtur, ſicut ne illos quidem, quoties ſuis utique uerbis ſignare noſtra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura eſt, quàm illa + Plauti, eſſentia atq; entia. Sed ne propria quidem: nam Oratoria ſic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur Rhetorice, talis eſt, qualis Eloquẽtia. Nec dubiè, apud Græcos quoque duplicem intellectum habet. Namq; uno modo fit appoſitum ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero, nomen rei, qualis eſt Philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiam, ut Grammatice literatura eſt, non literatrix, quemadmodum oratrix, nec literatoria, quemadmodũ oratoria, uerùm in Rhetorice non fit. + Nõ pugnemus igitur, cum præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendum. Nam certè & + Phyſicos, Muſicos, & Geometras dicam, + ne uim afferam nominibus his indecora in latinum ſermonem mutatione. Deniq; cum M. Tullius etiam ipſis librorum, quos hac de re primùm ſcripſerat, titulis Græco nomine utatur, profectò non eſt uerendum, ne temerè uideamur Oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur Rhetorice (iam enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſicut opinor optimè diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina + percipi debet, ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex eſt, qui + præcipit hanc artem, id eſt, Orator, cuius eſt ſumma, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id eſt, bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.*

Flauti. — Ald. Ne — Ald. ſicut Philoſophus — Ald: nec — Cicero Orator Maximos — Ars quid ſit. — Ald. præcipi — Artifex quid. — Ald. percipit

Quid ſit Rhetorice, & quis eius finis. Cap. XVI.

ANTE *omnia quid ſit Rhetorice, quæ finitur quidẽ uariè, ſed quæſtionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborum diſſentio eſt. Prima ac præcipua opinionũ cir-*

Alia hoc ea † hæc differētia, quòd alij malos quoq; uiros poſſe Oratores dici putāt. Alij,(quorum nos ſententiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude ſecernunt.

Rhetorices uaria uaria nomina.

Quidā Rhetoricen uim tantùm, quidam ſcientiam, ſed non uirtutem, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſcientia & uirtute † diſiunctam: quidam etiam prauitatem quandam artis, id eſt κακοτεχνίαν nominauerunt.

ſeiunctam

Hi ferè aut in perſuadendo, poſitum orandi munus ſunt arbitrati, id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui uir bonus non ſit.

Finis Rhetorices

Eſt igitur frequentiſſimus finis Rhetoricen eſſe uim perſuadendi. Quod ego uim appello, pleriq; poteſtatem, nonnulli facultatē uocant, quæ res, ne quid æfferat ambiguitatis, † uim dico, τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamē reuera ars quæ circunfertur, eius eſt) duxit.

Alias, uim dicere malim

Qui cum longè ſit à uoluntate infamantium Oratoris officia, finem artis temerè comprehendit, dicens eſſe Rhetoricen perſuadendi opificem id eſt, πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiſerim eadem uti declaratione, qua Ennius M. Cethegum Suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoque Gorgias in Libro, qui nomine eius inſcriptus eſt, idem ferè dicit, ſed hanc Plato illius opinionem uult accipi, non ſuam. Cicero pluribus locis ſcripſit Oratoris officiū eſſe, dicere appoſitè ad perſuadendum.

Oratoris officium

In Rhetoricis etiam quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere. Verùm & pecunia perſuadet, & gratia, & authoritas dicentis, & dignitas, poſtremò aſpectus etiam ipſe ſine uoce, quod uel recordatio meritorum cuiuſq;, uel facies aliqua miſerabilis, uel formæ pulchritudo ſententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum ſciſſa ueſte cicatrices, quas is pro patria pectore aduerſo ſuſcepiſſet, oſtendit, non orationis habuit fiduciam, ſed oculis populi Romani attulit uim, quem illo ipſo aſpectu maximè motum in hoc, ut abſolueret reum, crediū eſt.

De Aquilio Cicero de Oratore 2.

† Seruium quidem Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos modò liberos paruulos in concionem produxerat, ſed Galli etiā Sulpicij filium ſuis ipſe manibus circuntulerat, elapſum eſſe, cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione teſtatum eſt.

Sergium

De Gal. Sulp. Cic. de Oratore 1.

Et Phrynen non Hyperidis actione, quanquam admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſſimum alioqui, diducta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quæ ſi omnia perſuadent non eſt hic, de quo locuti ſumus, idoneus

Phrynen meretricem Theſpienſem capitis ream factā, ab Euthyna, defendit Hyperide.

doneus finis. Ideoq; diligentiores ſunt uiſi ſibi, qui cum de Rhetorice idem ſentirent, exiſtimarunt nam uim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo ſuprà diximus Libro, uelut coactus à Socrate fecit, à quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt, quod de Rhetorice nomine eius inſcribitur, ſiue, ut creditum eſt, Ariſtotelis, in quo eſt, finem eſſe Rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidem ſatis eſt comprehenſum. Perſuadent enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt alij quoq;, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contrà, non perſuadet ſemper Orator, ut interim nõ ſit proprius hic finis eius, interim ſit communis cum ijs, qui ab Oratore procul abſunt. Atqui non multùm ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens, iudicialis orationis primum & ſuper omnia eſſe, perſuadere iudici, & ſententiam eius ducere in id quod uelit. Nam & ipſe Oratorem fortunæ ſubijcit, ut ſi non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poſſit. Quidam receſſerunt ab euentu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit: Rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud uitium, de quo ſuprà diximus, habet, & inſuper quòd nihil niſi inuentionem complectitur, quæ ſine elocutione non eſt oratio. Hermagoræ, qui finem eius eſſe ait † perſuaſibiliter dicere, & alijs qui eandẽ ſententiam non iiſdem tantum uerbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant, dicere quæ oporteat omnia ad perſuadendum, ſatis reſponſum eſt, cum perſuadere non tantum Oratoris eſſe conuicimus. Addita ſunt his alia uariè. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uerſari Rhetoricen putauerunt, quorum uerius utrum ſit, in eo loco, qui huius quæſtionis proprius eſt, dicam. Omnia ſubieciſſe Oratori uidetur Ariſtoteles, cum dixit uim eſſe dicendi, quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidem adijcit in quaq; re, ſed nihil excipiendo idem oſtendit, uim enim uocat inueniendi, quod ſit in oratione perſuaſibile, qui finis et ipſi ſolam † complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens Theodorus, uim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia, quo perſuaſibilia, etiam non Orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis quàm ſuperiores concedit ſcelera quoque ſuadentibus pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem ſuadendi ſe artificem in iudicijs, & alijs cœtibus eſſe ait: De iuſtis quoq;, & iniuſtis

m tractare,

Qui cum ſentiret nõ permoueri oratione ſua iudices, productæ in mediũ ueſtẽ diſcidit, et pectus nudauit. Tũ omni oratione ad miſerationem cõuerſa, extorſit iudicibus abſolutionem. Vnde lege cautum poſtea fuit, ne quis pro reo dicens, miſerationib., neue reus in iudicio aſpiceretur. Athenæus lib. 13.

Rhetorice quid, ſecundum Ariſtotelem.

perſuadibiliter, antique.

amplectuntur

tractare, cui Socrates perſuadendi, non docendi concedit facultatem. Qui uerò non omnia ſubijciebant Oratori, ſolicitius ac uerboſius, ut neceſſe e-
Ariſton. *rat, adhibuerunt diſcrimina, quorum fuit Ariſton, Critolai Peripatetici diſcipulus, cuius hic finis eſt: ſcientia uidendi et agendi in quæſtionibus ciuili-*
operationem *bus per † orationem popularis perſuaſionis. Hic ſcientiam, quia Peripateticus eſt, non ut Stoici, uirtutis loco ponit, popularem autem comprehendendo tantum perſuaſionem, etiam contumelioſus eſt aduerſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſuram. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum quæſtiones Oratorem iudicant uerſari, dictum ſit, excludi ab ijs plurima Oratoris officia, illam certè laudatiuã totam, quæ eſt Rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadaræus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidem eſſe eam, ſed non uirtutem putauerunt: Ita enim dicit (ut ipſis eorũ uerbis utar, qui hoc ex Græco tranſtulerunt) Ars inuentrix, & iudicatrix,*
Alias, mentionẽ, & alibi, menſionẽ *& enunciatrix, decente ornatu ſecundam † inuentionem eius, quod in quoque poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celſus, qui finẽ Rhetorices ait: dicere perſuaſibiliter in dubia uel ciuili materia. Qui-*
uidendi *bus ſunt non diſsimiles, qui ab alijs traduntur, qualis eſt & ille: Vis † dicendi & eloquendi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi, cum quadam perſuaſione, & quodã corporis habitu, & eorum quæ dicet pronunciatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex ijſdem compoſita, quibus item cum de materia Rhetorices dicendum erit, reſpondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; ſcientiam, neq; artem putauerunt, ſed Critolaus uſum dicendi: nam hoc τριβή*
In hęc loca quæ de Platone ſumpta ſunt, lege Annotat. Cam. *ſignificat, Athenæus fallendi artem. Plerique autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperitè excerpta, legere contenti, neque hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluunt, in maximũ errorem inciderunt, creduntque eum in hac eſſe opinione, ut Rhetoricen non artem, ſed peritiam quandam gratiæ ac uoluptatis exiſtimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ ſimulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori aſsignet, medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas animo, legalem atq; iuſtitiam. Adulationem autem medicinæ, uocet coquorum artificium, & exercitatricis mangonum, qui colorem fuco, & uerum robur inani ſagina mentiantur, legalis cauillatricem, iuſtitiæ Rhetoricen.*
Socratis perſona in Platone. *Quæ omnia ſunt quidem ſcripta in hoc Libro, dictaq; à Socrate, cuius perſona*

ſona uidetur Plato ſignificare qd ſentiat. Sed alij ſunt eius ſermones ad coarguendos, qui contrà diſputant compoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς uocant, alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellantur. Socrates autem, ſeu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur, Rhetoricen talem putat, nam & dicit his uerbis: εἶον τὴν τρίτον, ἣν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Non autem ueram et honeſtam intelligit. Itaq; diſputatio illa contra Gorgiam ita clauditur: Οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν. Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonem ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſyderatior, contrà quem illa de ſimulachro & adulatione dicuntur. Tũ Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc † perducitur clauſulã: Τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν † δικαίων. ut appareat Platoni non Rhetoricen uideri malum, ſed eam ueram, niſi iuſto ac bono non cõtingere. Adhuc autem in Phædro manifeſtius facit, hanc artem conſumari citra iuſtitiæ quoq; ſcientiam non poſſe, cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionem Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant laudem ſcripſiſſet? quæ certè ſunt Oratoris opera. Sed in illud hominũ genus, quod facultate dicendi male utebatur, inuectius eſt. Nã & Socrates inhoneſtam ſibi credidit orationem, quam ei Lyſias reo compoſuerat, & tum maximè ſcribere litigatoribus, quæ illi pro ſe ipſi dicerẽt, erat moris, atque ita iuri, quo non licebat † pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoque eius artis, parum idonei Platoni uidebantur, qui Rhetoricen à iuſtitia ſepararent, & ueris † credibilia præferrent. Nam id quoq; dicit in Phædro. Conſenſiſſe autem illis ſuperioribus uideri poteſt etiam Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt: Orator ſimile tantum ueri petit. Deinde paulò poſt: Non enim bona conſcientia, ſed uictoria litigantis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peſſimorũ hominum foret, hæc tam pernitioſa nocentiſſimis moribus dare inſtrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis ſuæ uiderint. Nos autẽ ingreſſi formare perfectum Oratorem, quem in primis eſſe bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius ſentiunt, reuertamur. Rhetoricen autem quidã eandem ciuilitatem eſſe iudicauerunt. Cicero ſcientiæ ciuilis partem uocat: ciuilis autem ſcientia, idem quod ſapientia eſt. Quidam etiã Philoſophiæ, quorũ eſt Iſocrates. Huic † ſubſtantia maximè conuenit finitio, Rhetoricen

Ald. producitur

Ald. δικαίων

Ciceřo de Orat. 1.

Apud Athenienſes aliquando pro altero agere nõ licuit.

alieno

incredibilia

Ciuilis ſcientia

Ald. eius ſubſtantiæ

Ald.ſimul

Orator debet eſſe uir bonus

eſſe bene dicendi ſcientiam. Nam & orationis omnes uirtutes + ſemel cō-plectitur, & protinus mores etiam Oratoris, cum bene dicere non poſſit, niſi uir bonus. Idem ualet Chryſippi finis ille ductus à Cleante, ſcientia rectè dicendi. Sunt plures eiuſdem, ſed ad alias quæſtiones magis pertinent. Idem ſentiret finis hoc modo comprehenſus, perſuadere quod oporteat, niſi quòd artem ad exitum alligat. At bene artis, dicere ſecundum uirtutem orationis. Excludunt à Rhetorice malos, & illi qui ſcientiam ciuilium officiorum eam putauerunt, ſi ſcientiā uirtutem iudicant, ſed anguſtè + intrà ciuiles quæſtiones coërcent. Albutius, non obſcurus profeſſor atque author, ſcientiam bene dicendi eſſe conſentit, ſed exceptionibus peccat, adijciendo circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter, quarum iam utriq; reſponſum eſt. Probabilis & illi uoluntatis, qui rectè ſentire & dicere Rhetorices putauerunt. Hi ſunt ferè fines maximè illuſtres, et de quibus præcipuè diſputatur. Nam omnes quidem perſequi nec attinet, nec poſſum, cum prauū quoddam, ut arbitror, ſtudiū, circa ſcriptores artium extiterit, nihil iiſdem uerbis, quæ prior aliquis occupaſſe finiendo quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, ſed quæ placebunt, ſicut hoc: Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam, cum reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, ſimul manifeſtū eſt illud quoq;, quem finem, uel quid ſummum & ultimum habeat Rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nā ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis eius & ſummum eſt, bene dicere.

Ald.interque

Albutius

Cicero de Finib. ultimū eſſe ait: quod omnium Philoſophorum ſententia tale debet eſſe, ut ad id omnia referri oporteat, ipſum autem nuſquam.

An utilis ſit Rhetorice. Cap. XVII.

SEQVITVR quæſtio, an utilis Rhetorice: nam quidam uehementer in eam inuehi ſolent, & quod ſit indigniſſimum, in accuſationem orationis utuntur orandi uiribus: Eloquentiam eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude damnentur interim boni, conſilia ducantur in peius: nec ſeditionis modò, turbæq; populares, ſed bella etiam + inexpiabilia excitentur, cuius deniq; tum maximus ſit uſus, cum pro falſis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati obijciunt Comici, docere eum, quomodo peiorem cauſam meliorem faciat & contra + Liſiam, & Gorgiam ſimilia dicit pollicer i Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum, Romanorumq;, & enumerant.

Alias, inexpugnabilia. Aldus uero, inextinguibilia.

De Socrate notū eſt ex nubibus Ariſtophanis.

Ald. Lyſiam

Græci autem hoc

*tant, qui pernicioſa non ſingulis tantum, ſed rebus etiam publicis, uſi eloquentia, turbauerunt, eoq́; & Lacedemoniorum ciuitate expulſam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orandi poteſtatē. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec deniq; ipſa ſapientia. Nam & Dux * Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magiſtratus, & in † medicinis uenena, & in ijs qui Philoſophorum nomine male utuntur, grauiſſima nonnunquam flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe ualetudinis cauſas: nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodem ferro latro. Quis neſcit, ignes, aquas ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenis immorer) ſolem, lunamq́;, præcipua ſyderum, aliquando etiā nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem * Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia, & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam? & ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? + Non'ne perterritos militū animos frequenter à metu reuocat † oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem uita potiorem eſſe perſuadet? Nec uerò me Lacedæmonij, aut Athenienſes magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quem ſumma ſemper Oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut uaga illa multitudo coieret in populos, niſi docta uoce cōmota: nec legum repertores ſine ſumma ui orandi conſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutem iuris aſtringerent. Quin ipſa uitæ recepta, etiamſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiamſi in utranq; partem ualent arma facundiæ, non tamen eſt æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forſitan quærantur, qui ſummam Rhetorices ad perſuadendi uim retulerunt. Si uerò eſt bene dicendi ſcientia, quem nos finem ſequimur, ut ſit Orator in primis uir bonus, utilem certè eſſe eam confitendum eſt. Et hercle Deus ille Princeps, parens rerum, fabricatorq́; mundi, nullo magis hominem ſeparauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidē magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præſtantiora in illis mutis*

ita dicit, τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν.

a

†

Ald. medicis

*

De Flaminio contra prodigia confligente cum Annibale & interfecto. Liuius lib. 22.

De C. et T. Gracchorum fratrū ſeditionibus. Itemque de Saturnini & Glauciæ notā, uel ex Bruto Ciceronis.

Ald. Num Cæcus ille.) Hiſtoriā annotauit Florus ex 13. li. Liuij.

orator

Dicendi facultate a brutis maxime differimus.

uidemus, eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opus. Nam & ingredi cuius, & paſci, & tranare aquas, citra docentē, natura ipſa ſciunt. Et pleraque contra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma ijs ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationē igitur nobis præcipuam dedit, eiusq́; nos ſocios eſſe cum Dijs immortalibus uoluit. Sed ipſa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam eſſet in nobis manifeſta, niſi quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus, quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum, ac melius efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. Denique homines, quibus negata uox eſt, quantulum adiuuat animus ille cœleſtis? Quare, ſi nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignū cultu ac labore ducamus? aut in quo malimus præſtare hominibus, quàm quo ipſi homines cæteris animalibus præſtent? Eo quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitauerimus, & unde, & quouſq; iam prouecta ſit orandi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittam defendere amicos, regere conſilijs Senatum, populum, exercitum in quæ uult ducere, quàm ſit utile, conueniatq́; bono uiro, non'ne pulchrum uel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, uerbisq́;, quibus utantur omnes, tantum aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis?

Hominū nuditas.

a Vbi actor mouere.) Athenæus XIII. *Καὶ ἀφεθείσης ἐγράφη μετὰ ταῦτα ψήφισμα, μηδένα οἰκτίζεσθαι τῶν λεγόντων ὑπέρ τινος, μηδὲ βλεπόμενον τὸν κατηγορούμενον, ἢ τὴν κατηγορουμένην κρίνεσθαι.* Hoc eſt: Abſoluta Phryna, ſcitum factum eſt, ne cui dicendi pro altero miſeratione uti liceret, né ue reum aut ream in iudicio aſpici fas eſſet.

b Pericli cōtingit.) Ariſtophanes: *Ἀχαρνεῦσι ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλέης Οὐλύμπιος, ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.* Id eſt, Ibi tum furens Pericles ille Olympius, fulmine, tonitruq́; conturbabat Græciam.

An

An Rhetorice ſit ars. Cap. XVIII.

FINIS non erit, ſi expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Tranſeamus igitur ad eam quæſtionem quæ ſequitur, an Rhetorice ars ſit. Quod quidem adeò ex his qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipſis Librorum titulis teſtatum ſit, ſcriptos eos de arte Rhetorica. Cicero uerò, etiam eam quæ Rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiam dicat. Quod non Oratores tantum † indicauerunt, ut [indicauerunt Ald. uindicauerūt]
ſtudijs aliquid ſuis præſtitiſſe uideantur, ſed cum ijs Philoſophi, & Stoici, & Peripatetici plerīq; conſentiunt. Ac me dubitaſſe confiteor, an hãc partem quæſtionis tractandam putarem. Nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis ut fabricandi quidem, & texendi, & è luto uaſa † ducendi artem putet? Rhetoricen autē maximum ac pulcherrimum, [diducendi]
ut ſuprà diximus, opus, in tam ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe? Equidem illos, qui contra diſputarunt, non tam id ſenſiſſe quod dicerent, quàm exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratem cum Buſirim laudaret, & Clytemneſtram: quanquam is, quod his diſsimile non eſſet, compoſuiſſe orationem, quæ eſt habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem eſſe Rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari exercitatione nõ diffitentur, ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, obſeruationē quandam eſſe, non artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſsimulator [Antonius diſsimulator artis.]
artis fuit. Hanc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur, cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quod indocti & barbari, & ſerui, pro ſe cum loquuntur, aliquid dicant ſimile principio, narrent, probent, refutent, et (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe, atq; dixiſſe homines pro ſe, & in alios ſemper, doctores artis ſerò iam, & circa Thiſiam & Coraca primùm [De Orator lib. 1.]
repertos: orationem igitur ante artem fuiſſe, eoq; artem non eſſe. Nos porrò, quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus † exquirere, quanquam [deſyderatur in Aldino]
apud Homerum etiam præceptorem Phœnicen, tum agendi, tum etiã loquendi, & Oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus. Quin

De cælatura, Iliados 6.

in cælatura clypei Achillis, & lites ſunt, & actores. Illud enim admonere ſatis eſt, omnia quæ ars conſumarit, à natura initia duxiſſe, aut tollatur medicina, quæ ex obſeruatione ſalubrium, atq; his contrariorum reperta eſt, &, ut quibuſdam placet, tota conſtat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequam hæc ars eſſet, et febrem quiete & abſtinentia, non quia rationem uidebat, ſed quia id ualitudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica ſit ars, caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec Muſica, cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita ſi Rhetoricè uocari debet ſermo quicunq;, fuiſſe eam antequàm eſſet ars confitebor. Si uerò non quiſquis loquitur Orator eſt, et tum non tanquam Oratores loquebantur, neceſſe eſt Oratorem factum arte, nec ante artem fuiſſe fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt, non eſſe artis id quod faciant, qui nō didicerint: dicere autem homines, & qui non didicerint. Ad cuius rei confirmationem afferunt Demadem remigem, & Aeſchinem hypocriten, Oratores fuiſſe, falſò. Nam neq; Orator eſſe, qui non didicit, poteſt, & hos ſerò potius, quàm nunquam didiciſſe quis dixerit, quanquam Aeſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiam docebat. Demadem neq; nō didiciſſe certū ſit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantuſcunque poſtea fuit, feciſſe. Nam id potentiſsimum † diſcendi genus eſt. Sed adhuc præſtantiorem, ſi didiciſſet, futurum fuiſſe dicere licebit. Neque enim orationes ſcribere eſt auſus, ut cum multùm ualuiſſe in dicendo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia quædam ſubtilitatis ſuæ argumenta excogitauit in Gryllo, ſed idem & de arte Rhetorica tres Libros ſcripſit, & in eorum primo nō artem ſolùm eam fatetur, ſed ei particulā ciuilitatis, ſicut Dialecticis, aſsignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidē, qua Rhetorices accuſationem profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentiſsimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argumentatio ex materia eſt: Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerum, Rhetorices nullam eſſe propriam, quod eſſe falſum, in ſequentibus probabo. Altera eſt calumnia, nullam artem falſis aſſentire opinionibus, quia conſtitui ſine † præceptione nō poſsit, quæ ſemper uera ſit,

Alij dicendi

Epicurus diſciplinas fugit.

conceptione

ſit, Rhetoricen aſſentiri falſis, non eſſe igitur artem. Ego Rhetoricen nonnunquam dicere falſa pro ueris confitebor, ſed non ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam, quia longè diuerſum eſt, ſibi ipſi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & Imperator falſis utitur ſæpe: ut Hannibal, cum incluſus à Fabio, ſarmentis circum cornua boum deligatis, incenſiſq;, per noctem in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit, ſed illum feſellit, ipſe quid uerum eſſet, non ignorauit. Nec uerò Theopompus Lacedæmonius, cum permutato cum uxore habitu, è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionem habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Item Orator, cum falſo utitur pro uero, ſcit eſſe falſum, eoq; ſe pro uero uti: non ergo falſam ipſe habet opinionem, ſed fallit alium. N c Cicero, cùm ſe tenebras offudiſſe Iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cum ui artis ſuæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam receſſiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiam omnes artes habere finem aliquem propoſitum, ad quem tendant, hunc modò nullũ eſſe in Rhetorice, modò non præſtari eum qui promittatur, mentiuntur. Nos enim eſſe finem, iam oſtendimus, & quis eſſet diximus: præſtabit hunc ſemper Orator, ſemper enim benè dicet. Firmum autem hoc quod opponitur, aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finem putauerunt. Noſter Orator, arſq; à nobis finita, non ſunt poſita in euentu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, ſed cum, bene dixit, etiamſi non uincat, id quod artè continetur, efficit. Nam & gubernator uult ſalua naue in portum peruenire, ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicetq; notum illud, dum clauum rectum teneam. Et Medicus ſanitatem ægri petit, ſi tamen aut ualetudinis ui, aut intemperantia ægri, alio'ue quo caſu ſumma nõ contingit, dum ipſe omnia ſecundum rationem fecerit, medicinæ fine non † excidit: Ita Oratori, bene dixiſſe, finis eſt. Nã eſt ars ea, ut poſt paulũ clarius oſtendemus, in actu poſita, non in effectu. Ita falſum erit illud quoque quod dicitur, artes ſcire quando ſint finem conſecutæ, Rhetoricen neſcire. Nam ſe quiſq; benedicere intelligit. Vti etiam uitijs Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur, quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrum eſt turpe, cum ex bona ratione proficiſcitur, id:o'que nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiam ſapienti aliquando conceſſum eſt, & af-

n fectus,

Hannibalis aſtutię

Theopompus.) De Minyis hoc ſcribit Herodot. μιλωνμένων. Et eſt exemplum apud Valer. Lib. 4. cap. 6.

Dum clauum rectum teneam

Ald. excidet

Mentiri, interdũ ſapienti conceſ.

[illegible] eſt. *fectus, ſi aliter ad æquitatem perduci Iudex non poterit, neceſſariò moue-
bit Orator. Imperiti enim iudicant, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi
ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes Iudices dentur, ſapientum conciones,
atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſum-*
Alias, & prope, Alius uero, quia prope *pta, falſiq; teſtes, per quã ſit exiguus eloquentiæ locus, † qui propè in ſo-
la delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis ob-
noxia ueritas, arte pugnandum eſt, & adhibenda quæ proſunt: neque enim
qui recta uia depulſus eſt, reduci ad eam, niſi alio flexu poteſt. Plurima uerò
ex eo contra Rhetoricen cauillatio eſt, quod ex utraque cauſæ parte dica-*
Ald. hæc *tur. Inde † hoc, nullam eſſe artem ſibi contrariam Rhetoricam eſſe contra-
riam ſibi. Nullam artem deſtruere quod effecerit, accidere hoc Rhetorices
operi. Item, aut dicenda eam docere, aut non dicenda, ita uel per hoc non eſ
ſe artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicenda præ-
ceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ipſa Rheto-
rice dici, quæ ſit à bono uiro, atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta, alioqui ubi iniu-
ſta cauſa eſt, ibi Rhetorice non eſt, adeò ut uix admirabili quodam caſu poſ-
ſit accidere, ut ex utraque parte Orator, id eſt, uir bonus, dicat. Tamen,
quoniam hoc quoque in rerum naturam cadit, ut duos ſapientes aliquando
iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quandoq; etiam pugnaturos inter ſe eos,
ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis, atq; ita quidem, ut ap-
pareat, hæc aduerſus eos quoq; fruſtra excogitata, qui malis moribus no-
men Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non eſt contraria ſibi, cauſa enim
cum caſu, non illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem
didicerint, idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit: alioqui nec armo-
rum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi inter ſe componun-
tur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori ad-
uerſus, nec imperatoria, quia Imperator cum Imperatore contendit. Item,
non euertit opus Rhetorice quod efficit, nec enim poſitum à ſe argumentũ*
præterquam *ſoluit Orator, ſed ne Rhetorice quidem. † Quia apud eos, qui in perſuaden-
do finem putant, aut ſi quis, ut dixi, caſus duos inter ſe bonos uiros compo-
ſuerit, ueriſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei
contrarium eſt, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, et dulci dul-
cius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquam*

non

non dicenda, nec dicendis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Non ſemper autem, etiamſi frequentiſſime ueritas tuenda erit, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiam falſa defendantur. Ponuntur hæ quoque in ſecundo Ciceronis de Orat. lib. contradictiones, artem earum rerum eſſe, quæ ſciantur: Oratoris omnem actionem, opinione, non ſcientia contineri, quia & apud eos dicat, qui neſciant, & ipſe dicat aliquando quæ neſciat. Ex his alterum, id eſt, an ſciat Iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artem, alteri reſpondendum. Ars earum rerum eſt, quæ ſciuntur: Rhetorice eſt ars bene dicendi, bene autem dicere ſcit Orator, ſed neſcit an uerũ ſit quod dicit. Ne hi quidem, qui ignem, aut aquam aut quatuor elementa, aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſyderum, & menſuras † ſolis, ac terræ colligunt, diſciplinam tamen ſuam artem uocant. Quòd ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur, eadem ratio idem præſtari Oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne Medicus quidem, an dolorẽ capitis habeat, qui hoc ſe pati dicet, curabit tamen tanquam id uerum ſit, et erit ars medicina. Quid? quod Rhetorice non utiq; propoſitum habet ſemper uera dicendi, ſed ſemper ueri ſimilia? ſcit autem eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adijciunt ijs qui contrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in alijs litibus impugnarunt, actores cauſarum, eadem in alijs defendant, quod non artis, ſed hominis eſt uitium. Hæc ſunt præcipua, quæ contrà Rhetoricen dicantur, alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam eſſe artem breuiter. Nam ſiue, ut Cleanthes uoluit, Ars eſt poteſtas efficiens eſſe certam uiam atq; ordinem in bene dicendo, nemo dubitauerit, ſiue ille ab omnibus ferè approbatus finis obſeruatur, artem conſtare ex præceptionibus conſentientibus, & coëxercitatis ad finem utilem uitæ, iam oſtendimus nihil non horum in Rhetorice ineſſe. Quid? quod & inſpectione, & exercitatione, ut artes cæteræ, conſtat? Nec poteſt ars non eſſe, ſi eſt ars Dialectice, quod ferè conſtat, cum ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt, quia in re alius ſe inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea eſſe artem, et in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non didicerit eſſe artem. Atqui non ſolùm doctus indoctum, ſed etiam doctior doctum in Rhetorices opere ſuperabit, nec eſſent eius aliter tam

Rhetorice quid.

ἀτόμων rerum

Probatus.) Quod Græce ita dicitur. τέχνη ἐστι σύστημα ἐγκατα λόγων ἐγγεγυμνασμένων πρὸς τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ.

multa præcepta, tamq; magni qui docerent id, quod cum omnibus confitendum eſt, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono uiro non ſeparamus.

a Pater eius.) Atrometes, hoc exprobat Aeſchini Demoſthenes περὶ στεφάνου. ἅμα τῷ πατρὶ πρὸς τῷ διδασκαλείῳ προσεδρεύων, τὸ μέλαν τρίβων καὶ τὰ βάθρα σπογγίζων, καὶ παιδαγωγεῖον κορῶν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχων. Demades autem nautæ filius fuit, & ipſe nauta primùm, mox Rhetor, quem negant orationem ullam ſcriptã emittere uoluiſſe.

Generalis diuiſio artium, & ex quibus ſit Rhetorica. Cap. XIX.

Inſpectione θεωρίαν καὶ πράξει.

CVM ſint autem artium aliæ poſitæ in inſpectione, id eſt, cognitione, & æſtimatione rerum, qualis eſt Aſtrologia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cuius ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficiuntur, nihilq; poſt actum operis relinquunt, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis eſt ſaltatio. Aliæ in effectu, quæ operis (quod oculis ſubijcitur) conſumatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura, ferè iudicandum eſt, Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui, perficit, atq; ita ab omnibus dictum eſt. Mihi autem uidetur etiam ex illis cæteris artibus multum aſſumere. Nam & poteſt aliquando ipſa res per ſe † inſpectione eſſe contenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiam tacente, etſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui † curandi fecerit finem. Nam eſt aliquis, ac neſcio an maximus, etiam ex ſecretis ſtudijs fructus, ac tum pura uoluptas, literarum, cum ab actu, id eſt, opere receſſerunt, & contemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuè quoque † aliquid ſimile ſcriptis orationibus uel hiſtorijs, quod ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus, conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda ſit, quia maximus eius uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſsima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. Nam & hoc eiuſdem rei nomen eſt.

Al. in conſpectione

medendi

aliud

Vtrum

Vtrum plus conferat eloquentiæ † ars, an natura. Cap. XX.

Ald. an ars

SCIO *quæri etiam natura'ne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet: neq; enim conſumatus Orator, niſi ex utroq; fieri poteſt, plurimùm tamen referre arbitror, quam eſſe quæſtionem in hoc loco uelimus. Nam ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multùm ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coëant, in mediocribus quidem utriſque maius adhuc naturæ credam eſſe momentum, conſumatos autem plus doctrinæ debere, quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi: utile aliquid, etiam nullo colente naſcetur. At in ſolo fœcundo, plus cultor, quàm ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Parium marmor mallem rude. At ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: Materiæ etiam ſine arte precium eſt. Ars ſumma, materia optima † melior.*

Praxiteles

Ald. melior eſt

An uirtus ſit Rhetorica. Cap. XXI.

ILLA *quæſtio eſt maior, an ex medijs artibus, quæ neq; laudari per ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles, aut ſecus ſecundum mores utentium fiunt, habenda ſit Rhetorice, an ſit, ut compluribus etiam Philoſophorum placet, uirtus. Equidem illud quod in ſtudijs dicendi pleriq; exercuerũt & exercent, aut nullam artem, quæ* ἀτεχνία *nominatur, puto: multos enim uideo ſine † ratione, ſine literis, † qua impudentia, uel fames duxit, ruentes) aut malum quaſi artem, quam* κακοτεχνίαν *dicimus. Nam & fuiſſe multos, & eſſe nonnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominum perniciem conuerterunt.* Ματαιοτεχνία *quoq; eſt quædam, id eſt, ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni, nec mali habeat, ſed uanum laborem, qualis illius fuit, qui grana ciceris ex ſpacio diſtante miſſa, in acum continuò, & ſine fruſtratione inſerebat. Quem cum ſpectaſſet Alexander, donaſſe dicitur eiuſdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere digniſſimum*

oratione
quo

nißimum. His ego comparando exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati dißimillimas uolunt, ætatem multo ſtudio ac labore conſumũt. Verùm hæc, quam inſtituere conamur, & cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera Rhetorice, uirtus erit. Quod Philoſophi quidem multis et acutis concluſionibus colligunt, mihi uerò etiam planiore hac, proprieq; noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuum. Ab his hæc dicuntur: Si conſonare ſibi in faciendis ac nõ faciendis uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiam antequam doceremur, initia quædam, ac ſemina ſunt conceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq;, ac barbaris apparet aliqua imago, nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiamſi non perfectè, tamen ut ineſſent quædam, ut dixi, ſemina eius facultatis, manifeſtum eſt. Non eadem autem his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cum duo ſint genera orationis: Altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: Altera conciſa, quæ Dialectice: quas quidem Zenon adeò coniunxit, ut hanc compreſſæ in pugnũ manus, illam explicitæ diceret ſimilem, etiam diſputatrix uirtus erit, adeò de hac quæ ſpecioſior, atque apertior tanto eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atq; apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nam quid Orator in laudando faciet, niſi honeſtorum ac turpium peritus? Aut in ſuadendo, niſi utilitate perſpecta? aut in iudicijs, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? non fortitudinem poſtulat res eadem, cum ſæpe contra turbulentas populi minas, ſæpe cum periculoſa potentium offenſa, nonnunquam, ut in iudicio Miloniano, inter † circunfuſa militum arma dicendum ſit? ut ſi uirtus non eſt, nec perfecta quidem eſſe poßit oratio. Quòd ſi ea in quoq; animalium eſt † uirtus, quæ præſtat cætera, uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominem porrò ratione atque oratione excellere cæteras certum eſt. Cur non tam in eloquentia, quàm in ratione uirtutem eius eſſe credamus? Rectéque hoc apud Ciceronem † diſſerit Craſſus: Eſt enim eloquentia una quædã de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero ſua perſona, cum ad Brutũ in Epiſtolis, tum etiam alijs in locis, uirtutem eam appellat. At prooemiũ aliquando, & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, & tormenta

Orationis duo genera.

Comparatio Rhetorices & Dialecticæ Zenonis.

circum coruſca ratio, uirtus

dixerit

menta ſine gemitu ferret malus ſeruus, tolerantia tamen doloris, laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Quæ ſi materia Rhetorices. Cap. XXII.

MATERIAM *Rhetorices quidam dixerunt eſſe orationem, quã ſententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quæ, ſi ita accipitur, ut ſermo quacunque de re compoſitus dicatur oratio, non materia, ſed opus eſt, ut ſtatuarij, ſtatua: nam & oratio efficitur arte ſicut ſtatua. Si uerò hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. Quidam argumenta perſuaſibilia, quæ & ipſa in parte ſunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam ciuiles quæſtiones, quorũ opinio non qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed non ſola. Quidam, quia uirtus ſit Rhetorice, materiam eius totam uitam uocant: Alij, quia non omnium uirtutum materia ſit tota uita, ſed pleræq; earum uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & ſuo fine intelliguntur. Rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendã, eiq; locum in ethice negocialem aſsignant, id eſt, πραγματικόν. Ego, neque id ſine authoribus, materiam eſſe Rhetorices iudico omnes res, quæcunque ei ad dicendum ſubiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis eſſe materiam, ſed in rebus. Et in Phædro, palàm non in iudicijs modò & concionibus, ſed in rebus etiã priuatis, ac domeſticis Rhetoricen eſſe demonſtrat. Quo manifeſtum eſt, hanc opinionem ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodam loco materiam* De Orat. 1. *Rhetorices uocat res, quæ ſubiecta ſunt ei, ſed certas demũ, putat eſſe ſubiectas: alio uerò de omnibus rebus Oratori diceudum arbitretur, his quidem* In eodem. *uerbis: Quanquam uis Oratoris, profeſsioq; ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere ac pollicere uideatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ornate eo, copioſeq; dicatur. Atq; adhuc alibi. † Verum enim Oratori, quæ ſunt in* De Orat. 3. Enimuero *hominum uita (quandoquidem in ea uerſatur Orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materia) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Hanc autem, quam nos materiam uocamus, id eſt, res ſubiectas, quidam modò non propriam Rhetorices eſſe dixerunt, eamq; artem circumcurren-*

Ald. in omni — tem uocauerunt, quòd + in omnium materia diceret, cũ quibus mihi mini-
ma pugna eſt. Nam de omni materia dicere eam fatentur, propriam habere
Ald. nec — materiam, quia multiplicẽ habeat, negant. Sed + neq; infinita eſt, etiamſi eſt
multiplex, & aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiam, ue-
lut architectonicæ. Nanq; in omnibus quæ ſunt in ædificio utilia uerſatur.
ſculptura — Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera'ue efficit. Nam † ſculptu-
ra, etiam lignum, ebur, marmor, uitrũ, gemmas, præter ea quæ ſuprà dixi,
complectitur. Nec protinus non eſt materia Rhetorices, ſi in eadem uerſa-
tur & alius. Nam ſi quæram, quæ ſit materia ſtatuarij, dicetur æs: ſi quæ-
ſculptoris — ram quæ ſit + excuſoris, id eſt, eius fabricæ, quam Græci uocant χαλκευτι-
κὴν, ſimiliter æs eſſe reſpondeant. A'qui plurimùm ſtatuis differunt uaſa.
Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, et exercitatio, cum paleſtrica,
ciborum uerò qualitas, etiam cum coquorum ei ſit arte communis. Quod
uerò de bono, utili, iuſto diſſerere, Philoſophiæ officium eſſe dicunt, non ob-
ſtat: nam cum Philoſophum dicunt, hoc accipi uolunt, uirum bonum. Cur
igitur Oratorem, quem à bono uiro non ſeparo, in eadem materia uerſari
mirer? Cum præſertim primo Libro iam oſtenderim, Philoſophos omiſſam
Dialectices mate- — hanc ab Oratoribus partem occupaſſe, quæ Rhetorices propria ſemper fu-
ria & proprium. — iſſet, ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Denique, cum ſit Dialecticis
materia, de rebus ſubiectis diſputare, ſit autem Dialectices oratio conciſa,
cur non eadem perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibuſdam & il-
lud poni: Omnium igitur artium peritus erit Orator, ſi de omnibus ei di-
De Orat. 2. — cendum eſt. Poſſem hic Ciceronis reſpondere uerbis, apud quem hec inue-
nio: Mea quidem ſentẽtia, nemo poterit eſſe omni laude cumulatus Orator,
niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Sed
mihi ſatis eſt, eius eſſe Oratorem rei, de qua dicit, non inſcium. Neq; enim
omnes cauſas nouit, & debet poſſe de omnibus dicere. De quibus ergo di-
cet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoque, de quibus dicendum erit,
interim diſcet, & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo, non faber aut de
fabrica melius, aut de Muſice Muſicus? Si neſciat Orator quid ſit de quo
quæratur, planè melius. Nam & litigator ruſticus, illiteratusq;, de cauſa
ſua melius quàm Orator, qui neſciet quid in lite ſit. Sed accepta à Muſico,
à fabro, ſicut à litigatore, melius Orator, quàm ipſe qui docuerit. Verùm et
faber.

faber, cum de fabrica, & Muſicus, cum de Muſica, ſi quid confirmationem deſyderauerit, dicet, non erit quidem Orator, † *ſed faciet illud quaſi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligabit, non erit Medicus, ſed faciet ut Medicus. An huiuſmodi res, nec in laudem, nec in deliberationem, nec in iudicium ueniunt?* Ergo cum *de faciendo portu Hoſtienſi deliberatum eſt, non debuit dicere ſententiam* Orator? *atqui opus erat ratione architectorum. Liuores, & tumores in corpore, cruditatis, an ueneni ſigna ſint, non tractat* Orator? *At eſt id ex ratione medicinæ. Circa menſuras, & numeros non uerſabitur? Dicamus has Geometriæ eſſe partes. Equidem omnia credo poſſe ferè caſu aliquo uenire in officium* Oratoris: *quod ſi non accidet, non erunt ei ſubiecta.* Ita *ſic quoq; rectè diximus materiam* Rhetorices, *eſſe omnes res ad dicendum ei ſubiectas. Quod quidem probat etiam ſermo communis.* Nam *cum aliquid, de quo dicamus accepimus, poſitam nobis eſſe materiam, frequẽter etiam præfatione teſtamur. Gorgias quidẽ adeò* Rhetori *de omnibus putauit eſſe dicendum, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur,* † *qua quiſque de re uellet. Hermagoras quoque, dicendi materiã eſſe in cauſa, & in quæſtionibus, omnes res ſubiectas erat cõplexus. Sed quæſtiones ſi neget ad* Rhetoricen *pertineri, diſſentit à nobis. Si autem ad* Rhetoricen *pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt enim, quod nõ in cauſam, aut in quæſtionem cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis,* Iudicialem, Deliberatiuam, Demonſtratiuam, *penè & ipſe* Oratori *ſubiecit omnia, nihil enim non in hæc cadit. Quæſitum à pauciſſimis etiã de inſtrumento eſt.* Inſtrumentum *uoco, ſine quo formari materia,* † *in id quod uelimus effici opus, non poſſit. Verùm hoc ego artem non credo egere, ſed arti ficem. Neque enim ſcientia deſyderat inſtrumentum, quæ poteſt eſſe conſumata, etiãſi nihil faciat, ſed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum, quo de* Oratore *dicturi ſumus, differamus.*

Gorgias de Rhetore.

Ald. ſic, qua quiſque audire de re uellet

Tres partes orationis ſecundũ Ariſt.

& id

II. FAB. QVINT. LIBRI SECVNDI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Tertius,

De Scriptoribus artis Rhetoricæ. Cap. I.

Per tranſitionem, ut ſolet, hunc Librum etiam auſpicatur.

QVONIAM in ſecundo Libro quæſitum eſt, quid eſſet Rhetorice, & quis finis eius, artem quoq; eſſe eam, & utilem, & uirtutem, ut uires noſtræ tulerunt, oſtendimus, materiamq́; ei, res omnes de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iam hinc, unde cœperit, quibus cõſtet, quo quæq́; in ea modo inuenienda, atque tractanda ſint, exequar. Intra quem modum plerique ſcriptores artium conſtiterunt, adeò ut Appollodorus contentus ſolis iudicialibus fuit. Nec ſum ignarus, hoc à me præcipuè quod hic liber in-

Apodioxis, in utile eſſe opiniones recenſere.

choat, opus ſtudioſos eius deſyderaſſe, ut inquiſitione opinionum, quæ diuerſiſſimæ fuerunt, longè difficillimũ: ita neſcio, an minimè legentibus ſuturum uoluptati, quippè quòd propè nudam præceptorũ traditionem de-

Occupatio

ſyderet. In cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia (nanque in id eligi materia poterat huberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ neceſſaria ſtudijs arbitrabamur, ſi ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius diſcerent

Raderet, ut Cicero aſtringeret, uenuſta metaphora.

ea, quorum ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures (præſertim tam delicatas) raderet, uerebamur. Qua ratione ſe Lucretius dicit præcepta Philoſophiæ carmine eſſe complexum. Nanq; hac, ut eſt notum ſimilitudine utitur:

Lucr. lib. 1.

Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Aſpirant mellis dulci flauoq́; liquore.

Ald. nos nunc

Quid libro ſuo uereatur.

Et quæ ſequũtur. Sed † nos ueremur, ne parum hic liber mellis, & abſinthij multum habere uideatur, ſitq́; ſalubrior ſtudijs, quàm dulcior. Quinetiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd pleraq; non inuenta per me, ſed ab alijs tradita continebit, habeat etiam quoſdam qui contrà ſentiant,

*tiant, & aduerſentur, propterea, quòd plurimi authores, quamuis eodem tenderent, diuerſas tamen uias † munierunt, atq; in ſuam quiſq; induxit ſequentes. Illi autem probant qualecunq; † ingreßi ſunt iter, ne facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo nō didiciſſe mauult, quàm diſcere. Eſt autem, ut procedente Libro patebit, infinita diſſentio authorū, primis ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erant, adijcientibus quod inueniſſent ſcriptoribus: mox, ut aliquid ſui uiderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nam primus poſt eos quos Poëtæ tradiderunt, mouiſſe aliqua circa Rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem ſcriptores antiquißimi, Corax, & Thyſias Siculi, quos inſecutus eſt uir eiuſdem inſulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, diſcipulus. Is beneficio longißimæ ætatis (nam centum & nouem uixit annos) cum multis ſimul floruit. Ideóq; & illorum, de quibus ſuprà dixi fuit æmulus, & ultra Socratem uſque durauit. Thraſymachus Calcedoneus cum hoc, & Prodichus Chius, & Abderites Protagoras, à quo decem milibus denariorum didiciſſe artem quam edidit, † Euathlus dicitur, & Hippias Eleus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidamus Eleates. Antiphon quoq;, & primus omnium orationem ſcripſit, & nihilominus artem & ipſe compoſuit, & pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus. Etiam Polycrates, à quo ſcriptam in Socratem diximus orationem, & Theodorus Byzantius, ex his & ipſe, quos Plato appellet * λογοδαιδάλους. Horum primi communes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodichus, & Thraſymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptum quicquam, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum. Ideóq; minus miror eſſe, qui nihil ab eo ſcriptum putent, hæc autem quæ feruntur, ab alijs eſſe compoſita. His ſucceſſere multi, ſed clarißimus Gorgiæ auditor Iſocrates, quanquam de præceptore eius inter authores non conuenit, nos autem Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantißimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere, eóq; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) † pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo, ut traditur, uerſu ex Philocteta frequenter uſus:*

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

inuenerunt

aggreßi

Ab authorum uarijs opinionibus.

Cicero in Catone, & Lucianus de longæuis.

De Protagora Gel. & Laert.

Ald. Euathius

*

λογοδαιδάλοι. ſtructores, & ædificatores ingenioſi orationis & ſermonis, aſſeritur id ex Platonis Phædro.

Iſocrates.

Ald. poſt meridianis

præcipere pro docere.

In uetuſtis deſyderatur hæc interpretatio.

† Turpe eſſe ſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Teophraſtus Rhetor.

Ald. diligenter

Ars eſt utriuſq;, ſed pluribus eam Libris Ariſtoteles complexus eſt. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictum eſt. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus, de Rhetorice † ſcripſit, atq; hinc uel ſtudioſius Philoſophi quàm Rhetores, præcipueq; Stoicorum, atque Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam, quam plurimi ſunt ſecuti, cui maximè par, atque æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa

Areus, quem Cic. audiuit.

poſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamen in ſe conuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit, & Theodorus Gadaræus, qui ſe dici maluit Rhodium, quem ſtudioſè audiſſe, cum in eam inſulam ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde Apollodorei, & Theodorei, ad morem certas in Philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas, quorum diligentiſſimus in tradendo Latinè fuit † C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipſius ſola uidetur ars ædita ad Matium, quia cæteras, miſſa ad Domitium Epiſtola non agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram ſunt qui uiderunt. Romanorum primus, quantum ego quidem ſciam, condidit aliqua in hanc materiam † M. Cato ille Cenſorius, poſt M. Antonius inchoauit. Nã hoc ſolum opus eius, atq; id ipſum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, ſi quo loco res poſcet, non omittam. Præcipuum uerò lumen, ſicut eloquentiæ, ita præceptis quoque eius dedit unicũ apud nos ſpecimen orandi, docendiq; oratorias artes M. Tullius, poſt quem tacere modeſtiſſimum foret, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ pleriq; deſyderãt, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nõnihil pater Gallio, accuratius uerò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Verginius, Plinius † Rutilius. Sunt et hodie clari eiuſdem operis authores, qui ſi omnia complexi forent, conſuluiſſent labori meo, ſed parco nominibus uiuentium. Veniet eorũ laudi ſuum tempus, ad poſteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Nõ tamen poſt tot ac tantos ſcriptores, pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neq; enim me cuiuſquam ſectæ uelut quadam ſuperſtitione

Ald. Eualgius

Aldus: M. Cato, poſt M. Antonius ille cenſorius, &c. ſed uetuſt9 codex cũ noſtro conſentit.

Lib. 1. de Orat.

Huius Gallionis putant eſſe libros ad Herenniũ, plerique uero Galli.

Ald. Tutilius

A ſuo iudicio & ratione docendi.

one imbutus, addixi, & electuris quæ uolent facienda copia fuit. Sicut ipſe plurimum in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erat locus, curæ teſtimonium meruiſſe contentus.

Quod initium Rhetorices. Cap. II.

NEC *diu nos moretur quæſtio, quæ* Rhetorices *origo ſit.* Nam *cui dub iũ eſt, quin ſermonem ab ipſa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certè principium eſt eius rei. Huic ſtudium & incrementum dederit utilitas: † ſummam, ratio & exercitatio?* Nec *uideo,* Ald. ſumma ratio, Confutatio. *quare curam dicendi putant quidam inde cœpiſſe, quòd hi, qui in diſcrimen aliquod uocabãtur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim, ut honeſtior cauſa, ita non utique prior eſt, cum præſertim accuſatio præcedat defenſionem, niſi quis dicit etiam gladiũ fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam ſui, quàm qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi, dedit natura: initium artis, obſeruatio.* Probata ſimili. Homines *enim, ſicut in medicina, cum uiderint alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatione eorum effecerunt artem: ita cum in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarum ea ad imitandum, uitandumq;, & quædam ſecundũ rationem eorum adiecerunt ipſi quoq;, hæc confirmata ſunt † uſu, tum quæ* cura & uſu *ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium, ac legum latoribus dedit, in quibus fuiſſe uim dicendi neceſſe eſt, cur tamen hanc primam originem putet, non uideo, cum ſint adhuc quædam uagæ, & ſine urbibus, ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in his nati, & legationibus funguntur, & accuſent aliqua, ac defendant, & denique alium alio melius loqui credant.*

Quinq; eſſe partes Rhetorice. Cap. III.

OMNIS *autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq; † authores tradiderunt, quinq; partibus conſtat, euentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronũciatione, ſiue actione, utroq; enim modo dicitur.* Oratores Orandi ratio quinque partibus abſoluitur. *Omnis uerò ſermo, quo quidem uoluntas aliqua enunciatur, habeat neceſſe eſt & rem, & uerbum. Ac ſi eſt breuis, & una concluſione finitur, nihil fortaſſe ultra deſyderet. At oratio longior, plura exigit.* Non *enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt et diſpo-*

 ſitione.

ſitione. Sed neq; omnia quæ res poſtulat, dicere, neq; ſuo quæq; loco poterimus, niſi adiuuãte memoria. Quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verùm hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel

Confutatio gestu pronunciatio, huic quoq; igitur neceſſario tribuendus eſt quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes uolunt, quia memoria atque actio, natura, non arte contingant, quarum nos præcepta ſuo loco dabimus, licet Thraſimachus quoque idem de a-

Ald. tradiderit ctione † crediderit. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita ut inuentio-

Ald. et primum ni iudiciũ ſubnecterent, † quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inueniſſe quidem credo eum, qui non iudicauit, nec enim contra-

iudicaſſe ria, communia, ſtulta inueniſſe dicitur quiſquam, ſed non † uitaſſe. Et Ci-

Rhetoricis cero quidem in † Topicis, iudicium ſubiecit inuentioni. Mihi autem adeò primis tribus partibus uidetur eſſe permixtum, nam neque diſpoſitio ſine eo, neq; elocutio fuerit, ut pronunciationem quoq;, uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quòd in Partitionibus oratorijs ad eaſdem, de quibus ſuprà dictum eſt, quinque peruenit partes. Nam cum

inuentionem dupliciter primum diuiſiſſet † in inuentionem, atq; elocutionem: res, ac diſpoſitionem, inuentioni: uerba, & pronunciationẽ, elocutioni dedit: quintam quoque conſtituit communem, ac uelut cuſtodem omnium, memoriam. Idem in Oratore, quinq; rebus conſtare eloquentiam dicit, in quibus poſtea

Confutatio. ſcriptis certior eius ſententia eſt. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius

Diſpoſitionis diffinitio. uidentur fuiſſe, qui adiecerunt ordinem, cum Diſpoſitionem dixiſſent, quaſi

Ald. optima aliud ſit Diſpoſitio, quàm rerum in ordinem † optimo collatio. Dion inuentionem modò & diſpoſitionem tradidit, ſed utranque duplicem, rerum ac uerborum, ut ſit Elocutio inuentionis, Pronunciatio diſpoſitionis: his quinta pars Memoria accedat. Theodorei ferè inuentionem duplicem, rerum atq; elocutionis, deinde treis partes cæteras. Hermagoras iudicium,

Oeconomia. partitionem, ordinem, quæque elocutionis ſunt, ſubiecit Oeconomiæ, quæ Græcè appellata ex cura rerum domeſticarum, & hic per abuſionem poſi-

Aldus ſic: nam nunc non abuſiue diſpenſatio eſt, etiam circa &c. ta, nomine Latino caret. † Eſt et circa hoc quæſtio, quòd memoriam in ordine partium quidam inuentioni, quidam diſpoſitioni ſubiunxerunt, nobis quartus eius locus maximè placet. Non enim tantùm inuenta tenere, ut diſponamus, nec diſpoſita, ut eloquamur, ſed etiam uerbis formata memoriæ

mandare

mandare debemus. Hac enim omnia, quæcunq; in orationē collata ſunt, cōtinetur. Fuerunt etiā in hac opinione non pauci, ut has non Rhetorices partes eſſe exiſtimarēt, ſed opera Oratoris. Eius enim eſſe, inuenire, diſponere, eloqui, & cætera. Quod ſi accipiamus, nihil arti relinquemus. Nā bene dicere, eſt Oratoris: Rhetorice tamē erit, bene dicendi ſcientia: Vel, ut alij putāt, artificis eſt pſuadere, uis autē perſuadēdi, artis. Ita inuenire quidem, & diſponere, Oratoris: inuentio autem, & diſpoſitio, Rhetorices propria uideri poteſt. In eo plures diſſenſerunt, utrum'ne hæ partes eſſent Rhetorices, an eiuſdem opera, an (ut Athenæus credit) elemēta quæ uocantur. στοιχεῖα *Sed neq; elementa † rectè quis dixerit, alioqui tantùm initia erūt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſecabilia, nec operum rectè nomen accipient, quæ nō ab alijs perficiuntur, ſed & aliud ipſa perficiunt: partes igitur. Nam cum ſit ex his Rhetorice, fieri non poteſt, ut totum ex partibus conſtet, non ſint partes totius, ex quibus conſtat. Videntur autē mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoq; moti, quòd in alia rurſus diuiſione nollent in idē nomen incidere, partes enim Rhetorices eſſe dicebant laudatiuā, deliberatiuam, iudicialem. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius, quàm artis. Nanq; in his ſingulis Rhetorice tota eſt, quia & inuentionem, & diſpoſitionem, & elocutionem, & memoriam, & pronunciationē quæcunque earum deſyderat. Itaque quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerunt, optimè autem ij, quos ſecutus eſt Cicero, qui genera cauſarum.*

Confutatio p cōfutatio per cōtrariam illationem.

norae

Quod Ariſtoteles ἄτομον uocat, hic corpus inſecabile uertit.

Tria eſſe genera cauſarum. Cap. IIII.

SED Tria, *aut plura ſint, ambigitur: nec dubiè propè omnes utique ſummæ apud antiquos authoritatis ſcriptores, Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verùm & tunc leuiter eſt tentatum, tum apud Græcos quoſdam, tum apud Ciceronem in Libris de Orat. & nunc maxime temporum noſtrorum authore propè † impulſum, ut non modò plura hæc genera, ſed penè innumerabilia uideantur. Nam ſi laudandi ac uituperandi officiū in parte tertia ponimus, in quo genere uerſari uidebimur, ſi querimur, conſolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obſcure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gra-*

De Orat. 2.

Ald. perſuaſum

tulamur, obiurgamus, maledicimus, deſcribimus, mandamus, renunciamus, optamus, opinamur, et plurima alia, ut mihi in illa uetere perſuaſione permanenti, uelut petenda ſit uenia, quærendumq́;, quo moti priores, rem tam latè fuſam, tam breuiter aſtrinxerint. Quos qui erraſſe putant, hoc ſecutos arbitrantur, quòd in his ferè uerſari tum Oratores uidebant. Nam & laudes, & uituperationes ſcribebantur, & ἐπιταφίους dicere erat moris, & plurimum in conſilijs ac iudicijs inſumebatur operæ, ut ſcriptores artium pro ſolis comprehenderint frequentiſsima. Qui uerò defendunt, tria faciũt genera auditorum: Vnum, quod ad delectationem conueniat: Alterum, quod conſilium accipiat: Tertium, quod de cauſis iudicet. Mihi cuncta rimanti, talis † quædam ratio ſuccurrit, quod omne Oratoris officium, aut in iudicijs eſt, aut extra iudicia. Eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum genus eſt: ea quæ ad Iudicem nõ ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum. Præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia, de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuique eſt animus, laudat, aut culpat, ex dubijs partim nobiſipſis ad electionem ſunt libera, de his deliberatur: partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialem & concionalem, generales partes eſſe uoluit. Septem autem ſpecies hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accuſandi, defendendi, exquirendi, quod etiam ἐξεταστικὸν dicitur, quarum duæ primæ deliberatiui, duæ ſequentes demonſtratiui, tres ultimæ iudicialis generis ſunt partes. Protagoram tranſeo, qui interrogandi, reſpondendi, mandandi, † precandi, quod † εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſte iudiciali, & concionali tertiam adiecit προσομιλητικὴν, quã † ſane permittamus nobis dicere ſermocinatricem, quæ à forenſi ratione diſiungitur, & eſt accommodata priuatis diſputationibus, cuius uis eadem profectò eſt, quæ Dialecticæ. Iſocrates in omni genere ineſſe laudem, ac uituperationem exiſtimauit. Nobis autem & tutiſsimum eſt authores plures ſequi, & ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus, quo laus ac uituperatio continetur, ſed eſt appellatum à parte meliore laudatiuum, idem alij demonſtratiuum uocant, utrumq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonſtrationis uim habere, quàm oſtentationis

Ald. et talis quędã quidem

Venuſta diſtributione colligit tria præcipua cauſarũ genera.

Ald. dicit

Ald. prædicandi

εὐκταλὴν legit Aldus.

A ſuo conſilio.

ſtentationis uidetur, & multùm ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre: nam ut continet laudatiuum in ſe genus, ita non intra hoc ſolùm conſiſtit. An quiſquã negauerit * Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formã ſuadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur, ut cauſarum quidem genera tria ſint, ſed ea tum in negotijs, tum in oſtentatione poſita. Niſi fortè nõ ex Græco mutuantes demonſtratiuum uocant, uerùm id ſequuntur, quod laus ac uituperatio quale ſit quiq; demonſtrat: alterum eſt deliberatiuum: tertium iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidunt genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare, aut uituperare, ſuadere, aut diſſuadere, intendere, quid uel depellere debeamus. Illa quoq; ſunt communia, cõciliare, narrare, docere, augere, diminuere, concitandis, componendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne his quidẽ acceſſerim, qui laudatiuam materiam honeſtorum, deliberatiuan utilium, iudicialem iuſtorum, quæſtione contineri putãt, celeri magis, ac rotunda uſi diſtributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia: Nam & in laude iuſtitia, utilitasq; tractantur: & in conſilijs honeſtas: & rarò iudicialem inueneris cauſam, in cuius non parte aliquid eorum quæ ſuprà diximus, reperiatur.

* Panegyricos.) Quamuis hoc nomen cum ipſa re, poſtea tantummodo ad effictas ſubinde Principum laudes amplificãdas uſurpatũ ſit.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. Cap. V.

OMNIS autem oratio conſtat aut ex his quæ ſignificant, id eſt, rebus & uerbis. Facultas orandi, conſumatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quã nos arti ſubijcimus. Tria ſunt autem quæ præſtare debeat Orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorum, qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia, in eam quæ tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab effectibus, qui, ut uon ubiq; habent locum, ita quocunq; irruperint, plurimum ualent. Præſtantiſſimis authoribus placet, alia in Rhetorica eſſe, quæ probationem deſyderẽt, alia quæ non deſyderent, cum quibus ipſe conſentio. Quidam uerò (ut Celſus) de nulla re dicturum Oratorem, niſi de qua quæritur, exiſtimant: cui, cum maxima pars ſcriptorum repugnet, tum etiam ipſa partitio, niſi fortè laudare, quæ conſtet eſſe honeſta, & uituperare, quæ ex confeſſo ſunt tur-

Imitatio arti ſubiecta.

pia, nõ eſt Oratoris officium. Illud iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in non ſcripto. In ſcripto, ſunt de iure: In non ſcripto, de re: illud legale, hoc rationale genus, Hermagoras, atq; eum ſecuti, uocãt, id eſt, νομικὸν, et λογικὸν. Idem ſentiunt, qui omnem quæſtionem ponunt in rebus,

Quæſtionum diuiſio. & in uerbis. Item conuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis perſonis, & temporibus, & locis, cæteriſq; ſimilibus

Ald. θέσεις in utramq; partem tractantur, quod Græci † θέσιν dicunt, Cicero propoſitum, alij quæſtiones uniuerſales ciuiles, alij quæſtiones Philoſopho conuenientes. Athenæus partem cauſæ appellat. Hoc genus Cicero, ſcientia & actione diſtinguit, ut ſit ſcientiæ: an prouidentia mundus regatur, actionis, an accedendum ad rempub. adminiſtrandam? Prius trium generum, an ſit, quid ſit, quale ſit, omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequens duorum, quo modo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autem ſunt ex complexu rerum, perſonarum, temporum, cæterorumq;, hæ ὑποθέσεις à Græcis dicuntur, cauſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res, perſonaſq; cõſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita, inde enim finita deſcendit. Quod ut exemplo pateat, infinita eſt, an uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda. Ideoq; eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiam remotæ à perſonis proprijs, ad aliquid referri ſolet. Eſt enim ſimplex, an Reſpublica adminiſtranda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide adminiſtranda. Sed hic quoque ſubeſt uelut latens perſona, tyrannus enim geminat quæſtionem, ſubeſtq; & temporis, & qualitatis tacita uis, nondum tamen hoc propriè dixeris cauſam. Hæ autem, quas infinitas uoco, et generales appellantur, quòd ſi eſt uerum, finitæ ſpeciales erunt. In omni autem ſpeciali utique ineſt generalis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio, an in cauſis quoq; quicquid in quæſtionem uenit qualitatis, ge-

Ald. hic nerale ſit. Milo Clodiũ occidit, iure occiderit inſidiatorem. Non ne † hoc

Ald. an hoc quæritur, an † ſit ius inſidiatorem occidendi? Quid in coniecturis? non illa generalia, an cauſa ſceleris odiũ, an cupiditas, an tormentis credendum, teſtibus an argumentis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendi, nihil non in uniuerſum certum erit. Quidam putant etiam eas poſſe theſeis aliquando nominari, quæ perſonis, cauſiſq; contineantur, aliter tantummodo poſitas, ut cauſa ſit, cũ Oreſtes accuſatur: Theſis, an Oreſtes rectè abſolutus. Cuius generis eſt, an Cato rectè Martiam Hortenſio tradiderit.

Nempe cũ ſimpliciter quæritur ut res cognoſcatur. Actione uero an præter ſcientiam, ad ipſum etiã aggrediendũ, & agendum ſit.

rit. Hi theſim à cauſa ſic diſtinguunt, ut illa ſit ſpectatiuæ partis, hæc actiuæ: illic enim ueritatis gratia tantum diſputari, hic negotium agi. Quanquam inutiles quidã Oratori putant uniuerſales quæſtiones, quia nihil pro ſit quòd conſtet ducendam eſſe uxorem, uel adminiſtrandam Rempublicã, ſi quis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eiuſmodi quæſtionibus ſic occurri poteſt, ut illis: Sit'ne uirtus finis, Regatur'ne mũdus prouidentia. Quinetiam in his, quæ ad perſonam referuntur, ut, nõ eſt ſatis generalem tractaſſe quæſtionem, ita perueniri ad ſpeciẽ, niſi illa prius excuſſa, non poteſt. Nã, quomodo, an ſibi uxor ducenda ſit deliberabit Cato, niſi conſtiterit uxores eſſe ducendas? Et, quomodo an ducere debeat Martiam quæretur, niſi Catoni ducenda uxor eſt? Sunt tamen inſcripti nomine Hermagoræ Libri, qui confirment illam ipinionem, ſiue falſus eſt titulus, ſiue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiuſdem eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa compoſuit? Cum, ſicut ex Ciceronis quoque Rhetorico primo manifeſtum eſt, materiam Rhetorices in theſeis, & cauſas diuiſerit. Quod reprehendit Cicero, ac theſim nihil ad Oratorem pertinere contendit, totumq; hoc genus queſtionis ad Philoſophos uocat ac refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecundia, & quòd ipſe hos Libros improbat, & quòd in Oratore, atq; iis quos de Oratore ſcripſit Libris, & Topicis præcipit, ut à proprijs perſonis atque temporibus auocemus controuerſiam, quia latius liceat dicere de genere, quàm de ſpecie, & quod in uniuerſo probatum eſt, id in parte probatum eſſe neceſſe ſit. Status autẽ in hoc omne genus materiæ ijdem, qui in cauſam cadunt. Adhuc adijcitur, alias eſſe quæſtiones in rebus ipſis, alias quæ ad aliquid referantur: Illud, An uxor ducenda, Hoc, An ſeni ducenda, Illud, An fortis, Hoc, An fortior, & ſimilia. Cauſam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgij diſcipuli eius utar, ita: Cauſa eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionẽ: aut cauſa eſt negotium, cuius finis eſt controuerſia. Ipſum deinde negotium ſic finit: Negotium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporũ, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum, ſcriptorũ, & non ſcriptorum. Cauſam nũc † intelligimus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipſam cauſam quidam ſimiliter finierunt, ut Apollodorus negotiũ. Iſocrates cauſam eſſe ait quæſtionem finitam, ciuilem, aut rerum contro

Theſis & eiuſæ diſcrimen.

De inuentione.

De Orat. 4.

Ald. intelligamus

In Topicis.

uerſiam in perſonarum finitarum complexu. Cicero his uerbis: Cauſa, certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus aut in pleriſq; eorum.

Quid ſit Status. Cap. VI.

ERGO *cum omnis cauſa contineatur aliquo ſtatu, priuſquam dicere aggrediar, quomodo genus quodque cauſæ ſit tractandum, id quod commune eſt omnibus, quid ſit Status, & undè ducatur, & quot, & qui ſint, intuendum puto, quanquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorum inſcitiam, cum omnia tria genera fuero executus, res ipſa depræhendet. Quod nos Statum, id quidam conſtitutionem uocant, alij quæſtionem, alij quod ex quæſtione appareat. Theodorus* ✱ *genera caput, id eſt,* κεφάλαιον † γενικώτατον, *ad quod, referuntur omnia, quorum diuerſa appellatio, uis eadem eſt. Nec intereſt diſcentium quibus quidq; nominibus appelletur, dum res ipſa manifeſta ſit. Statum Græci* στάσιν *uocant, quod nomen non primum ab Hermagora traditum putant, ſed alij ab* † *Naucrate, Iſocratis diſcipulo, alij à Zopyro Clazomenio. Quanquam uidetur Aeſchines quoque in oratione contra Cteſiphontem uti hoc uerbo, cum à Iudicibus petit, ne Demoſthenem permittant euagari, ſed eum dicere de ipſo cauſæ ſtatu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quòd ibi ſit primus cauſæ cōgreſſus, uel, quod in hoc cauſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid ſit. Statum quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem, quos rectè ſenſiſſe, parum elocutos puto. Non enim eſt ſtatus prima conflictio, feciſti, non feci, ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt, genus quæſtionis, feciſti, nō feci, aut fecerit. Hoc feciſti, non hoc feci,* † *quid fecerit, quia ex his apparet: illud coniectura, hoc finitione quærendum, atq; in quo pars utraq; inſiſtit, erit quæſtio coniecturalis, uel finitiui ſtatus. Quid enim ſi dicat quis, ſonus eſt duorū inter ſe corporum conflictio, erret, ut opinor: non enim ſonus eſt conflictio, ſed ex conflictione. Et hoc leuius, intelligitur enim utcunq; dictum, inde uerò ingens malè interpretantibus innatus eſt error, qui, quia primam conflictionem legerāt, crediderunt ſtatum ſemper ex prima quæſtione ducendum, quod eſt uitioſiſsimum: nam quæſtio nulla non habet utique ſtatum, conſtat enim ex intentione & depulſione, ſed aliæ ſunt propriæ cauſarum, de quibus ferenda*

Deſyderatur hæc uox in Aldino codice.

Aldus τεχνικώτερον

Heucrate

Ald. quiſquid

da ſententia eſt, aliæ adductæ extrinſecus, aliquid tamen ad ſummam cauſæ
† conferentes, uelut auxilia quædam, quo fit, ut in controuerſia una, plures deferentes
quæſtiones eſſe dicantur. Harum porrò plerunq; leuiſsima quæq; primo lo-
co fungitur. Nanque & illud frequens eſt, ut ea quibus minus confidimus,
cum tractata ſint, omittamus, interim ſponte noſtra uelut donantes, inte-
rim ad ea quæ ſunt potentiora gradum ex his feciſſe contenti. Simplex au-
tem cauſa, etiamſi uariè defenditur, non poteſt habere plus uno de quo pro-
nuncietur, atq; inde erit ſtatus cauſæ, quod & Orator præcipuè ſibi † obti- Ald. opponendũ
nendum, & Iudex ſpectandum maximè intelligit. In hoc enim cauſa conſi-
ſtet. Cæterum, quæſtionum poſſunt eſſe diuerſi. Quod, ut breuiſsimo pateat
exemplo, cum dicit reus, etiamſi feci, rectè feci, qualitatis utitur ſtatu: cum
† adijcit, ſed nõ feci, coniecturam mouet. Semper autem firmius eſt non fe- Ald. cum dicit nõ feci, coniecturam
ciſſe. Ideoq; ſtatum eſſe in eo iudicabo, quod dicerem, ſi mihi plus quàm u-
num dicere non liceret. Rectè igitur eſt appellata cauſarum prima confli-
ctio, non quæſtionum. Nam & pro Rabirio Poſthumo Cicero prima parte
Orationis † in hoc intendit, actionem competere in equitem Romanũ ne- Aldus, in, reijcit.
get: Secunda, nullam ad eum pecuniam perueniſſe confirmat. Statum tamẽ
dicam in eo fuiſſe, quod eſt potentius: Nec in cauſa Milonis circa primas
quæſtiones, quæ ſunt † poſt Proœmium poſitæ, iudicabo conflixiſſe cau- ante
ſam, ſed ubi totis uiribus inſidiatur Clodius, ideoq; iure interfectus oſtendi-
tur. Et hoc eſt, quod ante omnia conſtituere in animo ſuo debeat Orator, Ald. quod
etiamſi pro cauſa plura dicturus eſt, † quid maximè liquere Iudici uelit.
Quod tamen, ut primum cogitandum, ita non utiq; primum dicendum erit.

Vnde ducatur ſtatus, & reus an actor ſtatum faciat. Cap. VII.

ALII ſtatum crediderunt primam eius, cum quo ageretur, depreca-
tionem †. Quam ſententiam his uerbis Cicero complectitur: In
quo primùm conſiſtit, quaſi ad repugnandũ congreſſa defenſio. Vnde rur-
ſus alia quæſtio, an eum ſemper is faciat, qui reſpondet. Cui rei præcipuè re-
pugnat Cornelius Celſus, dicens: Non à depulſione ſumi, ſed ab eo qui pro-
poſitionem ſuam cõfirmet, ut ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab ac-
cuſatore naſcatur, quia is uelit probare, ſi iure occiſum reus dicit, translata

in recentioribus codicibus additur, uel depulſionem, quod tamen non puto in antiquis reperiri.

probationis neceſsitate, idem à reo fiat, & ſit eius intentio. Cui non accedo equidem, nam eſt uero propius quod contrà dicitur, nullam eſſe litem, ſi is cum quo agitur nihil reſpondeat, ideoq; fieri ſtatum à reſpondente. Mea tamen ſententia uarium id eſt, & accidit pro cõditione cauſarũ, † quia uideri poteſt propoſitio aliquando ſtatum facere, ut in coniecturalibus cauſis, utitur enim coniectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo inficialem eſſe dixerunt, & in ſyllogiſmo tota ratiocinatio ab eo eſt qui intendit. Sed quia uidetur illis quoq; neceſsitatem hos ſtatus exequendi facere qui negat, ijs enim ſi dicat non feci, coget aduerſarium coniectura uti, & ſi dicat, non habet legem ſyllogiſmo. Concedamus ex depulſione naſci ſtatum, nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, ſtatum faciat. Sit enim accuſatoris intentio: Hominem occidiſti, ſi neget reus, faciet ſtatum qui negat. Quid ſi confitetur, ſed iure à ſe adulterum dicit occiſum? nempè legem eſſe certum eſt, quæ permittat, niſi aliquid accuſator ei reſpondeat nulla lis eſt: Non fuit, inquit adulter. Ergo depulſio incipit eſſe actoris, ille ſtatum faciet. Ita erit quidem ſtatus ex prima depulſione, ſed ea fiet ab accuſatore, non à reo. Quid? quòd eadem quæſtio poteſt eundem uel accuſatorem facere, uel reum. Qui artem ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat, qui ſe Prætori in hortis oſtenderat, neq; erat productus, ſedit in quatuordecim ordinibus. Nempè intentio eſt, artem ludicram exercuiſti: Depulſio, non exercui, artem ludicram: Quæſtio, quid ſit artem ludicrã exercere. Si accuſabitur theatrali lege, depulſio erit rei: ſi excitatus fuerit de ſpectaculis, & aget † iniuriarũ, depulſio erit accuſatoris. Frequentius tamen illud accidet, quod eſt à pluribus traditum. Effugerunt has quæſtiones, qui dixerũt ſtatum eſſe id quod appareat ex intentione & depulſione, ut feciſti, non feci, aut rectè feci. Viderimus tamen, utrum id ſit ſtatus, an in eo ſtatus. Hermagoras ſtatum uocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referãtur. Noſtra opinio ſemper hæc fuit, ut cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtionũ ſtatus, in eo crederem ſtatum cauſæ, quod eſſet in eo potentiſsimũ, & in quo maximè res uerteretur. Id ſi quis generalẽ quæſtionem, † uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quàm ſi aliud adhuc, quo idẽ intelligatur, eius rei nomen inuenerit:

Ald. & quia

Ald. iniuriam

cauſam generalem

nerit: quanquam tota uolumina in hanc diſputationem impendiſſe multos ſciam, nobis ſtatū dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc uidetur mihi præcipuum ſtudium quoq; diuerſa tradendi fuiſſe, adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, qui nec generales, qui'ue ſpeciales ſint ſtatus conuenit. Ac primum Ariſtoteles elementa decem conſtituit, circa quæ uerſari uidetur omnis quæſtio, οὐσίαν, quam Plautus eſſentiam uocat. Nec ſanè aliud eſt eius nomen latinū. Sed ea quæritur, an ſit. Qualitatem, cuius apertus intellectus eſt. Quantitatem, quæ dupliciter à poſteribus diuiſa eſt, quàm magnum & quàm multum ſit. Ad aliquid, unde ductæ translatio & comparatio. Poſt hæc, Vbi, & Quando: deinde Facere, Pati, Habere, quod eſt quaſi armatum eſſe, et ueſtitum eſſe, nouiſſimè κεῖσθαι, quod eſt compoſitum eſſe quodammodo, ut ſedere, ſtare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad ſtatus pertinere, cætera ad quoſdam locos argumentorum uidentur. Alij nouem elementa poſuerunt: Perſonam, in qua de animo, corpore, extra poſitis quæratur, quod pertinere ad coniecturæ & qualitatis inſtrumenta uideo: Tempus, quod χρόνον uocant, ex quo quæſtio, an is, quem dum addicta eſt mater peperit, ſeruus ſit natus: Locus, unde controuerſia uidetur, an fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit, qui domo latuit: Tempus iterum, quod † καιρὸν appellant, hanc autem uideri uolunt ſpeciem illius temporis, ut æſtatem, uel hyemē. Huic ſubijcitur ille in peſtilentia comeſſator: Actum, id eſt † πρᾶξιν quod eò referunt, ſciens commiſerit, an inſciens: neceſſitate, an cauſa, & talia. Numerum, qui cadit in ſpeciem quantitatis, an † Traſybulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos ſuſtulerit. Cauſam, cui plurimæ ſubiacent lites, quoties factum non negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factum, defenditur. Τρόπον, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum, hinc eſt, adulter loris cæſus, uel fame necatus. Occaſionem factorum, quod eſt apertius, quàm ut uel interpretandum, uel exemplo ſit demonſtrandum, tamen ἀφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullam quæſtionem extra hæc putāt. Quidam detrahunt duas partes, numerum, & occaſionem, & pro illo quē dixi † actu, ſubijciunt res, id eſt, πράγματα. Quæ, ne præterijſſe uiderer, ſatis habui attingere. Cæterum, his nec ſtatus ſatis oſtendi, nec omnes contineri locos credo, quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraq; re

Decem elementa Ariſtoteles

Plautus hoc uerbo primꝰ uſus eſt, quare rectius qui pro Flauius Plautus ſubſtituunt, uſque huc enim corrupte ſane ita lectū eſt.

Ald. calefacere, ſtare, iraſci

Ald. πρᾶξιν

Ald. καιρὸν

Thraſymacho

Ald. actum

dicam. Erunt enim plura multò, quàm quæ de his elementis comprehendũtur. Apud plures authores legi placuiſſe quibuſdam, unum omnino ſtatum eſſe coniecturalem. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq; ego uſquam reperire potui. Rationem tamen hanc ſecuti dicuntur, quòd res omnis ſignis colligeretur quomodo libet. Sunt qui qualitatis quoq; ſolum ſtatum faciant, quia ubiq;, qualis ſit cuiuſq; rei natura, quæri poteſt: ſed utrocunq; modo, ſequetur ſumma confuſio. Neq; intereſt, unum quis ſtatum faciat, an nullum, ſi omnes cauſæ ſint conditionis eiuſdem. Coniectura eſt à [margin: Iuxta] *coniectu, id eſt, directione quadam rationis † ad ueritatem, unde etiã ſomniorum, atq; ominum interpretes, coniectores uocamus. Appellatum tamẽ eſt hoc genus uariè, ſicut in ſequentibus apparebit.*

Coniectura unde.

Quot, & qui Status. Cap. VIII.

FVERVNT *qui duos Status facerent. Archidemus Coniecturalem & Finitiuum, excluſa qualitate, quia ſic de ea quæri exiſtimabat, quid eſſet iniquum, quid iniuſtum, quid dicto non audientem eſſe, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuerſa ſententia eorum fuit, qui duos quidem ſtatus eſſe uoluerunt, ſed unum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis, quem nos dicimus coniecturalem, cui ab inficiendo nomen, alij in totum dederũt, alij in partem, quia accuſatorem coniectura, reum inficiatione uti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui* δικαιολογικὸς *Græcè dicitur. Sed quemadmodũ ab Archidemo Qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata Finitio. Nam ſubijciunt eam iuridiciali, quærendumq; arbitrantur, iuſtum'ne ſit ſacrilegiũ appellari, quod obijciatur, uel furtum, uel amentiam. Qua in opinione † Pamphilus fuit, ſed Qualitatem in plura partitus eſt. Plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem de qua non conſtet, & in rem, de qua conſtet. Nam eſt uerum, nec aliter fieri poteſt, quàm ut aut certum ſit factum eſſe quid, aut non ſit: ſi non eſt certum, coniectura ſit: ſi certum eſt, reliqui Status. Nam idem dicit Apollodorus, cum Quæſtionem aut in rebus extrà poſitis, quibus coniectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimet poſitam, quorum illud* πραγματικὸν, *hoc* περὶ ἐννοίας *uocat: idemq;* ἄπορον, καὶ προληπτικὸν *dicunt, † quibus dubiũ, & præſumptũ ſignificatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an ſit, & de accidentibus ei, quod eſſe conſtat,*

Pamphidus πάμφειλος ἀπολλονιάτης ῥύτορ διάσημος. ut in fragmento Herodiani de nominibus proprijs

Ald. quo

†,cõſtat,id eſt περὶ οὐσίας, καὶ συμβεβηκότων exiſtimat quæri. Nam in his o- Ald.conſtat
mnibus prius genus Coniecturam habet, ſequens reliqua. Sed hæc reliqua
Apollodorus duo uult eſſe, Qualitatem, & de nomine, id eſt, Finitiuã. The-
odorus, Quid, Quale, Quantum, Ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de
alio, modò Qualitatem eſſe, modò Finitionem uelint. In duo & Poßidoni-
us diuidit, nomen & res. In uoce quæri putat, An ſignificet quicquam mul-
ta, quomodo rebus coniecturam, quod κατάστασιν uocat, & Qualitatem, &
Finitionem, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν, & Ad aliquid. Vnde & † alio diui- Ald.illa
ſio eſt, alia eſſe ſcripta, alia inſcripta. Celſus Cornelius duos et ipſe fecit Sta-
tus generales. An ſit, Quale ſit. Priori ſubiecit Finitionem, quia æquè quæ-
ratur, An ſit ſacrilegus, qui nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui priua-
tam pecuniam confitetur ſe ſuſtuliſſe. Qualitatem, in rem & ſcriptum di-
uidit. Scripto quatuor partes Legales, excluſa Translatione: Quantitatẽ,
& mentis † Quæſtionem, Coniecturæ ſnbiecit. Eſt etiam alia in † duos di- Ald.Quæſtiones duo
uidendi Status ratio, quæ docet, aut de ſubſtantia controuerſiam eſſe, aut
de Qualitate. Ipſam porrò Qualitatem, aut in ſummo genere conſiſtere,
aut in ſuccedentibus. De Subſtantia eſt coniectura. Quæſtio enim tracta-
tur rei, An facta ſit, An fiat, An futura ſit. Interdum etiam † mentis, id'que Ald.intentionis
melius, quàm quod his placuit, qui Statum eundem facti nominauerunt, tan-
quam de præterito tantum, & tantum de facto quæreretur. Pars Quali-
tatis, quæ eſt de ſummo genere, rarò in iudicium uenit, quale eſt, Id'ne ſit
honeſtum, quod uulgò laudatur. Succedentium autem, aliæ de communi ap-
pellatione, ut, ſit'ne ſacrilegus, qui pecuniam priuatam ex templo furatus
eſt, aut de re denominata, ubi & factum eſſe certum eſt, nec dubitatur, qd
ſit quod factum eſt. Cui ſubiacent omnes de honeſtis, iuſtis, utilibus quæſti-
ones. His etiam cæteri Status contineri dicuntur: quia & Quantitas, mo-
dò ad Coniecturam referatur, ut, maior'ne ſol quàm terra: modò ad Quali-
tatem, quanta pœna quempiã, quanto'ue præmio ſit affici iuſtum. Et Trãſ-
latio uerſetur circa Qualitatẽ, & Definitio pars ſit Translationis. Quin
& contrariæ leges, & ratiocinatiuus Status, id eſt, Syllogiſmus, et plerun-
que ſcripti & uoluntatis, æquo nitantur, niſi quod hic tertius aliquando
Coniecturam accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor. Ambiguitatem uerò
ſemper Coniectura explicari neceſſe ſit, quia cum ſit manifeſtum, uerborũ

duplicem eſſe intellectum, de ſola quæritur uoluntate. A plurimis tres ſunt facti generales Status, quibus & Cicero in Oratore utitur. Et omnia, quæ aut in cõtrouerſiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, Sit ne, Quid ſit, Quale ſit, quorum nomina apertiora ſunt, quàm ut docenda ſint. Idem Patrocles ſentit. Tres fecit & M. Antonius his quidem uerbis. Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes naſcuntur, Factum, Non factum, Ius: iniuria, Bonum: Malum. Sed quoniam quod iure dicimur feciſſe, non hunc ſolum intellectum habet, ut lege, ſed illum quoque, ut iuſtè feciſſe uideamur, ſecuti Antonium, apertius uoluerunt eoſdem ſtatus diſtinguere. Itaque dixerunt Coniecturalem, Legalem, Iuridicialem. Qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt ſpecies, ita ut Legali ſubijcerent Finitionẽ, & alios qui ex ſcripto dicuntur legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur: & ſcripti, & ſententiæ, uel uoluntatis, id eſt, κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν: & μετάληψιν, quam nos uariè translatiuam, tranſumptiuã, tranſpoſitam uocamus: Συλλογισμὸν, quem accipimus ratiocinatiuum, uel collectiuum: ambiguitatis, quæ Ἀμφιβολία nominatur. Quos poſui, quia & ipſi à pleriſq; ſtatus appellantur, quibuſdam legales potius quæſtiones eas dici placuit. Quatuor † fecit Athenæus, Προτρεπτικὴν στάσιν, uel Παραινετικὴν, id eſt, exhortatiuum, qui ſuaſoriæ eſt proprius, Συντελικὸν, qua coniecturam ſignificari, magis ex his quæ ſequũtur, quàm ex ipſo nomine apparet. ὑπαλλακτικὴν ea finitio eſt, mutatione enim nominis conſtat iuridicialem, eadẽ appellatione Græca qua cæteri † uſus. Nam eſt, ut dixi, multa in nominibus differẽtia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν translationem eſſe exiſtiment, ſecuti hãc mutationis ſignificationem. Fecerunt alij totidem ſtatus, ſed alios, An ſit, Quid ſit, Quale ſit, Quantum ſit, ut Cæcilius, & Theon. Ariſtoteles in Rhetoricis etiam ſic omne opus diuidit in ueritatem, & petenda, ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ, & de eodem, atq; alio partiẽdo † tãdem ad hoc peruenit, ut An ſit, Quid, Quale, Quantum, &, Quàm multum ſit, quærendũ putet. Quodam tamen loco Finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit, quædam ſic defendi: ſuſtuli, ſed non furtum feci: percuſſi, ſed non iniuriam feci. Poſuerat et Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, ut in facto Coniectura, in nomine Finitio, in genere Qualitas, in actione Ius intelligeretur, Iuri ſubiecerat Translationem. Verum hic legales quoque quæſtiones

Margin notes: Cicero. 2. de Orat. — dicit — Ald. uſi — Ald. tamen — Libri Rhetorices, an partitionibus.

quæſtiones alio loco tractat, ut ſpecies actionis. Fuerũt qui facerent quinque, Coniecturam, Finitionem, Qualitatem, Quantitatẽ, Ad aliquid. Theodorus quoque ut dixi, iiſdem generalibus capitibus utitur, An ſit, Quid ſit, Quale ſit, Quantum ſit, Ad aliquid. Hoc ultimum maximè in Cõparatiuo genere uerſari putat, quoniam melius ac peius, maius ac minus, niſi aliò relata, non intelliguntur. Sed in illas quoq; translatiuas, ut ſuprà ſignificaui, quæſtiones incidunt, an huic † ius agendi ſit, uel facere aliquid conueniat, An contra hunc, An hoc tempore, An ſic. Omnia enim iſta referri, ad aliquid neceſſe eſt. Alij ſex ſtatus putant ſcilicet Coniecturam, quam γένεσιν uocant, & Qualitatem, & Proprietatem, id eſt, ἰδιότητα, quo uerbo Finitio oſtenditur: & Quantitatem, quam ἀξίαν dicunt, & Comparationem, et Translationem, cuius † adhuc nouum nomen inuentum eſt μετάστασις, nouum † tanquã in Statu, alioqui ab Hermagora inter ſpecies iuridiciales † uſitatum. Alijs ſeptem eſſe placuit, à quibus nec Translatio, nec Quantitas, nec Comparatio recepta eſt, ſed in horum trium locũ ſubditæ quatuor Legales, adiectæq; illis tribus Rationalibus. Alij peruenerunt uſque ad octo. Translatione ad ſeptem ſuperiores adiecta. A' quibuſdam deinde diuiſa Ratio eſt, ut Status rationales appellarent quæſtiones, quemadmodum ſuprà dixi, Legales, in illis de re, in his de ſcripto quæreretur. Quidam in diuerſum, hoc Status eſſe, illas quæſtiones maluerunt. Sed alij rationales tres putauerunt: An ſit, Quid ſit, Quale ſit. Hermagoras ſolùm quatuor, Coniecturam, Proprietatem, Translationem, Qualitatem, quam per accidentia, id eſt, κατὰ συμβεβηκὸς uocat, hac interpretatione, An illi accidat uiro bono eſſe, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetendis, & fugiendis, quæ eſt pars Deliberatiua, de perſona, ea oſtenditur Laudatiua, Negotialem, quã πραγματικὸν uocat, in qua de rebus ipſis quæritur, remoto perſonarum complexu, ut ſit'ne liber, qui eſt in aſſertione: An diuitiæ ſuperbiam pariant, an iuſtum quid, an bonum ſit. Iuridicialem, in qua ferè eadem, ſed certis, deſtinatiſq; perſonis quæratur, an ille iuſtè hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico, aliam eſſe loci negotialis † interpretationẽ, cum ita ſcriptum ſit: Negotialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſyderatur, cui diligentiæ præeſſe apud nos Iuris conſulti exiſtimantur. Sed quod ipſius de his Libris iudicium fuerit, ſuprà dixi. Sunt e-

uis

Ald. ab hoc inquam

Ald. ponitur uſitatum

explicationem

Ald. ſcholæ *enim uelut res regeſtæ in hos cōmētarios, quos adoleſcēs deduxerat † ſcho*
la: & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt. Siue eum mouit, quòd Hermago-
ras prima in hoc loco poſuit exēpla ex quæſtionibus iuris: ſiue quòd Græci
πραγματικοὺς *uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherri-*
Lib. Rhetori. ad Theodecten. 3. *mos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq́; culpari, tanquam falſa præcipiat, nō*
poteſt. Nos ad Hermagoram. Tranſlationem hic primus omnium tradidit,
quanquam ſemina eius quædam, citra nomen ipſum apud Ariſtotelem repe-
riuntur. Legales autem quæſtiones has fecit, ſcripti, & uoluntatis, quam
ipſe uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, *id eſt, dictum, & exceptionem, quo-*
rum prius ei cum omnibus commune eſt: exceptionis nomen minus uſitatū,
ratiocinatiuum ambiguitatis, legum contrariarū. Albutius eadem diuiſione
uſus, detrahit Tranſlationem, ſubijciens eam iuridiciali. In legalibus quoq;
quæſtionibus nullum putat eſſe, qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura in-
uenturos adhuc, qui legere antiquos ſtudioſius uolent. Sed ne hæc quoque
exceſſerint modum uereor. Ipſe me paulùm in alia quam prius habuerim
opinione, nunc eſſe confiteor. Et fortaſſe tutiſſimum erat, modò famæ ſtu-
denti, nihil ex eo mutare, quod multis annis non ſenſiſſem modò, uerumē-
tiam approbaſſem. Sed non ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulanti, in eo
præſertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem componi-
Hippocrates *mus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinæ,*
uidetur honeſtiſſimè feciſſe, quòd quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarēt,
De Orat. 1. *confeſſus eſt. Et M. Tullius non dubitauit aliquos † iam æditos libros, alijs*
Ald. aliquos ſuos libros iam *poſtea ſcriptis ipſe damnare. Sicut † Catulum atq; Lucullum, & hos ipſos,*
Catullum *de quibus modò ſum locutus, artis Rhetorices. Etenim ſuperuacuus † foret*
fuerit *in ſtudijs longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; ta-*
men ex his quicquam, quæ tum præcepi, ſuperuacuum fuit. Ad eaſdem e-
nim particulas hæc quoq;, quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem
didiciſſe pœniteat Colligere tantum eadem, ac diſponere paulò ſignifican-
tius conor. Omnibus autem ſatisfactum uolo, non me hæc ſerius demonſtra-
Videtur hæc uox a neoterico quodā inſerta eſſe, caret enim ea Ald. quoque. *re alijs, quàm mihi ipſi † demonſtrauerim ac perſuaſerim. Secundum pluri-*
mos authores ſeruabam treis rationales ſtatus, Coniecturam, Finitionem,
Qualitatem, unum legalem. Hi mihi ſtatus generales erant. Legalem in
quinq; ſpecies partiebar, Scripti, & Voluntatis, Legum contrariarū Col-
lectiuum.

lectiuum, Ambiguitatis Translationis: nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus alios Legales, alios Rationales eſſe: ita non erit ſtatus, ſed quæſtionũ genus, alioquin & Rationalis ſtatus eſſet. Ex ijs etiam quos ſpeciales uocabam, remoui Translationem, frequenter quidem (ſicut omnes qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſunt) teſtatus, & in ipſis etiam illis ſermonibus, me nolente uulgatis, hoc tamen complexus, uix in ulla controuerſia Translationis ſtatũ poſſe reperiri, ut non & alius in eadem re rectè dici uideretur, ideoq; à quibuſdam eum excluſum. Neque ignoro multa transferri, cum in omnibus ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint Quæſtiones, An huic, An cum hoc, An hac lege, An apud hunc, An hoc tempore liceat agere, & ſi qua ſunt talia. Sed perſonæ, tempora, actiones, cæteraq; propter aliquam cauſam transferuntur. Ita nõ eſt in translatione quæſtio, ſed in eo, propter quod transferuntur. Non debes apud Prætorem petere fidei commiſſum, ſed apud Conſules, maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur an maior ſumma ſit, facti controuerſia eſt. Non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuiſti: iudicatio eſt, an potuerit. Non debuiſti interdicere, ſed petere, an rectè interdictum ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedunt legitimis quæſtionibus. An non præſcriptiones etiã, in quibus maximè uidetur manifeſta translatio, eaſdem omnes ſpecies habent, quas eæ leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut de ſcripto, & ſententia, uel ratiocinatione quæratur? deinde ſtatus ex quæſtione oriatur: Translatio non habet quæſtionem, de qua contendit Orator, ſed † per quam contendit. Hoc apertius. Occidiſti hominem, Non occidi. Quæſtio, An occiderit. Status, coniectura non eſt. Tale: Habeo Ius actionis, non habes, ut ſit quæſtio, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionem nec ne, ad euentum pertinet, nõ ad cauſam: & ad id quod pronunciat Iudex, non id, propter quod pronunciat. Hoc illi ſimile eſt: Puniendus es, non ſum, uidebit Iudex an puniendus ſit. Sed non hic erit quæſtio, nec hic ſtatus. Vbi ergo? Puniendus es, hominem occidiſti, non occidi, an occiderit. Honorandus ſum, non es, num ſtatum habet? non ut puto. Honorandus ſum, quia Tyrannum occidi, non occidiſti. quæſtio, & ſtatus. Similiter, Non rectè agis, rectè ago, non habet ſtatum. Vbi eſt ergo? Non rectè agis, ignominioſus, quæritur an

Ald. propter

Ald. & quæſtione
Ald. cauſæ nō eſt

ignominioſus ſit, aut, an agere ignominioſo liceat, † et quæſtio eſt, & ſtatus. Ergo Tranſlatiuum genus † cauſæ eſſe, ut comparatiuum, & mutuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi, Ius habeo, non habes: occidiſti, rectè occidi, non nego. Sed ne hæc res ſtatum facit. Non enim ſunt hæ propoſitiones, alioqui cauſa non explicabitur, ſed cum ſuis rationibus. Scelus cōmiſit Horatius, ſororem enim occidit, non commiſit, debuit enim occidere eam, quæ hoſtis morte mœrebat. quæſtio, an hæc iuſta cauſa. Ita qualitas. Ac ſimiliter in Tranſlatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioſo non eſt actio: Habeo ius, quia abdicatio actio non eſt. Quæritur quid ſit actio, finiemus, non licet abdicare filios, Syllogiſmus. Item cætera per omnes, & Rationales, & Legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdam, qui Tranſlationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo: Hominem occidi iuſſus ab Imperatore, dona templi cogente Tyranno dedi, deſerui tempeſtatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, id eſt, non per me ſtetit, ſed per illa. À quibus etiam liberius diſſentio. Non enim actio transfertur, ſed cauſa facti, q̃ accidit penè in omni defenſione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio, non recedit à forma Qualitatis, dicit enim ſe culpa uacare, ut magis Qualitatis duplex ratio facienda ſit: Altera, qua & factum defenditur: Altera, qua tantum reus. Credendum eſt igitur his, quorū authoritatem ſecutus eſt Cicero tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærantur, An ſit, Quid ſit, Quale ſit. Quod ipſa etiam nobis natura præſcribit. Nam primùm oportet ſubeſſe aliquid, de quo ambigitur, quod, quid ſit, & quale ſit, certè non poteſt æſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit. Ideoq; ea prima quæſtio, ſed non ſtatim quod eſſe manifeſtum, etiam quid ſit, apparet. Hoc quoq; conſtituto, nouiſſima Qualitas ſupereſt, nec ijs exploratis aliud eſt ultrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in Demonſtratiua, Deliberatiua, Iudiciali materia utique tractantur. Hæc rurſus iudiciales cauſas, & Rationali parte, & Legali continet. Nec enim ulla iuris diſceptatio niſi Finitione, Qualitate, Coniectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fuſa ratio: etſi non ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior uia. Diſcant igitur ante omnia, quadripartitam in omnibus cauſis eſſe rationem, quam primam intueri debeat, qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſſimùm incipiam, longè fortiſſima tu-

Tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærantur, ab Iſocrate primū dictū. Ariſtoteles addit cauſam, nēpe quare ſit.

endi

endi ſe ratio eſt, ſi quod obijcitur, negari poteſt. proxima,ſi non id quod obijcitur,factum eſſe dicitur. Tertia,honeſtiſſima† eſt, qua rectè factum defenditur. Quibus ſi deficiantur,ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neque negari, nec defendi poteſt,ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæſtiones, ſiue actionis,ſiue tranſlationis.Sunt enim quædã non laudabilia natura,ſed iure conceſſa,ut in XII. tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quam legem mos publicus repudiauit, etiam aliquid æquum, ſed prohibitũ iure,ut libertas teſtamentorũ.Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt,quàm ut probet factum eſſe,hoc eſſe factum,non rectè factum,iure ſe intendere.Ita circa ſpecies eaſdem lis omnis uerſabitur,tranſlatis tantũ aliquando partibus,ut in cauſis, in quibus de præmio agitur, rectè factũ petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita, formæq; actionis, quæ tum generales ſtatus uocabam, in duo,ut oſtendi, genera deſcendunt,Rationale & Legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtendiſſe Coniecturam,Finitionem, Qualitatem. Legalium plures ſint ſpecies neceſſe eſt,propterea quòd multæ ſunt leges,et uarias habent formas. Alia eſt,cuius uerbis nitimur: Alia,cuius uoluntate: Alias nobis, cum ipſi nullam habemus, adiungimus: Alias inter ſe comparamus: Alias in diuerſum interpretamur. Sic naſcuntur hæc ueluti ſimulachra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim & mixta, propriã tamen faciem oſtendentia, ut ſcripti, & uoluntatis, quæ ſine dubio, aut Qualitate, aut Coniectura continentur, & Syllogiſmus, qui eſt maximè Qualitatis,et legis contrariæ, quæ iiſdem, quibus ſcriptum, & uoluntas conſtat,& ἀμφιβολία,quæ ſemper coniectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi,quodque rerum, quodq; ſcripti contemplatione conſtat,communis eſt. Hæc omnia,etiamſi in illos tres ſtatus ueniunt, tamen quia,ut dixi, habent aliquid uelut proprium, uidentur demonſtranda diſcentibus, & permittendum ea dicere uel ſtatus legales, uel quæſtiones, uel capita quædam minora, dum ſciat,nihil ne in his quidẽ,præter tria, quæ prædiximus, quæri. Ad Quantum, & Quàm multum, & Ad aliquid, & ut nonnulli putauerunt,comparatiuos,non eandem rationem habent: ſunt enim hæc non ad † uarietatem iuris, ſed ad ſolam rationem referenda. Ideoq; ſemper in parte, aut Coniecturæ,

Ald. eſt reiſ[?]s

Amphibolia, dubia ſententia, quæ utrinq; bonis autoribus defendi poteſt.

proprietatem

ſturæ, aut Qualitatis ponenda ſunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus quæſtionibus, cum tractare præcepta diuiſionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, *in cauſis ſimplicibus ſingulos Status eſſe cauſarum, quæſtionũ autem quæ uelut ſubiacentes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, ſæpe in unam cadere plures poſſe.* Etiam *credo aliquando dubitari, quo Statu ſit utendum, cum aduerſus unam intentionem plura opponuntur, & ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimum, quem actor optimè tueatur: ita hic quoq; poſſe dici, eum Statum eſſe faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere uirium poſſit Orator.* Ideoq; pro Milone *aliud* Ciceroni *agenti placuit, aliud* Bruto, *cùm exercitationis gratia componeret orationem, cum ille iure tanquam inſidiatorem occiſum, & tamen non* Milonis *conſilio dixerit, hic etiam gloriatus ſit, occiſo malo ciue.* In *cõiunctis uerò poſſe duos, † uel tres inueniri, uel diuerſos, ut ſi quis aliud ſe non feciſſe, aliud rectè feciſſe defendat: uel generis eiuſdem, ut ſi quis duo crimina, uel omnia neget.* Quod *accidit etiam, ſi de una re quæratur aliqua, ſed eam plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerſo, ut cũ hic teſtamento, ille proximitate nitatur.* Quoties *autem aliud alij petitori opponitur, diſſimiles eſſe* Status *neceſſe eſt, ut in illa controuerſia, teſtamenta legibus facta, rata ſint.* Inteſtatorum *parẽtum liberi hæredes ſint.* Abdicatus, *ne quid de bonis patris capiat.* Nothus *ante legitimum natus, legitimus filius ſit, poſt legitimum natus tantum ciuis.* In *adoptionem dare liceat.* In *adoptionem dato, redire in familiã liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit.* Qui *ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, ſuſtulit nothum, inſtituto hærede abdicato, deceſſit.* Tres *omnes de bonis contendunt,* νόθον, *qui non ſit legitimus* Græci *uocant,* Latinum *rei nomen: ut* Cato *quoque in oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, ideoq; utimur peregrino.* Sed *ad propoſitum.* Hæredi *ſcripto opponitur lex, abdicatus ne quid de bonis patris capiat, fit* Status *ſcripti, & uoluntatis, an ullo modo capere poſſit, an ex uoluntate patris, an hæres ſcriptus.* Notho *duplex fit quæſtio, quòd poſt legitimos natus ſit, & quòd non ſit ante legitimos natus.* Prior Syllogiſmũ *habet, an pro non natis ſint habendi, qui à familia ſunt alienati:* Altera *ſcripti, & uoluntatis: non enim eſſe hunc natum ante legitimum conuenit, ſed uoluntate*

[Margin notes: Bruti oratio pro Milone. — Ald. & — Ciuis, hoc eſt ſtatu liber. — Nothus. — * Cato in oratione pro T. Veturio, et alibi, teſte Nonio.]

uolūtate legis ſe tuebitur, quā dicet talem fuiſſe, ut legitimus eſſet nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non eſſet. Scriptum quoq; legis excludet, dicens: non utique ſi poſtea legitimus natus non ſit, nocere, utetur q; hoc argumento: finge ſolum natum nothum, cuius conditionis erit? tantum ciuis? atqui non erit poſt legitimum natus filius, atqui non erit ante legitimos natus. Quare, ſi uerbis legis ſtari non poteſt, uoluntate ſtandum eſt, Nec quenquam turbet, quòd ex una lege duo Status fiant, duplex eſt, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolente dicitur ab altero: Primū ut tibi redire liceat, hæres ſum, idem ſtatus, qui in petitione abdicati. Quæritur enim, an poſſit eſſe hæres abdicatus? adijcitur communiter à duobus, redire tibi in familiam non licet, non enim pater ſine liberis deceſsit. Sed in hoc propria uſq; eorum quæſtione nitetur. Alter enim dicet, abdicatū quoque inter liberos eſſe, & argumentū ducet ex ipſa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatum, ſi eſſet numero alienorum, nunc quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius ſit, ſed ne† hæres. Status finitiuus, quid ſit filius Rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis partem deceſsiſſe, quibus petitione uſus eſt, ut probaret eſſe ſe filium, niſi fortè & hic finitionem mouet, an liberi ſint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuerſiam, uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti, & uoluntatis, & Syllogiſmus, & præterea Finitio, uel tres illi, qui natura ſoli ſunt Coniectura in ſcripto. & uoluntate, Qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta Finitio. Cauſa quoq;, & Iudicatio, & Continens, eſt in omni genere cauſarum. Nihil enim dicitur, cui non inſit ratio, & quò iudiciū referatur, & quod rem maximè contineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab ijs, qui de iudicialibus cauſis aliqua compoſuerunt, in illam partem differantur. Nūc quia in tria genera cauſas diuiſi, ordinem ſequar.

Alij hæres ſit

De Demonſtratiuo, quod conſtat laude & uituperatione. IX. c

AC potiſsimùm incipiam ab ea, quæ conſtat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Ariſtoteles, atq; eum ſecutus Theophraſtus, à

parte negotiali, hoc eſt, πραγματικῆς remouiſſe, totamq́; ad ſolos auditores relegaſſe, & id eius nominis, quod ab oſtentatione ducitur, propriū eſt. Sed mos Romanus, *etiam negocijs hoc munus inſeruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico alioqui officio, atque ex* Senatuſcōſulto, *magiſtratibus ſæpe mandantur, & laudare teſtem, uel contrà, pertinet ad momentum iudiciorum, & ipſis etiam reis dare laudatores, licet,*
Ald.& *& æditi in* Competitores *in* L·Piſonem, *in* † Clodium, *&* Curionem *libri, ui tuperationē continent, & tamen in Senatu loco ſunt habiti ſententiæ. Neque inficias eo, eſſe quaſdam ex hoc genere materias, ad ſolam compoſitas oſtētationem, ut laudes* Deorum, *uirorumq́;, quos priora tempora tulerūt.* Q*uo ſoluitur quæſtio ſuprà tractata, manifeſtumq́; eſt errare eos, qui nunquam* Oratorem *dicturum, niſi de re dubia, putauerunt. An laudes* Capitolini Iouis, *perpetua ſacri certāminis materia, uel dubiæ ſunt, uel non* Oratorio *genere tractantur?* Vt *deſyderat autem laus, quæ negocijs adhibet, pbationem, ſic etiam illa quæ oſtentationi componitur, habet interim aliquā*
Romulus *ſpeciem probationis.* Vt *qui* Romulum Martis *filium, educatumq́; à lupa dicat, in argumentū cœleſtis ortus utatur his, quòd abiectus in profluentē, non potuerit extingui: quòd omnia ſic egerit, ut genitum præſide bellorum* Deo, *incredibile non ſit: quod ipſum quoque cœlo receptum temporis eius homines non dubitauerint* Q*uædam uerò etiam in defenſionis ſpeciem cadent, ut ſi in laude* Herculis, *permutatum cum* Regina Lydiæ *habitū, & imperata, ut traditur, penſa* Orator *excuſet. Sed proprium laudis eſt, res amplificare & ornare, quæ materia præcipuè quidem in* Deos *et homines cadit, eſt tamen et aliorū animalium, etiam carentiū anima.* Verùm *in* Deis, *generaliter primùm maieſtatem ipſius eorum naturæ uenerabimur, deinde propriam uim cuiusq; & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt.*
Rege omnium Deorum Vis *oſtenditur, ut in* Ioue, † Regundorum *hominum : in* Marte, *belli : in*
Deorum quorundam inuenta. Neptuno, *maris :* Inuenta, *ut artium in* Minerua: Mercurio, *literarum: medicinæ,* Apolline: Cærere, *frugum:* Libero, *uini.* Tum *ſi qua ab his acta uetuſtas tradidit commemoranda.* Addunt *etiam* Dijs *honorem parentes, ut ſi*
Ex prima omniū rerū materia, uide Heſiodum in Theogonia. *quis ſit filius* Iouis. Addit *antiquitas, ut his qui ſunt ex chao.* Progenies *quoq;, ut* Apollo, *ac* Diana Latonæ. Laudandum *in quibuſdam, quòd geniti immortales, in quibuſdam, quòd immortalitatem uirtute ſint conſecuti,*

quòd

quòd pietas Principis noſtri, præſentium quoq; temporum decus fecit. Magis eſt uaria laus hominum. Nam primùm diuiditur in tempora, quodq́ue ante eos fuit, quodq́; ipſi uixerunt. In his autem qui fato ſunt functi, etiam quod eſt inſecutum. Ante hominem, patria, ac parentes, maioresq́; erunt, quarum duplex tractatus eſt. Aut enim reſpondiſſe nobilitati pulchrum erit, aut humilius genus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipſum fuit, tempore trahentur, quæ reſponſis, uel augurijs futuram claritatem promiſerunt. Sicut eum, qui ex Thetide natus eſſet, maiorum patre ſuo futurum cecinſſe dicuntur oracula. Ipſius uerò laus hominis, ex animo, & corpore, & extra poſitis peti debet. Et corporis quidem, fortuitorumq́;, cum leuior, tum non uno modo tractanda eſt. Nam & pulchritudinem interim, roburq́; proſequimur honore uerborum, ut Homerus in Agamemnone, atque Achille. Interim confert admirationi multùm etiam infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, ſed bellatorem dicit fuiſſe. Fortuna uerò, tum dignitatem affert, ut in Regibus, Principibusq́;: Nanq; eſt hæc materia oſtendendæ uirtutis uberior, tum quò minores opes fuerunt, eò maiorem beneficijs gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona ſunt, quæq́; homininibus fortè obtigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd † his honeſtè ſit uſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia, cum plurimùm uirium dent in utranq; partem, certiſſimum faciunt morum experimentũ, aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus. Animi uerò ſemper uera laus. Sed nõ una per hoc opus uia ducitur, nanq; aliâs ætatis gradus, geſtarumq́; rerum ordinem ſequi, ſpecioſius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum diſciplinæ, poſthæc operum, id eſt, factorum, dictorumq́; contextus. Aliâs in ſpecies uirtutem diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, continentiæ, cæterarumq́;, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanq; earum geſta erunt. Vtra ſit autem harum uia utilior, cum materia deliberabimus, dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis, aut primus, aut certè cum paucis feciſſe dicetur: ſi quid præterea ſupra ſpem, aut expectationẽ, præcipuè, quod aliena potius cauſa, quam ſua. Tempus quod finem hominis inſequitur, non ſemper tractare contingit, non ſolùm quòd uiuentes aliquando laudamus, ſed quòd rara hæc occaſio eſt, ut referri poſſint diuini honores & decreta, ut publicæ ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ enumeraue-

Achilles.) Thetidis & Pelei filius oraculum extat apud Catullũ in Argonauticis.

quis

uitijs uicinitas, utendum proxima deriuatione uerborum, ut pro temerario fortem, prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus, quæ eadem etiam contra ualent, quod quidem Orator, id eſt, uir bonus nunquã faciet, niſi fortè cõmuni utilitate ducatur. Laudantur autem urbes ſimiliter atq; homines: Nam pro parente eſt conditor, & multum autoritatis affert uetuſtas, ut his qui terra dicuntur orti, & uirtutes ac uitia circa res geſtas, eadẽq; in ſingulis. Illa propria, quæ ex loci poſitione, aut munitione ſunt. Ciues illis, ut hominibus liberi, decori. Eſt laus † & operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor, † ſpectari ſolet. Honor, ut in templis: Vtilitas, ut in muris: Pulchritudo uel autor, utrobiq;. Eſt & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem, in quibus ſimiliter ſpeciem, & utilitatem intuemur, ſpeciem maritimis, planis, amœnis: Vtilitatem, ſalubribus, fertilibus. Erit etiam dictorum honeſtorũ, factorumq; laus generalis, erit & rerum omnis modi. Nam & ſomni, & ſcriptæ laudes, & quorundam à Medicis ciborum. Itaq; ut non conſenſi hoc laudatiuum genus circa ſolam uerſari honeſti quæſtionem, ſic qualitate maximè contineri puto, quanquam omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſint, his quoq; uſum C. Cæſarẽ in uituperando Catone notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid ſimile ſuaſorijs, quia plerunq; eadem illic ſuaderi, hic laudari ſolent.

Ald. & magnitudo operum

Ald. expectari

In Verrem Actione 4.

De Suaſoria ſeu deliberatiua, & Proſopopœia. Cap. X.

DEliberatiuas quoq; miror à quibuſdam ſola utilitate definitas. Ac ſi quid in his unum ſequi oporteret, potior fuiſſet apud me Ciceronis ſententia, qui hoc materiæ genus, dignitate maximè contineri putat. Nec dubito quin hi, qui ſunt in illa priore ſentẽtia, ſecundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, niſi quod honeſtum eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio uerißima, ſi conſilium contingat ſemper bonorũ atq; ſapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq; præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendũ. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem utilia quoq; exiſtiment. quæ turpia eſſe dubitare nõ poßunt, utilitatis ſpecie ducti probẽt,

ut fœdus Numantinum, *iugumq́;* Caudinum. *Ne qualitatis quidem ſtatu, in quo & honeſtorum, et utilium quæſtio eſt, complecti eas ſatis eſt. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus eſt.* Nõnunquam *etiam tractatur aliqua finitio.* Aliquando *etiam incidere poſſunt legales tractatus in priuata maximè conſilia, ſi quando ambigitur, an liceat.* De *coniectura paulò* In olynthiacis. Philippi 9. & 8. *poſt pluribus.* Interim *eſt finitio apud* Demoſthenem, *det* Haloneſum Philippus *an reddat.* Apud *Ciceronẽ in Philippicis quid ſit tumultus.* Quid? *nõ illa ſimilis iudicialium quæſtio, de ſtatua* Seruij Sulpitij? *an his demum ponenda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti?* Ergo *pars deliberatiua, quæ eadem ſuaſoria dicitur de tempore futuro cõſultans, quærit etiam* Proœmium deliberatiuum & demonſtratiuum *de præterito, officijs conſtat duobus, ſuadendi & diſſuadendi.* Proœmio, *quale eſt in iudicialibus, non ubiq; eget, quia cõciliatus eſt ei quiſq; quem conſulit.* Initium *tamen quodcunq;, debet habere aliquam* Proœmij *ſpeciem, nec enim abruptè, nec undelibet incipiendum: quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum.* In *ſenatu, & utiq; in concionibus, eadem ratio quæ apud* Iudices, *acquirẽdæ ſibi plerunq; eorum, apud quos dicendum ſit, beneuolentiæ.* Nec *mirum, cum etiam in* Panegyricis *petatur audientium fauor, ubi emolumentũ non utilitate aliqua, ſed in ſola laude con*Ariſtote. 3 Rhet. *ſiſtit.* Ariſtoteles *quidem, nec ſine cauſa putat, & à noſtra & ab eius qui diſſentiet, perſona, duci frequenter in conſilijs exordium, quaſi mutuantibus hæc nobis à iudiciali genere, nonnunquã etiam, ut minor res, maior'ue uideatur.* In *demonſtratiuis uerò* Proœmia *eſſe maximè libera exiſtimat.* Nam *& longè à materia duci ut in* Helenes *laude* Iſocrates *fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idem in* Panegyrico, *cum quæritur, plus honoris corporum, quàm animorum uirtutibus dari.* Et Gorgias *in* Olympico, *lau*Ald. Caius Saluſtij porœmia. *dans eos, qui primi tales inſtituerunt conuentus.* Quos *ſecutos uidelicet* † *Criſpus Saluſtius in bello* Iugurthino, *& Catilinario, nihil ad hiſtoriam pertinentibus principijs orſus eſt.* Sed *nunc ad ſuaſoriam, in qua etiam cum* Proœmio *utemur, breuiore tamen, & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus eſſe contenti.* Narrationem *uerò nunquam exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id, de quo conſulit.* Extrinſecus *poſſunt pertinentia ad deli*[illegible]ciare *berationẽ multa* † *narrari.* In *cõcionibus ſæpe eſt etiã illa quæ ordinẽ rei*

docet

docet, neceſſaria ad effectus, ut quæq; maximè poſtulabit. Nam & conci
tanda, & lenienda, atq; remittenda frequenter eſt ira: & ad metum, cupi
ditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam
mouenda miſeratio, ſiue ut auxilium obſeſſis feratur, ſuadere oportebit,
ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valet autem in conſilijs auto
ritas plurimum. Nam & prudentiſſimus eſſe, haberiq; & optimus debet,
qui ſententiæ ſuæ de utilibus atq; honeſtis credere omnes uelit. In iudicijs
enim uulgò fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo, conſilia uerò nemo
eſt qui neget ſecundum mores dari. Græcorum quidē plurimi omne hoc — Ariſtot. 1 Rhet.
officiū concionale eſſe iudicauerunt, & in ſola Reipublicæ adminiſtratio
ne poſuerunt. Quin & Cicero in hac maximè parte uerſatur. Ideoq; ſua — Cicero 2. de Oratore.
ſuris de pace, bello, copijs, †opibus uectigalibus hæc duo præcipuè nota — operibus
eſſe uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipſarum rerū, tum
audientium ratio ſuadendi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas
nam & conſultantium, & conſiliorū plurima ſunt genera. Quare in ſua — In ſuadendo quæ ſint ſpectandā.
dendo, & diſſuadendo, tria primùm ſpectanda erūt: Quid ſit de quo deli
beretur, Qui ſint qui deliberent, Qui ſit qui ſuadeat. Rem, de qua deli
beratur, aut certum eſt poſſe fieri, aut incertū. Si incertum, hæc erit quæ
ſtio ſola, aut potentiſſima: ſæpe enim accidet, ut prius dicamus. Ne ſi poſ
ſit quidē fieri, eſſe faciendum: deinde, fieri nō poſſe. Cū autem de hoc quæ
ritur, cōiectura eſt, an Iſthmos intercidi, an ſiccari palus Pontina, an por
tus fieri Hoſtiæ poſſit, an Alexander terras ultra Oceanū ſit inuenturus.
Sed in his quoq;, quæ conſtabit poſſe fieri, coniectura erit aliquando, ut ſi
quæratur: An utiq; futurū ſit, ut Carthaginē ſuperent Romani, ut redeat
Hannibal, ſi Scipio exercitū in Africam tranſtulerit, ut ſeruent fidē Sam-
nites, ſi Romani arma depoſuerint. Quædā & fieri poſſe, & futura eſſe
credibile eſt, ſed aut alio tēpore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi cōiectu
ræ non erit locus, alia ſunt intuenda. Et primùm, aut propter ipſam rē de
qua ſententiæ rogantur, conſultabitur, aut propter alias interuenientes
extrinſecus cauſas. Propter ipſam deliberant P.C. an ſtipendium militi cō
ſtituant. Hæc materia ſimplex erit. Accedunt cauſæ, aut faciendi, ut deli-
berent. P.C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus: aut non facien
di, ut deliberat C. Cæſar, an perſeueret in Germaniam ire, cum milites — Sumptum id ex

Commentariorũ Lib. 2

paſſim teſtamenta facerent Hæ ſuaſoriæ duplices ſunt, Nam & illic cauſa delberan li eſt, quòd bellũ Galli minitentur, eſſe tamen quæſtio poteſt, dedendi'ne fuerint etiam citra hanc denunciationem, quia contra fas, cũ legati miſſi eſſent, prælium inierint, Regemq́; ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hanc militũ perturbationem, eſt tamen locus quærendi, an citra hunc quoque caſum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari, etiam detractis ſequentibus, poſſet. Partes ſuadendi quidam putauerunt, honeſtum, utile, neceſſarium. Ego non inuenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit † nihil facere, de faciendo autem deliberatur. Quòd ſi hanc uocant neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quæſtio. Vt ſi obſeſſi, & impares, et aqua ciboq́; deſecti, de facienda ad hoſtem deditione deliberent, & dicatur, neceſſe eſt, nempe ſequitur ut hoc ſubijciatur, alioqui pereundum eſt, ita propter idipſum nõ eſt neceſſe, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumuenti. Igitur in his quoq; cauſis, aut de ſola utilitate ambigetur, aut quæſtio inter utile atque honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare uolet, neceſſe habeat uxorem ducere, quis dubitat? ſed ei qui pater uult fieri, liqueat neceſſe eſt, uxorem eſſe ducendam. Itaque mihi ne conſilium quidem uidetur, ubi neceſſitas eſt, non magis, quàm ubi conſtat, quid fieri omnino non poſſe. Omnis deliberatio de dubijs eſt. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, *quod noſtri poſſibile nominant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen ſola eſt. Quas partes non omnes in omnem cadere ſuaſoriam, manifeſtius eſt, quã ut docendum ſit. Tamen apud pleroſq; earum numerus augetur, à quibus ponũtur ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nam fas, iuſtum, pium, æquum, manſuetum quoq; ſic enim ſunt interpretati* τὸ ἥμερον, *et ſiqua adhuc adijcere quis eiuſdem generis uelit, ſubijci poſſunt honeſtati. An ſit autem facile, magnum, iucundum, ſine periculo, ad quæſtionem pertinet utilitatis, qui loci oriuntur ex contradictione eius, quod eſt inutile, difficile, † paruum, iniucundum, periculoſum. Tamen quibuſdam uidetur eſſe nonnunquam de iucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro,*

Partes ſuadendi.

nihil facere non fit neceſſe

Poſſib.) Quam uocem, Ciceronis ſeculo in uſu fuiſſe non puto, nuſquã enim in eius operibus adhuc reperi

prauum

Vt Ariſtot. in Rhet. ad Alex

tro, inſtituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeò ſolutum luxu puto, ut nihil in cauſa ſuadendi ſequatur, præter uoluptatē. Præcedat enim ſēm per aliquid neceſſe eſt, ut in ludis, honor Deorum: in theatro, non utilis laborum remiſſio, deformis, & incommoda turbæ: ſi id non ſit, conflictatio, & nihilominus eadem illa religio, cum theatrum ueluti quodam illius ſacri templum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, ut honeſta faciamus, ut cum illis Opiterginis demus conſilium, ne ſe hoſtibus dedant, quanquam perituri ſint, niſi fecerint: & utilia honeſtis præferimus, ut cum ſuademus, ut bello Punico ſerui armentur. Sed tamen neq; hic planè concedendum eſt, eſſe id inhoneſtum. Liberos enim natura omnes, & iiſdem conſtare elementis, & fortaſſe antiquis etiam nobilibus ortos dici poteſt. Et illic, ubi manifeſtum periculum eſt, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, ſi ſe dediderint, † ſiue hoſtis nō ſeruauerit fidem, ſiue Cæſar uicerit, quod eſt uero ſimilius. Hæc autē quæ tantum inter ſe pugnant, plerunq; nominibus deflecti ſolent. Nam & utilitas ipſa expugnatur ab his qui dicunt, non ſolū potiora eſſe honeſta quàm utilia, ſed ne utilia quidem eſſe quæ non ſunt honeſta: & contrà, quod nos honeſtum, illi uanum, ambitioſum, ſtolidum, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tātum inutilibus comparantur utilia, ſed inter ſe quoq; ipſa, ut ſi ex duobus eligamus, in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam ſuaſoriæ incidūt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret, ita nō tantum utrum melius, ſed quid ſit optimum quæritur. Itemq; contrà. Nec unquam incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ undiq; ſecundū nos ſit. Nam ubi contradictioni locus non eſt, quæ poteſt eſſe cauſa dubitandi? Ita ferè omnis ſuaſoria nihil eſt aliud, quàm comparatio. Videndumq;, quid conſecuturi ſimus, et propter quid, ut æſtimari poſſit, plus in eo quod petimus, ſit commodi, an uerò in eo † per quod petimus incommodi. Eſt utilitatis & in tempore quæſtio. Expedit, ſed non nunc. Et in loco: Non hic. Et in perſona: Non nobis, Non contra hos. Et in genere agendi: Non ſic. Et in modo: Non tantum. Sed perſonam ſæpius decoris cauſa intuemur, quæ & in nobis, et in his qui deliberant, ſpectāda eſt. Itaq; quamuis exempla plurimum in cōſilijs poſſint, quia facilimè ad conſentiendum

andrum

ſi uero hoſti nō ſeruauerint fidem, ſi Cæſar, &c.

Vtilia inter ſe.

Vtrum & quid

propter

Perſona decoris cauſa intuenda.

hominꝭ ducuntur experimentis, refert tamen, quorum autoritas, & qui-
bus adhibeatur. Diuerſi ſunt enim deliberantium animi, duplex conditio.
Sed non ſine utri- Nam conſultant aut plures, aut ſinguli, ſed in utriſq; differentia, quia &
uſq; *in pluribus multum intereſt*, Senatus ſit, an populus: Romani, an Fidena-
tes: Græci, an Barbari: Et in ſingulis, Catoni petendos honores ſuademus,
an C. Mario. De ratione belli, Scipio prior an Fabius deliberet. Proinde
intuendus ſexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè diſcrimen dabunt. Et
honeſta quidem honeſtis ſuadere facillimum eſt. Si uerò apud turpes recta
obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuerſam uitæ ſectam, ca-
uendum eſt. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam illi non
reſpicit, permouendus, ſed laude, uulgi opinione: & ſi parum proficiet hæc
uanitas, ſecutura ex his utilitate: Aliquãto uero magis obijciẽdo aliquos,
ſi diuerſa fecerit, metus. Nam præter id, quod his leuiſſimi cuiuſq; animus
facilimè terretur, neſcio an naturaliter apud plurimos plus ualeat malo-
rum timor, quàm ſpes bonorum, ſicut facilior eiſdem turpium, quàm hone
ſtorum intellectus eſt. Aliquando bonis quoq; ſuadentur parũ decora, dan
tur parum bonis conſilia, in quibus, ipſorum qui conſulunt, ſpectatur utili
tas. Nec me fallit, quæ ſtatim cogitatio ſubire poſſit legentẽ. Hoc ergo præ
& hoc fac, pietas cipis? & † hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita ſcribit ad
Brutum: Propoſitis plurimis quæ honeſtè ſuaderi Cæſari poſſent, Sim'ne
bonus uir, ſi hoc ſuadeam? minimè. Suaſoris enim eſt finis, utilitas eius, cui
quiſq; ſuadet. At recta ſunt, quis negat? ſed non eſt ſemper rectis in ſuaden
do locus. Sed quia eſt altior quæſtio, nec tantum ad ſuaſorias pertinet, de-
ſtinatus eſt mihi hic locus duodecimo, qui ſummus futurus eſt, Libro. Nec
ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum interim hæc uel ad ſcholarum
exercitationes pertinere credãtur: nam & iniquorum ratio noſcenda eſt,
ut melius æqua tueamur. Interim ſi quis bono inhoneſta ſuadebit, memine-
rit nõ ſuadere tanquam inhoneſta, ut quidam declamatores Sextum Pom-
peium ad piraticam, propter hoc ipſum, quòd turpis ac crudelis ſit, impel
lunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiam apud malos: nec enim
eſt quiſquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Saluſtium loqui
tur, ut rem ſceleratiſſimam, non malitia, ſed indignatione uideatur audere.
Ald. Varium Sic Atreus apud † Varum:

[illegible]

Iam fero (inquit) infandiſſima, iam facere cogor.

Quanto magis eis quibus fuit aliqua cura famæ, conſeruandus eſt hic uel ambitus? Quare, & cum Ciceroni *dabimus conſilium, ut* Antoniũ *roget, uel etiam ut* Philippicas *(ita uitam pollicente eo) exurat, non cupiditatem lucis allegabimus. Hæc enim ſi ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet, ſed ut ſe † Reipub. ſeruet, hortabimur. Hac illi opus eſt occaſione, ne eum talium precum pudeat. Et* C. *Cæſari ſuadentes regnũ, affirmabimus ſtare iam* Remp. *niſi uno regente non poſſe. Nam quid de re nefaria deliberat, id ſolum quærit, quomodo quàminimum peccare uideatur. Multum refert etiam, quæ ſit perſona ſuadentis: quia anteacta uita, ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna, affert † expectationẽ. Prouidendum eſt, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, diſſentiant. At ijs contraria ſummiſſiorem quendam modum poſtulant. Nam quæ in alijs libertas eſt, in alijs licentia uocatur. Et quibuſdam ſufficit autoritas, quoſdam ratio ipſa ægre tuetur. Ideoq; longè mihi uidentur difficilimæ proſopopœiæ in quibus ad reliquũ ſuaſoriæ laborem † accidit etiam perſonæ difficultas. Nãq; illud idem, aliter Cæſar, aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtiliſſima uero hæc exercitatio, uel quod duplicis eſt operis, uel quod Poëtis quoq;, aut hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimum cõfert. Verũ & Oratoribus imprimis neceſſaria. Nam ſunt multæ à Græcis Latiniſq; compoſitæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem uitamq; aptanda quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem perſonam induit Cicero, cum ſcriberet* Cn. Pompeio, & *cum* C. Domitio, *† &* Appio, *cæteris'ue, ac uniuſcuiuſq; eorum fortunam, dignitatem, res geſtas intuitus, omnium quibus uocem dabat, etiam imaginẽ expreſſit? ut melius quidem, ſed tamen ipſi dicere uiderentur. Nec enim minus uitioſa eſt oratio, ſi ab homine, quàm ſi à re cui accommodari debuit, diſſidet. Ideoq; Lyſias optimè uidetur in ijs quæ ſcribebat indoctis, ſeruaſſe ueritatis fidem. Enimuero præcipuè declamatoribus cõſiderandum eſt, quid cuiq; perſonæ cõueniat, qui pauciſſimas controuerſias ita dicunt, ut aduocati plerunq; filij, patres, diuites, ſenes, aſperi, lenes, † auari, deniq; ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiant, ut uix Comœdiarum actoribus plures habitus in pronunciando concipiendi ſint, quàm his in dicendo, quæ*

[Margin notes: Romano populo — exiſtimationem — Proſopopœia accedit — Et Appio, in Aldino codice nõ legitur. — Ald. auari, aridi]

omnia uideri poſſunt proſopopœiæ, quas ego ſuaſorijs ſubieci, quia nullo alio ab his quàm perſona diſtant. Quanquam hoc aliquando etiam contro Ald. certius *uerſias ducitur, quæ ex hiſtorijs compoſitæ, † certis agentiũ nominibus cõtinentur. Neq; ignoro, plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas hiſtorias, ut Priami uerba apud Achillem: aut Syllæ, dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum, in quæ cauſas diuiſimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere: et alia de quibus ſuprà dictum eſt, uariè, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demon*Ald. uero *ſtratiua ſubijcere ſolemus. Frequentiſſimè † tamen in his utimur ficta perſonarum, quas ipſi ſubſtituimus, oratione: ut apud Ciceronem pro Cælio* Ald. orationem *in Clodiam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in caſtigationem, hic in † rationem morum compoſitus alloquitur. Solent in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores controuerſijs, & ex utroq; genere commixtæ, ut cum apud C. Cæſarem conſultatio de pœna Theodoti ponitur. Conſtat enim accuſatione & defenſione cauſæ, quod eſt iudicialium proprium. Permixta autem eſt & utilitatis ratio: An pro Cæſare fuerit, occidi Pompeiũ: An timendum à rege bellum, ſi Theodotus ſit occiſus: An id minimè opportunum hoc tempore, & periculoſum, & certè longum ſit futurum. Quæritur & de honeſto: Deceat'ne Cæſarem ultio Pompeij: An ſit uerendum, ne peiorem faciat ſuarum partium cauſam, ſi Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati poteſt. Non ſimplex autem circa ſuaſorias error in pleriſq; declamatoribus fuit, qui di-* Ald. exiſtimauerunt *cendi genus in his diuerſum, atq; in totum illi iudiciali cõtrarium eſſe † exiſtimarunt. Nam & principia abrupta, & concitatam ſemper orationem, & in uerbis effuſiorem (ut ipſi uocant) cultum affectauerunt, & earum* legalis *breuiores utiq; commentarios, quàm † iudicialis materiæ facere † elabora*uerunt. *Ego porrò, ut prooemio uideo nõ utiq; opus eſſe ſuaſorijs: propter* furioſa *quas dixi ſuprà cauſas, ita cur initio † furioſo ſit exclamandum non intelligo, cum propoſita conſultatione rogatus ſententiã, ſi modò eſt ſanus, non quæritet, ſed quammaximè poteſt, ciuili & humano ingreſſu mereri aſſenſum deliberantis uelit. Cur autem torrens, & utiq; æqualiter concitata ſit in ea dicentis oratio, cum uel præcipuè moderationem, rationemq; conſilia deſiderent? Neq; ego negauerim ſæpius ſubſidere in controuerſijs impetum.*

Dicendi genus in ſuaſorijs

petum dicendi procemio, narratione, argumentis, † quem ſi detrahas, id ferè ſupererit, quo ſuaſoriæ conſtant. Verum id quoq; † æqualius erit, non tumultuoſius atq; turbidus. Verborum autem magnificentia non ualidius eſt affectanda ſuaſoriis declamantibus, ſed contingit magis. Nam & perſonæ ferè magnæ fingentibus placent, Regum, Principum, populi, ſenatus, & res ampliores, ita cũ uerba rebus aptentur, ipſo materiæ nitore clareſcunt. Alia ueris conſilijs ratio eſt. Ideoq; Theophraſtus quammaximè remotum ab omni affectatione, in Deliberatiuo genere uoluit eſſe ſermonem, ſecutus in hoc autoritatem præceptoris ſui, quanquam diſſentire ab eo non timidè ſolet. Namq; Ariſtoteles idoneam maximè adſcribendũ Demonſtratiuam, proximamq; ab ea iudicialem putauit: uidelicet, quoniam prior illa tota eſſet oſtentationis, hæc ſecũda egeret artis, uel quod ad fallendum, ſi ita popoſciſſet utilitas, cõſilio, fide, prudentiaq; cõſtarent. Qui bus in Demonſtratiua conſentio: nam & omnes alij ſcriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem, conſilijsq;, ſecundum conditionem ipſius quæ tractabitur rei, accommodandam dicendi credo † rationem. Nam & Philippicas Demoſthenis iiſdem quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis ſententiæ, & conciones, non minus clarum quàm eſt in accuſationibus ac in defenſionibus, eloquentiæ lumen oſtendunt. Dicit tamen de ſuaſoria idem hoc modo: Tota autem oratio ſimplex, & grauis, & ſentẽtijs debet eſſe ornatior, quàm uerbis. Vſum exemplorum nulli materiæ magis conuenire, meritò ferè omnes cõſentiunt, cum plerunq; uideantur reſpondere futura præteritis, habeaturq; experimentum, uelut quoddam rationis teſtimonium. Breuitas quoq;, aut copia, nõ genere materiæ, ſed modo conſtant. Nam ut in conſilijs plerunq; ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſis minor. Quæ omnia uera eſſe ſciet, ſi quis non orationes modò, ſed hiſtorias etiam (namq; in his cõciones ac ſententiæ plerunq; ſuadendi ac diſſuadendi funguntur officio) legere maluerit, quàm in commentarijs Rhetorum conſeneſcere. Inueniet enim nec in conſilijs abrupta initia, & concitatius ſæpe in iudicijs dictum, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquando † cauſarum orationes quàm ſententiarũ. Ne illa quidem in ijs uitia deprehendet, quibus quidam declamatores laborant, quòd & contrà ſentientibus inhumanè conuitiantur

quæ æqualitatis

Verborũ magnificẽtia, in ſuaſorijs crebrior duntaxat fictis.

Theophraſtus.

Ariſtoteles

Ald. orationem Demoſthenis Philippicæ.

Ciceronis ſententiæ & conciones

tam cauſarum

uitiantur, & ita plerunque dicunt, tanquam ab his qui deliberant, utique diſſentiant. Itaque obiurgantibus ſimiliores ſunt, quàm ſuadentibus. Hæc adoleſcẽtes ſibi ſcripta ſciant, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, & in deſueſcendis moreantur. Cæterum, cum aduocari cœperint in conſilia amicorum, dicere ſententiam in ſenatu, ſuadere ſi quid conſulet Princeps, quod præceptis fortaſſe non credunt, uſu docebuntur.

De partibus cauſarum iudicialium. Cap. XI.

Quinque partes cauſarum iudicialium.

NVnc de Iudiciali genere, quod eſt præcipuè multiplex ſed officijs conſtat duobus, Intentionis ac Depulſionis. Cuius partes, ut pluri mis autoribus placuit, quinq; ſunt, Proœmium, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidam Partitionem, Propoſitionem, Exceſſum. Quarum priores duæ Probationi ſuccedunt. Nam proponere quidem quæ ſis probaturus, neceſſe eſt, ſed & concludere. Cur igitur, ſi illa pars cauſæ eſt, non & hæc ſit? Partitio uerò, Diſpoſitionis eſt ſpecies. ipſa Diſpoſitio pars Rhetorices, & per omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fuſa, ſicut Inuentio, & Elocutio. Ideoq; eam non orationis totius partem unam eſſe credendum eſt, ſed quæſtionum etiam ſingularũ. Quæ namq; eſt Quæſtio, in qua non promittere poſſit Orator, quid primo, quid ſecundo, quid tertio loco ſit dicturus? quod eſt proprium Partitionis. Quàm ergo ridiculum eſt, Quæſtionem quidem ſpeciem eſſe Probationis: Partitionem autem, quæ ſit ſpecies Quæſtionis, partem orationis uocari? Egreſſio uerò, uel quod uſitatius eſſe cœpit, Exceſſus, ſiue eſt extra cauſam, non poteſt eſſe pars cauſæ, ſiue eſt in cauſa, adiutorium, uel ornamentũ partium earum eſt, ex quibus egreditur. Nam ſi quicquid in cauſa eſt, pars cauſæ uocabitur, cur nõ argumentũ, ſimilitudo, locus communis, affectus, exempla, partes † cauſæ uocentur? Tamen neq; ijs aſſentior, qui detrahunt Refutationẽ, tanquam probationi ſubiectã, ut Ariſtoteles. Hæc enim eſt quæ conſtituat. illa quæ deſtruat. Hoc quoq; idẽ aliquatenus nouat, quod Proœmio nõ Narrationẽ ſubiungit, ſed Propoſitionẽ. Verũ id facit, quia Propoſitio genus, Narratio ſpecies uidetur, & hac nõ ſemper, illa ſemper et ubiq; credit opus eſſe. Verũ ex his, quas cõſtitui partibus, nõ ut quidq; primũ dicendũ, ita primũ cogitãdũ eſt. Sed ante omnia

Partitio. Diſpoſitio

Egreſſio. Exceſſus

Vetuſtus codex hanc uocem non habet

Refutatio.

Propoſitio

intueri

intueri oportet, qđ ſit genus cauſæ, quid in ea quæratur quæ proſint quæ noceant. Deinde, quid confirmandũ ſit ac reſellẽdum: tũ quomodo narrãdum. Expoſitio enim, probationum eſt præparatio, nec eſſe utilis poteſt, niſi prius† cõſtituerit quid debeat de probatione promittere. Poſtremo intuendũ quemadmodum Iudex ſit conciliandus. Neq; enim niſi totis cauſæ partibus diligenter inſpectis, ſcire poſſumus, qualem nobis facere animum cognoſcentis expediat, ſeuerũ an mitem, concitatũ an remiſſum, aduerſum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui ſcribẽdum quoq; Procœmium nouiſſimè putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet, & quid quoq; loco ſit opus conſtare debet, antequam dicere aut ſcribere ordiamur, ita incipiendum ab his, quæ prima ſunt. Nam nec pingere quiſquam, aut fingere cœpit à pedibus. Nec deniq; ars ulla conſumatur ibi, unde oriendũ eſt. Quid fiet alioquin, ſi ſpacium componendi orationẽ ſtylo non fuerit? non ne nos hæc inuerſa cõſuetudo deceperit? Inſpiciẽda igitur materia eſt, quo præcipimus ordine, ſcribẽda quo dicimus

Quid potiſſimum in quinq; Iudicialium cauſarũ partibus ſpectandum ſit.

Expoſitio. † conſtiterit

De generibus Iudicialium controuerſiarũ Cap. XII.

Cæterum, cauſa omnis, in qua pars altera Agentis eſt, altera Recuſantis, aut unius rei controuerſia conſtat, aut plurimũ. Hæc Simplex dicitur, illa Cõiuncta. Vna cõtrouerſia eſt ꝑ ſe furti, per ſe adulterij. Plures autem eiuſdem generis, ut in pecunijs repetundis: Aut diuerſi, ut ſi quis ſacrilegij & homicidij ſimul accuſetur, quod nũc in publicis iudicijs nõ accidit, quoniam Prætor certa lege ſortitur. Principũ autem et Senatus cognitionibus frequens eſt, & populi fuit. Priuata quoq; iudicia ſæpe unum iudicem habere multis et diuerſis formulis ſolent: nec aliæ ſpecies erunt, etiamſi unus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadẽ cauſa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim ſcimus, quia quamuis in multis perſonis, cauſa tamẽ una eſt, niſi conditio perſonarum quæſtiones uariauerit. Diuerſum his tertium genus, quod dicitur Comparatiuum, cuius rei tractatus in parte cauſæ frequens eſt, ut cum apud Centumuiros poſt alia, quæritur & hoc: Vter dignior hæreditate ſit. Rarum eſt autem, ut in foro iudicia propter id ſolũ conſtituãtur, ſicut Diuinationes, quæ fiũt de accuſatore conſtituẽdo,

Comparatiuum.

Diuinatio.

& nonnunquam inter delatores, uter præmium meruerit. Adiecerũt quidam numero mutuam accuſationem, quæ ἀντικατηγορία *uocatur, alijs uidelicet ſuccedere hanc quoq; comparatiuo generi exiſtimantibus, cui ſimilis erit petitionum inuicem diuerſarum, quod accidit uel frequentiſſimè, id ſi & ipſum uocari debet* ἀντικατηγορία, *nam proprio caret nomine duo erunt genera eius. Alterum, quo litigatores idem crimen inuicem intentant: Alterum, quo aliud atq; aliud, cui & petitionum conditio par eſt Cum apparuerit genus cauſæ, tum intuebimur, negetur'ne factum quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur, unde ſunt ſtatus.*

Anticatigoria.

Quid Quæſtio, & quæ ſit Ratio, Iudicatio, Continens, & quatenus neceſſaria. Cap. XIII.

His inuentis, intuendũ deinceps Hermagoræ uidetur, quid ſit Quæſtio, Ratio, Iudicatio, Continens, id eſt, σύνεχον, *uelut alij uocant, firmamentum. Quæſtio latius intelligitur omnis, de qua in utranq; partẽ uel in plures dici credibiliter poteſt. In iudiciali autem materia dupliciter accipienda eſt: Altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere cõtrouerſiam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo ſignificamus ſummam illam, in qua cauſa uertitur. De hac nunc loquor, ex qua nũc naſcitur Status, An factum ſit, Quid factum, An recte factum ſit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi ſcriptores, propriè Quæſtiones uocant. Theodorus, ut dixi, capita generalia, ſicut illas minores, aut ex illis pendentes, ſpecialia. Nam & Quæſtionem ex quæſtione naſci, & Speciem in ſpecies diuidi conuenit. Hanc igitur Quæſtionem ueluti principalem, uocant* ζήτημα. *Ratio autem eſt, qua id quod factum eſſe conſtat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo ſunt uſi ferè omnes exemplo? Oreſtes matrem occidit. Hoc conſtat. Dicit ſe iuſtè feciſſe. Status erit qualitatis. Quæſtio, An iuſtè fecerit. Ratio, quòd Clytemneſtra maritum ſuum, patrem' Oreſtis occidit, hoc* Αἴτιον *dicitur.* Κρινόμενον *autem, id eſt, Iudicatio, An oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiſerunt* Αἴτιον & Αἰτίαν, *ut eſſet altera propter quam iudiciũ con-*

Quæſtionis bifarius uſus.

Rationis diffinitio

Iudicatio.

Differentia inter

conſtitutum eſt, ut Occiſa Clytemneſtra: Altera, qua factum defenditur, Αἴτιον & Αἰτί-
ut occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa uerba diſſentio, ut alij Αἰτίαν αν
ἄιτιον autem facti uocem. Alij eandem in contrarium uertant: Latinorũ
quidam hoc initium, & rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodem no
mine appellant. Cauſa quoq; ex cauſa, id eſt, Αἴτιον ex Αἰτίας naſci uidetur,
quale eſt: Occidit Agamemnonem Clytemneſtra, quia ille filiam commu-
nem immolauerat. & captiuam pellicem adducebat, Iidem putant & ſub
una quæſtione plures eſſe rationes, ut ſi Oreſtes & alterã afferat cauſam
matris necatæ, quod reſponſis ſit impulſus. Quot autem cauſas faciendi.
totidem Iudicationes. Nam & hæc erit Iudicatio, An reſpõſis parêre de
buerit. Sed & una cauſa plures habere quæſtiones & iudicationes, ut ego
arbitror, poteſt, ut in eo, qui cum adulteram deprehenſam occidiſſet, adul
terum, qui iam effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt una, adul
ter fuit. Quæſtiones & Iudicationes, An illo tempore, An illo loco licuerit
occidere. Sed ſicut cũ ſint plures Quæſtiones, omnesq; ſuos Status habe-
at, cauſæ tamẽ Status unus ſit, ad quẽ referũtur omnia, ita Iudicatio maxi
mè propria, de qua pronũciatur. Συνέχον autẽ, quod, ut dixi, continens a- Firmamentum 1
lij firmamentũ alij putant, Cicero firmiſſimã argumentationem defenſo- In Rhetoricis li. 1
ris, & appoſitiſſimã ad Iudicationem, quibuſdã id uidetur eſſe, poſt quod
nihil quæritur: Quibuſdã id, quod ad Iudicationem firmiſſimum affertur.
Cauſa facti non in omnes controuerſias cadit. Nam quæ fuerit cauſa faci- Cauſa facti.
endi, ubi factum negatur? † At ubi Cauſa tractatur, negant eodem loco eſ aut ubi cauſa tra-
ſe Iudicationem quo Quæſtionem, idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Par ctetur Negãt, &c.
titionibus dicit. Nam & in Coniectura eſt Quæſtio ex illo: Factũ, Non fa
ctum, An factum ſit. Ibi Quæſtio: quia in eadem re prima Quæſtio, et ex
trema diſceptatio. At in qualitate, Matrem Oreſtes occidit, rectè, non re
ctè, an rectè occiderit, Quæſtio, nec ſtatim Iudicatio, quando ergo? Illa
patrem meum occiderat. Sed non ideo tu matrem debuiſti occidere: An de
buerit, hic Iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipſius ponã: Si uelit O-
reſtes dicere eiuſmodi animum matris ſuæ in patrem ſuum, in ſeipſum ac ”
ſorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui ”
potiſſimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exemplis: Qui bo- ”
na paterna conſumpſerit ne concionetur, in opera publica conſumpſit. ”

t Quæ

Quæſtio, An quiſquis conſumpſerit, prohibendus ſit. Iudicatio, An qui ſic, uelut in cauſa militis Aruncij, qui Luſium Tribunum uim ſibi inferentem interfecit. Quæſtio, An iure fecerit: Ratio, Quòd is uim † afferebat: Iudicatio, An indemnatum, an Tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam ſtatus Quæſtionem, alterius Iudicationem putant. Quæſtio qualitatis, An rectè Clodium Milo occiderit, Iudicatio coniecturalis, An Clodius inſidias fecerit. Ponunt & illud, ſæpe Cauſam in aliquam rem dimitti, quæ nõ ſit propria Quæſtionis, & de ea iudicari. A quibus multum diſſentio. Nam & illa Quæſtio, An omnes qui paterna bona conſumpſerint, concione ſint prohibendi, habeat oportet ſuam Iudicationem: Ergo non † alia Quæſtio, † alia Iudicatio erit, ſed plures Quæſtiones, & plures Iudicationes. Quid? non in cauſa Milonis ipſa coniectura refertur ad qualitatẽ? Nam ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur, ut rectè ſit occiſus. Cum uerò in aliquã rem miſſa cauſa, eſt receſſum † à Quæſtione, quæ erat conſtituta, hic Quæſtio, ubi Iudicatio eſt. Paulùm in his ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in Rhetoricis (quemadmodũ ſuprà dixi) Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis ex Statu effectam cõtentionem κρινόμενον *exiſtimat, idq; Trebatio, qui Iuris erat conſultus, alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, Continentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in Partionibus oratorijs, Firmamentum, quod opponitur defenſioni, quia Continens, quòd primum ſit, ab accuſatore dicatur, Ratio à reo, ex Rationis & Firmamenti quæſtione, diſceptatio ſit Iudicationum. Verius igitur & breuius, qui Statum, et Continens, & Iudicationẽ, idem eſſe noluerunt. Continens autem id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. Hoc mihi uidetur utranq; cauſam complecti, & quòd Oreſtes matrem, & quòd Clytemneſtra Agamemnonem occiderit. Iidem Iudicationem & Statum, conſentire ſemper exiſtimarunt. Neq; enim aliud eorum rationi conueniens fuiſſet. Verùm hæc affectata ſubtilitas circa nomina rerũ, † ambitioſo labore à nobis in hoc aſſumpta ſolùm, ne parum diligenter inquiſiſſe de opere quod aggreßi ſumus, uideremur. Simplicius autem inſtituenti non eſt neceſſe, pe[illegible]nutas rerum particulas rationem † dicendi cõcidere. Quo[illegible]quidem laborãrũt, præcipuè tamen Hermagoras, uir alioquin ſubtilis, & in plurimis admirandus,*

Ald. inferebat
aliud
aliud
& a quæſtione
Trebatius Iuris conſultus
Continens
Ald. ambitioſe laborat
docendi

randus, tantum diligentiæ nimium ſollicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem breuior, et uel ideo lucidior mu'tò uia, nec diſcentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo conſumet. Nam qui uiderit quid ſit quod in controuerſiam ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuerſa, quid noſtra (quod in primis eſt intuendum) nihil eorum ignorare, de quibus ſuprà diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquã, modò non ſtultus, atq; ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat, & quid litẽ † faciat, quod ab illis Cauſa, uel Continens dicitur, & quæ ſit inter litigantes Quæſtio, & de quo iudicari oporteat, quæ omnia idem ſunt. Nam & de eo Quæſtio eſt, quod in controuerſiam uenit, & de eo iudicatur, de quo Quæſtio eſt. Sed non perpetuò intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando † liberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt extra omnia, & hic dicitur de his quæ accipimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendum eſt, ut Quæſtionem, Continens, Iudicationem inueniamus, nam id quidem facile eſt, quàm ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreſſi fuerimus, ſaltem recipiamus, ne plauſum affectantibus arma excidant. Theodori ſchola, ut dixi, omnia refert ad capita. His plura intelliguntur. Vno modo ſumma Quæſtio, item ut Status: Altero, cæteræ quæ ad ſummum referuntur: Tertio, Propoſitio cum affirmatione, ut diximus. Caput rei eſt apud Menandrum, χεφάλαιόν ἐστιν. In uniuerſum autem, quicquid probandum eſt, erit Caput, ſed id maius aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artium tradita, uerboſius etiam quàm neceſſe erat, expoſuimus. Præterea quæ partes eſſent Iudicialium cauſarum, ſuprà dictum eſt. Proximus liber, procemia, id eſt, exordia † concipiet.

conficiat
Cauſa uel cõtinens.
Ald. uberior
Caput.
incipiet

t 2 M. FAB.

M. FAB. QVINT. LIBRI TERTII FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Quartus,

PROLOGVS.

PERFECTO Marcelle Victori operis tibi dedicati tertio Libro, & iam quarta ferè laboris parte tranſacta, noua inſuper mihi diligentiæ cauſa, & altior ſollicitudo, quale iudicium hominũ emererer, acceſsit. Adhuc enim uelut ſtudia inter nos conferebamus, etſi parum noſtra inſtitutio probaretur à cæteris, contenti fore domeſtico uſu uidebamur, ut tui, meiq; filij diſciplinam formare ſatis putaremus. Cum uerò mihi DOMITIANVS Auguſtus, ſororis ſuæ nepotum delegauerit curam, nõ ſatis honorem iudiciorum cœleſtium intelligam, niſi ex hoc oneris quoq; magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi ſit modus, ut eos non immeritò probauerit ſanctiſsimus Cenſor? aut ſtudia, nec feſelliſſe in his uidear Principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoque eminentiſsimum? Quòd ſi nemo miratur Poëtas maximos ſæpe feciſſe, ut non ſolum initijs operum ſuorum Muſas inuocarent, ſed prouecti quoq; longius, cum ad aliquem grauiorem ueniſſent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur, mihi quoque profectò poterit ignoſci, ſi quod initio, quo primum hanc materiã inchoaui, non feceram. Nunc omnes in auxilium Deos, ipſumq; in primis, quo neq; præſentius aliud, neq; ſtudijs magis propitium numen eſt, inuocem, ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aſpiret, dexterq; ac uolens adſit, & me qualem eſſe credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima eſt: ſed alioquin ſic procedit ipſum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua ſint quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialiũ cauſarum, quæ ſunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod Procemij ſit officium, quæ ratio narrandi, quæ probationum ſit fides, ſeu propoſita confirmamus, ſeu contradicta diſſoluimus, quanta uis in perorando, ſeu reficienda

Blanditur Domitiano.

Poetarum mos, in exordijs ſuorum poemarum.

Obiter & ſummatim quid in hoc libro tractet, aperit

ciendæ breui repetitione rerum, memoria eſt Iudicis, ſiue affectus (quod eſt longè potentiſsimum) cōmouendi. De quibus partibus ſingulis quidam ſeparatim ſcribere maluerūt, uelut onus totius corporis ueriti, & ſic quoque cōplureis de unaquaq; rerum earum Libros ædiderunt, quas ego omnes auſus contexere, propè infinitum mihi laborem proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigor. Sed durandum eſt, quia cœpimus: ſi et uiribus deficiemur, animo tamen perſeuerandum.

De Exordio. Cap. I.

QVod Principium Latinè, uel Exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur προοίμιον nominaſſe, quia à noſtris modo initiū ſignificatur, illi ſatis clarè partem hanc eſſe ante ingreſſum rei, de qua dicēdum ſit, oſtendunt. Nā ſiue propterea, quod οἴμη cantus eſt, & citharœdi pauca illa, quæ antequam legitimum carmen inchoënt, emerendi fauoris gratia canunt, Proœmiū cognominauerunt. Oratores quoque, ea quæ prius quàm cauſam exordiātur, ad conciliandos ſibi Iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt. Siue quod οἶμον ijdem Græci uiam appellant, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic uocare eſt inſtitutū, certè Proœmium eſt, quod apud Iudicem, priuſquam cauſam cognouerit, proſit. Vitioſeq; in ſcholis facimus, quòd exordio ſemper ſic utimur, quaſi cauſam Iudex iam nouerit. Cuius rei licentia ex hoc eſt, quod ante declamationē, †illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere iſtud principiorum genus ſecundis actionibus poteſt, primis quidem raró, uel nunquam, niſi fortè apud eum, cui res aliūde iam nota ſit, dicimus. Cauſa principij nulla alia eſt, quàm ut auditorē, quo ſit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus inter autores plurimos conſtat, ſi beneuolum, attentum, docilem fecerimus: non quia iſta per totam actionem nō ſint cuſtodienda, ſed quia in initijs †præcipuè neceſſaria, per quæ in animū Iudicis, ut procedere ultrà poſsimus, admittamur. Beneuolentiā, aut à perſonis ducimus, aut à cauſis accipimus. Sed perſonarum nō eſt (ut pleriq; crediderunt) triplex tantum ratio, ex litigatore, aduerſario, & Iudice. Nam exordium duci non-

Proœmium.

Ald. illam

Proœmij cauſa, ſiue eius officium.

Quot rationibus præparetur auditor.

Ald. maxime

Beneuolentia unde trahatur

Beneuolentia a perſona agentis.

nunquam etiam ab actore cauſæ ſolet. Quãquam enim pauciora de ſeipſo dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti eſt in hoc poſitum, ſi uir bonus creditur: ſic enim cõtinget, ut non ſtudium aduocati uideatur afferre, ſed penè teſtis fidem. Quare in primis exiſtimetur ueniſſe ad agendum, ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximeq; ſi fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè non mediocris exempli. Quod ſine dubio multo magis ipſis litigatoribus faciendum eſt, ut ad agendum magna

Altera ratio, qua authoritatem nobis paramus. Ald. authoritas ſit

atq; honeſta ratione, aut etiam neceſſitate acceſſiſſe uideamur. Sed ut præcipua in hoc dicentis † autoritas, ſi omnis in ſubeũdo negotio ſuſpicio ſordium, aut odiorum, aut ambitionis abſuerit, ita quædam in his quoq; commendatio tacita, ſi nos infirmos, imparatos, & impares agentium contra

Meſſalæ proœmia.

ingenijs dixerimus, qualia ſunt pleraq; Meſſalæ procœmia. Eſt enim naturalis fauor pro laboribus, & Iudex religioſus libentiſſimè patronum audit, quem iuſtitiæ ſuæ minimè timet. Inde illa ueterum circa occultandam

Quid cauendũ in Exordio. auerſa

eloquentiam ſimulatio, multum ab hac noſtrorũ temporum iactatione diuerſa. Vitandum etiam ne contumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenquam hominẽ, ordinem'ue uideamur, præcipuè eorum qui lædi niſi † aduerſa Iudicium uoluntate, non poſſunt. Nam in Iudicem ne quid dicatur, non modò palàm, ſed quod omnino intelligi poſſit, ſtultum erat monere, ni

Et enim a perſona aduerſæ partis

ſi fieret.† Etiam partis aduerſæ patronus dabit, exordio materiã, interim cum honore, ſi eloquentiam eius, ac gratiam nos timere fingendo, ut ea ſuſpecta ſint Iudici, fecerimus. Interim per cõtumeliam, ſed hoc perquam rarò, ut Aſinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduerſarij patronum inter argumenta cauſæ malè poſuit. Negat hæc eſſe Procœmia Corn. Celſus, quia ſint extra litem. Sed ego cum autoritate ſummorum autorum magis ducor, tum pertinere ad cauſam puto, quicquid ad dicẽtem pertinet, cum ſit naturale, ut Iudices his quos libentius audiunt, etiam facilius credant.

A perſona litigatoris, & quomodo ea ſit tractanda

Ipſius autẽ litigatoris perſona tractanda uariè eſt. Nam tum dignitas eius allegatur, tum commendatur infirmitas, nonnunquã contingit relatio meritorum, de quibus uerecundius dicendum erit, ſua quàm aliena laudanti. Multum agit ſexus, ætas, conditio, ut in fœminis, ſenibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. Nam ſola rectum quoque Iudicem inclinat miſeratio. Deguſtanda tamen hæc Procœmio, non conſumanda. Aduerſarij

ſarij uerò perſona propè iiſdem omnibus, ſed è contrario ductis impugnari ſolet. Nam & potent.s ſequitur inuidia, & humiles, abiectoſq; contemptus, & turpes ac nocentes odium. Quæ tria, ſunt ad alienandos Iudicum animos potentiſſima. Neque hæc dicere ſatis eſt, quod datur etiam imperitis, † pleraque augenda aut minuenda, ut expediet, hoc enim Oratoris eſt, illud cauſæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, & eſt tamen parti utrique commune, ſed ſi laudem eius ad utilitatem cauſæ noſtræ coniunxerimus, ut allegemus pro honeſtis dignitatem † illi ſuam, pro humilibus iuſtitiam, pro infœlicibus miſericordiam, pro læſis ſeueritatem, & ſimiliter cætera. Mores quoque (ſi fieri poteſt) Iudicis uelim noſſe. Nam prout aſperi, lenes, iucundi, graues, duri, remiſſi erunt, aut aſſumere in cauſam naturas eorum, quæ competent, aut mitigare, quæ repugnabūt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut aduerſario ſit amicus qui iudicat, quæ res utrique parti tractanda eſt, ac neſcio, an & ei magis, in quam uidetur propenſior. Eſt enim nonnunquam † prauis Iudicibus hic ambitus, aduerſus amicos, aut pro his, quibuſcum ſimultates gerant pronunciandi faciendiq́;, iniuſtè ne feciſſe uideantur. Fuerunt etiam quidam rerum ſuarum Iudices. Nam & in libris Obſeruationum à Septimio æditis, affuiſſe Ciceronem tali cauſæ inuenio. Et ego pro regina Berenice apud † ipſam cauſam dixi. Similis hic quoque ſuperioribus ratio eſt, aduerſarius enim fiduciam partis ſuæ iactat, patronus timet † cognoſcentis uerecundiam. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, ſi quam præcipuè domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiam nonnunquam eſt amouendus, ut Cicero pro Milone, nec arma Pompei diſpoſita contra ſe putarent, laborauit. Nonnunquam adhibendus, ut idem in Verrem facit. Sed adhibendi modus alter ille frequens eſt & fauorabilis, ne male ſentiat † populus Romanus, ne iudicia transferantur: Alter autem, aſper & rarus, quo minatur corruptis accuſationem, & id quidem in conſilio ampliore, utcunq; tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud ſingulos uerò nunquam ſuaſerim, niſi defecerint omnia quæ neceſſitas exigit. Non erit iam ex arte oratoria, non magis quàm appellare, etiamſi id quoque ſæpe utile eſt, aut antequam pronunciet reum facere.

A perſona aduerſarij.

Tria eſſe quæ a nobis maxime alienos faciant Iudicum animos.

pluraq;

A perſona iudicis, & quomodo ea conciliāda.

illæ ſuam

Bonum eſſe Iudicis mores noſſe.

At d. prauus ambitus

eam

rei ſui

Metus interim adhibendus, interim amouendus.

Actione ſecunda in Verrem.

Prætor

A cauſa

Nam & minari, & deferre, etiam non Orator poteſt. Si cauſa concilian di nobis Iudicis materiam dabit, ex hac potißimum aliqua in uſum principij, quæ maximè fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradidit ex ſingulis quæſtionibus, ſinguli ſenſus in Procemium conferantur. Nam ille non hoc dicit, ſed ad potentiſſimas quæſtiones Iudicem præparaudum. In quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſa deſyderat. Nam protinus petitore primo loco, dum ignota Iudici lis eſt, quomodo ex quæſtionibus ducemus ſcutcutias nimirum res erunt iudicandæ prius, Demus aliquas, nam id exigit ratio nonnunquam, etiam'ne potentißimas omnes, id eſt, totam cauſam? ſic erit in Procemio peracta narratio. Quid uerò, ſi (ut frequenter accidit) paulò eſt durior cauſa, non beneuolentia Iudicis petenda ex alijs partibus erit? ſed non niſi antè conciliato eius animo, nuda quæſtionum committetur aſperitas: quæ, ſi rectè ſemper initio dicendi tractarētur, nihil Procemio opus eſſet. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis Iudicem potentißima, non inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabuntur. Quæ ſint porrò in cauſis fauorabilia, enumerare non eſt neceſſe, quoniam & manifeſta erunt, cognita cuiuſq; † controuerſiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non poſſunt. Vt autem hoc inuenire, & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex cauſa eſt. Miſeratio quoq; aliquando ex eadem uenit, ſiue quod paßi ſumus graue, ſiue paßuri. Neq; enim ſum in hac opinione qua quidam, ut eo diſtare Procemium ab Epilogo credam, quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur. Sed quòd in Ingreſſu parcius & modeſtius prætentanda eſt Iudicis miſericordia: in Epilogo uerò, liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere perſonis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere, quæ minus Exordijs ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſuprà dixi, non † mouere tantum, uerùm ex diuerſo amoliri quoq; Procem io opus eſt. Vt autem noſtrum miſerabilem, ſi uincamur, exitum: ita aduerſariorū ſuperbum, ſi uicerint, utile eſt credi. Sed ex ijs quoq;, quæ non ſunt perſonarum, nec cauſarum, uerùm adiuncta perſonis & cauſis, duci Procemia ſolent. Perſonis applicantur non pignora modò, de quibus ſuprà dixi, ſed pro-

cauſæ

Miſeratio unde interim ueniat.

Procemij & Epilogi diſcrimen, & quæ liceat in Epilogo oſtēdere, quę in procemio eſſent dura.

Aldus legit, mouere animum. Vetuſtus uero codex pro hac uoce, tentare, ſubſtituit.

Ab adiunctis perſonis.

propinquitates, amicitiæ interim, regiones etiam, ciuitatesq́;, & ſi quid aliud eius, quē defendimus, caſu lædi poteſt. Ad cauſam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. Locus unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrem. Deinceps, ne omnia † enumerentur. fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil enim horum in cauſa eſt, ad cauſam tamen pertinet. Adijcit Theophraſtus ab † actione principiū, quale uidetur eſſe Demoſthenis pro Cteſiphonte, ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo modo, quē accuſator actione † præſcripſerat. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogātiæ laborare. Faciunt fauorem & illa penè communia, non tamen omittenda, uel ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, ſolicitum agere. Quia plerunq; attentum Iudicem faciunt, ſi res agi uidetur noua, magna, atrox: pertinens ad exemplum, præcipuè tamen, ſi Iudex aut ſua uice, aut Reipublicæ commouetur, cuius animus, ſpe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq;, ſi id profuturū credimus, agitandus eſt. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, ſi nos neq; diu moraturos, neq; extra cauſam dicturos exiſtiment. Docilem ſine dubio & hæc ipſa præſtat attentio, ſed & illud, ſi breuiter, & dilucidè ſummam rei, de qua cognoſcere debeat, indicauerimus: quod Homerus atque Vergilius, operum ſuorum principijs faciūt. Nam iſtius rei modus eſt, ut propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni: nec quomodo quicq; ſit actum, ſed de quibus ſit dicturus, Orator oſtendat. Nec uideo, quod huius rei apud Oratores poſsit reperiri melius exemplum, quàm Ciceronis pro A. Cluentio: Animaduerti iudices, omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes, quarum altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata Iudicij Iuniani: Altera tantummodo conſuetudinis cauſa, timidè & diffidenter attingere rationem ueneficij criminum, qua de re lege hæc eſt quæſtio conſtituta. Id tamen totum reſpondenti facilius eſt, quàm proponenti, quia hic admonendus Iudex, illic docendus eſt. Nec me quanquam magni autores in hoc duxerint, ut non ſemper facere attentum, ac docilem Iudicem uelim, non quia neſciam id quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa, qualis ea ſit, non intelligi. Verū quia iſtud non negligentia Iudicis contingit, ſed errore, dixit enim aduerſarius, & fortaſſe perſuaſit, nobis opus eſt eius diuerſa opinione, quæ mutari nō po-

Ad cauſam quę pertineant. & enumerentur.

oratione

Ald. pręſcripſerit

Fauorem conciliantia

Quæ iudicem attentum facere cōſueuerunt.

Alius modus quo attentū reddimus.

Docilitas unde ueniat, & quid eam gignat.

Exordium breuitatem requirit.

Cic. pro A. Cluentio.

Semper attentus & docilis faciendus Iudex.

u teſt,niſi

teſt, niſi illum fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attentum. Quid

leuianda

ergo? imminuenda quædam & † leuanda, & quaſi contemnenda eſſe conſentio ad remittendam intentionem Iudicis, quam aduerſario præſtat,

Ironiæ officiũ in Oratione pro Ligario & Cælio.

ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæſar minus ſe in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verùm ex ijs quæ propoſui,

Genera cauſarũ.

aliud in alio genere cauſæ deſyderari palàm eſt. Genera porrò Cauſarum, plurimi quinque fecerunt: Honeſtum, Humile, Dubium, uel anceps, Admirabile, Obſcurum, id eſt, ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt quibus rectè uideatur adijci Turpe, quod alij humili, a-

Admirabile.

lij admirabili ſubijciunt. Admirabile autem uocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maximè beneuolũ Iudicem, in

Honeſtum conciliat.

obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtũ quidem ad conciliationem ſatis per ſe ualet. In admirabili & turpi, remedijs

Principium habebit beneuolentiã & attentionẽ.

opus eſt. Et eò quidem Exordium in duas diuidunt partes, in principium, & Inſinuationem, ut ſit in Principijs recta beneuolentiæ, & attentionis

Inſinuatio
Ald. animos
Ald. fors

poſtulatio, quæ, quia eſſe in turpi genere cauſæ nõ poßit. Inſinuatio ſurrepat †animis, maximè ubi †frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, uel quia res ſit improba, uel quia hominibus parum probetur: Aut ſi facie ipſa quoque premitur, uel inuidia conſiſtentis ex diuerſo patroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidem quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, uerboſius tradunt, materiasq; ſibi ipſi fingunt, & ad morem actionum proſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis, quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſunt extrahendæ. Quare ſingulis conſilium ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum præceperim, ut ab ijs quæ lædunt, ad ea quæ

Quid agendum ſi cauſa mala ſit, & ſi perſona.

proſint refugiamus. Si cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet erit, quæramus quid aduerſarium lædat.

Remedia, quibus lenienda ea ſunt, quæ negari non poſſunt.

Nam ut optabile eſt plus fauoris mereri, ſic proximum, odij minus. In his quæ negari non poterunt, elaborandum, ut aut minora quàm dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iam punita uideantur. Ideóque agere aduocato quàm litigatori facilius, quia & laudat ſine arrogantiæ crimi-

ne,

ue, & aliquando utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoque moueri interim finget, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditum ſibi ad aures facit, & autoritatem induit uera ſentientis, quo magis credatur uel defendenti eadem, uel neganti. Ideoq; primum hoc intueamur, litigatoris an aduocati perſona ſit utendum, quoties utrumque fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus ſuæ rei quiſque defenſor. Declamaturus autem maximè poſitas in affectibus cauſas, proprijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim qui mandari non poſſunt, nec eadem ui perferuntur alieni animi, qua ſui motus. His etiam de cauſis inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio Iudicum animos occupauerit, uel ſi dicendum apud fatigatos eſt, quorum alterum promittendo noſtras probationes, & aduerſas † eluendo, uitabimus: Alterum, & ſpe breuitatis, & ijs quibus attentum fieri Iudicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecunque petita Iudicis uoluptas leuat tædium. Non inutilis etiam eſt ratio occupandi, quæ uidentur obſtare, ut Cicero dicit, ſcire ſe mirari quoſdam quòd his qui per tot annos defenderit multos, læſerit neminem, ad accuſandum Verrem deſcenderit. Deinde oſtendit hanc ipſam ſociorum defenſionem, quod ſchema Prolepſis dicitur. Id quum ſit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas non putant, niſi à contrario incipere. Negant Apollodorum ſequuti, treis eſſe (de quibus diximus) præparandi Iudicis partes, ſed multas ſpecies enumerant, ut ex moribus Iudicis, ex opinionibus ad cauſam extra pertinentibus, ex opinione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ, tum his, ex quibus omnes conſtant controuerſiæ, perſonis, factis dictis, cauſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris, quas ueras eſſe fateor, ſed in hæc tria genera recidere. Nam ſi Iudicē beneuolum, attentum, docilem habeo, quid amplius debeam optare, non reperio, cum metus ipſe, qui maximè uidetur eſſe extra hæc, et attentū Iudicem faciat, & ab aduerſo fauore deterreat? Verùm, quoniā non eſt ſatis demōſtrare diſcentibus, quæ ſint in ratione Proœmij, ſed dicendum etiam quomodo perfici facilimè poſſint, hoc adijcio, ut dicturus intueatur, quid, apud quem pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerū ſtatu,

Cum qua perſona ſit cōgrediendum conſyderare debemus.

Quando inſinuatione ſit opus.

Ad eundem

Occupationis utilitas.

Prolepſis uſus.

Quod ſint partes, quib. Iudices præparantur.

De ratione exordij.

Quid debeat intueri is, cui dicendū ſit.

qua uulgi fama dicendum ſit, quid Iudicem ſentire credibile ſit antequã incipiamus, tum quid aut deſyderemus, aut deprecemur, ipſa illum natura eò ducet, ut ſciat, quid primum dicendum ſit. At nunc omne quod cœperint, Procœmium putant, & ut quicquid ſuccurrerit, utiq; ſi aliqua ſententia blandiatur. Exordia autem multa ſine dubio ex alijs partibus ſunt, aut alijs partibus cauſæ communia, nihil tamen in quoquam melius † dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non poßit. Multùm gratiæ Exordio eſt, quod ab actione aduerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quòd nõ compoſitum domi, ſed ibi, atq; ex re natum, & facilitate famam ingenij auget, & facie ſimplicis, ſumptiq; ex proximo ſermonis, fidem quoq; acquirit, adeò, ut etiamſi reliqua ſcripta, atq; elaborata ſint, tamen plerunque uideatur tota extemporalis oratio, cuius initium nihil præparatũ habuiſſe manifeſtum eſt. Frequentißimè uerò Procœmium decebit, & ſententiarum, & compoſitionis, & uocis, & uultus modeſtia, adeò, ut in genere cauſæ etiam indubitabili, fiducia ſe ipſa nimium exercere non debeat: Odit enim Iudex ferè litigantis ſecuritatem, cumq; ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus illa parte uitandũ, propter quod minimè oſtentari debet in principijs cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra Iudicem adhiberi. Sed ipſum iſtud euitare ſummæ artis. Nam id ſine dubio ab omnibus, et quidem optimè præceptum eſt, uerùm aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibuſdam in Iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Centumuiros, ipſi Iudices exigant ſollicitas & accuratas actiones, cõtemniq; ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, ſed etiam delectari uolunt. Ei eſt difficilis huius rei moderatio, quæ tamen ita temperari poteſt, ut uideamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod inſolens uerbum, ne audacius translatum, ne aut obſoleta uetuſtate, aut poëtica licentia ſumptum, in principio deprehendatur. Nondum enim recepti ſumus, & cuſtodit nos recens audientiũ intentio, magis conciliatis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingreßi, quorum naturalis ubertas, licentiam uerbi notari circumfuſo nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in Procœmio debet oratio. Neq; tamẽ deducta

[Margin: † ducitur]

[Margin: De augenda procemiorum gratia.]

[Margin: Quæ in procœmio uitanda uita.]

ducta ſemper atq; † circumlata, ſed ſæpe ſimplici atque † illaboratæ ſimilis, nec uerbis uultuq; nimia promittens. Diſſimulatu enim, & ut Græci dicunt ἀνεπίφατος actio melius ſæpe ſubrepit. Sed hæc, prout formari animum Iudicum expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba † facultate deſtitui, nuſquam turpius cum uitioſum Procemium poſſit uideri, ut cicatricoſa facies, & peſſimus certè gubernator, qui nauem dum portum egreditur, impegit. Modus autem Principij pro cauſa. Nam breuius ſimplices longius, perplexæ ſuſpectæq;, et infames deſyderant. Ridendi uerò, qui uelut leges Procemijs omnibus dederunt, † ut intra quatuor ſenſus terminarentur. Nec minus euitanda eſt immodica eius longitudo, ne in caput excreuiſſe uideatur, & quo præparare debet, † fatiget. Sermonem à perſona Iudicis auerſum, qui ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à Procemio ſubmouent, nonnulla quidem in hanc perſuaſionem ratione ducti. Nam prorſus eſſe hoc magis ſecundum naturam confitendum eſt, ut eos alloquamur potiſſimum, quos conciliare nobis ſtudemus. Interim tamen eſt & hoc Procemio neceſſarium, ſenſus aliquis, & is acrior fit, atque uehementior ad perſonam directus alterius. Quòd ſi accidat, quo iure, aut qua tanta ſuperſtitione prohibemur † dare per hanc figuram ſententiæ uires? Neque enim iſtud ſcriptores artium, quia non liceat, ſed quia nõ putent utile, uetant. Ita ſi uincet utilitas, propter eandem cauſam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demoſthenes autem ad Aeſchinem orationem in Procemio conuertit. Et M. Tullius cum pro alijs quibuſdã, ad quos ei uiſum eſt, tum pro Ligario, ad Tuberonem. Nã erat multò futura languidior, ſi eſſet aliter figurata, quod facilius cognoſcet, ſi quis illam totam partem uehementiſſimam, cuius hæc forma eſt: Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum, & cætera conuertat ad Iudicem. Tum enim uerè auerſa uideatur oratio, et langueſcat uis omnis, dicentibus nobis: Habet igitur Tubero, quod eſt eſt accuſatori maximè optandum: Illo enim modo preſſit atque inſtitit, hoc tantum indicaſſet. Quod idem in Demoſthene, ſi flexum illi mutaueris, accidet. Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronem, in quem ipſum dicebat, uſus eſt Principio, & quidem protinus? Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam: Quouſque tandem

Alibi circumlita, & rurſũ alibi, circulata.

inelaboratæ

Ald. difficultate, uetuſtus codex facilitate legit.

Procemij modus.

ut cito terminaretur

fatigetur

Procemiorum figuræ.

eloqui

Cicero pro Ligario.

Demoſthenes

Salluſtius.

Cicero pro Scauro. abutere patientia noſtra? Ac ne quis Apoſtrophen miretur, idem Cicero
pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in commentarijs (nam quum bis
Pro Rabirio Poſthumo. eundem defendit) Proſopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio
uerò Poſthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiam exemplis: pro
Pro Cluentio. Cluentio, ut modò oſtendi, partitione. Nam tamen hæc, quia poſſunt bene
aliquando fieri, paſſim facienda ſunt, ſed quoties præceptum uicerit ra-
tio quomodo & Similitudine, dum breui, & Translatione, atque alijs
Tropis, quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent, utemur interim,
Al. ſi † niſi cui diuina illa pro Ligario Ironia, de qua paulò antè dixeram, diſ-
Exordiorū uitia. plicet. Alia Exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures cau-
Vulgare. ſas accommodari poteſt, Vulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando
tamen non inutiliter aſſumimus, à magnis ſæpe Oratoribus non euitatum.
Commune Quod & aduerſarius uti poteſt, Commune appellatur: Quod aduerſari-
Commutabile. us in ſuam utilitatem deflectere poteſt, Commutabile: Quod cauſæ non
Separatum. cohæret, Separatū: Quod aliunde trahitur, Translatū. Præterea quod Lō-
Translatum. Longum. gum, quod cōtra præcepta eſt. Quorum pleraq; non Principij modò ſunt
Proœmio non ſemper locus uitia, ſed totius orationis. Hæc de Proœmio quoties erit eius uſus, non ſem-
per autem eſt. Nam & ſuperuacuum aliquando eſt, ut ſi ſit præparatus
ſatis etiam ſine hoc Iudex, aut ſi res præparatione non egeat. Ariſtoteles
quidem in totum id neceſſarium apud bonos Iudices negat, aliquando ta-
men uti, nec ſi uelimus, eo licet, cum Iudex occupatus, quum anguſta ſunt
tempora, cum maior poteſtas ab ipſa re cogit incipere. Contraq; eſt inte-
rim Proœmij uis, etiam in exordio. Nam Iudices & in Narratione non-
nunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus. Quo
Prodicus uelut dormitantes, eos excitari putabat, quale eſt: Cum C. Va-
Anchiram renus, qui à familia † Anchariana occiſus eſt, hoc quæſo Iudices diligen-
ter attendite. Vtique ſi multiplex cauſa eſt, ſua quibusq; partibus danda
præfatio eſt, ut, Audite nunc reliqua: &, Tranſeo nunc illuc. Sed in ipſis
finguntur etiam probationibus multa † funguntur Proœmij uice, ut facit Cicero
Cicero pro Cluentio, p Murena. pro Cluentio, dicturus contra Cenſores: pro Murena, cum Seruio ſe ex-
cuſat. Verum id frequentius eſt, quàm ut exemplis confirmandū ſit. Quo-
ties autem Proœmio fuerimus uſi, tum ſiue ad expoſitionem tranſibimus,
ſiue protinus ad probationem, id debebit in principio poſtremum eſſe, cui
commo-

commodiſsimè iungi initium conſequentium poterit. Illa uerò frigida, & pueriles eſt in ſcholis † affectatio, ut ipſe tranſitus efficiat aliquam utique ſententiam, & huius uelut præſtigiæ plauſum petat, ut Ouidius laſciuire in Metamorphoſi ſolet, quem tamen excuſare neceſsitas poteſt, res diuerſiſsimas in ſpeciem unius corporis colligentem. Oratori uerò quid eſt neceſſe ſurripere hanc tranſgreſsionem, & iudicem fallere? qui, ut ordini rerum animum intendat, etiam commonendus eſt. Peribit enim prima pars Expoſitionis, ſi Iudex nondum narrari ſciet. Quapropter, ut non abruptè cadere in Narrationem, ita non obſcurè tranſcendere eſt optimum. Si uerò longior ſequetur, ac pplexa magis Expoſitio, ad eam ipſam præparãdus Iudex erit: ut Cicero ſæpius, ſed hoc loco fecit paulò longius. Exordium rei demonſtrandæ gratia repetam, quod quæſo Iudices, ne moleſtè patiamini. Principijs enim cognitis, multò facilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè ſunt de Exordio comperta. affectio Metamorphoſis Ouidij.

De Narratione. Cap. II.

MAximè naturale eſt, & fieri frequentiſsimè debet, ut præparato, per hæc quæ ſuprà dicta ſunt, Iudice, res de qua pronunciaturus eſt, indicetur. Ea eſt Narratio, in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim ſolam uolunt eſſe illam negocij, de quo apud Iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ, ut, † M. Attilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis quàm facundus. M. Acilius in Verrem. Loci, ut, Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum Iudices. Temporis, ut,

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
Liquitur. Aẽ.3.

Cauſarum quibus Hiſtorici frequentiſsimè utuntur, cum exponunt, unde bellum, ſeditio, peſtilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adijciunt, Expoſitionem & præteritorum eſſe temporũ, quæ eſt frequentiſsima. Et præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum: Chryſogonus poſtquã eſt nominatus. Et In oratione pro Roſcio

 futurorum

ſuturorum, quæ ſolis dari uaticinantibus poteſt: Nam ὑποτύπωσις *nõ eſt* An ſemper narrandum. *habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Plerięꝫ ſemper narrandũ putauerunt, quod falſum eſſe pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues cauſæ, ut Propoſitionem potius habeant, quàm Narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cum uel nulla expoſitio eſt, uel de re conſtat, de iure quæritur: Vt apud Centumuiros, filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres. Pubertas annis, an habitu corporis æſtimetur.* Vetus exemplar legit in re, Aldus uero omnino hãc uocem reijcit. *Aut cum eſt quidẽ † iure narrationi locus, ſed aut antè Iudici nota ſunt omnia, aut priore loco rectè expoſita. Accidit aliquando alteri, & ſæpius ab actore cauſæ, uel quia ſatis eſt proponere, uel quia magis ſic expedit, ſatis eſt dixiſſe, certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione, legatum peto ex Teſtamento. Diuerſæ partis Expoſitio eſt, cur ea non debeantur, & ſatis eſt actori & magis expedit ſic indicare: Dico ab Horatio ſororẽ* ex propoſitione. *ſuam interfectam. Namq; & cum † propoſitione Iudex crimen omne cognoſcit, & ordo, & cauſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus cõtrà tunc Narrationem ſubtrahit, cum id quod obijcitur, neq; negari, neq; excuſari poteſt, ſed in ſola iuris quæſtione conſiſtit, ut in eo qui cum pecuniam priuatam ex æde ſacra ſurripuit, ſacrilegij reus eſt, confeſſio uerecundior eſt quàm expoſitio. Non negamus pecuniam de templo eſſe ſublatam, calumniatur tamen accuſator actione ſacrilegij, cum priuata fuerit, non ſacra. Vos autem de hoc cognoſcetis, an ſacrilegium ſit admiſſum. Sed ut has ali*narrationem *quando non narrandi cauſas puto, ſic ab illis diſſentio, qui non eſſe † nar*Cornelius Celſus. *randum exiſtiment, cum reus, quod obijcitur tantum negat. In qua eſt opinione Cor. Celſus, qui conditionis huius eſſe arbitratur, pleraſq; cædis cauſas, & omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat eſſe Narrationem, niſi quæ ſummam criminis, de quo iudicium eſt, continet: Deinde fatetur ipſe, pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronem: atqui ille & negauit perueniſſe ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem ma-* Narrationũ ſpecies duæ. *gnos alioquin ſequuturus autores, duas eſſe in iudicijs Narrationum ſpecies exiſtimo, alteram ipſius cauſæ, alteram rerum ad cauſam pertinentiũ* contra *expoſitionem. Non occidi hominem, nulla Narratio eſt, conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa † circa argumenta eius criminis de anteacta*

cta uita, de cauſis, propter quas innocens in periculum deducatur, † alijs que quibus incredibile id quod obijcitur fiat. † Neq; enim accuſator hoc tantum dicit, occidiſti, ſed quibus id probet narrat. Vt in Tragœdijs, cum Teucer Vlyſſem reum facit Aiacis occiſi, dicens, inuentum eum in ſolitudine, iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento, non id modò Vlyſſes reſpondet non eſſe à ſe id facinus admiſſum, ſed ſibi nullas cum Aiacis inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum. Deinde ſubiungit, quomodo in eam ſolitudinem uenerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium è uulnere extraxerit: his ſubtexitur argumentatio. Sed ne illud quidem ſine narratione eſt dicente accuſatore, fuiſti in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus eſt, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoque cauſæ, & repetundarum, hoc etiam plures eiuſmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipſa quidem neganda ſunt, ſed argumentis expoſitione contraria reſiſtendum, & interdum ſingulis, interdum uniuerſis. An reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quemadmodum ipſe uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem deſcenderit? Aut ſi quis repetundarum crimine † inſimulabitur, num & anteactam uitam, & quibus de cauſis, uel prouinciam uniuerſam, uel accuſatorem, aut teſtem offenderit, non inutiliter exponet? Quæ, ſi narratio non eſt, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius eſt initium: Aulus Cluentius habitus. Nihil enim hic de † ueneficio, ſed de cauſis, quibus ei mater inimica ſit, dicit † illæ quidẽ quoq; ſunt pertinentes ad cauſam, ſed non ipſius cauſæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrẽ de Lucio Domitio, qui paſtorem, quòd is aprum, quem ipſi muneri obtulerat, exceptum eſſe à ſe uenabulo confeſſus eſſet, in crucem ſuſtulit. Vel excutiendi alicuius extrinſecus criminis, ut pro Rabirio Poſthumo. Nam ut uentum Alexandriam eſt Iudices, hæc una ratio à Rege propoſita Poſthumo eſt † conſeruãdæ pecuniæ, ſi curationẽ, & quaſi diſpenſationem Regiam ſuſcepiſſet. Vel augendi, ut deſcribitur iter Verris. Ficta interim Narratio introduci ſolet, uel ad concitandos Iudices, ut pro Roſcio contra Chryſogonum, cuius paulò antè habui mentionem. Vel ad † ſoluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepaſios. Interdum per digreſsionem decoris gratia, qualis rurſus in Verrem de Proſerpina: In his

Ald. alijs cauſis

Ald. nec

Sophocles de Vlyſſe & Aiace occiſo

exanguem

Ald. aut quum repetundarum inſimulabitur

ueneficia

Ald. illæ duæ

Actione. 7.

Cicero pro Rabirio Poſthumo.

Ald. ſeruandæ

Quis fictæ Narrationis uſus.

Actione 3.

Ald. ne ſoluendos

quondam locis mater filiam quæſiſſe dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut
appareat, non utiq; non narrare eum qui negat, ſed illud ipſum quod ne-
gat, narrare. Ne hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod eſt à me po-
ſitum, ſuperuacuam eſſe Narrationem rei, quam Iudex nouerit. Quod ſic
intelligi uolo, ſi non modò quid ſit factum ſciet, ſed ita factum etiam, ut
nobis expediat, opinabitur. Neque enim Narratio in hoc reperta eſt, ut
tantum cognoſcat Iudex, ſed aliquanto magis ut conſentiat. Quare, etiam
compellandus *ſi non erit docendus, ſed aliquo modo † afficiendus, narrabimus cum præ-*
paratione quadam. Scire quidem eum in ſumma quid actum ſit, tamen ra
tionem quoque facti cuiuſque cognoſcere ne grauetur. Interim propter
aliquem in conſilium adhibitum nos repetere illa ſimulemus, interim ut
rei quæ ex aduerſo proponatur iniquitatem, omnes etiam circumſtantes
Ald. tædium, cum ſint nota audienti *intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expoſitio, ad ef-*
fugiendum † tædium audientis, ſicut meminiſti: Et fortaſſe ſuperuacu-
Formulæ quibus tædium auditorũ depellimus. *um fuerit hic commorari: Sed quid ego diutius? cum tu optimè noris:*
Illud quale ſit, tu ſcias? & his ſimilia. Alioqui ſi apud Iudicem, cui nota cau
ſa eſt, Narratio ſemper uidetur ſuperuacua, poteſt uideri non ſemper etiã
An procœmio ſubijciatur narratio. *eſſe ipſa actio neceſſaria. Alterum eſt, de quo frequentius quæritur, an ſit*
utiq; Narratio procœmio ſubijcienda. Quod qui opinantur, non poſſunt
Procœmij uſus triplex. *uideri nulla ratione ducti. Nam cum Procœmium idcirco comparatum ſit,*
ut Iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intentior, &
probatio, niſi cauſa prius cognita, non poſſit adhiberi, protinus notitia re
Oratio Ciceronis pro Milone. *rum inſtruendus uidetur. Sed hoc interim mutat conditio cauſarum, niſi*
fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone ſcriptã-
reliquit, malè diſtuliſſe Narrationem uidetur, tribus præpoſitis quæſtio-
nibus: Aut profuiſſet exponere, quomodo inſidias Miloni feciſſet Clodius,
per fas non licuiſſe *ſi reum, qui à ſe hominẽ occiſum fateretur, defendi omnino † fas non fuiſ-*
ſet: Aut ſi iam præiudicio Senatus damnatus eſſet Milo: Aut ſi Cneus Pom
peius, qui propter aliquam gratiam, iudicium etiam militibus armatis clu
Ald. timeretur *ſerat, tanquam aduerſus † æſtimaretur. Ergo † huiuſmodi quoq; quæſtio-*
Ald. hæc *nes uim Procœmij obtinebant, cum omnes Iudicem præparauerint. Sed ali*
ter pro Vareno reo poſtea quoque narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet
utiliter, quoties crimen non repellendum tantum, ſed etiam transferendũ
erit,

erit, ut prius his defenſis, uelut initium ſit aliud culpandi narratio, ut in
armorum ratione antiquior cauendi, quàm ictum inferendi cura eſt. Sũt
quædam cauſæ, neque † *id rarò, crimini quidem, de quo cognitum eſt, faci-* hæ raræ
les diluendo, ſed multis anteactæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus o-
neratæ, quæ prius † *amouenda ſunt, ut propitius Iudex defenſionẽ ipſius* dimouenda
negotij, cuius propria quæſtio eſt, audiat: ut ſi defendendus eſt M. *Cælius,* Cicero pro Cælio.
non'ne † *optimè patronus occurrat prius cõuitijs luxuriæ, petulantiæ, im-* Ald. optimus
pudicitiæ, quàm ueneficij? In quibus ſolis omnes Ciceronis uerſatur ora-
tio. Deinde tum narret de bonis, paulatimq́; deinde explicet cauſam, quæ
eſt ipſius actione defenſa. Sed nos ducit ſcholarum conſuetudo, in quibus Thema.
† *certa ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluendum.*
Ideoq; Narratio prooemio ſemper ſubiungitur. Inde libertas declamato- Ald. certa quædã
ribus, ut etiam ſecundo partis ſuæ loco narrare uideantur. Nam cum pro
petitore dicunt, & expoſitiones, tanquam prius agant, uti ſolent & con Declamationis
tradictione, tanquam reſpondeant, idq́; fit non rectè. Nam cum ſit decla- diffinitio
matio forenſium actionum meditatio, cur non utrunque protinus locum
exerceat? Cuius rationis ignari, ex more, cui aſſueuerunt, nihil in foro pu
tant eſſe mutandum. Sed in Scholaſticis quoque nonnunquam euenit, ut
pro Narratione *ſit* Propoſitio. *Nam quid exponet, quæ zelotypum ma-*
læ tractationis accuſat? aut qui Cynicum apud Cenſores reum de moribus
facit, cum totum crimen uon uerbo, in qualibet actionis parte † *poſito, ſa-* propoſitio
tis indicetur? Sed hæc hactenus. Nunc quæ ſit narrandi ratio ſubiungam. indicetur
Narratio eſt rei factæ, aut non factæ, utilis ad perſuadendum expoſitio. Narratio quid ſit.
Vel, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorem, quid in controuerſia Narratio quid ſecundum Apollodorum.
ſit. Eam pleriq; ſcriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, uolunt eſſe luci-
dam, breuem, ueriſimilem. Nec enim refert, an pro lucida perſpicuam, Narrationis proprietates.
pro ueriſimili probabilem, credibilemúe dicamus. Eadem nobis placet
diuiſio. Quanquam & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit,
præceptum breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit, longam aut breuem
eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theoderei quoque, ſcho-
læ ſolam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utique, nec di-
lucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligentius diſtinguenda ſunt ſin-
gula, ut quid quoque loco proſit, oſtendam. Narratio eſt aut tota pro

Narratio tota pro nobis, aut tota cõtra nos, aut mixta, de qua re conſule etiam Rodolphũ Agricolam.

nobis aut tota pro aduerſarijs, aut mixta pro utriſque. Si erit tota pro nobis, contenti ſimus his tribus partibus, per quas efficitur, quo Iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec *quiſquam reprehenſione dignum putet, quod propoſuerim eam, quæ ſit tota pro nobis, debere eſſe ueriſimilem, cum uera ſit. Sunt enim plurima uera quidem, ſed parum credibilia, ſicut falſa quoque frequenter ueriſimilia.* Quare *non minus laborandum eſt, ut Iudex quæ uera dicimus, quàm quæ fingimus credat. Sunt quidem hæ quas ſuprà retuli uirtutes, aliarum quoque partium.* Nam *& per totam actionem uitanda eſt obſcuritas, & modus ubique cuſtodiendus, & credibilia eſſe oporiet omnia quæ dicuntur.*

Quid in Actione uitandum et cauẽdum, quid contra obſeruandum.

Ald. Maxime tamen

† Maximeq; *hæc in ea parte cuſtodienda ſunt, quæ prima Iudicẽ docent, in qua, ſi acciderit ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, fruſtra in reliquis laborabimus.* Erit *autem* Narratio *aperta atq; dilucida, ſi ſuerit primùm expoſita uerbis proprijs, † & ſignificantibus, et non ſordidis quidem, non tamen exquiſitis, & ab uſu remotis: tum diſtincta rebus, perſonis, temporibus, locis, cauſis, ipſa etiam pronunciatione in hoc accommodata, ut Iudex, quæ dicuntur, quàm facillimè accipiat.* Quæ *quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ, uel etiam fortè † circumfuſæ multitudinis compoſiti non ferunt illud intentionis ſilentium, nec ſibi diſerti uidentur, niſi omnia tumultu, ac uociferatione concuſſerint: rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quencumq; etiam indoctorum cadentis † exiſtimãt. cũ interim, quod tanquam facile contemnũt, neſcias præſtare uelint minus, an poßint.* Neque *enim aliud in eloquentia cuncta experti † difficilius reperient, quàm id, quod ſe dicturos fuiſſe omnes putant, poſtquam audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed † nec uera.* Tum *autem optimè dicit* Orator, *cum uidetur uera dicere.* At *nunc uelut campum nacti expoſitionis, hic potißimùm & uocem flectũt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum, & uerborum, & compoſitionis genere laſciuiunt.* Deinde, *id quod ſit monſtro ſimile, placet actio, cauſa nõ intelligitur.* Verùm *hoc omittamus, nemini nus gratia præcipiendo recta, quàm offenſæ reprehendendo praua mereamur.* Breuis *erit* Narratio *antè omnia, ſi inde cœperimus rem exponere, unde ad Iudicem pertinet.* Deinde, *ſi nihil extra cauſam dixerimus: tum*

Narratio quomodò aperta fiat.

& id ſignificantibus

confuſæ

Ald. eſſe exiſtimãt

facilius reperitur

Ald. reperirent

Ald. nec, reijcit

Narratio quomodo breuis efficiatur.

etiam

etiam, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis, nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim eſſe quædam partium breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam, In portum ueni, nauim † proſpexi, quanti ueheret interrogaui, de precio conueni, conſcendi, ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus † ora, prouecti ſumus. Nihil horum dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere è portu nauigaui. Et quoties exitus rei ſatis oſtendit priora, debemus hoc eſſe contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cũ dicere liceat: eſt mihi filius iuuenis, omnia illa ſuperuacua: Cupidus ego liberorum, uxorem duxi, natum ſuſtuli, filium educaui, in adoleſcentiam perduxi. Ideóq; Græcorum aliqui aliud circumciſam expoſitionem, id eſt, σύντομον, aliud breuem putauerunt, quod illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliquid ex neceſſarijs deſyderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, ſed ne plus dicatur quàm oporteat. Nam iterationes quidem, & ταυτολογίας, et περισσολογίας, quas in Narratione uitandas quidam ſcriptores artium tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc uitia, † non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimium corripientes omnia ſequitur, obſcuritas: ſatiuśq; aliquid eſt narrationi ſupereſſe, quàm deeſſe. Nam ſuperuacua cum tædio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Salluſtiana (quanquam in ipſo uirtutis obtinet locum) breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallat, audientem tranſuolat, nec dum repetatur expectat: cum præſertim lector non ferè ſit, niſi eruditus. Iudicem rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronunciaturũ, † quid intellexerit, ut fortaſſe ubiq; in Narratione tamen utiq; præcipuè media hæc tenenda ſit uia dicendi, quantum opus eſt, quantum ſat eſt. Quantum opus eſt autem, non ita ſo'lùn accipi uolo, quantum ad iudicandum ſufficit, quia non inornata debet eſſe breuitas, alioqui ſit indocta. Nã & fallit uoluptas, & quæ delectant, minus longa uidentur: ut amœnũ, ac molle iter, etiamſi eſt ſpatij amplioris, minus tamen fatigat, quàm durum, † arduuḿq; compendium. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilem faciunt expoſitionem, inſeri uelim. Simplex enim, & undique præciſa, non tam Narratio uocari poteſt, quàm confuſio. Sunt porrò multæ conditione ipſa rei longæ Narrationes, quibus extrema (ut præcepi)

conſpexi

Ald. oram.

Circumciſa expoſitio, quæ græcis σύντομον dicitur, quomodo differat a breui.

Narrationis uitia.

nec

Salluſtina breuitas uitanda.

Quid tenendũ in Narratione.

Ald. quod

Breuitas indocta.

aridumq;

Nimia breuitas confundit.

ecpi) Proœmij parte ad intentionem præparandus eſt Iudex: deinde curandum, ut omni arte, uel ex ſpacio eius detrahamus aliquid, uel ex tædio, ut minus longa ſit efficiemus, quæ poterimus differendo, non tamen ſine mentione eorum quæ differemus. Quas occidendi cauſas habuerit, quos ſibi conſcios aſſumpſerit, quemadmodum inſidias diſpoſuerit, probationis loco dicam. Quædam uerò ex ordine prætermittenda, quale eſt apud Ciceronem: Moritur Fulcinius. Multa enim quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſa, prætermittam. At partitio tædium leuat. Dicam quæ acta ſint ante ipſum rei contractum, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius modicæ uidebuntur Narrationes, quàm una longa. Interim expediet expoſitiones breui interſatione diſtinguere. Audiſtis quæ acta ſunt, accipite nūc quæ inſequuntur. Reficietur enim Iudex priorum fine, & ſe uelut ad nouum rurſus initium præparabit. Si tamen adhibitis his quoque artibus, in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio, quod Cicero etiam in breui Narratione facit: Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, non modò nullum ad bellum, ſed ne ad mininam quidem belli ſuſpicionem, & cætera. Credibilis autem erit Narratio ante omnia, ſi prius noſtrum animū, ne quid naturæ dicamus aduerſum: Deinde, ſi cauſas ac rationes factis præpoſuerimus, non omnibus, ſed de quibus quæritur. Si perſonas conuenientes ijs, quæ facta credi uolemus, conſtituerimus, ut furti reum, cupidum: adulterij, libidinoſum: homicidij, temerarium. Vel contrà, ſi defendemus. Præterea loca, tempora, & ſimilia. Eſt autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdijs, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter ſequuntur & cohærent, ut ſi bene priora narraueris, Iudex ipſe, quod poſtea ſit narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, ſemina quædam probationum ſpargere, uerùm ſic, ut Narrationem eſſe meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam argumento aliquo confirmabimus, quod propoſuerim, ſed ſimplici & breui, ut in ueneficijs: Sanus bibit, ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt conſecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicitur robuſtus, armatus, ſollicitus, contra infirmos, inermes, ſecuros. Omnia denique quæ probatione tractaturi ſumus, perſonam, cauſam, locum, tempus, inſtrumentum, occaſionem,

Pro Aulo Cecinna.

interſatione.) interpellatione, tameſi quaſi in deſuetudinem abierit.

Docet quomodo poſsimus auditorum tædiū excutere.

Pro Ligario.

Narratio quomodo credibilis fiat.

Signa ueneficij.

occaſionem, Narratione † delibabimus. Aliquando ſi deſtituti fuerimus declarabimus
ijs, etiam fatebimur uix eſſe credibile, ſed uerum, & hoc maius haben-
dum ſcelus, neſcire nos quomodo factum ſit, aut quare mirari, ſed pro-
baturos. Optimæ uerò † præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cice- probationes
rone ſunt quidem utiliſsima omnia prædicta, per quæ Miloni Clodius. nõ
Clodio Milo inſidiatus eſſe uideatur: plurimum tamen facit illa callidiſsi
ma ſimplicitatis imitatio. Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quo-
ad ſenatus eſt dimiſſus, domum uenit, calceos & ueſtimenta mutauit, pau
liſper dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: quàm nihil præ-
paratò, nihil feſtinatò feciſſe uidetur Milo? Quod non ſolùm rebus ipſis
uir eloquentiſſimus, quibus moras, & lentum profectionis ordinem du-
cit, ſed uerbis etiam uulgaribus & quotidianis, & arte occulta conſecu
tus eſt: quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum Iudicem, deinde patro-
num excitaſſent. Frigida uidentur iſta pleriſque, ſed hoc ipſum manife-
ſtum eſt, quomodo Iudicem fefellerint, quod uix à lectore deprehendi-
tur. † Hæc ſunt quæ credibilem faciant expoſitionem, nam ne contra- Hæ
ria, aut ſibi repugnantia in Narratione dicamus, ſi cui præcipiendum
eſt, ijs † reliqua fruſtra docetur, etiamſi quidam ſcriptores artium, hoc æque
quoque tandem tanquam occultum, & à ſe prudenter erutum, tradunt.
His tribus narrandi uirtutibus, adijciunt quidam magnificentiam, quam An plura tribus
μεγαλοπρέπειαν uocauit, quæ neque in omnes cauſas cadit (nam quid in requirantur.
pleriſq; iudicijs priuatis, credito, locato, & conducto, interdictis, habere
loci poteſt ſupra modum ſe tollens oratio?) nec ſemper eſt utilis, ut uel pro
ximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas eſſe cauſas, in
quibus confitendum, excuſandum, ſubmittendum ſit id, quod exponimus
quibus omnibus aliena eſt illa magnificentiæ uirtus. Quare nõ magis pro- Narrationis
prium Narrationis eſt magnificè dicere, quàm miſerabiliter, inuidiosè, proprium
grauiter, dulciter, urbanè. Quæ cum ſuo quæq; loco ſint laudabilia, non
ſunt huic parti propriè aſsignata, & uelut dedita. Illa quoq;, ut Narratio
ni apta, ita cæteris partibus communis eſt uirtus, quam Theodectes huic Expoſitionẽ qua-
uni propriè dedit: non enim magnificam modò uult eſſe, uerumetiam iucun lem eſſe uelit The-
dam expoſitionẽ. Sunt qui adijciant ijs euidentiã, quæ ἐνάργεια uocatur. Ne odectes. Ald. Græce
que ego quenquã deceperim, ut diſsimulem Ciceroni quoq; plures partes Qualem Cicero uelit.

 placere

placere. Nam præterquam planam, & breuem, & credibilem, uult eſſe euidentem, moratam, cum dignitate ornatam. Sed in oratione morata, debent eſſe omnia cũ dignitate quæ poterunt. Euidentia in narratione, quantum ego intelligo, eſt quidem magna uirtus, cum quid ueri non dicendum, ſed quodammodo etiam oſtendendum eſt, ſed ſubijci perſpicuitati poteſt. Quam quidam etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibuſdam cauſis obſcuranda ueritas eſt, quod eſt ridiculũ. Nam qui obſcurare uult,

Ald. & is quæ

narrat falſa pro ueris, † & in ijs quæ narrat falſa pro ueris, debet laborare, ut uideantur quam euidentiſſima. Sed quatenus etiam ſorte quadam peruenimus ad difficilius narrationum genus, iam de his loquamur, in quibus

Narratio tota cõtra nos.

res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam Narrationẽ putauerunt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totam cauſam omnino non agere. Sed ſi aliqua iuſta ratione huiuſmodi ſuſceperis litem, cuius artis eſt malam eſſe cauſam ſilentio confiteri? niſi fortè tam hebes futurus eſt Iudex, ut ſecundũ id pronunciet, quod ſciet narrare te noluiſſe. Neq; inficias

In narratione non omnia proferẽda, nec omnia prætereunda eſſe

eo, in Narratione ut aliqua neganda, aliqua adijciẽda, aliqua mutanda, ſic aliqua etiam tacenda. Sed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia, quale eſt illud: Reſpondit

Ald. quæ

† quod ei uiſum eſt. Diſtinguamus igitur genera cauſarũ. Nanq; in quibus non de culpa quæritur, ſed de actione, etiamſi erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. Pecuniam de templo ſuſtulit, ſed priuatam, non ideoq; non ſacrilegus eſt. Virginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum ſtupraui, & ſtupratus ſe ſuſpendit, non tamen ideo ſtuprator

aut

capite, † ut mortis cauſa punitur, ſed decem millia, quæ pœna ſtupratori conſtituta eſt, dabit. Verùm in his quoq; confeſſionibus eſt aliquid, quod

Ald. poſsit

ex inuidia, quam expoſitio aduerſarij fecit, detrahi † poteſt, cũ etiam ſerui noſtri de peccatis ſuis mollius loquantur. Quædam enim quaſi non narrantes mitigabimus. Non quidem (ut aduerſarius dicit) conſilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tempus, ſed occaſione & abſentia

Ald. quæ nimium quã in animis hominum poteſt.

cuſtodum corruptus, & pecunia, † quæ nimirum in animis hominum plurimũm poteſt, uictus eſt. Sed quid refert? † peccatum & furtum eſt.

Ald. peccauit & fur eſt

Nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recuſamus. Interdum quaſi

Ald. ut ſi dicam

damnemus ipſi. † Vis te dicam uino impulſum? errore lapſum? nocte decceptum?

ceptum? uera ſunt iſta fortaſſe, tu tamen ingenuum ſtupraſti, ſolue decem millia. Nonnunquam propoſitione præmuniri poteſt cauſa, & deinde exponi. *Contraria ſunt omnia tribus filijs, qui in mortem patris coniurarant, ſortiti noctem ſinguli per ordinem, cum ferro cubiculum intrauerũt patre dormiente, cum occidere eum nemo potuiſſet, excitato omnia indicauerunt: Si tamen pater, qui diuiſit patrimonium, & reos parricidij defendit, ſic agat. Quod contra legem ſufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorum pater uiuit, atq; etiam liberis ſuis adeſt.* Ordinem rei narrare quidem nihil eſſe, cum ad legem nihil pertineat. *Sed ſi confeſſionem culpæ à me exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos.* Deinde ſubijcitur, *ſtimulatos ab his quorum indulgentiores parentes erant, ſemper tamen eum habuiſſe animum qui ſit euentu deprehenſus, ut occidere patrem non poſſent.* Neque enim iureiurando opus fuiſſet, ſi † aliquando hoc mentis habuiſſent: nec ſortè, niſi quod ſe quiſq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacunq; placidioribus animis accipientur, illa breui primæ propoſitionis defenſione mollita. At cum quæritur, An factum ſit, uel, Quale factum ſit, licet omnia contra nos ſint, quomodo tamen euitare expoſitionẽ ſalua cauſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator, nec ita, ut quæ eſſent acta tantum indicaret, ſed adiecit inuidiam, rem uerbis † exaſperauit, acceſſerunt probationes, peroratione incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter Iudex, quid narretur à nobis, ſi nihil exponimus, illa eſſe quæ aduerſarius dixit, & talia qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo eadẽ exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demum quæſtio eſt, cum de re conſtat eadem, ſed non eodem modo, alias cauſas, aliam atq; aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parſimoniæ, negligentia ſimplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miſerationis merebor. Solet nonnunquam † mouere lachrymas ipſa confeſſio. Atque ego libenter interrogem, ſint illa defenſuri, quæ non narrauerint, nec'ne? Nam ſi nec defenderint, nec narrauerint, tota cauſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt, proponere certè plerũq; id, quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui poteſt? Et ut hoc contingat, utiq; † indicatum eſt. Aut quid inter Probationem & Nar

Ald. alioquin

exaggerauit

promere

Ald. iudicandum

y rationem

Diſcrimen Narrationis et Probationis. rationem intereſt? niſi quod Narratio eſt Probationis continua propoſitio: rurſus Probatio, Narrationi eſt congruens confirmatio. Videamus
unde ergo † num expoſitio hæc longior demum eſſe debeat,& paulò uerboſior
Ald. tamen argumentatione præparatione, & quibuſdam argumentis (argumentis dico, non † argumentatione,cui tamen plurimum confert frequens affirmatio)effecturos nos quod dicimus,non poſſe uim rerum oſtendi prima expoſitione,expectent,& opiniones ſuas differant,et bene ſperent. Deniq; utiq; narrandū eſt,quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit,narrari poteſt, aut eo etiā
Ald. conſtabit Procemia ſunt in his cauſis ſuperuacua, quæ, quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerum accōmodatiorem Iudicem faciant? Atqui † conſtat nuſquam eorum eſſe maiorem uſum, quàm ubi animus Iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt.
Coniecturales cauſæ. Coniecturales autē cauſæ, in quibus de facto quæritur,nō tam ſæpe rei,de qua Iudicium eſt, quàm eorum,per quæ res colligenda eſt,expoſitionem habent, Quæ cum accuſator ſuſpicioſe narret,reus leuare ſuſpicionem debeat,aliter ab hoc,atq; ab illo ad Iu-
Ald. ueiut
Ald. liuore dicem perferri oportet. At enim quædam argumenta turba † ualent,diducta † leuiora ſunt. Id quidem non eò pertinet ut quæratur an narrandū,
Narrandi ordo & forma. ſed quomodo narrandum ſit. Nam & congerere plura expoſitione quis prohibet,ſi id utile eſt cauſæ? & promittere,ſed & diuidere Narrationē, & probationem ſubiungere partibus,atq; ita tranſire ad ſequentia. Nam neq; his quidem accedo, qui ſemper eo putant ordine,quo quid actum ſit, eſſe narrandum,ſed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquando excidiſſe ſimulamus cum quid utiliore loco redu-
Ald. relictum cimus: & interim nos reducturos † reliquū ordinem teſtamur,quia ſic futura ſit cauſa lucidior:interim re expoſita,ſubiungimus cauſas,quæ ante-
Ald. eſt ceſſerunt. Neque enim eſt una lex defenſionis,certumq; † præſcriptū,pro re,pro tempore intuenda,quæ proſint, atq; ut erit uulnus,ita uel curandū
Narrandū interdum ſæpius. protinus,uel ſi curatio differri poteſt,interim delegandū. Nec ſæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: Eſtq; non conceſſum modò,ſed aliquando etiam neceſſarium,ut in cauſis repetundarum,omnibuſq; quæ ſimplices nō ſunt. Amentis eſt enim, ſuperſtitione præceptorū
Quare Narratio probationem antecedat. contra rationem cauſæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere eſt inſtitutum,ne Iudex,qua de re quæratur,ignoret. Cur igitur ſi ſingula

probanda

probanda aut refellenda erunt, non ſingula etiã narrentur? Me certè, quãtacunq; noſtris experimentis habenda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſyderabat utilitas, probantibus & eruditis, & his qui iudicabant, ſcio, & (quod non arroganter dixerim, quia ſunt plurimi, quibuſcum egi, qui me refellere poßint, ſi mẽtiar) ferè † ponendæ à me cauſæ officiũ exigebatur. Neq; ideo tamen non ſæpius facere alia re oportebit, ut rerum ordinem ſequamur. Quædam uerò etiam turpiter conuertuntur, ut ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: apertum teſtamentum, deinde ſignatũ. In quibus, ſi id quod poſterius eſt dixeris, de priore tacere optimum eſt. Sunt quædam & falſæ Expoſitiones, quarũ in foro duplex genus eſt: Alterum, quod inſtrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtum Romæ commiſerat, Interamnæ ſe fuiſſe dicebat: Alterum, quod eſt tuendum dicentis ingenio. Id interim ad ſolam uerecundiã pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color, interim ad quæſtionem. Sed utrumcunq; erit, prima ſit curarum, ut id quod fingimus, fieri poßit: Deinde, ut & perſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinem habeat. Sic continget, etiam ueræ alicui rei cohæreat, ut argumẽto, † quod in cauſa cõfirmetur. Nã quæ tota extra rem petita ſunt, mentiendi licentiam † produnt. Curandum præcipuè (quod fingentibus frequenter excidit) ne qua inter ſe pugnent. Quædam partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt. Præterea ne iis, quæ uera eſſe cõſtabit, aduerſa ſint. In ſchola etiam ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autem Orator meminiſſe debebit actione tota quid finxerit, quoniam ſolent excidere quæ falſa ſunt, uerũq; eſt illud quod uulgò dicitur: Mendacem memorẽ eſſe oportere. Sciamus autẽ, ſi de noſtro facto quæratur, unũ nobis aliquod eſſe dicendũ: ſi dealieno, mittere in plures ſuſpiciones licere. Eſt tamen in quibuſdam ſcholaſticis cõtrouerſiis, in quibus ponitur aliquẽ nõ reſpõdere † quæ interrogatur, libertas omnia enumerandi, quæ reſpõderi potuiſſent. Fingenda uerò meminerimus ea, quæ non cadent in teſtem. Sunt autẽ quæ noſtro dicuntur animo, cuius ipſi tantum cõſcii ſumus. Item quod à defunctis, nec enim, hoc eſt, qui neget. Itemq; ab eo cui idẽ expediet, is enim nõ negabit. Ab aduerſario quoq;, quia nõ eſt habiturus in negando fidẽ. Somniorũ et ſuperſtitionũ colores, ipſa iam facilitate

Ald. exponendæ

Expoſitio præpoſtera.

Falſarum Expoſitionum duplex genus.

Fingendi & mentiendi cautelæ.

Ald. quod ſit probant.

Adagium in mendaces garrulos.

Ald. ad quæ

quoq; de Narratione præcipi ſolent, ne qua ex ea fiat excurſio, ne auertatur à Iudice ſermo, ne alienæ perſonæ uocem demus, ne argumentemur. Adijciunt quidam etiam, ne utamur affectibus. Quorum pleraq; ſunt frequentiſsime cuſtodienda, imò nunquam, niſi ratio coëgerit, mutāda, ut ſit Expoſitio perſpicua et breuis. Nihil quidem tam rarò poterit habere rationem, quam Excurſio, nec unquam debebit eſſe, niſi breuis, et talis ut ui quadam affecti, uelut recto itinere depulſi, qualis eſt Ciceronis circa nuptias † Soſiæ: O mulieris ſcelus incredibile & præter hanc unam, in omni uita inauditum. O libidinem effrenatam & indomitam, ô audaciam ſingularem, non timuiſſe, ſi minus uim deorum hominumq; famam, at illam ipſam noctem, facesq; ipſas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes, denique ipſos ſuperiorum teſtes nuptiarum? Sermo uerò auerſus à Iudice, & breuius indicat interim, & † coarguit, qua de re idem quod de Procœmio dixeram ſentio. Sicut de proſopopœia quoq;, qua tamē nō Seruius modò Sulpitius utitur pro Aufidia: Somnóne te languidum, an graui lethargo putem preſſum? Et Marcus quoq; Tullius † contra Nauarchos: Nam ea quoq; rei expoſitio eſt, ut ad eas tantum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio Sthaleni, Bulbiq; colloquium, nónne ad † credulitatē plurimum, & fidem confert? Quæ ne feciſſe ſine obſeruantia quadam uideatur (quanquam hoc in illo credibile non eſt) in Partitionibus præcipit, ut habeat Narratio ſuauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia perſonarum, omnes affectus. Argumentabimur, ut dixi, nunquam. Argumentū ponemus aliquando. Quod facit pro Quinto Ligario Cicero. cū dicit: Sic eum prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacem eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & breuem, cum res poſcet, defenſionem, & rationem factorum. Neque enim narrandum eſt tanquam teſti, ſed tanquam patrono. Rei ordo per ſe talis eſt: Q. Ligarius legatus in Africam cum Conſule C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo Marcus Tul. Q. igitur, inquit, Ligarius cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Alibi: Non modò nullum ad bellum ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli. Et cum eſſet indicanti ſatis, Q. Ligarius nullo ſe implicari negocio paſſus eſt. adiecit: Domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit

Cauenda in Narratione.

Excurſio

Ald. Saſiæ

Pro Cluentio

Ald. & coarguit. magis interim,

Proſopopœia.

Ald. circa In uerrem Act. 7.

celeritatem

Quid Cicero narrationē habere uelit.

Ald. Argumentabimus in narratione ut dixi narratione.

Cic. pro Ligario.

Affectus in narratione non prohibentur. *cit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui non putant utendum in* Narratione *affectibus: qui ſi hoc dicunt, non diu, neque ut in* Epilogo, *mecum ſentiunt. Sunt enim effugiendæ moræ. Cæterũ,*
Ald. ego *cur ego* Iudicem *nolim, cum † eum doceo, etiã moueri? Cur, quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim uerũ ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar? Cum præſertim etiam in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus occupato, uel ira, uel miſeratione. An non* M. Tullius
In Verrem Act. 7. *circa uerberaciuis* Rom. *omnes breuiſſimè mouet affectus? non ſolùm cõditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberum, ſed animi quoq; commendatione. Summum enim uirum oſtendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, ſed tantum ciuem ſe* Romanum *eſſe cum inuidia*
Act. 3. *cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid* Philodami *caſum? non'ne cũ per totam expoſitionem incendit inuidiam, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, cum flentes non tam narraret, quàm oſtenderet, patrem de*
illi *morte filij, filium de patris? Quid † ulli* Epilogi *poſſunt magis habere miſerabile? Serum eſt enim aduocare his rebus affectũ in* Peroratione, *quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis* Iudex, *iamq; eas ſine motu mentis acci-*
Narratio uenuſtanda decenter. *pit, quibus commotus nouus non eſt, & difficilè eſt nobis mutare habitum animi ſemel conſtitutum.* Ego *uero (neq; enim diſſimulabo iudicium meũ, quanquã id quod ſum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis con*
Ald. ut, reijcit *tinetur)* Narrationẽ, *† ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & uenere exornandam puto. Sed plurimum refert, quæ ſit natura eius rei quam exponimus. In paruis ergo, quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & uelut applicitus rei cultus: in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circumiectæ orationis copia latent, hic expreſſa, &, ut uult* Zeno, *ſenſu tincta eſſe debebũt, compoſitio diſſimulata quidem, ſed tamen quamiucundiſſima, figuræ non illæ* Poëticæ, *& contra rationem loquendi autoritate ueterũ receptæ: nam debet eſſe quàm puriſſimus ſermo:*
Ald. a uarietate *& qui † uarietate tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionem, pares elocutionum tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs* Expoſitio, *& niſi commendetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in ulla parte intentior eſt* Iudex, *eoq; nihil rectè dictum perit. Præterea neſcio quomodo etiam credit facilius quæ audienti iucũda ſunt, & uoluptate ad fidẽ ducitur. Vbi uerò maior res e-*

erit, & atrocia inuidioſe, & triſtia miſerabiliter dicere licebit. Non ut conſumatur affectus, ſed tantum uelut primis lineis deſignentur, ut planè qualis futura ſit imago rei ſtatim appareat. Ne ſententia quidẽ, uelut fatigatum intentione ſtomachum Iudicis reficere diſſuaſerim, maximè quidem breui †interiectione, qualis eſt illa: Fecerũt ſerui Milonis, quòd ſuos quiſq; ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulò liberiore, qualis eſt illa: Nubit genero ſocrus, nullis auſpicijs, nullis autoribus, funeſtis omnibus omniũ. Quod cum ſit factum his quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius, quàm ad oſtentationem componebatur oratio, & erant adhuc ſeueriora iudicia, quanto nunc faciundum magis, cum in ipſa capitis, aut fortunarum pericula irrupit uoluptas? Cui hominũ deſyderio quãtum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum eſſe confiteor. Multùm confert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præſentem perducere audientes uidetur, qualis eſt illa M. Cælij in Antoniũ deſcriptio. Nanq; ipſum offendunt temulento ſopore profligatũ, totis præcordijs ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclarasq; cõtubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circũstare paßim, quæ tamen exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat, quarum cum omnium uocem, tactumq; noſcitaret, proximæ cuiuſq; collum amplexu petabat: nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus centurionũ, concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehementius exprobari, neq; manifeſtius oſtendi poteſt. Ne id quidem præteribo, quantam afferat fidem expoſitioni narrantis authoritas, quam mereri debemus, ante omnia quidem uita, ſed & ipſo genere orationis. Quod, quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmando quoq; ponderis. Effugienda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis ſuſpicio, (neque enim ſe uſquam cuſtodit magis Iudex) nihil uideatur fictum, nihil ſollicitum, omnia potius à cauſa, quam ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati non poſſumus, & perire artem putamus, niſi appareat, cũ deſinat ars eſſe, ſi apparet. Pendemus ex laude, atque hanc laboris noſtri

Ald. iniecta
Pro Milone

Pro Cluentio.

Emerenda dicentis authoritas.

Ars non oſtentanda.

ſtri ducimus ſummam. Itaq; circumſtantibus oſtentare uolumus, Iudicibus prodimus. Eſt & quædam repetita Narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur ſanè res declamatoria magis quàm forẽſis. Ideo autem reperta, ut quia Narratio breuis debet eſſe, fuſius & ornatius res poſſet exponi: quod fit uel inuidiæ gratia, uel miſerationis. Idem raro faciendum iudico, neq; ſic unquam, ut totus ordo repetatur, licet enim per partes idem cõſequi. Cæterum, qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rem loco ſtringat, & contentus indicare quid factum, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Initium Narrationis quidam utiq; faciendum à perſona putant, eamq; ſi noſtra ſit, ornandam, ſi aliena, infamandam ſtatim: hoc ſanè frequentiſſimum eſt, quia perſonæ ſunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum eſt, ut, A. Cluentius habitus fuit pater huiuſce Iudices, inquit, homo nõ ſolum municipij Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & uicinitatis, uirtute, æſtimatione, nobilitate facilè princeps. Interim ſine his, ut Q. Ligarius cum eſſet. Frequenter uero & à re: ſicut pro Tullio Cicero: Fundum habet in agro † Turino M. Tullius paternum. Demoſthenis pro Cteſiphonte: τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου. De fine Narrationis cum ijs cõtentio eſt, qui perduci expoſitionẽ uolunt eò, unde quæſtio oritur. His rebus ita geſtis, P. Dolobella Prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de ui hominibus armatis ſine ulla exceptione, tantum ut unde deieciſſet, reſtitueret: deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac de ſponſione uobis iudicandum eſt. Id à petitore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper.

[Margin: Repetita narratio — Narrationis initium — Pro Lig. — Pro Cecinna — Tigurino — Finis]

De Egreſſione. Cap. III.

Ordine ipſo Narrationem ſequitur Confirmatio. Probanda ſunt enim quæ propter hoc expoſuimus. Sed prius quàm ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerum ordine, protinus utiq; in aliquem lætum atq; plauſibilem locum quàmmaximè poſſint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria, iam in forum uenit, poſtquam agere cauſas non ad utilitatem litigatorum, ſed ad patronorum iactationem repertũ eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur.) Narrationis gracilitati

litati, coniuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus, oratio refrigeſcat. In quo uitium illud eſt, quod ſine diſcrimine cauſarum atq; utilitatis, hoc (tanquam ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit) faciunt: eo quod deſumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, ſententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poßint. Ego autem confiteor *hoc expatiandi genus, non modò* Narrationi *quidem, ſed etiam* Quæſtio*nibus, uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportunè poſſe ſubiungi, cũ res poſtulat, aut certè permitit: atque eo uel maximè illuſtrari, ornariq; orationem. ſed ſi cohæret, & ſequitur, non ſi per uim conetur, & quæ natura iuncta erant, diſtrahit: Nihil enim tam eſt conſequens, quàm* Narratio*ni probatio, & ſi excurſus ille, uel quaſi finis* Narrationis, *uel quaſi initium probationis eſt.* Erit *ergo illi nonnunquam locus, ut ſi expoſitio circa finem atrox fuerit, proſequamur eam, uelut ſpiritu erumpente, protinus indignatione.* Quod *tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationem nõ habebit, alioqui prius eſt, quod obijcias, uerum efficere, quàm magnum, quia criminum inuidia pro reo eſt, priuſquam probatur.* Difficilima *eſt enim grauißimi cuiuſque ſceleris fides.* Idem *fieri non inutiliter poteſt, uti ſi merita in aduerſarium aliqua expoſueris, in ingratum inueharis, aut ſi uarietatem criminum* Narratione *demonſtraueris, quantum ab ea periculum intentur, oſtendas.* Verùm *hæc breuiter omnia.* Iudex *enim ordine audito feſtinat ad probationẽ, & quàmprimum certus eſſe ſententiæ cupit.* Præterea *cauendum eſt, ne ipſo* Expoſitio *uaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut nõ eſt ſemper neceſſaria poſt* Nar*rationem illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionem præparatio.* Vtique *ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, ſi legem aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus.* Eſt *hic locus uelut ſequentis exordij, ad conciliandum probationibus noſtris* Iudicem, *mitigandum, concitandum.* Quod *liberius hic, & uehementius fieri poteſt, quia* Iudici *cauſa iam nota eſt.* His *igitur uelut fomentis, ſi quid erit aſperum, præmoliemus, quo facilius aures* Iudicum, *quæ poſt dicturi erimus, admittant, ne ius noſtrum oderint.* Nihil *enim facilè perſuadetur inuitis.* Quo *loco tamen* Iudicis *quoq; natura noſcenda eſt, iuri magis an æquo ſit appoſitus.* Pro*inde*

Excurſionis locus primus.

Secundus

Tertius

Quartus

z inde

tio uidetur omnis confirmationis initium, quòd non modò in oſtendenda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiam in ſingulis argumentis proponi ſolet, maximeq́; in ijs quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non ſemper uti neceſſe eſt. Aliquando enim ſine propoſitione aliqua ſatis quoq; manifeſtum eſt, quid in quæſtione uerſetur: utiq; ſi Narratio ibi finem habet, ubi initiũ Quæſtio, adeò, ut aliquando ſubiũgatur. Expoſitioni, quæ ſolet in argumentis eſſe ſumma collectio. Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt Iudices, inſidiator ſuperatus eſt, uicta uis, uel potius oppreſſa uirtute audacia eſt. Sed nonnunquam ualde utilis eſt, præcipuè ubi res defendi nõ poteſt, & de † iure quæritur, ut pro eo, qui pecuniam priuatam de templo ſuſtulit, ſacrilegij agitur. De ſacrilegio cognoſcitis, ut Iudex intelligat, id unum eſſe officij ſui, quærere, an id quod obijcitur, ſacrilegiũ ſit. Itẽ in cauſis obſcuris ac multiplicibus. Nec ſẽper propter hoc ſolum, ut ſit cauſa lucidior, ſed aliquando etiam ut magis moueat Mouet autem ſi protinus ſubtexãtur aliqua quæ proſint. Lex aperta ſcripta eſt, ut peregrinus qui murum aſcenderit, morte mulctetur. Peregrinũ te eſſe certum eſt, † quin aſcenderis murum nõ quæritur: quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio † confeſſionẽ aduerſarij premit, & quodammodo iudicandi moram tollit, nec † indicat quæſtionẽ, ſed adiuuat. Sunt aũt propoſitiones, † & ſimplices plerunq;, & duplices, uel multiplices. Quod accidit non uno modo, nam & plura crimina iunguntur, ut cum Socrates accuſatus eſt: quod corrumperet iuuentutem, & nouas ſuperſtitiones induceret. Et ſingula ex pluribus colliguntur: ut cum legatio male geſta obijcitur Aeſchini, quòd mentitus ſit, quod nihil ex mãdatis fecerit, quòd moratus ſit, quòd munera acceperit. Recuſatio quoq; plures interim propoſitiones habet, ut cõtra petitionẽ pecuniæ: Male petis, procuratori enim tibi eſſe nõ licuit: ſed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorẽ: ſed neq; es hæres eius, à quo accepiſſe mutuũ dicor, nec ipſi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet poſſunt, ſed rem oſtendiſſe ſatis eſt. Hæ ſi ponantur ſingulæ ſubiectis probationibus, plures erunt propoſitiones: ſi coniungantur, in partitionem cadunt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, furtum obijcio. Eſt ratione ſubiecta, ut maieſtatem minuit Caius Cornelius, nam codicem

Propoſitioni non ſemper locus

Pro Milone Vtilis eſt.

Primo

Secundo.

Tertio.

† qui ſi Ald. cõceſſionem

† Ald. indicat

† uel

Quarto.

Quinto.

Sexto

Septimo.

propoſitio, quam Iudex, ſi † prouidet, non aliter præformidat, quàm qui ferrum Medici, prius quàm curetur, aſpexit. At ſi re non antè propoſita ſecuram, ac nulla denunciatione in ſe conuerſum intrarit oratio, efficiet quod promittenti nõ crederetur. Interim refugienda non modò diſtinctio quæſtionum eſt, ſed omnino tractatio: affectibus peturbandus, et ab intentione auferendus auditor. Non enim ſolum Oratoris eſt docere, ſed plus eloquentia circa mouendum ualet. Cui rei contraria eſt maximè tenuis illa, & ſcrupuloſe in partes ſectæ diuiſionis diligentia, eo tempore, quo cognoſcendi iudicium conamur auferre. Quid? quod interim, quæ per ſe leuia ſunt & infirma, turba ualent? Ideoq; congerenda ſunt potius, & uelut eruptione pugnandum: quod tamen rarum eſſe debet, & ex neceßitate demum, cum ipſum hoc, quod dißimili ratione eſt, coëgerit ratio. Præter hæc, in omni partitione eſt utiq; aliquid potentißimum, quod cũ Secunda *audiuit Iudex, cætera tanquã ſuperuacua grauari ſolet. Itaq; ſi plura uel obijcienda ſunt, uel diluenda, & utilis & iucunda partitio eſt, ut quod quæque de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unum crimen uariè de-* Quanto partitio neceſſaria eſt illa *fenderimus, ſuperuacua: ut ſi † ita partiamur: Dicam nõ talem eſſe hunc, quem tueor † ut in eo credibile uideri poßit homicidium: dicam occiden-* acutum *di cauſam huic non fuiſſe: dicam hunc eo tempore, quo homo occiſus eſt, transmare fuiſſe. Omnia quæ antequam id quod ultimum eſt, exequaris, inania uideri neceſſe eſt. Feſtinat enim Iudex ad id quod potẽtißimũ eſt, et uelut obligatum promiſſo patronum, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi uel occupatus, uel in aliqua poteſtate, uel etiam ſi ſit morbus incompoſitus, cum conuicio efflagitat. Itaq; non defuerunt, qui Ciceronis illam pro* Cicero notatur. *Cluentio partitionem improbarent, qua ſe dicturũ eſſe promiſit. Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus teſtibus in iudicium uocatũ, quàm Opianicum: Deinde, præiudicia eſſe facta ab iiſipſis Iudicibus, à quibus condemnatus ſit. Poſtremo, iudicium pecunia tentatũ non † a Clu-* pro *entio, ſed contra Cluentium. Quia ſi probari poſſet, quod eſt tertium, nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo erit tam aut iniuſtus, aut ſtultus, quin cum fateatur optimè pro Murena eſſe partitum: intelligo Iudices tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione uitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambi-*

iuris probatione prodiuior. Sed ut non ſemper neceſſaria, ac etiam ſuper uacua partitio eſt, ita opportunè adhibita, plurimum orationi lucis et gratiæ confert. Neq; enim id ſolùm efficit, ut clariora fiant quæ dicũtur, reb. uelut ex turba extractis, & in cõſpectu Iudicum poſitis, ſed reficit quoq; audientem certo ſingularum partium fine, non aliter quàm fatientibus iter, multùm detrahunt fatigationis notata inſcriptis lapidibus ſpacia. Nã & exhauſtis laboribus, noſſe menſuram, uoluptati eſt, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, ſcire quantum ſuperſit. Nihil enim longum uideri neceſſe eſt, in quo quid ultimũ ſit, certum eſt. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi tulit laudis Quintus Hortenſius, cuius tamen diuiſonẽ in digitos diductam, nõnunquam Cicero leuiter eludit. Nam eſt certus ſui modus, & euitanda utiq; maximè conciſa nimium, & uelut articuloſa partitio. Nam & autoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam mẽbra, ſed fruſta. Et huius gloriæ cupidi, quo ſubtilius & copioſius diuiſiſſe uideamur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant, nec tam plura faciunt, quàm minora. Deinde cum fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obſcuritatem, contra quam partitio inuenta eſt.

Partitionis utilitas

Nota

Nota. In Diuinatione

†Diuiſio, & ſimplex propoſitio, quoties utiliter adhiberi poteſt, primũ debet eſſe aperta atq; lucida. Nã quid ſit turpius, quàm id eſſe obſcurũ ipſum, quod in eum ſolum adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura? Tum breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Nõ enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſimus oſtendimus. Obtinendum etiam, ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito ſubijcitur ſpecies: ut ſi dicã de uirtute, iuſtitia, continentia, cum iuſtitia atq; continentia, uirtutis ſint ſpecies. †Partitio proponit, quid ſit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduerſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi ſimus, quæ noſtræ propoſitiones, quæ partis aduerſæ. Turpiſſimum uerò, non eodẽ ordine exequi, quo quicq; propoſueris.

Et diuiſio

Partitio ſuperflua

Partitio prima eſt quid

M. FAB. QVINT. LIBRI QVARTI FINIS.

tur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerũt. Nec tamen in animo eſt, omnia quæ aut pro his, aut contrà dici ſolent, complecti: Non enim communes locos tradere deſtinamus quod eſſet operis in- uiam
finiti, ſed † uim quandã, atq; rationem. Quibus demonſtratis, nõ modò in exequendo ſuas quiſq; uires debet abhibere, ſed etiam inueniendo ſimilia, ut quæq; conditio litium poſcet. Neq; enim de omnibus cauſis dicere quiſquam poteſt, ſaltem præteritis, ut taceam de futuris.

De Præiudicijs. Cap. II.

I † Am præiudiciorũ uis omnis tribus in generibus uerſatur. Rebus, quæ Ald. Nam
aliquando ex paribus cauſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur, ut de reſciſsis patrum teſtamentis, uel contra in filios confirmatis: iudicijs, ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomen ductum eſt, qualia in Opianicum facta dicuntur, et à ſenatu aduerſus Milonem: aut cum de eadem cauſa pronunciatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, et de partibus Centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Confirmantur præcipuè duobus, autoritate eorum qui pronunciauerunt, & ſimilitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autem raró per contumeliam Iudicum, niſi forte manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentium quiſq; firmam eſſe alterius ſententiam, & ipſe pronunciaturus, exemplum non libenter, quod in ſe fortaſſe recidat, facit. Confugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquam diſsimilitudinem cauſæ. Vix autem ulla eſt per omnia alteri ſimilis. Si id non continget, ac eadem cauſa erit, aut actorum incuſanda negligentia: aut de † infirmitate perſonarum quæren- deformitate
dum, contra quas erit iudicatum: aut de gratia, quæ teſtes corruperit: aut de inuidia: aut de ignorantia: aut inueniendum quid cauſæ poſtea acceſſerit. Quorum ſi nihil erit, licet tamẽ dicere multas iudiciorum cauſas, ad iniquè pronunciandum ualere. Ideoq; damnatum Rutiliũ, abſolutos Clodium atq; Catilinã. Rogandi etiam Iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iureiurando alieno ſuũ donent. Aduerſus conſulta autem Senatus, et decreta inuentæ
Principum, uel Magiſtratuũ, remedium nullũ eſt, niſi aut † inuenta quantulacunq; cauſæ differentia, aliqua eorundẽ, uel eiuſdem poteſtatis hominũ poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

De Rumore, & Fama. Cap. III.

Cic. in Topicis. *FAmam, atq; rumores, pars altera conſenſum ciuitatis, & uelut publicum teſtimoniũ uocat, altera ſermonem ſine ullo certo autore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli nõ etiam innocentiſsimo poſſet accidere, fraude inimicorum falſa uulgantiũ. Exempla utrinque non deerunt.*

De Tormentis. Cap. IIII.

SIcut in tormentis quoque, qui eſt locus frequentiſsimus, cum pars altera quæſtionem uera fatendi neceſsitatem uocet, altera ſæpe etiam cauſam falſa dicendi, quod alijs patientia facilè mendacium faciat, alijs infirmitas neceſſarium. Quid attinet plura de his? Plenæ ſunt orationes ueterum, ac nouorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſque litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quem poſtulet, aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe cõſtantia, perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu, quæ † utrinque tam infinita ſunt, quàm ipſa rerum uarietas.

etique

De Tabulis. Cap. V.

COntra tabulas quoque ſæpe dictum, ſæpe dicendum eſt, cum eas non ſolùm refelli, ſed etiam accuſari ſciamus eſſe uſitatum. Cum ſit autem in his aut ſcelus † ſignatorum, aut ignorantia, tutius ac facilius id, quod ſecundo loco diximus, tractatur, quod ſcilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit, ſi fortè aut incredibile eſt, id actum eſſe, quod tabulæ continent, aut (ut frequentius euenit) alijs probationibus æquè inartificialibus ſoluitur, ſi aut is, in quem ſignatum eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus, ſi tempora non congruunt, ſi uel antecedentia, uel inſequentia Tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

ſignatum

De

De Iureiurando. Cap. VI.

IVſiurandum litigatores aut offerunt ſuum, aut † non recipiunt oblatũ, Ald. reſpuunt
aut ab aduerſario exigunt, aut recuſant cum ab ipſis exigatur. Offerre ſuum ſine † illa conditione, ut uel aduerſarius iuret, ferè improbum eſt, Qui ulla tamen id faciet, aut † uita ſe tuebitur, ut eum non ſit cerdibile peieraturum alias, ultra ſuæ cauebit, & in quodã codice erat ſcriptum aut a uitijs ſe tuebitur. aut ipſa ui religionis. In qua & plus fidei conſequitur, ſi id egerit, ut non cupidè ad hoc deſcendere, ſed ne hoc quidem recuſare uideatur, aut ſi cauſa modò patietur, modò litis, propter quam deuoturus ſe ipſe non fuerit, aut ſi præter alia cauſæ inſtrumenta, adijcit ex abundanti hanc quoq; conſcientiæ ſuæ fiduciam. Qui non recipiet iniquam conditionem, & à multis contemni iuriſiurandi metum dicet. Cum & Philoſophi quidam ſint reperti, qui Deos habere rerum humanarum curam negarent. Cum uerò, qui nullo offerente iurare ſit paratus, & ſeipſum uelle de cauſa ſua pronunciare, & quàm id quod offert leuè ac facilè credat, oſtendere. At is qui defert, moleſte alioquin agere † modeſtè uidetur, cum litis aduerſarium Iudicem faciat, & eum, cuius cognitio eſt, onere liberet, qui profectò alieno iureiurando ſtari, quàm ſuo mauult, quo difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt ea, quam cre dibile ſit notam ipſi non eſſe. Quæ excuſatio, etiamſi ſi deerit, hoc tamen unum relinquetur, ut inuidiam ſibi quæri ab aduerſario dicat, atque id agi, ut in ea cauſa, in qua uincere non poſſit, queri poſſit. Itaq; hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuiſſe, ſe autem probare malle, quæ affirmet, quàm dubium cuiquam relinquere, an peierârit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unquam iuſiurandum deferremus, ſicut nec optio Iudicis aduerſario eſt permittenda, nec ex aduocatis partis aduerſæ Iudex eligendus. Nam ſi dicere contraria turpe aduocato uideatur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De Teſtibus. Cap. VII.

M† Aximus tamen patronis circa teſtimonia ſudor eſt. Ea † dicuntur aut per tabulas, aut à † præſentibus. Simplicior cõtra tabulas pugna. Nam & minus uidetur obſtitiſſe pudor inter paucos ſignatores, et pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionẽ non capit ipſa perſona,

Maximis docentur

Per tabulas teſtimonia,

Ald. præſentibus teſtibus

Quadam ſignificatio. infirmare ſignatores licet. Tacita præterea † quadã ſignificatione refragatur his omnibus, quòd nemo per tabulas dat teſtimoniũ, niſi ſua uoluntate: quo ipſa non eſſe amicũ ei ſe, contra quem dicit, fatetur. Nec tamẽ protinus ceſſerit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum poßit uerum (ſi integra ſit ei fides) dicere. Sed latè locus uterq; tractatur. Cũ præſentibus uerò ingens dimicatio eſt: idemq; uelut duplici contra eos, proq; his acie confligitur actionem & interrogationum. In actionibus primum generaliter pro teſtibus, atq; in teſtes dici ſolet. Eſt hic communis locus, cum pars altera nullam firmiorem probationẽ eſſe contendit, quàm quæ ſit hominũ ſcientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia per quæ fieri ſoleant falſa teſtimonia, enumerat. Sequens ratio eſt, cum ſpecialiter quidem, ſed tamen multos pariter inuadere patroni ſolent. Nam et gentium ſimul uniuerſarum eleuata teſtimonia ab Oratoribus ſcimus, & tota genera teſtimoniorum, ut de auditionibus, non enim ipſos eſſe teſtes, ſed iniuratorum afferre uoces: ut in cauſis repetundarum, qui ſe reo numeraſſe

Actio in ſingulos. pecunias iurant, litigatorum non teſtium habendos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio. Quod inſectationis genus, & permixtum defenſioni legimus in orationibus plurimis & ſeparatim æditum, ſicut in Vatinium Teſtem. Totum igitur excutiamus locum, quando uniuerſam inſtitu-

Domitij Afri libri tionem aggreßi ſumus. Sufficiebant alioqui Libri duo à Domitio Afro in hanc rem compoſiti, quem adoleſcentulus ſenem colui: ut non lecta mihi tan

Ald. et tum ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is uerißimè præcipit, primum eſſe

Familiariter norit) id eſt, probe, perfectè, atq; adeo, ut illi quaſi familiaris ſit, proprius eſt dicendi modus. in hac parte officiũ Oratoris, ut totã cauſam familiariter norit: quod ſine dubio ad omnia pertinet. † Id quomodo contingat, tum explicabimus, cum ad deſtinatum huic parti locum peruenerimus. Ea res materiam ſuggeret interrogationi, & ueluti tela ad manum ſubminiſtrabit. Eadem docebit, ad quæ Iudicis animus actione ſit præparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi teſtibus fides oratione perpetua, quia ſic quiſq; dictis mouetur, ut eſt ad

Teſtium duo genera. credendum uel non credendum antè formatus. Et quoniam duo genera ſunt teſtium, aut uoluntariorum, aut eorum quibus Iudex in publicis iudicijs lege denunciare ſolet, quorum altero utraq; pars utitur, alterum accuſatori-

Voluntarij teſtis interrogandi ratio bus tantum conceſſum eſt, ſeparemus officium dantis teſtes, & refellentis.

Ald. eſt. Qui uoluntariũ producit, ſcire quid is acturus † ſit, poteſt: ideoq; faciliorẽ

uidetur

uidetur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen, & uigilantiam poſcit: prouidendumq́;, ne timidus, ne inconſtans, ne † imprudens ſit teſtis. Turbantur enim, & à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueum. Sed plus deprehenſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multum igitur domi antè uerſandi, ac uarijs percontationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorandi ſunt. Sic fit, ut aut conſtent ſibi, aut ſi quid titubauerint, opportuna rurſus eius, à quo producti ſunt, interrogatione, uelut in gradum reponantur. In his quoq; adhuc, qui conſtiterint ſibi, uitandæ ſunt inſidiæ: nam frequenter ſubijci ab aduerſario ſolent, & omnia profutura polliciti, diuerſa reſpondent, & autoritatem habent illa, non arguentium, ſed confitentium. Explorandum igitur, quas cauſas lædendi aduerſarium afferant: nec id ſatis eſt, inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an per hoc ipſum reconciliari uelint: ne corrupti ſint, ne † pœnitentia propoſitum mutauerint. Quod cum in his quoq;, qui ea quæ dicturi uidentur, re uera ſciunt, neceſſarium eſt præcauere, tum multo magis in his, qui ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicentur. Nam & frequentior eorum pœnitentia eſt, & promiſſum ſuſpectius, & ſi perſeuerauerint, † reprehenſio facilior. Eorum uero quibus denunciatur, pars teſtium eſt, quæ reum lædere uelit, pars quæ nolit. Idq́; interim ſcit accuſator, interim neſcit, fingamus in præſentia ſcire, in utroque † enim genere ſummis artibus interrogantis opus eſt: nam ſi habet teſtem cupidem lædendi, cauere debet hoc † ipſum, ne cupiditas eius appareat: nec ſtatim de eo quod in iudicium uenit, rogare, ſed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maximè dicere uoluit, uideatur expreßium. Nec nimium inſtare interrogationi ne ad omnia reſpondendo teſtis fidem ſuam minuat, ſed in tantum euocare eum, quantum ſumere ex uno ſatis ſit. At in eo, qui uerum inuitus dicturus eſt, primo felicitas interrogantis eſt, extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri poteſt, quàm longius interrogatione repetita. Reſpondebit enim quæ nocere cauſæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde quæ cõfeſſus erit, eò perducetur, ut quod dicere non uult, negare non poßit. Nam ut in oratione ſparſa plerunq; colligimus argumenta, quæ per ſe nihil reum aggrauare uideantur, congregatione deinde eorum factum conuincimus, ita huiuſmodi teſtis multa de anteactis, multa de † inſecutis, de loco, tempore, perſona, cæterisq; eſt inter-

Acumen) quod eſt ſolertiæ & induſtriæ. Vigilantiæ.) quod eſt ſeduli, diligentis, et perſpicaci.

impudicus

pœnitentiæ

reſponſio

Denunciari interrogandi forma.

tamen

ipſe

conſecutis

rogandus, ut in aliquod reſponſum incidat, poſt quod illi uel fateri quæ no-
lumus neceſſe ſit, uel bis, quæ iam dixerat, repugnare. Id ſi non contingit,
iam reliquum erit, ut eum nolle dicere manifeſtum ſit, protrahendusq́; ut
Tentandus *in aliquo, uel extra cauſam deprehendatur.* † *Tenendus etiam diutius, ut o-*
mnia, ac plura quàm res deſyderat pro reo dicendo, ſuſpectus Iudici fiat,
quo non minus nocebit, quàm ſi uera in reum dixiſſet. At ſi (quod ſecundo
loco diximus) neſciet actor, quid propoſiti teſtis attulerit, paulatim, & ut
dicitur, pedetentim interrogandi experietur animum eius, & ad id reſpon
eliciendum *ſum quod* † *eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nonnunquam ſunt*
partes *hæ quoq; teſtium* † *artes, ut primo ad uoluntatem reſpondeant, quo maio-*
re fide diuerſa poſtea dicant, eſt Oratoris, *ſuſpectum teſtem dum prodeſt,*
dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interroga-
Defenſoris partes in interrogādo q raro aut fere nunquam *tio eſt. Difficilior hoc,* † *quod rarò unquam poſſunt antè iudicium ſcire,*
quid teſtis dicturus ſit: Expeditior, quòd cũ interrogandus eſt, ſciunt quid
dixerit. Itaque in eo quod incertum eſt, cura & inquiſitione opus eſt, quis
alat *reum premat, quas, & quibus ex cauſis inimicitias* † *habeat, eáque in ora*
Hæc facit Cicero pro Flacco. *tione prædicenda atque amolienda ſunt, ſiue odio conflatos teſtes, ſiue inui*
dia, ſiue gratia, ſiue pecunia uideri uolumus. Et ſi deficietur numero pars di
uerſa, paucitatem: ſi abundabit, conſpirationem: ſi humiles producet, utili-
tatem: ſi potentes, gratiam oportebit inceſſere. Plus tamen proderit cau-
ſas, proter quas reum lædant, exponere: quæ ſunt uariæ, & pro conditione
cuiuſque litis aut litigatoris. Nam contra illa, quæ ſuprà diximus, ſimili ra-
tione reſponderi locis communibus ſolet, quia & in paucis atq; humilibus,
quę poſſunt ſcire. *accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quòd neminem, præter eos* † *quos*
putarit ſcire, quæſierit, & multos atque honeſtos commendare aliquan-
do eſt facilius. Verùm interim & ſingulos, ut exornare, ita deſtruere con-
tingit, aut recitatis in actione, aut nominatis teſtibus. Quod ijs tempori-
bus, quibus teſtis, non niſi poſt finitas actiones, rogabatur, & facilius, &
frequentius fuit. Quid autem in quenque teſtium dicendum ſit, ſumi niſi ab
ipſorum perſonis non poteſt. Reliquæ interrogandæ ſunt partes, qua in re
primum eſt, noſſe teſtem: nam timidus terreri, ſtultus decipi, iracundus con-
Hæ duæ uoces in Aldino codice nō habentur. *citari, ambitioſus inflari,* † *longus protrahi poteſt. Prudens uerò, & con-*
ſtans, uel tanquam inimicus & peruicax, dimittendus ſtatim, uel non inter-
rogatione,

*rogatione, ſed breui interlocutione patroni refutandus eſt: aut aliquo ſi
continget, urbanè dicto refrigerandus: aut ſi quid in eius uitam dici pote-
rit, infamia criminum deſtruendus. Probos quoſdam, & uerecundos non
aſperè inceſſere profuit: nam ſæpe qui aduerſus inſectantem pugnaſſent,
modeſtia mitigantur. Omnis autem Interrogatio, eſt aut in cauſa, aut extra*
Interrogatio in cauſa.
*cauſam. In cauſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoq; altius, et un
de nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione priora ſequentibus applicando,*
Ald. ab inuitis
*ſæpe eò perducit homines, ut inuitis quod proſit extorqueat. Eius rei, ſine
dubio, neque diſciplina ulla in ſcholis, neq; exercitatio traditur: et natura-
li magis acumine, aut uſu contingit hæc uirtus. Si quod tamē exemplum ad
imitationem demonſtrandum ſit, ſolum eſt quod ex dialogis Socraticorū,
maximeq; Platonis duci poteſt: in quibus adeò ſcitæ ſunt interrogationes,
ut cum pleriſque bene reſpondeatur, res tamen ad id, quod uolunt efficere,
perueniat. Illud fortuna interim præſtat, ut aliquid, quod inter ſe parum
conſentiat, à teſte dicatur: interim, (quod ſæpius euenit) ut teſtis teſti diuer
ſa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod caſu fieri ſolet, etiam ratio
ne perducet. Extra cauſam quoque multa quæ proſint, rogari ſolent, de ui-*
Extra cauſam
*ta teſtium aliorum, de ſua quiſque, ſi turpitudo, ſi humilitas, ſi amicitia ac-
cuſatoris, ſi inimicitiæ cum reo, in quibus aut dicant aliquid, quod proſit,
aut inmendacio, uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis in-*
Interrogandi lex.
*terrogatio debet eſſe circumſpecta, quia multa contra patronos uenuſtè te-
ſtis ſæpe reſpondet, eique præcipuè uulgò fauetur, tum uerbis, quammaxi-
mè ex medio ſumptis, ut qui rogatur (is autem eſt ſæpius & imperitus) in-
telligat, aut ne intelligere ſe neget, quod interrogantis non leue frigus eſt.*
Frigus
*Illæ uerò peſſimæ artes, teſtem ſubornatū in ſubſellia aduerſarij mittere, ut
inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum cum quo ſederit, uel cū
adiuuiſſe teſtimonio uidebitur, faciendo ex induſtria multa immodeſtè, atq;
intemperanter: p quæ nō à ſe tantum dictis detrahat fidē, ſed cæteris quoq;
qui profuerant, auferat autoritatem: quorū mentionē habui, non ut fierent,
ſed ut uitarentur. Sæpe inter ſe collidi ſolent, inde teſtatio, hinc teſtes, locus*
Colliſio inter teſtationem & teſtes.
*utrinq;. Hæc enim pars ſe iureiurādo, illa cōſenſu ſignantiū tuetur. Sæpe in
ter teſtes, et argumēta quæſitū eſt, inde ſcientiā in teſtibus, et religionē, in-*
Inter teſtem & argumenta.
genia eſſe in argumentis dicitur: hinc teſtē gratia, metu, pecunia, ira, odio,

amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his Iudicē ſibi, in † illis alij credere. Cōmunia hæc pluribus cauſis, multūq; iactata ſunt, ſemperq; tamen iactabūtur. Aliquando utrinq; ſunt teſtes, & quæſtio ſequitur ex ipſis, utri melioris uiri. Ex cauſis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere ſi quis uolet ea, quæ diuina teſtimonia uocantur, ex reſponſis, oraculis, omnibus, duplicem ſciat eorum eſſe tractatum: generalem alterum in quo inter Stoicos & Epicuri ſectam ſecutos pugna perpetua eſt: Regatur ne prouidentia mundus. Specialem alterum, contra partem diuinationis, ut quæq; in quæſtionem cadit. Aliter [illegible]um oraculorum, aliter Haruſpicum, Augurum, Coniectorum, & Mathematicorum fides confirmari, aut refelli poteſt, cum ſit rerum earum ratio diuerſa. Circa eiuſmodi quoq; † inuenta firmanda, uel deſtruenda, multum habet operis oratio, ſi quæ ſint uoces per uinum, ſomnum, dementiam emiſſæ, uel excepta paruulorum indicia, † quod pars altera nihil fingere, altera nihil indicare dictura eſt. † Nec tantum præſtari hoc genus poteſt, ſed etiam ubi non eſt, deſyderari ſolet. Pecuniam dediſti, quis numerauit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quem dedi? quo conſcio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuiſsimè potui.

> alij
> Inter teſtem & teſtem.
> Diuina teſtimonia
> inſtrumenta
> quos
> Nec tamen preſtare hoc genus potenter teſtimonia deſyderat

De Probatione artificiali. Cap. VIII.

PArs altera probationem, quæ eſt tota in arte, conſtatq; rebus ad faciendam fidem appoſitis, plerunq;, aut omnino negligitur, aut leuiſsimè attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida & confragoſa uitantes, † amœnioribus locis deſident: neq; aliter quàm hi, qui traduntur à Poëtis guſtu cuiuſdam apud Lotophagos graminis, & Syrenum cantu deliniti, uoluptatem ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem perſequuntur. ipſa propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atq; ornamentum argumentorum comparantur, neruisq; illis, quibus cauſa continetur, adijciunt inducti ſuper corporis ſpeciem: ut ſi forte quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius † quæ cuiuſque affectus natura ſit, porſequemur. Iiſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, quærimur, conſolamur.

> amœniores locos deſyderant Apud Homerum Odiſs. 9 & 12.
> Aliud. quam

conſolamur, hortamur. Sed horũ eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multùm uerò in commouendis affectibus. Sed hæc ipſa plus ualent, cum ſe didiciſſe Iudex putat, quod conſequi niſi argumentatione, aliáque omni fide rerum non poſſumus. Quorum prius quàm partior ſpecies, indicandum † eſſe reor, quædam in omni genere probationum communia. Nã neque ulla quæſtio eſt, quæ non ſit aut in re, aut in perſona. Nec eſſe argumentorũ loco poßunt, niſi in ijs, quæ rebus aut perſonis accidunt. Eáque aut per ſe inſpici ſolent, aut ad aliud referri. Neque ulla confirmatio, niſi aut ex antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex repugnantibus: et hoc neceſſe eſt, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex ſequenti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt. Eáque ſit oportet, aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò reperiuntur, aut in quæſtionibus, quæ etiam ſeparatæ à complexu rerum, perſonarumq́; ſpectari per ſe poßint: aut in ipſa cauſa, cum inuenitur aliquid in ea, non ex communi ratione ductum, ſed eius iudicij de quo cognoſcitur, proprium. Probationum præterea omniũ, aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. † Adhuc omnium probationũ quadruplex ratio eſt, ut uel quia aliquid eſt, aliud non ſit, ut dies eſt, nox non eſt: Vel quia eſt aliquid, & aliud ſit, ut ſol eſt ſuper terram, dies eſt: Vel quia aliquid non eſt, aliud ſit, Vt, nox non eſt, dies eſt: uel quia aliquid non eſt, nec aliud ſit, ut non eſt rationale, nec homo eſt. His in uniuerſum prædictis partes ſubijciam.

erit

Confirmatio

Argumenta

Probationũ quadruplex ratio, Ald.&

De Signis. Cap. IX.

Omnis igitur probatio artificialis, conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro ſigna pleriſq́; uideri partẽ argumentorum, quæ mihi ſeparandi ratio hæc fuit: Prima, quòd ſunt penè ex illis inartificialibus. Cruenta enim ueſtis, et clamor, & liuor, & talia, ſunt inſtrumenta, qualia tabulæ, rumores, teſtes: nec inueniuntur ab Oratore, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur. Altera quod ſigna ſiue indubitata ſunt, nõ ſunt argumenta, quia ubi illa ſunt, quæſtio non eſt. Argumento autem, niſi in re controuerſa locus eſſe non poteſt, ſiue dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſis argumentis egent. Diuiduntur autem in has duas ſpecies, quod eorum alia ſunt, ut dixi, quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci uocant τεκμήρια, *alia non*

Probatio artificialis quibus partibus abſoluatur

Signorum & Argumentorum loci

Signorũ diuiſio, Ald. primas duas, in duas ſpecies ſ

Signa neceſſaria.

 neceſſaria,

aliud indicaſſe, quam id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multisq́; malo futuræ, ſi adoleuiſſet. Vnde Spurij Melij, Marciq́; Manlij popularitas, ſignum affectati regni fuit exiſtimatum. Sed uereor ne longè nimium nos ducat hæc uia. Nam ſi eſt ſignum adulteræ, lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adoleſcentibus, deinde etiam ſam liariter alicuius amicitia uti, aut fortaſſe corpus uulſum, fractum inceſſum, ueſtem muliebrē dixerit mollis, & parum uiri ſigna, ſi cui, cum ſignum id propriè ſit, quod ex eo de quo quæritur natum, ſub oculos uenit: ut ſanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoque, quæ quia plerumq; obſeruata ſunt, uulgò ſigna creduntur, ut prognoſtica. Spurij Melij. Marciq; Manlij

Vento rubet aurea Phœbe. Georg. 1

Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce. Eodem lib.

Si cauſas ex qualitate cœli trahunt, ſanè ita appellentur: nam ſi uento rubet luna, ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, (ut idem Poëta colligit) denſatus & laxatus aër facit ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem etiam ſigna parua magnorum, ut hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur. Rubor cœli quid præmōſtret, quid denſatus & laxatus aer.

De Argumentis. Cap. x.

NVnc de argumentis, hoc enim nomine complectimur omnia, quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quanquam apud illos eſt aliqua horum nominum differentia, etiamſi uis eodem ferè tendit. Nam ἐνθύμημα (quod nos commentum ſanè, aut commentationem interpretamur, quia aliter non poſſumus, Græco melius uſuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur: Alterum, quo ſententiam cum ratione: Tertium, quo certam quandam argumenti concluſionem, uel ex conſequentibus, uel ex repugnantibus: quanquam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius ἐπιχείρημα dicant, pluresq́; inuenias in ea opinione, ut id demum, quo pugna conſtat, Enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat. Hunc alij Rhetoricum ſyllogiſmum, alij imperfectum ſyllogiſmum uocauerunt: quia non diſtinctis, nec totidem partibus concluderetur, quod ſanè non utiq; ab Oratore deſyderatur. ἐπιχείρημα, Valgius aggreſſionē uocat. † Verrius autē Enthimema. Ald. Epichirema. Celſus

iudicat,non noſtram adminiſtrationem,ſed ipſam rem quam aggredimur, id eſt,argumentum,quo aliquid probaturi ſumus,etiam ſi nondũ uerbis explanatum,iam tamen mente conceptum ἐπιχείρημα *dici. A'ijs uidetur non deſtinatam,uel inchoatam,ſed perfectam orationem hoc nomen accipere,et ultimam ſpeciem. Ideoq; propria eius appellatio,& maximè in uſu poſita eſt,qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus conſtat. Quidam epichirema rationem appellauerunt, Cicero melius † ratiocinationem: quanquã & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur. Nam et ſtatũ ſyllogiſticũ raciocinatiuũ appellat,exemplis'que utitur Philoſophorũ. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum & Epichiremá uicinitas,poteſt uideri hoc nomine rectè abuſus* Ἀπόδειξις *eſt cuidens probatio, ideóque apud Geometras* γραμμικαὶ ἀποδείξεις *dicuntur. Hanc & ab epichiremate Cæcilius putat differre ſolo genere concluſionis, & eſſe Apodixim,imperfectum Epichirema,eademq; cauſa, qua diximus, & Enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & Epichirema ſyllogiſmi pars eſt. Quidã meſſe Epichiremati Apodixim putant, & eſſe partem eius confirmantem. Vtcunq; autem, quanquam diuerſi autores eodem modo finiũt, ut ſit † oratio,per ea quæ certa ſunt, † fidem dubijs afferens, quæ natura eſt omnium argumentorum: neque enim † certa incertis declarantur: hæc omnia generaliter* πίστεις *appellant: quod,etſi propria interpretatione dicere ſi lĩc poſſumus,apertius tamen probationem interpretabimur. Sed Argumentũ quoq; plura ſignificat. Nam & fabulæ ad actus ſcenarum compoſitæ argumenta dicuntur, & orationum Ciceronis uelut thema ipſe exponens Pædianus, Argumentum,inquit,tale eſt. Et ipſe Cicero ad Brutum ita ſcribit. Veritus fortaſſe ne nos in Catonem noſtrũ transferamus † illinc mali quid eſt,etſi argumentum ſimile non erat. Quo apparet, omnem ad ſcribendum deſtinatam materiam ita appellari. Nec mirum, cum id inter opifices quoq; uulgatum ſit. Vnde Vergilius:*

Argumentum ingens.

Vulgoq; paulò numeroſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt,quod probationem, indicium,fidem, aggreßionem eiuſdem rei nomina facit,parum diſtinctè,ut arbitror. Nam probatio,& fides,efficitur non tantum per hæc quæ ſunt rationis,ſed etiam per inartificialia.

Marginal notes: Ald. raciotinatiuũ — Apodixit. — Ald. ratio incertis fidem non dubiã afferẽs — Ald. incerta — Argumentum uaria denotare. — Ald. transferemus illi — Aeneid. 7

cialia. Signum autem, quod ille iudicium uocat, ab Argumentis iam ſepara Argumenti quid ſit.
ui. Ergo, cum ſit Argumentum, ratio probationem præſtans, qua colligi-
tur aliquid per aliud, & quæ, quod eſt dubium, per id quod dubium nõ eſt,
confirmat: neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſa, quod probatione nõ egeat. Alio
quin nihil erit quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit uerum, aut uideatur,
ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus, primum, quæ ſenſibus Pro certis habeantur
percipiũtur, ut quæ uidemus, audimus, qualia ſunt ſigna: Deinde ea, in quæ Primo
communi opinione conſenſum eſt, Deos eſſe, præſtandam pietatem paren- Secundo
tibus. Præterea, quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione, etiamſi non omni Tertio
um hominum, eius tamen ciuitatis, aut gentis, in qua res agitur, in mores re
cepta ſunt: ut pleraq; in iure nõ legibus, ſed moribus conſtant. Si quid inter
utrãq; partem conuenit, ſi quid probatũ eſt, denique cuicunq; aduerſarius
non cõtradicit. Sic enim fiet argumentũ, cum prouidentia mundus regatur,
adminiſtranda eſt Reſpub. ut adminiſtranda Reſpub. erit, ſi liquebit mun- Quæ ſcire debeat is, qui argumento uti uolet.
dum prouidentia regi. Debet etiam nota eſſe rectè argumenta tractaturo,
uis & natura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat. Hinc Credibilia tria genera
enim ſunt quæ εἰκότα *dicuntur. Credibilium autem genera ſunt tria: Vnum*
firmiſſimũ, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari: Alterum uelut 1
propenſius, eum qui rectè ualeat, in craſtinũ peruenturum: Tertium tantum 2
non repugnans in domo furtũ factum ab eo, qui domi fuit. Ideoq; Ariſtote- 3
les in ſecundo de arte Rhetorica Libro diligentiſſimè eſt executus, quid cui
que rei, et quid cuiq; homini ſoleat accidere, et quas res, quosque homines,
quibus rebus, aut hominibus uel conciliaſſet, uel alienaſſet ipſa natura, ut di
uitias quid ſequatur, aut ambitũ, aut ſuperſtitionẽ, quid boni probent, quid
mali petant, quid milites, quid ruſtici, quo quæq; modo res uitari, uel appe-
ti ſoleat. Verùm hoc exequi mitto. Non enim longum tantũ, ſed etiam im-
poſſibile, aut potius infinitũ eſt: præterea poſitũ in communi omnium intel
lectu. Si quis tamen deſyderauerit, à quo peteret, oſtendi. Omnia autem cre Credibiliũ fontes
dibilia, in quibus pars maxima cõſiſtit argumentationis, ex huiuſmodi ſon
tibus fluunt, an credibile ſit à filio patrẽ occiſum, inceſtũ, cum filia commiſ-
ſum, et contrà, ueneficiũ nouerca, adulterium in luxurioſo. Illa quoq;, an ſce
lus palàm factũ, an falſum dixerit propter exiguam ſummã, quia ſuos quiſ-
que horũ uelut mores habet, plerunq; tamen, nõ ſemper, alioquin indubita

ta eſſent, non argumenta. Excutiamus nunc Argumentorum locos, quanquam quibuſdam hi quoq; de quibus ſuprà dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adulterium, et ſimilia: ſed ſedes argumentorum in quibus latent, ex quibus ſunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec autẽ nec feram reperias, ubi quæque naſci, aut morari ſoleat ignarus. Et piſcium quoque genera, alia planis gaudent, alia ſaxoſis, regionibus etiam, litoribusq; diſcreta ſunt, nec elopen noſtro mari, aut ſcarum ducas: Ita non omne argumentũ undiq; uenit, ideóque non paßim quærendũ eſt. Multus alioquin error eſt, & exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, non poterimus inuenire niſi caſu. At ſi ſcierimus ubi quicq; naſcatur, cum ad locum uentum erit, facilè quod in eo erit, peruidebimus. In primis igitur argumenta ſæpe à perſona ducẽda ſunt, cum ſit, ut dixi, diuiſio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; perſonas, ut cauſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumentum, modus, et cætera, rerum ſint accidentia. Perſonis autem non quicquid accidit, exequendum mihi eſt, ut pleriq; fecerunt, ſed unde argumenta ſumi poßunt. Ea porrò ſunt genus, nã ſimiles parentibus ac maioribus ſuis filij plerunque creduntur, & nonnunquam ad honeſtè, turpiter'que uiuendum inde cauſæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprij mores ſunt, nec idem in Barbaro, Romano, Græco probabile eſt. Patria, quia ſimiliter etiam ciuitatum leges, inſtituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio, & diſciplina, quoniam refert à quibus, & quo quiſq; modo ſit inſtitutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum ſpecies libidinis, robur petulantiæ. Iis contraria, in diuerſum. Fortuna, neq; enim tam idem credibile eſt in diuite ac paupere, propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus deſtituto. Conditionis etiam diſtantia eſt, nam clarus an obſcurus, magiſtratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an ſeruus, inceſtus an caſtus, maritus an cælebs, parens liberorum an orbus ſit, plurimũ diſtat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliaq; ijs ſimilia, afferunt frequenter fidem, aut detrahũt: ſicut uictus luxurioſus, an frugi, an ſordidus quæritur. Studia quoq;, nam ruſticus, forenſis, negociator, miles, nauigator, Medicus, aliud atque aliud

Marginal notes:

Loci argumentorum ſedes ſunt

Ald. helopem

Argumenta ducũtur a perſona.

Perſonis accidentia.

A genere

A natione.

A patria

A ſexu.

Ab ætate.

Ab educatione

Ab habitu.

A fortuna.

A conditione.

Natura animi.

Victu.

Studijs

aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quiſque, locuples uideri an diſertus, iuſtus an potens. Spectantur anteacta, dictáque. Ex præteritis enim æſtimari ſolent præſentia. His adijciunt quidam commotionem, hanc accipi uolunt temporarium animi motum, ſicut iram, pauorem. Conſilia autem, & præſentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi, etiamſi perſonis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorum uidentur, quam ex cauſis ducimus: ſicut habitus quidam animi quo tractatur inimicus, an amicus. Ponunt in perſona & nomen, quod quidem ei accidere neceſſe eſt, ſed in argumentum raro cadit: niſi cum aut ex cauſa datum eſt, ut ſapiens, magnus, plenus, aut & ipſum alicuius cogitationis attulit cauſam: ut Lentulo coniurationis, quod libris Sibyllinis, haruſpicum'que reſponſis, dominatio dare tribus Cornelijs dicebatur, ſé, que cum tertium eſſe crededebat poſt Syllam, Cinnam'que, quia et ipſe Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidum ſanè, quod nomen Polynicis, ut argumentum frater morum inceſſit. Iocorum † enim ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non ſemel uſus eſt: Hæc ferè circa perſonas ſunt, aut his ſimilia. Neq; enim complecti omnia, uel hac in parte, uel in cæteris poſſumus, † contenti ratione plura quæſituris oſtendere.

Affectibus. Ab anteactis, dictisq. — In Phœniſſis — tamen — contra

Nunc ad res tranſeo, in quibus maximè ſunt perſonis iuncta quæ agimus, ideoque prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quanndo, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Ducuntur igitur Argumenta ex cauſis factorum, uel futurorum: quorum materiam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, ſed quaternas utriuſque diuidunt ſpecies. Nam ferè uerſatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conſeruationem, uſum: aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuerſionem, nanque hæc in deliberando plurimúm ualent. Sed has cauſas habent recta, praua contrà ex falſis opinionibus ueniunt. Nam eſt his initium ex ijs, quæ creduntur bona aut mala: Inde errores exiſtunt, & peſſimi affectus, in quibus ſunt, ira, odium, inuidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cætera eiuſdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Vi ſi quis dum inſidiatur, alium dicitur interemiſſe. Cauſæ por-

Accidentia rebus Argumentum a rebus actis. — A cauſis factorũ, uel futurorum. — A prauis. — Cauſæ.

rò, non modò ad conuincendum quod obijcitur, ſed ad defendendum quoque excuti ſolent: cum quis ſe rectè feciſſe, id eſt, boneſta cauſa contendit, qua de re latius in tertio Libro dictum eſt Finitiones interim ex cauſis pendent. An tyrannicida, qui Tyrannum, à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco Spectatur enim ad fidem probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, conſitus an incultus, frequens an deſertus, propinquus an remotus, oportunus conſilijs an aduerſus. Quam partem uidemus uebementiſſimè pro Milone tractaſſe Ciceronem. Et hæc quidem ac ſimilia, ad coniecturam frequentius pertinent, ſed interim ad ius quoq;, priuatus an publicus, ſacer an prophanus, noſter an alienus. Vt in perſona, magiſtratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur. Priuatam pecuniam ſuſtuliſti, uerùm quia de templo, non furtum, ſed ſacrileginm eſt. Occidiſti adulterũ, quod lex permittit: ſed quia in lupanari, cædes eſt. iniuriam feciſti, ſed quia magiſtratui, maieſtatis actio eſt: uel contrà. licuit, quia pater eram, quia magiſtratus. Sed circa facti controuerſiam argumenta præſtant, circa iuris lites, materia quæſtionum. Ad qualitatem quoque frequenter pertinet locus. Neque enim idem ubique aut licet, aut decorum eſt. Quin etiam in qua quicque ciuitate quæratur, intereſt. Moribus enim & legibus diſtant. Ad commendationem quoque & inuidiam ualet. Nam & Aiax apud Ouidium inquit:

A finitione.

Qualitas.

Ouid.13. Metamorphoſeos.

Ante rates agimus cauſam, & mecum confertur Vlyſſes.

Et Miloni inter cætera obiectum eſt, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorum ſuorum eſſet occiſus. Ad ſuadendi momenta idem ualent, ſicut tempus, cuius tractatum ſubiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex ſignificatio eſt. Generaliter enim & ſpecialiter accipitur. Prius illud eſt † nunc, olim, tunc, ſub Alexandro, cum apud Ilion pugnatum eſt. Denique præteritum, inſtans, futurum. Hoc ſequens habet & conſtituta diſcrimina, æſtate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in peſtilentia, in bello, in cõuiuio. Latinorum quidam ſatis ſignificari putauerunt, ſi illud generale tempus: hoc uerò ſpeciale, tempora uocarent. Quorũ utrorumq; ratio, & in conſilijs quidem, & in illo demonſtratiuo genere uerſatur, ſed

A tempore.

Ald. nam

ſed in Iudicijs frequentiſſima eſt. Nam & iuris quæſtiones facit, & qua
litatem diſtinguit, & ad coniecturam plurimum confert: ut † cum interim Ald. qui interim
probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt, ſi dicatur (ut ſuprà po- In Capite de Tabulis
ſui) ſignator, qui ante diem tabularum deceſſit, aut commiſiſſe aliquid,
uel cum infans eſſet, uel cum omnino natus non eſſet. Præter id, quod om-
nia facilè argumenta, aut ex ijs, quæ ante rem facta ſunt, aut ex coniun-
ctis rei, aut conſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus: Mortem mina
tus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. Cauſæ quoq; factorum præ
teriti ſunt temporis. † Sed tempus ſubtilius quidam quàm neceſſe erat, di ſecundum
uiſerunt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt: adhærẽtis, clamor ſublatus eſt.
Inſequentis ſunt illa, latuiſti, profugiſti, liuores, & tumores apparuerũt.
Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur ad detrahẽdam ei, quod obij
citur fidem. In ijs omnis factorum, dictorumq́; ratio uerſatur, ſed duplici
citer. Nam fiunt quædam, quia aliud poſtea futurum eſt: quædam, quia a
liud antè factum eſt, ut cũ obijcitur reo lenocinij ſpecioſæ marito, quod
ſpecioſam adulterij damnatam quandam emerit: aut parricidij reo luxuri
oſo, quod dixerit patri, non me amplius obiurgabis. Nam & ille, nõ quia
emit, leno eſt, ſed quia leno erat, emit. Nec hic, quia ſic erat locutus occi-
dit, ſed quia erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autem, qui & ipſe præ- A caſu.
ſtat argumentis locũ, ſine dubio eſt ex inſequentibus: ſed quadam proprie
tate diſtinguitur, ut ſi dicã, melior dux Scipio quàm Annibal, uicit enim
Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agrico
la magnos ſuſtulit fructus. Et contrà, ſumptuoſus fuit, patrimoniũ exhau-
ſit, turpiter uixit, uel omnibus inuiſus eſt. Intuendæ ſunt, præcipueq́; in
coniecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos à pluribus paucio- A facultate
res, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis
inopinantes. Quorum contraria in diuerſum ualent. Hæc & in deliberã
do intuemur, & in iudicijs ad duas res ſolemus referre, an uoluerit quis,
an potuerit. Nam & uoluntatem ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem
coniectura: Inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio, Ille cum
ſeruis robuſtis, hic in rheda: Ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati
autem licet inſtrumentum coniungere. Sũt enim in parte facultatis & co- Ab inſtrumento
piæ. Sed ex inſtrumento aliquando etiam ſigna naſcuntur, ut ſpiculum in

A modo. corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid ſit factum, id quæ ad qualitatem, ſcriptumq́; pertinet: ut ſi negemus adulterum ueneno occidiſſe, cum ferro licuiſſet occidere, ſed uel oportuiſſet tum ad coniecturas quoque, ut ſi dicam, bona mente factum, ideóque palàm: mala, ideo ex inſidijs, noctu, in ſolitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui aut natura quæritur, quasq́; etiã citra complexum perſonarum, cæterorumq́; ex quibus fit cauſa, per ſe intueri poſſumus, tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt: an ſit, quid ſit, quale ſit.

An ſit, quid ſit quale ſit.

Sed quia ſunt quidam loci argumentorum ijs omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non poſſunt. Ideoq́; locis potius, ut quouſque incurrent, ſubijcienda ſunt.

Ex finitione ſeu fine.

Ducuntur ergo argumenta ex finitione, ſeu finem nam utroq; modo traditur. Eius duplex ratio eſt. Aut enim ſimpliciter quæritur, ſit ne hoc uirtus: aut antecedente finitione, †quid ſit uirtus, id aut in uniuerſum uerbis complectimur, ut Rhetorice eſt bene dicendi ſcientia: aut per partes, ut Rhetorice eſt rectè inueniendi, et diſponendi, et eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis ſcientia.

Ald. aut quid

Finimus ui & etymologia.

Præterea finimus aut ui, ſicut ſuperiora, aut ἐτυμολογία, †ut aſſiduũ ab †ære dãdo et locupletem à locorum, pecunioſum à pecorum copia.

aſſe

Ald. ſi

A genere

A ſpecie.

A differentia

A proprio

Finitioni ſubiecta maximè uidentur, genus, ſpecies, differens, propriũ. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam ſpeciem minimùm ualet, plurimùm ad refellendum. Itaque non quia eſt arbor, platanus eſt, at quod nõ eſt arbor, utiq; platanus non eſt. Nec quod non eſt uirtus, † utiq; poteſt eſſe iuſtitia.

A genere ad ſpecies eſt deſcẽdendũ

Ald. non

Itaq; à genere perueniendum eſt ad ultimam ſpeciem: ut homo eſt animal, non eſt ſatis (id enim genus eſt) mortale: etiamſi ſpecies eſt, cum alijs tamen communis finitio. Rationale, nihil ſupererit ad demonſtrandum id quod uelis.

Species

Contrà, ſpecies firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iuſtitia eſt, utiq; uirtus eſt, quod non eſt iuſtitia, poteſt eſſe uirtus: ut ſi eſt fortitudo, continentia, conſtantia.

Speciem nuſquã a genere ſeparari.

Nunquã itaq; tolletur à ſpecie genus, niſi omnes ſpecies quæ ſunt generi ſubiectæ, remoueantur, hoc modo: Quod neq; immortale eſt, neq; mortale, animal nõ eſt. His adijciunt propria & differentia.

Proprium & differentias requiri ad finitionem

Proprijs confirmatur finitio, differẽtibus ſoluitur. Propriũ autem eſt, aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut quod utiq; accidit, ſed nõ ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt

ſunt eiuſdē rei plura propria, ut ipſius ignis lucere, calere. Itaq; quodcūq; propriū decrit, ſoluet finitionē, nō utiq; quodcūq; erit, cōfirmabit. Sæpiſſime autē quid ſit propriū cuiuſq; quæritur, ut ſi per etymologiā dicatur Tyrannicidæ propriū eſt tyrannū occidere, negemus. Nō enim ſi traditū ſibi eū carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec ſi imprudens uel inuitus. Quod autē propriū nō erit, differens erit, ut aliud eſt ſeruū eſſe, aliud ſeruire, qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet. Qui ſeruus eſt, ſi manu mittatur, fit libertinus, nō itidē addictus, et plura d: qu b alio loco. Illud quoq; differēs uocant, cū genere in ſpeciē diducto, ſpecies ipſa diſcernitur: Animal genus, mortale ſpecies, terrenū uel bipes, differens. Nondū enim propriū eſt, ſed iā differt à marino, uel quadrupede. Quod non tā ad argumētū pertinet, quàm ad diligen'ē finitionis cōprehenſionē. Cicero genus & ſpeciē, q̄ eandem formā uocat, à finitione diducit, & iis, quæ ad aliquid ſūt ſubiicit: ut ſi is, cui omne argentū legatum eſt, petat ſignatum quoq;, utatur genere. At ſi quis cū legatum ſit ei, quæ uiro materfamiliâs eſſet, neget deberi ei, quæ in manū non cōuenerit ſpecie, quoniā duæ formæ ſint matrimoniorū. Diuiſione autē adiuuari finitionē docet, eamq; differre à partitione: quòd hæc ſit totius in partes, illa generis in formas: Partes incertas eſſe, ut quib cōſtet Reſpub. Formas, certas, ut quot ſint ſpecies rerūpublicarū. Quas tres accipimus, quæ populi quæ paucorū, quæ unius poteſtate regerentur. Et ille quidē non his exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatiū, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora poſui. Propria uerò ad cōiecturæ quoq; pertinent partem, ut propriū eſt boni rectè facere: iracūdi uerbis excandeſcere. Ac cōtrà, quædā in quibuſdam utiq; nō ſunt, et ratio quamuis ex diuerſo, eadē eſt. Diuiſio, & adprobandū ſimul uia ualet, & ad refellēdum. †Probanti interim ſatis eſt unū habere, hoc modo: Vt ſit ciuis quis, aut natus ſit oportet, aut factus. Neganti utrunque tollendum eſt, nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, ideóque argumentorum eſt genus ex remotione, quomodo efficitur totum falſum, modò id quod relinquitur, uerum. Totū falſum eſt, hoc modo: Pecuniā te credidiſſe dicis, aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti. Si neq; domi habuiſti, neq; ab alio accepiſti, †nec cætera, nō credidiſti. Reliquū fit uerū ſic. Si hic eſt ſeruus, quē tibi uēdicas, aut uerna tuus

Propria quid

Addicti.

Differens.

In Topicis.

Diuiſionem etiā adiuuare finitionē & quid ea partitione differat.

Democratia.
Ariſtocratia.
Monarchia.

Propria ad coniecturæ quoq; partē pertinere.

Diuiſio & probat & refellit.

Probationi

Ald. &

eſt,aut emptus,aut donatus,aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus,
Quid cauendum cum a diuiſione re futamus. *aut alienus. Deinde remotis prioribus ſupererit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus, quia ſi in proponendo unum quodlibet omi*
Cicero pro Cecinna *ſerimus, cum riſu quoq; tota res ſoluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, ſi hæc actio non ſit, quæ ſit. Simul enim remouẽtur omnia. Vel cum duo ponentur inter ſe contraria, quorum tenuiſſe utrumlibet ſufficiat, quale Ciceronis: Vnum quidem, certè nemo erit tam inimicus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi corruptum illud eſt iudiciũ, aut ab Habito, aut ab Opianico eſſe corruptum: Si doceo non ab Habi*
Ald. neceſſe eſt *to, uinco ab Opianico: Si oſtendo ab Opianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum † neceſſaria eſt alterutrũ eligendi aduerſario poteſtas, efficiturq́; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrũ cum Cottam appetiſſet, aut cum ipſe ſeſe conaretur occidere, telum ei è*
Cicero p Oppio. Pro Vareno. *manibus ereptum eſt. Et pro Vareno: Optio uobis datur, utrũ uelitis caſu illo itinere Varenum uſum eſſe, an huius perſuaſu & inductu. Deinde utraq; facit accuſatori contraria. Interim duo ita proponũtur, ut utrũlibet electum, idem efficiat, quale eſt: philoſophandum eſt, etiamſi non eſt philoſophandum. Et illud uulgatum: Quò ſchema, ſi intelligitur, quò ſi non intelligitur? &: Mentietur in tormentis qui dolorem pati poteſt, mẽtietur qui non poteſt. Vt ſunt autem tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis conſertus eſt. Habent enim omnia initium, incrementum, ſummam: ut iurgium, deinde cædes, & ſtrages. Eſt ergo hic quoq; argumen-*
Ab initio *torum locus inuicẽ probantium. Nam & ex initijs ſumma colligitur, quale eſt: Non poſſum togam prætextam ſperare, cum exordium pullum uideam. Et contrà, non dominationis cauſa Syllam arma ſumpſiſſe, argumẽ-*
Ab incremento. *tũ eſt, dictatura depoſita. Similiter & ex incremento in utranq; partẽ ducitur rei ratio, cum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium ſumma referenda, id eſt, an ei cædes imputanda ſit, à quo iurgium*
A ſimilibus *cœpit: Eſt argumentorum locus ex ſimilibus. Si cõtinentia uirtus, utiq; et abſtinẽtia. Si fidẽ debet tutor, & procurator. Hoc eſt ex eo genere, quod*
In Topicis *et* ἐπαγωγὴν *Græci uocant, Cicero inductionem.* A diſſimilibus *Ex diſſimilibus: Nõ ſi læ-*
Popilio *titia bonũ, & uoluptas. Nõ quod mulieri, idẽ † pupillo.* A contrarijs *Ex cõtrarijs: Frugalitas bonum, luxuria enim malũ. Si malorum cauſa bellum eſt, erit emẽdatio*

datio pax. Si ueniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur præmiũ qui inprudens profuit. Ex repugnantibus: *Qui eſt ſtultus, ſapiens non eſt* Ex pugnãtibus
Ex conſequentibus, ſiue adiunctis: *Si iuſtitia eſt bonum, rectè iudicandũ: Si malum perfidia, non eſt fallendum: idemq́; retrò.* Nec ſunt illa his diſsimilia, ideoq́; huic loco ſubijcienda, cum & ipſa naturaliter congruant: Ex conſequentibus, coniunctiſue
Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat ſciens non lædit: Quem quis heredem ſuum eſſe uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cum ſint indubitata, uim habent penè ſignorum immutabilium. Sed hæc conſequentia dico ἀκόλουθα, eſt enim conſequens ſapientiæ bonitas: illa ſequentia ἐπαγόμενα, quæ poſtea facta ſunt, aut futura. Nec dum de nominibus anxius, uocet enim ut uoluerit quiſq;, dum uis rerum ipſa manifeſta ſit: appareatq́; hoc temporis, illud eſſe naturæ. Itaq; non dubito, hæc quoque conſequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea, quæ ſequuntur, quorum quidam duas ſpecies eſſe uoluerũt. Actionis, ut pro Oppio: *Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit?* Cicero p Oppio. Act. 3.
Temporis, in Verrem: *Si finem Prætoris edicto afferunt calendæ Ianuarij, cur non initium quoq; edicti naſcatur à calendis Ianuarij* Quod utrunq; exemplum tale eſt, ut idem in diuerſum, ſi retrò agas, ualeat. Conſequens eſt enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos nõ potuiſſe retineri. Illa quoq; quæ †ex rebus mutuam confirmationem præſtãtibus du[c]untur: quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα. Cicero ex rebus ſub eandem rationem uenientibus, †fortiter conſequentibus iunxerim. in / De Inuentione. forte
Si portorium Rhodijs locare honeſtũ eſt, & Hermocreti conducere, & quod diſcere honeſtum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, ſed efficiens idem, Domitij Afri ſententia eſt pulchra: *Ego accuſaui, uos damnaſtis.* Eſt inuicem conſequens, et quod ex diuerſis idem oſtendit, ut qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificat: quia deficit omne quod naſcitur. Similima eſt ijs argumentatio, qua colligi ſolent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contrà, quod genus à cauſis uocant. Ab efficientibus & effectis, ſiue a cauſis
Hæc interim neceſſariò fiunt, interim plerũque, ſed non neceſſariò. Nam *corpus in lumine utiq; umbrã facit, & umbra ubicunq; eſt, ibi corpus eſſe oſtendit.* Alia ſunt, ut dixi, non neceſſaria uel utrinque, uel ex altera parte: *Sol colorat, non utique qui eſt colora* Ab euentis.

argumenta ducũtur. Sũt enim et hæc maiora et minora, aut certè uim ſimilẽ
obtinẽt, quæ ſi proſequamur, nullus erit ea cõcidẽdi modus. Infinita eſt e-
nim rerũ cõparatio, iucũdiora, gratiora, magis neceſſaria, honeſtiora, utili
ora. Sed omittamus plura ne in eã ipſã, q̃ uito, loquacitatẽ incidã: Exẽplo-
rũ quoq; ad hæc infinitus, eſt numerus, ſed pauciſſima attingã. Ex maiore,
propria.
pro Cecinna: †Qui exercitus armatos mouet, is aduocationẽ togatorũ non
uidebitur mouiſſe? Et faciliore, in Clodiũ et Curionẽ, Ac uide, an facilè fieri
tu potueris, cũ is factus nõ ſit, cui tu cõceſſiſti. Ex difficiliore. Vide quæſo
Tubero ut q de meo facto nõ dubitẽ de Ligarij audeã cõfiteri. Et ibi: An ſpe
Comparationis ſpecies.
rãdi Ligario cauſa nõ ſit, cũ mihi apud te locus ſit etiã ꝓ altero deprecãdi?
Exempla.
Ex minore, ꝓ Cecinna: Itáne uero ſcire eſſe armatos, ſat eſt ut uim factũ ꝓ
bes, in manus eorũ incidere nõ eſt ſatis? Ergo, ut breuiter cõtrahã ſummam
A maiori.
ducũtur argumẽta à pſonis, cauſis, locis, tẽpore (cuius tres partes diximus,
Quod exercitus arma mouet id ad uocationem non uidebitur mouiſſe
præcedẽs, cõiunctũ, inſequẽs) facultatib. quib. inſtrumentũ ſubiecimus mo
dò, id eſt, ut quicq; ſit factũ finitione, genere, ſpecie, differentib. proprijs,
A faciliori.
remotione, diuiſiõe, initio, incremẽtis, ſumma, ſimilib, diſsimilibus, pugnã
A difficiliori
tib. conſequentibus, efficiẽtibus, effectis, euentis, iugatis, cõparatione, quæ
A maiore.
in plures diducitur ſpecies. Illud adijciendũ uidetur, duci argumẽta nõ à cõ
Argumentorũ genera.
feſſis tantum, ſed etiam à fictione, q̃ Græci καθ᾽ ὑπόθεσιν uocãt. Et quidẽ ex
omnib. ijſdẽ locis, qbus ſuperiora: quia totidẽ ſpecies eſſe poſſũt fictæ, quot
ueræ. Nã fingere hoc loco, id ẽ proponere aliqd quod ſi uerũ ſit, aut ſoluat
quæſtionẽ, aut adiuuet: Deinde id, de quo quæritur, facere illi ſimile. Id quo
facilius accipiãt iuuenes, nondũ ſcholã egreſſi primo familiaribus, magisq;
uſitatis exẽplis oſtẽdã. Lex† eſt: Qui parẽtes nõ aluerit, uinciatur. Nõ alit
Ald. eſt reijcis
qs, & uincula nihilominus recuſat. Vtitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi
Reipublicæ cauſa abſit. Et illa contra †optionem fortium, ſi Tyrannidẽ pe
tat, ſi templorũ euerſionẽ. Plurimũq; ea res uirium habet cõtra ſcriptũ. Vti-
A fictione
tur his Cic. pro Cecinna: Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me uil
licus tuus ſolus deieciſſet, nõ familia deieciſſet, ut opinor, ſed aliquis de fami
lia. Si uerò ne habeas qu dẽ ſeruũ, præter eũ, q me deiecerit. Et alia in eodẽ
Lib. plurima. Verũ eadẽ fictio ualet et ad qualitates: Si Catilina cũ ſuo cõſi
lio nefariorũ hominũ, quos ſecũ eduxit, hac de re poſſet iudicare, cõdẽna
ret L. Murenã. Et ad amplificationẽ: Si hoc tibi ĩter cœnã, in illis immanib.
poculis tuis accidiſſet. Sic et ſi Reſ. uocẽ haberet. Has ferè cædes accepimꝰ

probationum in uniuerſum, quas nec generatim tradere ſat eſt, cum ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur, nec per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rerum, quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totum. Vnde plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnẽ etiam quem ex ingenio ſuo potnerant habere conatum, uelut aſtricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magiſtrum reſpicientes, naturam ducẽ ſequi deſierunt. Nam ut per ſe non ſufficiat ſcire, omnes probationes aut à perſonis, aut à rebus peti, quia utrunque in plura diuiditur, ita ex antecedentibus, & iunctis, & inſequentibus trahenda eſſe argumenta, qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut quid in quaque cauſa dicendum ſit, ex his ſciat, præſertim cum plurimæ probationes in ipſo cauſarum complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nulla communes. Eæq; ſint† potentiſsimæ, minimæ obuiæ, quia cõmunibus ex præceptis propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumentorum *ſanè dicamus ex circũſtantia, quia* περίστασιν *dicere aliter non poßumus: uel ex ijs, quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua uni us ſeruandi poteſtatem habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, proprium eſt controuerſiæ dicere:* Non *unum nocentem ſeruabas, quia te adultero dimiſſo, adulteram occidere nõ licebat.* Hoc *enim argumentum* Lex *facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero* †*occidi.* Et *illa in qua lata lex eſt, ut argentarij dimidium ex eo quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totũ exigerent.* Argentarius *ab argentario ſolidum petit* Proprium *ex materia eſt argumentum creditoris: id circo adiectum eſſe in lege, ut argentarius totum exigeret.* Aduerſus *enim alios non opus fuiße lege, cum omnes præterquam ab argentarijs totum exigendi ius haberent.* Cum *multa autem nouantur in omni genere materiæ; tum præcipuè in ijs quæſtionibus, quæ ſcripto conſtant, quia uocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens adhuc in coniunctis magis.* Et *hæc ipſa plurium legum, aliorum'ue ſcriptorum uel congruentium, uel repugnantium complexu uarientur neceſſe eſt, cum res rei, aut ius iuris quaſi ſignum eſt:* Non *debui tibi pecuniam nunquam me appellaſti, uſuram nõ accepiſti, ultro à me mutuatus es.* Lex *eſt:* Qui *patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit.* Negat *niſi ſi pa-*

ter

Ald. &

Periſtaſis græcis appellatur quicq̃d ita adhæret rei, ut quaſi e natura trahi poſſe uideatur, non tamen naturalis eſt quare Theophra. περιστάσεις ut teſtatur Ammonius, ſubinde ἐπιῤῥύσεις appellat, id ſonat quicquid ad rem dici poſſit.

Ald. accidere

ter abſolutus ſit, quid ſigni? Lex altera, proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Titum Guttam dicit non iudicij corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos, quid ſigni? quòd accuſatores eorum, qui erant & ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hanc uictoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quàm quomodo ſit quod propoſueris probandum. Hic omnino uis inuentionis, ſi non maior, certè prior. Nam ut tela ſuperuacua ſint neſcienti quid petat, ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibenda ſint, hoc eſt, quod comprehendi arte non poßit. Ideoq; cum plures eadem didicerint, generibus argumentorum ſimilibus utentur, alius tamē alio plura quibus utatur inueniet. Sit, exempli gratia, propoſita controuerſia, quæ minimè communes cum alijs quæſtiones habet: Cum Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas, quibus centū talenta mutuo Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat uſus commilitio Theſſalorum, donauit his ultrò: poſtea reſtituti à Caſſandro, Thebani repoſcunt Theſſalos, apud Amphyctionas agitur, centum talenta & credidiſſe eos conſtat, & non recepiſſe. Lis omnis ex eo, quòd Alexander ea Theßalis donaſſe dicitur, pendet: conſtat quoque illud, non eſſe his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo, an perinde ſit quod datum eſt, ac ſi pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentium iure quod ui ſit ablatum. Sed hinc aſpera, & uehemens quæſtio exoritur, de iure belli dicentibus Theſſalis: hoc regna, populos, fines gentium, atq; urbiū contineri. Inueniendum contrà eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris, quæ in poteſtatem uictoris uenirent, nec circa probationem rerumq; hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo quod in iudiciū deduci poteſt, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaq; ubi illa ualeant, non eſſe Iudicem ubi Iudex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniendū eſt, ubi adhiberi poßit argumentum. Ideo captiuos ſi in patriam redierint, liberos eſſe, quia bello parta non niſi eadem ui poßideantur. Proprium & illud cauſæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud Centumuiros, alia apud Iudicem priuatum in iiſdem quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu non potuiſſe donari à uictore ius, quia id demum ſit eius quod teneat, ius

Cic. pro Cluentio

Et Ariſtoteles in Rhet. ingenij, et induſtriæ, non artificij putat eſſe, rem ſuo loco & tēpore proponere et in hac re natura prædit ſūt hos ab Homero Alpheſtas ſingulari uocabula appellatos

Ius belli.) in iudicium non deducitur, hinc frequens hoc: ſilent leges inter arma, clauſum eſt forum aperto Iano & ſimilea.

ius in corporale. de qua re uide iuriſper. inſtit. Lib. II. Tit. III

quod ſit incorporale, apprehendi manu non potuiſſe. Hoc reperire diffici-lius, quàm cum inueneris, argumentis adiuuare, ut alia ſit conditio hære-dis, alia uictoris, quia ad illum ius, ad hunc res tranſeat. Proprium deinde materiæ, ius publici crediti tranſire ad uictorem non potuiſſe, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quamdiu quilibet unus ſuperfue-rit, eſſe cum totius ſummæ creditorem. Thebanos autem nõ omnes in Alex

Ald. manus ueniſſe

andri manu † fuiſſe. Hoc non extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris. Non in tabu-lis eſſe ius, idq; multis argumentis defendi poteſt. Mens quoque Alexan-dri duci debet in dubium, honorârit eos, an deceperit. Illud iam rurſus mate-riæ proprium, & uelut nouæ controuerſiæ, quòd reſtitutione recepiſſe ius, etiamſi quid amiſerint, Thebani uidentur. Hic et quid Caſſander uelit queri-tur. Sed potentiſſima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc nõ idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cogni-tionem putem, alioqui nec tradidiſſem, ſed ne ſi qui cognouerint iſta, ſi cæ-tera negligant, perfectos ſe protinus atq; conſummatos putent, et niſi in cæ-teris, quæ mox præcipienda ſunt elaborauerint, mutam quandã ſcientiã ſe conſecutos intelligant. Neq; enim artibus æditis factum eſt, ut argumenta inueniremus, ſed dicta ſunt omnia antequam præciperentur, mox ea ſcrip-tores obſeruata & collecta ædiderunt. Cuius rei probatio eſt, quòd exem-plis eorum ueteribus utuntur, & ab Oratoribus illa repetunt, ipſi nullum nouum, & quod dictum non ſit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda his quoq; gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nam quæ priores beneficio ingenij ſingula inuenerunt, nobis & non ſunt requi-renda, & nota omnia. Sed non magis hoc ſat eſt, quàm palæſtram didiciſſe, niſi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur. Si-cut contrà ne illa quidem ſatis ſine arte profuerint. Illud quoq; ſtudioſi elo-quentiæ cogitent, neq; omnibus in cauſis ea quæ demonſtrauimus, cuncta poſſe reperiri, neq; cum propoſita fuerit materia dicendi, ſcrutanda ſingu-la, & uelut oſtiatim pulſanda, ut ſciant, an ad probandum id quod intendi-mus, fortè reſpondeant, niſi cum diſcunt, & adhuc uſu carent. Infinitam enim faciet ipſa res dicendi tarditatem, ſi ſemper ſit neceſſe, ut tentantes unumquodq; eorum quod ſit aptum atque conueniens, experiendo noſca-

An deceperit. hoc eſt, uana aliqua ſpe donationis illuſerit cũho: daret, quod ſciebat ſe non poſſe, illos autem exiſtimare accepiſſe, quæ alioqui non poterant.

Inuentiones rerũ et argumentorum ante artem fuiſſe

Veluti oſtiatim. Quod illi faciunt qui cum ignorant ædes illius quem quærunt, per ſingulos fere uicos et

mus

mus. Neſcio an etiam impedimento futura ſint, niſi & animi quædam ingenita natura, & ſtudio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ conueniant cauſæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimū iuuat ſociata neruorum concordia, ſi tamen tardior manus, niſi inſpectis, dimenſiſq́; ſingulis, quibus quæq́; uox fidibus iungenda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentum eo, quod ſimplex canendi natura tulerit. Ita huiuſmodi præceptis debet quidem apta eſſe, & cytharæ modo intenta ratiò doctrinæ, ſed hoc exercitatione multa conſequendum, ut quemadmodū illorum artificum, etiamſi aliò ſpectent, manus tamen illa ipſa conſuetudine ad graues, acutos, medioſq́; horum ſonos fertur, ſic Oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, ſed quaſi offerat ſe, & occurrat, & ut literæ, ſyllabæq́; ſcribentium cogitationem non exigunt, ſic rationes ſponte quadam ſequantur.

domos inquirere ſolent, & oſtia interrogandi cauſa ferè omnia pulſā.

De Exemplis. Cap. XI.

Tertium eſt genus ex ijs quæ extrinſecus adducuntur in cauſam, Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in ijs, quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Noſtri uerò ſimilitudinem uocare maluerunt quod ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterum, exemplum, quanquam & hoc ſimile eſt, & illud exemplum. Nos, quo facilius propoſitum explicemus, utrunq́; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exemplum. Nec uereor, ne uidear repugnare Ciceroni, quanquam collationem ſeparet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas parteis, inductionem & ratiocinationem, ut pleriq́; Græcorum in παραδείγματα, et ἐπιχειρήματα, dixeruntq́; *παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimū eſt Socrates uſus hanc habuit uiam, cum plura interrogaſſet, quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſſimè id de quo quærebatur, inferebat, cui ſimile conceſſiſſet, id eſt, Inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non poteſt. Sed quod illic interrogatur, hic ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis: Quod eſt pomum generoſiſſimū? nónne quod optimum? concederetur. Quis equus generoſiſſimus? nónne qui optimus? et plura in eundē modum. Deinde cuius rei gratia negatum eſt, quid homo? nónne is generoſiſſimus qui optimus? Faten-

Παράδειγμα.) Græcis aperta & ſupra modum ex poſita probatio dicitur, quæ quod exemplis clariſſime fieri ſolet, factū eſt, ut etiā oro è exemplo capiatur, parabole autem quid ſit, et quo pacto uſurpetur uide Chil Eraſ. Cicero de Iuuent. I

Επιχείρημα.) ſonat aggreſſionē & quaſi manus iniectionem. quod ea argumentatione, quaſi ui iniecta manu aduerſariū comprehendimus

Παράδειγμα &c. Sic Ariſtoteles & in Rhetoricis & Dialecticis paradigma uocāt ſ. Rhetoricam inductionem

Socrates autem. (quoniam diſputationibus & quotidianis actionib. perfamiliaris eſt hoc perculiariter gauiſus eſt, ut ex omnib. Platonicis in quibus inducitur perſona Socratis, e Xenophonte apparet.

Exemplum.) Vide Appiani lib. 1. de bello ciuili.

dum erit.Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimũ, in oratione perpetua diſsimile eſt,etenim ſibiipſe reſpondet Orator:*quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum:& equus,qui uelociſſimus:ita hominum, non qui claritate naſcẽdi,ſed qui uirtute maximè excellet.*Omnia *igitur ex hoc genere ſumpta,neceſſe eſt aut ſimilia eſſe aut diſsimilia,aut contraria.*Simi*litudo aſſumitur interim & ad orationis ornatum.Sed illa cum res exiget.* Nunc *ea quæ ad probationem pertinent exequar.*Potentiſsimum *autem eſt inter ea,quæ ſunt huius generis, quod propriè uocamus exemplum, id eſt, rei geſtæ,aut ut geſtæ,utilis ad perſuadendum id quod intenderis,cõmemoratio.*Intuendum *igitur totum ſimile ſit,an ex parte,ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erunt.* Simile *eſt,iure occiſus eſt* Saturninus, *ſicut* Gracchi.Diſsimile,Brutus *occidit liberos proditionem molientes:* Manlius *uirtutem filij morte mulctauit.*Contrarium, Marcellus *ornamenta* Syracu*ſanis hoſtibus reſtituit,*Verres *eadem ſocijs abſtulit.* Et *probandorum,& culpandorum ex his confirmatio eoſdem gradus habet.* Etiam *in ijs quæ futura dicemus,utilis ſimilium admonitio eſt, ut ſi quis dicens* Dionyſium *idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorum adiutus armis,* Tyrannidem *occupet,hoc referat exemplum:eadem ratione* Piſiſtratum *ad dominationem perueniſſe.* Sed *ut ſunt exempla interim tota ſimilia, ut hoc proximũ: ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur.* Si *propter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt,quid fieri adultero par eſt?*

Ex Liuij lib.8. ab urb.

Tibicines *cum ab urbe diſceſsiſſent, publicè reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitatis uiri,& bene de repub.meriti,cum inuidiæ ceſſerint,ab exilio reducendi?*Ad *exhortationem uerò præcipuè ualent imparia.* Admi*rabilior in fœmina quàm in uiro uirtus.* Quare,*ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferet momenti* Horatius, & Torquatus, *quantum illa mulier,cuius manu* Pyrrhus *eſt interfectus.* Et *ad moriendũ non tam* Cato,& Scipio,*quàm* Lucretia. Quod *ipſum eſt ex minoribus ad maiora.*Singula *horum generum ex* Cicerone*(nam unde potius?) exempla ponamus.*Simile *hoc eſt pro* Murena: Etenim *mihiipſi accidit,ut cum duobus patricijs,altero improbiſsimo atq; audaciſsimo,altero modeſtiſsimo atque optimo uiro peterem,ſuperaui tamen dignitate* Catilinam, *gratia* Gal*bam.*Maius *minoris oro* Milone: Negant *intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem*

Ad exhortationẽ quæ ualeant

Non unde.) ut Ciceronẽm tãto magis extolleret,hãc interrogationem iniecit

hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc hominis ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primùm iudicium de capite uidit Marci *Horatij, fortiſſimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi* Rom. *comitijs liberatus eſt, cum ſua manu ſororem eſſe interfectã fateretur*. Minus maioris: *Occidi, non Spurium Melium, qui annona leuanda, iacturaq́; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi, & cætera:* Deinde *ſed eum (auderet enim dicere cum patriã periculo liberaſſet) cuius nefandum adulterium in puluinaribus*. Et totus in *Clodium locus* Diſsimile ex ſe plures *cauſas habet, fit enim genere, modo, tempore, loco: cæteriſq́; per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebantur facta, ſubuertit*. Contrario *uerò exemplo cenſoriam notã, laudando Cenſorem Africanum, qui eum, quem peieraſſe conceptis uerbis palàm dixiſſet, etiam teſtimonium pollicitus, ſi quis contradiceret, nullo accuſante traducere equum paſſus eſſet*. Quæ *quia erant longiora, non ſuis uerbis expoſui*. Breue *autem apud Vergilium contrarij exemplum eſt:*

At non ille ſatum quo te mentiris Achilles,
Talis in hoſte fuit Priamo.

Quædã autẽ ex ijs quæ geſta ſunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone: Pudicitiam *cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu* C. *Marij, propinquus eius* Imperatoris, *interfectus ab eo eſt, cui uim afferebat*. *Facere enim probus adoleſcens periculoſè, quàm perpeti turpiter maluit, atque hunc ille ſummus uir ſcelere ſolutum periculo liberauit*. Quædam *ſignificare ſatis erit, ut idem, ac pro eodem:* Neque *enim poſſet aut ille* Hala *Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me Conſule ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos ciues interfici nefas eſſet*. *Hæc ita dicentur pro ut nota erunt, uel utilitas cauſæ, aut decor poſtulabit*. Eadem *ratio eſt eorũ, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, niſi quòd his minus affirmationis adhibetur, cuius uſus qualis eſſe deberet, idẽ optimus autor, ac magiſter eloqentiæ oſtendit*. Nam *huius quoque generis eadem in oratione reperiet exemplum:* Itaq́; *hoc Iudices, non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ, prodiderunt eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necauiſſet, uarietatis hominum ſententijs, non ſolùm diuina, ſed etiam ſapientiſsimæ* Deæ *ſententia liberatum*. Illæ *quoque fabulæ, quæ, etiamſi*

Marcus Horatius uir fortiſſimus.

Spurius Melius.

Puluinaria quæ ſint, uide Fe. Põp.

Africanus Cẽſor.

Non ſuis.) quod contrariũ eſt huic uerbum de uerbo cum ab autoris alicuius uerbis recenſendis non laum quidem unguem diſcedimus Non ſuis autem, cũ noſtris uerbis autores alicuius ſententiam exprimimus.

Cic. optimus autor ac magiſter eloquentiæ.

illud Ciceronis: Vt corpora noſtra ſine mente, ita ciuitas ſine lege, ſuis partibus, ut neruis ac ſanguine, & membris uti non poteſt. Sed ut hoc corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio equorum, pro, Archi: ſaxorum quoque eſt uſus ſimilitudine. Illa, ut dixi propiora, ut remiges ſine gubernatore, ita milites ſine Imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere ſimilitudinum ſpecies, Ideoq; adhibendum eſt his iudiciū. Neq; enim ut nauis utilior noua quàm uetus, ſic amicitia: uel ut laudanda quæ pecuniam ſuam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba ſunt in his ſimilia, largitionis, & uenuſtatis, uis quidem longè diuerſa, pecuniæ, & † amicitiæ. Itaq; in hoc genere maximè quæritur, an ſimile ſit quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarum paulò antè feci mentionem, cauendum, ne incautè reſpondeas, ut apud Aeſchinem Socraticum male reſpondit Aſpaſia Xenophontis uxor, quod Cicero his uerbis transfert: Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum'ne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? ſi ueſtem & cæterum ornatum muliebrem precij maioris habeat quàm tu habeas, tuum'ne, an illius malis? illius uerò reſpondit. Age ſis, inquit, ſi uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, utrum'ne tuum uirum malis, an illius? Hic mulier erubuit, & meritò: male enim reſponderat ſe malle alienum aurum quàm ſuum. Nam eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, ſe malle aurum ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudicè reſpondere, malle ſe uirum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligentia per minutiſſimas partes iſta ſecuiſſe, & aliquid eſſe ſimile minus, ut ſimia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud: Non ouum tam ſimile ouo. Et diſſimilibus ineſſe ſimile, formicæ & elephanto, genus, quia ſunt animalia. Et ſimilibus diſſimile, ut canibus catulos, & matribus hædos, differunt enim ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctem luci: aliter noxia, ut † aquam frigidam febri: aliter repugnantia ut uerum falſo: aliter diſparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præſens propoſitum magnopere pertineant, non reperio. Illud eſt annotandum, magis argumenta duci ex iure ſimili, ut Cicero in Topicis: Ei cui domus uſus fructus relictus ſit, non reſtitutum hæredem ſi corruerit, quia non reſtituat ſeruum ſi deceſſerit. Ex contrario, nihil obſtat quo minus iuſtum matrimonium ſit † mente coëun

dictum
Pro Cluentio

pudicitiæ

Aſpaſia Xenophontis uxor

Alias ut frigidam

iuſte

qui tamen ipſe non in omni æditione reperitur, ſignificans Aiacem naues ſuas Athenienſibus iunxiße. Ea quoq; quæ uulgò recepta ſunt, hoc ipſo quòd incertum authorem habent, uelut omnium fiunt, quale eſt: Vbi amici, ibi opes. Et, conſcientia mille teſtes. Et apud Ciceronē: Pares autē (ut eſt in uetere prouerbio) cū paribus †facilimè cōgregantur. Neq; enim durаßent hæc in æternū, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibuſdā, & quidem in parte prima, Deorum autoritas, quæ eſt ex reſponſis, ut Socratem eſſe ſapientißimum. Id rarum eſt, tamen utitur eo Cicero in Libro de Haruſpicum reſponſis, & in concione contra Catilinam, cum ſignum Iouis columnæ impoſitū populo oſtendit. Et pro Ligario, cū cauſam C. Cæſaris meliorē, quia dij hoc iudicauerint, cōfitetur. Quæ cū propria cauſæ, ſint, diuina teſtimonia uocantur, cum aliunde arceſſuntur, argumēta. Nonnunquā contingit Iudicis quoq;, aut aduerſarij, aut eius qui ex diuerſo agit, dictū aliquod aut factum aſſumere ad corū quæ intendimus fidem. Propter quod fuerunt, qui exempla, & has autoritates, probationū inartificialium eſſe arbitrarentur, quod ea non inueniret Orator, ſed acciperet. Plurimum autem refert. Nam teſtis & quæſtio, & his ſimilia de ipſa re, quæ in iudicio eſt, pronunciant. Extra petita, niſi ad aliquā præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

Cicero de Senectute.

maxime

Socrates ſapientiſſimus iudicatus.

Cic. pro Ligario

De uſu argumentorum Cap. XII

HAec ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel uſu præcepta in hoc tempus ſciebam. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eße contendā, quinimò hortor ad quærendū, & inueniri poße fateor, quæ tamē adiecta fuerint, non multū ab his abhorrebūt. Nūc breuiter, quemadmodū ſit utendum his, ſubiungam. Traditum ferè eſt, argumentum oportere eſſe confeßum. Dubijs enim probari dubia qui poßunt? Quædam tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipſa probāda ſunt: Occidiſti uirum, eras enim adultera. Prius de adulterio conuincendum eſt, ut cum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occiſi inuentum eſt: negat ſuum. Vt probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceßaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubijs facta ſunt certa. Cædes à te † facta eſt, cruentam enim

commiſſa

Cauſæ card.) q̃ alias ſummum caput κεφάλαιον ſtatum & iugulũ uocant.

ueſtem habuiſti. Non eſt tam graue argumentum ſi fatetur, quàm ſi conuincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe ueſtis. Si negat, hic cauſæ cardinem ponit, in quo ſi uictus fuerit, etiam in ſequentibus ruit. Non enim uidetur in negando mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiterentur: Firmiſſimis argumentorum ſingulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt, quia illa per ſe fortia non oportet circumſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt appareant, hæc imbecilla natura mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaq; ſi non poſſunt ualere, quia magna non ſunt, ualebunt, quia multa ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant, ut ſi quis hæreditatis gratia hominem occidiſſe dicatur: Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & †tũ maximè à creditorib appellabaris, et offenderas eũ, cuius hæres eras & mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt & cõmunia, uniuerſa uerò nocent, etiamſi nõ ut fulmine, tamen ut grandine.

tamen

Hoc Lyſiæ adſcribit Phalereus, qui dixit argumenta lenia quidẽ ſi modo copioſa eſſent nocere ut grandinem, grauia uero ut fulmen Iouis quæ contigit.

Quædam argumẽta ponere ſatis non eſt, adiuuanda ſunt, ut cupiditas cauſa ſceleris fuit, quæ ſit uis eius: ira, quantum efficiat in animis hominum talis affectio: ita & firmiora erũt ipſa, & plus habebunt decoris, ſi non nudos & uelut carne ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odij, utrũ hoc ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduerſus inferiorẽ, parem, an ſuperiorẽ, alienum an propinquũ. Suos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper, quæ inuenerimus argumentis onerandus eſt Iudex, quia et tædium afferunt, et fidem detrahũt. Neq; enim poteſt Iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ non putamus ſufficere, qui dicimus. In rebus uerò apertis argumentari tam ſit ſtultum, quam in clariſſimum ſolem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ab affectibus. Atq; Ariſtoteles quidem potentiſſimum putat ex eo qui dicit, ſi ſit uir optimus, quod ut optimum eſt, ita longè quidem, ſed ſequitur tamẽ uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defẽſio: Q. Varius †Sucronenſis ait, Aemiliũ Scarũ Rempub. Populi Romani prodidiſſe. Aemilius Scaurus negat. Cui ſimile quidam feciſſe Iphicrates dicitur, qui cum Ariſtophontẽ quo accuſante ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet, an is accepta pecunia Rempublicam

Ald. ipſi

Mortale lumen q̃ extinguitur et moritur hoc nomine contrarium ſolari, quod nunquam extinguitur, uel mortale iuxta id Euripi. ἀνάψαι πρὸς τὸ ἥλιον ἂν θρώπινον φάος

cam proditurus eſſet, isq́; id negaſſet. Quod igitur, inquit, tu non feciſſes ego feci? Intuendum autem, & qui ſit apud quem dicemus, & id quod illi maximè probabile uideatur, requirendum. Qua de re locuti ſumus, et in procemij & ſuaſoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio eſt. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixiſti. Et ô facinus indignum, & ſimilia, quæ non debent deeſſe quidem orationi, & ſi deſunt, multum nocent, non tamen habenda ſunt inter magna præſidia, cum hoc in eadem cauſa fieri ex utraque parte ſimiliter poßit. Illæ firmiores ex ſua cuique perſona probationes, quæ credibilem rationem ſubiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus non fuerit alium accuſaturus quàm nocentem, quando ſi negotium innocenti facit, liberet eum noxa, qui admiſerit. Hinc & patres aduerſus liberos, & aduerſus ſuos quiſque neceſſarios, autoritatem petunt. Quæſitum etiam potentißima argumenta primóne ponenda ſint loco, ut occupent animos, an ſummo, ut inde dimitant: an partita primo ſummóque, ut Homerica diſpoſitione in medio ſint infirma, † an à minimis creſcant: Quæ prout ratio cauſæ cuiusque poſtulabit, ordinabuntur, uno (ut ego cenſeo) excepto, ne à potentißimis ad leuiſſima decreſcat oratio. Ego hæc breuiter demonſtraſſe contentus, ita poſui, ut locos ipſos, & genera, quàm poſſem apertißimè oſtenderem. Quidam executi ſunt uerboſius, quibus placuit propoſita locorum communium materia, quo quæq; res modo dici poſſet, oſtendere, ſed mihi ſuperuacuum uidebatur. Nam & ferè apparet quid in iniuriã, quid in auaritiam, quid in teſtem inimicum, quid pro teſte amico dicendum ſit. Et de omnibus his omnia dicere infinitum eſt, tã hercule quam ſi controuerſiarũ, quæ ſunt, quæq́; futuræ ſunt, quæſtiones, argumẽta, ſententias tradere uelim. Ipſas autem uelut argumentorũ ſedes, nõ me quidem omnes oſtendiſſe confido, plurimas tamen. Quod eò diligẽtius faciendum fuit, quia declamationes, quibus ad pugnam forenſem, uelut præpilatis exerceri ſolebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi receſſerunt, atq; ad ſolã compoſitæ uoluptatem, neruis carent, nõ alio medius fidius uitio dicentium, quàm quo mancipiorum negociatores formæ puerorum uirilitate exciſa lenocinantur, Nam ut illi robur, ac lacertos, barbámque, ante omnia & alia quæ natura propria maribus dedit, pa-

aut

Obſerua hic quo pacto Fabius uſus per locos communes. Nam in Rhetorica Ciceronis aliquando ſecius & in diuerſum uſum magis accipiuntur.

Præpilata.) ea tela, quibus tyrones exercebantur antequam ad pila mittenda deſcenderẽt appellat Fabius.

rum exiſtimant decora, quæq; fortia, ſi liceret, forent, ut dura molliunt, ita nec habitum orationis ipſum uirilem, & illam uim ſtrictè, robuſteq; di cendi, tenera quadam elocutionis cute operimus, & dum leuia ſint, ac ni tida, quantum ualeant nihil intereſſe arbitramur. Sed mihi naturam intu enti, nemo non uir ſpadone formoſior erit. Nec tam aduerſa unquam uide bitur ab opere ſuo prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta ſit. Nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quòd ſi naſceretur, monſtrum erat. Libi dinē iuuet ipſum effœminati ſexus mendacium, nunquam tamen hoc con tingit malis moribus Regum, ut ſi qua precioſa fecit, fecerit & bona.

Confutatio

Prouidentia

κατὰ σχηματισμὸν, p ipſo Deo

Quapropter eloquentiam, licet hanc (dicam enim ut ſentio) libidinoſam reſupinam, uoluptate auditoria probent, nullam eſſe exiſtimabo, quæ ne minimum quidem in ſe indicium maſculini incorrupti, ne dicam grauis, & ſancti uiri, oſtendet. An uerò ſtatuarum artifices, pictoreſq; clariſſi mi, cum corpora quàm ſpecioſiſſima fingendo, pingendo'ue effingere cu perent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut † *Bagoam, aut Megaby zum aliquem, in exemplum operis ſumere ſibi, ſed* ∗ *doryphoron illum, aptum uel militiæ, uel palæſtræ, aliorum quoq; iuuenum bellicoſorum, & Athletarum corpora uerè decora exiſtimauerint. Nos qui Oratorem ſtudemus effingere, non arma, ſed tympana eloquentiæ demus. Igitur & ille, quem inſtituimus, adoleſcens, quam maximè poteſt, componet ſe ad imitationem ueritatis, inturuſq; frequenter forenſium certaminum pug nam, iam in ſchola uictoriam ſpectet, & ferire uitalia, ac tueri ſciat, & præceptor id maximè exigat, & inuentum precipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali eſt, quòd neceſſaria plerunq; ſilentio tranſeunt, nec in dicendo ui detur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata ſunt opere, et in hoc ſæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.*

Ald. Bacchiam

Bagoas nobilis Alexandri eunuchus a quo omnes deinde Eunuchi Bagoæ appellati ſunt meminit ſub inde Lucianus. Megabyzus unus ex ducibus Darij in uetere comœdia, tanquam parū uir notatur, de hoc Thucydides lib. 1 Μεγάβυζον τὸν ζωπύρου πέμπει ἄνδρα Πέρσην μετὰ πολλῆς στρατιᾶς. ὃς ἀφικόμενος κατὰ γῆν, τούς τε αἰγυπτίους καὶ τοὺς συμμάχους ἐκράτησε μάχῃ, καὶ ἐκ τῆς μέμφιδος ἤλασεν τοὺς ἕλληνας

De refutatione Cap. XIII

REfutatio dupliciter accipi poteſt. Nam & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione, quod quæ dicta ſunt, ex diuerſo debent u trinq; diſſolui, & hoc eſt propriè diſſolui, cui in cauſis quartus aſſigna tur

∗ De Doriphero conſule Suidam, & Plinium Lib. 34. Cap. 8

*tur locus. Sed utriuſq; ſimilis conditio eſt. Neq; uerò ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti poteſt, quàm in confirmatione, nec locorum, aut ſententiarum, aut uerborum, & figurarum alia conditio eſt. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non ſine cauſa tamen difficilius ſemper eſt creditum (quod Cicero ſæpe teſtatur) defendere, quam accuſare. * Primum, quod eſt res illa ſimplicior. Proponitur enim uno modo, uariè diſſoluitur, cum accuſatori ſatis ſit plerunq; uerum eſſe id, quod obiecerit, Patronus neget, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat minuat, auertat deſpiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atque (ut ſic dixerim) clamoſa eſt actio. Hinc mille flexus & artes deſyderantur. Tum† accuſator præmeditato pleraq; domo affert. Patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accuſator dat teſtem, Patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminum inuidia, & ſi falſa ſit materiam dicendi trahit, de parricidio, ſacrilegio, maieſtate: quæ patrono tantum neganda ſunt. Ideoq; accuſationibus etiam mediocres in dicendo ſuffecerunt, bonus defenſor nemo, niſi qui eloquentiſſimus fuit. Nam (ut quod ſentio ſemel finiam) tanto eſt accuſare, quàm defendere, quanto facere, quàm ſanare uulnera facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduerſarius, & quomodo: Primum igitur intuendum eſt id, cui reſponſuri ſumus, proprium ſit eius iudicij, an ad cauſam extra accerſitum: Nā ſi eſt proprium, aut negandum, aut defendendum, aut tranferendum: extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio quidem quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis, rara admodum, & apud eos ſolos Iudices, qui nulla certa pronunciandi forma tenerentur, quanquam illæ quoq; apud C. Cæſarem, & Triumuiros pro diuerſarum partium hominibus actiones, etiam ſi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia, niſi hoc non fortiſſimè defendentis eſt, dicere. Quid aliud egimus Tubero, niſi, ut quod hic poteſt, nos poſſemus? Quod ſi quādo apud principem, aliumúe, cui utrum uelit liceat, dicemus: dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen ſeruandum eſſe, uel talem. Primum omnium non erit† nobis cum aduerſario, ſed cum Iudice, deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, quàm iudicialis, utemur: ſuadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiſcat. Apud Iudices quidem ſecundum*

* Collatio elegans, quam ſit magis operoſum & difficile defendere quàm accuſare.

Ald. Accuſator pleraq; præmeditata.

Nulla certa.) hoc eſt, qui non ex formulis nec ex rigore iuris, ſed arbitrio & æqui bonique diſpenſatione cognoſcunt.

Cic. pro Ligario.

Ald. res

ſecundum leges dicturos ſententiam, de confeßis præcipere ridiculum eſt. Ergo quæ neq; negari, neq; transferri poßunt, utiq; defendēda ſunt, qualiacunq; ſint, aut cauſa † cedēdum. Negandi duplicem oſtendimus formā, aut non eße factum, aut non hoc eße quod factum ſit. Quæq; defendi, neque transferri poſſunt, utiq; neganda. nec ſolùm ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi nuda inficiatio ſupereſt. Teſtes erunt. Multa in eos dicere licet. Chirographum de ſimilitudine litterarum diſſerendum. Vtique nihil erit peius quàm confeßio. Vltima eſt actionis controuerſia, cum defendendi, negandiue non eſt locus translatio. Atqui quædam ſunt, quæ nec negari, nec defendi, nec tranſferri poſſunt. Adulterij rea eſt, quæ cum anno uidua fuiſſet, enixa eſt, lis non erit. Quare illud ſtultißime præcipitur, quod defendi, non poßit, ſilentio dißimulandum, ſiquidem eſt id, de quo Iudex pronunciaturus eſt. At ſi extra cauſam ſit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quæſtionem, nec eße in his morandum, & minus eſſe, quàm aduerſarius dicit, tamen uelut huic ſimulationi obliuionis ignoſcam. Debet enim bonus aduocatus pro rei ſalute breuem negligentiæ reprehenſionem non pertimeſcere. Videndum etiam, an ſimul nobis plura aggredienda, an molienda ſingula. Plura ſimul inuadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poßint, aut tam moleſta, ut pedem conferre cum ſingulis non expediat. tum enim toto corpore enitendum, &, ut ſic dixerim, detecta fronte pugnandum eſt. Interim ſi reſoluere ex parte diuerſa dicta difficilius erit, noſtra argumenta cum aduerſariorum argumentis conferemus, ſi modò hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erunt, ut paulò ante dixi. Eras hæres, et pauper, & magna pecuniæ appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas teſtamenti ſciebas. Vrgent uniuerſa. At ſi ſingula quæque diſſolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Vt ſi uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet tranſitum præbet. Itaque propoſitio quoque, ſecundum hāc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nunc complectamur uniuerſa. Nam interim quod pluribus collegit aduerſarius, ſatis eſt ſemel proponere, ut ſi multas cauſas faciendi quod

Ald. cadendum Sūt qui ſubſtituūt cauſa cadēdū, hoc autem hic non habet locum cū potius habeat non arripiendum patrocinium cauſæ, ſed cedendum potius ne nos aliquando temeritatis pœniteat

Pedem conferre.) translatum a re militari, quoties pugnaturi cominus, hoſtem aggrediūtur

quod arguit, reo dicet accuſator fuiſſe, nos non enumeratis ſingulis ſemel, hoc intuendum negemus, quia non quiſquis cauſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit. Sæpius autem accuſatori congerere argumenta, reo diſſoluere expediet. Id autem quod erit ab aduerſario dictum, quomodo refutari debeat, intuẽdum eſt. Nam ſi erit †*falſum, negare ſatis eſt, ut pro* Cluentio Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto populo concidiſſe, *negat eodem die mortuum.* Palàm etiam contraria, & ſuperuacua, & *ſtulta reprehendere, nullius artis eſt: Ideo que nec rationes eorum, nec exempla tradere neceſſe eſt.* Id quoque obſcurum uocant, quod ſecretò, & ſine teſte, aut argumento dicitur factum, ſatis natura ſua infirmum *eſt. Sufficit enim quòd aduerſarius non probat.* Item, quòd ad cauſam *non pertinet.*† Eſt tamen interim Oratoris, efficere, ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile, aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſæ uideatur eſſe coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militum cibarijs detraxerit: Aſperum crimen ſed id contrarium oſtendit Cicero, quia ijdem accuſatores obiecerunt Oppio, quòd his uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à Tribuno codicis pollicetur, facit hoc Cicero ſuperuacuum, quia ipſe fateatur. Petit accuſationem in Verrem Q. Cæcilius, quòd fuerat Quæſtor eius, ipſum Cicero ut pro ſe uideretur, effecit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera ſint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Eaque non modò in propoſitionibus, aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuenda, an ſit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis Ligariũ exulem accuſantis, atque id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat: Superba, ut in Oppiũ ex epiſtola Cottæ reum factum. Proinde præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortiſſimè inuaſeris, quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicit Cicero pro Tullio: Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur? Aut ipſis Iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equeſtrem ordi-

Ald. palam
Cic. pro Cluentio
Obſcurum quid uocent
Ald. Sed
In Diuinatio. lege Aſconij commenta.
Cic. pro Tullio.

ret quid de eo fieri uellet. Quod eſt utique faciendum, ſi erit incredibilis rei ordo, & ipſa expoſitione fidem perditurus. Interim per partes diſſoluitur, quod contextu nocet, & plerunq; id eſt tutius. Quædã contradictiones natura ſunt ſingulæ. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia utriuſq; ſunt partis, ſed quia plus proſunt reſpondenti. Neque enim pigebit, quod ſæpe monui, referre, commune qui prior dicit, contrarium facit. Eſt enim contrariũ quo aduerſarius bene uti poteſt. At enim non uериſimile eſt tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum? Quid? hoc ueriſimile eſt tantum ſcelus Oppium eſſe conatum? Artificis autem eſt inuenire in actione aduerſarij, quæ inter ſemetipſa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipſis manifeſta ſunt, ut in cauſa Cæliana: Clodia aurum ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſignum magnæ familiaritatis eſt, uenenum ſibi paratum, quod ſummi odij argumentum eſt: Tubero Ligarium accuſat, quòd is in Africa fuerit, & queritur, quod ab eo ipſe in Africã non ſit admiſſus. Aliquando uerò præbet eius rei occaſionem, minus conſiderata ex aduerſo dicentis oratio, quod accidit præcipuè cupidis ſententiarũ, ut ducti occaſione dicendi, non reſpiciant quid dixerint, dum locum præſentem, non totam cauſam intuentur. Quid tam uideri poteſt contra Cluentiũ, quàm cenſoria nota? Quid tam contra eundẽ, quàm filiũ ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Opianicum circumueniſſet, cirmine exhæredatum? Ad hæc Cicero pugnare inuicem oſtendit. Sed tu Acci conſyderes cenſeo diligenter, utrum cenſorium iudicium graue uelis eſſe, an Egnatij. Si Egnatij, leue eſt quod Cenſores de cæteris ſubſcripſerunt. Ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem eſſe uis, de ſenatu eiecerunt. Sin autẽ cenſoriũ, hunc ipſum Egnatium, quem pater cenſoria † ſubſcriptione exhæredauit, Cenſores in ſenatu, cum patrem eieciſſent, retinuerunt. Illa magis uitioſe dicuntur, quàm acutè reprehenduntur, argumentum dubiũ † pro uero neceſſario, controuerſum pro confeſſo, commune pluribus pro proprio, uulgare, ſuperuacuum, † conſtitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum eſt de facto diſputent, cum de autore quæratur, impoſſibilia aggrediantur, pro effectis relinquãt uix dum inchoata, de homine dicere, quàm de cauſa malint, hominum uitam rebus aſſignent, ut ſi quis Decemuiratum accuſet, non Appium, mani-

Cic. pro Ligario

proſcriptione

Ald. uero, reijcit

Ald. ſerius

feſtis repugnent, dicant quòd aliter accipi poſſit, ſummam quæſtionis non
intueantur, non ad propoſita reſpondeant. Quod unum aliquando reci-
pi poteſt, cum mala cauſa adhibitis extrinſecus remedijs tuenda eſt, ut
cum peculatus Verres reus, fortiter & induſtriè tutatus contra piratas
Siciliam dicitur. Eadem aduerſus contradictiones nobis oppoſitas præce-
pta ſunt. Hoc tamen amplius, quòd circa eas multi duobus uitijs diuerſis la-
borant. Nam quidem etiam in foro tanquam moleſtam rem et odioſam præ
etenim *tereunt, † & his plerunque, quæ compoſita domo attulerunt, contenti ſine*
ſcilicet *aduerſario dicunt, et † ſi licet, multo magis in ſcholis, in quibus non ſolum*
contradictiones omittuntur, uerumetiam ipſæ materiæ ſic plerumque fin-
guntur, ut nihil dici pro altera parte poſſit. Alij diligentia lapſi, uerbis
etiam uel ſententiolis omnibus reſpondendum putant, quod eſt & infini-
tum & ſuperuacuum: non enim cauſa reprehenditur, ſed actor, quem ego
ſemper uideri malim diſertum, ut ſi dixerit quod rei profuerit, ingenij
credatur laus eſſe, non cauſæ: ſi quando fortè lædat, cauſæ, non ingenij
Rutilium *culpa. Itaque illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in † Rullum*
Philippi. 11 *fuit, aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem, aut inſcitiæ rerum,*
uerborum'que, & inſulſitatis etiam, qualis in Antonium eſt, accom-
modantur iuſtis odijs, ſunt'que utiles ad conciliandum ijs, quos inuiſos
facere uolueris, odium. Alia reſpondendi patronis ratio, & aliquando
tamen eorum non oratio modò, ſed uita etiam, uultus denique, inceſ-
ſus, habitus rectè incuſari ſolet. Vt aduerſus Quintium Cicero non hæc
ſolùm, ſed ipſam etiam prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Præſ
ſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam
eleuandæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt eluduntur, ut à Cicero-
ne Triarius cum Scauri columnas per urbem plauſtris uectas eſſe di-
quid *xit. Ego porrò, inquit, † qui Albanas habeo columnas, clitellis eas ap-*
portaui. Et magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conuiciari
aliquando patrocinij fides cogit. Illa uerò aduerſus omnes & recepta,
& non inhumana conquæſtio, ſic callidè quid tacuiſſe, breuiaſſe, ob-
ſcuraſſe, diſtuliſſe dicuntur. Defenſionis quoque permutatio reprehendi-
tur ſæpe, ut fecit Accius aduerſus Cluentium, Aeſchines aduerſus Cteſi-
phontem, cum ille Ciceronem lege uſurum modo, hic minimè de lege di-

ſturum

cturum Demoſthenem quæritur. Declamatores uerò inprimis ſunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quicus facilè reſponderi poßit, † neu ſibi ſtultum aduerſarium fingant. Facimus autem, quod maximè uberes loci, popularesq́; ſententiæ naſcuntur, materiam dicendi nobis quò uolumus ducentibus, ut non ſit nobis inutilis uerſus: ne [illegible]

Non malè reſpondit, malè enim prior ille rogârat.

Fallet hæc nos in foro conſuetudo, ubi aduerſario, non ipſis nobis reſpondebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur cauſas non ageret, cum apud eum in Tragœdijs tanta uis eſſe optime reſpondendi, optimè hanc reddidiſſe rationem, quòd illic ea dicerentur, quæ ipſe uellet, in foro eſſent dicturi aduerſarij quæ minimè uellet. Ridiculum eſt in exercitationibus quæ foro præparantur, prius cogitare quid reſponderi, quàm quid ex aduerſo dici poßit. Et bonus præceptor non minus diſcipulum laudare debet, ſi quid pro diuerſa, quàm ſi quid pro ſua parte acriter excogitauit. Rurſus aliquid in ſcholis permittendum ſemper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui poſſumus, ubi uera res agitur, cum aduerſarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc uitium, uel conſuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dant'que de ſe reſpondentibus uenuſtißimos luſus, cum modò ſe uero nihil dixiſſe, nec tam ſtultè dicturos, modò bene admonitos ab aduerſario, & agere gratias, quòd adiuti ſint, iocantur. Frequentißimè uerò, id quod firmißimum eſt, nunquam his reſponſurum aduerſarium fuiſſe, quæ propoſita non eſſent, niſi ſciret illa uera eſſe, & ad fatendum conſcientia eſſet impulſus, ut pro Cluentio Cicero: Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renunciari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere, itáne eſt? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur, & eſt neſcio quis de ijs, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad aduerſarium deferat. Quiſnam tibi hoc renunciauit? Quis tam improbus fuit? cui autem ego narraui? nemo, ut opinor, in culpa eſt, ſed nimirum tibi iſtud lex ipſa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant. Scire ſe hoc dicturos aduerſarios, & ita perſecuturos. Quod factum uenuſtè temporibus noſtris eluſit Vibius Criſpus, uir ingenij iucundi & elegantis. Ego uerò, inquit,

F 2 *iſta*

Vibius Criſpus in ſinguis declamator, meminit eius ſubinde Seneca. Sunt qui putãt orationes in Catilinam quę Portij eſſe dicũtur, ab hoc Vibio eſſe cõſcriptas

iſta non dico, quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid ſimile cõtradictioni poni poteſt, ſi quid ab aduerſario teſtationibus cõprehenſum, & in aduocationibus iactatũ. Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitatæ, aut ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poſſimus certa, extra quæ nihil quicquam dici poſſit, ut cum res furtiua in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut donatum ſibi, quibus omnibus, etiamſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis, rectè & interpellationibus, & contradictionibus occurremus, ut in utrunq; locum, id eſt primum & ſecundum ſimul exerceamus: quod niſi fecerimus, nunquam utemur contradictione. Non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud uitium nimium ſollicìti, & circa omnia momenta luctantis. Suſpectam enim facit Iudici cauſam, & frequenter quæ ſtatim dicta omnem dubitationem ſuſtuliſſent, dilata ipſis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuiſſe. Fiduciam igitur Orator præ ſe ferat, ſemperq; ita dicat, tanquam de cauſa optimè ſentiat. Quod, ſicut omnia, in Cicerone præcipuũ eſt. Nam illa ſumma cura ſecuritatis eſt ſimilis, tantaq; in oratione autoritas, ut probationis locũ obtineat, dubitare nobis non audientibus. Porrò qui ſcierit, quid pars aduerſa, quid noſtra habeat ualentiſſimum, facilè iudicabit, quibus maximè rebus uel occurrendum ſit, † uel inſtandũ. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam ſi agimus, noſtra confirmanda ſunt primùm, tum quæ noſtris opponuntur, refutanda. Si reſpondemus, prius incipiendum eſt à refutatione. Naſcuntur autem ex his, quæ cõtradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones, euntq; interim longius, ut galdiatorum manus, quæ ſecundæ uocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandum aduerſarij ictum prolata erit, & quartæ, ſi geminata captatio eſt, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultrà ducit. Sed illam etiam quam oſtendi ſuprà, ſimplicem ex affectibus, atq; ex affirmatione ſola probationem recipit refutatio, qualis eſt illa Scauri de qua dixi ſuprà. Quin neſcio, an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipuè utrique parti, ubi ſit rei ſumma. Nam ferè ſic accidit, ut in cauſis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probandi refutandiq; ratio eſt, ſed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim ſint ad dicendum quod uolumus accommodata

Ald. plurimum

Circa omnia. Prouerbialiter dixit in curioſos, & nimis ſuſpicioſos aduerſarios quiq; ad omne uerbum ſe accingunt, nec quicquam dimittunt, quod non reprehendant.

& reſiſtendum

Secundæ manus gladiatorum.

Hoc inquit. quæcunq; in cauſis dicuntur, etiamſi ex

modata, tamen erunt infirma, niſi maiore quodam Oratoris *ſpiritu imple-antur. Quare & illi communes loci, De teſtibus, De tabulis, De argumentis, alijsq; ſimilibus, magnam uim animis Iudicum afferunt, & hi proprij, quibus factum quodq; laudamus, aut contrà, iuſtum uel iniuſtũ, docemus, maius aut minus, aſperius aut mitius.* Ex *his autem alij ad* † *probationem ſingulorum argumentorum faciunt, alij ad plurium, alij ad totius cauſæ inclinationem.* Ex *quibus ſunt qui præparent* * *animum* Iudicis, *ſunt qui confirment.* Sed *præparatio quoque, aut confirmatio, aliquando totius cauſæ eſt, aliquando partium tantum, & proinde, ut cuique conueniunt, ſubijcienda. Ideoq; miror inter duos diuerſarum ſectarum uelut duces non mediocri contentione quæſitum, ſingulis'ne quæſtionibus ſubijciendi eſſent loci, ut* Theodoro *placet, an prius docendus* Iudex, *quàm mouendus, ut præcepit* Apollodorus, *tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipſius cauſæ utilitate ſit deliberandum.* Hæc *præcipiunt, qui ipſi non dicunt in foro, ut artes à ſecuris, ocioſisq; compoſitæ, ipſa pugnæ neceſſitate turbantur.* Nanque *omnes ferè qui legem dicendi quaſi quædam myſteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, ſed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt, de quibus breuiſſimè prælocutus, quid ipſe ſentiam, id eſt, quid clariſſimos* Oratores *feciſſe uideam non tacebo.*

tranea ſint, & ad iudicium audientium parum faciunt, tamen ex his capcanda erit, ſi quid forte refutari poſſit occaſio

† comparationem
* Præparẽt. hoc eſt concilient, ut beneuolentia & docilitate nos audiat

Myſteria tradere, & Plinius dixit, rem quaſi magnã & a qua profanos arceamus nõ inuulgare ſed quodam ueluti ſupercilio & ſilentij teſtificatiõe docere

Quibus conſtet Epichirema, & quomodo refellatur. Cap. XIIII.

I*Gitur* ἐνθύμημα, *& argumentum ipſum, id eſt rem, quæ probationi alterius adhibetur appellant, & argumenti* † *elocutionem.* Eam *uerò dixi duplicem:* Ex *conſequentibus, quod habet propoſitionem, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro* Ligario: *Cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet, nunc melior ea iudicanda eſt, quam etiam Dij adiuuerunt.* Habet *enim propoſitionem, non habet concluſionem.* Ita *eſt ille imperfectus ſyllogiſmus.* Ex *pugnantibus uerò, quod etiã ſolum* Enthymema *quidem uocant, fortior multò probatio eſt.* Tale *eſt* Ciceronis *pro* Milone. Eius *igitur mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis.* Quod *quidem etiam aliquando multipli-*

† ẽn elocutionem dixerunt.
Cic. pro Ligario.

Veteres enim teſte Ariſtotele. omnem ſententiam, quæ ex contrarijs idq; breui ambitu conſtaret, ἐνθύμημα uocabãt.

ſtratur. conſilio igitur mundus adminiſtratur. Cui parti † conſentio. In tribus autem, quas fecimus partibus, non eſt forma ſemper eadem, ſed una in qua idem concluditur: Anima immortalis eſt. Nam quicquid per ſe, & ex ſeipſo mouetur, immortale eſt, ſed anima per ſe, & ex ſeipſa mouetur, immortalis igitur eſt anima. Hoc fit non ſolùm in ſingulis argumentis, ſed in totis cauſis, quæ ſunt ſimplices, et in quæſtionibus. Nam & hec primam habent propoſitionem. † Sacrilegium commiſiſti. Non quiſquis hominem occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc eſt in cauſis & quæſtionibus longior, quàm in ſingulis argumentis, & pleruuq; ſumma complexione, uel per enumerationem, uel per breuem concluſionẽ teſtantur quid effecerint. In hoc genere propoſitio dubia eſt. De hac enim quæritur. Altera eſt complexio non par intentioni, ſed uim habens parem: Mors nihil ad nos. Nam quod eſt diſſolutum, ſenſu caret: quod autem ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propoſitio eſt, quæ connexio: Omnia animalia meliora ſunt quàm inanima, nihil autẽ melius eſt mundo, Mundus igitur animal. Hic poteſt uideri de re cõtentio. Potuit enim ſic conſtitui ratiocinatio: Animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quàm inanima. Cæterũ, hæc propoſitio aut confeſſa eſt † ut proxima, aut probanda, ut qui beatam uitam uiuere uolet, philoſophetur oportet. † Non enim conceditur, cætera ſequi, niſi confirmata prima parte, non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim confeſſa, ut omnes autem uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa: Quod diſſolutum, ſenſu caret, cum ſoluta corpore anima, an ſit immortalis, uel ad tempus certũ maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionem, alij rationem uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quod illi & plures habent ſpecies, & uera colligunt ueris: Epichirematis frequentior circa credibilia eſt uſus. Nam ſi contingeret ſemper † controuerſa cõfeſſis probare, uix eſſet in hoc genere uſus Oratoris. Nam quid ingenio eſt opus, ut dicas, bona ad me pertinent? Solus enim ſum filius defuncti, uel ſolus hæres, cũ iure bonorum poſſeſſio inteſtati ſecundum tabulas teſtamenti detur, ad me igitur pertinent. Sed cum ipſa ratio in quæſtionem uenit, efficiendum eſt, certum id, quod probaturi ſumus, quod incertum eſt, ut ſi ipſa forte intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es ſolus. † Itemq; aut hæres

aſſentior

Ald. ſic colligit. Nã quicquid ex eipſo mouetur, mortale eſt: anima autem ex ſe ipſa mouetur: mortalis igitur eſt anima

Sacrilegus es quia

Hæc eſt Platonis argumentatio in Axiocho.

Ald. aut proxima probanda

Ald. Hoc enim conced[i]s

Epichirema in quo differat a ſyllogiſmo

controuerſiam

Inteſtati.) qui teſtamento facto, nõ teſtati ſunt ſupremam uoluntatem

Itaq;

non es, aut iuſtum teſtamentum non eſt, aut capere non potes, aut habes cõ
hæredes. Efficiendum eſt iuſtum, *propter quod bona adiudicari nobis de-*
beant. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma connexio, cum interuenit oratio
ad quod *largior.* † Aliquando ſufficiunt intentio ac ratio. *Silent enim leges inter ar-*
ma, nec ſe expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, antè iniuſta pœna
luenda ſit, quàm iuſta repetenda. Ideoq́; id Enthymema dixerunt, quod eſt
ex conſequentibus rationi ſimile. Sed & ſingula quoque interim rectè po-
nuntur ut ipſum illud: Silent, leges inter arma. Et à ratione fas eſt incipere,
idem *deinde concludere, ut* † *ibidem:* Q*uòd ſi duodecim tabulæ nocturnum fu-*
Cic. pro Milone *rem quoquomodo, diurnum autem ſi ſe telo defenderet, interfici impunè uo-*
luerunt, quis eſt qui quoquomodo quis interfectus ſit, puniendũ putet? Va-
riant autem hic adhuc, & rurſus rationem tertio loco ponunt, cum uideant
aliquando gladium nobis ab ipſis porrigi legibus. Prioris autem partis du-
iuſta Quid comitatus *xit ordinem.* Inſidiatori *autem, et latroni, quæ poteſt inferri* † *iniuſta nex?*
quid noſtri uiri *Hæc intentio.* † Q*uid comitatus noſtri? quid gladij uolũt?* Hæc ratio. Q*uos*
clari uolunt circa te *habere* † *certè non liceret, ſi illis nullo pacto uti liceret.* Hæc intentione, et
ratione connexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id eſt,
per omnes partes. *Aut enim expugnatur intentio, aut aſſumptio, aut con-*
cluſio, nonnunquam omnia. Sed omnia hæc tria ſunt. Intentio expugnatur:
Iure occidi eum, qui inſidiatus ſit. *Nam prima ſtatim pro* Milone *quæſtio*
eſt: An ei ſit fas lucem intueri, qui à ſe hominem necatum eſſe fateatur. Ex-
pugnatur aſſumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio qui-
dem nonnunquam eſt uera, cum eius propoſitio uera non ſit. Interim ue-
ræ propoſitionis falſa ratio eſt: Virtus bonum *eſt, uerum eſt, ſi quis rationẽ*
ſubijciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intentionis falſa ſit, ratio. Conne-
autem conficietur xio† *aut uera negatur, cum aliud colligit, quàm id quod ex prioribus* † *con*
ficitur, aut nihil ad quæſtionem dicitur pertinere. Non *eſt uera ſic.* Inſidia-
tor iurè occiditur: Nam *qui curauit, ut uim afferat ut hoſtis, debet etiam*
ut hoſtis repelli. Rectè *igitur* Clodius *ut hoſtis occiſus eſt* Non *utique.* Non-
dum enim Clodium *inſidiatorem oſtendimus. Sed ſit uera* connexio: Re-
Ald. inuerſo ordine ſic legit: ſed *ctè igitur inſidiator, ut hoſtis occiditur.* Nihil *ad nos.* Nondum *enim*
ut põt uera eſſe in Clodius *inſidiator apparet.* † *Sed ut poteſt eſſe uera connexio, & tamen*
falſa intentio & ratio, ita ſi illa uera ſunt, nunquam eſt falſa connexio. En-

thymema

thymema ab alijs oratorius ſollogiſmus, ab alijs pars dicitur ſyllogiſmi, propterea, quòd ſyllogiſmus utiq; concluſionem & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit quod propoſuit. Enthymema tantum intentu intelligi contentum ſit. Syllogiſmus talis: Solum bonum uirtus. Nam id demum bonum eſt, quo nemo malè uti poteſt: Virtute nemo malè uti poteſt: Bonum eſt ergo uirtus. Enthymema ex conſequentibus. Bonum eſt uirtus, quia nemo malè uti poteſt. Et contrà: Non eſt bonum pecunia: non enim bonum, quo quiſquam malè uti poteſt: pecunia poteſt quis malè uti. Non igitur bonum eſt pecunia: Enthymema ex pugnantibus: An bonum eſt pecunia, qua quiſque poteſt male uti? Si pecunia quæ eſt in argento ſignato argentum eſt: qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ eſt in argento ſignato legauit: Argentum autem omne legauit: Igitur & pecuniam quæ eſt in argento legauit, Habebit formam ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere: Cum argentum legauerit omne, pecuniam quoq; legauit quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradẽtium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanque ego, ut in ratione ſyllogiſmo quidem aliquandò uti, nefas non duco, ita conſtare totam, aut certè confertam, eſſe aggreſſionem, & enthymematum ſtipatione minimè uelim. Dialogis enim, & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus, quæ quidem inter ſe plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidum, confeſſumq; perducunt, ut qui ſibi & inueniendi, & iudicandi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, ulteram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atq; aliarum certè ignaros literarum loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, et uiribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipſa quæ iuſta ac uera ſunt tenere non poſſumus. Locuples & ſpecioſa uult eſſe eloquentia, quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam †ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed campis, non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſſimi amnes totis uallibus fluat, ac ſibi ui

tio & ratio, & tamen falſa cõnexio ita ſi illa falſa ſunt nunquam eſt uera connexio, ſed exemplar uetus cũ noſtro cõgruit.

Argentum ſignatum ueteres monetam uocarunt nempe quod ſigno expreſſo moneat, cuius demum eſſet.

Non anxie cõquirendos ſyllogiſmos dialecticos.

ſeueritas

am ſiquando non acceperit, faciat. Nam quid illa miſerius lege uelut præformatas, infantibus literas † proſequentium, ut Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſolicitè cuſtodientium? Propoſitio, ac concluſio, ex conſequentibus & repugnantibus non inſpiret, non augeat, non mille figuris uariet ac uerſet, ut ea naſci, & ipſa prouenire natura non manufacta, & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubiq; uideantur? Quis unquam ſic dixit Orator? nonne apud ipſum Demoſthenem pauciſſima † huiuſmodi reperiuntur? Quæ apprehenſa Græci magis (nam hoc ſolùm nobis peius faciunt) in cathenas ligant, & inexplicabili ſerie connectunt, & dubitata colligunt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles uocant. Deinde interrogati, nunquam reſpondebũt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nũc illud adijciendum, ne ijs quidem conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro, & dilucido, & diſtincto, cæterum minime lato, ornatoq; putant eſſe dicenda. Nanq; ea diſtincta quidem, ac perſpicua debere eſſe confiteor, in rebus uerò minoribus etiam ſermone, ac uerbis quam maximè proprijs, & ex uſu. At ſi maior erit materia, nullum ornatum his (qui modò non obſcuret) ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa translatio, cum etiam ipſi Iuriſconſulti, quorũ ſummus circa uerborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeãt dicere, qua fluctus † alludit. Quoq; quid natura magis aſperum, hoc pluribus condiendum eſt uoluptatibus, & nimis ſuſpecta argumentatio diſſimulatione, & multum ad fidem adiuuat audientis uoluptas. Niſi fortè exiſtimamus, Cic. hæc malè in hac ipſa argumentatione dixiſſe: Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen † habendus modus, ut ſint ornamento, non impedimento.

[Margin notes: proſequentium — huius artis et iuris — Confutatio alia — Translationis uirtus — In quibuſdam exemplis alluit ſcriptum eſt, quibuſdam alludit — adiectis modis]

M. FAB. QVINT. INSTIT. LIB. QVINTI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Quintus,

HAEC Marcelle Victori, ex tua uolũtate maximè ingreſſus, Deploratio immaturæ mortis filij.
tũ ſi qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utili-
tas: nouiſſimè, penè et neceſſitate quadã officij delegati mi
hi ſedulo laborabã, reſpiciens tamen illã curã meæ uolupta
tis, ꝙ filio, cuius eminens ingeniũ, ſolicitã quoq; parentis diligentiam mere
batur, hanc optimã partẽ relicturus hæreditatis uidebar, ut ſi me (quod æ-
quũ et optabile fuit) fata intercepiſſent, præceptore tam patre uteretur
At me fortunitatis id agẽtem diebus ac noctib. feſtinantẽq; metu meæ mor-
talitatis, ita ſubitò proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminẽ minus quã
ad me pertineret. Illum enim de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem
unicam ſenectutis meæ reponebã, †repetito uulnere orbitatis amiſi, Quid
nunc agã? aut quem ultrà eſſe uſum mei dijs reprobantibus credam? nã ita repentino
fortè accidit, ut eum quoq; Librũ, quem de cauſis corruptæ eloquentiæ† e
miſi, iam ſcribere aggreſſus, ſimili ictu ferirer. †Tunc igitur optimum fuit omiſſ Nunc
infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infeliciũ literarum, ſuper imma
turum funus conſumpturis uiſcera mea flammis inijcere, neq; hanc impiã
uiuacitatem nouis inſuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parẽs ig-
noſcat, ſi ſtudere amplius poſſum? ac non oderit hanc animi mei firmita-
tem, ſi quis in me eſt alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos ſuperſtes om-
nium meorum? nullam terras †deſpicere prouidentiã teſter? ſi non meo ca- Ald. proſpicere
ſu, cui tamen nihil obijci, niſi quòd uiuam poteſt, at illorum certè, quos
utiq; immeritos mors acerba damnauit, erepta mihi prius eorundem eſt
mater, quæ nondum expleto ætatis undeuiceſimo anno, duos enixa filios,
quamuis acerbiſſimis rapta fatis, felix deceſſit: Hoc ego uel uno malo ſic
eram afflictus, ut me iam nulla fortuna poſſet efficere felicem. Nam cum
omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa ſit, inſanabilem attulit marito
dolorem, tum ætate †ea puellari, præſertim meæ comparata, poteſt et ipſa
numerari inter uulnera orbitatis, liberis tamen ſuperſtitibus oblectabar, Ald. tam
& quod nefas erat, ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo maximos cruciatus

præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum egreſſus annum, ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarum cauſas uolo, utinamq́; eſſet ratio minuendi. Sed diſſimulare qui poſſum? quid ille gratiæ in uultu, quid iucunditatis in ſermone, quos ingenij igniculos, quàm † præſtantiam placidæ, & (quod ſcio uix poſſe credi) tantum altæ mentis oſtenderit? qualis amorem quicunq; alienus infans mereretur. illud uerò inſidiantis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandiſſimus, me ſuis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus qui ſollicitare illas ætates ſolent, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudem omnem ſupergreſſa, paucos ante menſes ceperam, gratulor. Minus enim eſt quòd flendum meo nomine, quàm quòd illius gaudendum eſt. Vna poſt hæc Quintiliani mei ſpe ac uoluptate nitebar, & decimum ætatis iam ingreſſus annum, certos atq; † deformatos fructus oſtenderat. Iuro per mala mea, per infelicem conſcientiam, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo uidiſſe uirtutes ingenij, non modò ad percipiẽdas diſciplinas, quo nihil præſtantius cognoui, plurima expertus, † ſtudijq́; iam tum non coacti (ſciunt præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorſus poſſet hinc eſſe tanti fulminis metus, quod obſeruatum ferè eſt, celerius occidere feſtinatam maturitatem, & eſſe, neſcio quam, quæ ſpes tantas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultrà quàm homini datum eſt, noſtra prouehantur. Etiam illa fortunæ aderant omnia, uocis iucunditas & claritas, oris ſuauitas, & in utracunq; lingua, tanquam ad eam demum natus eſſet, expreſſa proprietas omnium litterarum Sed hæc ſpes adhuc, illa maiora, conſtantia grauitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua Medicorũ admiratione, menſium octo ualetudinem tulit? ut me in ſupremis conſolatus eſt? quàm etiam deficiens? quamq́; non tunc ipſum illum alienatæ mentis errorem circa ſolas literas habuit? Tuos'ne ego ô meæ ſpes manes labentes oculos, cum fugientem ſpiritum uidi? tuum corpus frigidum, exangue complexus, animam recipere, auramq; communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus, Te'ne conſulari nuper adoptione, ad omnium ſpes honorũ † patris admotum, te auunculo Prætori generum deſtinatum, te omnium

ſubſtantiam

Quintilianus filiꝰ

Ald. defloratos

ſtudia quæ iam tũ non coacti ſciunt eſſe præceptores

Ald. prius

ſpe

ſpe Atticæ eloquentiæ candidatum,ſuperſtes parens habiturus eſt tantum ad pœnas? Et ſi non cupido lucis,certe patientia uindicet te reliqua ætate Nam fruſtra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus, Nemo niſi ſua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda eſt, credendumq; doctiſſimis hominibus,qui unicum aduerſorum ſolatium literas putauerunt. Siquando tamen ita reſederit præſens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſſet,non iniuſtè petierim moræ ueniã. Quis enim dilata ſtudia miretur,quæ potius non abrupta mirandum eſt? Tum ſi qua minus fuerint effecta his,quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ,aut fortunæ remittãtur:quæ ſi quid mediocrium alioqui noſtro ingenio uirium fuit,ut non extinxerit, debilitauit tamen. Sed uel propter hoc nos contumacius erigamus,quod illam ut perferre nobis difficile eſt, ita facile contemnere. Nihil enim ſibi aduerſus me reliquit, & infelicem quidem,ſed certiſſimam tamen attulit mihi ex his malis ſecuritatem. Boni autem cõſulere noſtrum laborem uel propter hoc certum eſt, quòd in nullum iam proprium uſum perſeueramus,ſed omnis hæc cura ad alienos ut alienis utilis (ſi modò quid utile ſcribimus) ſpectat. Nos miſeri,ſicut facultates patrimonij noſtri,ita hoc opus alijs præparamus,alijs relinquemus.

De concluſione ſeu Peroratione. Cap. I.

PERORATIO ſequebatur,quam cumulum quidam concluſionem alij uocant. Eius duplex ratio eſt poſita aut in rebus,aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio,quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις quibuſdã latinorum enumeratio,& memoriam iudicis reficit, et totum ſimul cauſam ponit ante oculos,& etiamſi per ſingula minus mouerat,turba ualet. In hac quæ repetemus quam breuiſſime dicenda ſunt, & quod Græco uerbo patet,decurrendum per capita. Nam ſi morabimur,non iam enumeratio,ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autem enumeranda uidentur,cum pondere aliquo dicenda ſunt,& aptis excitanda ſententijs,& figuris utiq; uarianda,alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ Iudicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles,optimeq;

Anacephalæoſin primus appellauit Iſocrates teſte Phalæreo,nimirum omnium ante dictorum quaſi repetitionem quemadmodum a capite ad calcem hominem deſcribendo nullas partes omittimus.

timeq; in Verrem Cicero: Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret cum hæc probarentur? & deinde ſubiecit enumerationem. Aut cum idem, in eundem per inuocationem deorum ſpoliata à Prætore templa dinumerat. Licet & dubitare, num quid nos fugerit, & quid reſponſuri ſint aduerſarij his & his, aut quam ſpem accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa uero iucundiſſima, ſi contingat aliquod ex aduerſario ducere argumentum ut ſi dicas: Reliquit uerò hanc partem cauſæ. aut, inuidia premere maluit, aut, ad † preces confugit, & meritò, cum ſciret hæc & hæc. Sed non ſunt ſingulæ ſpecies proſequendæ, ne ſola uideantur quæ fortè nunc dixero, cum occaſiones & ex † auſis, & ex dictis aduerſariorum, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modò noſtra, ſed poſtulandum etiam ab aduerſarijs, ut ad quædam reſpondeant. Id autem, ſi actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt. Nam prouocare † quæ inde fortia, non arguentis eſt, ſed monentis. Id unum Epilogi genus uiſum eſt pleriſque Atticorum, & Philoſophis ferè omnibus, qui de arte oratoria ſcriptum aliquid reliquerunt. Id ſenſiſſe Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem prohibebatur Orator. Philoſophos minus miror, apud quos uitij eſt loco affici, nec boni mores uidentur. ſic à uero Iudicem auerti, nec cõuenire bono uiro uitijs uti. Neceſſarios tamen affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri uera & iuſta, & in commune profutura non poſſint. Cæterum, illud conſtitit inter omnes, etiã in alijs partibus actionis, ſi multiplex cauſa, ſit & pluribus argumentis defenſa, utiliter ἀνακεφαλαίωσιν *fieri ſolere. Sicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſas, in quib. nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori, patronoq; æquè communis eſt. Affectibus quoq; iiſdem ferè utuntur, ſed rarius hic, at ille ſæpius, & magis. Nam huic concitare Iudices, illi flectere conuenit. Verum & accuſator habet interim lachrymas ex miſeratione eius Rei quẽ ulciſcitur, & reus de indignitate calumniæ conſpirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodiſſimum, quæ plerunq; ſunt, ut dixi, Procemio ſimilia, ſed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim Iudicum ad nos petitur initio † parcius cũ ad mitti ſatis eſt, et oratio tota ſupereſt. In epilogo uerò eſt, qualem animum † Iudex in conſiliũ ferat,*

[Margin notes: pedes; Ald. cauſis; Ald. quæ indeſint; Vide Ariſtotelem in principio Rhetoricorum lib. 1.; partim idẽ cõſilio fecerat]

ferat & iam nihil amplius dicturi ſumus, nec reſtat quo ſeruemur. Eſt igitur utriuſq; commune, conciliare ſibi, auertere ab aduerſario Iudicem, cõcitare affectus & componere. Et breuiſſimum quidem hoc præceptũ dari utriq; parti poteſt, ut totas cauſæ ſuæ uires Orator ante oculos ponat, & cum uiderit quid inuidioſum, fauorabile, inuiſum, miſerabile, aut ſit in rebus, aut uideri poſſit, ea dicat, quibus ſi Iudex eſſet, ipſe maximè moueretur. Sed certius eſt ire per ſingula. Et quæ cõciliant quidem accuſatorem, in præceptis exordij iã diximus. Quædã tamen, quæ illic oſtẽdere ſatis eſt, in peroratione implenda ſunt, magis ſi contra impotentem, inuiſum, pernicioſum ſuſcepta cauſa eſt, ſi Iudicibus ipſis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura abſolutio. Nam egregiè in Vatinium Caluus: Factum, inquit, ambitum ſcitis omnes, & hæc uos ſcire omnes ſciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emendari poſſe infamiam Iudiciorum damnato reo dicit, quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam ſi eſt adhibendus, ut facit idẽ, hũc habeat locũ fortiorẽ, quàm in proœmio. Qua de re quid ſentirem alio Libro iam expoſui.

De metu adhibẽdo optime præcipit Ariſtot. lib. 2

Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorũ inuidiã gratia, odiũ, turpitudo, irã offenſio Iudicis facit, ſi cõtumax, arrogans, ſecurus ſit, qui nõ ex facto modò, dicto'ue aliquo, ſed uultu, habitu, aſpectu moueri ſolet. Egregieq; nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis uidebatur, Græcè quidem, ſed in hunc ſenſum: Erubeſcit Cæſarem timere. Summa tamen concitandi affectus accuſatori in hoc eſt, ut id quod †obiecit, aut quàm atrociſſimum, aut etiam ſi fieri poteſt, quàm maxime miſerabile eſſe uideatur.

obierit.

Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quẽ, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulſatũ querimur, de re primum ipſa dicendũ, tũ ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus ſi bene de Rep. meritus, etiã ſi †percuſſus ſit à uili aliquo, cõtemptoq;, uel ex contrario, à potente nimium, uel ab eo, à quo minimè oportuit.

contemptus

Et ſi die fortè ſolenni, aut his temporibus, cum iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in ſolicito ciuitatis ſtatu. Item in theatro, in tẽplo in concione creſcit inuidia. Et ſi non errore, nec ira, uel ettiamſi forte ira, ſed iniqua, quòd patri affuiſſet, quòd reſpondiſſet, quòd honores contrà peteret. Et ſi plus etiam uideri poteſt uoluiſſe, quàm fecit. Plurimum ta-

tuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Maximéq; ſi (ut tunc accidit) non conuenient ei qui accuſatur, preces. Nam quis fer-*ret Milonem pro capite ſuo ſupplicantem, qui à ſe uirum nobilem interfe-ctum, quia id fieri oportuiſſet, fateretur?* Ergo & ille captauit ex illa præ-*ſtantia animi fauorem, & in locum lachrymarum eius ipſe succeßit.* His Proſopopæia
præcipuè locis utiles ſunt proſopopœiæ, id eſt, fictæ alienarum perſonarũ orationes, quales litigatorem † decet, uel patronum. † Nudæ tantum res docent Mutæ
mouent, aut cum ipſis loquimur, aut cum ipſas loqui fingimus. Ex perſonis *quoq; trahitur affectus.* Non enim audire Iudex aliena mala deflentes, ſed
ſenſum ac uocẽ auribus † accipere miſerorũ, quorum etiam mutus aſpectus accire
lachrymas mouet, quantoq; eſſent miſerabiliora, ſi ea dicerent ipſi, tanto ſunt quadam portione ad afficiendum potentiora, cum uelut ipſorum ore di-cuntur, ut ſcenicis actoribus eadem uox, eademq; pronunciatio plus ad mo-uendos affectus ſub perſona ualet. Itaq; idem Cicero, quanquam preces non dat Miloni, eumq; potius animi præſtantia commendat, accommodauit ei tamen uerba, et conuenientes etiam forti uiro conquæſtiones: O fruſtra, in-quit, mei ſuſcepti labores. O ſpes fallaces, ô cogitationes meæ inanes. Nun-*quam tamen debet eſſe longa miſeratio, nec ſine cauſa dictum eſt:* Nihil fa-*cilius quàm lachrymis inareſcere.* Nam cum etiam ueros dolores mitiget *tempus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa, quàm dicendo effinximus imago: in qua ſi moramur, lachrymis fatigatur auditor, & requieſcit, & ab illo quẽ ceperat impetu, ad rationẽ redit.* Non patiamur igitur frigeſcere hoc opus, Lachrymæ citiſſi
et affectum, cum ad ſummã preduxerimus, relinquamus, nec ſperemus fore, me areſcunt, uide Chiliades.
† ut aliena quiſquam diu ploret. Ideóque *cum in alijs, tum maximè in hac* Ald. ut aliena mala aliquis diu deploret
parte debet creſcere oratio. Quia *quicquid non adijcit, prioribus etiam de-trahere uidetur, & facilè deficit affectus, qui deſcendit.*

Adhuc de affectibus mouendis. Cap. II.

NOn *ſolùm autem dicendo, ſed etiam faciendo quædam lachrymas mouemus, unde et producere ipſos qui periclitentur ſqualidos atq;* Sic deducta fuit Phryne ſcortum
deformes, & liberos eorum, ac parentes inſtitutum, & ab accuſatoribus in iudiciũ, de quo
oſtendi cruentum gladium, & lecta è uulneribus oſſa, et ueſtes ſanguine per- ante annotatũ eſt.
fuſas, uidemus & uulnera reſolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum re-

rum ingens plerunque uis eſt, uelut in rem præſentem animos hominum
Lege Suetonium in uita Cæſaris *ducentium*. Et populum Romanum egit in furorem prætexta C. Cæſaris
prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipſum
adeſt *impoſitum lecto † erat, ueſtis tamen illa ſanguine madens ita repræſenta-*
nit imaginem ſceleris, ut non occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maximè occidi ui-
deretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipſe aliquan
ſupra Iouis *do uidi depictam tabulam † ſupra Iouem, in imaginem rei, cuius atrocitate*
Ald. eſt imaginem *Iudex erat commouendus. Quæ enim † erit actoris infantia, quæ mutam il*
Sordes ſordidatæ ueſtes *lam effigiem magis quàm orationem pro ſe putet locuturam? At ſordes, &*
ſqualores, & propinquorum quoque ſimilem habitum ſcio profuiſſe, et ma
Obſecratio *gnum ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa Iu*
dicem per chariſſima pignora, utique ſi & reo ſint liberi, coniunx, paren-
Inuocatio Proſtratio *tes, utilis erit. Et Deorum etiam inuocatio, uelut ex bona conſcientia pro-*
fecta uideri ſolet. Stratum denique iacere, & genua cõplecti: niſi tamen per
ſona nos, & anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim tam
exiſtimatio *fortiter tuenda, quàm facta ſunt. Verum ſic eſt habenda autoritatis † ratio,*
ne ſit inuiſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſſimum id, quo
Cic. p L. Murena *Lucium Murenam Cicero, accuſantibus clariſſimis uiris, eripuiſſe præcipuè*
uidetur: perſuaſit enim nihil eſſe ad præſentem rerum ſtatum utilius, quàm
pridie Calend. Ianuarias ingredi conſulatum. Quod genus noſtris tempori
bus totum penè ſublatum eſt, cum omnia curæ, tutelæq; unius innixa, peri-
clitari nullo iudicij exitu poſſint. De accuſatoribus et reis ſum locutus, quia
in periculis maximè uerſatur affectus. Sed priuatæ quoque cauſæ utrunque
habent perorationis genus, & illud quod eſt ex enumeratione probatio-
num, & hoc quod ex lachrymis, ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione liti-
gator uidetur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere tale eſt,
† quale ſi perſonam Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Il-
Ald. quaſi *lud ne indignũ quidem eſt admonitione, ingens in epilogis, meo iudicio, uer*
Vide Chilia da *ti diſcrimen, quomodo ſe dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & im*
peritia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas, afferunt interim frigus,
diligenter'que hæc ſunt actori prouidenda. Equidem repugnantes eos pa-
trono, & nihil uultu commotos, & intempeſtiuè † ridentes, & facto ali
Ald. reſidentes *quo, uel ipſo uultu riſum mouentes, ſæpe etiam uidi, præcipuè uerò, cum*

aliqua

aliqua uelut ſcenicè fiunt. Tranſtulit pttronus aliquando puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduerſa ſubſellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus deceſſerat. Tum ille, alioquin uir facundus, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantiam ſuam frigidiſſimè reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit, at ea ſæpius riſum fecit. Nam & hi, quorum officij erat ut traderent eam, ignari quid eſſet epilogus, quoties eum reſpexiſſet patronus, offerebant palàm, & prolata nouiſſimè deformitate ipſa, nam † ſenis cadaueri infuſa, præteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridon fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem † in ius productum quid fleret interrogabat, ex pædagogo ſe uellicari reſpondit. Sed nihil illa contra † Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile eſt, at qui à ſtylo non recedunt, aut conticeſcunt ad hos caſus, aut frequentiſſimè falſa dicunt. Inde eſt enim: Tendit ad ueſtra genua ſupplices manus, & hæret in complexu liberorum miſer, &: reuocat ecce me, etſi nihil horum is, de quo dicitur faciat. Et è ſcholis hæc uitia, in quibus omnia liberè fingimus & impunè, quia pro facto eſt quicquid uolumus, non admittit hoc idem ueritas fori. Egregieq; Caſſius dicenti adoleſcentulo: Quid me toruo uultu intueris ſeuere? † Non me hercules, inquit, faciebam, ſed ſic ſcripſiſti. Ecce, & quàm potuit truculentiſſimè eum aſpexit. Illud præcipuè monendum, ne quis niſi ſummis ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut eſt longè uehementiſſimus hic cum inualuit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet, quem melius infirmus actor tacitis Iudicum cogitationibus reliquiſſet. Nam & uultus, & uox, & ipſa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerunque ſunt hominibus, quod non permouerunt. Quare metitur, ac diligenter æſtimet uires ſuas actor, & quantum onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res medium, ſed aut lachrymas meretur, aut riſum. Non autem commoueret tantum miſerationem, ſed etiam diſcutere epilogi eſt proprium, cum oratione continua, quæ motos lachrymis Iudices ad iuſtitiam reducat, tum etiam quibuſdam urbanè dictis, quale eſt: Date puero panem ne ploret: & corpulento litigatori, cuius aduerſarius item puer circa Iudices erat ab aduocato latus. Quid faciam? ego

Ald. adijcit, alias cadunt

cæris cadaueræ t-tulerant. infuſum

in

Sephaſios

Quid in faciam

Epilogi propriũ

Mimica legendū non inimica: quāquam quicquid adeo mimicū eſt omnibus graue & quaſi inimicū eſt,

te baiulare non poſſum. Sed hæc tamen non debent eſſe † mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clariſſimos ſui temporis Oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in medium, quos illi diripere cœperunt. Nanq; & hæc ipſa diſcriminis ſui ignorantia potuit eſſe miſerabilis. Neq; illum, qui cum eſſet cruentus gladius eius ab accuſatore prolatus, quo is hominem probabat occiſum, ſubitò ex ſubſellijs ut territus fugit, &

agendū

capite ex parte uelato, cum † ad agentem ex turba proſpexiſſet, interrogauit, an iam ille cum gladio receßiſſet. Fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit. Diſcutiendæ tamen oratione huiuſmodi ſcenæ. Egregieq; Cicero, qui con-

Cic. pro Rabirio
Pro Vareno.

tra imaginem Saturnini pro Rabirio grauiter, & contra iuuenem, cuius ſubinde uulnus in iudicio reſoluebatur, pro Vareno multa dixit urbanè. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduerſario ſatis facimus, ſi fortè eius ſit perſona talis, ut illi debeatur reuerentia: aut cum amicè aliquid commonemus,

Paſſienus pro Domitia uxore

& ad concordiam hortamur, quod eſt genus egregiè tractatum à Paßieno, cum Domitiæ uxoris ſuæ pecuniam litem aduerſus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nam cum de neceſſitudine multa dixiſſet, de fortuna quoque, qua uterq; abundabat, adiecit. Nihil uobis minus deeſt, quàm de quo contenditis. Omnes autē hos affectus, etiamſi quibuſdā uidentur in proœmio,

emenda

atq; in epilogo ſedem habere, in quibus ſanè ſunt frequentißimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt, ſed breuiores, ut cum ex his plurima ſint † reſeruanda. At hic, ſi uſquam, totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, ſi bene diximus reliqua, poßidemus iam iudicum animos, & † confrago-

confragoſius atq; aſperius
Amplificatio
Metaphorica iſta omnia hæc autem ſumma quandoquidem ea quę poſtremo audiuntur diutiſſima inhærere ſolent, danda opera eſt, ut quam uehementiſſimi ſub finem ſimus.

ſis atq; aſperis euecti, tota pandere poſſumus uela: ut cum ſit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; ſententijs uti liceat magnificis atque ornatis. Tunc eſt commouendum theatrum, cum uentum eſt ad ipſum illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; clauduntur. Plaudite. In alijs autem partibus tractandus affectus erit, ut quiſque naſcetur. Nam neq; exponi ſine hoc res atroces et miſerabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcuiuſque rei rectè ſubiungitur. Vbi uerò coniunctā ex pluribus cauſam agimus, etiam neceſſe erit uti pluribus quaſi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis ſuas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocent, quo partitam perorationem ſignificant. Mihi non tam

partes eius quàm ſpecies uidentur. Siquidem † hæc epilogi & perorationis nomina ipſa apertè ſatis oſtendunt, hanc eſſe conſumationem orationis.

De diuiſione affectuum, & quomodo mouendi ſint. Cap. III.

QVamuis autem pars hæc iudicialium cauſarum ſit ſumma, præcipuè que conſtet affectibus, & aliqua de his neceſſariò dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum iſtum in unam ſpeciam concludere. Quare adhuc opus ſupereſt, cum ad obtinenda quæ uolumus potentiſſimũ, tum ſupradictis multo difficilius, mouendi Iudicum animos, atque in eum quem uolumus habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ poſtulabat hæc materia, ſic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo conſequi poſſemus, oſtenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio eſt. Nam & per totam (ut diximus) cauſam, locus eſt affectibus, & eorum non ſimplex natura, nec in tranſitu tractanda, quo nihil maius † afferre uis orandi poteſt, Nam cætera forſitan tenuis quoque, & anguſta ingenij uena, ſi modò uel doctrina, uel uſu ſit adiuta, generare, atq; ad frugem aliquam perducere queat. Certè ſunt, ſemperq; fuerunt non parum multi, qui ſatis peritè, quæ eſſent probationibus utilia, reperirēt, quos equidem non contemno, ſed hactenus utiles credo, ne quid per eos Iudici ſit ignotum, atque (ut dicam quod ſentio) dignos à quibus cauſas diſertè docerentur. Qui uerò Iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi poſſet perducere, quo dicto flendum & iraſcendum eſſet, rarius fuit. Atque hoc eſt, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. Namq; argumenta plerunque naſcuntur ex cauſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper, ut qui per hæc uicit tantum, non defuiſſe ſibi aduocatum ſciat. Vbi uerò animis Iudicum uis afferenda eſt, & ab ipſa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium Oratoris opus eſt. Hoc non docet litigator, hoc cauſarum libellis non continetur. Probationes enim efficiunt ſanè, ut cauſam noſtram meliorem eſſe Iudices putēt, affectus præſtant ut etiam uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq; Nam cum iraſci, fauere, odiſſe, miſereri cœperint, agi iam rem ſuam exiſtimant: et ſicut amantes de forma iudicare nō

In unã ſpeciem.) pro ſimpliciter & quaſi compendio uel ſuo numerato que ordine ut & in 4. dixit, In unã ſpeciem, pro paucis uerbis.

afferri orandi poteſt

Vena.) producta atq; adeo fluxu Cicero. dixit ſucco ingenij

Hoc libellis non continetur.) & aliae quaſi prouerbij in ſpeciem dictum reperio, pro eo quod eſt, precepus comprehendi non poteſt, ductũ a libellis iudiciarijs. quibus ſolent probationes deſummi

 poſſunt,

poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor, ita omnem inquirendæ ueritatis rationem Iudex amittit, occupatus affectibus, æſtu fertur, & uelut rapido flumini obſequitur: ita argumenta ac teſtes quid egerint, pronunciatio oſtendit, commotus autem ab Oratore Iudex quid ſentiat, ſedens adhuc atq; audiens confitetur. An cum ille, qui pleriſque perorationibus petitur, fletus erumpit, non palàm dicta ſententia eſt? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius, hic labor eſt, ſine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt. Adeò uelut ſpiritus operis huius atque animus eſt in affectibus. Horum autem, ſicut antiquitus traditum accepimus, duæ ſunt ſpecies, alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes rectè ac propriè affectum dicimus: alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus, mores appellantur, atque inde pars quoq; illa Philoſophiæ ἠθικὴ moralis eſt dicta: Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari uidentur, quàm morum quædam proprietas. Nam ipſis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atque compoſitos eſſe dixerunt. In altero uehementer commotos, in altero lenes, deniq; hos imperare, illos perſuadere, hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam præualere. Adijciunt quidam peritorum, πάθος temporale eſſe. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo eſſe materias, quæ continuum deſyderent affectum. Nec tamen minus artis aut uſus hi leniores habent, uirium atq; impetus non tantundem exigunt. In cauſis uerò etiam pluribus uerſantur, imò ſecundum quendam intellectum in omnibus. Nam cum niſi ex illo & hoc loco nihil ab Oratore tractetur, quicquid de honeſtis, & utilibus, denique faciendis & non faciendis dicitur, hoc uocari poteſt. Quidam commendationem, atq; excuſationem propria huius officij putauerunt, nec abnuo eſſe iſta in hac parte, ſed nõ concedo ut ſola ſint, † quin illud adhuc adijcio, πάθος, atque ἦθος, eſſe interim ex eadem natura, ita ut illud maius ſit, hoc minus, ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdum diuerſa inter ſe, ſicut in epilogis. Nanq; πάθος ἦθος ſolet mitigare. Propria tamen mihi uis nominis, & exprimenda natura eſt, quatenus appellatione ipſa non ſatis ſignificari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quodq; à docentibus deſyderamus, id erit, quod ante omnia bonitate cõmendabitur, non ſolũ

mito

Spiritus.) Quo quaſi uiuit, & mẽbris ſuis conſiſtit oratio & uegetis & ſpirantibus

ἦθος Rodolphus Agricola quaſi in eadem cum Fabio hæreſi, non mores ſed morum affectiones, ſeu diſpoſitiones rectè putat interpretari ſe poſſe

alio qui

ἦθος inquit Hermogenes, quaſi pedeſtris quædam af

mite ac placidum,ſed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus a- fectio eſt,quam nō
mabile,atq; iucundum. In quo exprimendo ſumma uirtus ea eſt, ut fluere in graues turbatasque uoluntates & uarietates exurgit
omnia ex natura rerum,hominumq; uideantur,quo mores dicentis ex ora ut πάθος, ſed
tione pelluceant, & quodammodo agnoſcantur, quod eſt ſine dubio inter blando quodā at-
coniunctas maximè perſonas,quoties perferimus, ignoſcimus, ſatis facia- que iucundo mo-
mus,monemus,procul ab ira,procul ab odio. Sed tamē alia patris aduerſus tu animis audientium illabatur &
filium,tutoris aduerſus pupillum, mariti aduerſus uxorem moderatio eſt. quaſi quandam ui
Hi enim præ ſe ferūt eorum ipſorum,à quibus læduntur,charitatem,neq; tæ ſuauis conſuetudinem effingat.
alio modo inuiſos eos faciunt,quam quòd amare ipſi uidentur. Alia cum ſe-
nex adoleſcentis,alia cum conuitium honeſtus inferioris fert. Hic enim tan
tum concitari,illic etiam affici debet. Sunt & alia ex eadem natura,ſed † Ald. momenti
motus adhuc minoris,ueniā petere, adoleſcentiæ,defendere amores. Non-
nunquam etiam leuis alieni caloris deriſus ex hac forma uenit, ſed non his
ex locis tantū,uerum aliquanto magis propriæ ſunt uirtutes ſimulationis,
ſatis faciendi,rogandi,et εἰρωνείας*, quæ diuerſum ei quod dicit,intellectū pe*
tit. Hinc etiam ille maior ad concitandum odiū naſci affectus ſolet,cum hoc
ipſo,quo nos aduerſarijs ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ expro Ironia
bratio. Nanq; eò graues,& intollerabiles idipſum demonſtrat, quod cedi-
mus,& ignorant cupidi maledicendi,aut affectatores libertatis, plus inui
diam quàm conuitium poſſe:nam inuidia aduerſarios, conuitium nos inui-
ſos facit. Ille iam penè medius affectus eſt ex amoribus,& deſyderijs amico
rum & neceſſariorum :nam & hoc maior eſt, & illo minor. Non parum
ſignificanter etiam illa in ſcholis ἤθη *dixerimus, quibus plerunq; ruſticos*
ſuperſtitioſos,auaros,†timidos, ſecundum conditionem propoſitorum ef- Inuidos
fingimus. Nam ſi ἤθη *mores ſunt,cum hos imitamur,et ex his ducimus ora-*
tionem. Deniq; hoc omne,bonum et comem uirum poſcit,quas uirtutes cum
etiam in litigatore debeat Orator,ſi fieri poteſt, approbare, utiq; ipſe aut
habeat,aut habere credatur. Sic proderit plurimū cauſis, quibus ex ſua bo-
nitate faciet fidem. Nam qui dum dicit malus uidetur, utiq; malè dicit. Non
enim uidetur iuſta dicere,alioquin ἦθος *uideretur. Quare & ipſum etiam*
dicēdi genus,in hoc placidū debet eſſe,ac mite,nihil ſuperbū, nihil elatum
ſaltē ac ſublime deſyderet. Propriè,iucūdè,credibiliter dicere ſat eſt. Ideoq;
et medius ille orationis modus maximè cōuenit. Diuerſū eſt huic qđ πάθος
dicitur,

πάθος ait Iſocrates teſte Suida τραγικὴν διάθεσις, θύμου καὶ ὀργῆς μετὰ πάντων ταραχῶν πεπληγμένη.

dicitur, quodq́; nos affectum propriè uocamus, & ut proximè utriuſq; differentiam ſignem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimile. Hæc pars circa irã odium, metum, inuidiam, miſerationem ferè tota uerſatur. Quæ quibus ex locis ducenda ſint, & manifeſtum omnibus, & à nobis in ratione procemij, atque epilogi dictum eſt. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus: Et iniudiam, nanque altera inuidum, altera inuidioſum facit. Hoc autem hominis, illud rei eſt. in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per ſe, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda ſunt. Id autem contingit, cum magnis alioqui malis grauius eſſe id quod paſſi ſumus, oſtenditur. Quale eſt apud Vergilium:

Aeneid. 3

O felix una ante alias Priameia uirgo,
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis
Iuſſa mori.

Quàm miſer enim caſus Andromachæ, ſi comparata ei felix Polyxena? Aut cum ita exaggeramus iniuriam noſtram, ut etiam quæ multo minora ſint, intoleranda dicamus: Si pulſaſſes, defendi non poteras, uulneraſti. Sed hæc diligentius, cum ad Amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notaſſe contentus ſum, non id ſolum agere affectus, ut quæ ſunt, oſtendantur acerba ac luctuoſa, ſed etiam ut quæ toleranda haberi ſolent, grauia uideantur, ut cũ in maledicto plus iniuriæ quàm in manu, in infamia plus pœnæ dicimus quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis eſt, ut Iudicẽ non ad id tantum impellat, in quod † ipſe à rei natura duceretur, ſed aut qui non eſt, aut maiorẽ quàm eſt faciat affectũ. Hæc eſt illa, quæ Δείνωσις uocatur, rebus indignis, aſperis, inuidioſis addens uim oratio. Qua uirtute, præter alios plurimum Demoſthenes ualuit. Quòdſi tradita mihi præcepta ſequi ſufficeret, ſatisfecerã huic parti, nihil eorum quæ legi, uel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quæ latent penitus, ipſa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Summa enim (quantum ego quidem ſentio) circa mouendos affectus in hoc poſita eſt, ut moueamur ipſi. Nam & luctus & iræ, & indignationis aliquando etiam ridicula fuerit imitatio, ſi uerba, uultum'que tantum, non etiam animum accommodauerimus.

† ipſe res natura ducuntur.

Qui affectus probe mouere uult, prius ipſe moueatur neceſſe eſt, huiuſmodi præceptum etiam Horat. in arte poetica nobis reliquit.

uerimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utiq; in recenti dolore diſertiſsimè quædam exclamare uideantur, & ira nonunquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quod illis ineſt uis mentis, et ueritas ipſa morum? Quare in ijs quæ ueriſimilia eſſe uolemus, ſimus ipſi ſimiles eorum qui uerè patiuntur affectibus, & à tali animo proficiſcatur oratio, qualẽ facere Iudicem uolet. An ille dolebit, qui audiet me cum hoc dicam non dolentem? iraſcetur, ſi nihil ipſe in iram concitat, idq; exigit, ſimile patietur? ſiccis agens oculis lachrimas dabit? fieri non poteſt. Nec incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud Iudicem uolumus, afficiamurq; antequam afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere, quas φαντασίας Græci uocant, nos ſanè uiſiones appellemus, per quas imagines rerum abſentium ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere uideamur. Has quiſquis bene † ceperit, is erit in affectibus potentiſsimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασίωτον qui ſibi res, uoces, actus, ſecundum uerum optimè finget, quod quidem nobis uolentibus facilè continget. Nam ut inter ocia animorum, & ſpes inanes, & uelut ſomnia quædã uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines proſequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus uſum uideamur diſponere, nec cogitare, ſed facere: hoc animi uitium ad utilitatem † non transferemus? † Vt hominem occiſum queror, non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet? circumuentus exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? non ferientem, non concidentem uidebo? non animo ſanguis, & pauor, & gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus inſidet? Inſequitur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio, & euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quam oſtendere, & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. An non ex his uiſionibus illa ſunt?

Ald conceperit

noſtram

At

Res præſens, non ipſum modo tempus in quo accidit ſed omniũ quæ in eo tempore geſta ſunt peculiaris hæc dicendi formula.

Energiæ.

Excuſſi manibus radij, reuolutaq; penſa. &c.
Leuiq; patens in pectore uulnus.

Aeneid. 1

Et equus ille in funere Pallantis poſitis inſignibus:

Hoc carmen nec in Ald. nec in Aſceanſtano, eſt

†It lachrymans, guttisq; humectat grandibus ora.

Quid? non idem Poeta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret:

Et dulcis moriens reminiſcitur Argos?

Aldus parumper legit diuiſis dictionibꝰ Huc refer Polum Hiſtrionem De quo Cælius.

Vbi uerò miſerātione opus erit, nobis ea quibus querimur, accidiſſe credamus, atq; id animo noſtro perſuadeamus, Nos illi ſimus, quos gratia, indigna triſtia paſſos queramur. Nec agamus rem quaſi alienam, ſed aſſumamus†parumper illū dolorem. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe Hiſtriones, atq; Comœdos, cum ex aliquo grauiore actu perſonam depoſuiſſent, flētes adhuc egredi. Quòd ſi in alienis ſcriptis ſola pronūciatiò ita falſis accedit affectibus, quid nos faciemus, q̃ illa cogitare debemus, & moueri periclitantiū uice poſſumus? Sed in ſcholarebus quoque ipſis affici conuenit, easq; ueras ſibi fingere, hoc magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequētius, quā ut aduocati. Orbum agimus, & naufragium, & periclitantem, quorū induere perſonas†nō attinet, niſi affectus aſſummus? Hæc diſſimulanda mihi non fuerunt, quibus ipſe quantuſcunq; uſus fuit (nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus ſum, ut me non lachrymæ ſolùm deprehenderint, ſed pallor, & uero ſimilis dolor.

De Riſu. Cap. IIII

Hinc

HVic†diuerſa uirtus, quæ riſum Iudicis mouendo, & illos triſtes ſoluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à ſatietate, uel à fatigatione renouat. Quanta ſit autem in ea difficultas, uel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam pleriq; Demoſtheni facultatem huius rei defuiſſe credunt, Ciceroni modum. Nec uideri poteſt noluiſſe Demoſthenes, cuius pauca admodum dicta, nec ſanè cæteris eius uirtutibus reſpondentia, palàm oſtendunt, non diſplicuiſſe illi iocos, ſed non cōtigiſſe. Noſter uerò, non ſolùm extra iudicia, ſed in ipſis etiam orationibus habitus eſt nimius riſus affectator. Mihi quidem, ſiue id rectè iudico, ſiue amore immodico præcipui eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuiſſe urbanitas. Nam & in ſermone quotidiano multa, et in altercationibus & interrogandis teſtibus plura quam quiſquam dixit facetè, & illa ipſa quæ ſunt in Verrem dicta frigidius, alijs aſſignauit, & teſti-

Nam Plutarchus in problematis docet amicos C. cab illo cōdentuſſe multories. ut ioca ndy, cauillandiq; laſciuiæ moderaretur.

teſtimonij loco poſuit, ut quo ſunt magis uulgaria, eo ſit credibilius illa ab Oratore non ficta, ſed paßim eſſe iactata. †*Vtinam Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius quiſquis fuit, qui tres hac de re Libros ædidit, parcius dictorum numero indulſißent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congerẽdis ſtudijs adhibuiſſent. Minus obiectus locus calumniantibus foret, qui tamen nunc quoq; ut in omni eius ingenio, facilius quid reijci, quam quid adijci poßit, inuenient, Affert autem ſummam rei difficultatem. Primum, quòd ridiculũ dictum plerunq; falſum eſt, hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatum, præterea* †*nũquam honorificum, tum uaria hominũ iudicia in eo, quia non ratione aliqua, ſed motu animi quodam, neſcio an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tẽtauerint. Vnde riſus qui non ſolùm facto aliquo dicto'ue, ſed interdũ quodam etiam corporis tractu* †*laceßitur. Præterea non una ratione moueri ſoleat. Neque enim acutè tantum, ac uenuſtè, ſed ſtultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridentur. Ideo'que anceps eius rei ratio eſt, quod à deriſu non procul abeſt riſus. Habet enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua, & turpitudine: quæ cum in alijs demonſtrantur, urbanitas, cum in ipſum dicentem recidunt, ſtultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ à ſcurris. Mimis, inſipientibus denique ſæpe moueatur, tamen habet uim neſcio an imperioſißimam, & cui repugnari minimè poteſt. Erumpit etiam inuitis ſæpe.* †*nec fultus ope, nec uultus modò, ac uocis exprimit confeßionem, ſed totum corpus ui ſua concutit. Rerum autem ſæpe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium iramq; frequẽtißimè frangat. Documento ſunt iuuenes Tarentini qui multa de Pyrrho Rege ſecurius inter cœnam locuti, cum rationem facti repoſcerentur, & neque negari res, neque defendi poßet, riſu ſunt & opportuno ioco elapſi. Nanque unus ex his, imò, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Ea'que urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verum hoc quicquid eſt, ut non autem dicere, carere omnino arte, quia nonnullam obſeruationem habet, ſuntq; ad id pertinentia, & à Græcis & à Latinis compoſita præcepta, ita planè affirmo, præcipuè poſitũ eſſe in natura, & in occaſione. Porrò, natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior ſit ad inueniendum, nam id ſanè doctrina poßet*

Vtinamque libertus eius Tiro

tanquam

Hoc uerbum non erat in uetuſto codice, Aldus legit arceſſitur

Lib. 2 de oratore,

Hæc tres uoces in Aldino codice nõ reperiuntur

I 2 augeri,

excultæ cuiuſdam elegantiæ appellationem puto. Ideoq; in Epiſtolis Cicero hæc Bruti refert uerba: Ne ulli ſunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius, quod conuenit cum illo Horatiano:

Molle atq; facetum Vergilio.

Iocus

Iocum uerò accipimus, quod eſt contrarium ſerio. Nam & fingere, et & terrere, & promittere, interim iocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicendo, quæ ex omni genere communi ducta eſt, propriè tamen ſignificat ſermonem cum riſu aliquo inceßentem. Ideo Demoſthenem urbanum fuiſſe dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de qua nũc loquimur, eſt ridiculum. Ideoq; hæc tota diſputatio à Græcis περὶ γελοίου inſcribitur. †Eius prima diuiſio traditur eadem, quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitum in rebus, aut in uerbis. Vſus autem maximè ſimplex. Aut enim ex alijs riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus: Noſtra ridicula indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua ſubabſurda. Nanq; eadem, quæ ſi imprudentibus excidant, ſtulta ſunt, ſi ſimulamus, uenuſta creduntur. Tertium eſt genus, ut idem dicit, in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæteriſq; quæ neutram perſonã contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Item ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto riſus conciliatur interim admiſta grauitate, ut M. Cæcilius cum ſellam eius currulem Conſul Iſauricus fregißet, alteram poſuit loris intentam. Dicebatur autem Conſul à patre aliquando cæſus flagris. Interim ſine reſpectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana, quod neq; Oratori, neque ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu geſtuq; ridiculo dictũ ſit, in quibus eſt quidem ſumma gratia, ſed †maior cum captare riſum nõ uidentur. Nihil enim ex his quæ dicunt ſalſa dicunt inſulſius. Quanquam autem gratiæ plurimum dictis ſeueritas affert, fitq; ridiculum id ipſum, quia qui dicit illa, non ridet, eſt tamen interim & aſpectus, & habitus oris & geſtus non inurbanus, cum ijs modus contigit. Id porrò quod dicitur, aut eſt laſciuũ & hilare, qualia Galbæ pleraq; aut contumelioſum, qualia nuper Iunij Baßi: aut aſperũ, qualia Caßij Seueri: aut† lene, qualia Domitij Afri. Refert ijs ubi quis utatur. Nam in† conuictibus & quotidiano ſermone laſciua humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere †nunquã

Dicacitas

Demoſthenes urbanus fuit.

etenim

De Orat. 2.

Prætor

Pro Cælio

maiorem captare riſum non uidentur. Nihil enim ex his quæ dicuntur inſulſius

Ald. leue

conuiuijs

nonnunquam

dio conſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficilimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes perſequi velimus, nec modum reperiemus, & fruſtra laborabimus. Neque enim numeroſi minus ſunt loci ex quibus hæc ducta, quàm illi ex quibus eæ quas ſententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Nam hic quoque eſt inuentio, & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quem dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictisque colligitur, aut ex his quæ ſunt extrà poſita. Intra hæc enim eſt omnis uituperatio, quæ ſi grauius poſita ſit, † ſeria ſit: ſi leuius ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum eſt autem, ut oculis ſubijcere contingat, ut fecit † C. Iulius, qui cum Heluio Manciæ ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, iam oſtendam qualis ſis, isq; planè inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem galli in ſcuto Cimbrico pictum, cui † Mancia tum ſimilimus eſſet uiſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Narrare quæ ſalſa ſint, in primus eſt ſubtile, & oratorium: ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio, atq; Fabritio: ac M. Cæcilius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouinciam feſtinantium cõtentione. Sed in his omnibus cum elegans & uenuſta exigitur tota expoſitio tum id eſt feſtiuiſsimum, quod adijcit Orator. Nam & à Cicerone ſic eſt Fabritij fuga illa condita. Itaque cum callidiſsimè ſe putaret dicere, & cum illa uerba grauiſsima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite, inquit, hominum fortunas, reſpicite uarios duros'que caſus, reſpicite C. Fabritij ſenectutem. Cum hoc, reſpicite, ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe. At Fabritius à ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat, & cætera quæ adiecit, nam notus locus, cum in re hac ſolum eſſet, Fabritium à iudicio receßiſſe. Et Cælius cum omnia uenuſtiſsimè finxit, tũ illud ultimum ſic ſubſecutus: Quomodo tranſierit, utrum rate, an piſcatorio nauigio, nemo ſciebat. Siculi quidem (ut ſunt laſciui & dicaces) aiebant in delphino ſediſſe, & ſic tanquam Ariona tranſuectum. In narrando autem Cicero conſiſtere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mirè fuit in hoc genere uenuſtus Afer Domitius, cuius orationibus complures huiuſmodi narrationes inſertæ reperiuntur, ſed dictorum quoque,

ſeuera

Craſſus habet Plinius Lib.35.Ca. 4

quam

Gallum autem nõ hominem intelligo, ob ſtrepitum enim animal naturæ &c. amoribus ingratum.

Ald manceps

etiam diuerſa, ut Nero de ſeruo peßimo dixit: Nulli apud ſe plus fidei haberi, nihil ei neq; † occluſum, neq; † ſignatum eſſe. Peruenit res uſque ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Pletorium Fonteij accuſatorem, cuius matrem dixit dum uixiſſet, ludum, poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem dum uixit, infames fœminæ ad eam cõuenire ſolitæ, poſt mortem eius bona ueníbant, quaquam hic ludus per translationem dictus eſt, magiſtri per ambiguitatem. In Metalepſin quoq; cadit eadem ratio dictorũ, Vt Fabius Maximus incuſans † Auguſti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguiatem, heminaria eſſe dixit. Nam congiarium cum ſit commune liberalitatis atque menſuræ, à menſura ducta imminutio eſt rerum. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, Mutatis literis, ut Aciſculum, quia eſſet pactus Paciſculum, & placidum nomine, quia his acerbus uſtura eſſet acidum: & Tullium, cum fur eſſet, Tollium dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus quàm in nominibus reſpondent: Afer enim uenuſtè Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem & reponentem, non agere dixit, ſed ſatagere. Eſt hoc dictum per ſe urbanum ſatagere, etiamſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt et detracta, & adiecta aſpiratione, et binis coniunctis uerbis, ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq́; conditio eſt in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta, modò futurum ut omnia uerreret, cũ diceretur Verres: modò Herculi, quem expilauerat, † moleſtior eſt quàm is apro Erymanthio fuiſſet: modò malum Sacerdotem, qui tam nequam Verrem [illegible]quiſſet, quia Sacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædam felicitas hoc quoque genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in teſtem Sex· Clodium Phormionem: Nec minus niger, inquit, nec minus cõfidens, quàm eſt ille Terentianus Phormio. Acriora igitur ſunt & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius leuiusq́; referatur, † qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spinterem, & Scipionem † Scrapionem, eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, uerumetiam ab animalibus, ut nobis pueris Iuuius Baſſus, homo in primis dicax, aſinus albus uocabatur, & Sarmentus, ſeu Publius Bleſſus Iunium hominem nigrum, & macrum,

qnus non per eliteram ſed per q ſcribebatur.
incluſum
obſignatum

anguſte
Magiſtri per ambi
Romani enim eos qui boxis alicuius uendendis præerant ut creditorib. ſolueretur, uel cũi aliquid ſub haſta ueniret magiſtros uocabant Ci. ad Attic. De poſeſſionibus hæreditatũ & poſſidendis bonis, magiſtrisq; faciendis uẽdendisque ex edicto, & poſtulari, & fieri ſolet.

Actio.3
Ald. moleſtiorem apro Erymanthio fuiſſe

Cic. pro Cecinna

Ald. quemadmodũ Siritionem in alijs Sorapionem:,
Iunius Baſſus, aſinus albus uocatus
Publius Bleſſus

K &

gerendi alias gignendi e: pandum, fibulam ferream dixit, quod nunc riſus † petendi genus frequen
Auguſti dictum ad militem tumidũ tiſsimum eſt. Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſo-
let parabolæ, cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timidè porri-
genti: Noli (inquit) dubitare, tanquam aſſem elephanto des. Sunt quædam
Vatinij dictum etiam ueriſimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eum
Caluo, candido frontem ſudario tergeret, idq; ipſum accuſator in inuidiam
uocaret: Quamuis reus ſum, inquit, et panem candidum edo. Adhuc eſt ſub
tilior illa ex ſimili translatio, cum quod in alia re fieri ſolet, in aliam mu-
Chryſippi dictũ tuamur. Ea dicatur ſanè fictio, ut Chryſippus, cũ in triumpho Cæſaris ebur
nea oppida eſſent translata, & poſt dies paucos Fabij Maximi lignea, the
cas eſſe oppidorum Cæſaris dixit. Et Pedo de Mirmillone, qui retiarium
conſequebatur, nec feriebat: Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphibo
Aulus Cæſaris candidatus, prouerbium. logiæ ſimilitudo, ut † L. Galba, qui pilam negligenter petenti ſic inquit, pe
tis tanquam Cæſaris candidatus. Nam illud petis ambignum eſt, ſecuritas
ſimilis. Quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt. Cæterum frequentiſsima aliorũ
generum cum alijs miſtura eſt, eáque optima, quæ ex pluribus conſtat. Ea-
dem diſsimilium ratio eſt. Hinc eques Ro. ad quem in ſpectaculis bibentem
cum miſiſſet Auguſtus, qui ei diceret, Ego ſi prandere uolo, domum eo: Tu
† enim inquit, non times, ne locum perdas. Econtrario non una ſpectes: Ne
omnium mittebat que enim eodem modo dixit Auguſtus Præfecto, quem ignominia † nota-
Galbo, & alibi Gallo. bat, ſubinde interponenti precibus: Quid reſpondebo patri meo? Dic me
tibi diſplicuiſſe: quo † Galba penulam roganti, non poſſum commodare, do
mi maneo, cum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, ſiquidẽ,
ut ne autorem ponã, uerecundia ipſius facit: Libidinoſior es quàm ullus ſpa-
do, quo ſine dubio & opinio decipitur, ſed ex contrario. Et hoc ex eodem
probum ſcilicet. uel fœdum facinꝰ aut lucrum. loco eſt ſed nulli priorum ſimile quod dixit M. Veſtinius, cum ei † nun-
ciatum eſſet, aliquando deſinet putere. Onerabo librum exemplis, ſimilem
que his, qui riſus gratia componuntur, efficiam, ſi perſequi uoluero ſingu-
la ueterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt. Nam &
finitione uſus eſt Auguſtus de Pantomimis duobus, qui alternis geſtibus con
tendebant, cum eorum alterum ſaltatorem dixit, alterum interpellatorem.
Et partitione Galba, cum penulam roganti reſpondit, nõ pluit, non eſt opus
tibi: ſi pluit, ipſe utar. Proinde genere, ſpecie, proprijs, differentibus, iuga-
tis,

ſis, adiunctis, cōſequentibus, antecedentibus, repugnantibus, cauſis, effectis comparatione parium, maiorum, minorum, ſimilis materia præbetur, ſicut in tropos quoque omnes cadunt. An non plurima κατ᾽ ὑπερβολὴν dicuntur? quale refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabij offendiſſe. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum aſſiduè minores parentibus liberi eſſent naſcendo. Interim utrunq; Quid ironia? non'ne etiā quæ ſit ueriſſima, et ioci † propè genus eſt? Qua urbanè uſus eſt Afer, † cum Didio Gallo, qui prouinciam ambitioſiſſimè petierat, deinde impetrata ea, tanquam coactus quærebatur. Age, inquit, aliquid, & Reipublicæ cauſa elabora. Quaq; Cicero uſus ſit cum Vatinij morte nunciata, cuius parum certus dicebatur autor: Interim, inquit, uſura fruar. Idem per allegoriam M. Cælium melius obijcientem crimina quàm defendentē, bonam dextram, malam ſiniſtram habere dicebat. Emphaſi qua Iulius dixit ferrum † Accium Neuium incidiſſe. Figuras quoq; mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadem recidit omneis, in quas nonnulli diuiſerunt ſpecies dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, et optamus: Quædam ut miſerantes, & quædam ut iraſcentes dicimus. Ridiculum autem eſt omne quod apertè fingitur. Stulta reprehendere facilimū eſt, nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem urbanā facit aliqua ex nobis adiectio. Stultè interrogauerat exeuntem de theatro Carpathiū † Tytius Maximus, an ſpectaſſet, fecit Carpathius dubitationem eius ſtultiorem dicendo: Non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio cum ſit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridiculè negauit Manius Curius. Nam cum eius accuſator in Sipario omnibus locis, aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptū ex alea pinxiſſet: Ergo, inquit, nunquā uici. Redarguimus interim apertè, ut Cicero Vibiū Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem: tum ergo cum unà declamabamus, non eras natus. Interim & ſimulata aſſenſione, ut idem Fabiæ Dolobellæ dicenti triginta ſe annos habere, Verū eſt inquit, nā hoc iā uiginti annis audio. Bellè interim ſubijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Baſſus quærēte Domitia Paſſieni, quod incuſans eius ſordes, calceos eam ueteres diceret uendere ſolere: Nō me hercules, inquit, hoc unquā dixi, ſed emere te ſolere. Defenſionē imitatus eſt eques Ro. qui obijciēti Auguſto, quod patrimoniū comediſſet: Meū, inquit, putaui. Eleuan-

De orat.

proprie pro

Ciceronis dictum in M. Cælium intactum, & Ald. ductiuum.

Curius Manius

Curij Baſſij dict. Iunij Baſſij ad Domitiam

Eleuando quomodo iocamur

modis, quot in alios poteſt: Ideoq́; hoc quamuis frequens ſit, tranſeo. Illud uerò, etiamſi ridiculum eſt, indignum tamen eſt homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod feciſſe quendã ſcio de qui humiliori libere aduerſus ſe loquenti, colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam ſcribam, quòd caput durum habeas. Hic enim dubium eſt, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Supereſt genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia uel uenuſtißima. Inopinatum & à laceßente poni ſolet, quale eſt quod † refert Cicero: Quid huic ab eſt, niſi res & uirtus? Aut illud Afri: Homo in agendis cauſis optimè ueſtitus. Et in occurrendo, ut Cicero: Audita falſa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogaſſet, rectène omnia? dicenti rectè: Mortuus eſt inquit. Plurimus autem circa ſimulationem & dißimulationem riſus eſt, quæ ſunt uicina, & propè eadem. Sed ſimulatio eſt certam opinionem animi ſui imitantis. Dißimulatio, aliena parumſe intelligere fingentis. Simulauit Afer, cum in cauſa ſubinde dicentibus Celſinam dicere cognouiſſet, (quæ erat potens fœmina:) Quis eſt, inquit, iſte? Celſinam enim uideri ſibi uirum finxit. Dißimulauit Cicero, cum Sex. annalis teſtis reum læſiſſet, & inſtaret identidem accuſator ei, Dic Marce Tulli, nunquid potes de Sexto annali? Verſus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali ſexto:

Qui potis ingentis cauſas euoluere belli.

Cui ſine dubio frequentißimam dat occaſionem ambiguitas ut † Caſſelio, qui conſultori dicenti, nauem diuidere uolo, perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter ſolet, cum ab aſperioribus ad † leuiora inde flectitur, ut qui interrogatus, quid ſentiret de eo qui in adulterio deprehenſus eſſet, tardum fuiſſe reſpondit. Ei confine, quod dicitur per ſuſpicionem, quale illud apud Ciceronem: Querenti quòd uxor ſua è fico ſe ſuſpendiſſet, rogo des mihi ſurculum ex illa arbore, ut inſeram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis ſalſè dicendi ratio in ea eſt, ut aliter quàm eſt rectum, uerumq́; dicatur: quod fit totum fingendis aut noſtris, aut alienis perſuaſionibus, aut dicendo quod fieri non poteſt. Aliena finxit Iuba, qui querenti, quòd ab equo ſuo eſſet aſperſus, quid tu? inquit, me hippocentaurum putas? † Sic C. Caßius, qui militi ſine gladio diſcurrenti: heus commilito, pugno bene uteris inquit. Et Galba de piſcibus, qui cum pridie ex parte aduſti

Margin notes: fecit · De Orat. 2 · Simulationis & diſſimulationis diſcrimen. · C. Cælio. · leniora · Acad. 2 · Iubæ reſponſum. · Sua

et uerſati, poſtero die appoſiti eſſent: Feſtinemus, alijs ſubcœnant, inquit. Tertium illud, ut dixi, Ciceronis aduerſus Curium: Fieri enim certè non po-
Ald.cum *terat ut declamaret, & natus non eſſet. Eſt et illa ex ironia fictio, qua uſus eſt. C. Cæſar. Nam cum † teſtes dicerent à reo fœmina ſua, ferro petita, &*
Ald.teſtis reſponſio *eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſſimum partem corporis uulnerare uoluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam et loricam haberes? Vel optima eſt ſimulatio contra ſimulantem, qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat teſtamentum, & unus ex amicis recentioribus ſperans aliquid ex mutatione tabularum, falſam tabulam intulerat, conſulens eum, an primipilaris ei teſtamēto ſuaderet ordinare ſuprema Iudicia, Noli, inquit, facere, offendis illum. Iucundiſsima ſunt autem ex his omnibus lenia, & (ut ſic dixerim) boni ſtomachi, ut Afer ingrato litigatori conſpectū eius uitanti in foro, per nomenclatorem miſſum ad eum: Amas me, inquit, quod te nō uidi. & diſpenſatori, qui cum ad reliqua non reſponderet, dicebat ſubinde, Non comedi panem, et aquam bibo. Paſce, & redde quod debes, quæ ὑπαγωγὴν uocat. Eſt gratius iocus, qui minus exprobrat quàm poteſt, ut idem dicendi candidato, ſemper domum tuam colui, cum poſſet palàm negare, credo, inquit, & uerum eſt. Interim de ſe dicere ridiculum eſt, & quod in aliū ſi abſentem diceret, urbanū non erat, quoniam ipſi palàm exprobratur, mouet riſum, quale Auguſti eſt, cum ab eo miles, neſcio quid improbè peteret, ueniret contrà Martianus, quem ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſtè rogaturum: Non magis, inquit, faciam commilito quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus eſt. Adiuuant urbanitatē, & uerſus commodò poſiti, ſeu toti ut ſunt, quod adeò facile eſt, ut Ouidius ex tetraſticho Macri carmine Librū in malos Poëtas compoſuerit. Quod fit gratius, ſi qua etiam ambiguitate cōditur, ut Cicero in † Accium hominē callidum & uerſutū, cum*
Arrium *is in quadā cauſa ſuſpectus eſſet: Niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eū, qui cū ante ſtultiſsimus eſſet habitus, poſt acceptā hæreditatem primus ſententiam rogabatur. Cuius hæreditas eſt,*
uerba *quam uocant ſapientiā, pro illo facultas eſt. Seu fictis nouis uerſibus, Simile*
Ald.notis *eſt quod παρῳδία dicitur, et † prouerbia opportunè † aptata, ut de homine in aquā lapſo, et ut alleuaretur roganti: Tollat te qui nō nouit. Ex hiſtoria etiam ducere urbanitatē eruditū, ut Cicero fecit, cum ei teſtē in iudicio Ver*

ris

ris roganti dixiſſet Hortenſius, nõ intelligo hæc ænigmata: atqui debes, inquit, tum Sphingẽ domi habeas. Acceperat autẽ ille à Verre Sphingem æneam, magnæ pecuniæ. Sub abſurda illa conſtant ſtultis ſimuli imitatione, et quæ niſi fingantur ſtulta ſunt, ut qui mirantibus quòd humile candelabrũ emiſſet, pranſoriũ erit inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, quæ tanquam ſine ratione dicta feruntur. ut ſeruus Dolabellæ, cũ interrogaretur, an dominus eius auctionẽ propoſuiſſet, domũ, inquit, uendidit. Deprehenſi interim pudorẽ ſuum ridiculo aliquo explicant, ut qui teſtem dicentem ſe à reo uulneratũ interrogauerat, an cicatrices haberet, cũ ille ingentem in fœmore oſtendiſſet, latus, inquit, † oportuit. † Contumelijs quoq; uti belle datur, ut Hiſpo obijcienti bis acerba crimina accuſatori, mentiris inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat chirographus eſſet Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni frequentiſſimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetã neceſſe eſt, infinitas eſſe tam ſalſè dicendi quàm ſeuerè, quas præſtat perſona, lucus, tẽpus, caſus deniq;, qui eſt maximè uarius. Itaq; hæc ne omiſiſſe uiderer, attigi, illa autem quæ de uſu ipſo, et modo iocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed planè neceſſaria. His adijcit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſſimè ſcripſit, quædã non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & propriò quodam lepôre iucunda, quæ ſunt quidem urbana: ſed riſum tamen non habent. Neq; enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ ciuitatis ait, & ſero ſic intelligi cœptam, poſtquam urbis appellationem, etiamſi nomen proprium nõ adijceretur. Romam tamen accipi ſit receptũ, eamq; ſic finit: Vrbanitas eſt uirtus quædam, in breue dictum coacta, & apta ad delectandos, mouendoſq; homines in omnem affectum, maximè idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendum prout quæq; res ac perſona deſyderat. Cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis uirtutes comp'exa ſit. Nam ſicut iſta rebus & perſonis, & quod in utriſq; oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ eſt: cur autem breuẽ eam eſſe uoluerit, neſcio quidem. Ad quam in eodem Libro dicat fuiſſe, & in multis narrandi urbanitatem, paulò poſt ita finit. Catonis, ut ait, opinionem ſecutus: Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, reſponſaq; erunt, & qui in ſermonibus, circulis, conuiuijs, item

opportunius Aldus legit ijs, & alibi inrgitp critum erat

Vrbanitatis diffinitio

in concionibus, omni deniq; loco ridiculè, commodeq; dicet. Riſus erunt, quicunque hæc faciet Orator. Quas ſi recipimus finitiones, quicquid bene dicetur, & urbanè dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc propoſuerat, conſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorũ urbanorum alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omnium bene dictorum. Verùm mihi etiam iocoſa quædam uidentur poſſe non ſatis urbanè referri. Nam, meo quidem iudicio, illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; ſenſu, neque uerbis, neq; ore, geſtùue poßit deprehendi, ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis apud Græcos Atticiſmos ille redolens Athenarum proprium Marſus uir eruditus. *ſaporem. Nec tamen iudicium Marſi hominis eruditißimi ſubtraham. Seria partitur in tria genera, honorificum, contumelioſum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoq; pro Ligario apud Cæſarem: Qui nihil ſoles obliuiſci, niſi iniurias. Et cõtumelioſi, quod Attico ſcripſit de Pompeio & Cæſare: Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo. Et medij, quod* ἀποφθεγματικὸν *uocat, et eſt cum ita dixi: neq; grauem mortem accidere forti uiro poſſe, neque immaturam conſulari, neque miſeram ſapienti. Quæ omnia ſunt optimè dicta, ſed cur propriè nomen urbanitatis accipiant, non uideo. Quòd ſi non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, ſed etiam ſingulis dictis tribuendum eſt, illa potius urbana eſſe dixerim quæ ſunt generis eiuſdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non ſunt, ut de Pollione Aſinio ſerijs, iocisque pariter accommodato, dictum eſt eſſe eum omnium horarum. Et de actore facilè dicente ex tempore, ingenium eum in numerato habere. Etiam Pompeij, quod refert Marſus in Ciceronem diffidentem partibus, Tranſi ad Cæſarem, me timebis. Erat enim, ſi de re minore, aut alio animo, aut denique non ab ipſo dictum fuiſſet, quod poſſet inter ridicula numerari. Etiam illud, quod Cicero* Nuſquam apud Cicero. Cordiam legi: Cereliæ meminit lib. epiſtol. 13 nõ itaq; erraſſe nos putamus, qui cum Aldo Cereliæ legimus. *† Cereliæ ſcripſit, reddens rationem, cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho. Stomachus enim illic habet aliquid ioco ſimile. Hæc quæ mouebant dißimulanda mihi non fuerunt, in quibus, ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuerſa opinione, quàm ſequi magis probantibus liberum eſt.*

De altercatione. Cap. V.

ALtercationis præcepta poterant uideri tunc inchoanda, cum omnia quæ ad continuam orationem pertinent, peregiſſem: nam eſt uſus eius ordine ultimus. Sed cum ſit poſita in ſola inuentione, neq; habere diſpoſitionem poſſit, nec elocutionis ornamenta magnopere deſyderet, aut circa memoriam & pronunciationem laboret priuſquam ſecundam quinque partium, hanc quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quam ſcriptores alij ideo fortaſſe reliquerunt, quia ſatis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur eſſe † perfectum. Conſtat enim aut intentione, aut depulſione, de quibus ſatis traditum eſt, quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt, id & in hac breui atq; conciſa proſit neceſſe eſt. Neq; alia dicuntur in altercatione, ſed aliter aut interrogando, aut reſpondendo. Cuius rei ferè omnis obſeruatio in illo teſtium loco excuſſa nobis eſt, tamen quia latius hoc opus aggreſſi ſumus, neq; perfectus Orator ſine hac uirtute dici poteſt, paulum impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidem in quibuſdam cauſis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum quid, an contrà ſit quæritur, perpetua dominatur oratio, et quæſtionem finitionis, actionis plerunq; ſatis explicat, & omnia penè in quibus de facto conſtat aut coniectura, artificiali ratione colligitur, ita in his cauſis, quæ ſunt frequentiſſimæ, quæ uel ſolis extra artem probationibus, uel miſtis continentur, aſperrima in hac parte dimicatio eſt, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmiſſima quæque memoriæ Iudicis inculcanda ſũt, & præſtandum quicquid in hac actione promiſimus, et refellenda mendacia. Nuſquam eſt deniq; qui cognoſcit intentior, nec immeritò quidam, quãquam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorum. At quidam litigatoribus † ſuis illum modò ambitioſum declamandi ſudorem præſtitiſſe contenti, cum turba laudantium deſtituunt ſubſellia, pugnamq; illam † decertatoriam imperitis ac ſæpe pullatæ turbæ relinquunt. Itaq; uideas alios plerunque † iudicijs priuatis ad altercationes uocari alios ad probationem. Quæ ſi diuidendi ſunt officia hoc certè magis neceſſarium eſt, pudendumq; dictu, ſi plus † litigantib. pro

[Margin notes: profectum / proſpectum — Lib. 5. cap. 7 — uel — detrectatorum — inſidijs — Ald. litigatoribus]

ſunt minores. In publicis certè Iudicijs uox illa præconis, præter patronos, ipſum qui egerit citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præſenti & acri. Non enim cogitandum, ſed dicendũ ſtatim eſt & propè ſub conatu aduerſarij manus exigenda. Quare cũ in omni parte huiuſce officij plurimum facit totas non diligenter modò, ſed etiam familiariter †noſſe cauſas, tum in altercatione maximè neceſſarium eſt, omnium perſonarum, inſtrumentorũ, temporum, locorũ habere notitiam, alioquin & tacendũ erit ſæpe etiã et alijs ſubijcientibus, plerunq; aut ſtudio loquẽdi fatuè modò accidendum, quod nonnunquã accidit, † ni credulitate alienã ſtultitia erubeſcamus, neq; tamẽ his ipſis monitoribus clareſcit. Quidã faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim pleroſq; ira percitos exclamantes, ut Iudex audiat contrarium id eſſe quod admoneatur, ſciatq; ille, qui pronunciaturus eſt in cauſa, malum quod taceatur. Quare bonus altercator uitio iracũdiæ careat. Nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac mereri cogit, & ipſos nonnunquam Iudices †concitat: Melior moderatio, ac nonnunquã etiam patientia. Neq; enim refutanda tantum quæ contrario dicuntur, ſed contemnenda, eleuanda, ridenda ſunt, nec uſquã plus loci reperit urbanitas, odiũ mordet & pudor, contra turbantes audendum, & impudentiæ fo. titer reſiſtendum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant ingenti clamore, & medios ſermones intercipiãt, & omnia tumultu confundant, quos ut nõ imitari, ſic acriter propulſare oportebit: et ipſorũ improbitas retundenda, & Iudices, uel† magiſtratus appellãdi frequenter, ut loquendi uices ſeruentur. Nã eſt res animi iacentis, & mollis ſupra modũ frontis, fallitq; plerunq;, quod probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimũ acumẽ, quod ſine dubio ex arte nõ uenit. Natura enim non docetur, arte tamẽ adiuuatur: in qua præcipuũ eſt, ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere, quia propoſitũ tenentes, in rixam non ibimus, nec cauſæ debita tẽpora cõuitiando conteremus, gaudebimusq; ſi hoc aduerſarius facit. Omnia tẽpora ferè parata ſunt meditatis diligenter, quæq; aut ex aduerſo dici, aut reſponderi à nobis poßint. Nonnunquã tamen ſolet hoc quoq; eſſe artis genus, ut quædam in actione diſsimulata ſubitò in altercatione proferã tur, &

Ald. adijcit nos

Ald. ut credulitate noſtra aliena ſtudia erubeſcamus

Ald. incitat

Ald. addit, præſidentes

tur, & inopinantis eruptionibus, aut ex inſidijs citiſſimo facto ſimillimũ. Id autem tum faciendũ eſt, cum eſt aliquid cui reſponderi non ſtatim poſſit, potuerat autem ſi tempus ad diſponendũ fuiſſet. Nam quod fideliter firmũ eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimum eſt, quo ſæpius, diutiúsq; dicatur. Illud uix ſaltem præcipiendum uidetur, ne turbidus, & clamoſus tantum ſit altercator, & quales facti ſunt, qui literas neſciunt, Nam improbitas, licet aduerſario moleſta ſit. Iudici inuiſa eſt. Nocet etiam diu pugna in ijs, quæ obtinere non poſsis. Nam ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere: quia ſiue plura ſunt, de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides: ſiue unum, †mitior ſolet irrogari pœna uerecundiæ. Nam minor *culpam præſertim deprehenſam, pertinaciter tueri, culpa altera eſt. Dum ſtat acies, multi †in rem conſilij atq; artis eſt, ut errantem aduerſarium* Ald in re *trahas, & ire quam longiſsimè cogas, ut uana interim ſpe exultet. Ideo quædam bene diſsimulantur inſtrumenta. inſtant enim, & ſæpe diſcrimen omne committunt quod deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus noſtris autoritatem poſtulando. Expedit etiam dare aliquid aduerſario, quod pro ſe putet, quod apprehendens maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utramlibet malè ſit electurus: Quod in altercatione fit potentius quàm in actione, quia in illa nobis ipſi reſpondemus, in hac aduerſarium quaſi confeſsum tenemus. Eſt in primis acuti, uidere quo Iudex dicto moueatur, quid reſpuat, quod ex uultu ſæpiſsimè, & aliquando etiam ex dicto aliquo, factóue eius depræhenditur, & inſtare proficientibus, & ab ijs, quæ non adiuuant, quam molliſsimè pedem oportet referre. Faciunt hoc Medici quoque, ut remedia perinde preſeuerent adhibere, uel deſinant, ut illa recipi uel reſpui uident. Nonnunquam ſi rem euoluere propoſitam facile non ſit, inferenda eſt alia quæſtio, atq; in eam (ſi fieri poteſt) Iudex auocandus. Quid enim cum reſpondere non poſsis, agendum eſt, niſi ut aliud inuenias cui aduerſarius reſpondere non poſsit? In pleriſque Iudex eſt auocandus, ut dixi, qui circa teſtes, & locos, & perſonas modò diſtat, quod hic patronum inter ſe certamen, illic pugna inter teſtem & patronum. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam eſt utiliſsimum, frequenter cum aliquo qui ſit ſtudiorum eorundem ſumere materiam, uel ueræ, uel etiam*

in reliqua parte faciemus. Pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifeſtius appareat, quid ſit quod demonſtrari poße præceptis nō arbitror Laudatur conſilium Demoſthenis, quod cum ſuaderet bellum Athenienſibus parū id proſperè expertis, nihil adhuc factam eſſe ratione monſtrat. Poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratū, melioris in poſterum ſpei non erat ratio. Idem cum offenſam uereretur ſi obiurgaret populi ſegnitiem, in aſſerenda libertate Reip. maiorum laude uti maluit, qui rē fortiſſimè adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & à natura ſequebatur, ut meliora probātis, peiorū pœniteret: Ciceronis quidē uel una pro Cluentio, quamlibet multis exemplis ſufficeret oratio. Nam quòd in eo conſilium maximè mirer? primam'ne expoſitionem, qua matri, cuius filium premebat autoritas abſtulit fidem? An quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduerſarium maluit, quam negare propter inueteratam ut ipſe dicit, infamiam? An quod in re inuidioſa legis auxilio nouißimè eſt uſus? Quo genere defenſionis etiam offendiſſet nondū præmollitas Iudicū mentes. An quod ſe ipſum inuito Cluētio facere teſtatus eſt? Quid pro Milone? quod non ante narrauit, quàm præiudicijs omnibus reum liberaret? quòd inſidiarum inuidiam in Clodium uertit. quanquā re uera fuerat pugna fortuita, quod factum & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quòd illi preces non dedit, & in earum locum ipſe ſucceßit? Infinitū eſt enumerare. ut Cottæ detraxerit autoritatem, ut pro Ligario ſe oppoſuerit, Cornelium ipſa confeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo nihil eſſe non modò in orando ſed in omni uita prius conſilio, fruſtraq; ſine eo tradi cæteras artes, plusq; uel ſine doctrina prudentiam, quàm ſine prudentia facere doctrinam. Aptare etiam orationem locis, temporibus, perſonis, eße eiuſdem uirtutis. Sed hic quia latius fuſus eſt locus, miſtusq; cum elocutione, tractabitur cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FAB. QVINT. INSTIT.
LIB. SEXTI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM

Oratoriarum Liber Septimus,

De Inuentione in uniuerſum. Cap. I.

DE INVENTIONE ut arbitror, ſatis dictũ eſt. Neque enim ea demũ, quæ ad docendum pertinent, executi [illegible] ſumus, uerumetiam motus animorũ tractauimus. Sed ut opera extruentibus ſatis non eſt, ſaxa, atq; materiam, et cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis eis, collocandisq; artificum manus adhibeantur, ſic in dicendo, quamlibet abundans rerum copia, cumulum tantum habeat atq; congeſtum, niſi illas eadem diſpoſitio in ordinem digeſtas, atq; inter ſe commiſſas deuinxerit.

Laus diſpoſitionis — Nec immerito ſecunda quinq; partium poſita eſt, cum ſine ea prior nihil ualeat. Neque enim, quanquam fuſis, omnibus membris ſtatua ſit, niſi collocetur. Etſi quam in corporibus noſtris, aliorum'ue animalium partem

Similibus amplificat. — permutes atq; transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo uiguerunt uſum, & turbati exercitus ſibijpſi ſunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui ipſam

Ordo quid in rerũ polleat natura — rerum naturam ſtare ordine putant, quo confuſo peritura ſint omnia. Sic oratio carens hac uirtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine recto reſluitet,

Applicatio — nec cohæreat ſibi, multa repetat, multa tranſeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine propoſitio, caſum potius quàm conſilium ſequatur. Quapropter totus hic Liber ſeruiat diſpoſitioni, quæ quidẽ ſi cer-

Argumentum huius Libri — ta aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis cõtigiſſet. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſa, quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor et uigilet, & inueniat, & iudicet, & conſilium à ſeipſo petat. Neq; inficias eo quædam eſſe quæ demonſtrari poſſint, eaq; non omittam.

De

De Diſpoſitione. Cap. II.

Sit igitur (ut ſuprà ſignificaui) † diuiſio, rerum plurĭū in ſingulas partitio, ſingularum in partes diſcretus ordo, & recta quædam collocatio prioribus ſequentia annectens. Diſpoſitio, utilis rerum, ac partium in locos diſtributio. Sed meminerimus ipſam diſpoſitionem plerunq; utilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex utraque parte tractandam. Cuius rei (ut cætera exempla prætercam) Demoſthenes quoque, atq; Aeſchines poßunt eſſe documento, in iudicio Cteſiphontis: diuerſum ſecuti ordinem, cum accuſator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit patronus omnia, uel penè omnia ante ius poſuerit, quibus Iudicem quæſtioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit, alioquin ſemper petitoris arbitrio diceretur. Denique in accuſatione † mutua, ut † uacuum ſe uterq; defendat priuſquam aduerſarium arguat, omniŭ neceſſe eſt rerum ordinem eſſe diuerſum. Igitur, quòd egoſim ſecutus, quod partim præceptis, partim uſurpatŭ ratione cognouerā, promam, nec unquam diſſimulaui. Erat mihi curæ in controuerſijs forenſibus noſſe omnia quæ in cauſis uerſarentur. Nam in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ θέματα Græci uocant, Cicero propoſita. Cum hæc in conſpectu quodammodo collocauerã, non minus pro aduerſa parte, quàm pro mea cogitabam. Et primum (quod non difficile dictu eſt, ſed tamen ante omnia intuendum) conſtituebam, quid utraque pars uellet efficere, tum † quidem hoc modo cogitabam, quid primum petitor diceret. Id aut confeßum erat, aut controuerſum: Si confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio. Tranſibam ergo ad reſponſum partis alterius, idem intuebar, nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confeßum erat. Vbi primum cœperat non conuenire, quæſtio oriebatur, id tale eſt: Occidiſti hominem, occidi, conuenit, tranſeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum (inquit) cum adultera occidere licet, legum eſſe certum eſt. Tertium iam aliquid uidendŭ eſt, in quo pugna conſiſtat. Non fuerunt adulteri: Fuerunt, quæſtio, De facto ambigitur, coniectura eſt. Interim ergo, & tertium confeßum eſt, adulteros fuiſſe. Sed tibi, inquit, accuſator, illos non licuit occidere. Exul enim eras, &

Alij ſic diſtinguũt Diuiſio rerum plurimarum in ſingulas: Partitio ſingularum, &c. Quæ, quia cum Ciceronis traditione omnino conſentit, obſeruãda potius eſt.

Non erat in ueteri exemplari

uacuum pleraque non habent, et puto ſupereſſe.

Alij. per quid.

*ignominioſus, de iure quæritur. At ſi protinus dicenti, occidiſti, reſpōdea
tur, non occidi, ſtatim pugna eſt. Sic explorandum eſt, ubi pugna, ubi con
trouerſia incipiat, & conſyderari debet, quæ primam quæſtionem faciat.*
Intentio ſimplex: Occidit Saturninum Rabirius: Coniuncta, Lege de ſica
*rijs commiſit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cn. uulneran
do, & Salarium item occidendo, cadit. Nam ſic diuerſæ propoſitiones e-
runt, quo idem de petitionibus indictum ſit: Verùm ex coniuncta propoſi
tione, plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt. ſi aliud negat reus, aliud de
fendit, aliud à iure actionis excludit. In quo genere agendi eſt diſpicien-*
Quid. quo loco ſit diluendum *dum quid quoq; loco diluat, quod pertinet ad actorem. Non planè diſſen
tio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tamen huic parti
uehementius, ut putet primo firmum aliquid eſſe ponendum, ſummo fir-*
Ald. ſit *miſſimum, imbecilliora medio, quia & initio mouendus †eſt Iudex, & ſum
mo impellendus. At pro reo plerunq; grauiſſimum quodq; primum uocan
dum eſt, ne illud ſpectans Iudex, reliquorum defenſioni ſit auerſior. Inte-
rim tamen & hoc mutabitur, ſi leuiora illa palam falſa erunt, grauiſſimi
defenſio difficilior, ut detracta prius accuſatoribus fide aggrediamur ul-
timum, iam Iudicibus omnia uana eſſe, credentibus. Opus erit tamen præfa
tione, qua & ratio reddatur dilati criminis, et promittatur defenſio, ne id
quod non ſtatim diluemus, timere uideamur. Anteactæ uitæ crimina ple-*
primum impugnāda ſunt *runq; †prima purgāda ſunt, ut id de quo laturus eſt ſententiam, Iudex au*
Cic. pro Vareno *dire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimum di-*
intentio ſimplex quomodo tractanda *ſtulit, non quid frequentiſſimè, ſed quid tum expediret intuitus. Cum ſim-
plex intentio erit, uidendum eſt, an unum aliquid reſpondeamus, an plu-*
iure *ra: Si unum, †in re quæſtionem inſtituamus, an in ſcripto. Si in re, negan-
dum ſit quod obijcitur, aut tuendum. Si ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna
ſit, & in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita conſequemur, ſi intu
iti fuerimus quæ ſit lex quæ litem faciat, hoc eſt, qua iudicium ſit conſtitu*
ut puta *tum. Nam quædam in ſcholaſticis ponuntur ad coniungendam modò actæ
rei ſeriem †ut pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimentis recipiat.
Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expoſitum recepit im
peret ei nuptias locupletis propinqui, ille ducere uult filiam pauperis edu
catoris. Lex de expoſitis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege*

abdi-

abdicationis. Nec tamen ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομίᾳ. His ſpectatis, apparebit circa quæ pugna ſit. Coniuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio: Si occidiſſet, rectè feciſſet, ſed non occidit. Vbi uerò multa contra unam propoſitionem dicimus, cogitandum eſt primum quicquid dici poteſt, tum ex his quo quicq; loco dici expediat ordinandum, in quo non idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quodq; argumentis probationum loco conceſsi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nã uis quæſtionum percreſcere debet, & ad potentiſſima ab infirmiſsimis peruenire, ſiue ſunt generis eiuſdem ſiue diuerſi Iuris autem quæſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex alijs atq; alijs conflictationibus, facti ſemper idem ſpectant, in utroque genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſsimilibus, ex quibus infirmiſsimum quicq; primum tractari oportet. Ideo' que quaſdam quæſtiones executi donare ſolemus, & concedere. Neque enim tranſire ad alias ſolemus aut poſsumus, niſi omiſsis prioribus. † Quod ipſum ita fieri oportet, non ut damnaſſe eas uideamur, ſed omiſiſſe, quia poſsimus etiam ſine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario, poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat. Finge nos (poſtquam tractauimus ea) remittere, uel etiam conuinci, quæretur, an ex cuius nomine litigatur † procurator habendus ſit†is. Diſcedamus hinc quoque, recipit † materia quæſtionem, an ille cuius nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex aſſe hæres. Hæc quoque conceſſa ſint. Quæretur an debeatur. Contra nemo nam demens fuerit, ut id quod firmiſſimum duxerit ſe habere, remittat, & ad leuiora tranſcendat. Huic in ſchola ſimile eſt: Non abdicabis adoptatum, ut hunc quoque non uirum fortem, ut & fortem, non quicunque uoluntati tuæ non paruerit, & qui non paruerit ut in illa omnia ſubiectus ſit, non propter opinionem, & † non propter talem opinionem. Hæc iuris quæſtionum differentia eſt. In factis autem ad idem tendentia ſunt plura. Ex quibus aliqua citra ſummam quæſtionem remitti ſolent ut ſi is cum quo furti agitur, dicat proba te habuiſſe, proba te perdidiſſe, proba te furto perdidiſſe, proba te mea fraude. Priora enim remitti poſſunt, ultima non poſſunt. Solebam, & hoc facere præcipuè, ut uel ab ultima ſpecie (nam ea ferè eſt quæ continet cauſam) retrorſum quærerem uſq; ad primam generalem

Marginal notes:
ἀντινομία contrariarum legũ inter ſe diſſenſio & pugna.
Defenſio ſeu quæſtio coniuncta.
Iuris quæſtiones
Qua
Ald. ius procuratorem habendi ſit in
Ald. natura
Ex aſſe hæres, qui & ſolus, & in ſolidum hæres.
num

 quæſtio-

quæſtionem, uel à genere ad extremam ſpeciem deſcenderē, etiā in ſuaſo-rijs: ut deliberat Numa, an regnū offerentib. Romanis recipiat. Primū id eſt genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi ſint Romani talem Regē. Similiter & in controuerſijs. Optet enim uir fortis alienam uxorem. Vltima ſpecies, an optare poſsit alienam uxorē. Generale eſt, an quicquid optauerit, accipere debeat. Inde an ex priuato, an nuptias an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè quod eſt ultimum dicendum, ut hoc: non debes alienam uxorem optare. Ideo'que diuiſionem perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentū eſſe. Quæratur aliquid quod eſt ultrà, † ſine uidua quidem adhuc plus, ſi nihil ex priuato, ultimum re-
Ald. Quære, aliquid neultra ſit, ne uiduáquidem
trorſum, quod idem à capite primum eſt, ſi nihil iniquum. Ita propoſitione uiſa, quod eſt facilimum cogitemus, ſi fieri poteſt, quid naturale ſit primum reſponderi. Id ſi tanquam res agatur, & nobiſipſis reſpondendi neceſsitas ſit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, ſeponamus, id quod primum ſe obtulerit, & ipſi nobiſcum ſic loquamur. Quod ſi hoc non eſſet, id iterum, & tertium, & dum nihil ſit reliqui. Itaque inferiora quoque ſcrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis Iudicem in ſumma quæſtione facient. Non diſsimile huic eſt, & illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia ſunt. Commune eſt, tyrannum occidit: proprium, Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduerſario conueniret, ſi modò id pro me erat, nec ſolùm premere confeſsionem, ſed partiendo multiplicare, ut in illa controuerſia: Dux qui competitorem patrem in ſuffragijs uicerat, captus eſt. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentem
Excutere, pro inquirere & indagare
ab hoſtibus, is legatis dixit, ſerò itis. Excuſſerunt illi patrem, & aurum in ſinu eius inuenerunt, ipſe perſeuerarunt ire quò intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit: Cauete proditorem, reus eſt
Ald. prædicta claret
pater. Quæ conueniunt? proditio nobis† prodita eſt, & prædicta à duce, quærimus proditorem, te iſſe ad hoſtes fateris, & iſſe † clàm, & ab his incolumem rediſſe, aurum retuliſſe, & aurum occultum habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propoſitione, quæ ſi animos

mos occuparit, propè aures ipſæ defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accuſantem adiuuat, ſeparatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet omnibus, deinde cæteris remotis, ſolùm id ſuper eſſet, quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, ut abſoluatur reus, aut innocentia ipſius ſit, aut interueniente aliqua poteſtate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptum iudicium non quæreris, nulla probandi difficultas fuit, quid ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amolebar. Hominem occiſum conſtat, non in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer, non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt, non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit: Odium igitur in cauſa. Quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuiſioni uitam præſtat, eadem inuentioni quoque excutere quicquid dicitur poteſt, et uelut rejectione facta, ad optimũ peruenire. Accuſatur Milo quod Clodium occiderit, aut fecit, aut non. Optimum erat negare, ſi non poteſt, occidit ergo aut iure, aut iniuria. Vtique iure. aut uoluntate igitur, aut neceſſitate. Nam ignorantia prætendi non poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro Republica fuerit. Neceſſitate, ſubita igitur pugna, non præparata, alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profectò Clodius. Vides'ne ut ipſa rerum neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc, aut utique uoluit occidere inſidiatorem Clodium, aut non: tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſerui Milonis, neque iubente, neque ſciente Milone. Ad hæc tã timida defenſio detrahit autoritatem illi, qua rectè dicebamus occiſum: Adijcietur, quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere uoluiſſet. Hoc eo eſt utilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id quod optimum eſt, aut id quod minimè malum. Propoſitione aliquando aduerſarij utendum, & eſſe nonnunquam communem eam ſuo loco dictum eſt. Multis milibus uerſuum ſcio apud quoſdã eſſe quæſitum, quomodo inueniremus, utra pars deberet prior dicere, quod in foro uel atrocitate formularum, uel modo petitionum, uel nouiſſimè ſorte dijudicatur. In ſchola quæri nihil attinet, cũ in decla-

Defenſoris Poſſeſſor alioqui ſumitur quandoq; pro eo, cuius conditio melior eſt, quiq; liſe fruitur. & actionem ſuſtinere cogitur, & ne de poſſeſſione deturbetur ſede ſcadit.

mationibus iiſdē narrare, & contradictiones ſoluere, tam ab actore, quā
à † poſſeſſore conceſſum ſit. Sed in plurimis controuerſijs ne inueniri qui
dem poteſt, ut in illa. Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philoſophum,
& Medicū, teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulas ſingulis dedit, u-
nā eius eſſe uoluit, qui eſſet utiliſſimus ciuitati. Contendunt, quis primus di-
cat incertum eſt, propoſitio tamen certa. Ab eo enim cuius perſonam tue
bimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de diuidendo in uniuerſum præ-
cipi poſſunt. Aliquo modo inueniemus etiam illas occultiores quæſtiones
ſcilicet quo modo ſententias, uerba, figuras, colores, ingenio, cura, exer-
citatione, non tamen ferè unquam niſi imprudentem fugerint, ſi (ut dixi)
naturam ſequi ducem uelit. Sed plerique eloquentiæ famam affectantes,
contenti ſunt locis ſpecioſis modò, uel nihil ad probationem cōferentibus
Alij nihil uitantes, ea quæ in oculos incurrunt exquirenda putant. Quod
quo facilius appareat, unam de ſchola controuerſiam, non ita ſaue difficil
limam aut nouam † proponam in exemplum: qui reo proditionis patri
nō affuerit, exhæres ſit. Proditionis damnatus, cum aduocato exulet, Reo
proditionis patri diſertus filius affuit, ruſticus non affuit, damnatus ab-
ijt cum aduocato in exilium. Ruſticus cum fortiter feciſſet, præmij nomi-
ne impetrauit reſtitutionem patris & fratris. Pater reuerſus, inteſtatus de
ceſſit, petit Ruſticus partem bonorum, Orator totum ſibi uendicat. Hic il-
li eloquentes, quibusq; nos circa lites raras ſolicitiores ridiculi uidemur,
inuadent perſonas fauorabiles. Actio pro ruſtico contra diſertū, pro ui-
ro forti contra † imbellem, pro reſtitutore contra ingratū, pro eo qui par
te cōtentus ſit, contra eum qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ o-
mnia ſunt in materia, & multum iuuant, uictoriam tamen non tradūt. In
hac quærētur ſentētiæ, ſi fieri poterit, præcipites uel obſcuræ. Nā ea nunc
uirtus eſt, † ut pulchrè fuerit, cum materia tumultu & clamore tranſactū.
Illi uerò quibus propoſitum quidem melius, ſed cura in proximo eſt, hæc
uelut inuitantia uidebunt excuſatum eſſe ruſticum † qui non interfuit iudi
cio nihil collaturus patri, ſed ne diſertum quidem habere quod imputet
reo. cum is damnatus ſit. Dignum eſſe hæreditate reſtitutorem auarū, im
pium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; ſic merito. Quæſtionē
quoq; illam primam ſcripti, & uoluntatis, † qua non expugnata, non ſit
ſequenti.

exponam ceu exemplum

imbecillem.

&

quod

ſequentibus locus. At qui naturam ſequetur, illa cogitabit profectò, primo hoc dicturum ruſticum: Pater inteſtatus duos nos filios reliquit, partem in re gentium peto. *Quis tam imperitus? quis tam procul à literis? quin ſic incipiat, etiamſi neſcierit, quid ſit propoſitio?* Hanc cõmunem omnium legẽ *leniter adornabit, ut iuſtam: nempe ſequetur, ut quæramus quid huic tam æquè poſtulationi reſpondeatur. Ad id manifeſtum eſt.* Lex eſt quæ iubet exhæredem eſſe eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuiſti. Hanc propoſitionem neceſſariò *ſequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit, uituperatio.* Adbuc *uerſamur in confeßis, rideat animus ad petitorem, nunquid non hoc cogitet neceſſe eſt, niſi quis ſit planè hebes? Si lex obſtat, nulla lis eſt, inane iudicium eſt: atqui & legẽ eſſe, & hoc quod ea puniat à ruſtico factum extra dubitationem eſt, Quid ergo dicemus?* Ruſticus erat. Sed lex erat, *omnes complectitur, nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex poßit: quid aliud, ſæpius dicam, natura permittit, quàm ut cum uerba contrà ſint, de uolũtate quæratur? Generalis igitur quæſtio, uerbis an uoluntate potius ſit ſtandũ. Sed enim in commune de iure omni diſputãdum ſemper, nec unquam ſatis iudicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poßit quod ſcripto aduerſetur.* Ergo *quiſquis non affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione?* Iam *ſe illa uel ultrò offerrent argumẽta* Filius *infãs & æger nõ affuit, & qui aberat, & qui militabat, et qui in legatione erat.* Iam *multũ acti eſt, poßet aliquis nõ affuiſſe, & hæres eſſe. Tranſeat nunc idẽ ille, qui cogitarit, ut ait* Cic. *tibicinis* Latini *modo, ad diſertum.* Vt *iſta cõcedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abſfuiſti, nec militaſti.* Nam *aliud occurrit quàm illud? Sed ruſticus ſum, Contrà quod palàm eſt, dicet:* Vt *agere non potueris, aßidere potuiſti. Et uerum eſt, quare redeundum eſt ruſtico ad animum legumlatoris. Impietatem punire uoluit, ego aũt impius non ſum.* †Contra *quæ diſertus:* Tu *impiè feciſti, inquit, cũ exhæreditationem meruiſti, licet te poſtea, uel pœnitentia uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit.* Præterea *propter te damnatus eſt pater, uidebaris enim de cauſa pronunciaſſe. Ad hæc ruſticus:* Tu *uerò in cauſa damnationis fuiſti? multos offenderas, inimicitias domui cõtraxeras* Hæc *cõiecturalia. Illud quoq; quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſ-*

Pro Murena

Contrà diſertus impie

tionem uno premio, niſi patre perinde ac ſi accuſatus non eſſet, reuocato: quæ res aduocati quoque pœnam, tanquam is non affuiſſet, remiſerit. Tum ueniemus ad id quod primum occurrebat, à ruſtico reſtitutũ eſſe patrem. Vbi rurſus ratiocinamur, an ruſticus reſt.tutor accipi debeat pro aduocato, quando id præſtiterit, quod aduocatus petijt, nec improbũ ſit pro ſimili accipi quod plus eſt. Reliqua iam æquitatis ſunt, utrius iuſtius ſit deſyderium. Id ipſum adhuc diuiditur, etiamſi uterq; ſibi totũ uendicaret, nunc utiq; cum alter ſemiſſem. alter uniuerſa, fratre excluſo. Sed his tractatis etiam magnum momentum habet apud Iudices patris memoria, cũ præſertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater inteſtatus deceſſerit: ſed ea pertinet ad qualitatẽ, quæ alterius ſtatus inſtrumentũ eſt. Plerũq; aũt in fine cauſarũ de æquitate tractabitur, quia nihil libentius Iudices audiunt. Aliquando tamen hũc ordinem mutabit utilitas, ut ſi in iure minus fiduciæ erit, æquitate Iudicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in uniuerſum præciperem. Nunc eamus per ſingulas cauſarum iudicialium partes, quas ut perſequi ad ultimam ſpeciem, id eſt, ad ſingulas lites, controuerſiasq; non poſſum, ita de generalibus ſcribere licet, ut quæ in quenq; ſtatim frequentiſſimè incidant, tradam. Et quia natura prima quæſtio eſt, factum' ne ſit, ab hac ordiar.

De Coniectura. Cap. III.

Coniectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſq; tria tempora, præteritum, præſens, futurum. De re et generales quæſtiones ſunt & definitæ, id eſt, & quæ non continentur & quæ continentur. De animo quæri non poteſt, niſi ubi perſona eſt, & de facto conſtat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum ſit, in dubium uenit, aut quid fiat, aut quid ſit futurum. Vt in generalibus, an atomorum concurſu mundus ſit effectus, an prouidentia regatur, an ſit aliquando caſurus. In definitis, an parricidium commiſerit Roſcius, an regnũ affectet Manlius: an rectè Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maximè ualet Nemo enim accuſat, niſi quæ facta ſunt. Nã quæ fiant, et quæ futura ſint, in præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut peſtilentia, ira deum, an intẽperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et

Cõiecturæ diuiſio

Opinio Democritis & Epicuri

quæ cauſæ facti, ut quare ad Troiam quinquaginta Reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter ſe diſtant. Ea uero, quæ ſunt præſentis temporis ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt præceßiſſe, ſed oculis deprehendenda ſunt, non egent coniectura, ut ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt uideri extra hoc propoſitū̃ coniecturæ genus, cū̃ de aliquo† homine quæritur quis ſit, ut eſt quæſitū̃ cōtrà Vrbiniæ hæredes, ſi is qui tanquā̃ filius petebat bona Figulus eſſet, an Soſipater nā̃ & ſubſtātia eius ſub oculos uenit, ut nō poßit quæri, an ſit. Quomodo ultra oceanū̃, nec quid ſit, nec quale ſit, ſed an† quid ſit. Verū̃ hoc quoq; genus litis ex præterito pendet: An hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius Figulus. Fuerunt aūt tales noſtris etiam temporibus controuerſiæ, atq; aliquæ in meū̃ quoq; patrocinū̃ inciderūt. Animi cōiectura nō dubiè in omnia tē pora cadit. Qua mēte Ligarius in Africa fuerit. Qua mēte Pyrrhus fœdus petat. Quomodo laturus ſit C. ſi Ptolomeus Pompeiū̃ occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas. & qualitas circa modū̃ ſpeciem, numerum An ſol maior quam terra. Luna globoſa an plana, an acuta. Vnus mūdus an plures. Itemq; extra naturales quæſtiones: Maius bellū̃ Troianū̃, an Peloponneſiacū̃. Qualis Clypeus Achillis. An unus Hercules. In ijs aūt quæ accuſatione, aut defenſione conſtāt, unū̃ eſt genus, in quo quæritur & de facto, & de autore, quod interim coniunctam quæſtionem habet, & utrūq; pariter negatur. Interim ſeparatū̃, cum factum ſit, nec ne et ſi de facto cōſtet, à quo factum ſit, ambigitur. Ipſum quoq; factū̃ aliquando ſimplicem quæſtionē̃ habet, an homo perierit: Aliquādo duplicē̃, ueneno an cruditate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cū̃ ſi id certum ſit non poteſt de autore dubitari. Tertiū̃ de autore tantū̃, cum factū̃ conſtet, ſed à quo factū̃ ſit, in cōtrouerſiā̃ uenit. Et quod tertio loco poſui, nō ē̃ ſimplex. Aut enim reus feciße tantūmodo ſe negat, aut aliū̃ feciſſe dicit. Sed nein alterū̃ quidē̃ transferēdi criminis una forma eſt. Interdū̃ enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorū̃ quidā̃ concertatiuā̃: Interdū̃ in aliquā̃ perſonam quæ extra diſcrimē̃ iudicij eſt, trāsfertur, & aliâs certā̃, alias incertā̃: Et cum incertā̃,† aut in extrariam uitam aut in ipſius qui perijt uolūtatē̃. In quib. ſimilis atq; in ἀντικατηγορίᾳ perſonarum

genere quæritur quid ſit

Ald. ſed quis ſit.

Animi cōiectura.

Cōiectura in accuſatione ac defenſione

Sulpitius repercuſſiua & apologationem appellat

aut in extrariā̃ uitā̃, aut ipſius qui petit uoluntatem.

narum, cauſarum, cæterorum comparatio eſt, ut Cicero pro Vareno, in familiam Ancharianam pro Scauro, circa mortem Boſtaris in matrem auertens crimen facit. Eſt etiam illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterq; à ſe factum eſſe dicit, & illud in quo non perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res colliduntur, id eſt, non uter fecerit, ſed utrum factum ſit. Cum de facto, & de autore conſtat, de animo quæri poteſt. Nunc de ſingulis, cum pariter utrunq; negatur, hoc modo: Adulterium non commiſi, tyrannidem nõ affectaui. In cædis ac ueneficij cauſis frequens eſt illa diuiſio, non eſt factũ, et ſi eſt factũ, ego non feci. Sed cum dicimus, proba hominem occiſum, accuſatoris tantum partes ſunt, à reo nihil dici contrà; præter aliquas fortaſſe ſuſpiciones poteſt, quas ſpargere quàmmaximè uariè oportebit: quia ſi unũ aliquid affirmaris, probandum eſt, aut cauſa periclitandum. Nam ut cũ inter id quod ab aduerſario, & id quod à nobis propoſitum eſt, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerum, † ita ex diuerſo unum eſt quo defendimur, reliquum eſt quo premimur. At cum quærimus de ambiguis ſignis cruditatis et ueneni, nihil tertiũ eſt. Ideóq; utraq; pars quod propoſuit, tuetur. Interim autem ex re quæritur, ueneficium, an cruditas, cum aliqua ex ipſa citra perſonam quoq; argumenta ducuntur. Refert enim conuiuium præceſſerit, an triſtitia, labor an ociũ, uigilia an quies. Aetas quoq; eius qui perierit diſcrimen facit. Inter eſt ſubitò defecerit, an longiore ualetudine conſumptus ſit. Liberior adhuc in utranq; partem diſputatio, ſi tantum ſubita mors in quæſtionem uenit. Interim ex perſona probatio rei petitur, ut propterea credibile ſit uenenum fuiſſe, quia credibile eſt ab hoc factum ueneficium, uel contrà. Cum uerò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo eſt, ut prius factũ eſſe accuſator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in perſonã probationes habuerit, conuertet hunc ordinem. Defenſor autem prius negabit eſſe factum, quia ſi hac parte uicerit, reliqua nõ neceſſe habet dicere. Victo ſupereſt, ut tueri ſe poßit. Illic quoq; ubi de facto tantum controuerſia eſt, quod ſi probetur, non poßit de autore dubitari, ſimiliter argumenta & ex perſona, & ex re ducuntur, ſed in unam facti quæſtionem, ſicut in illa controuerſia († Vtendum eſt enim & his exemplis quæ ſunt diſcentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ ſtuduit, cum pater eius ægrotaret, deſperantibus de eo cæteris Medicis, adhibitus ſanaturum ſe dixit, ſi is potionem à

† Al. ita euerſo quo defendimur.

† Sumendum eſt & his

ſe datam bibiſſet. Pater acceptæ potionis, epota parte, dixit uenenum ſibi datum, filius quod reliquum erat, ex hauſit, pater deceſsit, illi parricidij re
Ald. tamen *us eſt. Manifeſtum eſt quis potionem dederit, quæ ſi ueneni fuit, nulla quæſtio de autore, † tantum an fuerit uenenum ex argumentis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertium, in quo factum eſſe conſtat aliquid, à quo ſit factum quæritur, eius rei ſuperuacuum eſt ponere exemplum, cum plurima ſint huiuſmodi iudicia, ut ſi hominem occiſum eſſe manifeſtum eſt, uel ſacrilegium commiſſum, is autem qui arguitur, feciſſe neget. Ex hoc naſcitur* ἀντικατηγορία. *Vtiq; hoc factum eſſe conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere cauſarum admonet Celſus fieri id in foro non poſſe, quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo conſilium cogitur, et ſi qui ſunt qui ſe inuicem accuſent, alterum iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus quoq;* ἀντικατηγορίαν *duas eſſe controuerſias dixit, & ſunt re uera ſecundum forenſe ius duæ lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionē*
Ald. an ſententia ſi de uno *uenire ſenatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil intereſt actionum, utrum ſimul de utroque pronuncietur, an etiamſi de uno ſententia feratur. Quo in genere ſemper prior debebit eſſe defenſio. Primum, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quàm aduerſarij pernicies. Deinde quod plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius de innocentia noſtra conſtiterit. Poſtremo, quod ita demum duplex cauſa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, tu occidiſti. At qui dicit, tu occidiſti, ſuperuacuum habeat poſtea dicere, ego non occidi. Hæ porrò actiones conſtant comparatione, ipſa comparatio non una uia ducitur. Aut enim totam cauſam noſtram cum tota aduerſarij cauſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis: quorum utrum ſit faciendum, non poteſt niſi ex ipſius litis*
Cic. pro Vareno *utilitate cognoſci, ut Cicero ſingula pro Vareno comparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cum perſona alieni, cum perſona matris temerè comparetur. Quare optimum eſt, ſi fiere poterit, ut ſingula uincantur à ſingulis. Sed ſi quando in partibus laborabimus, uniuerſitate pugnandum eſt, ſiue inuicem accuſant, ſiue crimen reus citra accuſationem in aduerſarium uertit, ut Roſcius in accuſatores ſuos, quamuis reos non feciſſet: ſiue in ipſos quod ſua manu perijſſe dicemus, factum deflectitur, non aliter quàm in ijs quæ mutuam accuſationem habent, utriuſque partis argumenta inter ſe comparantur.*

comparantur. Id autem genus, de quo nouiſsimè dixi, non ſolum in ſcholis
ſæpe tractatur, ſed etiam in foro Nam id eſt in cauſa Neuij † Appimiani ſo- Alias Apruniani & alibi Arpiniani
lum quæſitum, Præcipitatáne eſſet ab eo uxor, an ſeipſa ſua ſponte ieciſſet. cuius
† Quam actionem equidem ſolam in hoc tempus emiſeram, quod † ipſum meipſum
feciſſe ſeductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ ſub no-
mine meo feruntur, negligentia excipientium in quæſtum notariorum cor-
ruptæ minimum partem mei habent. Eſt & alia duplex coniectura huic
ἀντικατηγορία non diuerſa de præmijs, ut in illa controuerſia: Tyrannus ſu-
ſpicatus à Medico ſuo datum ſibi uenenum, torſit eum, & cum id dediſſe ſe
negaret, acceſſit alterum Medicum, ille datum ei uenenum dixit, ſed antido-
tum daturum, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus deceſsit. De præ-
mio duo Medici contendunt: Nam ut illic factum in aduerſarium transfe-
rentium, ita hic ſibi uendicantium perſona, cauſæ, facultates, tempora, in-
ſtrumenta, teſtimonia comparantur. Illud quoq;, etſi non eſt ἀντικατηγορία
ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur, utrum
factum ſit. Vtraq; enim pars expoſitionem ſuam habet, atq; eam tuetur, ut
in lite Vrbiniana petitor dicit, Cluſinium Figulum filium Vrbiniæ, acie ui-
cta in qua ſteterat fugiſſe, iactatumq; caſibus uarijs, retentum etiam à rege,
tandem in Italiam, ac patriam ſuam Marginos ueniſſe, atq; ibi agnoſci. Pol-
lio contrà ſeruiſſe eum Piſauri dominis duobus, medicinam factitaſſe, ma-
numiſſum, alienæ ſe familiæ uenali immiſcuiſſe, ac rogantem ut eis ſeruiret
emptum: Nónne † totalis conſtat duarum cauſarum comparatione, et con- ordo talis
iectura duplici atq; diuerſa? Quæ autem accuſantium atq; defendentium, ea-
dem petentium & inficiantium ratio eſt, Ducitur coniectura primum à
præteritis. In his ſunt perſonæ, cauſæ, conſilia. Nam is ordo eſt, ut facere
uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia qualis ſit, de quo
agitur. Accuſatoris autem eſt efficere, ut ſi quid obiecerit, non ſolùm turpe
ſit, ſed etiam crimini, de quo eſt iudicium, quammaximè conueniat. Nam ſi
reum cædis, impudicum, uel adulterum uocet, lædat quidem infamia, minus
tamen hoc ad fidem ualeat, quàm ſi audacem, petulantem, crudelem, te-
merarium oſtenderit. Patrono, ſi fieri poterit, id agendum eſt, ut obiecta uel
neget, uel defendat uel minuat: Proximum eſt, ut à præſenti quæſtione ſepa-
ret. Sunt enim pleraq; non ſolum diſsimilia, ſed etiam aliquando contraria,

ut à præſenti quæſtione ſeparet. Sunt enim pleraq; non ſolum diſsimilia, ſed etiam aliquando contraria, ut ſi reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neq; enim uidetur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum eſt, non de hoc quæri, nec eũ qui aliquando peccauerit utiq; commiſiſſe omnia, & hanc fiduciam fuiſſe accuſatoribus falſa obijciendi, quòd læſum & uulneratum reum ſperauere hac inuidia opprimi poſſe. Alia propoſitio eſt accuſatoris, contra quam loci oriuntur ſæpe à perſona, & interim generaliter. (Prior ducit argumenta

Hæc neq; in Aldino codice, neque in uet.ſtis exemplaribus inuenire potu'.

defenſor,) incredibile eſſe à filio patrem, ab uxore uirum occiſum, ab Imperatore proditam hoſtibus patriam. Facilè reſpondetur, uel quod omnia ſcelera in malos cadant, ideoq; ſæpe deprehenſa ſint, † uel quod indignum ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim propriè, quod eſt uarium. Nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipſa in argumentum facti conuertitur, tanquam inde fuerit ſpes impunitatis, ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis eſt, in diuerſum trahuntur. Probati uerò mores, & anteactæ uitæ integritas, nunquam nõ plurimum profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet. Accuſator autem

uel quod ingeniũ ſi, crimina ipſa ipſa atrocitate defendit.

per

ad præſentem quæſtionem, de qua ſola iudicium ſit, cognitionem allegabit, dicens, neminẽ nõ aliquando cœpiſſe peccare, nec † pro ἐγκαίνια ducendum ſcelus primum, hoc in reſpondendo. Sic autem præparabit actione prima Iudicum animos, ut noluiſſe potius obijcere, quàm nõ potuiſſe credatur. Eoq; ſatius eſt omni ſe anteactæ uitæ abſtinere conuicio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeſtò falſis reum inceſſere, quia fides cæteris detrahitur: et qui nihil obijcit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquam ſuperuacua: qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum, in quibus uinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumentorum locis

Probatio ex cauſis, hanc Cicero, ut multo præſtantiſſimam ſic etiam firmiſſimam putat quare Sulpitius uictricem probationem uocat

expoſuimus. Proxima eſt ex cauſis probatio, in quibus hæc maximè ſpectãtur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes. Nam reliqua in has ſpecies cadunt, quorum ſi quid in reum conueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendum cauſæ ualere uideantur, eaſq; quas in argumentum ſumet, augere: Si minus, illuc conferenda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, ſi facit, aut etiam dignius eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam. Patronus uerò quoties poterit, inſtabit

huic

huic loco,ut nihil credibile ſit factum eſſe ſine cauſa: Quod Cicero uehementiſsimè in multis orationibus tractat,præcipuè tamen pro Vareno,qui omnibus malis premebatur, nam & damnatus eſt. At ſi proponitur cur factum ſit,aut falſam cauſam,aut leuem,aut ignotam pro reo dicet. Poſſunt aliquæ interim ignotæ. An hæredem habuerit: an accuſaturus fuerit eum à quo dicitur occiſus. Si alia defecerint,non utiq; ſpectandas eſſe cauſas. Nam quem poſſe reperiri,qui non metuat,oderit,ſperet,iraſcatur,cupiat? Plurimos tamen hæc ſalua innocentia facere. Neq; illud eſt omittendum,nō omneis cauſas in omnibus perſonis ualere. Nam ut alicui ſit furandi cauſa paupertas, non erit idem in T.Curio,Fabricioq; momentum. De cauſa prius,an de perſona dicendum ſit quæritur, uarieq; eſt ab Oratoribus factum, à Cicerone etiam prælatæ frequentiſsimà cauſæ. Sed mihi, ſi † ſine ullo litis conuicio præponeretur,ſecundum naturam uidetur incipere à perſona. Nam hoc magis generale eſt,rectiorq; diuiſio,† aut in nullo crimē credibile, aut in hoc? Poteſt tamen id ipſum ſicut pleraq;,uertere utilitas. Nec tantum cauſæ uoluntatis ſunt quærendæ,ſed interim & erroris,ut ebrietas,& ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimē eleuant,ita in coniecta † reprimunt. Et perſona quidem neſcio,an unquam utiq; in uno actu rei poſsit incidere, de qua neutra pars dicat,de cauſis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, ut in furtis,quia illas per ſe ipſa crimina ſecum habent. Poſt hæc intuenda uidentur & conſilia,quæ latè patent, an credibili ſit reum ſperare, id à ſe ſcelus effici poſſe,an ignorari cum feciſſet,an etiam ſi ignoratum non eſſet, abſolui,uel pœna leui tranſigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi conſecuturus quàm ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnam ſubire. Poſt hæc,an alio tempore id aliter facere,uel facilius, uel ſecurius potuerit,ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occaſiones, quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea cur potiſsimum illo loco,illo tempore,illo modo ſit aggreſſus, qui & ipſe diligentiſsimè tractatur pro eodem locus: an etiam, ſi nulla ratione ductus eſt, impetu raptus ſit,& abſq; ſententia. Nam uulgò dicitur, Scelera non habere conſilii. An etiam conſuetudine peccandi ſit allectus. Excuſſa prima parte,an uoluerit, ſequitur an potuerit. Hic tractatur locus,tempus, ut furtum in loco clauſo, frequenti tempore, uel diurno cum teſtes plures, uel nocturno,cum maior

Cic. pro Vareno

neutro litis conditio præponderen

aut nullū crimen credibile, aut hoc

opprimunt

Cic. pro Milone

Scelera conſilium non habent.

Ab occaſione difficultas. Inſpiciuntur utiq; & difficultates, & occaſiones, quæ ſunt plurimæ, ideoq; exemplis non egent: Hic ſi quens locus talis eſt, ut ſi fieri non potuit, ſublata lis ſit: ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi coniecturam pertinent. Nam & ex his colligitur an ſperauerit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæſtio an

A uerbis fecerit, incipit à ſecundo tempore, id eſt præſenti, ac deinde coniuncto, quorum ſunt ſonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & ſimilia. His accedunt ſigna, de quibus tractatum eſt. Verba etiam, & facta, quæq; anteceſſerant, quæq; inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. Sed uerba magis nocēt, aut minus magis nocēt, et minus proſunt noſtra quàm aliena: magis pſunt,

A factis et minus nocent aliena quàm noſtra. Facta autem interim magis proſunt noſtra, interim aliena, ut ſi quid quod pro nobis ſit, aduerſarius fecit. Semper uerò magis nocent noſtra quàm aliena. Eſt et illa in uerbis differentia, quod aut aperta ſunt, aut dubia, ſeu noſtra, ſeu aliena ſunt. Infirmiora in utrunq;

nobis ſint neceſſe dubia, tamen noſtra ſæpe † magis nocent, ut in illa controuerſia: Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit: ubicunque eſt uiuit, at ille in puteo mortuus eſt inuentus. Aliena quæ ſunt dubia, nunquam poſſunt nocere, niſi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita eſt uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus cuius ueneno moriretur: reſpondit, non expedit tibi ſcire. Nam ſi eſt qui poſſet interrogari, ſoluet ambiguitatē. Cum autem dicta factaq; noſtra defendi ſolo animo poſſint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere coniecturalium controuerſiarum locuti uide-

Depoſiti, furti, creditæ pecuniæ, quæſtiones mur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depoſiti, furti, creditæ pecuniæ, à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, et à per-

Ald. hunc ſonis, an illum depoſuiſſe apud hunc, uel † huic credidiſſe credibile ſit, an petitorem calunniari: An reum inficiatorem eſſe, uel furem. Sed etiam in furti reo ſicut in cædis, quæritur de facto, & de autore. Crediti & depoſiti

Adulterij duæ quæſtiones, ſed nonnunquam iunctæ, an datum ſit, an redditum. Habent aliquid proprij, adulterij cauſæ, quod plerunque duorum diſcrimen eſt, & de utriuſque uita dicendum, quanquam & id quæritur, an utrumq;

Occupatio pariter defendi oporteat. Cuius rei conſilium naſcetur ex cauſa. Nam ſi adiuuabit pars altera, coniungam: ſi nocebit, ſeparabo. Ne quis autem mihi putet temerè excidiſſe, quòd plerunque duorū crimen eſſe adulterium, non ſemper

ſemper dixerim, poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta ſunt, pecunia, cuius autor non extat, codicilli, dubium ad quem ſcripti. In falſa quoque ratio ſimilis. Aut enim plures in culpam uocantur, aut unus, & ſcriptor quidem ſemper tueri ſignatorem neceſſe habet, ſignator ſcriptorem non ſemper. Nam & decidi potuit. Is autem qui hos adhibuiſſet, & cui id factum dicitur, & ſcriptorem & ſignatores defendet. Idē argumentorum loci in cauſis produtionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa ſcholarum conſuetudo ituris in forum poteſt nocere, quòd omnia quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus. Adulterium obijcis, quis teſtis? quis Iudex? quod precium? quis conſcius? Venenum ubi emi? à quo? quando? quanti? per quē dedi? Pro reo Tyrannidis affectatæ, ubi ſunt arma? quos con traxi ſatellites? Neq; hæc ego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nam & in foro, † ſiquando aduerſarius probare non poterit, deſyderabo. Sed in foro tantum illam facultatem olim deſyderauimus, ubi non ferè cauſa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, quod in epilogis quidam, quibus uolunt liberos, parentes, nutrices accommodant, niſi † quæ magis cōceſſeris ea quæ nō ſint poſita deſyderare quàm dicere. De animo quo modo quæratur, ſatis dictum eſt, cum ita diuiſerimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur, an uoluerit, eadē quo animo fecerit. Id enim eſt, an malè facere uoluerit. Ordo quoque rerum, aut affert, aut detrahit fidem, multò ſcilicet magis res prout congruunt, aut repugnant, ſed hæc niſi in ipſo complexu cauſarum non deprehenduntur. Quærendū tamen ſemper quid cuiq; connectatur, et quid cuiq; conſentiat.

Falſi

Ald. aliquando

Ald. quod

Ordo

De Finitione. Cap. IIII.

Sequitur coniecturam finitio. Nam qui non poteſt dicere nihil feciſſe, proximum habebit, ut dicat, non id feciſſe quod obijciatur. † Itaque plerunque legibus iiſdem, quibus coniectura uerſatur, defenſionis tantum genere mutato, ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depoſitum, non commiſi adulterium: ita, non eſt hoc furtum, († non eſt hoc depoſitum) ſed mutuatio, non eſt hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, Reipublicæ læſæ. In qui-

ita pluribus legibus idem

Hæc uerba in pleriſq; exemplarib. deſyderantur et uideri poſſunt ab interpretāte adiecta

Diuiſio quid ſit. Finitio quibus partibus abſoluatur

bus, ſi rectè facta eſſe quæ obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, non eſt hoc dementem eſſe male tractare. Rempub. uerbis lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria, & dilucida, & breuiter comprehenſa uerbis enunciatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictum, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) Genus eſt animal, ſpecies mortale, differentia irrationabile. Nam et homo mortale erat. Proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur quæ res ei ſubijcienda ſit, tum eſt manifeſta, ſed de nomine nō conſtat. De re, cum dubium eſt interim coniectura eſt, ut ſi quæratur quid ſit Deus. Nam qui id neget, Deum eſſe ſpiritum, omnibus partibus immixtum, non hoc dicat falſum eſſe illius diuinæ naturæ appellationem, ſicut Epicurus, qui humanam ei formā, locumq; inter mundos dedit, ſed nomine uterq; uno utitur utrum ſit in re coniectat.

Deus

Rhetorica quid

Interim qualitas tractatur, ut quid ſit Rhetorice, uis perſuadendi, an bene dicendi ſcientia. Quod genus eſt in iudicijs frequentiſſimum. Sic enim quæritur, an deprehenſus in lupanari cum aliena uxore adulter ſit, quia non de appellatione, ſed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccârit. Nam ſi peccauit, non poteſt aliud eſſe, quàm adulter. Diuerſum eſt genus, cum controuerſia conſiſtit † in nomine, quod pendet ex ſcripto, nec uerſatur in iudicijs, niſi propter uerba, quæ litem faciunt. An qui ſe interficit homicida ſit. An qui Tyrannum in mortem compulit, tyrannicida. An carmina magorum ueneficium. Res enim manifeſta eſt, ſcitur quoque non idem eſſe occidere ſe, quod alium. Non idem occidere Tyrannum, quod compellere ad mortem. Non idem carmina. ac mortiferam potionem. Quæritur tamen, an eodem nomine appellanda ſint. Quanquam autem diſſentire uix audeo à Cicerone, qui permultos ſecutus autores, dicit finitionem eſſe de eodem, & de altero († Semper enim negaui aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius) tamen in eandē treis habeo uelut ſpecies. Nam interim conuenit ſic quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, nō neceſſe eſt dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an ſacrilegium, non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud, quo in loco utrunq; finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an et hoc eodem mo

Ald. non

ſemper negando aliquod eſſe nomē dicendumq; quid ſit potius tamen eaſdem res habeo ueluti ſpecies.

do

do ſit appellandum, cum res utraq; habeat ſuum nomen, ut amatorium, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen de quo ambigitur, utiq; in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſacram de templo ſurripere, num & priuatam? Adulterium cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari? Tyrannicidium occidere Tyrannum, an etiam in mortem compellere? Ideoq; συλλογισμὸς de quo poſtea dicam, uelut infirmior, quia in hac quæritur, an idem ſit huius rei nomen quod alterius: in illo, an perinde habenda ſit hæc atq; illa. Eſt & talis finitionũ diuerſitas (ut quidam ſentiunt) num idem diuerſis uerbis comprehendatur, ut Rhetorice bene dicendi ſcientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi & dicendi ſecundum uirtutem orationis, & dicendi quid ſit, officij. Atq; prouidendum, † an ſi ſenſu non pugnant, compræhenſione diſſentiant. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione obſcurioribus & ignotioribus uerbis, quid ſit clarigatio. Erit et interim notis nomine uerbis, † ut quid ſit penus, quid litus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidã coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubiecerint. Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morem Dialecticorũ formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in Oratoris officio multũ allatura momenti. Licet enim ualeat in ſermone tantum, ut ut conſtrictum in uinculis ſuis habeat eum qui reſponſurus eſt, et uel tacere, uel etiam inuitũ id quod ſit, cõtrà cogat fateri. non eadem eſt tamen eius in cauſis utilitas. Perſuadendũ enim Iudici eſt, qui etiamſi uerbis deuinctus eſt, tamẽ niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſẽtiet. Agenti uerò, quàm tanta eſt huius præciſæ cõprehenſionis neceſſitas? An ſi non dixero, homo eſt animal rationale, † nõ potero expoſitis tot corporis, animiq; proprietatibus latius oratione ducta, uel à dijs eum, uel à mutis diſcernere? Quid? quod nec uno modo definitur res eadẽ, ſed latiore, uarioq; tractatu facit Cicero: Quid enim uulgo uniuerſos? ſed latiore, uarioq; tractatu, ut omnes Oratores plerũq; fecerũt. Rariſſima enim apud eos reperietur illa ex cõſuetudine Philoſophorũ ducta ſeruitus (eſt enim certè ſeruitus ad certa ſe uerba aſtringendi) idq; faciendũ in Libris Ci. de Ora uetat M. Antoius. Nã eſt etiã periculoſum, cũ ſi uno in uerbo ſit erratũ, tota cauſa cecidiſſe uideatur. Optimaq; eſt illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut

Rhetoricæ

Cladigalio dicta a clara uoce, qua utebatur pater patratus, ut alij a clero, hoc eſt a ſorte nam bellica ſorte agros inuadebant unde Græcis κληρονόμοι dicti qui iure bona defuncti ſortiuntur.

Ald. uidebis

Ald. addit mortale

res proponatur, uerba non periclitentur: Etenim recuperatores, nō ea ſola uis eſt quæ ad corpus noſtrū, uitamq; peruenit, ſed etiā multo maior ea, quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum loco ſæpe, & certe de ſtatu dimouet. Aut cum finitionem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruium Sulpitium occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit: Is ei profectò mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Non negauerim tamen, hæc quoq; ut expedit cauſæ, eſſe facienda. Et ſiquando firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio, eſſe id tum elegans, tum etiam fortiſsimum, ſi modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo eſt quid ſit, an hoc ſit, & in hoc ferè labor maior eſt, ut finitionem confirmes quàm † in rem finitionem applices. In eo quid ſit, duplex opus eſt. Nam & noſtra confirmanda eſt, & aduerſæ partis deſtruenda finitio. Ideoq; in ſchola ubi nobiſipſis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; eſſe optimi poterunt. At in foro prouidendum, num forte ſuperuacua, & nihil ad cauſam pertinens, an ambigua, an contraria, an communis ſit finitio, quorum nihil nō accidere agentis culpa poteſt. Vt rectè autem finiamus, ita fiet, ſi prius in animo conſtituerimus quid uelimus efficere. Sic enim accommodari ad uoluntatem uerba poterunt, atq; ut à notiſsimo exemplo, quod ſit res lucidior, non recedamus. Qui priuatam pecuniam de templo ſurripit, ſacrilegij reus eſt, culpa manifeſta. Quæſtio eſt, an huic crimini, nomen quod eſt in lege cōueniat. Ergo ambigitur, an hoc ſacrilegium ſit. Accuſator, quia de templo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus quia priuatam ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegium, ſed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet. Sacrilegiū eſt ſurripere aliquid de ſacro. Reus ita finiet: Sacrilegium eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterque alterius finitionē impugnat. Ea duobus generibus euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena. Nam illud tertium, niſi ſtultis nō accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat. Falſa eſt, ſi dicas: Equus eſt animal rationale, nam eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autem commune cum alio eſt, deſinet eſſe proprium. Hic reus falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris. Accuſator autem non poteſt dicere falſam rei. Nam eſt ſacrilegium, ſurripere aliquid ſacri. Dicit parum, adijciendum enim †, aut ex ſacro. Maximus autē uſus in approbando refellendoq; fine propriorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ.

Ald. ut finitionem

Ald. quorum nihil accidere, niſi agentis

Sacrilegium. Quæ poſtea a Iuriſconſultis tanquam huiuſce criminis cognitoribus dictum eſt. ſacrilegium eſſe ſurripere rem ſacram de loco ſacro. Is igitur qui abſtulit rem priuatā de ſacro loco, nō ſacrilegium ſed furtum committit.

Ald. eſſe rei.

Ald. ait

Quæ

Quæ tamen omnia,ſicut in cæteris,æquitas confirmat,nonnunquam etiam cõiectura mentis. Etymologia maxime rara eſt. Quid enim eſt aliud tumul tus,niſi tanta pertur batio,ut maior oriatur? Vnde etiam nomen ductum eſt tumultus. Circa propria ac differentia magna ſubtilitas, ut cum quæritur, an addictus,quem lex ſeruire donec ſoluerit iubet,ſeruus ſit. Altera pars finit ita: Seruus eſt,qui eſt iure in ſeruitute. Altera,qui in ſeruitute eſt, eo iure quo ſeruus,aut ut antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit. Quæ finitio, etiamſi † conſtat æquo,niſi tamen proprijs & differentibus adiuuetur,inanis eſt. Dicet enim aduerſarius ſeruire cum ſeruitutem, aut eo iure quo ſeruum. Videamus ergo propria,differentiaq; liberorum: quæ Libro quinto leuiter in tranſitu attigerã. Seruus cũ manumittitur fit libertinus: † addictus, recepta libertate,eſt ingenuus, Seruus inuito domino libertatem non conſequetur,addictus ſoluendo citra uoluntatem domini conſequetur. Ad ſeruũ nulla lex pertinet,addictus legem habet. Propria liberi,quæ nemo habet niſi liber, prænomen,nomen,cognomen,tribum,habet hæc addictus. Excuſſo quid ſit,propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. Id enim agimus, ut ſit cauſæ noſtræ conueniens finitio. Potentiſſima autem eſt in ea qualitas,an amor,an inſania. Huc pertinebunt probationes,quas Cicero dicit eſſe proprias finitionis,ex antecedentibus,conſequentibus,adiunctis,repugnantibus,cauſis, effectis, ſimilibus, de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breuiter autem pro Cecinna Cicero † initia cauſas,effecta,antecedentia, conſequentia complexus eſt. Quid igitur? fugiebãt propter metum? Quid metuebãt? uim uidelicet. † Poteſtis igitur principia negare,cum extrema concedatis? Sed ſimilitudine quoq; uſus eſt. Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducũtur: ut ſi quæratur,an amatorium,uenenũ ſit nec ne,quia uenenum, amatorium non ſit. Illud alterum genus,quo ſit maniſeſtius,adoleſcentibus meis (meos enim ſemper adoleſcentes putabo) hic quoq; fictæ controuerſiæ utar exemxplo: Iuuenes,qui conuiuere ſolebant,conſtituerũt ut in littore cœnarent. Vnius,qui cœnæ defuerat,nomen tumulo quem extruxerãt, inſcripſerunt. Pater eius à tranſmarina peregrinatione cũ ad littus idem appuliſſet,lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe. Hic finitio eſt accuſatoris: Per quem factũ eſt,ut quis perierit,cauſa mortis eſt. Reus eſt qui facit quid ſciens,per quod

Tumultus

Addicti.) qui ob grande æs alienũ, creditoribus in nexum dantur.

diſtat aliquo

Quod nõ ſunt ſuæ uoluntatis, & ab omnibus Reipub. muneribus prohibiti ſerui.

initia

Ald. Poteſtatis

Amatorium φίλτρον

perire homini neceſſe eſſet. Remota finitione accuſatori ſat eſt dicere: Cauſa mortis uos fuiſtis, per uos enim actum eſt ut homo periret, quia niſi uos illud feciſſetis, uiueret. Contrà, non ſtatim per quem factum eſt ut quis periret, is damnari debet, ut accuſator, teſtis, Iudex rei capitalis. Nec undecunq; cauſa fluxit, ibi culpa eſt, ut ſi quis profectionem ſuaſerit, aut ad amicum acceſſerit trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitârit, et is cruditate illic contracta deceſſerit. Nec fuerit in cauſa mortis ſolũ adole- [crudelitas] *ſcentium factum, ſed cruditas ſenis, & in dolore ferendo infirmitas, deniq; ſi fortior fuiſſet aut prudentior, uiueret. Nec mala mente fecerũt, et ille potuit uel ex loco tumulum, uel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monumentũ. Qui ergo puniri debent, in quibus omnia ſunt homicidæ, præter ma-* [Finitio certa.] *num? Eſt interim certa finitio, de qua inter utranq; partẽ conuenit, ut Cice-* [In partition. Oratorijs.] *ro dicit: Maieſtas eſt in imperio atque in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamẽ, an maieſtas minuta ſit, ut in cauſa Cornelij quæſitum eſt. Sed hic etiam ſimilis uideri poteſt finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio eſt qualitas, atq; ad eum potius ſtatũ reducenda, ad cuius* [quidem] *ſorte † quædam uenimus mentionem, ſed & erat ordine proximus locus.*

De Qualitate. Cap. V.

EST autem qualitas alia de ſummo genere, atq; ea quidẽ non ſimplex. Nam & qualis ſit cuiuſq; rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana ſpecie Deus de magnitudine ac numero, quantus ſol, & an unus mundus. Quæ omnia quidẽ coniectura colliguntur, quæ- [angi] *ſtionem tamen habent in eo, qualia ſint. Hæc & in ſuaſorijs aliquando † tractari ſolent, ut ſi Cæſar deliberet, an Britanniã impugnet, quæ ſit oceani natura, an Britannia inſula (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militũ aggredienda, in conſilium ferendum ſit. Eidem qualitati ſuccedunt facienda, ac non facienda, appetenda, uitanda, quæ in ſuaſorias quidem maximè cadunt, ſed in cõtrouerſijs quoq; ſunt frequentia, hac ſola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonſtratiuæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu, factum eſſe conſtat, quale ſit factũ quæritur. Lis eſt omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus cauſæ, aut ſimplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius,*

aut

aut quid æquiſsimũ ſit excutitur. Cum de pœna iudiciũ eſt, à parte eius qui cauſam dicit, aut defenſio eſt criminis, aut immınutoi, aut excuſatio, aut (ut quidam putant) deprecatio. Defenſio longè potentiſsima eſt, qua ipſum factum quod obijcitur, dicimus honeſtum eſſe. Ab dicatur aliquis, quòd inuito patre militârit, honores petierit, uxorẽ duxerit, tuemur quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagoræi κατ' ἀντίληψιν, ad intellectũ id nomẽ referentes: latinè ad uerbũ translatam nõ inuenio, abſoluta appellatur, Sed enim de re ſola quæſtio, iuſta ſit ea, nec ne. Iuſtũ omne continetur natura, uel conſtitutione. Natura, quæ ſecundũ cuiuſq; rei dignitatem: hæc ſunt pietas fides, continentia, & talia. Adijciunt et id quod ſit par, † aduerſum, uerum id nõ temerè intuendum eſt. Nam & uis contra uim, & talia nihil habent aduerſum eum qui prior fecit iniuſtè, & non quoniam res pares ſunt, etiam id eſt iuſtum quod anteceſſit. Illa utrinq; iuſta, eadem lex, eadem conditio, ac forſitan ne ſint quidem paria, quæ ulla parte ſunt diſsimilia. Conſtitutio eſt in lege, more, iudicato, pacto. Alterum eſt defenſionis genus, in quo factum per ſe improbabile, aſſumptus extrinſecus auxilijs tuemur, id uocant † προσληπτικὴν. Latini hoc quoq; non ad uerbum transferunt. Aſſumptiua enim dicitur cauſa. In quo genere fortiſsimum eſt, ſi crimen cauſa facti tuemur, qualis eſt defenſio Oreſtis, Oratio Milonis, ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis noſtra defenſio conſtat eius accuſatione, qui uindicatur, Occiſus eſt, ſed latro: † excæcatus, ſed raptor. Eſt & illa ex cauſis facti ducta defenſio priori contraria, in qua neque factum ipſum per ſe, ut in abſoluta quæſtione defenditur, neque ex contrario facto, ſed ex aliqua utilitate † Reipublicæ aut hominum † multorum, aut etiam ipſius aduerſarij, nonnunquam & noſtra, ſi modò id erit quod facere noſtra cauſa fas ſit, quod ſub extraneo accuſatore & legibus agente prodeſſe nonunquam poteſt, in domeſticis diſceptationibus poteſt. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, ſi malæ tractationis accuſabitur, & patri filius ſi dementiæ cauſa erit, non inuerecundè dicet multum ſua interfuiſſe, in quo tamen, incommoda in tantis melior quàm cõmoda petentis eſt cauſa, quibus ſimilia etiam in uera rerum quæſtione tractantur. Nam quæ in ſcholis abdicatorum, hæc in foro exheredatorũ à parentibus, & bona apud † conſules repetentiũ ratio eſt, quæ illic malæ tractationis, hîc rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuor

† peruerſum

† κατ' ἀντίστασιν & alij κατ' ἀντίθεσιν

† exectus

† Ald. aut malorum

† proconſules Nam conſules pleruncꝙ de grauioribus cognoſce-

bant paulo poſt. ipſe teſtatur, exhæredationem pertinere ad centumuirorum iudicium.

tium factum ſit, quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi peius aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum boni locū obtinet leuius, ut ſi Mancinus fœdus Numantinū ſic defendat, quòd periturus niſi id factū eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις *Græcè nominatur, comparatiuū noſtri uocāt. Hæc circa defenſionem facti, quæ ſi neq; per ſe ipſam, neq; adhibitis alijs auxilijs dabitur, proximum eſt in alium transferre crimen, ſi poſſumus. Ideoq; etiam † in hos qui iam ſcripti ſunt ſtatus, uiſa eſt cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur, ut ſi Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tuliſſe in tribunatu uidetur, miſſum ſe ab Imperatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rem, ut ſi is qui teſtamento quid iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe, hoc †* μετάστασιν *dicūt. Excluſis quoque his, excuſatio ſupereſt, ea eſt aut ignorantiæ, ut ſi quis fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eoq; ingenuo iudicato, neget ſciſſe ſe liberum eum fuiſſe: aut neceſſitatis, ut cum miles ad commeatus diem non affuit, dicit ſe fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoque ſæpe ſubſtituitur culpæ. Nonnunquam malè feciſſe nos, ſed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa & manifeſta exempla ſunt. Idcirco non eſt eorum neceſſaria expoſitio. Sed omnia quæ ſuprà ſcripta ſunt, deerunt, uidendum an minui culpa poſſit, hic eſt ille qui à quibuſdam dicitur fieri ſtatus quantitatis. Sed ea cum ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti conſtituitur. Eóque nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur, ſicut eius quoque quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam et* ποιότητα *&* ποσότητα *dicunt, nos utrunque eadē appellatione unà cōplectimur. Vltima eſt deprecatio, quod genus cauſæ pleriq; negarūt in iudiciū unquam uenire. Quin Cicero quoq; pro Q. Ligario idem teſtari uidetur cū dicit: Cauſas Cæſar multas et quidē tecum, dū te in foro tenuit ratio honorū tuorum. Certè unquā hoc modo, ignoſcite Iudices, errauit, lapſus eſt, nō putauit, ſi nunquā poſt hac, et cætera. In Senatu uerò, et apud populū, et apud Principem, et ubicunq; iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. In qua plurimū ualēt ex ipſo qui reus eſt, hæc tria in uita præcedere, ſi innocens, ſi bene meritus, ſi ſpes in futurū innocenter uicturi, et in aliquo uſu futuri. Præterea ſi uel alijs incōmodis, uel præſenti periculo, uel pœnitentia uideatur ſatis pœnarū dediſſe. Extrà, nobilitas, dignitas, ꝑpinqui, ami-*

Translatio criminis.

Lib. 4. cap. 8 in hoc quod iam ſcriptum ſit, uiſa, &c.

Ald. μετάθεσιν

Imminutio culpæ

Deprecatio.

Pleriq; negarunt. Nam conſenſus Rhetorum non putat in iudicium debere aut poſſe quoque uenire deprecationem.

ci

ci. In eo tamē qui cognoſcit plurimū ponendū, ſi laus eū miſericordis potius, quàm reprehenſio diſſoluti conſecutura eſt. Verum & in iudicijs, etiaſi nō toto genere cauſæ, tamen ex parte magna hic locus ſæpe tractatur. Nam & diuiſio frequens eſt, etiamſi feciſſet, ignoſcendum fuiſſe. Idq; in cauſis dubijs ſæpe præualuit, & epilogi omnes in eadem ferè materia uerſari ſolent. Sed nonnunquam etiam reus hic totius ſummam conſtituit, ſi ex hæredatum à ſe filium pater teſtatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amauerit. Nam omnis hic quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, & Centumuiri tribuere debeant ueniam. Sed etiam in formulis cū pœnariæ ſunt actiones, nos ita cauſam partimur, an commiſſa ſit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi uiderunt, uerum eſt, reum à Iudicibus hoc defenſionis modo liberari non poſſe. De præmijs autem quæruntur duo, an ullo ſit dignus qui petit, an tanto, ex duobus uter dignior, ex pluribus quis digniſſimus. Quorum tractatus ex ipſo meritorū genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum ſiue alleganda, ſiue comparanda erit, ſed perſonam quoque. Nam at multum intereſt, Tyrannum iuuenis occiderit an ſenex, uir an fœmina, alienus an coniunctus. Eſt & ad locum multipliciter, in ciuitate Tyrannis aſſueta an libere ſemper, in arce an domi, & quomodo factum ſit, ferro an ueneno, & quo tempore, bello an pace, an cum depoſiturus eſſet eam poteſtatem, an cū aliquid noui ſceleris auſurus. Habetur in meritis gratia, periculū quoq; ac difficultas. Similiter † liberalitas à quo profecta ſit refert. Nam in paupere gratior, quàm in diuite: dante beneficiū quàm reddente, patre quàm orbo. Item quam rem dederit, et quo tēpore, & quo animo, id eſt, nū in aliquam ſpem ſuā ſimiliter alia. Et ideo qualitas maxima Oratoris recipit opera, quia in utrāq; partē plurimū eſt ingenio loci, nec uſquā tantū affectus ualent. Nā coniectura extrinſecus quoq; adductas frequenter ꝓbationes habet, et argumēta ex materia ſumit, ut quale quicq; uideatur eloquētia opus eſt, hic regnat, imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiūgit. Virginius cauſas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbarū nuptias indicentiū. Nā et iudiciū ferè ſic accidit, inuentiq; ſunt q̄ has materias officiorū uocarēt. Sed alios quoq; nonnunquā leges hæ recipiūt ſtatus, Nā et coniectura eſt aliquando in plerſq; horū, cū ſe uel nō feciſſe, uel bona mēte feciſſe cōtendūt. Cuius generis exēpla ſunt multa. Et

liberta

Qualitas Rhetorū et oratorūofficina

quo minimè uelit is, qui accuſator. Frequentiſſime tamen hæ ſunt quæſtiones, uter maiores cauſas habeat, uter plus induſtriæ, aut uirium ſit allaturus ad accuſandum, uter id fide meliore facturus. Tutela præterea, in quo iudicio ſolet quæri, an alia de re quam de calculis cognoſci oporteat. An fidem præſtare debeat tantum, non etiam conſilium & euentus. Cui ſimile eſt malæ geſtæ procurationis in foro negociorum geſtorum, nam & mãdati actio eſt. Præter hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an ſcriptum ſit, aut hoc, an maleficium ſit, rarò utrunq;. Malæ geſtæ legationis apud Græcos, & ueris cauſis frequens, ubi iuris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere, quàm mandatum ſit liceat, & quo uſq; ſit legatus, quoniam aliæ in renunciando ſunt, ut in eo, qui teſtimonium in Verrem dixerat poſt perlatam legationem. Plurimum tamẽ eſt in eo, quale ſit factum. Reipublicæ læſæ: hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, quid ſit Remp. lædere: &, læſerit'ne an profuerit, & ab ipſo an propter ipſum læſa ſit. In facto tamen plurimum ineſt. Ingrati quoq;, in quo genere quæritur, an is cum quo agitur acceperit beneficium quod rarò negandum eſt: ingratus eſt enim qui negat quantum acceperit, an reddiderit, an protinus cui non reddiderit, ingratus ſit, an potuerit reddere. an id quod exigebatur debuerit, quo animo ſit. Simpliciores illæ iniuſti repudij, ſub qua lege cõtrouerſiæ illud proprium habent, quòd à parte accuſantis defenſio eſt, & defendentis accuſatio. Præterea cum quis rationem mortis in Senatu reddit, ubi una quæſtio eſt iuris, an is demum prohibendus ſit, qui mori uult, ut ſe legem actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæratur uoluntate, ut in controuerſia, quam ſuprà expoſui, in qua de parte patrimonij quarta, quàm pater digniſſimo ex filijs reliquerat, contendunt Philoſophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, ſi orbæ nuptias indicant pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed omnes nec mihi perſequi materias in animo eſt. Fingi enim adhuc poſſunt, nec communes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. †Admiror Flauium, cuius apud me meritò ſumma eſt autoritas, qui cum artem ſcholæ tãtum componeret, tam anguſtè uoluerit materiam qualitatis†terminari. Quantitas quoque (ut frequenter dixi) etiamſi non ſemper tamen ple-

Aldus legit. Hoc tantum admiror Flauius

Ald. terminaſſe

ſtionis modò utor. In utroq; autem genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter ſeipſam, aut propter alteram quæſtionem, aut in ſcripto, aut in uoluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de Legibus dico, idem accipi uolo de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus, omni deniq; ſcripto, idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæſtiones uel ſtatus facimus, ſingulos percurram. Legis poteſtas

De Statu ex ſcripto & uoluntate. Cap. VII

SCripti & uoluntatis frequentiſſima inter conſultos quæſtio eſt, & pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet, quo minus in id ſcholis accidere mirum eſt, ubi etiam ex induſtria fingitur. Eius genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas, & in ea aut uterque ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſarij ſubuertit, ut hic: Fur quadruplum ſoluat, duo ſurripuerunt pariter decem millia; petuntur ab utroque quadragena, illi poſtulant, ut uicena conferant. Nam & actor dicit, hoc eſſe quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. Voluntas quoq; utrinque defenditur, aut cum de altero intellectu certum eſt, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, proſtare cœpit. Prohibetur adoleſcens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum eſt: an eadem huius cauſa ſit, dubium eſt, quia ex hac natus, † & hæc meretrix eſt. Solet & illud quæri, quo referatur quod ſcriptum Ald. antequã meretrix eſſet eſt, de eadem bis ne re ſit actio, † id eſt, hoc bis ad actorem, an ad actionem. Hæc ex iure obſcuro. Alterum genus eſt ex manifeſto, quod qui ſolum uiderunt, hunc ſtatum plani, & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Sed contra ſcriptum tribus generibus occurritur. Vnum eſt, in quo id ſeruari ſemper non poſſe ex ipſo patet. Liberi parentes alant aut uinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia tranſitus & diuiſio, num quiſquis non aluerit, †num hic. Propter hoc proponũt quidam tale genus controuerſiarum, in quo nullũ argumentũ eſt, q, ex lege ipſa peti poßit ſed de eo tantũ de quo lis eſt, quærẽdũ ſit. Peregrinus ſi murũ aſcẽderit, capite puniatur. Cũ hoſtes murũ aſcẽdiſſet, peregrinus eos depulit, petitur ad ſuppliciũ. Nõ erũt item Ald. an

hic ſeparatæ quæſtiones, an quiſquis, an hic, quia nullum poteſt afferri argumentum contra ſcriptum uehementius eo quod in lite eſt, ſed hoc tantum, an ne ſeruandæ quidem ciuitatis cauſa. Ergo *&* æquitate, *&* *uoluntate pugnandum.* Fieri tamen poteſt, ut ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto non poſſe, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium, cum in ipſis uerbis legis reperimus aliquid, per quod probemus aliud legum latorem uoluiſſe, ut in hac controuerſia: Qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum magiſtratus alligauit. Hic quia eſt uerbum in lege, deprehenſus, ſatis etiam ſignificatum uidetur non contineri lege, niſi noxium ferrum.

Ald. ut qui Sed † qui uolũtate nitetur, ſcriptum quoties poterit, infirmare debebit, ita qui ſcriptum tuebitur adiuuare ſe etiam uolũtate tentabit. In teſtamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifeſta ſit, ſcriptum nihil ſit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Craßi, & Scæuolæ fuit contentio. Subſtitutus hæres, erat, ſi Poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceßiſſet. Non eſt natus, propinqui bona ſibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis, ut is non nato filio hæres eſſet, qui mortuo? ſed hoc non ſcripſerat † id quoque quod huic contrarium eſt, accidit nuper, ut eßet ſcriptum quod apparet ſcriptorem noluiße, qui ſeſtertium nummum quinque millia legauerat, cum emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertijs nummis, argenti pondo æquè poſuit, quinque millia remanſerunt. Apparuit tamen quinque pondo dari uoluiſſe, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc † ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto an uoluntate ſtandũ ſit, quæ fuerit ſcribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis an coniecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

Ald. hic

Ald. etiam ſtatu

De Contrarijs legibus. Cap. VIII

Antinomia quæ ſit, explicat Budæus in annotat. in Pandectas

PRoximum eſt de Legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium ſcriptores conſtat, in antinomia duos eſſe ſcripti & uoluntatis ſtatus, neq; immeritò, quia cum lex legi obſtet, utrinq; contra ſcriptum dicitur, & quæſtio eſt de uoluntate: In utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege ſit utendum. Omnibus autem manifeſtum eſt, nunquã eſſe legem legi contrariam iure ipſo, quia ſi diuerſum ius eßet, alterum altero abrogaretur.

*tur, ſed eas caſu collidi et euentu. Colliduntur autem, aut pares inter ſe, ut
ſi optio Tyrannicidæ, & uiri fortis cōparentur, utriq; data quod uelit pe
tendi poteſtate. Hic meritorū, temporis, præmij collatio eſt. Aut ſecum ip
ſe, ut duorū fortium: duorū Tyrannicidarum, †raptarū, in quibus non po* duarum raptarum
*teſt eſſe alia quæſtio, quàm temporis, utra prior ſit, aut qualitatis, utra iu
ſtior ſit petitio. Diuerſæ quoq; leges confligunt, aut ſimiles. Diuerſæ †qui* aut duæ
bus etiam citra aduerſam legem contradici poßit, ut in hac controuerſia Non erat in uetu-ſto codice
*Magiſtratus ab arce ne diſcedat. Vir fortis optato quæ uolet, uel alia nulla
obſtante queri poteſt, an quicquid optarit accipere debeat, et à magiſtra
tu multa dicentur, quibus ſcriptum expugnatur. Si incendium in ar-
ce fuerit, ſi in hoſtes recurrendum, † contra quas nihil opponi po-* Ald. ſimiles cōtra
*teſt, niſi lex altera, Tyrannicidæ imago in gymnaſio ponatur: con-
trà mulieris imago in gymnaſio ne ponatur. Mulier Tyrannum occi-
dit. Nam neq; mulieris imago ullo alio caſu poni poteſt. Neque Tyranni
cidæ ullo alio caſu ſubmoueri. Impares ſunt, cū alteri multa ſunt quæ op
poni poßunt, alteri nihil niſi quod in lite eſt, ut cū uir fortis impunitatem* appetit
*deſertoris †petit. Nam contra legem uiri fortis, ut ſuprà oſtendi, multa di
cuntur, aduerſus deſertores ſcripta non poteſt niſi optione ſubuerti. Item
confeſſum eſt ex utraq; parte ius, aut dubium. Si confeſſum eſt, hæc ferè
quæruntur: Vtra lex potentior, ad Deos pertineat, an ad homines, Rem-
publicam an priuatos, de honore an de pœna, de magnis rebus ac de par-
uis, permittat an uetet, an imperet. Solet tractari & utra ſit antiquior, et* quomodo
*uelut potentißima, utra minus perdat. ut in deſertore & uiro forti, † quod
illa non occiſo, lex tota tollatur, occiſo ſit reliqua uiro forti alia optio.
Plurimum tamen eſt in hoc, utrum fieri ſit melius atq; æquius, de quo nihil
præcipi niſi propoſita materia poteſt. Si dubium, aut alteri, aut inuicē u-
triq; de iure ſit controuerſia, ut in re tali: Patri in filium, patrono in liber
tum manus iniectio ſit, liberti hæredem ſequuntur. Liberti filium quidā fe
cit hæredem inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris
illi fuiſſe, quia ipſe in manu patroni fuerit. Duplices leges ſicut duæ colli-
dūtur ut †nothus ante legitimum natus, legitimus ſit: poſt uerò legitimum* Ald. an nothus
*tantum ciuis. Quod de legibus, idem de Senatuſconſultis dictū: quæ ſi aut
inter ſe pugnent, aut obſtent legibus, non tamen aliud ſit eius ſtatus nomen.*

De Syllogiſmo, ſeu Ratiocinatione. Cap. IX

Syllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & uoluntati, quia ſemper pars in eo altera ſcripta nititur. Sed hoc intereſt, quod illic contra ſcriptum dicitur, hic ſuper ſcriptum, illic qui uerba defendit hoc agit, ut fiat utiq; quod ſcriptum eſt, hic †ne aliud quàm ſcritum eſt. Eius nonnulla etiam cũ finitione †cõiunctio. Nam ſæpe ſi finitio infirma eſt, in Syllogiſmum delabitur. Sit enim lex. Venefica capite puniatur. †Sæpe ſeparanti amatorium dedit, eundem repudiauit: per propinquos rogata ut rediret, non eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier ueneficij rea eſt. Potiſsima eſt actio dicentis amatorium uenenum eſſe, id erit finitio: quæ ſi parũ ualebit, fiet ſyllogiſmus, ad quem uelut remiſſa priore contentione ueniemus an perimde puniri debeat, ac ſi uirum ueneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt id quod incertum eſt, quod quoniam †ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has ferè ſpecies uenit: An quod ſemel ius eſt, idem & ſæpius. Inceſti damnata, & præcipitata de ſaxo uiua repetitur. An quod in uno, & in pluribus. Qui duos uno tempore Tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè & poſtea. Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte. Aratrum accipere pignore non licet, uomerem accepit. An quod in parte, idem in toto. Lanas uehere Tarento non licet, oues uexit. In his ſyllogiſmus ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautum eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta, lex eſt: & rapta optionem petit, et in oue lanæ ſunt: ſimiliter alia. Sed quia reſpõderi poteſt, non eſt ſcriptũ, ut bis præcipitetur damnata, aut quãdocunq; rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, †ex eoq; manifeſtũ colligitur quod dubium eſt, Maioris pugnæ eſt, ex ſcripta ducere quod ſcriptum non eſt, an quia hoc & hoc. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quæruntur: An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendum: An id de quo agitur, ei de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autem & natus eſt, & par, & maius. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an etſi parum cautum eſt, hac ſit utendum. In utro-

que

nequicquam Ald. cognatio

Sæpe per ſcrutandi ira uulgo, habetur cum in optimo quodam exemplari lectum, ſit, ſæpe ſeparanti. Nec inauditũ eſt, ſæpe rationem pro diuortio non modo ſumi, ſed pro contẽtione illa animorũ quæ in cauſa eſt, ut haud bene conueniat ſubinde in coniugio

Ald. ratione

Ald. ex eo quod

Culeo in ſui.) pœnæ genus erat, quo parricidæ plectebãtur. Initio enim ſanguineis uirgis cedebantur, demũ culeo cum cane, ſimia & gallo concluſi in mare proijciebantur.

que de uoluntate legum latoris, ſed de æquo tractatus potentiſsimi.

De Ambiguo, ſeu Amphibologia. Cap. X

AMphibologiæ ſpecies ſunt innumerabiles, adeo ut Philoſophorū quibuſdam nullum uideatur eſſe uerbum, quod non plura ſignificet genera admodum pauca. Aut enim uocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio eſt ὁμωνυμία dicitur: ut gallus, utrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt: & Aiax, Telamonis an Oilei filius. Verba quoque quædam diuerſos intellectus habent, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipuè ex teſtamentis cum de libertate, aut etiam de hæreditate contendunt hi, quibus idem nomen eſt, aut quid ſit legatum quæritur. Alterum eſt, in quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſio, ut ingenua, & armamentum, & coruinum. Ineptæ ſanè cauillationes, ex qua tamen Græci controuerſias ducunt. Inde αὐλητρὶς illa uulgata cum quæritur, utrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex cōpoſitis, ut ſi quis corpus ſuum in occulto loco poni iubeat, †circaq; monumentum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerum, ut ſolet, leget, †ſit littus hoc cultum. Sic apud Græcos contendit λέων & πανταλέων cum ſcriptura dubia eſt, bona omnia λέοντι an bona πανταλέοντι relicta ſint. In coniunctis plus ambiguitatis eſt. Fit autem per caſus: ut:

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Per collationem, ubi dubium eſt quid quò referri oporteat, ac frequentiſsimè cum quidem quod medium eſt. utrinq; poſſit trahi, ut de Troilo Vergilius: Lora tenens tamen. Hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt. Vnde controuerſia illa: Teſtamēto quidem iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentem. Quæritur, ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis: Quinquaginta, ubi erant centum occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt. Vnde eſt controuerſia: Hærus meus uxori meæ dare damnas eſto argenti, quod elegerit pondo centum. Vter eligat quæritur. Verum id

Homonyma unius dictionis ſignificationes plures,

αὐλητρὶς coniūctim ſeu compoſitum, ſignificat tibicinam, diuiſus, ſeu non compoſitum aula ter notat.

circa quod ſit littus occaſione cultum

Oraculum erat dubium, cuius meminit Cic. in Offici.

Ald. collocatione

Damnas eſto.) Forma loquēdi pecul

us apud iureconſul tos, pro eo q̄ eſt κατὰ μυνκοτὴν damnatus

quod ex his primum eſt mutatione caſuum, ſequens diuiſione uerborum, aut translatione emendatur, tertium adiectione. Accuſatiui geminatione facta amphibologia ſoluitur ablatiuo, ut illud: Lachetem audiui percuſiſſe Demeam, fiat à Lachete percuſſum Demeam. Sed ablatiuo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibologia.

Cœlo decurrit aperto.

Ald. eſt Adiectionalis

Vtrum per apertum cœlum, an cum cœlum apertum † eſſet. Diuiſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde auream haſtam, uel ſtatuā auream, deinde haſtam. † Adiectio talis eſt: Argentum quod elegerit ipſe, ut hæres intelligitur: uel ipſa, ut uxor. Adiectione facta amphibologia quælis ſit, non flentes illos deprehendimus, detractione ſoluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi eſt id quod quò referatur dubium eſt, & ipſum eſt ambiguum: Hæres meus dare illi damnas eſto omnia ſua. In quod genus incidit Cicero, loquens de C. Fannij ſoceri inſtituto. Quem quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt. Productio quoque in ſcripto, & corruptio in dubio relicta, cauſa eſt ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim oſtendit breuis ſecunda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadem ſyllaba producta caſu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas perſequi nihil neceſſe. Nec refert quomodo facta ſit amphibologia, aut quo reſoluatur. Duas enim res ſignificari manifeſtum eſt, & quod ad ſcriptum uocem'ue pertinet, ut utranque par eſt partem. Ideoq; fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu uocem ipſam ad noſtram partem conemur uertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibologia non eſt. Amphibologiæ autem omnis in his erit quæſtio, aliquando uter ſit ſecundum naturam magis ſermo, ſemper utrum ſit æquius. utrum is qui ſcripſit ac dixit, ſic uoluerit: quarum in utranq; partem, ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus præceptū eſt.

Quæ

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas. Cap. XI.

Est autem quædã inter hos ſtatus cognatio, Nã et in finitione quæ ſit uoluntas nominis quæritur, et in ſyllogiſmo, qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, quo ſpectatur quid uoluerit ſcriptor, et ex cõtrarijs legibus duos eſſe, ſcripti et uolũtatis ſtatus apparet. Rurſus et finitio quodãmodo eſt amphibologia, cũ † in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptũ et uoluntas habet in uerbis uocis quæſtionẽ, q, idem in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidã ſcriptũ & uoluntatẽ eſſe † dixerũ. Alij in ſcripto, et uolũtate amphibologiã eſſe quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt: Aliud eſt enim obſcurũ ius, aliud ambiguũ. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionẽ habet generalẽ, et quæ eſſe etiã citra complexũ cauſæ poßit. Scriptũ, et uoluntas de eo diſputat uerbo, quod eſt in lege. Syllogiſmus de eo quod nõ eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahit. Legũ contrariarũ ex diuerſo pugna eſt. Neq; immeritò recepta eſt à doctißimis hæc differentia, et apud plumos ac prudentißimos durat. Et de hoc quidẽ genere † diſpoſitionis, etiamſi non omnia tradi, tamen aliqui potuerunt. Sunt alia, quæ niſi propoſita de qua dicendum eſt materia, uiam dicendi nõ præbeant. Non enim cauſa uniuerſa in quæſtionẽs ac locos diducenda eſt. Sed hæ ipſæ partes habent rurſus ordinem ſuum. Nam & in proœmio primum eſt aliquid, & ſecundum, ac deinceps, Et quæſtio omnis, ac locus habet ſuam diſpoſitionem, ut theſeis etiam ſimplices. Ac ſi fortè ſatis erit diuidendi peritus, qui controuerſiam in hæc deduxerit, an omne præmium uiro forti dandum ſit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta ſit, an hæc: deinde cum fuerit de prima quæſtione dicendum, paßim, & ut quicq; in mentem ueniet, miſcuerit, non primum in ea ſcierit eſſe tractandum. Verbis legis ſtandum ſit, an uoluntate, huius ipſius particulæ aliquod initium fecerit. Deinde proxima ſubnectens ſtruxerit orationem, ut pars hominis eſt manus, eius digiti, illorum quoq; articuli. Eſt & hoc, quod ſcriptor demonſtrare non poßit, niſi certa, definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimò centum ac mille in re finita atq; materia? Præceptoris eſt, in alio atque alio genere quotidie oſtendere quis ordo ſit rerum, & quæ copulatio, ut paulatim fiat uſus, & ad ſimilia

Q   *tranſitus*

ad duas partes diducantur

duxerunt

diſceptationis

tranſitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non poſſunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura ſunt, adumbrare didicit? Sed percepta ſemel mutandi † *imitandi ratione aſſimulabit quicquid acceperit. Quis enim non faber uaſculum aliquod, quale nunquam uiderat, facit? Quædam uerò non docentium ſunt, ſed diſcentium. Nam & Medicus quid in quoque ualetudinis genere faciendum ſit, quid quibuſque ſignis prouidendum, docebit. Vim ſentiendi, pulſus uenarum caloris motus, ſpiritus meatum, coloris diſtantiam, quæ ſua cuiuſque ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum cauſis deliberemus, cogitemusq; homines ante inueniſſe artem, quàm docuiſſe. Illa enim potentiſſima, quæq; uerè dicitur œconomica totius cauſæ diſpoſitio, quæ conſtitui niſi uelut in re præſenti non poteſt Vbi aſſumendum procœmium, ubi omittendum, ubi utendum expoſitione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendum, ubi more Homerico à medijs uel ultimis, ubi omnino non exponendum, quando à noſtris, quando ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus, quando à firmiſſimis probationibus, quando à leuioribus, quando in cauſa proponendæ procœmijs quæſtiones. Qua præparatione præmuniendæ, quid Iudicis animus accipere poſſit ſtatim dictum, quò paulatim deducendus. Singulis, an uniuerſis opponenda refutatio. Reſeruandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus. De iure prius, an de æquitate dicendum. An anteacta crimina, an de quibus iudicium eſt, prius obijcere, uel diluere conueniat. Si multiplices cauſæ erunt, quis ordo faciendus, quæ teſtimonia, tabulæ'ue cuiuſque generis in actione recitandæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partientis ad caſus præliorum, retinentis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendas'ue urbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari denique, ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui affuerint natura, doctrina, ſtudium. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore ſit diſertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum eſt, facienda ſua cuique uis, uſus, ſua ratio, non reſpiciendum ad hæc, ſed in promptu habenda, neque tanquam tradita, ſed tanquam innata. Nam uiam demonſtrare † uelociter ars poteſt, ſi qua eſt, uerum ars ſatis præſtat, ſi copias eloquentiæ ponit in medio.* docitas poteſt *Noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partium eſt demum diſpoſitio. Et in his ipſis*

More Homerico.) quod poeticus mos autori Homero, hoc ſibi tribuat ut in diſpoſitione ac ordine parum admodum ſolicitus ſit

ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius, qui non modò ut ſint ordine collocati, elaborandum eſt. ſed ut inter ſe iuncti, atque ita cohærentes, ne commiſſura pelluceat, corpus ſit non membra, quod ita continget, ſi & quid quaq; conueniat uiderimus, et ui uerba uerbis applicemus, nõ pugnantia, ſed quæ inuicem complectentur. Ita res non diuerſæ diſtantibus ex locis, quaſi inuicem ignotæ collidentur, ſed aliqua ſocietate cum prioribus ac ſequentibus, copulas tenebunt, ac uidebitur non ſolũ compoſita oratio, ſed etiam continua. Verũ longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FAB. QVINT. LIBRI SEPTIMI FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM

Oratoriarum Liber Octauus

Procœmium.

HIS ferè quæ in proximos quinq; Libros collata ſunt, ratio inueniendi atq; inuenta diſponendi continentur, quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummam ſcientiæ nececeſſarium eſt, ita incipientibus breuius, ac ſimplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate inſtitutionis, tam numeroſæ atque perplexæ deterreri ſolent, aut eo ſolent, aut eo tempore quo præcipuè † alenda ingenia, atq; indulgentia quadam nutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur. colenda *Aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur, aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſſimè fuerint. Via tamen opus eſt primum incipientibus, ſed ea plana, & cum ad ingrediendum tum ad demonſtrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat demum in præſentia quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim diſcipuli quo † duxeris. Mox cum robore diſcendi accreſcet etiam eruditio. Iidem primo ſolũ* uexeris

iter credant eſſe, in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neq; obſcura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ ſcriptores di uerſis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiuſce tractatu difficilius eſt iudicare quid doces, quàm cum iudicaris, docere: præcipueq; in duabus his partibus perquàm ſunt pauca, circa quæ ſi is qui inſtituetur non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum.

ἀνακεφαλαίωσις eorum omnium quæ hactenus tradita ſunt

Nempe enim plurimum in hoc laboris exhauſimus, ut oſtenderemus Rhetoricen bene dicendi ſcientiam, & utilem, & artem, & uirtutem eſſe. Materiam eius, res omnes de quibus dicendum eſſet, tum & eas in tribus ferè generibus, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porrò omnem conſtare rebus & uerbis, in rebus intuendam eſſe inuentionem, in uerbis elocutionem, in utriſq; collocationem, quæ memoria cōplecteretur,

Oratoris officium

actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum expoſitio & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem caſum, ſed maximè tamen in ingreſſu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroque ſit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere.

Quæſtionum diuiſio

Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria eſſe quærenda, an ſit, quid ſit, quale ſit. His adijciebamus, demonſtratiuam laude ac uituperatione conſtare. In ea quæ ab ipſo, de quo diceremus, quæ poſt eum acta eſſent, intuendum. Hoc opus tractatu honeſtorum, utiliumq; conſtare. Suaſorijs accedere tertiam partē ex coniectura, poſſet ne fieri, & an eſſet futurum, de quo deliberaretur. Hic

Iudicialium cauſarum diuiſio

præcipuè diximus ſpectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium cauſarum alias in ſingulis, alias in pluribus controuerſijs conſiſtere, & in quibuſdam ſufficere modò intentionem, modò depulſionem. Porrò depulſionem omnem inficiatione duplici, factum'ne, et an hoc factum eſſet, præterea defenſione ac translatione conſtare. Quæſtionem, aut ex facto, aut ex ſcripto eſſe. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate: Scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum cauſarum, tum actionum inſpici ſoleat, quæq; aut ſcripti, & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legem contrariarū ſpecie continetur. In omni porrò cauſa iudiciali quinque eſſe partes, quarum exordio conciliari audientem, narratione cauſam

proponi

proponi, confirmatione roborari, refutatione diſſolui, peroratione aut memoriam Iudicis refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, reſolui Iudices oportet, adiecimus. Acceßit ratio diuiſionis. Credere modò qui diſcet, uelut certam quandam uiam eſſe, in qua multa etiam ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſa natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inuenta à præceptoribus, quàm cum fierent, obſeruata eſſe uideantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ ſequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes Oratores conuenit, difficillimam, Nam & M. Antonius, cuius ſuprà habuimus mentionem, ait à ſe diſertos uiſos eſſe multos, eloquentem autem neminem. Diſertis ſatis putat dicere quæ oporteat: Ornatè autē dicere proprium eſſe eloquentißimi. Quæ uirtus, ſi uſque ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo † certum eſt & in his, & in prioribus eam deſyderatam, quia difficilima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris. Ideoq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit, quod cum meritò feciſſe, etiam ipſo rei, & de qua loquimur, nomine palàm declaratur. Eloqui enim, hoc eſt, omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, ſine quo ſuperuacua ſint priora, & ſimilia gladio condito, atque intra uaginam ſuam hærenti. Hoc itaque maximè docetur, hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt, hoc ſtudium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maximè Oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicenda alia alijs potiora. Neq; enim Aſiani, aut quocunque alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt, neque quos aridos uocamus, ſtulti aut in cauſis cæci fuerunt, ſed his iudiciū in eloquendo ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitium, & uirtutem eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborum. Occurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeßionem meam reſiſtam his, qui omiſſa rerum (qui nerui ſunt in cauſis) diligentia, quodam inani circa uoces ſtudio ſeneſcunt, idq; faciunt gratia decoris, quod eſt in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum: ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex iiſdem his ſpeciem accipiunt ex quibus ui-

tum eſt & his, & prioribus etiam deſyderata

Eloqui.

res. Nanque & colorata & aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt, ſed eadem ſi
[ipſa forma laborem & cultus conceſſos æque magnificos addit hominibus. ut Græci uerſus teſtatum eſt autoritate.] *quis uulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt † ipſo formæ la-*
bore. Et cultus conceſſus atq; magnificus addit hominibus, ut Græco uerſu
teſtatum eſt, autoritatem: at muliebris & luxurioſus, non corpus exor-
nat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida & uerſicolor quorun-
qam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo uerborum habitu ueſtiuntur. Cu
dam ergo uerborum, rerum uolo eſſe ſolicitudinem: nam plerunque opti-
ma rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquã
lateant ſemper, ſeq́; ſeducant. Ita nunquam putamus circa id eſſe, de quo di
cendum eſt, ſed ex alijs locis petimus, et inuentis uim afferimus. Maiore ani
mo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, et
capillum reponere, non exiſtimabit ad curã ſuam pertinere. Sed euenit ple-
[Ald. ut in hac] *runq; † ut hac diligentia deterior etiã fiat oratio. Primum, quia ſunt opti-*
ma minimè accerſita, & ſimplicibus, atque ab ipſa ueritate porfectis ſimi-
lia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atq; compoſita uideri etiam uo-
lunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt propter id, quòd ſenſus
obumbrant, & uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod rectè di
cĩ poteſt, circumimus amore uerborum & quod ſatis dictum eſt repetimus,
& quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & pleraq; ſignificare melius
putamus quàm dicere. Quid? quòd nihil iam proprium placet, dum parum
creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſſimo quoq; Poëtarum
fuguras ſeu translationes mutuamur, tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad
intelligendos nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero præceperat, in
[De Orat. 1 prolog] *dicendo uitium uel maximum eſſe, à uulgari genere orationis, atque à con-*
[Ald. ſenſus abhorrere] *ſuetudine cõmuni † abhorrere. Sed ille durus atque ineruditus, nos melius,*
quibus ſordent omnia quæ natura dictauit, qui non ornamenta quærimus,
ſed lenocinia. Quaſi uerò ſit ulla uerborum, niſi rei coherentium, uirtus,
quæ ut propria ſint & dilucida, & ornata, & aptè collocentur, ſi tota uita
laborandum eſt, omnis ſtudiorum fructus amiſſus eſt. Atq; pleroſque uideas
hærentes circa ſingula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant ac
dimetiuntur. Quæ ſi id circo fierent, ut ſemper optimis uterentur, abomi-
nanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & curſum dicendi refrenat, & calo-
rem cogitationis extinguit mora et diffidentia. Miſer enim, et (ut ſic dicam)

paupe

pauper Orator eſt, qui nullum uerbum æquo animo perdere poteſt. Sed ne
perdet quidam, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione
multa, & idonea copioſam ſibi uerborum ſupellectilem compararit, et huic
adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione plurima ro-
borarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Nanque & hoc qui fe-
cerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente,
& acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nanque iſta quærendi, iudican-
di, cõparandi anxietas, dum diſcimus adhibenda eſt, non cum dicimus. Alio
quin ſicut qui patrimonium non pararunt ſubinde quærunt, ita in oratione
qui non ſatis laborarũt, ſi præparata uis dicendi nõ fuerit, erunt inofficioſi,
non ut requiſitis reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideantur.
Atque ut umbra corpus ſequitur, tamen in hac ipſa cura eſt † aliquid ſatis alieni
cum latina, ſignificantia, ornata, tum aptè ſint collocata, quid amplius
laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingu-
lis penè ſyllabis commorandi, qui etiam cum optima ſint reperta, quærunt
aliquid quod ſit † maximè antiquũ, remotum, inopinatum, nec intelligunt
iacere ſenſus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutio- Ald. magis
nis quammaxima, dum ſciamus tamen nihil uerborum cauſa eſſe faciendum,
cum uerba ipſa rerum gratia ſint reperta, quorum ea ſunt maximè proba-
bilia, quæ ſenſum animi noſtri optimè promunt, atque in animis Iudicum
quod uolumus efficiunt. Ea debent † præſtare ſine dubio, & admirabilem, efficere
& iucundam orationem. Verum admirabilem non ſic quomodo prodigia
miramur, & iucundam orationem non deformi uoluptate, ſed cum laude
ad dignitatem coniuncta.

Quæ in elocutione ſpectanda. Cap. I

IGITVR quã Græci φράσιν uocant, Latinè dicimus elo φράσιν
cutionẽ, eam ſpectamus uerbis aut ſingulis, aut cõiunctis.
In ſingulis intuendũ eſt. ut ſint latina, perſpicua, ornata,
ad id quod efficere uolumus accõmodata. In cõiunctis, ut
emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione
latinè atq; emendatè loquendi fuerũt dicendi, in Libro primo, cũ de Gram-
matice loqueremur, executi ſumus. Verũ illic tantũ ne uitioſa eſſet, præcepi

mus,hic alienũ non eſt admonere,ut ſint quamminimè peregrina & externa. Multos enim quibus loquendi ratio nõ deſit inuenias,quos curioſè potius
Theophraſtus *loqui dixeris quàm latinè,quo modo & illa Attica anus Theophraſtum, hominem alioqui diſertiſsimũ,annotat unius affectatione uerbi, hoſpitẽ dixit, nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit,quàm quòd nimium Atti-*
Patauinitas Liuij. *cè loqueretur. Et in T. Liuio miræ facundiæ uiro,putat ineſſe Pollio Aſinius*
alumna urbis eſſe debent *quandam Patauinitatem. Quare ſi fieri poteſt, & uerba omnia, & uox huius † alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plana uideatur, non ciuitate donata.*

De Perſpicuitate Cap. II.

PErſpicuitas in uerbis præcipuam habet proprittatem, ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt ſua cuiuſque rei appellatio,qua non ſemper utimur. Nam & obſcœna uitabimus, & ſordida,& humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo, non mediocriter quidam errare ſolent, qui omnia quæ ſunt in uſu, etiamſi cauſæ neceſſitas poſtulet, reformidant,
herbaſſe, non habent pleraque exemplaria, quod tamẽ additum mirũ in modum iuuat intellectum *ut ille qui in actione Ibericas herbas † herbaſſe ſe ſolo nequaquam intelligenter dicebat,niſi irridens hanc uanitatem Caſsius Seuerus Spartum eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus Orator duratos muria piſces, nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id quod uitabat. In hæc autem*
De ſparto cur Hiſpanica herba, lege apud Gel. lib. 16.cap.3 *proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſque rei utitur, nulla uirtus eſt,atque ei contrarium eſt uitium, id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur,quale eſt:*

Tantum ſperare dolorem.

Aut quod in oratione Dolobellæ emendatum à Cicerone annotaui,mortem
nomina de comice *ferre,aut qualia † nunc laudantur à quibuſdam,quorum eſt,† de cruce uerba ceciderunt. Non tamẽ quicquid non erit propriũ, protinus et improprij uitio laborabit. Quia primum omnium multa ſunt,& Græcè & latinè,nõ denominata. Nam & qui iaculum emittit,iaculari dicitur. Qui pilam aut ſudem,appellatione priuatim ſibi aſsignata caret,et ut lapidare quid ſit manifeſtum,ita glebarum teſtarumq; iactis nõ habet nomen. Vnde abuſio,quæ*
Figuræ dictionis neceſſariæ *κατάχρησις dicitur neceſſaria. Translatio quoque, in qua uel maximus eſt*

eſt † ornatus, uerba non ſuis rebus accommodat. Quare proprietas non ad Ald. orationis ornatus
nomen, ſed ad uim ſignificandi refertur, nec auditu, ſed intellectu perpen-
denda eſt. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ ſunt eiuſdem
nominis, id unde cætera ducta ſunt, ut uortex eſt contorta in ſe aqua, uel
quicquid aliud ſimiliter uertitur. Inde propter flexum capillorum, pars
ſumma capitis, & ex hoc quod eſt in montibus eminentiſsimum. Rectè, in
quam, dixeris hæc omnia uertices, propriè tamen, unde initium eſt. † Sic
ſoleæ, et turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cum res
communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen fune
bre propriè nænia: & tabernaculum ducis, auguſta'e. Item quod commu
ne eſt, & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbē,
Romam accipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra, cum ſint ur-
bes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurum & argentum, quàm æs
Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus Oratoris † inſpicitur. At illud conſpicitur
iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modò ſolet, ut
propriè dictum id ſit, quo nihil inueniri poſsit ſignificantius, ut Cato di-
xit C. Cæſarem ad euertendam Remp. ſobrium acceſsiſſe: ut Vergilius,
Deductum carmen: & Horatius, Acrem tibiam, Annibalemq; dirum. In
quo modo illud quoq; eſt à quibuſdam traditum proprij genus ex appo-
ſitis, quæ epitheta dicuntur, ut dulce muſtum, & cum dentibus albis, de
quo genere alibi dicendum eſt. Etiam quæ bene translata ſunt, propria
dici ſolent. Interim autem quæ ſunt in quoq; genere præcipua, proprij lo
cum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes, cũctator eſt
appellatus. Poſſunt uideri uerba, quæ plus ſignificant quàm eloquuntur,
in parte ponenda perſpicuitatis. Intellectum enim adiuuant. Ego autem li Emphaſis
bentius Emphaſim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelliga
tur efficit, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit in uerbis etiam ab u-
ſu remotis, ut ſi commentarios quis pontificum, & uetuſtiſsima fœdera, In antiquarios inuehitur.
& exoletos ſcrutatus autores, idipſum petat ex his, ut quæ inde contraxe
rit, † non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut Ald. quæ non intelligantur
quædam ſoli ſcire uideantur. Fallunt etiam uerba, uel regionibus quibuſ-
dam magis familiaria, uel artium propria: ut Attabulus uentus, et nauis ſac Atabulus,) apud Horat. Incipit ex
caria, & in malacho ſanum, quæ uel uitanda apud Iudicem ignarum ſig- illo montis Apu-

 niſi-

Ita notos Oſtentare mihi quos torret Atabulus

nificationum earum, uel interpretanda ſunt, ſicut in his quæ homonyma dicuntur, ut taurus animal ſit, an mons, an ſignum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum, non intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, ut eum proſequi nõ poßit intentio, nec traiectione tam tardus, ut hyperbaton finis eius differatur, Quibus adhuc peior eſt mixtura uerborum, qualis in illo uerſu:

Aeneid. 1

Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras.

Etiam interiectione, qua & Oratores & Hiſtorici frequenter utuntur, ut medio ſermone aliquem inſerant ſenſum, ut impediri ſolet intellectus, niſi quod interponitur breue eſt. Nam Vergilius illo loco, quo pullũ equinum deſcribit, cum dixiſſet:

Georg. 3

Nec uanos horret ſtrepitus.

Compluribus inſertis, alia figura quinto demum uerſu redit:

Si qua ſonum procul arma dedere.

Stare loco neſcit.

Amphibologia omnibus modis uitanda

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolum, de cuius genere ſuprà dictum eſt, quæ incertum intellectum facit: ut Chremetem audiui percuſſiſſe Demeam, ſed illa quoq;, quæ etiamſi turbare non poteſt ſenſum, in idem tamen uerborum uitium incidit, ut ſi quis dicat, uiſum à ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiamſi librum ab homine ſcribi pateat, malè tamen compoſuerat, feceratq; ambiguum quantum in ipſo fuit, Eſt etiam in quibuſdam turba inanium uerborum, qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate, quæ dicere uolunt, ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili iungentes, miſcentesq; ultrà quàm ullus ſpiritus durare poßit, † extẽdunt. In hoc malum etiam à quibuſdam laboratur, neq; id nouum uitium eſt, quum iam apud Titum Liuium inueniam fuiſſe præceptorem aliquem, qui diſcipulos obſcurare quæ dicerent, iuberet, græco uerbo utens σκότισον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio: tanto melior, ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis æmuli, neceßaria quoq; orationi ſubtrahunt uerba, & uelut ſatis ſit ſcire ipſos quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego ocioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio intelligit.

excedunt

σκότισον, hoc eſt, obſcurus eſto.

Quidam

Quidam emutatis in peruerſum dictis, de figuris idem uitium conſequuntur. Peßima uero ſunt ἀδιανόητα. hoc eſt, quæ uerbis aperta, occulto ſenſu ſunt: ut conductus eſt cæcus ſecus uiam ſtare, & qui ſuos artus morſu laceraßet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe. Ingenioſa hæc & fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur, perficiunt. At peruaſit quidem iam multos iſta perſuaſio, ut id iam demum eleganter, atq; exquiſitè dictum putent, quod interpretandum ſit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata hæc, quæ cum intellexerint acumine ſuo delectantur & gaudent, non quaſi audiuerint, ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitas, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neq; deſit, neque ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam rerum perſpicuitas quo modo præſtanda ſit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio eſt in omnibus. Nam ſi neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta, quia idipſum conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionem, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumen, ſed multis cum frequenter cogitationibus auocari, niſi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animũ eius oratio, ut ſol in oculos, etiamſi in eam non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere poßit, ſed ne omnino poßit non intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe, quæ non ſatis percepiſſe eos qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt, qua cauſa ad planiora, & cõmunia magis uerba deſcendimus, cum idipſum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè feciſſe ſimulamus.

Hoc eſt quæ ſi introſpecta fuerint in uerbis clara ſed ſenſu obſcura ſunt

De Ornatu. Cap. III.

VEnio nunc ad ornatum, in quo ſine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus ſibi indulget Orator. Nam emendatè quidem, ac dilucidè dicentium, tenue præmium eſt, magisq́; uitijs carere, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus eſſe uidearis. Inuentio cum imperitis ſæpe communis, diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt, † & quæ ſunt artes altiores, plerũq; occultãtur, ut artes ſint. Deniq; omnia hæc ad utilitatem

ſed

tem cauſarum ſolam referenda ſunt. Cultu uerò atq; ornatu ſe quoq; commendat ipſe qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uerò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modò, ſed etiam fulgentibus armis præliatus in cauſa eſt Cicero Cornelij, †qui non aſſecutus eſſet docendo Iudicem tantum, & utiliter demum ac latinè perſpicueq; dicendo, ut populus. Rom. *admirationem ſuam non acclamatione tantum, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, et autoritas expreſſit illum fragorem. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem, ſi uſitata, & cæteris ſimilis affuiſſet oratio. Atq; ego illos credo qui aderant nec ſenſiße quid facerent, nec ſponte iudicioq; plauſiſſe, ſed uelut mente captos, & quo eßent in loco ignaros, erupiſſe in hunc uoluntatis affectum, Sed ne cauſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credũt, plerunq; ipſa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tã nos confunderent, ſi uis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur.* Recteq; Cicero *his ipſis ad Brutum uerbis quadam in epiſtola ſcribit: Nã eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudicio. Ariſtoteles quoq; eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus (licet enim repetere) uirilis, fortis, & ſanctus ſit, nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorẽ †amet, ſanguine & uiribus niteat. Hoc autẽ adeò uerum eſt, ut cũ in hac maximè parte ſint uicina uirtutibus etiã qui uitijs utũtur, uirtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum eße cultè dicentibus. Non nego hanc eſſe uirtutem, ſed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & uiolas, & amœnos fontes †ſcaturientes, quàm ubi plena meßis, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanum, & tonſas myrtos, quàm †maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid eßent, ſi aliud nihil haberent? Nullis'ne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat? Nam & ego in ordinem, certaq; interualla meas arbores redigam. Quid enim quæſo illo quicunce ſpecioſius, quid in quamcunq; partem ſpectaueris rectius†? Sed protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant. Oleæ cacumina in altum exurgentia*

cum aſſecutus eſſet dicendo ut P. R. admirationem ſuam, nõ acclamatione tantum, ſed etiam plauſu confiteretur.

habeat Ald. manet

Ald. ſurgentes

maritimam

Ald. eſt

tūa ferro coercebo, in orbem ſe formoſius fundet, et protinus fructū ramis pluribus feret. Decētior equus, cuius aſtricta ſunt ilia, ſed idē uelocior. Pulcher aſpectu† ſi athleta, cuius lacertos exercitatio expreßit, idem certa- Ald. ſic *mini paratior. Nunquam †uera ſpecies ab utilitate diuiditur, Sed hoc qui* uero *dē diſcernere modici iudicij eſt, illud obſeruatione dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe uariatus. Atq; ut à prima diuiſione ordiar: non idem demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſis conueniet. Nanq; illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam petit audientium uoluptatem, ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatūq; orationis exponit, ut qui non inſidietur, nec ad uictoriam, ſed ad ſolum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententijs populare, uerbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compoſitione elaborataum. uelut inſtitor quidam eloquentiæ intuendum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Propterea nō debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta uerſantur, de uerbis eße ſolicitus, Neq; hoc eo pertinet, ut in his nullus ſit ornatus. ſed uti preßior & ſeuerior, eo minus confeßus. præcipuè ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus populus concitatius, & in iudicijs publicæ, capitalesq; cauſæ poſcunt diligentius. & accuratius dicendi genus. At priuatum cōſilium, cauſasq; paucorum, ut frequenter accidit calculorum, purus ſermo, & dißimilis curæ, magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam †periodis poſtulare, aut circa ſtillicidia affici,* oratione periodis conſuta poſtulare. *aut in mancipij redbibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus quam perſpicuitas, aut in ſingulis uerbis eſt, aut in pluribus poſitus, quid ſeparata, quid coniuncta exigat, conſyderemus: quanquam rectißimè traditum eſt, perſpicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum eße quod ſit improprium. Sed cum idem frequentiſſimè plura ſignificent, quod* Συνωνυμία *uocatur, iam* Synonymia, cum *ſunt alijs alia honeſtiora, ſubliminiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nā* una res uariis ſigni *ut ſyllabæ è litteris melius ſonantibus ſunt clariores, ita uerba è ſyllabis* ficatur uocabulis *magis uocalia, & quo plus quæq; ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et* uide Eraſ. in uer- *quod facit ſyllabarum, idem uerborum quoq; inter ſe copulatio, ut aliud* borum Copia

alij iunctum melius ſonet. Diuerſus eſt tamen uſus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipſo auditu aſpera magis conuenient. In uniuerſum quidem optima ſimplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima. Et honeſta quidẽ turpibus potiora ſemper, nec ſordidus unquam in oratione erudita locus. Clara illa atq; ſublimia, plerunq; materiæ modo cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificũ, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Eſt ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius uerbum, & uelut macula, ita à ſermone tenui ſublime, nitidumq; diſcordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm ſenſu iudicantur, ut illud:

Cæſa iungebant fœdera porca.

Fecit elegans fictio nominis, quòd ſi fuiſſet porco, uile erat. In quibuſdam ratio manifeſta eſt. Riſimus & meritò nuper Poëtam, qui dixerat:

Prætextam in ciſta mures roſere Camilli.

At Vergilij miramur illud:

Sæpe exiguus mus.

Nam epitheton, exiguus, aptum proprium effecit, ne plus expectaremus, & caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ non uſitata addidit gratiam. Imitatus eſt itaq; utrunq; Horatius: In Epiſtolis.

Naſcetur ridiculus mus.

Nec augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nonnunquam. Vim rebus aliquando & ipſa uerborum humilitas affert. An cum dicit in Piſonem Cicero: Cũ tibi tota cognatio in † ſarraco aduehatur, inciſiſſe uidetur in ſordidum nomen? non eo contemptũ hominis, quem deſtructum uolebat, auxiſſe? Et alibi. Caput opponis † cum cornicans. Vnde† interim grati idiotis ioci, qualis eſt ille apud M. Tullium Puſio, qui cum maiore ſorore cubitabat, & Cn. Flauius, qui cornicum oculos cõfixit, & pro Milone illud: Heus tu Ruſcio, & † Erutius Antoniaſter. Id tamen in declamationibus eſt notabilius, laudariq; me puero ſolebat, da patri panem, & in eodem etiam: canem paſcis. Res quidem præcipuè in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſa riſus, nunc utiq; cum hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta laboret incredibili uerborum faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis † abſciderit. Cum ſint autem uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatem

Ald. ſerraco

Ald. cũ eo toniſicãs in Timocratij ctis, de quo, quæres eſt Cornutus

[illegible]

gnitatem dat antiquitas. Namq; & ſanctiorem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat uſurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Vergilius unicè eſt uſus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent ad aſpergendam illam, quæ etiam in picturis eſt grauiſsima, uetuſtatis † inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetēda. Satis eſt uetus, quæſo, quid neceſſe eſt dicere oppidò, quo ſunt uſi paululum tempore noſtro ſuperiores? Vereor ut iam nō ferat quiſquam. Certe Antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur. Aerumnas quid opus eſt, tanquam parum ſit ſi dicatur, labor horridum reor, tolerabile autumno: Tragicum prolem † dicendo, uniuerſam eius proſapiā, inſulſum. Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tamen adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiam neceſſariò interim ſumuntur. † Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demū, ſi non appareat affectatio. In qua mirificè Vergilius. Et Corinthiorū amator iſte uerborum.

P.Vergilius

admirabilem

Oppido

Hoc enim pro ualde, & pro itaque utebantur. quaſi ante quam res gereretur

ducendum

Enuncupari

Iſte iſte Rhetor, nanq; quatinus totus
Thucydides, † Tyrannus, Attice febres,
Tau Gallicum, minæ & ſpinæ, male illi ſit,
Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

In priapeis paulo aliter legitur.

Britannus

Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt: Germanū Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrāmata inceſsitur:

Cicero in Antonium

Et uerba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Odioſa cura, nam eſt cuilibet facilis, & hoc peſsima, quòd rei ſtudioſus, non uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſsit, quibus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo Libro dixi, Græcis magis † conceſsum eſt, qui ſonis etiam quibuſdā, & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, non alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autem iungendo, aut deriuando, paulum aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponiū & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et ſanè eiuſdē notæ eſt examinat ab animo. At in tractu & declinatiōe talia ſunt,

conuenis

Expectoro,) hoc etiam Cicero utitur Lib. 3. de Or. in Epiſtolis

qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo, quæ dura quidem ſentit, uerumtamen uſu putat poſſe molliri. Nec à uerbis modò, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædam, ut à Cicerone †ſullaturit, & ab Aſinio fimbriatum, & figulatum, Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio †Flauio, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens & eſſentia quæ cur tantopere aſpernemur nihil uideo, niſi quod iniqui Iudices aduerſus nos ſumus, ideoq; paupertate ſermonis laboramus: Quædam tamẽ perdurant. Nam & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua. Et quædam in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatum, munerarium Auguſtus primus dixerunt. Reatum nemo ante Meſſalam, munerarium nemo ante Auguſtum dixerãt. Piraticam quoq; ut Muſicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nam & in epiſtola ad Brutum. Eum, inquit, amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in conſilum aduocabo. Et ad Appium pulchrum: Te hominem non ſolùm ſapientem, uerumetiam, ut nunc loquimur, urbanũ. Idem putat à Terentio primum dictum eſſe obſequium. Cæcilius ad Siſennam, albenti cœlo. Ceruicem uidetur Hortenſius primus dixiſſe. Nam ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;, neq; enim accedo Celſo, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cum ſint eorum alia, ut dicit Cicero, natiua, id eſt, quæ ſignificata ſunt primo ſenſu, alia reperta, quæ ex his facta ſunt, ut iam nobis ponere aliqua quæ illi rudes homines primiq; fecerunt fas non ſit, deriuare, flectere, coniungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſijt licere? Et ſi quid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdam remedijs præmuniendum eſt: ut ita dicam, ſi licet dicere, quodammodo, †Permittite mihi ſic. Quod idem etiam in his quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt. In quo non falli iudicium noſtrum ſolicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantiſſimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Trãslata probari niſi in contextu ſermonis non poſſunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictum, quæ, ut alio loco oſtendi per ſe nullam uirtutem habent. Sed ne inornata ſunt quidem, niſi cum ſunt infra rei de qua loquendum eſt dignitatem, excepto ſi obſcœna nudis nominibus enuncientur. Quod uiderint qui non putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis, et ſi qua

Marginal notes:

ſollatum Ald. ſubuculatum

Afranio. Dura quoq; quemadmodũ uidẽtur utraq; ens & eſſentia. Et pro Flauio in quibuſdam legitur Plauto.

Bene putat. nam Donatus in Andriam Poetæ, indicau it & Plautum illo uſum

De Orat. 3. & Partitio

Permittite mihi, ſi quid quidam, etiã in his

Lib. 1. cap. 10

ſi qua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani *pudoris more contentus, ut iam reſpondi talibus, uerecundiam ſilentio uindicabo.* Iam hinc *igitur ad* †*cõiuncti ſermonis rationem tranſeamus, cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quomodo efferamus.* Nam *pri-* Ald. coniuncti ad rationem ſermo
mum eſt, ut liqueat augere quid uelimus: ſcilicet an minuere, concitatè dicere an moderatè, lætè an ſeuerè, abundanter an preßè, aſperè an leniter, magnificè an ſubtiliter, grauiter an urbanè. Tum *quo translationis genere, quibus figuris, qualibus ſententijs, quomodo, qua poſtremo collocatione id quod intendimus, efficere poßimus. Cæterum dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingam.* Nam *prima uirtus eſt uitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis non erit.* Probabile *autem Cicero id dicit, quod non plus minus'ue eſt, quàm decet.* Non *quia nõ comi, expoliriq; debeat (nam* Itaq; in nobis eſſe autoritatem in uerbis ſententias
& hæc ornatus pars eſt) ſed quia uitium eſt ubiq; quod nimium eſt. † Ita*que uult eſſe autoritatem & pondus in uerbis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus.* His *enim ſaluis, licet aſſumere ea quibus illuſtrem fieri orationem putat.* Delectam *translata, ſupralata, ad nomen adiuncta, duplicia,* †*eadem ſignificantia, atq; ab imitatione rerum* Ald. & idem
non abhorrentia. Sed *quoniam uitia prius demonſtrare aggreßi ſumus, uel hoc uitium ſit quod* κακέμφατον *uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intellectum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellum apud Salluſtiũ dicta ſanctè & antiquè ridentur à nobis, ſi dijs placet, quam culpam non ſcribentium quidem iudico, ſed legẽtium, tamen uitanda, quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincẽtibus etiam uitijs cedendum eſt, ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata uidemur incidere quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coëuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentißimè cogit, aut continuata cum inſequente in naturã eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt, in eo uitio quod uitandum* † *dicimus, commorantes.* Sed *diuiſio quoq; affert eandem iniu-* ſcimus
riam pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec *ſcri-*

pto modò id accidit, ſed etiam ſenſu pleriq; obſcœnè intelligere, niſi caueris cupiunt, ut apud Ouidium:

Quæq; latent meliora putat.

Ac ex uerbis quæ longiſsimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Vergilium putat:

Hæc enim apud Vergilium de mari uentis agitatio dicuntur. *Incipiunt agitata tumeſcere.*

Quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt. Deformitati proximum eſt humilitatis uitium, quod ταπείνωσιν *uocãt, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur, ut † ſaxea eſt uerruca in ſummo montis uertice. Cui natura contrarium, ſed errore par eſt, paruis dare excedentia modum nomina, niſi cum ex induſtria riſus inde captatur. Itaq; nec parricidam nequam dixeris hominem, nec deditum fortè meretrici nefarium, quod alterum parum, alterum nimium eſt. Proinde quædã † habes ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facilimè fiunt manifeſta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto, ſecundũ nitido, tertium copioſo, deinceps hilari, iucundo, accurato diuerſum eſt. Vitanda & μείωσις, cum ſermoni quidem deeſt aliquid, quo minus plenus ſit, quanquã id obſcuræ potius quàm inornatæ orationis uitiũ eſt. Sed hoc quoq; cum à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut* ταυτολογία, *id eſt, eiuſdem uerbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, † quanquã non magnopere ſummis autoribus uitata, interim uitium uideri poteſt, in quod ſæpe incidit etiam Cicero ſecurus tam paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium, iudicij ſimile Iudices non fuit. Interim mutato nomine,* ἐπανάληψις *dicitur, atq; eſt & ipſum inter ſchemata, quorũ exempla illo loco reddam, quo uirtutes erunt. Peior hic* ὁμοιολογία *eſt, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium, atq; eſt tota coloris unius, quæ maximè deprehenditur carens arte oratoria. Eaq; & in ſententijs, & figuris, & compoſitione longa, non animis ſolum, ſed etiam auribus eſt ingratiſsima. Vitanda* μακρολογία, *id eſt, longior quàm oporteat ſermo, ut apud Liuium: Legati nõ impetrata pace, retrò domum unde uenerant, abierunt. Sed huic uicina periphraſis uirtus habetur. Eſt &* πλεονασμὸς *uitium, cum ſuperuacuis uerbis oneratur oratio: Ego meis oculis uidi. Satis eſt enim uidi. Emendauit hoc etiam urbanè in † Hircium Cicero, qui cum in Panſam declamans, filium à matre decem menſibus in utero*

Verrucã pro colle dixiſſe Catonẽ autor eſt Gelli.

† habes, in Aldino deeſt

† quanquàm magnopere ſummis autoribus uitata, tamen uitium uideri poteſt.

Macrologia

Liu. ab urbe condita. 8

Pleonaſmus.

† Hircij cauſa Cicero

utero latũ eſſe dixiſſet. Quid? aliæ, inquit, in penula ſolent ferre? Nonnun- o, cum Paſſienus declamans filium matri decem menſibus in utero dixiſſet
quam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur: Vocemq; his auribus hauſi.
At uitiũ erit, quoties ocioſum fuerit & ſupererit, non cum adijcietur. Eſt etiã quæ περιεργία uocatur, cum ſuperuacua (ut ſic dixerim) operoſitas, ut à diligenti curioſius, & à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiam, uerbum omne quod neq; intellectũ adiuuat, neq; ornatum, uitioſum dici poteſt. κακόζηλον, id eſt, mala affectatio, per omne dicẽdi genus peccat. Tam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & accerſita, & exultantia ſub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur, quicquid eſt ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum peſſimum. Nam cætera cum uitentur, hoc petitur. Eſt autem totũ in elocutione. Nam rerum uitia ſunt, ſtultum, cõmune, contrarium, ſuperuacuum. Corrupta oratio in uerbis maximè improprijs, redundantibus, comprehenſione obſcura, cõpoſitione fracta, uocum ſimilium, aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Eſt autem omne κακόζηλον utiq; falſum, etiamſi non omne falſum κακόζηλον, ut cũ dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm oportet, & quàm ſat eſt.

Periergia

Cacozelon.

Quæ corruptam orationem conficiant.

Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio noſtro opere plenius dictum eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda ſimilia uirtutibus uitia dicemus. Sunt & hæc inornata, quod malè diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον, quod malè figuratum, id ἀσχημάτιστον, quod malè collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de diſpoſitione diximus, de figuris & compoſitione dicemus. †κοινισμὸς quoq; appellatur quædã mixta ex uaria ratione linguarũ oratio, ut † Atticis, Dorica, Ionica, Aeolica, etiam dicta confundas. Cui ſimile uitium eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat. Id enim tale eſt mõſtrũ quale Horat. in prima parte lib. de Arte Poëtica fingit:

Ald. σαρδισμὸς

Ald. & Atticis

Humano capiti ceruicem pictore equinam,
Iungere ſi uelit.

Et cætera quæ ex diuerſis naturis ſubijcit.

Ornatum eſt, quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Eius primi ſunt gradus

exprimi
Energia.

in eo quod uelis † exprimendo concipiendoq́; . Tertius qui hæc nitidiora faciat, quod propriè dixeris cultum. Itaq; ἐνάργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mentionē, quia plus eſt euidentia, uel ut alij dicunt, repræſentatio, † quàm perſpicuitas, & illud quidem patet, hæc ſe quodammodo oſtendit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus eſt res de quibus loquimur, clarè, atq; ut cerni uideantur enunciare. Non enim ſatis efficit, *neq; ut debet, plenè dominatur oratio, ſi uſq; ad aures uolet, atque ea ſibi* Iudex *de quibus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem † in omnes eam particulas ſecabo, quarum ambitioſe à quibuſdam numerus augetur, ſed maximè neceſſarias attingam. Eſt igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur:*

quia perſpicuitas, & illud quod patet, hoc

in ea particulas locabo

Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterq;.

Et cætera, quæ nobis illam pugilum cōgredientium aciem ita oſtendunt, ut non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimum in hoc genere ſicut in cæteris eminet Cicero. *An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abeſt, ut cum illa in Verrem legit: Stetit ſoleatus* Prætor popu. Rom. *cum pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore, nō ſolum ipſum os intueri uideatur, et locum, habitum, ſed quædam etiam ex his quæ dicta non ſunt ſibi ipſe aſtruat ?* Ego *certè mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes utriuſq; blanditias, et eorum qui aderant tacitam auerſationem, ac timidam uerecundiam.* Interim *ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut eſt apud eundem (namq; ad omnium ornandi uirtutum exemplum uel unus ſufficiat) in deſcriptione conuiuij luxurioſi :* Videb*ar mihi uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex uino uacillantes, partim externa potatione oſcitantes, uerſabatur inter eos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis: humus erat lutulenta uino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium.* Q*uid plus uideret qui intraſſet?* Sic *urbium captarum creſcit miſeratio.* Sine *dubio enim qui dicit expugnatā eſſe ciuitatem, complectitur omnia quæcunque talis fortuna recipit, ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. At ſi aperias hæc quæ uerbo uno incluſa erant:* Apparebunt *effuſæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis*

Cicero in hypotheſibus & energijs mirus artifex

Ald. uero

Locus ex Aquila reſtitutus nam in Aldino deeſt, ferme integer uerſus

Vrbis direptę uerbis expreſſa imago.

uerſis clamoribus unus quidam ſonus, aliorum fuga incerta, alij † ex extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium, fœminarumq́; ploratus, & malæ uſq; in illum diem ſeruati fato ſenes, tum illa profanorum, ſacrorumq́; direptio, efferentium prædas, repetentiumq́; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſq; prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius lucrum eſt, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, cōplectatur euerſio, minus eſt tamen totum dicere quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint ueriſimilia, & licebit etiā falſo affingere quicquid fieri ſolet. Cōtingit eadem claritas etiā ex accidentibus. Ald. in

Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusq́; coit formidine ſanguis. Aeneid. 1
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos. Aeneid. 4

Atq; huius ſummæ, iudicio quidem meo, uirtutis facillima eſt uia. Naturā intueamur, hanc ſequamur. Omnis † elegantia circa opera uitæ eſt. Ad ſe refert quiſq; quæ audit, & id facilimè accipiunt animi quod cognoſcunt. Præclarè uerò ad inferendā rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium. Ald. eloquentia — Similitudo rebus lumen adfert.

Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. &:
Miſit aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta. Aeneid. 2. Aeneid. 4

Quo in genere idem præcipuè cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrādæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. Quare Poëtis quidem permittamus ſanè huiuſmodi exempla:

Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Non idem decebit Oratorē, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq́; ſublimem, floridam, iucūdam, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis eſt. Illa uulga- Aeneid. 4

ria uideri poſſunt, & utilia tantum ad conciliandam fidem, ut terram cul tu, ſic animum diſciplinis meliorem uberioremq́; fieri. Et ut Medici aba lienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi no bis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia: Sa xa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpius immanes cantu flectun tur, atq; conſiſtunt, & cætera. Quod quidem genus à quibuſdam declama toria maximè licentia corruptum eſt. Nam & falſis utuntur, nec illa his quibus tandem ſimilia uideri uolunt, applicant, quorum utrũq; in his eſt; quæ me iuuene ubiq; cantari ſolebant: Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autẽ parabola, aut præcedit ſimilitudo, & res ſequitur: aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur, ſed interim libera & ſeparata eſt, interim, quòd longè optimum eſt, cum re cuius eſt imago cõnectitur, collatione inuicem reſpondente, quod facit redditio cõtraria, quæ ἀνταπόδοσις *dicitur. Præ cedit ſimilitudo, †cuius modò feci mentionem:*

Cic. pro Archia

Ald. addit illa

> *Inde lupi ceu*
> *Raptores atra in nebula.*

Sequitur in primo Georgicôn poſt longam de bellis ciuilibus atque exter nis conqueſtionem:

> *Vt cum carceribus ſeſe effudêre quadrigæ,*
> *Addunt ſeſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens*
> *Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.*

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utranq; quam com parat, uelut ſubijcit oculis, & pariter oſtendit. Cuius præclara apud Ver gilium multa reperio exempla, ſed Oratorijs potius utẽdum eſt. Dicit Ci cero pro Muræna: Vt aiunt in Græcis artificibus, eos Aulœdos eſſe, qui Citharœdi fieri nõ potuerunt: ſic nos † uidemus qui Oratores euadere nõ potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Illud pro eodem iam penè Poëti co ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommo datius. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno cõmouentur, ſæ pe ex improuiſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua cauſa cõcitantur, ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſæpe intelligas, quo ſigno com mota ſit, ſæpe ita obſcurum eſt, ut ſine cauſa concitata uideatur. Sunt &

Ald. nonnullos ui credimus demus

illæ breues: Vagiq; per ſyluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium: Cic. pro Clodio
Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Huic ſubiacet uirtus non ſolum apertè ponendi rem ante oculos, ſed circumciſè atq; uelociter. At meritò laudatur breuitas integra, ſed ea minus præſtat, quoties nihil dicit niſi quod neceſſe eſt, βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter ſchemata. Eſt uerò pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale illud Salluſtij eſt: Mitridates corpore ingenti, perinde armatus. Hoc malè imitantes ſequitur obſcuritas. Vicina prædictæ, ſed amplior uirtus eſt ἔμφασις, Emphaſis
altiorem præbẽs intellectum quàm quem uerba per ſeipſa declarant. Eius duæ ſunt ſpecies, altera quæ plus ſignificat quàm dicit, altera quæ etiam id quod non dicit. Prior eſt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equo Odiſſe. 8
ſediſſe ait, nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit. Et apud Vergilium: Aeneid. 1

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoque altitudo demonſtrata eſt. Idem Cyclopa cum iacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequẽs poſitum eſt in uoce, aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero: Quòd ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſſet, quàm tu per te inquam obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellant. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniã eſt figura, reddetur ſuo loco. Eſt in uulgaribus quoq; uerbis Emphaſis: Virũ eſſe oportet, &, homo eſt ille, & † uidendum eſt. Adeò ſimilis eſt arti plerũq; natura. Non tamen ſatis eloquentiæ eſt, ea de quibus dicat clarè atq; euidenter oſtendere, ſed ſunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam ipſa illa ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatũ. Et ſunt quædã uelut è tenui diligentia circa proprietatẽ, ſignificationẽq; munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta, uirtũ non unũ genus. Nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, ualet. Præcipua tamẽ eius opera δείνωσις in exaggerãda indignitate, & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiendis uiſionibus: ἐξεργασία in efficiendo uelut opere propoſito, cui adijcitur ἐπεξεργασία,

Marginal notes: Aeneid. 3 — Ald. in tanta tua fortuna lenitas — Cic. pro Ligario — Apoſiopeſis — Ald. uiuendum

repetitio probationis eiuſdem, & cumulus ex abundanti, ἐνέργεια conſi-nis his eſt, ab agendo ducta, & cuius propria ſit uirtus nõ eſſe quæ dicuntur ocioſa. Eſt et amarum quiddam, quod ferè in contumelia poſitum eſt, quale Caßij: Quid facies † cum in bona tua inuaſero? hoc eſt, cum te docuero neſcire maledicere. Et acre, ut illud Craßi: Ego te Conſulem putem, cum tu non putes me Senatorem? Sed uis Oratoris omnis in augendo, minuendoq́; conſiſtit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui ſimiles erunt. Sunt autẽ poſiti in rebus, & uerbis. Sed quæ ſit rerum inuentio ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat, dicendum.

cũ enim ui in bona tua inuaſero Craſſi reſponſum in Philippum, ut ante dictum eſt

De amplificatione. Cap IIII.

PRima eſt igitur amplificandi uel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine, ut cum eum qui ſit cæſus, occiſum: eum qui ſit improbus, latronem: cõtraq́; eum qui pulſauit attigiße, qui uulnerauit læſiſſe dicimus. Vtriuſq; pariter exemplum eſt pro M. Cælio: Si uidua liberè, proterua petulanter, diues effuſè, libidinoſa meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, ſi quis hanc paulò liberius ſalutaßet? Nam & impudicam meretricem uocauit, & eum cui longior cũ illa fuerat uſus, liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora uerba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, cõferantur, ut Cicero in Verrem: Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: nõ ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq́;: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium, ſociorumq́; in ueſtrum iudicium adduximus. Illo enim modo ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit, efficitur. Quatuor tamen maximè generibus uideo conſtare amplificationem: incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt † potentiſſimum, cum magna uidentur etiam quæ inferiora ſunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id uenitur non modò ad ſummum, ſed interim quodammodo ſupra ſummum. Omnibus his ſufficit uel unum Ciceronis exemplum: Facinus eſt uincire ciuem Romanum, ſcelus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Nam & ſi tantum uerberatus eſſet, uno gradu increuerat, ponendo etiam id eſſe facinus quod

Cic. in Verrem

Amplificatio quatuor partibus conſtat

Ald potiſſimum

quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cum uerò dixerit propè parricidium necare, ſuprà quod nihil eſt, adiecit: Quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod ultrà eſt uerba deficere. Fit & aliter ſupra ſummũ adiectio, ut apud Vergilium de Lauſo: Quo pulchrior alter

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum eſt enim quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſuper poſitum eſt. Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximum, ſed quo nihil maius eſt, Matrem tuam occidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. Nam & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poſſit augeri. Creſcit oratio minus apertè, ſed neſcio an hoc ipſo efficatius, cum citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur, ut de uomitu in Antonium Cicero: In cœtu uerò populi Rom. negotium publicum gerens, Magiſter equitum. Singula incrementum habent, Per ſe deforme, uel non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, uel ſi nullum negocium ageret, uel ſi non publicum, uel ſi nõ Magiſter equitum: Sed alius diuideret hæc, et circa ſingulos gradus moraretur, hic in ſublime etiam currit, et ad ſummum peruenit, non nixu, ſed impetu. Verum ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infrà, neceſſe eſt extollat id quod ſuprà poſitum eſt, ut idem, atq; in eodem loco Si hoc tibi inter cœnam, & in illis in manibus poculis tuis accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu uerò populi Roma. Et in Catilinã: Serui me hercle mei, ſi me iſto pacto metuerũt ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarẽ. Interim propoſito uelut ſimil exemplo efficiendũ eſt, ut ſi maius id quod à nobis exaggerandum eſt, ut idem pro Cluentio, cum expoſuiſſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniam accepiſſe. Quanto eſt, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore ſupplicio dignus? Siquidem illa cum ſuo corpori uim attuliſſet, † ſe ipſa cruciauit, hic autẽ illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quiſquam hoc, quanquam eſt ſimile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idẽ eſſe. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio, ſicut in Oppianico non id

Cicero in Antonium

Cic. in Catilinam

Cic. pro Cluentio

Ald. ſeipſam

tem cauſarum ſolam referenda ſunt. Cultu uerò atq; ornatu ſe quoq; commendat ipſe qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uerò etiam popularem laudem petit. Nec *fortibus modò, ſed etiam fulgentibus armis prœliatus in cauſa eſt Cicero Cornelij, †qui non aſſecutus eſſet docendo* Iudicem *tantum, & utiliter demum ac latinè perſpicueq; dicendo, ut populus.* Rom. *admirationem ſuam non acclamatione tantum, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, et autoritas expreſſit illum fragorem.* Nec *tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem, ſi uſitata, & cæteris ſimilis affuiſſet oratio.* Atq; *ego illos credo qui aderant nec ſenſiſſe quid facerent, nec ſponte iudicioq; plauſiſſe, ſed uelut mente captos, & quo eſſent in loco ignaros, erupiſſe in hunc uoluntatis affectum, Sed ne cauſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus.* Nam *qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credūt, plerunq; ipſa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur.* Nam *& ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tā nos confunderent, ſi uis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur.* Recteq; *Cicero his ipſis ad Brutum uerbis quadam in epiſtola ſcribit:* Nā *eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico.* Ariſtoteles *quoq; eandem petendam maximè putat.* Sed *hic ornatus (licet enim repetere) uirilis, fortis, & ſanctus ſit, nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorē †amet, ſanguine & uiribus niteat.* Hoc *autē adeò uerum eſt, ut cū in hac maximè parte ſint uicina uirtutibus etiā qui uitijs utūtur, uirtutis tamen his nomen imponant.* Quare *nemo ex corruptis dicat, me inimicum eſſe cultè dicentibus.* Non *nego hanc eſſe uirtutem, ſed illis eam non tribuo.* An *ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & uiolas, & amœnos fontes †ſcaturientes, quàm ubi plena meſſis, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanum, & tonſas myrtos, quàm †maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerim?* Habeant *illa diuites, licet quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? Nullis'ne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat?* Nam *& ego in ordinem, certaq; interualla meas arbores redigam.* Quid *enim quæſo illo quincunce ſpecioſius, quid in quamcunq; partem ſpectaueris rectius†? Sed protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant. Oleæ cacumina in altum exurgentia*

eum aſſecutus eſ- et dicendo ut P. R. admirationem ſuam, nō acclama tione tantum, ſed etiam plauſu confiteretur.

habeat Ald. manet

Ald. ſurgentes

muritinam

Ald. eſt

cta ferro coercebo, in orbem ſe formoſius fundet, et protinus fructũ ramis
pluribus feret. Decẽtior equus, cuius aſtricta ſunt ilia, ſed idẽ uelocior. Pul
cher aſpectu†ſi athleta, cuius lacertos exercitatio expreßit, idem certa- Ald. at
mini paratior. Nunquam †uera ſpecies ab utilitate diuiditur, Sed hoc qui uero
dẽ diſcernere modici iudicij eſt, illud obſeruatione dignius, quod hic ipſe
honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe uariatus. Atq; ut à prima
diuiſione ordiar, non idem demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudiciali-
bus cauſis conueniet. Nanq; illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam
petit audientium uoluptatem, ideoq́; omnes dicendi artes aperit, ornatũq́;
orationis exponit, ut qui non inſidietur, nec ad uictoriam, ſed ad ſolum fi
nem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententijs populare,
uerbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compoſi-
tione elaborataum. uelut inſtitor quidam eloquentiæ intuendum, & penè
pertractandum dabit. Nam euentus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At
ubi res agitur, & uera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Propterea nõ
debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta uerſantur, de uerbis eße ſo-
licitus, Neq; hoc eo pertinet, ut in his nullus ſit ornatus ſed uti preßior &
ſeuerior, eo minus confeßus. præcipuè ad materiam accommodatus. Nam
& ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus populus concitatius, & in iudicijs
publicæ, capitalesq́; cauſæ poſcunt diligentius. & accuratius dicendi ge-
nus. At priuatum cõſilium, cauſasq́; paucorum, ut frequenter accidit cal-
culorum, purus ſermo, & dißimilis curæ, magis decuerit. An non pudeat
certam creditam pecuniam †periodis poſtulare, aut circa ſtillicidia affici, oratione periodis conſuta poſtulare.
aut in mancipij redhibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam ora
tionis tam ornatus quam perſpicuitas, aut in ſingulis uerbis eſt, aut in plu
ribus poſitus, quid ſeparata, quid coniuncta exigat, conſyderemus: quan-
quam rectißimè traditum eſt, perſpicuitatem proprijs, ornatum transla-
tis uerbis magis egere. Sciamus inornatum eße quod ſit improprium. Sed
cum idem frequentiſſimè plura ſignificent, quod Συνωνυμία *uocatur, iam* Synonymia, cum una res uariis ſignificatur uocabulis
ſunt alijs alia honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nã unde Eraſ. in uerborum Copia
ut ſyllabæ è literis melius ſonantibus ſunt clariores, ita uerba è ſyllabis
magis uocalia, & quo plus quæq́; ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et
quod facit ſyllabarum, idem uerborum quoq; inter ſe copulatio, ut aliud

alij iunctum melius ſonet. Diuerſus eſt tamen uſus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipſo auditu aſpera magis conueniunt. In uniuerſum quidem optima ſimplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima. Et honeſta quidē turpibus potiora ſemper, nec ſordidis unquam in oratione erudita locus. Clara illa atq; ſublimia, plerunq; materiæ modo cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificū, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Eſt ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius uerbum, & uelut macula, ita à ſermone tenui ſublime, nitidumq; diſcordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm ſenſu iudicantur, ut illud:

Cæſa iungebant fœdera porca.

Fecit elegans fictio nominis, quòd ſi fuiſſet porco, uile erat. In quibuſdam ratio manifeſta eſt. Riſimus & meritò nuper Poëtam, qui dixerat:

Prætextam in ciſta mures roſere Camilli.

At Vergilij miramur illud:

Sæpe exiguus mus.

Nam epitheton, exiguus, aptum proprium effecit, ne plus expectaremus, & caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ non uſitata addidit gratiam. Imitatus eſt itaq; utrunq; Horatius: *In Epiſtolis.*

Naſcetur ridiculus mus.

Nec augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nonnunquam. Vim rebus aliquando & ipſa uerborum humilitas affert. An cum dicit in Piſonem Cicero: Cū tibi tota cognatio in † ſarraco aduehatur, incidiſſe uidetur in ſordidum nomen? non eo contemptū hominis, quem deſtructum uolebat, auxiſſe? Et alibi. Caput opponis † cum corniſcans. Vnde † interim grati idiotis ioci, qualis eſt ille apud M. Tullium Puſio, qui cum maiore ſorore cubitabat, & Cn. Flauius, qui cornicum oculos cōfixit, & pro Milone illud: Heus tu Ruſcio, & † Erutius Antoniaſter. Id tamen in declamationibus eſt notabilius, laudariq; me puero ſolebat, da patri panem, & in eodem etiam: canem paſcis. Res quidem præcipuè in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſa riſus, nunc utiq; cum hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta laboret incredibili uerborum faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis † abſciderit. Cum ſint autem uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatem

Ald. ſerraco

Ald. cū eo toniſicās in Timocratij ſtis, de quo, quæ es eſt Cornutus

abſtulerit

gnitatem dat antiquitas. Namq; & ſanctiorem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat uſurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Vergilius unicè eſt uſus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent ad aſpergendam illam, quæ etiam in picturis eſt grauiſsima, uetuſtatis † inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetēda. Satis eſt uetus, quæſo, quid neceſſe eſt dicere oppidò, quo ſunt uſi paulalum tempore noſtro ſuperiores? Vereor ut iam nō ferat quiſquam. Certe Antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur. Aerumnas quid opus eſt, tanquam parum ſit ſi dicatur, labor horridum reor, tolerabile autumno: Tragicum prolem † dicendo, uniuerſam eius proſapiā, inſulſum. Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tamen adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiam neceſſariò interim ſumuntur. † Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demū, ſi non appareat affectatio. In qua mirificè Vergilius. Et Corinthiorū ama or iſte uerborum.

P. Vergilius

admirabilem

Oppido

Hoc enim pro ualde, & pro illam utebantur. quaſi aute quam res gereretur

ducendum

Emancipari

Iſte iſte Rhetor, nanq; quatinus totus
Thucydides, † Tyrannus, Atticæ febres,
Tau Gallicum, minæ & ſpinæ, male illi ſit,
Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

In priapeis paulo aliter legitur.

Britannus

Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt: Germanū Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrāmata inceſſitur:

Cicero in Antonium

Et uerba antiqui mu'tum furate Catonis,
Criſpe Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Odioſa cura, nam eſt cuilibet facilis, & hoc peſsima, quòd rei ſtudioſus, non uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſsit, quibus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo Libro dixi, Græcis magis † conceſſum eſt, qui ſonis etiam quibuſdā, & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, non alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autem iungendo, aut deriuando, paulum aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponiū & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et ſanè eiuſdē notæ eſt examinat ab animo. At in tractu & declinatiōe talia ſunt,

conuenit

Expectoro,) hoc etiam Cicero utitur Lib. 3. de Or. in Epiſtolis

qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo, quæ dura quidem ſentit, uerumtamen uſu putat poſſe molliri. Nec à uerbis modò, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædam, ut à Cicerone †ſullaturit, & ab Aſinio fimbriatum, & figulatum, Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio †Flauio, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens & eſſentia quæ cur tantopere aſpernemur nihil uideo, niſi quod iniqui Iudices aduerſus nos ſumus, ideoq; paupertate ſermonis laboramus: Quædam tamē perdurant. Nam & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua. Et quædam in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatum, munerarium Auguſtus primus dixerunt. Reatum nemo ante Meſſalam, munerarium nemo ante Auguſtum dixerat. Piraticam quoq; ut Muſicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nam & in epiſtola ad Brutum. Eum, inquit, amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in conſilum aduocabo. Et ad Appium pulchrum: Te hominem non ſolùm ſapientem, uerumetiam, ut nunc loquimur, urbanū. Idem putat à Terentio primum dictum eſſe obſequium. Cæcilius ad Siſennam, albenti cœlo. Ceruicem uidetur Hortenſius primus dixiſſe. Nam ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;, neq; enim accedo Celſo, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cum ſint eorum alia, ut dicit Cicero, natiua, id eſt, quæ ſignificata ſunt primo ſenſu, alia reperta, quæ ex his facta ſunt, ut iam nobis ponere aliqua quæ illi rudes homines primiq; fecerunt fas non ſit, deriuare, flectere, coniungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſijt licere? Et ſi quid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdam remedijs præmuniendum eſt: ut ita dicam, ſi licet dicere, quodammodo, †Permittite mihi ſic. Quod idem etiam in his quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt. In quo non falli iudicium noſtrum ſolicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantiſsimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. *Trāslata probari niſi in contextu ſermonis non poßunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictum, quæ, ut alio loco oſtendi per ſe nullam uirtutem habent. Sed ne inornata ſunt quidem, niſi cum ſunt infra rei de qua loquendum eſt dignitatem, excepto ſi obſcœna nudis nominibus enuncientur. Quod uiderint qui non putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis, et-*

ſi qua

ſollatam
Ald. ſubuculatum

Afranio. Dura quoq; quemadmodū uidētur utraq; ens & eſſentia. Et pro Flauio in quibuſdam legitur Plauto.

Bene putat. nam Donatus in Andriam Poetæ, indicat it & Plautum illo uſum

De Orat. 3. & Partitio

Permittite mihi, ſi enti quidam, etiā in his

Lib. 1. cap. 10

ſi qua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam reſpondi talibus, uerecundiam ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur ad †cõiuncti ſermonis rationem tranſeamus, cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quomodo efferamus. Nam primum eſt, ut liqueat augere quid uelimus, ſcilicet an minuere, concitatè dicere an moderatè, lætè an ſeuerè, abundanter an preſſè, aſperè an leniter, magnificè an ſubtiliter, grauiter an urbanè. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus ſententijs, quomodo, qua poſtremo collocatione id quod intendimus, efficere poſſimus. Cæterum dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingam. Nam prima uirtus eſt uitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id dicit, quod non plus minuſue eſt, quàm decet. Non quia nõ comi, expoliriq; debeat (nam & hæc ornatus pars eſt) ſed quia uitium eſt ubiq; quod nimium eſt. † Itaque uult eſſe autoritatem & pondus in uerbis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim ſaluis, licet aſſumere ea quibus illuſtrem fieri orationem putat. Delectant translata, ſupralata, ad nomen adiuncta, duplicia, †eadem ſignificantia, atq; ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, uel hoc uitium ſit quod κακέμφατον uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intellectum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellum apud Salluſtiũ dicta ſanctè & antiquè ridentur à nobis, ſi dijs placet, quam culpam non ſcribentium quidem iudico, ſed legẽtium, tamen uitanda, quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincẽtibus etiam uitijs cedendum eſt, ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata uidemur incidere quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coëuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſimè cogit, aut continuata cum inſequente in naturã eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt, in eo uitio quod uitandum † dicimus, commorantes. Sed diuiſio quoq; affert eandem iniuriam pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcri-

Ald. coniuncti ad rationem ſermo

Itaq; in nobis eſſe autoritatem in uerbis ſententias

Ald. & idem

ſcimus

utero latū eſſe dixiſſet. Quid? aliæ, inquit, in penula ſolent ferre? Nonnun- quam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur: Vocemq; his auribus hauſi.

o, cum Paſſienus declamans filium matri decem meſibus in utero dixiſſet

At uitiū erit, quoties ocioſum fuerit & ſupererit, non cum adijcietur. Eſt etiā quæ περιεργία uocatur, cum ſuperuacua (ut ſic dixerim) operoſitas, ut à diligenti curioſius, & à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiam, uerbum omne quod neq; intellectū adiuuat, neq; ornatum, uitioſum dici poteſt. κακόζηλον, id eſt, mala affectatio, per omne dicēdi genus peccat. Tam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & accerſita, & exultantia ſub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur, quicquid eſt ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum peſſimum. Nam cætera cum uitentur, hoc petitur. Eſt autem totū in elocutione. Nam rerum uitia ſunt, ſtultum, cōmune, contrarium, ſuperuacuum. Corrupta oratio in uerbis maximè improprijs, redundantibus, comprehenſione obſcura, cōpoſitione fracta, uocum ſimilium, aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Eſt autem omne κακόζηλον utiq; falſum, etiamſi non omne falſum κακόζηλον, ut cū dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm oportet, & quàm ſat eſt. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio noſtro opere plenius dictum eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda ſimilia uirtutibus uitia dicemus. Sunt & hæc inornata, quod malè diſpoſitum eſt, id ἀοικονόμητον, quod malè figuratum, id ἀσχήματον, quod malè collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de diſpoſitione diximus, de figuris & compoſitione dicemus. † κοινισμὸς quoq; appellatur quædā mixta ex uaria ratione linguarū oratio, ut † Atticis, Dorica, Ionica, Aeolica, etiam dicta confundas. Cui ſimile uitium eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat. Id enim tale eſt mōſtrū quale Horat. in prima parte lib. de Arte Poëtica fingit:

Periergia

Cacozelon.

Quæ corruptam orationem conficiant.

Ald. σαρδισμὸς

Ald. ſi Atticis

Humano capiti ceruicem pictore equinam,
Iungere ſi uelit.

Et cætera quæ ex diuerſis naturis ſubijcit.

Ornatum eſt, quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Eius primi ſunt gradus

uerſis clamoribus unus quidam ſonus, aliorum fuga incerta, alij† ex extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium, fœminarumq́; ploratus, & malæ uſq; in illum diem ſeruati fato ſenes, tum illa profanorum, ſacrorumq́; direptio, efferentium prædas, repetentiumq́; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſq; prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius lucrum eſt, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, cõplectatur euerſio, minus eſt tamen totum dicere quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint uerìſimilia, & licebit etiã falſo affingere quicquid fieri ſolet. Cõtingit eadem claritas etiã ex accidentibus. Al. in

Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusq́; coit formidine ſanguis. Aeneid. 1
Et trepidæ matres preſſêre ad pectora natos. Aeneid. 4

Atq; huius ſummæ, iudicio quidem meo, uirtutis facillima eſt uia. Naturã intueamur, hanc ſequamur. Omnis † elegantia circa opera uitæ eſt. Ad ſe refert quiſq; quæ audit, & id facilimè accipiunt animi quod cognoſcunt. Præclarè uerò ad inferendã rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium. Al. eloquentia — Similitudo rebus lumen adfert.

Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. &:
Miſit aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta. Aeneid. 2. Aeneid. 4

Quo in genere idem præcipuè cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrãdæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. Quare Poëtis quidem permittamus ſanè huiuſmodi exempla:

Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Non idem decebit Oratorẽ, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq́; ſublimem, floridam, iucũdam, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis eſt. Illa uulga- Aeneid. 4

ria uideri poſſunt, & utilia tantum ad conciliandam fidem, ut terram cul tu, ſic animum diſciplinis meliorem uberioremq; fieri. Et ut Medici abalienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi no-
Cic. pro Archia bis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia: Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpius immanes cantu flectuntur, atq; conſiſtunt, & cætera. Quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maximè licentia corruptum eſt. Nam & falſis utuntur, nec illa his quibus tandem ſimilia uideri uolunt, applicant, quorum utrũq; in his eſt, quæ me iuuene ubiq; cantari ſolebant: Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autẽ parabola, aut præcedit ſimilitudo, & res ſequitur: aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur, ſed interim libera & ſeparata eſt, interim, quòd longè optimum eſt, cum re cuius eſt imago cõnectitur, collatione inuicem
Ald. addit illa reſpondente, quod facit redditio cõtraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit ſimilitudo, † cuius modò feci mentionem:

Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula.

Sequitur in primo Georgicôn poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem:

Vt cum carceribus ſeſe effudère quadrigæ,
Addunt ſeſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utranq; quam comparat, uelut ſubijcit oculis, & pariter oſtendit. Cuius præclara apud Vergilium multa reperio exempla, ſed Oratorijs potius utẽdum eſt. Dicit Cicero pro Muræna: Vt aiunt in Græcis artificibus, eos Aulœdos eſſe, qui
Ald. nonnullos ui demus (credimus) Citharœdi fieri nõ potuerunt: ſic nos † uidemus qui Oratores euadere nõ potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Illud pro eodem iam penè Poëtico ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno cõmouentur, ſæpe ex improuiſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua cauſa cõcitantur, ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit, ſæpe ita obſcurum eſt, ut ſine cauſa concitata uideatur. Sunt &

illæ breues: Vagiq; per ſyluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium: Cic. pro Clodio
*Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt
cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Huic ſubiacet uirtus
non ſolum apertè ponendi rem ante oculos, ſed circumciſè atq; uelociter.
At meritò laudatur breuitas integra, ſed ea minus præſtat, quoties nihil di
cit niſi quod neceſſe eſt,* βραχυλογίαν *uocant, quæ reddetur inter ſchema
ta.* Eſt uerò pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale illud Sal
luſtij eſt: Mitridates corpore ingenti, perinde armatus. Hoc malè imitan-
tes ſequitur obſcuritas. Vicina prædictæ, ſed amplior uirtus eſt ἔμφασις, Emphaſis
altiorem præbẽs intellectum quàm quem uerba per ſeipſa declarant. Eius
*duæ ſunt ſpecies, altera quæ plus ſignificat quàm dicit, altera quæ etiam
id quod non dicit.* Prior eſt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equo Odiſſe.8
ſediſſe ait, nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit. Et apud
Vergilium: Aeneid.2

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoque altitudo demonſtrata eſt. Idem Cyclopa cum iacuiſſe di Aeneid.3 Ald. in tanta tua
cit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequẽs po- fortuna lenitas
*ſitum eſt in uoce, aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur
uox, ut fecit pro Ligario Cicero: Quòd ſi in tanta fortuna bonitas tanta* Cic. pro Ligario
*non eſſet, quàm tu per te inquam obtines: intelligo quid loquar. Tacuit e-
nim illud quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudeli-
tatem eum impellant. Abſcinditur per* ἀποσιώπησιν, *quæ quoniã eſt figu-* Apoſiopeſis
ra, reddetur ſuo loco. Eſt in uulgaribus quoq; uerbis Emphaſis: *Virũ eſſe
oportet, &, homo eſt ille, & † uidendum eſt. Adeò ſimilis eſt arti plerũq;* Ald. uiuendum
*natura. Non tamen ſatis eloquentiæ eſt, ea de quibus dicat clarè atq; eui-
denter oſtendere, ſed ſunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam
ipſa illa* ἀφέλεια *ſimplex & inaffectata habet quendam purum, qualis e-
tiam in fœminis amatur, ornatũ. Et ſunt quædã uelut è tenui diligentia cir
ca proprietatẽ, ſignificationẽq; munditiæ. Alia copia locuples, alia flori-
bus læta, uirium non unũ genus. Nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum
eſt, ualet. Præcipua tamẽ eius opera* δείνωσις *in exaggerãda indignitate,
& in cæteris altitudo quædam:* φαντασία *in concipiendis uiſionibus:*
ἐξεργασία *in efficiendo uelut opere propoſito, cui adijcitur* ἐπεξεργασία,

quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cum uerò dixerit propè parricidium necare, ſuprà quod nihil eſt, adiecit: Quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quòd ultrà eſt uerba deficere. Fit & aliter ſupra ſummũ adiectio, ut apud Vergilium de Lauſo: Quo pulchrior alter

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum eſt enim quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſuper poſitum eſt. Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximum, ſed quo nihil maius eſt, Matrem tuam occidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. Nam & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poßit augeri. Creſcit oratio minus apertè, ſed neſcio an hoc ipſo efficatius, cum citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur, ut de uomitu in Antonium Cicero: In cœtu uerò populi Rom. negotium publicum gerens, Magiſter equitum. Singula incrementum habent, Per ſe deforme, uel non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, uel ſi nullum negocium ageret, uel ſi non publicum, uel ſi nõ Magiſter equitum: Sed alius diuideret hæc, et circa ſingulos gradus moraretur, hic in ſublime etiam currit, et ad ſummum peruenit, non nixu, ſed impetu. Verum ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infrà, neceſſe eſt extollat id quod ſuprà poſitum eſt, ut idem, atq; in eodem loco Si hoc tibi inter cœnam, & in illis in manibus poculis tuis accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu uerò populi Roma. Et in Catilinã: Serui me hercle mei, ſi me iſto pacto metuerũt ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarẽ. Interim propoſito uelut ſimili exemplo efficiendũ eſt, ut ſi maius id quod à nobis exaggerandum eſt, ut idem pro Cluentio, cum expoſuiſſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniam accepiſſe. Quanto eſt, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore ſupplicio dignus? Siquidem illa cum ſuo corpori uim attuliſſet, † ſe ipſa cruciauit, hic autẽ illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quiſquam hoc, quanquam eſt ſimile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idẽ eſſe. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio, ſicut in Oppianico non id

Cicero in Antonium

Cic. in Catilinam

Cic. pro Cluentio

Ald. ſeipſam

Ald. in illa comparatione

agitur:† hic comparatione, ut ille malè fecerit, ſed ut peius. Eſt tamen, quam quam diuerſarum rerum, quædam uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idem quo ſum illic uſus exemplum, ſed non in eundem uſum. Nam hoc mihi oſtendendum eſt augendi gratia. non tota modò totis, ſed etiam partes partibus comparari, ſicut hoc loco: An uerò uir ampliſſimus Publius Scipio *Pontifex* Maximus, Tiberium Gracchum *mediocriter labefactantem ſtatum Reipublicæ, priuatus interfecit, Catilinā orbem terræ cæde, atq; incendio uaſtare cupientem, nos Conſules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus* Reipublicæ *orbi terrarum, et mediocris labefactatio cædi & incendijs, & uaſtationi, & priuatis Conſulibus comparatur: quæ ſi quis dilatare uelit, plenos per ſingula locos habeat. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, uideamus an ſatis proprio uerbo ſignauerim. Nec ſum in hoc ſolicitus, cum res ipſa uolentibus diſcere appareat. Hoc ſum tamen ſecutus, quòd hæc amplificatio alibi poſita eſt, alibi ualet, ut aliud creſcat, aliud augeatur, inde ad id quod extolli uolumus,† ratio deducitur. Obiecturus An-*

ratione ducitur
Philip. 2

tonio Cicero merum & uomitum: Tu inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate: † *Quid fauces & latera ad ebrietatem? minimè ſunt otioſa. Nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare, quantum ille uini in* Hippiæ *nuptijs exhauſerit, quod ferre & coquere nō poſſet illa gladiatoria corporis † firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatum nomen eſt ratiocinationis, ut quod ex eadem cauſa inter ſtatus quoq; habemus, ſic ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuerit uini erumpentis, ut non caſum afferat, aut uoluntatem, ſed neceſſitatem ubi minimè deceret uomendi, & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſque in poſterum diem redundaret. Idem hoc præſtant quæ anteceſſerunt. Nam cum* Aeolus *à Iunone rogatus.*

Et fauces & latera ad ebrietatem minime ſunt ocioſa firmitas

Aeneid. 1

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

Apparet quanta ſit futura tempeſtas. Quid? cum res atrociſſimas, quasq; in ſummam ipſi extulimus inuidiam, eleuamus conſulto, quo grauiora uideantur quæ ſecutura ſunt, ut à Cicerone factum eſt, cum illa diceret: Leuia

Actio. 7

ſunt

ſunt hæc in hoc reo crimina, metum uirgarum nauarchus nobiliſsimæ ciuitatis pretio redemit, humanũ eſt: alius ne ſecuri feriretur, pecuniam dedit, uſitatum eſt: non'ne uſus eſt ratiocinatione, qua colligerent audientes, quantum illud eſſet quod inferebatur, cui comparata hæc humana uiderentur, atque uſitata? Sic quoq; ſolet ex alio aliud augeri, ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis: Et fortitudinem Gallorum, Germanorumq́; miramur, quo ſit maior C. Cæſais gloria. Illud quoq; eſt ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictum uidetur amplificationis genus. Non putant indignum Troiani principes, Graios, Troianosq́; propter Helenæ ſpeciem tot mala tanto temporis ſpatio ſuſtinere, quæ nam igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, ſed ſenes, & prudentiſsimi, & Priamo aſsidentes. Verum & ipſe Rex decennij bello exhauſtus, amiſsis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam ex qua tot lachrymarum origo fluxiſſet, inuiſam atq; abominandrm eſſe oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans, iuxta ſe locat, & excuſat etiam, atq; ſibi eſſe malorum cauſam negat. Nec mihi uidetur in ſympoſio Plato, cum Alcibiadem confitentem de ſe quid à Socrate pati uoluerit, narrat, ut illum culparet, hæc tradidiſſe, ſed ut Socratis inuictam continentiam oſtenderet, quæ corrumpi ſpecioſiſsimi hominis tam obuia uoluntate nõ poſſet. Quin ex inſtrumneto quoq; Herôum illorum magnitudo æſtimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Aiacis et haſta Pelias Achillis. Qua uirtute egregiè eſt uſus in Cyclope Vergilius

Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius
Trunca manum pinus regit?
Quid? cum uix loricam duo
Multiplicem connixi humeris Ferrent:
Quantus Demoleos, qui induiius eam
Curſu palantes Troas agebat?

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum ſaltem fingere potuiſſet, quantum oſtendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis ſeruorum in cellis ſtratos lectos uideres. Conchyliata periſtromata, & Cn. Pompeij, & in cellis ſeruorum nihil poteſt dici ultrà, & neceſſe eſt tamen ultrà infinito plus in domino cogitare. Eſt hoc ſimile illi quod Emphaſis dicitur,

Nauarchus.) ſummus rector, & totius nauis princeps dicitur, & eius eſt reliquis imperare in omnib. ijs, quæ ad nauigationem faciunt

Iliad. 3

Περιστρώματα [illegible] læa ſunt picta, & uerſicoloria.

Emphaſis

ſed illa ex uerbo, hæc ex re coniecturam facit tantoq; plus ualet, quanto res ipſa uerbis eſt firmior. Poteſt aſcribi amplificationi congeries quoq; uerborum, ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam etiamſi non per gradus

Cic. pro Ligario. aſcendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur, Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor

Sinathriſmos. animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ, quã Συναθροισμὸν uocant. Sed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam creſcere ſolet uerbis omnibus altius atq; altius inſurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex, Prætoris mors, terrorq; ſociorum & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus quot deſcendentibus gradus. Ideoq; uno ero exemplo contentus eius loci, quo Cicero in oratione Rulli hoc dicit: Pauci tamen qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt, ſi ad obſcuritatem, incrementum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpeciem amplificationis Hyperbolen quoq;, nam & hæc in utranq; partem ualet, ſed quia excedit hoc nomẽ, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparanda ratio dicendi, quæ conſtat non proprijs, ſed translatis. Demus ergo breuiter hoc deſyderio iam penè publico, nec omittamus eum quem pleriq; præcipuum ac penè ſolum putant orationis ornatum.

De generibus ſententiarum. Cap. V.

Sententia SEntentiam ueteres quod animo ſenſiſſent uocauerũt. Id cum eſt apud Oratores frequentiſſimum, tum etiam in uſu quotidiano quaſdam reliquias habet. Nam & iuraturi, ex animi noſtri ſententia, & gratulantes, ex ſententia dicimus. Non raro tamen & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dice-

Senſa rent. Nam ſenſus corporis uidebantur, ſed conſuetudo iam tenuit, ut mente concepta ſenſus uocaremus, lumina autem, præcipueq; in clauſulis poſita, ſententias, quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earum, & de uſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimæ ſunt quæ propriæ (quamuis omnibus idem ſit nomen) ſen-

γνώμαι tentiæ uocantur, quas Græci γνώμας appellant. Vtrunque tamen nomen ex

co.

eo acceperunt, quòd ſimiles ſunt conſilijs atque decretis. Eſt autem hæc uox uniuerſalis quæ etiam citra complexum cauſæ poſsit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata, ut: Nihil eſt tam populare quàm bonitas. Interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitij: Princeps qui uult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quidã initium aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt, & eſt aliquando ſimplex, ut ea quam ſuprà dixi, aliquando ratione ſubiecta: Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiamſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere uidetur. Nonnunquam duplicem.

Nam omnis argumentatio propoſitionem primam tanquam uniuerſalem quandam ſententiam habet, ut in nota illa Miloniana, uim ui repellere licet.

Obſequium amicos, ueritas odium parit.

Sunt etiam qui decem genera fecerunt, ſed eo modo quo fieri uel plura poſſunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cætera huiuſmodi. Per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectè quidem ſunt tales: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut

Vſque adeò ne mori miſerum eſt?

Acrius enim hoc, quàm per ſe, mors miſera non eſt. Ex tranſlatione à communi ad proprium. Nam cum ſit rectum, nocere facile eſt, prodeſſe difficile. Vehementius apud Ouidium Medea dicit:

Seruare potui, perdere an poſſim rogas?

Vertit ad perſonam Cicero: Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius quàm ut poſsis: nec natura melius quàm ut uelis ſeruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum propria, fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ. quales frequenter ab his dicuntur qui hæc catholica uocant, & quicquid pro cauſa uidetur, quaſi indubitatum pronunciant, † & ne paſsim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos, in quibus eſt autoritas; ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoque eſt omne quod mente concipimus, propriè tamen dicitur, quæ eſt ſententia ex contrarijs, propterea quod eminere uidetur inter cæteras, ut

Sententia per apoſtrophen pro Ligario.

Catholica, generalia cuiuis cauſæ conuenientia & paſſim & a quocunque dicatur

Enthymema.

Homerus Poëta, urbs Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. Non

Ciceronis uerba pro Ligario.

ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia ſit ratio diſsimilis, ſed quia iam per alia ut id iniuſtum appareret effectum erat. Et addita in clauſula eſt Epiphonematis modo, non tam probatio quàm extrema quaſi inſultatio. Eſt

Epiphonema. Verg. Aeneid. 1

enim Epiphonema, rei narratæ uel probatæ ſumma acclamatio:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Pro Milone. Noema.

Facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Eſt & quod appellatur à nouis Νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi poteſt. Sed hoc nomine donârunt ea, quæ non dicunt, uerum intelligi uolunt, ut in eum quem ſæpius à ludo redemerat ſoror, agentem cum ea talionis quod ei pollicem dormienti recidiſſet: Eras dignus ut haberes integram

Clauſula Pro Ligario

manum. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & Clauſula, quæ ſi eſt quod concluſionem dicimus, & rectè, & quibuſdam in partibus neceſſaria eſt: Quare prius de facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine ſermonis feriat aurem. Turpe autem & propè nefas ducunt reſpirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti,

ſenſiculi bonę addit Ald.

corruptique ſenſiculi, & extra rem petiti. Neque enim poſſunt tam multæ †ſententiæ eſſe, quàm neceſſe eſt ut multæ ſint clauſulæ. Iā hæc magis noua ſententiarum genera ex inopinato, ut dixit Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet, prætendebat ſe id metu facere: Quis tibi ſic timere permiſit? Et inſigniter Africanus apud Neronem de morte matris. Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen, quòd uirum qui inter rebellantes fuerat, ſepeliſſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrem tamen, inquit, pueri ſepelitote. Et aliunde petita, id eſt, in alium locum ex alio translata, ut pro Spatale Criſpus, quam qui hæredem amator inſtituerat, deceſsit, cum haberet annos duodeuiginti. O hominem diuinum, qui ſibi indulſit. Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum uideri uel-

*let: Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior cum ex contrarijs
ualet: Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo, Quid? quòd miſer
cum loqui non poſſet, tacere non poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cum ali
qua comparatione clareſcit. Trachalus contra Spatalē: † Placent hæ ergo* Ald. placet hoc ergo leges diligentiſſimæ pudoris custodes, decimas uxoribus dant, quartas meretricibus
*leges, diligentiſſimæ pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dari, quartas me
retricibus iubent. Sed horum quidem generum & bonæ dici poſſunt &
malæ. Illæ ſemper uitioſæ, uti à uerbo, Patres conſcripti, ſic enim incipien
dum eſt mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc quo magis falſum eſt
et longius petitum. Contra eandem ſororē gladiatoris, cuius modò feci men-
tionem: † At digito non pugnaui. Eſt etiam generis † eiuſdem, neſcio an* Ad digitum mihi pugnaui Ald. cuiuſdam
*uitioſiſſimum, quoties uerborum ambiguitas cum rerum falſa quadam ſi-
militudine iungitur. Clarum autorem iuuenis audiui, cum lecta in capite
cuiuſdam oſſa ſententiæ gratia tenenda matri dediſſet: Infeliciſſima fœmi-
na nondum extuliſti filium, & iam oſſa legiſti. Ad hoc plerique minimis
etiam inuentiunculis gaudent, quæ excuſſæ riſum habent, inuentæ facie in
genij blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorum ſterilitate uexa
tus, in ſcholis fingitur ſe ſuſpendiſſe. Quem nec terra recipit, nec mare,
pendeat. Huic ſimile in illo de quo ſuprà dixi, cui pater ſua membra lace-
ranti uenenum dedit. Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxurioſum,
qui* ἀποκαρτέρησιν *ſimulaſſe dicitur. Necte laqueum, habes quod faucibus* xin
*tuis iraſcaris. Sume uenenum, decet luxurioſum bibendo mori. Alia † ua-
na, ut ſuadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio ſepeliant.
Alexandrum ſepelio, hoc quiſquam ſpectabit è tecto? quaſi uerò id ſit in re
tota indigniſſimum. Alia nimia, ut de Germanis dicentem quendam audiui:
Caput neſcio ubi impoſitum. Et de uiro forti: Bella umbone propellit. Sed
finis non erit ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius quod
eſt magis neceſſarium. Duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorum ſententias ſo-
las penè ſpectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum
admodum placet. Denſitas earum obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus fru-
ctibusq; † aruorum, quorum nihil ad iuſtam magnitudinem adoleſcere po-* arborum
*teſt, quod loco in quem creſcat caret. Nec pictura in qua nihil circumlitum
eſt, eminet. Ideoq; artifices etiam cum plura in unam tabulam contulerunt
ſpatijs diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam*

quoque orationem, ſubſiſtit enim omnis ſententia, ideoq; poſt eam utique aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis non membris, ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cum illa rotunda & undiq; cirumciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicendi quamlibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conſpergitur. † Porrò ut affert lumen clauus purpuræ loco inſertus, ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc & enitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris, quæ nec apparent quidem, ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſydera ipſa deſinunt cerni, et quæ crebris paruisq; conatibus ſe attollunt, inæqualia tantum, & uelut confragoſa, nec admirationẽ conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. † quoq; accidit, quod ſolas captanti ſententias, multas neceſſe eſt dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas et diuiſionem pro ſententia poni, & argumentum, † ſi tantum in clauſulæ calce pronuncietur. Occidiſti uxorem ipſe adulter, nõ ferrem te, etiam ſi repudiaſſes, diuiſio eſt. Vis ſcire uenenũ eſſe amatorium? uiueret homo niſi illud bibiſſet, argumentum eſt. Nec multas pleriq; ſententias dicũt, ſed omnia tanquam ſententias. † Huic quibuſdam contrarium ſtudium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatem, nihil probantes niſi planum, et humile, & ſine conatu, Ita dum timent ne aliquando cadant, ſemper iacent. Quod enim tantum in ſententia bona crimen eſt, non cauſæ prodeſt? nõ iudicem mouet? non dicentem commendat? † At eſt quoddam genus quo ueteres non utebantur, et ad quam uſq; nos uocatis uetuſtatem? Nam ſi illam extremam, multa Demoſthenes quæ ante eam nemo: Quomodo poteſt probare Ciceronẽ, qui nihil putat ex Catone, Gracchisq; † immutandum? Sed ante hos ſimplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uerò hæc lumina orationis, uelut oculos quoſdam eſſe eloquentiæ credo. Sed neq; oculos eſſe toto corpore uelim, ne cætera membra ſuum officium perdant. Et ſi neceſſe ſit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quam iſtam nouam licentiam. Sed patet media quædam uia, ſicut in cultu, uictuq; acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor. † quem ſic ut poſſumus adijciamus uirtutibus, Prius tamen ſit uitijs carere, ne dum uolumus eſſe meliores ueteribus, ſimus tantum diſsimiles. Reddam nunc

[Margin notes: Ald. Porro ut afferũt lumen clarius & purpuræ loco inſertæ | Ald. Hoc quoque accedit | ſi tamen in clauſula & male pronuncietur | Hinc | Ald. Eſt quoddam | mutuandum | quare]

nunc quam proximam eſſe dixeram partem de tropis, quos motus clariſſimi noſtrûm autores uocant. Horum tradere præcepta & Grammatici ſolent. Sed à me, cum de illorũ officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi ſeruandus.

De Tropis. Cap. VI.

Quid ſit Tropus.

TRopus eſt uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & Grammaticis inter ipſos, & Philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quis cuiq; ſubijciatur. Nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum Oratorẽ pertinent cauillationibus, neceſſarios maximè, atq; in uſum receptos exequemur, hæc modo in his annotaſſe contenti, quoſdam gratia ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas non uerborum modò, ſed & ſenſuum, & cõpoſitionis. Quare mihi uidentur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, quàm in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in ijſdem ferè qui ſignificandi gratia adhibentur, eſſe & ornatum, ſed non idem accidet contrà, eruntq; quidam tantũ ad ſpeciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo qui cum frequentiſſimus eſt, tũ longè pulcherrimus, translatione dico, quæ μεταφορὰ Grecè uocatur. Quæ quidem cum ita eſt ab ipſa nobis conceſſa natura, ut indocti quoq; ac non ſentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamen lumine eluceat: Neq; enim uulgaris eſſe nec humilis, nec inſuauis (rectè modò aſcita ſit) poteſt. Copiam quoq; ſermonis auget † permutando, aut † mutuando, quæ non habet: quodq́; difficilimum eſt, præſtat ne ulli rei nomen deeſſe uideatur. † Trſfert ergo nomen, aut uerbum, ex eo loco in quo propriũ eſt, in eum in quo aut proprium deeſt, aut translatum proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius, aut (ut dixi) quia decentius. Vbi nihil horum præſtabit quod trãsferretur, improprium erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemmam in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & ſitire ſegetes, & fructus laborare. Neceſſitate nos durum hominem, aut aſperum. Non enim proprium erat quod daremus his † affectibus nomẽ. Iam incenſum ira, & inflammatum cupiditate, et lapſum errore, ſignificandi gra-

Troporum uſus & loci.

Metaphora

permiſcendo

mutando

Ald. transfertur

Quamobrem utamur translatis

Ald. affectionib.

tia. Nihil enim horum ſuis uerbis, quàm hic accerſitis magis propriũ erat.
contentionum *Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & † concionum procellas, & eloquentiæ fulmina, ut Cicero Pro Milone Clodiũ fontem gloriæ eius uocat, & alio loco ſegetem, ac materiam. Quædam etiam parum*
Georg.3 *ſpecioſa dictu per hanc explicantur:*

Hoc faciunt nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

Metaphoræ & ſimilitudinis diſcrimen. *In totum autem metaphora breuior eſt ſimilitudo, eóque diſtat, quòd illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipſa re dicitur. Comparatio eſt, cum dico feciſſe quid hominem ut leonem. Translatio, cum dico de homine, leo eſt. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur, cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur ut de agitatore:*

Gubernator magna contorſit equum ui.

Et ut Liuius Scipionem à Catone adlatrari ſolitum refert. Inanima pro alijs generis eiuſdem ſumuntur, ut:

Claſsiq; immittit habenas.

Aut pro rebus animalibus inania:

Ferro an fato uirtus Argiuum occidit. *Aut contrà:*
Sedet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor.

quæ audaci et proxime periculum translatione attollitur *Præcipueq; ex his oritur mira ſublimitas, † quæ audaciæ proxima, periculo translationis attollitur, cum rebus ſenſu carentibus actum quendam, & animos damus qualis eſt:*

Pontem indignatus Araxes.

Cic. pro Ligario *Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Vergilium:*

Ferrumq; armare ueneno.

Nam & ueneno armare, et ferrum armare, translatio eſt. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus, & hæc inuicem, quibus ſimilis ratio eſt, et à toto, et à partibus, ſed iam non pueris præ-
Translatis modice utendum *cipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere non poſsint, Vt modicus autẽ atq; opportunus eius uſus illuſtrat orationem, ita frequens obſcurat, & tæ-*

dio

dio complet. Continuus uerò in allegoriam, & ænigmata exit. Sunt quædam etiam humiles translationes, ut id de quo modò dixi, ſaxea eſt uerruca, & ſordidæ. Non enim ſi Cicero rectè ſentinam Reipublicæ dixit, fœditatem hominum ſignificans, idcirco probem illud quoq; ueteris Oratoris: Perſecuiſti Reipub. uomicas. Optimeq; Cicero demonſtrat, cauendum ne ſit deformis translatio, qualis eſt (nam ipſis eius utar exēplis) Caſtratā morte Aphricani Rempub. & ſtercus curiæ Glauciā. Ne nimio maior, aut quod ſæpius accidit, minor, Ne diſſimilis, quorū exempla nimiū frequenter deprehendet, qui ſcierit hæc uitia eſſe. Sed et copia quoq; modū egreſſa uitioſa eſt, præcipuè in eadē ſpecie Sūt et duræ, id eſt, à lōginqua ſimilitudine ductæ, ut

Metaphoræ humiles

In Catilinam

Sin exteris. exhaurietur ex urbe comitum tuorū magna, & pernicioſa ſentina Reip.

Caſtratam. De Oratore: Nolo morte dici Africani caſtratā eſſe Rēp.

Capitis niues. Et:

Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes, Horatius in Odis

In illo uerò plurimum erroris, quod ea quæ Poëtis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiam ipſa metri neceßitate cogūtur, permiſſa ſunt, conuenire quidam etiam proſæ putant. At ego in agendo nec paſtorem populi autore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Verglius in Apibus, ac Dædalo ſpecioſiſſimè ſit uſus. Metaphora enim aut uacantem occupare locum debet, aut ſi in alienum uenit, plus ualere eo quem expellit. Quod aliquanto penè iam magis de ſynecdoche dicam. Nā translatio permouendis animis plerique, & ſignandis rebus, ac ſub oculos ſubijciendis reperta eſt. Hæc uariare ſermonem poteſt ut ex uno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, uel contrà, omnia liberiora Poëtis quàm Oratoribus. Nam proſa, ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita non puppim pro naui, nec † abietes pro tabellis. Et rurſus, ut pro gladio ferrum, ita non pro epuo quadrupedē. Maximè autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit: Romanus prælio uictor, cum Romanos uiciſſe ſignificat. Et contrà Cicero ad Brutum: Populo, inquit, impoſuimus, & Oratores uiſi ſumus, cum de ſe tantum loqueretur. Quod genus orationis non modò ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidam Συνεκδοχὴν uocāt, cum & id in contextu ſermonis, quod tacetur accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur quod inter uitia ἔλλειψις uocatur:

Quare translatio reperta

Al. abietem ſing.

Cic. ad Brutum

Arcades ad portas ruere.

ergo redditur aliud, & intelligitur illud *Mihi hanc figuram eſſe magis placet,† illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio:*

Aſpice, aratra iugo referunt uſpenſa iuuenci.

Vnde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an Oratori conueniat, niſi in argumentando, cum rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat.

Metonymia. *Nec procul ab hoc genere diſcedit* μετωνυμία, *quæ eſt nominis pro nomine poſitio, cuius uis eſt, pro eo quod dicitur, cauſam, propter quam dicitur, po-*
Hypallage *nere. Sed ut ait Cicero hypallagen Rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & ſubiecta ab obtinentibus ſignificat, ut:*

Horat. in Ar. *Cererem corruptam undis. Et: Receptus*
Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Quod fit retrò durius. Refert autem inquantum dictus tropus Oratorem ſequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgò audiuimus, & uario Marte pugnatum, eruditus eſt ſermo, & Venerem quàm coitum magis dixiſſe decet, ita Liberum, & Cererem, pro uino & pane licentius, quàm ut fori ſeueritas
Sicut ex eo quod continetur, id quod continet Ald. ſic loqui *ferat. † Sicut ex eo quod continet, id quod cõtinetur uſus recipit, ut bene moratas urbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. Ad id quod contrà eſt, rarò audeat quis, niſi Poëta:*

Virgil. in Aen. *Iam proximus ardet Vcalegon.*

Niſi fortè hoc potius eſt à poſſeſſore quod poſsidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium conſumitur, quomodo fiunt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt generis, cum ab Annibale cæſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus: & apud Tragicos ab Egialo: & Vergilium ueniſſe, oro carmine Vergilij: & uenire commeatus: qui afferantur: ſacrilegium deprehenſum, non ſacrilegum: armorum ſcientiam habere, non artis. Illud quoq; & Poëtis, & Oratoribus frequens, quo eum qui efficit, ex eo quod efficitur oſtendimus. Nam & carminum autores:

Horatius ix Odis *Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,*
Regumq́; turres. Et:
Pallentesq́; habitant morbi, triſtisq́; ſenectus.

Et Orator, præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dicit. Eſt etiam huic tropo quædam cum ſynecdoche uicinia. Nã cum dico uultus hominis, pro uultu. Quod plurale ſingulariter, quod ſingulare eſt, pluraliter.

Sed

Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur (nam id eſt manifeſtum) ſed nomen immuto, ut cum aurata tecta, aurea, puſillũ † à uerò diſcedo, † quia non eſt niſi pars auratura. Quæ ſingula perſequi minutioris eſt curæ, etiã non Oratorẽ inſtruentibus. ἀντονομασία, *quæ aliquid pro nomine ponit. Poẽtis utroq; modo frequentiſſima, & per epitheton quia detracto eo cui opponitur, ualet pro nomine, Tytides, Pelides, & ex his quæ in quoque ſunt præcipua:*

Ald. ab eo quia non eſt pars ut aurata

Antonomaſia

Diuum pater atq; hominum Rex.

Et ex factis quibus perſona ſignatur:

Thalamo quæ fixa reliquit Impius.

Oratoribus quoq;, etiamſi rarus rei, nonnullis tamen uſus eſt. Nam ut Tytiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt † impium pro parricida. Euerſorem quoq; Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione: et Romanæ eloquentiæ principem, pro Cicerone poſuiſſe nõ dubitent. Cicero ipſe certè uſus eſt hac libertate. Nõ multa peccas, inquit, ille fortiſſimo uiro ſenior magiſter, ſed ſi peccas, te regere poſſum. Neutrum enim nomen poſitum eſt, & utrunq; intelligitur. ὀνοματοποιία *quidem, id eſt, fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonem primi fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & ſibilus, & murmur inde uenerũt. Deinde tanquã † conſumata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi cũ multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ †* παραγόμενα *uocant, quæ ex uocibus in uſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt † ſyllaturit, & proſcripturit: atq; laureati poſtes, pro illo, laurea coronati, ex eadem fictione ſunt. Sed hoc feliciter † eualuit, at contrà, uio pro eo infelicius. In Græcis obeliſco coludumo &c. durè etiam iungere uetamur qui tolerantur uidere ſeptentriones uidemur. Eo magis neceſſaria* Κατάχρησις *quam rectè dicimus abuſionem, quæ nõ habentibus nomen ſuum, accõmodat quod in proximo eſt, ſic:*

Ald. impiũ & parricidam

Onomatopœia

Ald. conſumpta

Ald. πεποιημένα

Ald. ſullataris Syllaturire, pro eo quod eſt, Syllæ mores & uitã exprimere, effœminate & delicate

Adomia et uio eo ferimus græcis obidis ocoluditi uno bono eo dure, atq; iungere qui tollentẽ & uidere cœcum agro putã uiuere.

Equum diuina Palladis arte
Aedificant

Et apud Tragicos: Et iam leo pariet, at pater eſt.

Mille ſunt hæc, & † acceptabula quicquid habet, & pixides cuiuſcunque

euanuit

Catachreſis

acetabula

Abuſio & Translatio quomodo differant.

materiæ ſunt, & parricida matris quoque aut fratris interfector. Diſcernendumq; eſt hoc totum à translatione genus, quod abuſio eſt, ubi nomen defuit, translatio ubi aliud fuit. Nam Poëtæ ſolent abuſiuè etiam in ijs rebus quibus nomina ſua ſunt, uicinis potius uti, quod rarum in proſa eſt. Illa quoq; quidam καταχρήσεις, *eſſe uolunt, cũ pro temoritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem diſſonantia ſunt, quod in his non uerbum pro uerbo ponitur, ſed res pro re. Neque enim putat quiſquam & luxuriam, & libera litatem, idem ſignificare, uerum id quod fit, alius luxuriam eſſe dicit, alius liberalitatem: quamuis neutri dubium ſit, hæc eſſe diuerſa. Supereſt ex his quæ aliter ſignificant,* μετάληψις, *id eſt tranſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præſtat, tropus & rariſsimus, & †maximè improprius, Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, &* νήσους θοὰς ὀξείας *dicunt. Nos quis ferat, ſi Verrem ſuem, aut Lælium doctũ nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id quod transfertur ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed prebentis tranſitum, quem tropum magis affectamus, ut habere uideamur, quàm ut ullo in loco deſyderemus. Nam eius frequentiſsimum exemplum eſt, Cano, canto, dico: ita, cano, dico. Item eſt medium illud cano, nec diutius in eo morandum, nihil enim uſus admodum uideo, niſi ut dixi in medijs. Cætera iam non ſignificandi gratia, ſed ad ornandam modò non augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim* ἐπίθετον, *quod rectè dicimus appoſitũ, à nonnullis ſequens dicitur. Eo Poëtæ & frequentius, & liberius utuntur. Nanque illis ſatis eſt conuenire uerbo cui apponitur, & itaque dentes albi, & humida uina in his non reprehendimus. Apud Oratorem, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur minus eſt, qualia ſunt: O ſcelus abominandum, ô deformem libidinem. Exornatur autem res tota maximè translationibus, cupiditas effrenata, & inſanæ ſubſtructiones. Et ſolet fieri alijs adiunctis epitheton tropis, aut apud Vergilium, Turpis egeſtas, & Triſtis ſenectus. Veruntamen talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit, & uelut incompta oratio, ne oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita, ut in quæſtionibus eam Iudices ſimilem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo et numerus eſt duplex, nec duplũ uirium, quanquã non ſingula modò, ſed etiam plura uerba apponi ſolēt, ut:*

Ald. & etiam improprij uſus

Metalepſis.

Homerus ἔνθεν δ' αὖ νήσοισιν ἐπιπροίηκε θοῇσιν. intelligit enim hoc uerſu inſulas quas ὀξείας, id eſt acutas uocat ſynonyma quidem ſunt θοὸν & ὀξύ, ὀξύ autem dicitur quod non ſolum mobilitate quadam uelox eſt, ſed etiam in ſpeciem in longitudinem & tenuitatẽ productũ.

Coniugio

Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.

Sed hoc quoq; modo duo uerba uni appoſita, ne uerſum quidem decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Neceſſe eſt enim ſemper ut id quod eſt appoſitum, ſi à proprio diuiſeris per ſe ſignificet, & faciat antonomaſiam. Nam ſi dicas: Ille qui Carthaginem & Numantiam euertit, antonomaſia eſt: ſi adieceris, Scipio, appoſitum. Non poteſt ergo non eſſe iunctum. At ἀλληγορία, *quem inuerſionẽ interpretamur aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut:* Allegoria.

O nauis referent in mare te noui

Fluctus, ô quicquid agis fortiter occupa Portum.

Totusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro Republica, fluctuum tempeſtates pro bellis ciuilibus. pertum pro pace atque concordia dicit. Tale *Lucretius:* Lucretius Lib. 4

†Inuia Pyeridum peragro loca. Et *Vergilius:* Georg. 2

Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor. Ald. auia

Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine translatione uerò, in Buccolicis:

Certè equidem audieram, qua ſe ſubducere colles

Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo

Vſq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,

Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco, præter nomen, cætera proprijs deciſa ſunt uerbis. Verum non paſtor Menalcas, *ſed* Vergilius *eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed rarò totius, plerunq; apertis permixta eſt. Tota apud* Ciceronẽ *talis:* Hoc *miror enim, querorq; quenquã hominem ita peſſundare alterum uerbis uelle, ut etiam nauẽ perforet, in qua ipſa nauiget, Illud commixtum frequentiſsimũ. Equidem cæteras tempeſtates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper* Miloni *putaui eſſe ſubeundas. Niſi adiecisſet duntaxat fluctibus concionum, eſſet allegoria, nunc eam miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex accerſitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs, Illud uerò longè ſpecioſiſſimnm genus orationis in quo trium permixta eſt gratia, Similitudinis, Allegoriæ, & Translationis. Quod fretum, quem* Euripũ, *tot motus, tantas, tam uarias habere creditis*

 agitationes,

agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe & perturbat omnia, & totam opinionẽ parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc deſinas. Multi autem cum initiũ à tempeſtate ſumpſerunt, incendio aut ruina finiunt, quæ eſt in conſequentia rerũ fœdiſſima. Cæterum, Allegoria paruis quoq; ingenijs, et quotidiano ſermoni frequentiſſimè ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, & ſanguinem mittere inde ſunt, nec offendunt tamen. Eſt enim gratia in eloquendo nouitas & commutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amiſimus modum, & gratiam rei nimia coaptatione conſumpſimus. Eſt in exemplis allegoria, ſi non prædicta in oratione ponantur. Nam ut Dionyſium Corinthi eſſe quo Græci omnes utuntur, ita plura ſimilia dici poſſunt. Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, Αἴνιγμα dicitur, uitium meo quidem iudicio, ſiquidem dicere dilucide, uirtus, quo tamen & Poëtæ utuntur:

In translatis cauendum.

Pedem conferre eſt certamẽ ingredi. Iugulum petere, eſt caput, & ſũmum cauſæ attingere. Sanguinem mittere, idem quod uenas incidere, ꝙ indocti phleboto mare dicunt.

Aenigma.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli ſpatium non amplius ulnas.

Et Oratores nonnunquam, ut Cæcilius: Quadrantariam Clytemneſtram, & in triclinio Choam, & in cubiculo nolam: Nanq; & , nunc quædam ſoluuntur, & tum erant notiora cum dicerentur, & ænigmata ſunt tamen nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere quo contraria oſtenduntur, εἰρωνία eſt, illuſionem uocant, quæ aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſiqua earum uerbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi uoluntatem, quanquam in plurimis id tropis accidit, ut interſit quid, de quo dicatur. Quia quod dicitur alibi uerum eſt, aut laudi †ſimulatione detrahere, aut uituperationi laude conceſſum eſt. Quale eſt, quod C. Verres Prætor urbanus, homo ſanctus & diligens, ſub ſortitionem eius in eo die non haberet. Et contrà: Oratores uiſi ſumus, & populo impoſuimus. Aliquando cum riſu quodam contraria dicuntur his, quæ intelligi uolunt, quemadmodum in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta ſeruauit. Præter hæc uſus eſt allegoria, ut triſtia dicamus melioribus

Ald. aut ſimulatione

bus

bus uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs ſignificemus aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc ſi quis profectò ignorat, quibus Græci nominibus appellent, σαρκασμὸν, ἀστεισμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sunt etiam qui hæc non ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicũt, acri quidem ratione, quòd illa obſcurior ſit, & in his omnibus apertè appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoq;, quòd genus cum diuiditur in ſpecies nihil habet proprium, ut arboris ſpecies ſunt, pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius per ſe nulla proprietas. Allegoria uerò habeat aliquid proprium quod quo modo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad utendũ nihil refert. Adijcitur his μυκτηρισμὸς ſimulatus quidem, ſed nõ latens deriſus. Pluribus autem uerbis, cum id quod uno aut paucioribus certè dici poteſt, explicatur, περίφρασιν uocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam neceßitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Salluſt. Ad requiſita naturæ. Interim ornatũ petit ſolum, qui eſt apud Poëtas frequentißimus, ut:

Myctiriſmos ſubſannatio à μυκτηρίζω, quod Martialis naſo ſuſpendere dixit, id eſt, irridere a μυκτὴρ, id eſt, naſus, quod olim ſubdolæ irriſioni dicatus eſſet.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono Diuûm gratißima ſerpit.

Et apud Oratores non rarus, ſemper tamen aſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtenditur, περίφρασις eſt, cui nomen Latinè datum eſt, non ſanè orationis uirtuti aptum, Circumlocutio. Verum hæc ut cum decorem habet, periphraſis, ita cum in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat enim quicquid non adiuuat. ὑπέρβατον quoq;, id eſt, uerbi tranſgreßionem, quàm frequenter ratio compara-tionis & decor poſcit, non immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequentißimè aſpera, & dura, & diſſoluta, & hiãs oratio, ſi ad neceßitatem ordinis ſui uerba redigãtur, & ut quodq; oritur, ita proximis etiam, ſi uinciri non poteſt, alligetur. Differenda igitur quædam, & præſumenda, atque ut in ſtructuris lapidum impolitiorum, loco quo quiſq; conuenit ponendus. Non enim recidere ea, nec pollire poſſumus, quæ coagmentata ſe magis iungant, ſed utendũ his qualia ſunt, eligendæq; ſedes. Nec aliud poteſt ſermonem facere numeroſum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neque alio, κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ, Platonis inuenta ſunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum deſcendiſſe ſignificat,

Periphraſis.

Periſſologia.

Hyperbaton.

X plurimis

pluribus modis ſcripta, quod eum quoq; maximi facere experiretur. Verũ id cum duobus uerbis fit, ἀναστροφὴ *dicitur, reuerſio quædam, qualia ſunt uulgò mecũ, ſecum, apud* † Romanos Oratores & Hiſtoricos. Quibus de *rebus cum decoris gratia contrahitur longius uerbum, propriè hyperbati tenet nomẽ: ut,* Animaduerti Iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe parteis. *Nam in duas partes diuiſam eſſe, rectum erat, ſed durum, & incomptum Poëtis, qui etiam uerborum diuiſionem faciunt, & tranſgreßionem,*

Ald. Romanos non habet

Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni.

Quod oratio nequaquam recipiet. At id quidem eſt propter quod cum dicitur tropus fit, quia componendus eſt è duobus intellectibus. Alioquin ubi nihil ex ſignificatione mutatum eſt, & ſtructura ſola uariatur, figura potius uerborum dici poteſt, ſicut multi ex his narrationem longis mutãt hyperbatis. Ex confuſis quæ uitia accidunt, ſuo loco diximus. ὑπερβολὴν *audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc* † *dementiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi atq; minuendi fit pluribus modis: Aut enim plus facto dicimus, ſicut:* Vomens, fruſtis eſculentis gremium ſuum, & totum tribunal impleuit.

Hyperbole

de caſuris, uel de menſuris

Geminiq; minantur,
In cœlum ſcopuli.

Aut res per ſimilitudinem attollimus:
Credis innare reuulſas
Cycladas.

Aut per comparationem, ut:
Fulminis ocyor alis.

Aut ſignis quaſi quibuſdam:
Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel translatione, ut ipſum illud uolaret. Creſcit interim hyperbole alia in ſuper addita, ut Cicero in Antonium *dicit:* Quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico, quæ ſi fuit, fuit animal † unũ. Oceanus mediuſfidius uix *uidetur tot res, tam dißipatas, tam diſtantibus in locis poſitas tam cito ab ſorbere potuiſſe. Exquiſitam uerò figuram huius rei deprehendiſſe apud*

Ald. unum

principem

principem Lyricorũ Pindarum uideor, in Libro quem inſcripſit ὕμνους. *Is nanq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Coa dicuntur habitaſſe, non igni, nec uentis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe, ut illa minora hoc par eſſet. Quod imitatus Cicero, illa cõpoſuit in Verrem: Verſabatur in Sicilia longo interuallo alter, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed nouum quoddam monſtrum ex uetere illa immanitate, quæ in ijſdem uerſata locis dicitur. Nõ enim Charybdim tam infeſtam, neq; Scyllam nauibus, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Nec pauciora ſunt genera minuendi:*

Vix oßibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari Libello:

Fundum Varro uocat quò poßim mittere funda,
Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.

Sed huius quoq; rei uis ſeruetur menſura quædam, quamuis eſt enim omnis hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum, nec alia magis uia in κακοζηλίαν *itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſertim minimè ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt mentiri hyperbolen, nec ita ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendũ eſt quouſq; deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit hæc † res frequentiſſimè ad riſum, qui ſi † aptus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgò quoq;, & inter ineruditos, & apud ruſticos, uidelicet quod natura eſt omnibus augẽdi res, uel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquam uerò cõtentus eſt. Sed ignoſcitur, quia non affirmamus. Tum eſt hyperbole uirtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt, naturalem modum exceßit. Cõceditur enim amplius dicere † quantum eſt, non poteſt, meliusq; ultrà quàm citrà ſtat oratio. Sed de † hac ſatis, quia eundem locum plenius in eo Libro quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.*

Ald. ſpecies
captatus
Ald. quid dici
Ald. his

M. FAB. QVINT. LIBRI OCTAVI FINIS.

M. FABII QVINTILIA-NI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Nonus.

In quo differant Figuræ à Tropis. Cap. I

CVM ſit proximo Libro de Tropis dictũ, ſequitur pertinens ad figuras, quæ Schemata græcè uocantur, locus ipſa rei natura coniunctus ſuperiori. Nam pleriq; has tropos eſſe exiſtimauerũt, quia ſiue ex hoc dixerint nomen, quod ſint formati quodammodo, ſiue ex eo, quòd uertant orationẽ, unde & motus dicũtur, fatendum erit eſſe utrũq; eorũ etiam in figuris. Vſus quoq; eſt idem. Nã & uim rebus adijciunt, et gratiã præſtãt. Nec deſunt q tropis figuræ nomen imponãt, quorũ eſt C. Artorius Proculus. Quin adeò ſimilitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernere non ſit in prõptu. Nã quomodo quædã in his ſpecies planè diſtant, manẽte tamẽ generali illa ſocietate, quod utraq; res à recta et ſimplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur, ita quædam per quàm tenui limite diuidũtur, ut cum ironia tam inter figuras ſententiæ, q̃ inter tropos reperiatur. Περίφρασιν *aũt, &* ὑπέρβατον, *&* ὀνοματοποιΐαν, *&* ἐπίθετον *clari quoq; autores figuras uerborũ potius q̃ tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt*
Tropus quid ſit *utriuſq; rei differẽtia. Eſt igitur tropus ſermo à naturali et principali ſignificatione trãſlatus ad aliã, ornandæ orationis gratia, uel (ut pleriq; Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria eſt, trãſlata in eũ quo pro*
Schema. *pria nõ eſt. Figura, ſicut nomine ipſo patet, cõformatio quædã oratiõis remota à cõmuni et primũ ſe offerẽte ratione. Quare in tropis ponũtur uerba alia pro alijs, ut in* Μεταφορᾷ, Μετωνυμίᾳ, *&* ἀντονομασίᾳ, Μεταλήψει, Συνεκδοχῇ, Καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, ὑπερβολῇ *plerunq;.* ἀλληγορία *nanq; & rebus fit & uerbis,* ὀνοματοποιΐα *fictio eſt nominis. Ergo hoc quoque pro alijs ponitur, quibus uſuri fuimus ſi illud non fingeremus,* Περίφρασις, *etiã ſi frequẽter & id ipſum in cuius locum aſſumitur, nomen complecti ſolet,*
Antonomaſiæ pars eſt Ald. legit. *utitur tamen pluribus pro uno.* ἐπίθετον *quoniam plerunq; †habet antonomaſiæ partem, coniunctione eius fit tropus. In* ὑπερβάτῳ *cõmutatio eſt ordinis*

dinis. Ideoq; multi tropis hoc genus eximunt. Trāſfert tamen uerbum aut partem eius à ſuo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs uerbis, et ordine collocatis figura fieri poteſt. Quomodo autem Ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddam. Nomine enim fateor eſſe† cōmune. Ald.communia. *Hæc ſcio quàm multiplicem habeant, quamq; ſcrupuloſam diſputationem, ſed ea non pertinet ad præſens meum propoſitum. Nihil enim refert quomodo appelletur utrūlibet eorum, ſi quid orationi proſit, appareat. Nec mutatur uocabulis uis rerum. Et ſicut homines, ſi aliud acceperunt quàm quod habuerant nomen, ijdem ſunt tamen, ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicentur, idem efficient. Nō enim nominibus proſunt, ſed affectibus, ut ſtatum coniecturalem, an inficialem, an facti, an ſubſtantiæ, an de ſubſtantia nominemus, nihil intereſt, dum idem quæri ſciamus. Optimum ergo in his ſequi maximè recepta, & rem ipſam quocunq; appellabitur modo intelligi. Illud tamen notandū, coire frequenter in eaſdem ſententias, & tropon, & figuram. Tam enim translatis uerbis quàm proprijs figuratur oratio.* Figura quomodo accipienda. *Eſt autem non mediocris inter autores diſſeſio, et quæ uis nominis eius, & †quot genera, et quàm multæ ſint* Ald.quæ per figuras *ſpecies. Quare primum intuendū eſt quid accipere debeamus † figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno, qualiſcunq; forma ſententiæ, ſicut in corporibus, in quibus quoquo modo ſunt cōpoſita, utiq; habitus eſt aliquis: Altero, quo propriè ſchema dicitur, in ſenſu uel ſermone aliqua à uulgari et ſimplici ſpecie cum ratione mutatio, ſicut nos ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaq; cum in eoſdem caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes continuò quis, aut certè nimium frequenter incurrit, præcipere ſolemus, uariandas figuras eſſe uitandæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis ſermo habeat figuram. Itemq; eadem figura dicimus curſitare, qua † lactitare, id eſt, eadem ratione declinari.* Ald.lectitare *Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum eſt. Quo ſi contenti ſumus, non immeritò Apollodorus (ſi tradenti † Cælio credimus)* Ald.Cæcilio *incomprehenſibilia partis huius præcepta exiſtimauit. Sed ſi habitus quidā, & quaſi geſtus ſic appellandi ſunt, id demum hoc loco ſchema † dici oportebit, quòd ſit à ſimplici, ac in promptu poſito dicendi modo, poëticè uel oratoriè mutatum.* Ald.accipi *Sic enim uerum erit, aliam eſſe orationem* ἀσχημάτιστον, *id eſt, ca-*

tem figuris, quod uitium nõ inter minima eſt: alia ἀσχηματισμένην, *id eſt,*
figuratam. Verum idipſum anguſtè tamen & Cælius terminauit, qui id ſo
Ald. quod ſane uulgo quoque ſic accipi *lum putauerat ſchema, quo aliud ſimulatur dici quàm dicitur.* † *Sanè uul*
gò quoq; accipi ſcio. Vnde & figuratæ controuerſiæ quædam, de quibus
notata *paulo poſt dicam, uocantur. Ergo figura ſit arte aliqua* † *nouata forma di*
cendi. Genus huius unum quidam putauerunt, in hoc ipſo diuerſas opinio
nes ſecuti. Nam hi, quia uerborum mutatione ſenſus quoq; uerterent, om
nes figuras in uerbis eſſe dixerunt: Illi, quia uerba rebus accommodaren-
tur, omnes in ſenſibus. Quarum utraq; manifeſta cauillatio eſt. Nam ut ea
dem dici ſolent aliter atq; aliter, maneteq; ſenſus elocutione mutata, ita &
figura ſententiæ plures habere uerborum figuras poteſt. Illa eſt enim po-
Ald. Iamiam *ſita in cõcipiẽda cogitatione, hæc in enunciãda, ſed frequẽtißimè coeũt,*
Dolobella *ut in hoc:* † *Nemo tam Dolobella neq; tui me, neq; tuorũ liberûm quos tu*
miſeros in egeſtate atq; in ſolitudine reliquiſti, miſereri poteſt. Nam ora-
tio à Iudice auerſa, in ſententia iamiam, & liberûm, in uerbis ſunt ſchema
ta. Inter plurimos enim, quod ſciam, conſenſum eſt duas eius eſſe partes;
Διανοίας, *id eſt mẽtis, uel ſenſus, uel ſententiarũ, nam his omnibus modis*
dictum eſt: & Λέξεως, *id eſt uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel ſer-*
Ald. tantum *monis, uel orationis, Nam & uariatur, & nihil refert. Corn.* † *tamẽ Celſus*
adijcit uerbis et ſententijs figuras colorũ, nimia profectò nouitatis cupidi
tate ductus. Nã quis ignoraſſe eruditũ alioqui uirũ credat colores & ſen
tentias ſenſum eſſe? Quare ſicut omnem orationem, ita figuras quoq; uer-
ſari neceſſe eſt in ſenſu & in uerbis. Vt uerò natura prius eſt cõcipere ani
mo res quàm enunciare, ita de his figuris antè loquendum eſt quæ ad men
tem pertinent, quarum quidem utilitas tum magna, tum multiplex, in nul
lo non orationis opere uel clarißimè elucet. Nam & ſi minimè uidetur
pertinere ad probationem qua figura quicque dicatur, facit tamen credi
bilia quæ dicimus, & in animos Iudicum qua non obſeruatur, irrepit.
Nanque ut in armorum certamine, & aduerſos ictus, & rectas ad ſimpli-
ces manus cum uidere, tum etiam cauere ac propulſare facilè eſt, auerſæ
tectæq; minus ſunt obſeruabiles, & aliud oſtendiße quàm petas, artis eſt:
ſic oratio quæ aſtu caret, pondere, mole, & impulſu præliatur. Simulanti
Incutere *uariantiq; conatus, in latera atque in terga* † *incurrere datur, & arma*

aduocare

aduocare, & uelut † nutu fallere. Iam uerò *affectus nihil magis ducit.* nictu
Nam ſi frons, oculi, manus multum ad motum animorum ualent, quanto plus orationis ipſius uultus ad id quod intendimus efficere compoſitus? Plurimum tamen ad commendationem facit, ſiue in conciliandis agentis † moribus, ſiue ad promerendum actioni fauorem, ſiue ad leuandum uarietate faſtidium, ſiue ad quædam uel decentius indicanda uel tutius. Sed antequam quæ cuique rei figura conueniat oſtendo, dicendum eſt nequaquam eas eſſe tam multis, quàm ſint à quibuſdã conſtitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa quæ fingere utique Græcis promptiſſimum eſt. Ante omnia igitur illi qui totidem figuras putant quot affectus, repudiandi, non quia affectus non ſit qualitas quædam mentis, ſed quia figura, quam non communiter, ſed propriè nominamus, non ſit ſimplex rei cuiuſcunque enunciatio. Quapropter in dicendo iraſci, dolere, miſereri, timere, confidere, contemnere, non ſunt figuræ, non magis quàm ſuadere, minari, rogare, excuſare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpũt. Neque enim pars † una dicendi eſt, quæ non recipere eas poßit. Sed aliud eſt admittere figuram, aliud figuram eſſe. Neque enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorem eiuſdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in iraſcente, deprecante, miſerante figuram, ſcio, ſed non ideo iraſci, miſereri, deprecari, figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam, ut arbitror, ſecutus uiam, ut nec omnis ſermo ſchema iudicaretur, nec ea ſola quæ haberent aliquam remotam ab uſu communi fictionem, ſed quæ eſſent clariſſima, & ad mouendum auditorem ualerent plurimum, quem duobus ab eo Libris tractatum locum ad literam ſubieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi autoris. In tertio de Oratore ita ſcriptum eſt: In perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequentanda omnis oratio ſententiarum atque uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illuſtris explanatio rerum, atq; quaſi gerãtur ſub aſpectũ penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet,

moribus (margin, beside "† moribus")

Ald. ulla (margin, beside "pars † una")

& ad illuſtraudum id quod exponitur, & ad amplificandū, ut his qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur. Et huic cōtraria ſæpe præciſio eſt, & plus intelligendum quàm dixeris ſignificatio, & † diſtrictè cōciſa breuitas. & extenuatio, & huic adiuncta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrens, & ab re digreßio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & † cōcinnus eße debebit, propoſitioq; quid ſis dicturus, & ab eo quod eſt dictum ſeiunctio, & reditus ad propoſitum, & iteratio, & rationis apta cōcluſio, tum augendi minuendi'ue cauſa ueritatis ſuperlatio, atque traiectio, & rogatio, atq; huic finitima quaſi percontatio, expoſitioq; ſententiæ ſuæ, tum illa quæ maximè quaſi irrepit in hominnum mentes alia dicentis ac † ſignificantis dißimulatio, quæ eſt periucunda, cum in orationis non contentione, ſed ſermone tractatur. Deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio, uel antè uel poſtquam dixeris, uel cum aliquid à teipſo reijcias. Præmunitio eſt etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium communicatio, quæ eſt quaſi cum his apud quos dicas, deliberatio, morum ac uitæ imitatio, uel in perſonis, uel ſine illis magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maximè, ſæpe autem etiam ad commouendos. Perſonarum ficta inductio, uel grauißimū lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatē impulſio, aut occupatio, cum duo illa quæ maximè mouent, ſimilitudo & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atq; etiam effrenatior augēdi cauſa, iracundia, obiurgatio, promißio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, non ut ſuperior illa digreßio, purgatio, cōciliatio, læſio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illuſtrāt orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tāquam armorum, eſt uel ad uſum cōminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſam tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliâs, & paululū immutatum uerbum atq; deflexum, & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum cōuerſio, & in eadem uerba impetus & concurſio, & adiunctio, & progreßio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referūt, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia.

distinctè apud Ciceronem legitur cum quo & Ald. conueniens

ſimulantis

lia. Eſt etiam gradatio quædam & cõuerſio, & uerborũ continua tranſgreßio, & contrarium & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ratio ſubiecta, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & † permißio, & rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & continuatum, & interruptum, & imago, & ſibiipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreßio, & circumſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Eadem ſunt in Oratore plurima, non omnia tamen, & paulò magis diſtincta, quia poſt orationis & ſententiarum figuras, tertium quendam locum ſubiecit ad alias, ut ipſe ait, quaſi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua ex collatione uerborum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia, non quia ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, aut cum duplicantur iterenturq; uerba aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem ſententia ponitur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt, aut cum multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus redditur, aut cum demptis coniunctionibus diſſolutè plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes cur id faciamus, oſtendimus, aut cum corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio, uel admirationis uel conqueſtionis, aut cum eiuſdem nominis caſus ſæpius commutantur. Sententiarum maiora ornamenta ſunt, quibus quia frequentißimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè eſſe laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus ſine quadam confirmatione ſententiæ dicitur, nec aliud quicquam eſt dicere, niſi omnes, aut certè pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias. Quas cum tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut

promiſſio

exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expeti-
Ald. candem mus, ut verſet ſæpe multis modis † eadem, et in una re hæreat, in eademq́;
unum rem commoretur ſententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid, ſæpe irrideat, aut
declinet à propoſito, deflectatq́; ſententiam, ut proponat quid dicturus
ſit, ut cum tranſegerit, iam aliquid definiat, ut ſe ipſe reuocet, ut quod di-
xerit, iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat,
ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat, ut contrà ac dicat acci-
pi & ſentiri uelit, addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in
partes, aut aliquid relinquat, ut negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipſo
in quo reprehendatur, culpam in aduerſarium conferat, ut ſæpe cum his
qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet, ut homi
num mores ſermonesq́; deſcribat, ut muta quædam loquentia inducat, ut
ab eo quod agitur, auertat animos, ut ſæpe in hilaritatem riſum'ue con-
uideatur uertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut comparet ſimilitudines, ut
utatur exemplis, ut aliud alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorem coër
ceat, ut aliquid reticere ſe dicat, ut denunciet quid caueat, ut liberius quid
audeat, ut iraſcatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut ſuppli
cet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquantulum, ut optet, ut execre
tur, ut fiat his apud quos dicit familiaris, atque alias etiam dicendi quaſi
Hactenus Cicero uirtutes ſequatur breuitatem, ſi res petet. Sæpe etiam rem dicendo ſubij-
nis uerba ex perfe ciet oculis, ſæpe ſuprà feret rem quàm ferri poßit, ſignificatio ſæpe erit
cto Oratore re- maior quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ naturarumq́; imitatio. Hoc
citauit. in genere (nam quaſi ſyluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ ma
gnitudo.

De figuris ſententiarum.
Cap. II.

Ergo cui latius complecti conformationes uerborum ac ſententia-
rum placuerit, habet quod ſequatur, nec affirmare auſim quic-
quam eſſe melius, ſed hæc ad propoſiti mei rationem legat. Nam mi-
hi de his ſententiarum figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici mo
Ald. dicendi do † indicādi recedunt, quod idem multis doctißimis uiris uideo placuiſſe
Omnia tamen illa, etiam quæ ſint alterius modi lumina, adeò ſunt uirtutes
orationis

orationis, ut ſine his nulla intelligi uerè poßit oratio. Nam quomodo Iudex doceri poteſt, ſi deſit illuſtris explanatio, propoſitio, promißio, finitio, † ſciunctio, expoſitio, ſententiæ ſiue rationis apta concluſio, præmunitio, ſimilitudo, exemplum, digeſtio, diſtributio, interpellatio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, læſio? Quid uero agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendiq; rationibus? Quarum prior deſiderat illam plus quàm dixeris ſignificationem, id eſt, ἔμφασιν & ſuperlationem ueritatis, & traiectionem. Hæc altera extenuationem deprecationemq;. Qui affectus erunt uel concitati, detracta uoce libera, effrenatione, iracundia, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, niſi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulſione? Quæ delectatio, aut quòd mediocriter ſaltem docti hominis indicium, niſi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propoſitum ſuum ſcierit, remouere à ſe, in alium traijcere, et ea quæ relinquenda, quæ contemnenda ſunt iudicare? Motus eſt in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & uelut agitante corpus ſpiritu caret. Quæ quum adeſſe debet, tum diſponenda atque uarianda ſunt, ut auditorem, quòd in fidibus fieri uidemus, omni ſono permulceant. Verum ea plerunque recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed confitenter. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex † proximo doceri poteſt. Quid enim tam commune quàm interrogare uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, cum alterum noſcendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehementior † ſit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare:

ſectio — *proxima* — *ſic*

Sed uos qui tandem, quibus aut ueniſtis ab oris?

Interrogationum modi XI

Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et: Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? Et: Patêre tua conſilia non ſentis? Et totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm ſi diceretur: Diu abuteris patientia noſtra. Et: Patent tua conſilia. Interrogamus etiã quod negari non poßit. Dixit'ne tandem cauſam Caius Fidiculanius Falcula? Aut ubi reſpõdendi difficilis eſt ratio,

Quomodo quidē fieri poteſt

ut uulgò uti ſolemus. † Quomodo? quî fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecam:

Quas peti terras iubes?

Aut miſerationis, ut Sinon apud Vergilium:

Aeneid. 2

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere?

Aut inſtandi, et auferendæ diſſimulationis, ut Aſinius: Audiſ'ne, furioſum, inquam, non in officioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt uarietatis. Nam & indignationi conuenit:

Aeneid. 1

Et quiſquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Et interim acrius imperandi genus:

Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur?

Et ipſi noſmet rogamus, quale eſt illud Terentianum:

Quid igitur faciam?

Reſpondendi figura.

Eſt alia etiã in reſpondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud quia ſic utilius ſit, occurritur, tum augendi criminis gratia, ut teſtis in reum rogatus, an ab † reo fuſtibus uapulaſſet. Et innocens inquit. Tum declinandi quod eſt frequentiſſimum. Quæro an occideris hominem, reſpondetur, latronem. An fundum occupaueris, reſpondetur meum, ut confeſſionē præcedat defenſio. Vt apud Vergilium in Buccolicis dicenti:

† eo

Non ego te uidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidijs. Occurritur:
An mihi cantando uictus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula caprum?

Diſſimulatio.

Cic. pro Ligario

Cui eſt confinis diſſimulatio, non alibi quàm in riſu poſita, ideoq; tractata ſuo loco. Nam ſeriò ſi fiat, pro confeſſione eſt. Cæterum etiam interrogandi ſeipſos, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me antequam uidit, Reipublicæ reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatione: Dicet aliquis, hæc igitur eſt tua diſciplina? Sic tũ inſtituis

ſtituis adoleſcentes? & totus locus. Deinde: Ego ſi quis Iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac continentiæ fuit, &c. Cui diuerſum eſt, cum alium rogaueris, non expectare reſponſum, & ſtatim ſubijcere: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia ſuperabat? at egebas, quod ſchema quidam per † ſubiectionem uocant: Fit & comparatione. Vter igitur facilius ſuæ ſententiæ rationem redderet, & alijs modis tum breuius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus. Mirè uerò in cauſsis ualet præſumptio, quæ πρόληψις *dicitur, cum id quod obijci poteſt, occupamus. Id neque in alijs partibus parum eſt, & præcipuè procemio cõuenit. Sed quanquam generis unius, diuerſas tamen ſpecies habet. Eſt enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cælium, quod ad accuſandum deſcendat qui ſemper defenderat. Quædam cõfeßio, ut pro Rabirio Poſthumo, quem ſua quoq; ſententia reprehendendum fateretur, quòd pecuniam Regi crediderit. Quædam prædictio, ut: Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emendatione, ut: Rogo ignoſcatis mihi ſi longius ſum euectus. Frequentißima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi quid ſimus, uel quare fecerimus dici ſolet. Verborum quoque uis ac proprietas, uel præſumptione confirmatur: Quanquam illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit. Aut reprehenſione: Ciues inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquam fidem ueritatis & Dubitatio, cum ſimulamus quærere nos, unde incipiendum, ubi deſinendum, quid potißimum dicendum, an omnino dicendum ſit, cuiuſmodi exemplis plena ſunt omnia. Sed unum interim ſufficit: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam neſcio: Negem fuiſſe infamiam iudicij corrupti? &c. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitaſſe nos fingimus. A quo ſchemate nõ procul abeſt illa quæ dicitur Communicatio, quum aut ipſos aduerſarios conſulimus, ut Domitius Afer pro † Cloantilla. At illa neſcit trepida, quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat, fortè uos in illa † ſolicitudine obuios caſus miſeræ mulieri obtulit, tu frater, uos paterni amici, quod conſilium datis? Aut cum Iudicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequentiſsimum: Quid ſuadetis, & uos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato: Cedò, ſi uos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? Et alibi: Communem rem agi putatote, ac uos huic rei præpoſitos eſſe. Sed nonnunquã*

Subiectio.
Suggeſtionem.
Præſumptio.
In Diuinatione
Cic. pro Rabirio Poſthumo.
Dubitatio
Communicatio
Cloatilla
ſolitudine

Quid autem aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? admirabiliter utriuſque partis facit bonam cauſam, ſed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum, ut Cicero exiſtimat, laterum, fictiones perſonarum, quæ προσωποποιΐαι dicuntur. Mirè namque tum uariant orationem, tum excitant. His etiam aduerſariorum cogitationes, uelut ſecum loquentium protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos non ſit abſurdum. Et noſtros cum alijs ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus, ſuadendo, obiurgando, querendo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. Quin deducere Deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare conceſſum eſt. Vrbes etiam, populiq; uoces accipiunt. Ac ſunt quidam, qui has demum προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus. Sermonem hominum aſſimulatos dicere Διαλόγους malunt, quàm quod Latinorum quidam dixerunt, ſermocinationem. Ego iam recepto more, utrumque eodem modo appellaui. Nam certè ſermo fingi non poteſt, ut non perſonæ ſermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi uita mea multò eſt charior, ſi cuncta Italia, ſi omnis Reſpublica ſic loquatur: Marce Tulli quid agis? Illud audacius genus: Quæ tecum Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commodè etiam apud nos aliquas ante oculos eſſe rerum † perſonarum'ue imagines fingimus, aut eadem aduerſarijs, aut Iudicibus nō accidere miramur, qualia ſunt: Videtur mihi, & nonne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ deſyderatur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moueant, quia ſuprà uera ſunt: aut pro uanis accipiantur, quia uera nō ſint. Vt dicta autem quædam, ita ſcripta quoq; fingi ſolent, quod facit Aſinius pro Liburnia: Mater mea, quæ mihi tum chariſſima, tum dulciſſima fuit, quæq; mihi uixit, biſq; eadem die mihi uitam dedit & reliqua, deinde exhæres eſto. Hæc tum per ſe figura eſt, tum duplicatur, quoties ſicut in hac cauſa ad imitationem alterius ſcripturæ componitur. Nam & contrà recitabatur teſtamētū: P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritiſſimo

Proſopopeia

Propter Euripidis hoc ἐκκυνηγῶν λυθμῶνα. &c.

Dialogi.

perſonarum uocū imagines

uolo, & debeo, pro eius animi in me ſumma uoluntate, & adiectis deinde alijs hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo Παρῳδὴ, quod nomen ductum à canticis ad aliorum ſimilitudinem modulatis, abuſiuè etiam in uerſificationis ac ſermonum imitatione ſeruatur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famam Vergilius, uoluptatē ac uirtutem quemadmodum à Xenophonte traditur: Prodicus ut mortem ac uitam, quas cōtendentes in Satyra tradit Ennius. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio: Hic aliquas. &, Dicat aliquis. Eſt & iactus ſine perſona ſermo:

Paroda

Ficta oratio

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.

Quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιΐα accedit illa, quæ eſt orationis per detractationem, detractum eſt enim, quis diceret. Vertitur interim προσωποποιΐα in ſpeciem narrandi. Vnde apud Hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut in Titi Liuij primo ſtatim Libro: Vrbes quoque ut cætera ex infimo naſci, deinde † quæ ſua uirtus ac Dij iuuent, magnas opes ſibi, magnum nomen facere. † Auerſus quoque à Iudice ſermo, qui dicitur ἀποστροφὴ, mirè mouet, ſiue aduerſarios inuaſimus: Quid enim tuus Tubero in acie Pharſalica gladium agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim iam ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidioſam imploratione: O leges Porciæ, legesq́; Semproniæ. Sed illa quoque uocatur Auerſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audientem:

Obliqua allocutio, cum oratio refertur quidem infinitis uerbis, ſed finita ſentētia, quos ſua uirtus ac Dij iuuerint

Auerſio quoq; ſermonis, qui dicitur Auerſio

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui.

Quod fit & multis, & uarijs figuris, cum aut aliud expectaſſe nos, aut maius aliquid timuiße ſimulamus, aut plus uideri poſſe ignorantibus, quale eſt procœmium pro Cælio: Illa uerò (ut ait Cic.) ſub oculos ſubiectio tum fieri ſolet, cum res non geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtenditur, nec uniuerſa, ſed per partes, quem locum proximo Libro ſubiecimus euidentiæ. Et Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur, propoſita quædam forma rerum, ita expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur quàm audiri: Ipſe inflammatus ſcelere ac furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolum quæ facta ſint, aut fiant, ſed etiam quæ futura ſint, aut futura fuerunt, imaginamur.

Hypotypoſis

In Verrem Actione VII

Mirè

Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius, ſi Præturam inuaſiſſet. Sed hæc quidem translatio temporum, quæ propriè μετάστασις *dicitur,* † ὑποτυπώσει *uerecundior apud priores fuit. Proponebant enim talia: Credite uos intueri, ut Cicero: Hæc quæ non uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis. Noui uerò, & præcipuè declamatores audacius, nec me hercles ſine motu quodam imaginãtur, ut Seneca in controuerſia, cuius ſumma eſt, quòd pater filium & nouercam inducente altero filio in adulterio deprehenſos occidit: Duc, ſequor. Accipe hanc ſenilem manum, & quocunque uis imprime, Et paulò poſt: Aſpice inquit, quod diu non credidiſti. Ego uerò non uideo, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed quaſi agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & ſignificans deſcriptio eidem uirtuti aſsignatur à quibuſdam, alij* τοπογραφίαν *dicunt.* εἰρωνείαν *inueni qui diſsimulationem uocarent, quo nomine quia parum totius huius figuræ uidentur uires oſtendi, nimirũ ſicut in pleriſq;, Græca erimus appellatione contenti. Igitur* εἰρωνεία *quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodum diſtat. In* † *utroque enim contrarium ei quod dicitur intelligendum eſt. Species uerò prudentius intuenti, diuerſas eſſe facilè eſt deprehendere. Primum, quod tropus apertior eſt, & quanquam aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt, ut illud in Catilinam: A quo repudiatus ad ſodalem tuum uirum optimum* † *M. Marcellum demigraſti. In duobus demum uerbis eſt Ironia, ergo etiam breuior eſt tropus. At in figura totius uoluntatis fictio eſt apparens magis quàm confeſſa, ut illic uerba ſint uerbis diuerſa, hic ſenſus ſermonis, & ioci, & tota interim cauſæ confirmatio.* † *Tum etiam uita uniuerſa Ironiam habere uidetur, qualis eſt uita Socratis. Nam ideo dictus* εἴρων, *id eſt, agens imperitũ, & admirator aliorũ tanquam ſapientum, ut quemadmodum* ἀλληγορίαν *facit continua* μεταφορά, *ſic hoc ſchema facit* † *troporum ille contextus. Quædam uerò genera huius figuræ nullum cum tropis habent ſocietatem, ut illa ſtatim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli uocant* ἀπόφασιν. *Non agam tecum iure ſummo: non dicam quod forſitan obtinerem. Et: Quid ego iſtius decreta? quid rapinas? quid hæreditatem, pòſſeſsiones datas? quid ereptas proferam? Et, Mitto illam primam libidinis iniuriam. Et: Ne illa quidem teſtimonia*

Ald. διατυπώσει

Hæc ſane declamatio nunc deſyderatur.

Topographia.

Ironia

utraq;

Ald. Metellum

cum

εἴρων dictus

Ald. tropos

Apophaſis

Z recito

ui orationis exaggeret: ἀποσιώπησις, quam † idem Cicero reticentiam, Cel- idcirco
ſus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipſa oſtendit ali- Apoſiopeſis.
quid affectus uel iræ, ut:

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus. Aeneid.

Vel ſolicitudinis, & quaſi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à ſe
inuentam gloriatus mentionē facere auſus eſſet uiuo Milone, ne dicam Con-
ſule? De noſtrum enim omnium, non audeo totum dicere. Cui ſimile eſt in
procœmio pro Cteſiphonte Demoſthenis, uel aliò tranſeundi gratia. com-
munis autem: Tametſi, ignoſcite mihi Iudices. In quo eſt & illa (ſi tamen in
ter ſchemata numerari debet, cū alijs etiam pars cauſæ uideatur) digreſſio. Digreſſio
Abit enim cauſa in laudes Cn. Pompeij. Idq́; fieri etiam ſine ἀποσιωπήσεως
potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digreſſio plurimis fit modis. Sed
hæc exempli gratia ſufficient: Tum Caius Varenus, is qui a familia Ancha-
riana occiſus eſt, quæſo Iudices diligenter attendite. Et pro Milone: Et a- Cic. pro Milone
ſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnibus omnia mina
batur. Eſt alia non quidem reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamē
præciſa uelut ante legitimum finem oratio, ut illud: Nimis urgeo, commoue
ri uidetur adoleſcens. Et: Quid plura? ipſum adoleſcentem [illegible]ere audiſtis. Ethopœia
Imitatio morum alienorum, quæ ἠθοποιία, uel, ut alij malunt, μίμησις dici- Mimeſis
tur, iam inter leuiores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita ferè in elu-
dendo, ſed uerſatur & in factis & in dictis: In factis, quod eſt ὑποτυπώσει
uicinum: In dictis, quale eſt apud Terentium:

† At ego neſciebam quorſum tu ires: paruula Haud
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua,
Soror dicta eſt, cupio reducere ut reddam ſuis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Sed noſtrorum quoq; dictorum, factorumq́; ſimilis imitatio eſt per rela-
tionem, niſi quòd frequentius aſſeuerat quàm eludit. Dicebem habere eos
actorem. Q. Cæcilium. Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cum
uarietate, tum etiam ipſa natura plurimum proſunt, quæ ſimplicem quan-
dàm & non præparatam oſtendendo orationem minus nos ſuſpectos Iudi- pœnitentia dicti
ci faciunt. Hinc eſt quaſi pœnitentia † dicti, ut pro Cælio: Sed quid ego tam Cic pro Cælio.
grauem perſonam introduxi? Et quibus utimur uulgò: Imprudens incidi. In Verrem
Vel cum quærere nos quid dicamus fingimus: Quid reliquum eſt? Et: Num

quid omiſi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero: Vnum etiam mihi reliquũ huiuſmodi crimen eſt, & aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam uenuſti tranſitus fiunt, non quia ipſe tranſitus ſit ſchema, ut Cicero narrato Piſonis exemplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tribunalis ſuo iuſſerat, uelut † *hoc in memoriam adductus adiecit: Hic modò me commouit Piſonis annulus, quod totum effluxerat, quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? Et cũ aliqua uelut ignoramus. Sed earum rerum artificem* † *quem nam? rectè admoues, Polycletum eſſe dicebant. Quod quidem non in hoc tantum ualet. Quibuſdam enim dum aliud agere uidemur, aliud efficimus, ſicut hic Cicero conſequitur, ne cum morbum inſignis atq; tabulis obijciat Verri, ipſe quoq; earum rerum ſtudioſius eſſe credatur. Et Demoſthenes iurando per interfectos in Marathone & Salamine id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneam acceptæ laboret. Faciunt illa quoque iucundam orationem, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã iudicis, & repoſcere quæ depoſueris, & ſeparare quædam ſchemate aliquo: nõ enim eſt ipſa per ſe iteratio ſchema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim res uarietate, & ſicut oculi diuerſarum aſpectu rerũ magis detinentur, ita ſemper a nimis præſtant, in quod ſe uelut nouum, intendant. Eſt Emphaſis etiam inter figuris, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Vergilium:*

Ald. hinc

quanquã nõ rectè

Emphaſis.

Non licuit thalami expertem ſine crimine uitam
Degere more feræ.

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut ſine thalamis uitam non hominum putet, ſed ferarũ. Aliud apud Ouidium: genus, apud quem & Myrrha nutrici amorẽ patris ſit cõfitetur:

Ouid. 10.

O, dixit, felicem, coniuge matrem.

Huic uel confinis, uel eadem eſt, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentiſſimum eſt, & expectari maximè credo, ueniendum eſt, in quo per quandam ſuſpicionem, quod non dicimus, accipi uolumus, non utiq; contrarium, ut Εἰρωνεία, *ſed aliud latens, & auditori quaſi inueniendum, quod ut ſuprà oſtendi, iam ferè ſolum ſchema à noſtris uocatur & unde controuerſiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex uſus eſt, unus ſi dicere palàm parum tutum eſt: Alter, ſi non decet. Tertius qui uenuſtatis modò*

Schematiſmus & figuratæ controuerſiæ

gratia

gratia adhibetur, & ipſa nouitate ac uarietate magis quàm ſi relatio ſit recta, delectat. Ex his quod eſt primum, frequens in ſcholis eſt. *Nam & † actiones deponentium imperium* Tyrannorum, *& poſt ciuile bellum ſenatuſconſulta finguntur, & capitale eſt obijcere anteacta, ut quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed ſchematum conditio non eadem eſt. Quamlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi poſſit, in illos* Tyrannos *bene dixeris, quia periculum tantum non etiam offenſa uitatur. Quod ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negocia nunquam adhuc habuerunt hanc ſilentij neceſſitatem, ſed aliam huic ſimilem uerum multo ad agendum difficiliorem, cum̃ perſonæ potentes obſtant, ſine quarum reprehenſione teneri cauſa non poſſit. Ideoq; hoc parcius, & circunſpectius faciendum eſt, quia nihil intereſt quomodo offendas, & aperta figura perdit hoc ipſum quòd figura eſt, ideoq; à quibuſdam tota res repudiatur, ſiue intelligatur, ſiue non. Sed licet modũ adhibere: in primis ne ſint manifeſtæ.* Non erunt autem, *ſi non ex uerbis dubijs, & quaſi duplicibus petentur, qualis eſt in ſuſpecta nuru.* Duxi uxorem *quæ patri placuit. Aut quod eſt multò ineptius, compoſitionibus ambiguis, ut illa controuerſia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater raptam eam interrogat, à quo uitiata ſit.* Quis *te, inquit, rapuit? tu pater neſcis? Res ipſæ perducant* Iudicem *ad ſuſpicionem, & amoliamur cætera, ut hoc ſolum ſuperſit.* In *quo multum etiam affectus iuuant, et interrupta ſilentio dictio, et cunctationes. Sic enim fiet, ut* Iudex *quærat, illud neſcio quid quod ipſe fortaſſe non crederet, ſi audiret, & ei quod à ſe inuentum exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ quidẽ ſint, eſſe debent frequentes.* Nam *denſitate ipſa figuræ † aperiuntur, nec offenſæ minus habent, ſed autoritatis.* Nec *pudor uidetur, quod non palàm obijcias, ſed diffidentia.* In *ſumma, ſic maximè* Iudex *credit figuris, ſi nos putat nolle dicere.* Equidem *quandoq; & in perſonas incidit tales, & in rem quoq; (quod eſt magis rarum) quæ obtineri niſi hac arte nõ poſſet.* Re*am tuebar quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtamentum, & dicebatur chirographum, marito exſpirante, hæredibus dediſſe, & uerum erat.* Nam *quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fidei commiſſum peruenerunt.* Et *caput quidem † quæri facile erat, ſi hoc diceremus palàm, ſed † peribat hæreditas: ita ergo fuit*

pactiones

cooperiunt

Subijcere teſtamẽtum, ſubdere falſum pro uero

ueri

Ald. per ſe deperibat

nobis agendum, ut Iudices illud intelligerent factum, delatores non poſſent apprehendere ut dictum, & contigit utrunq;. Quod non inſeruiſſem, ueritus opinionem iactantiæ, niſi probare uoluiſſem in foro quoq; eſſe his figuris locum. Quædam etiam quæ probare non poſſis, figura potius ſpargenda ſunt. Hæret enim nonnunquam telum iſtud occultum, & hoc ipſo quod non apparet, eximi non poteſt. At ſi idem dicas palàm, & defenditur, & probandum eſt. Cum autem obſtat nobis perſonæ reuerentia (quod ſecundum poſuimus genus) tanto cautius dicendũ eſt, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. Hic uerò tegere nos iudex quod ſcimus, & uer
Nanq. uel nã quo *ba ui quadam ueritatis erumpentia credat coërcere.* † *Nam quanto minus, aut ipſi in quos dicimus, aut Iudices aut aſſiſtentes oderint hanc maledicendi laſciuiam, ſi nolle nos credant? Aut quid intereſt, quomodo dicatur, cum & res & animus intelligitur? Quid dicendo deniq; proficimus, niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciendũ? Atqui præcipuè prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborárunt. Dicebant enim libenter tales controuerſias quæ difficultatis gratia placent, cum ſint multo faciliores. Nam rectum genus approbari niſi maximis uiribus non poteſt, hæc diuerticula & anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis, ut qui curſu parum ualent, flexu eludunt, cum hæc quæ affectatur ratio ſententiarum, non procul à ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam quod auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat. Itaq; non ſolum ſi perſona obſtaret rectæ orationi, quo in genere ſæpius modo quàm figuris opus eſt, decurrebant ad ſchemata, ſed faciebant illis locum etiam*
iis *ubi perſonæ inutiles ac nefariæ eſſent, ut* † *ſi pater qui infamam in matrem filium ſecreto occidiſſet, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis ſententijs. Nam quid impurius quàm retinuiſſe talem? Quid porrò*
nefarium *tam* † *contrarium, quàm eum qui accuſetur, quia ſummum nefas ſuſpicatus de uxore uideatur, confirmare id ipſa defenſione, quod diluendum eſt? At ſi Iudicum ſumerent animum, ſcirent quam eiuſmodi actionẽ laturi non fuiſſent, multoq; etiam minus, cum in parentes abominanda crimina ſpargerentur. Et quatenus huc incidimus paulo plus ſcholis demus. Nam & in his educatur Orator, & in eo quo modo declametur. poſitum eſt etiam quo modo agatur. Dicendum ergo de ijs quoq;, in quibus non aſperas figuras, ſed palàm*

palàm contrarias cauſæ plerią; fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conſcios indicet. Accuſator eius optet quod uolet. † Patrem qui accuſauit, optat ne is torqueatur. Pater ei contradicit. Nemo ſe tenuit agens pro patre quin figuras in filium faceret tanquam illum conſcium in tormentis nominaturus. Quo quid ſtultius? Nam cũ hoc Iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri uelint, aut tor o non credetur At credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe. Diſsimulet ergo ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexiſſe niſi dixerimus? Ergo ſi uerè ageretur, ſimiliter conſilium illud latens prodidiſſemus. Quid? ſi neq; utiq; uerum eſt, & habere alias hic damnatus contradicendi cauſas poteſt, uel quòd legem conſeruandam putet, uel quòd nolit accuſatori debere beneficium, uel (quod ego magis ſequerer) ut ſe innocentem in tormentis eſſe † prætendat? Quare ne illud quidem ſemper ſuccurret ſic dicentibus: Patrocinium hoc uoluit qui controuerſiam finxit. Fortaſſe enim noluit, ſed eſto uoluerit, continuóne ſi ille ſtultè cogitauit, nobis quoq; ſtultè dicendũ eſt? At ego in cauſis agendis frequenter nõ puto intuendũ quid litigator uelit. Eſt et ille in hoc genere frequens error, ut putent † aliud quoſdã dicere, aliud uelle, præcipuè cũ in themata eſt, aliquẽ ſibi mori liceat poſtulare, ut in illa cõtrouerſia: Qui aliquãdo fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius eſſet, aduerſante filio ire in aciem coactus deſeruit. Filius qui fortiter eodẽ prælio fecerat, in columitatẽ eius optat, cõtradicit pater, nõ enim, inquiunt, mori uult, ſed inuidiã filio facere. Equidem rideo, quod illi ſic timent, tanquã ipſi morituri. & in conſiliũ ſuos metus ferunt, obliti tot exemplorũ circa † uoluntariã mortem, cauſarum quoq; quas habet factus ex uiro forti deſertor. Sed de una cõtrouerſia loqui ſuperuacuũ eſt. Ego in uniuerſum neq; Oratoris puto eſſe, unquã præuaricari, neq; litẽ intelligo, in qua pars utraq; idẽ uelit, neq; tam ſtultũ quenquã, qui ſi uiuere uelit, mortẽ potius malè petat, quàm omnino nõ petat. Nõ tamen nego eſſe cõtrouerſias huiuſmodi figuratas, ut eſt illa: Reus parricidij, quòd fratrẽ occidiſſet, damnatũ iri uidebatur. Pater pro teſtimonio dixit, eũ ſe iubẽte feciſſe. Abſolutũ abdicat. Nã neq; in totũ filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palã poteſt et ut nõ durat ultrà pœnã abdicationis ira, abdicat tamẽ, et † obliqua figura in parte plus † facit

Patrem quidam damnatus

Ald. pertendat

quoſdam aliud dicere quam uelle aliquid

mortem uoluntariã petitam

alioquin ualet

quàm licet, in filio minus. Vt autem nemo contra id quod uult dicit, ita po-teſt aliquid melius uelle quàm dicit. Quomodo ille abdicatus, qui à patre ut filium expoſitum, et ab eo educatum ſolutis alimentis recipiat, poſtulat, reuocari fortaſſe mauult, non tamen quod petit non uult. Eſt latens & illa Ald. ſpes *ſignificatio, qua cum ius aſperius petitur à Iudice, fit ei tamen † ſpecies ali-qua clementiæ, non palàm, ne paciſcamur, ſed per quandam credibilem ſu-* Ald. & ſuũ pereat *ſpicionem ut in multis controuerſijs, ſed in hac quoq; raptor niſi intra tri-ceſimum diem, & raptæ patrem ſuum non exorauerit, † pereat. Qui exora-to raptæ patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi permittat hic pater, lis tollitur: Si nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certè* Occides *uideatur, & à ſe Iudicem auertat. Latro igitur optimè. † Occidet ergo, ſi potero remiſsius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, du-ra, heri fortior fuiſti. Confinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant. Nam Themiſtocles ſuaſiſſe exiſti-matur Athenienſibus, ut urbem apud deos deponerent, quia durum erat di-cere, ut relinquerent: et qui uictorias aureas in uſum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendum eſſe. Totũ autem allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæſitum etiam eſt quo modo contra figuras reſponderi oporteat, & quidam ſemper ex diuerſo aperiendis putauerunt ſicut latentia uitia reſcinduntur. Idq; ſanè frequentiſsimè faciendum eſt, ali-ter enim dilui obiecta non poſſunt, utiq; cum quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At cum maledicta ſunt tantum, & non intelligere interim bonæ conſcientiæ eſt, atq; etiamſi fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſsi-mulari poſsint, poſtulandum eſt, ut illud neſcio quid, quod aduerſarij obli-quis ſententijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciant palàm, aut cer-tè non exigant, ut quod ipſi non audent dicere, id Iudices nonmodò intelli-gant, ſed etiam credant. Vtilis etiam aliquando diſsimulatio eſt, ut in eo (no ta enim fabula eſt) qui cum eſſet contra eum dictum: Iura per patroni tui ci-neres, paratum ſe eſſe reſpondit, et Iudex conditione uſus eſt, clamante mul tum aduocato, ſchemata de rerum natura tolli, ut protinus etiam præceptũ ſit, eiuſmodi figuris utendum temerè non eſſe. Tertium eſt genus, in quo ſo-* ponitur contentione *la melius dicendi † petitur occaſio. Ideoq; id Cicero non putat eſſe poſitum* Cic. pro Clodio *in † concione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodium. Quibus iſte, qui omnia*

omnia ſacrificia †noſſet, facile à ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia Ald.noſcet
quoq; in hoc genere materiæ frequentiſſima eſt. Sed eruditiſſimum longè,
ſi per aliam rẽ alia inducatur, ut cũ aduerſus Tyrannũ, qui ſub pacto abo Interdicere
litionis dominationẽ depoſuerat, agit cõpetitor. Mihi †in te dicere non li-
cet, tu in me dic, & potes. Nuper te uolui occidere. Frequens illud eſt, nec Nota iurandi morem uiro graui parum honeſtum
magnopere captandum, quod petitur iureiurando, ut eſt pro exhæ-
redato: Ita mihi continget hærede filio mori. Nam & in totum iurare ni-
ſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parum conuenit. Et eſt à Seneca dictum ele- Senecæ dictum pro Cælio
ganter, non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium. Nec meretur fidem qui ſen-
tentiolæ gratia iurat, niſi ſi poteſt tam bene quàm Demoſthenes, ut ſuprà
dixi. †Leuiſſimum autem longè genus ex uerbo, etiamſi eſt apud Cicero- Leniſſimum
nem in †Clodium: Præſertim quam omnes amicam omnium potius, quàm Clodiam
cuiuſquam inimicam putauerunt. Comparationem equidem uideo figurã Comparatio
non eſſe, cum ſit interim probationis, interim etiam cauſæ genus, & ſit ta-
lis eius forma, qualis eſt pro Murena: Vigilas tu de nocte, ut tuis conſulto-
ribus reſpondeas, ille ut quo contendit, maturè cum exercitu perueniat.
Te gallorum, illum buccinarum cantus †exuſcitat, & cætera: neſcio an o- excitat
rationis potius quàm ſententiæ ſit. Id enim ſolùm mutatur, quod non uni- Celſus Viſellius
uerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingulis opponuntur. Et Celſus tamen, & non Rutilius lupus cuius etiam num hodie opuſlum de figuris in manibus eſt, ſed inutile & non omnino expletum.
negligens autor Viſellius, in hac eam parte poſuerunt. Rutilius quidẽ Lu-
pus in utroque genere, idq; ἀντίθετον uocant. Præter illa uerò quæ Cicero
inter lumina poſuit ſententiarum, multa alia, & idem Rutilius Gorgiam
ſecutus, nõ illum Leontinum, ſed alium ſui temporis, cuius quatuor libros
in unũ ſuum tranſtulit: & Celſus uidelicet Rutilio accedens, poſuerunt in
ter ſchemata Conſummationem, quam Græcus διαλλαγὴν uocat, cum plura
argumenta ad unum effectum deducuntur. Conſequens ille ἐπακολούθησιν,
de quo nos in argumentis diximus. Collectionem quia apud illum eſt Συλ-
λογισμός. Minas, id eſt, κατάπληξιν. Exhortatione, παραινετικὸν, quorum ni
hil non rectum eſt, niſi cum aliquam ex his de quibus locuti ſumus, figurã
accipit. Præter hæc Celſus, excludere, aſſeuerare, †detrectare, excitari Iu Ald.tractare
dicem prouerbijs uti, & uerſibus, & ioco, & inuidia, & inuocatiome, in
tendere crimẽ quod eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſa
tisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionẽ quoq; & propoſi-

tionem, & diuiſionem, & rerum duarum cognationẽ, quod eſt ut idẽ ua-
leant, quæ uidentur eſſe diuerſa, ut non is demum ſi ueneficus, qui uitã ab-
ſtulit data potione ſed etiam qui mentem. Quod eſt in parte finitionis Ru
tilius ſiue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραλείψ-
σιν, προέκθεσιν, quod eſt dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factũ ſit,
ἐναντιότητα unde ſit enthymema, κατ' αἰτίασιν, μετάληψιν κατ' αἰτίαν etiam
quo ſtatu Hermagoras utitur: Viſellius quãquã pauciſſimas faciat figuras,
facit ἐνθύμημα tamen, quod commentum uocat, & rationem appellãs, ἐπι-
χείρημα inter eas habet. Quod quidem recipit quodãmodo & Celſus, nã cõ-
ſequens an epichyrema ſit dubitat. Viſellius adijcit et ſententiã. Inuenio
qui aggregẽt his διασκευὰς †ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc nõ ſunt
ſchemata, ſic alia uel ſunt forſitã magis uetuſta & nos fugierunt, uel etiã
noua fieri adhuc poſſũt, eiuſdẽ tamẽ naturæ, cuius ſũt ea de quib. dictũ eſt.

Enthymema

παρα παγκρισ- σεις αδιγὺσεις

Ald. ſeu coloribus uerborum

De Figuris †uerborum. Cap. III.

Verborum uerò figuræ, & mutatæ ſunt ſemper, & utcunq; ualuit
conſuetudo, mutantur. Itaque ſi antiquum ſermonem noſtro cõpa
remus, penè iam quicquid loquimur figura eſt, ut huic rei inuidere, non
ut omnes ueteres, & Cic. præcipuè hanc rẽ & incumbere illi, non in illũ,
& plenum uino: non uini, & huic, non hunc adulari: ut iam dicitur, et mil
le alia, †utinamq; non peiora uincant. Verum ſchemata λέξεως, duorum
ſunt generum: alterum loquendi rationem uocant, alterum †quod collatio
nem maximè exquiſitum eſt. Quorũ tametſi utrunq; conuenit orationi, ta
men poſſis illud Grammaticum, hoc magis Rhetoricum dicere. Prius ſit
ijſdem generibus quibus uitia. Eſſet enim omne huiuſmodi ſchema uitium,
ſi nõ peteretur, ſed accideret. Verum autoritate, uetuſtate, cõſuetudine ple
runq; defenditur, ſæpe etiam ratione quadã. Ideoq; cum ſit à ſimplici, re-
ctoq; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliquid quod
ſequatur. Vna tamen in re maximè utilis, ut quotidiani & ſemper eodem
modo formati ſermonis faſtidium leuet, & nos à uulgari dicẽdi genere de-
fendat. Qua ſi quis parcè, & cũ res poſcet utetur, uelut aſperſo quodam
cõdimento, iucundior erit. At qui nimiũ affectauerit, ipſam illã gratiam
uarietatis amittet. Quanquam ſunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè
iam

Antiqui nihil ſine figura dicitur

Vtinamq; nunc priora

maxime ad collocationem requiſitum eſt

Vitium per figurã quomodo defenditur

am hoc ipſum nomen effugerint, quæ etiamſi fuerint crebriores, aures cõſuetas minus ferient. Nam ſecreta, & extra uulgarem uſum poſita, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant, nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas, congeſtasque declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus, nam & oculis capti talpæ, et timidi damæ dicũtur à Vergilio, ſed ſubeſt ratio, quia ſexus uterq; altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damaſq;, quã fœminas certum eſt. Et in uerbis, ut fabricatus eſt gladium, et inimicos punitus eſt. Quod mirum minus eſt, quod in natura uerborum eſt, & quæ facimus patiendi modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor, & contra faciendi, quæ patimur, ut uapulo, ideoq; frequens permutatio eſt, & pleraq; utroq; modo efferuntur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, aſſentior aſſẽtio. Eſt figura & in numero, uel cũ ſingulari pluralis ſubiungitur: Gladio pugnaciſſima gens Romani. Gens enim ex multis. Vel è diuerſo:

Figura per genus in nominibus

Per genus in uerbis

Per numerum

Cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Ex illis enim q̃ nõ riſere, †nõ dignatus deus, nec dea dignata. Et in Satyra.

Verg. in Aeg. hic quem non dignata

Et noſtrum iſtud uiuere triſte, Aſpexi,

Cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, ut:

Per partes

Magnum dat ferre talentum,

Tanquam ferendum. Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiam dubitari poteſt, cui ſimile uitio ſit ſchema, ut in hoc:

Virtus eſt uitium fugere

Hor. 1 epiſt.

Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus eſt fuga uitiorum, aut caſus ex illo: Virtus eſt uitium fugere. Multa tamen †hoc utroq; excitatius. Iũgũtur interim ſchemata. Sthenelus ſciens pugnæ. Eſt enim †ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur enim tempora: Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri. Præſens enim pro præterito poſitum eſt, ut Vergilius: Hoc Ithacus uelit. Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit ſolœciſmus. Hæc eſt quoq; quam ἑτέρωσιν uocant. †cum diſſimilis eſt, zeugma dicitur, ut apud Salluſtium: Neq; ea res falſum me habuit. Et duci probare, ex quibus ferè præter nouitatem, breuitas etiam peti ſolet. Vnde eouſque pro-

Per caſus

Ald. his utriſq;

Ald. ſcitus

Per tempora

Heteroſis.
Ald. cui ſimilis eſt zeugma cũ dicitur

ceſſum eſt, ut non pœniturum, pro non acturo pœnitentiam: & uiſuros, ad uidendum miſſos idem autor dixerit. Quæ ille quidem fecerit ſchemata, an idem uocari poßint, uidendum, quia recepta ſint, nam receptis etiã uulgo autore contenti ſumus. †Verum natura eualuit agẽtibus, quod Pollio in Labieno damnat, & contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum eſt. Affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetuſtatis cuius amator unicè Vergilius fuit:

Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia iactat:
Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
Audierat.

Quorum ſimilia apud ueteres Tragicos, Comicosq; ſunt plurima. Illud etiam in conſuetudine remanſit. Enimuero his amplius apud eundem:

Nam quis te iuuenum confidentißime:

Cum, quis, ſermonis initium ſit, &

Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.

Quod eſt uerſum ex illo:

Ald. urget Quàm magis ærumna †uiget, tam magis ad malefaciendum †urget.

Ald. uiget Pleni talibus antiqui, ſicut initio Eunuchi Terentius: Quid igitur faciam? inquit. Alluſit tandem Leno, Catullus in Epithalamio:

Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt,

Sed prius dum ſignificat quoad, ſequens, uſq; eò. Ex Græco uerò tranſlata uel Salluſtij plurima, quale eſt, uulgus amat fieri. uel Horatij. Nam is maximè probat hoc Ciceronis.

†Nec longæ inuidit auenæ,

Et Vergilij: Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam uulgatum actis quoq;, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarũ additio et †abiectio eſt. Illaq; prior uideri poteſt ſuperuacua, ſed nõ ſine gratia eſt: Ald. adiectio

Nam neq; Parnaßi uobis iuga, nam neq; Pindi.

Poteſt enim deeſſe alterum: Et apud Horatium illud:

Fabriciumq; Hunc & intonſis Curium capillis.

Ald. & detractiones quæ in †Eſt etiam adiectio, quæ in complexu ſermonis aut uitiũ habet, aut figurã

Acce-

Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis. Hæc uerba in alijs ſuperſunt

Plus enim quam ſatis eſt. Nam de altera quæ detractio eſt, pluribus dicendum eſt. Vtitur uulgò & comparatiuis pro abſolutis, ut cum ſe quis infirmiorem eſſe dixerit, duo inter ſe comparatiua committimus: Si te Catilina comprehendi † ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne non potius omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicat. Sunt illa non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen numerum mutantia quæ & tropis aſsignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus.

Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor.

Et de pluribus ſingulariter:

Haud ſecus ac patrijs acer eſt Romanus in armis.

Specie diuerſa, ſed genere eadem & hæc ſunt:

Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem
† Nec mihi tum mollis ſub diuo carpere ſomnos, Nec noctu molles
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas.

Non enim neſcio cui alijs prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et noſtra perſona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriuſq; rei exemplũ pro Cecinna: Piſonem aduerſæ partis aduocatũ alloquens Cic. dicit. Reſtituiſſe te dixti. Nego me edicto Prætoris reſtitutum eſſe. Verum enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit. Nego me Cecinna edicto Prætoris reſtitutum eſſe. Vbi & ipſum dixti † extrita ſyllaba, figura in uerbo eſt. Illa quoq; ex eodem genere poſſunt uideri, quam nos interpoſitionem, uel interclusionem dicimus, Græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi ſermonis medius aliquis ſenſus interuenit: Ego cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem. Cui adijciunt Hyperbaton, non illud quod inter tropos eſſe uo'uerunt ſed alterum quod eſt eius figuræ, ſententiarum, quæ ἀναστροφὴν dicitur. ſimile cum nõ ſenſus mutatur uerũ forma loquẽdi:

Cecinnã excuſo

Ald. ex cauſa

Parentheſis enim interpoſitio orationis eſt, quæ ſalua ſentẽtia rurſus tolli poteſt.

Hyperbaton

Decios, Marios, magnoſq; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncant, & auro
Vi potitur: quid non mo. talia pectora cogis Aeneid. 3.

ſunt qui ſibi ignoſci poſtulāt? Carthaginenſes. Etiā in contrapoſitis uel cō paratiuis, ſolet reſpondere primorū uerborū alterna repetitio, quod modò huius eſſe loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultorib. reſpondeas, ille ut eò quò intendit maturè cū exercitu perueniat. Te Gallorū, illum buccinarū cantus exuſcitant. Tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. Tu caues ne conſultores tui, ille ne urbes aut caſtra capiantur. Sed hac gratia nō fuit contentus Orator, uertit in contrariū eandē figurā. Ille tenet, & ſcit ut hoſtiū copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceātur. Ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regēdis. Poſſunt media quoq; reſpōdere uel primis, ut:

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda.

Vel ultimis, ut: Hæc nauis & onuſta præda Sicilienſi, †cum ipſa quoq; eſſet etiam præda. Nec quiſquā dubitauit idem poſſe fieri iteratis utrinq; medijs. Reſpondent primis & ultima: Multi & graues dolores inuenti parētibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat & diuidit:

Cum & ipſa eſſet & præda

Iphitus & Pelias mecum quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyſſi.

Ἐπάνοδος dicitur græcè, noſtri regreſſionem uocant. Nec ſolum in eodem ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadem uerba contrà ſumūtur: Principiū dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorū qui ſequebantur. †Interim uariatur caſibus hæc & generibus iteratio. Magnus eſt labor dicendi, magna res eſt. Et apud Rutilium lōgiore πλοκὴν & hoc uitia ſententiarū ſunt: Pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tu huius filius es? Fit caſibus modò hoc ſchema, quod πολύπτωτον uocant. Conſtat & alijs etiā modis, ut pro Cluentio. Quod autem tempus ueneni dandi? Vnde illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ porrò interceptio poculi, cur non de integro autem datum? Hanc rerum coniunctam diuerſitatē Cæcilius †Μεταβολὴν uocat, qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicam: Illum tabulas publicas uiolaſſe, cenſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicauerunt. cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum congeruntur, ita †contra illa diſperſa ſunt, quæ à Cic. diſſipata dici puto:

Epanodus

Interim uariatis caſibus hæc &, genetib. retractaio, magnus eſt labor dicēdi, magna eſt res patris tui filius eſt

Metabole

& Diſſipata

Hic ſegetes.illic ueniunt felicius uuæ,

Arborei fœtus & deinceps,

Illa uerò apud Ciceronem *mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo poſt interuallo redditum eſt ultimum, & media primis,& medijs ultima congruunt. Veſtrum iam hic factum deprehenditur.* P. C. *non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerum ut dixi,non meum ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitionem* πλοκὴν *uocant, quæ fit ex permixtis figuris,ut ſupra dixi, ut que habet epiſtola ad* Brutum:*Ego cum in gratiam redierim cum* Appio Claudio, *& redierim per Cneium Pompeium, te ego ergo cum redierim.* Et *in eiſdem ſententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum, & apud Perſium:*

Vſq; adeóne

Scire tuum nihil eſt,niſi te ſcire hoc ſciat alter.

Et *apud* Ciceronem:Neq; *enim poterat indicio ex his damnatis qui indicabantur. Sed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt, deſinent:* Venit *ex Aſia.hoc ipſum quàm bonum?Tri. pl.uenit ex Aſia.* In *eadem tamē* abiectum *periodo & uerbum ultimum primo refertur,tertium iam ſermone† adiectum eſt:* Veruntamen *uenit.*Interim *ſententia quidem repetitur, ſed eodem uerborum ordine:*Quid *Cleomenes facere potuit?* Non *enim poſſum quenquam inſimulare falſò:quid, inquam,Cleomenes facere potuit?Prioris ſententiæ uerbum ultimum,ac ſequentis primum frequenter eſt idem, quo quidem ſchemate utuntur* Poetæ *ſæpius:*

Pyerides uos hæc facietis maxima Gallo,

Gallo cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

Sed ne Oratores *quidē rarò:*Hic *tamē uiuit?imò uerò etiam in ſenatū uenit.Aliquando ſicut in geminatione uerborū diximus,initia quoq; & clauſulæ ſententiarum alijs,ſed non alio tendentibus uerbis inter ſe conſonant* Initia *hoc modo:*Dederim *periculis omnibus,obtulerim inſidijs, obiecerim inuidiæ.*Rurſus *clauſulæ,ibidem ſtatim:* Vos *enim ſtatuiſtis,uos ſententiam dixiſtis,uos iudicaſtis.*Hoc *alij* μετωνυμίαν,*alij diſiunctionem uocant,* Metonymia Diſiunctio *utrunque (etiamſi eſt diuerſum) rectè.* Nam *eſt nominum idem ſignificantium ſeparatio.* Congregantur *quoque uerba idem ſignificantia:*

Quæ

Quæ cum ita ſint Catilina,perge quò cœpiſti. Egredere aliquando ex urbe,patent portæ,proficiſcere.Et in eundẽ alio libro: Abijt,exceßit,erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id eſt abundans ſupra neceßitatem oratio,ſicut illa: Πλεονασμὸς

Vidi oculis ante ipſe meos.

In illo enim uidi,ineſt ipſe. Verum id,ut alio quoq; loco dixi,cum ſuperuacua oneratur adiectione,uitium dicitur:cum autem auget manifeſtam ſententiam,ſicut hic,uirtus:† Vidi ipſe,ante oculos.Quot uerba,totidem ſunt affectus.Cur tamen hæc propriè nomine tali notârit,non uideo. Nam & geminatio,& repetitio,et qualiſcunq; adiectio πλεονασμὸς uideri poteſt. Nec uerba modò,ſed ſenſus quoq; idem facientes aceruantur: Perturbatio iſtum mentis,& quædam ſcelerum † effuſa caligo,& ardentes furiarum faces excitârunt.Congeruntur & diuerſa:Mulier, Tyranni ſæua crudelitas,patris amor,ira præceps,temeritas,dementia.Et apud Ouidium: Videt ipſe ante oculos tondẽ fœtus offenſa

Sed graue Nereidum numen,ſed corniger Ammon,
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis. Ouid.5.Metamorph.

Inueni qui & hoc uocarent πλοκὴν, cui non aſſentior, cum ſint unius figuræ,miſta quoq;,& idem,& diuerſum ſignificantia,quod et ipſum † Διαλλαγὴν uocant. Quæro ab inimicis ſint'ne hæc inueſtigata, comperta, patefacta,ſublata,delata,extincta per me.Et inueſtigata,cõperta, † patefacta, aliud oſtendunt:Sublata,delata,extincta,ſunt inter ſe ſimilia,ſed nõ etiam prioribus.Et hoc autem exemplum,& ſuperius aliam quoq; efficium figuram:quæ quia coniunctionibus caret,Diſſolutio uocatur,apta cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura non in ſingulis modò uerbis,ſed ſententijs etiam.ut Cicero dicit contra concionem Metelli:Qui indicabantur,hos uocari cuſtodiri,ad ſenatum adduci † iußi,in ſenatu ſunt poſiti. Et totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ poteſt eſſe copulata diſſolutio. Contrariũ eſt ſchema,quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον,hoc πολυσύνδετον dicitur,hoc,eſt uel ijſdem ſæpius repetitis,ut: Διαλλαγὴ Diallage. Diſſolutio. iuſſit Brachylogia Aſyndeton Polyſyndeton

Tectumq; laremq;,
Armaq; Amycleumq; canem,Creſſamq; pharetram.

Vel diuerſis: Arma uirumq; cano.

Multum ille & terris.

Multa quoq; & bello.

Aduerbia quoq; & pronomina uariantur.

Hic illum uidi iuuenem, Melibœe, quotannis
Biſſenos cui noſtra dies, altaria fument.

Coaceruatio *Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti.*

Sed utrunq; horum coaceruatio: etenim tantum iuncta aut diſſoluta, omnibus ſcriptores ſuo nomina dederunt, ſed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. Fons *quidem unus, qui acriora facit, & inſtantiora quæ dicimus, & uim* Gradatio *quandam ſuam præſeferentia, uelut ſæpius erumpentis affectus.* Gradatio *quæ dicitur* κλίμαξ, *apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq; eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoq; adiectionis.* Repetit *enim quæ dicta* enim *ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit.* Eius *exemplũ ex* Græco *notiſſimo transferatur:* Nec † *hæc dixi quidem, ſed nec ſcripſi,* Ald. Si tamẽ tradita. *nec ſcripſi quidem, ſed nec obij legationem, nec obij quidem, ſed nec perſuaſi* Thebanis, *nec perſuaſi quidem.* † *Sunt tamen erudita & latina.* Africano *uirtutem induſtria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit.* Et: Nõ *ergo magis pecuniarum repetundarũ quàm maieſtatis, neque maieſtatis magis* reus eſt, *quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neque ambitus magis quàm omnium legum* † *iudicia perierunt.* Inuenitur *apud* Poëtas *quoq; ut apud* Homerum *de ſceptro quod à* Ioue *ad* Agamemnonem *uſque deducit, & apud noſtrum etiam Tragicum:*

Ioue propagatus eſt (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope *autem ſatus*
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

Ald. gratiam petũt *At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq; maximè* † *gra*Synechdoche. *tia petuntur, quarum una eſt ea, quam* Libro proximo *in figuris diſtuli ſy*Græci, Aldus Ald. Greci. *nechdoche, cũ ſubtractũ uerbũ aliqd' ſatis ex cæteris intelligitur, ut* Cælius *in* Simul enim audituẽ Antoniũ: *Stupere gaudio* † Græcus. † *Subauditur enim cœpit.* Cicero *ad* Brutũ: *Sermo nullus. ſcilicet niſi de te.* Quid *enim potius?* Tũ Flauius: Erras, *inquit, tabellarie, et ego ibidẽ orans inter cœnam exoraui.* Cui *ſimilia ſunt illa meo quidẽ iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahũtur:*

Nouimus

Nouimus & qui te tranſuerſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Hanc quidam Apoſiopeſim putant, fruſtrà. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certè longiore ſermone explicandum. Hic unum uerbum, & manifeſtum quidem deſyderatur, quæ ſi apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid, non idem appellabitur. Nec ego illud quidem apoſiopeſim ſemper uoco, in quo res quæcunque relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis Cicero: Data lupercalibus, quo die Antonius Cæſari nihil obiicit, uſitq;, quia nihil hic aliud intelligi poterat quàm hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quæ dicitur Συνεζευγμένον, *in qua unum ad uerbum plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæq; deſyderaret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neque enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus, & ſequentibus ſufficiat. Iungit autem & diuerſos ſexus, ut cum marem fœminam'que, filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poßint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur:*

Socijs tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars belli poſterior participio inſiſtat, utrique tamen conuenit illud edico, nam utrique detractionis gratia facta coniunctio. Συνοικείωσιν *uocant, quæ duas res diuerſas colligat: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomen* παραδιαστολὴν, *qua ſimilia diſcernuntur, cum te pro aſtuto ſapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem, quod totum pendet ex finitione, ideoq; an figura ſit, dubito. Cui contraria eſt ea, quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa aut ſimilia:*

Breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio. *& quæ ſequuntur.*

Tertium eſt genus figurarum, quæ aut ſimilitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in ſe aures, & animos excitant. Huic nomen eſt
Proſonomaſia. Προσονομασία, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta caſibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloantilla: Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum uerbo idem uerbum plus ſignificanter ſubiungitur: Quando ho-
in quando falſis mo, hoſtis homo. Quibus exemplis ſum in aliud uſus, ſed † in uno † facilis eſt geminatio. Παρονομασία ei contarium eſt, quod eodem uerbo quaſi falſum augetur, Quæ lex priuatis hominibus eſſe lex non uidebatur. Cui con-
Antanaclaſis finis eſt ἀντανάκλασις, eiuſdem uerbi contraria ſignificatio, cum Proculeius quæreretur de filio, quòd is mortem ſuam expectaret, et ille dixiſſet ſe uerò non expectaret: Imò inquit, rogo expectes. Non eodem ſed ex diuerſo uicinum accipitur, cum ſupplicio afficiendum dicas, quam ſupplicatione dignũ iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eadem diuerſa in ſignificatione ponuntur, aut productione tantum uel correptione mutatæ, quòd etiam in iocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror, eorumq; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit
dulce amari. Auium † dulcedo ad auium ducit. Et apud Ouidium:

ergo Ludentem cur † ego non dicum furiare Furiam

Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum Sed elegantius, quod eſt poſitum in diſtinguendam rei proprietatem: Hanc Reipub peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Et quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur. Non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe uideatur. Melius atq; acrius, quod cum figura iucundum eſt, tum etiam ſenſu ualet: Emit morte immortalitatẽ. Illa leuior eſt: Non Piſonum, ſed piſtorum, & ex oratore arator. Peſſimum uerò: Ne patres conſcripti uideantur circumſcripti. Raró euenit ſed uehementer uenit.
non eandem eo uerbo Sic contingit, ut aliquis ſenſus uehemens & acer uenuſtatem aliquam † non eodem ex uerbo non diſſonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti
Pater Quintiliani declamator domeſtico exemplo? Pater meus contra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, non exigo uti immoriaris legationi, immorare. Nam & ualet ſenſus ipſe, & in uerbis tantum diſtantibus iucundè conſonat uox, præſertim non captata, ſed uelut oblata.

oblata,cum altero ſuo ſit uſus,alterum ab aduerſario acceperit. Magnæ ue-
teribus curæ fuit,gratiam dicendi è paribus contrarijs acquirere, Gorgias Ald.Paria
in hoc immodicus, copioſus utiq; prima ætate † Iſocrates fuit. Delectatus & Socrates
eſt his etiam M.Tullus,uerum & modum adhibuit non ingratæ(niſi copia
redundet)uoluptati,& rem alioqui leuem ſententiarum pondere impleuit.
Nam per ſe frigida & inanis affectatio cum in acreis incidit ſenſus, innata
uidetur † eſſe non accerſita. Similiū, ferè quadruplex ratio eſt. Nam eſt pri- Ald. habere Similia
mum, quoties uerbum uerbo,aut non diſsimile ualde quæritur,ut:

Puppesq; tuæ,pubesq; tuorum

Et ſic in hac calamitoſa fama,quaſi in aliqua pernicioſiſsimma flamma. Et:
Non enim tam ſpes laudanda quam res eſt. Aut certe † par eſt extremis ſyl apparens
labis conſonans: Non uerbis ſed armis. Et hoc quoq; quoties in ſententias
acres incidit pulchrum eſt: Quantum poſsis in eo ſemper experire ut pro-
ſis, hoc eſt πάρισον, ut pleriſq; placuit. † Cleoſteleus πάρισον exiſtimat, Cleoſtolchus
quod fit è membris non diſsimilibus, Secundum clauſula ſimiliter cadat,uel Homœoteleuton
iiſdem in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον ſimile duarum ſententiarū
uel plurium finem. Non modò ad ſalutem eius extinguendam,ſed etiam glo-
riam per tales uiros infringendam. Ex quibus ferè ſunt, non tamen ut ſem-
per ultimis conſonent, quæ τρίκωλα dicunt: Vicit pudorem libido, timorem
audacia,rationem amentia. Sed in quaternas quoq;,ac plures hæc ratio ire Ald. Hecuba hoc
ſententias poteſt. Fit etiam ſingulis uerbis:† Hæc cubat, dolet, piget, pudet. dolet
Et: Abijt,exceſsit,erupit,euaſit. Tertium eſt † quod in eoſdem caſus cadit, quod nō in eoſdē
ὁμοιόπτωτον, dicitur: Sed neq; quod finem habet ſimilem,eſt ὁμοιόπτωτον,uti-
que in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον. Quia ὁμοιόπτωτον, eſt tantum ca- Homœoptoton
ſus ſimilis,etiamſi diſsimilia ſint quæ declinentur, nec tantum in fine depre-
henditur,ſed reſpondēt uel primis inter ſe,uel medijs,uel extremis, uel etiā
permutatis his,ut media primis, et ſumma medijs accōmodentur, & quo-
cunq; modo accommodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis con
ſtat,ut eſt apud Afrum: Amiſſo nuper infelicis aulæ ſi non præſidio inter pe Eius ſine
ricula,tamen ſolatio uitæ inter aduerſa. † Ea uerò uidentur optima,in qui-
bus initia ſententiarum & fines conſentiunt,ut hic præſidio, ſolatio, & ut
penè ſimilia ſint uerbis,ut paribus cadant,& eodem modo deſinant. Etiam
ut ſint,quod eſt quartū, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur: Si quan Iſocolon.

Bb 3 tum

tum in agro locisq́; deſertis audacia poteſt, tantum in foro atq; iudicijs impudentia ualeret, ἰσόκωλον eſt, & ὁμοιόπτωτον habet. Non minus nunc in cauſa cederet. A. Cecinna Sexti Ebuti impudentiæ, quantum in ui facienda ceſ-

Ald. accidit & illa figura Græca

ſit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. † *Accidit & ex illa figura gratia qua nomina dixi mutatis caſibus repeti. Non minus cederet quàm ceßit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον, & παρονομασία eſt. Neminem poſſe alteri dare matrimonium, niſi quem penes ſit patrimonium. Contrapoſitum autem, uel*

Contentio

ut quidam uocant, contentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. Nã & fit ſi ſingula ſingulis opponuntur, ut in eo quod modò dixi: Vicit pudorẽ libido, timorẽ audacia. Et bina binis: Nõ noſtri ingenij, ueſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodiſsimè ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ ſunt ſimili caſu, dißimili ſententia in ultimo locata, ut: Quod in tempore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Nec ſemper contrapoſitum ſubiungitur, ut in hoc. Eſt igitur Iudices non ſcripta, ſed nata lex. Verum, ſicut Cicero dicit, de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula, ut in eo quod ſequitur. Quam non didicimus, accepimus, legimus uerum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreßimus. Nec ſemper quod aduerſum eſt contraponitur, quale eſt apud Rutilium: Nobis primis dij immortales fruges dederunt, nos quæ ſoli accepimus in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam aſſumpta illa figura, qua uerba declinata repetuntur, quod

Antimetabile

ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non ut edam uiuo, ſed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuerſum ita eſt, ut cum mutationem caſus habeat, etiam ſimiliter deſinat. ut & ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia puniatur, quod & eodem † *excluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roſcio: Etenim cum artifex eiuſmodi ſit, ut ſolus dignus uideatur eſſe qui ſcenam introëat, tum uir eiuſmodi ſit, ut ſolus uideatur dignus, qui eò non accedat. Eſt*

Ald. cluditur. Vel eluditur

& in nominibus ex diuerſo collocatis ſua gratia: Si Conſul Antonius, Brutus hoſtis, ſi conſeruator Reipub. Brutus, hoſtis Antonius. Olim plura de figuris quàm neceſſe erat, & adhuc erit qui putet eſſe figuram: Incredibile eſt quod dico, ſed uerum, ἀντιπερίφοραν uocant: Et aliquis hoc. Semel tulit,

Antipophora

ego bis, ego ter, ἀσύνδετον. Longius euectus ſum, ſed redeo ad propoſitum

ἀσύν-

ἀνέφοδον ἄφοδον. Quædam uerborum figuræ paulum figuris ſententiarum declinantur, ut dubitatio. Nam cum eſt in re, priori parti aßignanda eſt, cũ in uerbo, ſequenti, ſiue me malitiã, ſiue ſtultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio eſt. Nam quod illic dubitat, hic emendat. Etiam in perſonæ fictione accidere quidã idem putauerũt, ut in uerbis etiã eſſet hæc figura: Crudelitatis eſt mater auaritia. Et apud Salluſt. in Ciceronẽ, O Romulæ Arpinas, quale eſt et apud Mænandrũ. Oedipus Othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi, qui non ut partem operis tranſcurrerũt, ſed proprie libros huic operi dedicauerunt. ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſellius, aliją; non pauci, ſed non minor erit eorum qui † uiuunt gloria. Vt fateor autem uerborum figuras poſſe plures reperiri à quibuſdam, ita ijs quæ ab autoribus claris traduntur, meliores non aſſentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore Libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto transeundo uidetur ipſe damnaſſe, quarum pars eſt, quæ ſententiarum potius quàm uerborum ſit imminutio, improuiſa imago, ſibijpſi reſponſio † permißio, digreßio, contrariũ. Hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, ſumpta ex aduerſo probatio. Quędam omnino non ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circumſcriptio, ſiue hoc nomine ſignificatur comprehenſa breuiter ſententia, ſiue finitio. Nam Cornificius, atq; Rutilius hæc ſchemata λέξεως putant. Verborũ autem † concinna tranſgreßio, id eſt, Hyperbaton, quod Cæcilius quoq; putat ſchema, à nobis eſt interpoſita, & mutatio, & ſi ea eſt, quam Rutilius ἀνομοίωσιν uocat, dißimilitudinem oſtendit hominum, rerum factorumq;, ſi latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in ἀντίθετον cadet. Si uerò hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγὴν ſatis de ea dictum eſt. Quod uerò ſchema eſt ad propoſitum ſubiecta ratio? Quod Rutilius † αἰτιολογίαν uocat, utrum (nam de illo dubitari poßit an ſchema ſit) diſtributis ſubiecta ratio? quod apud eundem primo loco poſitum eſt, προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maximè ſeruetur, ſanè eſt pluribus propoſitis, quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubijcitur, ut eſt apud Antonium. Sed neq; accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens, neq; cõpetitorem uereor, qui ſum Antonius, neq; Cos. ſpero, qui eſt Cicero. Aut poſitis duobus uel tribus, eodem ordine ſingulis continua redditur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeij: Præſtat enim nemini imperare, quàm alicui ſeruire: Sine

[Margin notes: iuuant promiſſio — continua — Anomoioſis — ἀπολογίαν]

illo enim uiuere honeſte licet, cum hoc uiuendi nulla conditio eſt. Sed uni rei multiplex ratio ſubijcitur, ut apud Vergilium:

Siue inde occultas uires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
Excoquitur uitium. Et totus locus.
Seu plures calor illa uias. Seu durat magis.

Relationem quid accipi uelit, non liquet mihi. Nam ſi ἐπαλλαγὴν, aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicquid eſt, neque hæc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo Libro poſita pariter inter figuras uerborum Exclamatio, quam ſententiæ potius puto. Affectus enim eſt, & cæteris omnibus cõſentio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixit. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, ſubiectionem, translationẽ occultationem. Præterea ſententiã, membrũ, articulũ, interpretationem, concluſionẽ quorũ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoque ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐαν, δικαιολογίαν, προέκθεσιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ ſunt argumentorum, figuris aſcripſerunt. Ego illud de his etiam quæ uerè ſunt, adijciam breuiter, ſicut ornant orationes opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe, cum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus ſententiarum, ſi uel inania uerba in hos modos deprauauerint, ſummos ſe iudicent artifices, ideoq; non deſinunt eas nectere, quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quàm quærere habitum, geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidem quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus multum in actu ualet, ſed ſi quis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea quam natura dedit ſpecie continenda eſt. Sciendum uerò in primis quid quiſq; in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, &

Exclamatio

Periphraſis

Subſtantia

pariter

riter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cum his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem et ubicunq; ars oſtentatur ueritas abeſſe uideatur. Nimia diligentia corrumpit artem

De Compoſitione. Cap. IIII

D*E compoſitione non equidem poſt Marcum Tullium ſcribere auderem, cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata, niſi & eiuſdem ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehendere †id collocendi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eandē rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaque accedam in pleriſque Ciceroni, atque in ijs ero, quæ indubitata ſunt breuior, in quibuſdam paulum fortaſſe diſſentiam. Nam etiam cum iudicium meum oſtendero, ſuum tamen legentibus relinquam. Neque ignoro quoſdam eſſe, qui curam omnem compoſitionis excludant, atque illum horridum ſermonem ut fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiam magis uirilem eſſe contendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod à natura primum ortum, & quale ante cultū fuit, tota hæc ars orandi ſubuertetur. Neq; enim locuti ſunt ad hanc regulā et diligentiā primi homines, nec prooemijs præparare, docere expoſitione, argumētis probare, affectib. cōmouere ſcierūt. Ergo ijs omnibus non ſola compoſitione caruerunt: quorum ſi fieri nihil melius †liceat, ne domibus quidem caſas, aut ueſtibus pellium tegmina, aut urbib. montes ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid non cultu innitescit? cur uites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra et hæc generat. Māſuefacimus animalia? indomita naſcuntur: Verum id eſt maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uerò †qui in compoſitum poteſt eſſe, quàm iunctum & benè collocatum? Neq; ſi parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, et †Callimachorum, & quorundam in oratione ſimili penè licentia laſciuientium, compoſitionis eſt iudicandum. Cæterū, quanto uehementior fluminū curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obſtantia ſaxa fractis ac aquis reluctantibus, tanto quæ connexa eſt, & totis uiribus †fluit fragoſa atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipſas ſpecie ſolui putant, quando nec res ulla ſine arte ſatis ualeat, & comitetur ſemper*

Ald. ud

Ald. licebat

quid

Ald. Calliamborū

furit

excuſſa Ald. ea

artem decor? An non eam quæ † emiſſa optimè eſt haſtam ſpecioſiſsimè contortam ferri uidemus? & arcu dirigentium tela quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorum, atq; in omni paleſtra quid ſatis rectè cau:tur ac petitur, cui non artifex motus & certi quidam pedes adſint? Quare mihi incompoſitione uelut amentis quibuſdam neruiſ'ue intendi & concitari ſententiæ uidentur. Ideo erudiſſimo cuique perſuaſum eſt, ualere eam quamplurimum, non ad delectationem modò, ſed etiam ad motum quoque animorum. Primum, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure uelut quodam ueſtibulo ſtatim offendit: Deinde: quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorum ſoni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerent auditorem. In certaminibus ſacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt, nec † eoſdem modos adhibent cum bellicum eſt canendum & cum poſito genu ſupplicandum. Nec idem ſignorum concentus eſt procedente ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cum euigilaſſent, animos ad lyram excitare, quo eſſent ad agendum erectiores, & cum ſomnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut ſi quid fuiſſet turbidiorum cogitationum cōponerent. Quod ſi numeris & modis ineſt quædam tacita uis, in oratione eo uehementiſſima, quantumq; intereſt ſenſus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua compoſitione uel in exitu iūgantur, uel fine claudantur. Nam quædā & ſententijs parua, & elocutione modica uirtus hæc ſola cōmendat. Deniq; quod cuique uiſum erit uehemēter, dulciter, ſpecioſè dictum, ſoluat, et turbet, abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quædam ſua in Oratore Cic. Nam neq; me diuitiæ mouēt, quib omnes Africanos & Lælios, multi uenalitij mercatoresq; ſuperârūt, et ſequētes deinceps periodos: quas ſi ad illū modū pturbes, ueluti fracta aut trāſuerſa tela proieceris. Idem corrigit quæ à Graccho cōpoſita durius putat. Illū decet nos hæc ſimus probatione contenti, quod in ſcribēdo quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorum exempla quærere, quæ ſibi quiſq; experiri poteſt? illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu, et elocutione diſſolueris, hoc orationem magis deformē fore, quia negligentia collocationis ipſa uerborū luce deprehēditur. Itaq; ut conſi-

Compoſitio non delectat tantum, uerum etiam affectus mouet.

eodem modo adhibentur

Pythagoræorum mos

Ad Brutum

ut confiteor penè ultimam Oratoribus artem compoſitionis, quæ perfecta ſit, cōtigiſſe, ita illis priſcis habitā inter curas, inquantum adhuc profecerant, puto. Neq; mihi quamlibet magnus autor Cicero perſuaſerit, Lyſiā, Herodotum, Thucididem, parum ſtudioſos eius fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti non idem quod Demoſthenes, aut Plato, quanquam & ij ipſi inter ſe diſſimiles fuerūt. Nā neq; illud in Lyſia dicendi textum tenue atq; rarum lætioribus numeris corrumpendū erat. Perdidiſſet enim gratiā, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atq; inaffectati coloris, perdidiſſet fidem quoq;. Nā ſcribebat alijs, non ipſe dicebat ut oportuerit eſſe illa rudibus & incompoſitis ſimilia, quod ipſum compoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet ac ferri) minus conueniſſent interſiſtentes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & cōcludendi inchoandiq; ſententias ratio. In concionibus quidem etiam ſimiliter cadentia quædam & cō traposita deprehendas, in Herodoto uerò cum omnia (ut ego quidem ſentio) leniter fluunt, tum ipſa διάλεκτος habet eam iucunditatem, †ut latentes etiam numeros complexa ut latēter in numeros. &c *uideatur. Sed de propoſitorum diuerſitate poſt paulum. Nunc quæ prius his qui rectè componere uolent, diſcēda ſint. Eſt igitur ante omnia oratio, alia uincta atq; contexta, ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis, niſi cum aliquid ſupra naturam ſuam tractant, ut de philoſophia, de republica, ſimilibusq;. Quod nō eò dico, quia non illud quoq; ſolutum habeat ſuos quoſdā & forſitan difficiliores etiam pedes: neq; enim aut hiare ſemper uocalibus, aut deſtitui temporibus uolunt ſermo & epiſtola, ſed non fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahūt, ut potius laxiora in his uincula quā nulla ſint. Nonnunquam in cauſis quoq; minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis ſed alijs utitur numeris, diſſimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: inciſa, quæ κόμματα dicuntur, membra quæ κῶλα, περίοδον, quæ eſt uel ambitus,* Compoſitio tria requirit genera *uel circunductum, uel continuatio, uel concluſio. In omni porrò compoſitione tria ſunt †neceſſaria: ordo, iunctura & numerus. Primum igitur de or*De Ordine*dine. Eius obſeruatio in uerbis eſt ſingulis & contextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνθετα. In his cauendum ne decreſcat oratio, & fortiori iungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans: Augeri enim debent ſententiæ & inſurgere, ut optimè Cicero: Tu, inquit, iſtis faucibus,* Philip.2

iſtis laterıbus,iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore,non bene ad latera fauces'q; deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo,ut uiros ac fœminas, diem ac noctem,ortum & occaſum dicas potius,quam retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua,ut fratres,gemini. Nā ſi præceſſerint gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa quoq; nimia quorūdā fuit obſeruatio,ut uocabula uerbis,uerba rurſus aduerbijs,nomina appoſitis & pronominibus rurſus eſſent priora. Nā fit contrà quoq; frequēter non indecorè. Nec non & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis,ut quæq; ſint tēpore, ea facere etiam ordine priora,non quia frequenter non ſit hoc melius, ſed quia interdum plus ualent antè geſta,ideoq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere multò ſi compoſitio patiatur,optimum eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. At ſi id aſperū erit,cedat hæc ratio numeris,ut fit apud ſummos Græcos,Latinos'q; Oratores frequentiſſimè. Sine dubio enim omne quod nō cludet,hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos uel figuras,quæ ſunt uirtutis,receptū eſt. Non enim ad pedes uerba dimēſa ſunt. Ideoq; ex loco transferuntur in locum,ut iungantur,quo congruunt maximè,ſicut in ſtructura ſaxorum rudium,etiam ipſa enormitas inuenit cui applicari, & in quo poſſit inſiſtere. Feliciſſimus tamen ſermo eſt cui & rectus ordo, & apta iunctura,& cum his numerus opportunè cadens contingit. Quædam uerò tranſgreſſiones & longæ ſunt nimis,ut in ſuperioribus diximus Libris,& interim etiam compoſitione uitioſæ,quæ in hoc ipſum petuntur,ut exultent atq; laſciuiant,quales illæ Mœcenatis: Sole & aurora rubent plurima,inter ſacra mouit aqua fraxinos,ne exequias quidē unus inter miſerrimos uiderem meas. Quod inter hæc peſſimum eſt,quia in re triſti ludit compoſitio. Sæpe tamē eſt uehemens aliquis ſenſus in uerbo,quod ſi in media parte ſentētiæ latet,trāſiri intentione,et obſcurari circūiacentibus ſolet,in clauſula poſitum aſſignatur auditori & infigitur, quale eſt illud Ciceronis: Vt tibi neceſſe eſſet in conſpectu populi Romani uomere. Transfer hoc ultimum,et minus ualebit. Nā totius ductus hic eſt quaſi mucro,ut per ſe fœdæ uomendi neceſſitati,iam nihil ultra expectantibus,hāc quoq; adijceret deformitatem,ut cibus teneri non poſſet poſtridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clauſulas uerba tantū aſperandæ compoſitionis.

Ordo naturalis

Verba claudenda oratio

fœda uomendi neceſſitas

ſtionis gratia, & maximè in prooemijs, ut pro Cloantilla: Gratias agam cō tinuò. & pro Lælia: Eis utriſq; apud te Iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit teneram delicatamq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per ſe numeris, quo eos inhiberet obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitioſa locatione uerborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuiſſe dicenda: qui ſi uitioſus eſt, licet & iuncta ſit, & aptè cadens oratio, tamen meritò incompoſita dicatur. Iūctura ſequitur. Ea eſt in uerbis, inciſis mēbris, periodis. Omnia nanq; iſta, & uirtutes, & uitia in cōplexu habent. Atq; ut ordinem ſequar, primū quæ imperitis quoq; ad reprehenſionem notabilia uidentur, id eſt, quæ commiſſis inter ſe uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba, deforme aliquid nomē efficiunt. Tum uocalium concurſus, qui cum accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio: Peſſimè longè, quæ eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maximè ore efferūtur. E plenior litera eſt, I anguſtior, ideoq; obſcurus in his uitiū. Minus peccabit qui longis breues ſubijciet, & adhuc qui præponet longæ breuem. Minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atq; cum aliæ ſubiunguntur alijs perinde aſperiores erūt, prout oris† hiatu ſimili, aut diuerſo pronunciabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expaueſcendum eſt, ac neſcio neg'igentia in hoc, an ſolicitudo ſit peior, Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetū dicendi, & à potiorib. auertat. Quare ut negligētiæ eſt pars hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere, nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Iſocratem ſecutos, præcipueq; Theopompum. At Demoſthenes, & Cicero, modicè reſpexerunt† ad hanc partē. Nam & coēuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicūtur, etiam leniorem faciunt orationem, quàm ſi omnia uerba ſuo fine claudantur, & nonnunquā hiulca etiam decent faciuntq; amphora quædam: ut pulchra oratione apta omnino iactare, tum longæ per ſe, & uelut optimæ ſyllabæ aliquid etiā medij temporis inter uocales quaſi interſiſtatur aſſumūt. Qua de re utar Ciceronis potiſſimum uerbis: Habet, inquit ille, tanquam hiatus & cōcurſus uocalium molle quiddā, & quod indicet, non ingratā negligentiā de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterum conſonantes quoq;, †eæq; præcipuè quæ ſunt aſperiores, in cōmiſſura uerborum rixātur, †& ulti-

Amphibologiam fieri ex uitioſa locatione uerborum

De Iunctura

habitu

in

Hiulcū uocamus quod fiſſū eſt, ſed hiulcam orationē dicimus diſſolutā, id eſt, λόγον ἀπεσυρμένον, ut Græci loquuntur

earumq; Ald. & S. ultima cum X

ultima cum X *proxima, quarum triſtior, etiamſi binæ collidantur, ſtridor eſt, ut ars ſtudiorum, quæ fuit cauſa & Seruio, ut dixi, ſubtrahendæ* S *literæ, quoties ultima eßet, aliaq́; conſonante ſuſciperetur, quod reprehendit* Lauranius. Meſſala defendit. Nam neq; Lucilium putãt uti *eadem ultima, cum dicit ſerenu' fuit, & dignu' loco.* Quinetiam Cicero in Oratore *plures antiquorũ tradit ſic locutos:* Inde *belligerare po' meridem, & illa Cenſorij* Catonis: Die' hanc, *æquè* M *litera in* E *mollita, quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti ſolent, & cum librariorũ inſcitiam inſectari uolunt, ſuam confitentur.* Atqui *eadem illa litera quoties ultima eſt, & uocalem uerbi ſequentis ita contingit, ut in eam tranſire poßit, etiamſi ſcribitur, tamen parum exprimitur, ut* Multum *ille. &,* Quantum *erat. adeo ut penè cuiuſdam nouæ literæ ſonũ reddat.* Neq; *enim eximitur, ſed obſcuratur. & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota eſt ne ipſæ coëant.* Videndum *etiam ne ſyllabæ uerbi prioris ultimæ, ſint primæ ſequentis.* Id *ne quis præcipi miretur,* Ciceroni *in epiſtolis excidit:* Res *mihi inuiſæ uiſæ ſunt* Brute. Et *in carmine:*

O *fortunatam natam me conſule* Romam.

Etiã *monoſyllaba ſi plura malè continuabuntur, quia neceße eſt compoſitio multis clauſulis conciſa ſubſultet.* Ideoq́; *etiam breuium uerborum ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerſo quoq; longorum.* Afferunt *enim quandam dicendi tarditatem.* Illa *quoq; uitia ſunt eiuſdem loci, ſi cadentia ſimiliter, & ſimiliter deſinentia, & eodẽ modo declinata multa iũgantur.* Nec *uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus ſimiliaq́; his cõtinuari decet, cum uirtutes etiam ipſæ tædium pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ.* Membrorum *inciſorumq́; iunctura non eo modo eſt obſeruãda, quo uerborum, quanquam & in his extrema & prima coëunt.* Sed *plurimum refert, compoſitionis quæ quibus anteponas.* Nam *& uomens fruſtis eſculentis uinum redolentibus gremiũ ſuũ, et totum tribunal impleuit.* Et *cõtrà (nam frequentius utar ijſdem diuerſarum quoque rerum exemplis, quo ſint magis familiaria: Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondet, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atq; conſiſtunt* Magis *id inſurgebat ſi uerteretur.* Nam *plus eſt ſaxa quàm beſtias commoueri, ineſt tamen compoſitioni decor.* Sed *tranſeamus ad numeros.* Omnis *ſtructura, ac demenſio, &*

copu-

copulatio uocum, conſtat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo, aut μέτρον, id eſt dimenſione quadam. Quod etiam ſi conſtat utrunq; pedibus, habet tamen nō ſimplicē differentiā. Nam primū rythmi, †id eſt, numeri, ſpatio temporum conſtat, metra etiam ordine, ideoq; alterum eſſe quantitatis uidetur, alterum qualitatis, ῥυθμὸς aut par eſt, ut dactylus. Vnam enim ſyllabam parum breuibus habet. Eſt equidem uis eadem & alijs pedibus, ſed nomen illud tenet. Longam eſſe duorum temporum, breuem unius etiam pueri ſciunt: aut ſexcuplex, ut pæon, cuius uis eſt ex longa & tribus breuibus quiq; ei contrarius ex tribus breuibus, & longa, uel alio quo quo modo, tempora tria ad duo relata ſexcuplum faciunt: Aut duplex, ut iambus. Nam eſt ex breui & longa, quiq; eſt ei contrarius. Sunt† hi & metrici pedes, ſed hoc intereſt, quod rhythmos indifferens eſt, dactylus ne illę priores habeat breues an ſequentes. Tempus enim† ſolum metitur, ut à ſublatione ad poſitionem ijſdem ſit ſpacijs pedum. In uerſu pro dactylo poni non poterit anapæſtus, aut ſpōdæus, nec pæon eadem ratione à breuibus incipiet ac deſinet. Neq; ſolùm alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, ſed ne dactylum quidem, aut fortè ſpondæum alterum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos dactylos, ut fit in illo:

Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Confundas ſolueris uerſum. † Sunt et illa diſcrimina quod rhythmis libera ſpatia, metris finita ſunt, & ijs certæ clauſulæ, † illi quo modo cœperant currunt uſque ad μεταβολὴν, id eſt, tranſitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis modò, rhythmos etiam in corporis motu eſt. Inania quoq; tempora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in metris accidūt, maior tamen illic licentia eſt, ubi tempora etiā animo metiuntur, & pedum, & digitorum ictu interualla ſignant quibuſdam notis, atq; æſtimant quot breues illud ſpatium habeat, inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percuſſiones. Nam σημεῖον tempus eſt unum. In compoſitione orationis certior, & magis omnibus aperta ſeruari debet dimenſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeò reperiūtur in oratione, ut in ea frequenter non ſentientibus nobis, omniū generū excidant uerſus. Et cōtrà, nihil eſt quod proſa ſcriptū, nō redigi poſ

*

De numeris in oratione

In numeris

μέτροις

enim

tonum metitur ut a ſublatione ad poſitionem ijſdē ſpatijs'. Proinde alias ad dimēſionem in uerſu pro dactylo poni non poterit anapeſtus, aut ſpondeus: Nec penes eandem rationem a breuibus incipiat.

Sic

aliæ

membra quam

ſit in quædam uerſiculorum†genera. Sed in adeò moleſtos incidimus Grãmaticos, †quorum fuerunt, qui Lyricorum quædam carmina in uarias mẽſuras coëgerunt. At Cicero frequentiſſimè dicit totum hoc conſtare numeris, ideoq; reprehenditur à quibuſdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum Vergilius cum dicit:

Numeros memini ſi uerba tenerem.

Et Horatius Numeriſq; fertur Lege ſolutis.

Inuadunt ergo hanc inter cæteras uocem, neq; enim Demoſthenes fulmina tantopere uibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentimus, rhythmis contorta, diſſentio. Nam rhythmi, ut dixi, neque finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, ſed qua cœperũt ſublatione ac†poſitione, ad finem uſq; decurrunt. Oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorum: Id quod Cicero optimè uidet, ac teſtatur frequenter ſe quod numeroſum ſit quærere, ut magis non ἄρυθμον, quod eſſet inſcitũ atq; agreſte, quàm ἔνρυθμον quod poëticũ eſt, eſſe cõpoſitionem uelit, ſicut etiã quos palæſtritas eſſe nolumus†eos qui dicũtur†ἀπάλαιστροι. Verũ ea quæ efficitur ex pedibus æqua cõcluſio nomẽ aliquod deſyderat. Quid ſit igitur potius q̃ numerus, & oratorius numerus, ut Enthymema rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certe ne in calumniã cadã, qua ne M. quidẽ Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cũ pro compoſito dixero numerum, & ubicunq; iã dixi, oratorium dicere intelligar. Collocatio autẽ uerba iã probata, & electa, & uelut aſſignata ſibi debet connectere: nam uel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus, tamen & eligere quædam, dum ex his quæ idẽ ſignificent atq; idem ualeant, permiſerim, & adijcere, dum nõ otioſa, & detrahere dũ non neceſſaria. Sed figuris mutare & caſus, & numeros, quorũ uarietas frequenter gratia compoſitionis adſcita etiã ſine†numero ſolet eſſe iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, utrũ uolet ſumat compoſitio. Vitauiſſe uel uitaſſe, deprehendere uel deprendere. Coitus etiam ſyllabarũ non negabo, et quicquid ſentẽtijs aut eloquẽtiæ nõ nocebit. Præcipuũ tamen in hoc opus eſt ſcire, quod quoq; loco uerborum maximè quadret, Atque is optime componet, qui hoc ſolum componendi gratia faciet. Ratio uerò pedum, in oratione eſt multo quàm in uerſu difficilior.

per ἄρσιν & θέσιν, id eſt ſublatione ac poſitione

ἀπάλαιστροι tamen eſſe noluimus eos

nomine

Quantæ maioris

cilior. Primum, quòd uerſus paucis continetur, oratio longiores habet ſæpe circuitus. Deinde, quòd uerſus ſemper ſimilis ſibi eſt niſi ex, & una ratione decurrit, orationis cõpoſitio niſi uaria eſt, et offendit ſimilitudine, et affecta tione deprehenditur. Et in omni quidẽ corpore, totoq;, ut ita dixerim tractu numeris inſerta eſt. Neq; enim loqui poſſumus niſi ex ſyllabis breuibus ac lõ gis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & deſyderatur in clauſulis, & apparet. Primum, quia ſenſus omnis habet ſuum finem, poſſidetq; naturale interuallum quo à ſequentis initio diuidatur. Deinde, quòd aures continuam uocem ſecutæ, ductæq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicant, cum ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum † ſit, neq; abruptum, quo animi uelut reſpirant ac reficiuntur, hæc eſt ſedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clauſulis diligentiam poſtulant initia: nam & ad hæc intentus auditor eſt: Sed eorum facilior ratio eſt. Non enim cohærent alijs, nec præcedentibus ſeruiunt, ſed nouum exordium ſumunt, cum illa, quamlibet ſit compoſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta uia ueniamus. Nanq; cum ſit, ut uidetur, ſeuera Demoſthenis cõpoſitio: πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. *& illa quæ ab uno, quod ſciam, Bruto minus probatur, cæteris placet* κἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῶν. *Nec d ſunt qui Ciceronem carpant in his Familiaris cœperat eſſe balneatori, & non minus dura archipiratæ, nam balneatori & archipiratæ idem finis eſt, qui* πᾶσι καὶ πάσαις, *& qui* μηδὲ τοξεύω, *ſed priora ſunt, ideo ſeueriora. Eſt in eo quoq; nonnihil, quod † hic ſingulis uerbis bini pedes continentur, quod etiã in carminibus eſt permolle, nec ſolum ubi quinæ ſyllabæ nectuntur, ut in his: Fortiſſima Tyndaridarum ſed etiam ubi quaternæ, cum uerſus cluditur, Apennino & armamentis, & incrementum, & Oriona. Quare hic quoq; uitandum eſt, ne plurium ſyllabarum uerbis utamur in fine. Medijs quoq; non ea modò cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint, ne, quod nunc maximum uitium eſt, breuium contextu reſultant, ac ſonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia, clauſulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit ſenſus aut definit, ſic in medijs quoq; ſunt quidam conatus qui leuitèr interſiſtunt. Vt currentium pes, etiamſi non moratur, tamen ueſtigium facit. Itaq; non modò membra, atq; inciſa bene in-*

[Margin notes: difficultatis numerus in ſoluta quam pedib. ligata — Ald. numeri eſt inſertus — ſed — Ald. illa — αὐτὸ ζῶν]

cipere atq; includi decet, ſed etiam in his quæ non dubiè contexta ſunt, nec alias uel occulta gradus reſpiratione utuntur † illi uel occulti gradus. (Quis enim dubitet unum ſenſum & unius ſpiritus eſſe?) Pro Cluentio Animaduerti Iudices, omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rurſus, ac tria, ſuos quaſi numeros habent ſpiritum ſuſtinentes, ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ, prout ſunt graues, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut ſeuerum, aut luxurioſum, aut quadratum, aut ſolutum erit. Quædam etiam clauſulæ ſunt claudæ atq; pendentes ſi relinquantur, ſed ſequentibus ſuſcipi ac ſuſtineri ſolent, eoq; facto uitium quod erat in fine continuatio emendat. Act. 7 Non uult populus Romanus obſoletis criminibus accuſari Verrem: durum ſi deſinas, ſed quoniam eſt continuatũ iis quæ ſequuntur, quanquam natura ipſa diuiſa ſint: Noua poſtulat, inaudita deſyderat, ſaluus eſt curſus. Vt ad eas tantum dabit, malè cluderet: nam & trimetri uerſus par ultima eſt, excipit, Vt cibum ueſtitumq; introferre liceat tantum, præceps adhuc firmatur ac ſuſtinetur ultima, recuſabat nemo, uerſum in oratione fieri multo fœdiſsimum eſt totum, ſicut etiam in parte, deforme utiq; ſi pars poſterior in clauſula deprehẽdatur, aut rurſus prior in ingreſſu. Nam quod eſt contrà, ſæpe etiam decet, quia & claudit interim optimè prima pars uerſus, dum intra paucas ſyllabas, præcipuè ſenarij atq; octonarij. In Africa fuiſſe, initium ſenarij eſt, primum Pro Q. Ligario caput claudit. Eſſe uideatur. Nam nimis frequens octonarium inchoat. Talia ſunt Demoſthenis, πᾶσι καὶ πάσαις καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἴσην † ὕνοιαν, & totum penè principium. εὔνοιαν Et ultima uerſuum initio conueniunt orationis Etſi uereor Iudices. et: Animaduerti Iudices. Sed initia initijs non conueniunt. Titus Liuius hexametri exordio cœpit: Facturus ne operæprecium ſim. Nam ita edidit, eſtq; melius quàm quo modo emendatur. Nec clauſulæ clauſulis, ut Cicero: Quò me promiſcuo uertam neſcio, qui trimetri finis eſt, trimetrum et † pro miſero dicere liceat Sex enim pedes tres percuſsiones habent. Peius claudit finis hexametri, ut Brutus in epiſtolis: Neq; enim illi malunt habere tutores aut defenſores, quanquam † ſciunt placuiſſe Catoni. † illi minus notabiles, quia hoc genus conſtiterat illic ſermoni proximum eſt. Itaq; & uerſus hi ferè excidunt, quos Brutus ipſo noſtram componendi ductus ſtudio ſæpiſsimè facit, † non raro Aſinius. Sed etiam

Cice-

Cicero nonnunquam,ut in principio ſtatim orationis in Lucium Piſonem: Prò dij immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autem cura uitandũ eſt,quicquid ἔρρυθμον,quale eſt apud Salluſtium: Falſò queritur de natura ſua. Quamuis enim uincta ſit,tamen ſoluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentiſsimimus cõpoſitionis in Timæo prima ſtatim parte uitare iſta non potuit. Nam & initium hexametri ſtatim inuenias, & anacreontion protinus colon efficias, & ſi uelis trimetron, & quod duobus pedibus, & parte πενθημιμερὲς à Græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, † ut Thucydidis: ἐν ἐγύμασι κᾶρυς ἐφάνησαν, ex molliſsimo rythmorum genere excidant. Sed quia † orationem iam conſtare pedibus dixi, aliqua de his quoque, quorum nomina quoniam uaria eſſe traduntur, conſtituendum eſt quo quenq; appellemus, & quidem Ciceronem ſequar: nam is eminentiſsimos Græcorum eſt ſecutus, excepto quòd pedes mihi triſyllabos non uidetur excedere, quanq̃ ille pæone dochimoq;, utatur quorũ prior in quatuor, ſecundus in quinque excurrit, putatur. Nec tamen ipſe diſsimulat quibuſdam numeros uideri non pedes, neque immeritò. Quicquid enim ſupra treis ſyllabas, id eſt ex pluribus pedibus. Ergo cum conſtent quatuor pedes binis, octo ternis. ſpondæũ longis duabus, pyrrhichium, quem alij piriambum uocãt, breuibus, iambum breui longaq;, huic contrarium è longa & breui, hunc choreum nos, ut alij trochæum, nominemus. Et his uerò qui ternas ſyllabas habent, dactylum, longa duabusq; breuibus, huic temporibus parem, ſed retrò actum, appellari conſtat anapeſton. Media inter longas breuis faciet amphimacrum, ſed frequentius eius nomen eſt creticus. Longa inter breues, amphibrachis. Duabus longis breuem ſequentibus bacchius, totidem longis breues præcedentibus, huic contrarius palimbacchius erit. Tres breues trochæũ, quem trybrachin dici uolunt, qui choreo trochæi nomen imponunt, totidem longæ moloſſon efficiunt. Horum pedum nullus non in orationem uenit: Sed quo quiq; ſunt temporibus pleniores longisq; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorem faciunt orationem, breues celerem ac mobilem. Vtrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus eſt uelocitate, tardum & ſegne & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac reſultans meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti, quòd & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ, ut quamuis neq; plus duobus temporibus, neq; uno

[Right margin notes: &; orationum; Pedes longi & breues]

minus habere uideantur. (ideoq; in metris omnes breues longæq; inter ſe obſeſſæ ſunt pares.)lateat tamen neſcio quid, ſi quicquã ſuperſit aut deſit. Nam uerſuum propria conditio eſt, ideoq; in his quædam etiam communes. Veritas uerò quia patitur æquè breuem eſſe uel longam uocalem cum eſt ſola,quàm cum eam conſonantes una pluresúe præcedũt,certè in dimenſione pedũ,ſyllaba quæ eſt breuis inſequente alia uel breui,quæ tamen duas primas conſonantes habeat,fit longa,ut:

Agreſtem tenui muſam meditaris auena

Nam licet gre breuis ſit,fecit tamen longam à priorem. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tempore, quomodo? niſi habeat pluſquã quæ breuiſſima,qualis ipſa eſſet detractis conſonantibus,nunc unum tempus accommodat priori,& unum accipit à ſequente,ita duæ natura breues,poſitione ſunt temporum quatuor. Miror † *autem in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, ut alios pedes ita eligerent,alios damnarent, quaſi ullus eſſet quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem ſequatur Ephorus inuentum à Thraſymacho,probatum eſt ab Ariſtotele,dactylumq;, ut temperatiores breuibus, ac longis,fugiat ſpondæum & trochæum,alterius tarditate,alterius celeritate damnata,& herous qui eſt idem dactylus,Ariſtoteli amplior, iambus humanior uideatur trochæũ ut nimis currentem damnet,eiq; chordacis nomen imponat, eademq; dicant Theodectes ac Theophraſtus,ſimilia poſt eos Halicarnaſſeus Dionyſius,irrumpent etiam ad inuitos, nec ſemper illis heroo aut pæone ſuo,quia uerſus rarò facit, maximè laudant,uti licebit. Vt ſint tamen alijs alij crebriores,nõ uerba facient quæ neq; augeri, nec minui, nec ſicut modulatione produci aut corripi poſſint, ſed tranſmutatio & collocatio. Pleriq; enim ex commiſſuris eorum uel diuiſione fiunt pedes, quo fit,ut ijſdem uerbis alij atq; alij uerſus fiant,ut memini quendam non ignobilem Poëtam ita* † *luſiſſe:*

[Margin notes: tamen; Ald. temperatos; choreum; declaraſſe]

Aſtra tenet cœlum,mare claſſes,area meſſem.

Hic retrorſum fit ſotadeus. Itemq; ſotadeo adiungat retro trimetros:

Caput exeruit mobile pinus repetita:

Miſcendi ergo ſunt,curandumq; ut ſint plures qui placeant, & circumfuſi bonis deteriores lateant. Nec uerò in literis ſyllabisq; natura mutatur,ſed refert quæ cum quaq; optimè coeat. Plurimũ igitur autoritatis (ut dixi)et

ponderis

ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ ſi miſcentur quibuſdam longis, currunt: ſi continuantur, exultant. Acres quæ ex breuibus ad longas inſurgunt: leniores quæ à longis in breues deſcendunt. Optimè incipitur à longis, rectè aliquando à breuibus, ut: Nouum crimen C. Cæſar. *leuius, ut:* Animaduerti iudices. *Sed pro Cluentio rectè, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet. Clauſula quoq; è longis quæ firmiſſima eſt, ſecludet, & breuis, quamuis habeatur indifferens ultima. Neq; enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacantis temporis, ex eo quod inſequitur, accidere aures tamen conſulens meas intelligo multũ referre, utrum'ne longa ſit quæ cludit, an pro longa. Neq; enim tam plenum eſt dicere:* Incipientem timere, *quàm illud:* Auſus eſt confiteri. *Atqui ſi nihil refert breuis an longa ſit ultima, idem pes erit, uerum neſcio quo modo ſedebit hoc, illud ſubſiſtet, quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet* Nec *ſolum refert, quis claudat ſed quis antecedat.* Retrorſum autẽ *(nec) † quæq; plus tribus, iiq; ſi non ternas ſyllabas habebunt, repetendi ſunt (abſit tamen poëtica obſeruatio) neq; minus duobus, alioquin pes erit, non numerus. Poteſt tamen uel unus eſſe dichoreus, ſi unus eſt qui conſtat ex duabus choreis.* Itemq; *pæon, qui eſt ex choreo & pyrrhichio, quem aptum initijs putant: uel contrà qui eſt è tribus breuibus & longa, cui clauſulam aſſignant, de quibus ferè duobus ſcriptores huius artis loquuntur.* † Alios *(at) omnes quotcunque ſint temporum, quæ ad orationem pertineant, pæonas appellant.* Eſt *& dochimus, qui fit ex bacchio & iambo, uel iambo & cretico, ſtabilis in clauſulis & ſeuerus. Spondæus quoq;, quo plurimum eſt* Demoſthenes *uſus, moram ſemper per ſe habet, optimè præcedet eum creticus, ut in hoc:* De quo ego nihil dicam niſi depellendi criminis cauſa. *Illud eſt quod ſuprà dixi multum referre uno'ne uerbo pedes ſint duo comprehenſi, an uterq; liber. Sic enim fit fortè criminis cauſa, molle, archipiratæ mollius, ſi tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Eſt enim quoddam in ipſa diuiſione uerborũ latens tempus, ut in pentametri medio, ſpondæo, qui niſi alterius † uerbi, ſine alterius initio conſtet, uerſum non efficit. Poteſt, etiamſi minus bene, præponi anapæſtus:* Muliere non ſolum nobili, uerumetiam nota. *Tum anapæſtus & creticus. Iambus quoque, qui eſt utro*

Cic. pro Ligario
Pró Cluentio
Dochimus
Spondæus
ui uerbi in ſue

quę ſyllaba minor præcedat enim tres longas breuis, ſed & ſpondæus iam bo rectè præponitur: Iiſdem in armis fui. Tum ſpondæus & bacchius, ſic enim fiet ultimus dochimus: Iiſdem in armis fui. Ex iis quæ ſuprà probaui, apparet moloſſon quoque clauſulæ conuenire, dum habeat ex quocunque pede ante ſe breuem. Illud ſcimus, ubicunque ſunt, eſſe pro nobis. Minus grauis erit ſpondæus præcedente pyrrichio, ut Iudicij Iuniani, & adhuc peius priore pæone, ut: Brute dubitaui, niſi potius hoc eſſe uelimus dactylum & bacchium. Duo ſpondæi non ferè coniungi patiuntur, quæ in uerſu quoque notabilis clauſula eſt, † niſi cum id fieri poteſt ex tribus quaſi membris: Cur de profugis noſtris copias cōparat is contra nos? una ſyllaba, duabus una. Ne dactylus quidem ſpondæo bene præponitur, quia finem uerſus damnamus in fine orationis. Bacchius, et cludit & ſibi iungitur: Venenū timeres. † Vitat choreū, ſpondæū autem amat, ut nō uenena timeres, ſed uirus timeres. Contrario quoq; quis claudet, niſi ſi ultimā longā eſſe uolumus, optimeq; habebit ante ſe moloſſon, ut: Et † ſpeinis reſperſum, aut bacchium: Quod hic poteſt, nos poſſemus. Sed uerius erit claudere choreū præcedenti ſpōdæo. Nā hic potius eſt numerus: Nos poſſemus. et, Romanus ſum. Claudet et dichoreus, ſi pes idem ſibijpſi iungetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimū. Cuius exemplum Cicero ponit: Patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. † Accipiet ante ſe choreum & pyrrhium: Omnes propè ciues, uirtute, gloria, dignitate ſuperabat. Cludet & dactylus, niſi eum obſeruatio ultimæ creticum facit, ut: Muliercula nixus in littore. Habebit ante creticum & iambum, ſpondæum malè, peius choreum. Cludit amphibachus: Q. Ligarium in Africa fuiſſe, ſi non eum malumus eſſe bacchium. Non optimus eſt trochæus, ſi ultima eſt breuis, quod certè ſit neceſſe eſt, alioquin quomodo claudet qui placet pleriſque dichoreus? Illud obſeruatione ex trochæo fit anapeſtus. Idem trochæus præcedente longa fit pæon, quale eſt: Si potero. &, dixit hoc Cicero. Obſtat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit et pyrrhichius choreo præcedente. Nam ſic pæon eſt. Omnes hi qui in breues excidunt, minus erunt ſtabiles, nec alibi ferè ſatis apti, quàm ubi curſus orationis exigitur, & clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initijs optimus: Quod precatus à Dijs immortalibus ſum. & clauſulis: In conſpectu populi Romani uomere poſtridie: Apparet uerò quàm be-

(margin: ne)

(margin: uel choreum & ſpondeū ante ſe amet. ut uenenum timeres)

(margin: cibis reſperſum)

(margin: Vel accipit ante ſe choreum & pyrrhichium)

ſte cum præcedunt, uel anapæſtus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & ſic ipſe ſequitur: Seruare quam plurimos. Sic melius, quàm choreo præcedente. Quis non turpe duceret? ſi ultima breuis ꝓ longa ſit. Sed fingamus, ſic non turpe ducere. Sed hic eſt illud inane quod dixi. Paululum enim more damus inter ultimum atque proximum uerbum, & turpe illud interuallo quodam producimus, alioquin ſit exultantiſsimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? ſicut illud, ore ſpiritum excipere liceret, ſi iungas, laſciui carminis eſt, interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initijs fit plenum autoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes poſui, legem dedi, ne alij eſſent, ſed quid ferè accideret, quod in præſentia uideretur optimum, oſtendi. Et quidem optimè eſt ſibi iunctus anapæſtus, ut qui ſit pentametri finis, uel rhythmos, qui nomen ab eo traxit. Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedente ſpondæo uel bacchio, ut ſi mutes idem, leue innocentiæ præſidium eſt. Non me capit (ut à magnis uiris diſſentiam) pæon, qui eſt ex tribus breuibus & longa. Nam eſt ipſe una plus breui anapæſto, facilitas & agilitas, quod quid ita placuerit ijs non uideo, niſi quòd illum ferè probauerint, quibus loquendi magis quàm ornandi ſtudium fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet pyrrhichio et choreo, mea uel noſtra facilitas. At præcedente ſpondæo tum planè finis eſt trimetri, cum ſit per ſe quoque ei contrarius. Principijs meritò laudatur. Nam & primam ſtabilem & tres celeres habet, tamen hoc quoque meliores alios puto. Totus uerò hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, de metiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat. Nam id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neque enim qui ſe totum in hac cura conſumpſerit, potioribus uacabit, ſiquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, & uermiculate inter ſe lexis committet. Non'ne ergo refrigeretur ſic calor, & impetus pereat, ut equorum curſum qui dirigit, minuit, & paſsis qui æquat, curſum frangit, quaſi uerò numeri non fuerint in compoſitione deprehenſi. Sicut poëma nemo dubitauerit † imperito quoddam initio fu- perito
ſum, & aurium menſura, & ſimiliter decurrentium ſpatiorũ obſeruatione

eſſe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa ſcribendi exercitatio, ut ex tempore etiam ſimilia fundamus. Neque uerò tam ſunt intuendi pedes, quàm uniuerſa comprehenſio: ut uerſum facientes, totum illum decurſum non ſex uel quinque † *partes, ex quibus conſtat uerſus, aſpiciunt. Antè enim carmen ortum eſt, quàm obſeruatio carminis. Indeq; illud:*

pedes

Fauni uatesq; canebant.

Compoſitio quid in oratione

Ergo quem in poëmate locum habet uerſificatio, eum in oratione compoſitio. Optimè autem de illa iudicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parū expleta deſyderant, & fragoſis offenduntur, & lenibus mulcentur, & contortis excitantur, & ſtabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia faſtidiunt. Ideoq; docti rationem componendi † *intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uerò arte tradi non poſſunt. Mutandus eſt caſus, ſi durius is quo cœperamus feratur, num in quem tranſeamus ex quo præcipi poteſt? Figuræ laboranti etiam compoſitioni uariatæ ſæpe ſuccurrunt. Quæ? cum orationis, tum etiam ſententiæ, num præſcriptum eius rei ullum eſt? Occaſionibus utendum, & cum re præſenti deliberandum. Enimuero ſpatia ipſa quæ in hac quidem parte plurimū ualent, quod poſſunt niſi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis ſatis plena, uel nimium, alia pluribus breuia & abſciſſa ſunt? Cur in circumductionibus etiā cum ſenſus finitus eſt, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem ueſtrū ignorare arbitror iudices, hunc per hoſce dies ſermonem uulgi atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe. Cur hoſce potius quàm hos? Neque enim erat aſperum. Rationem fortaſſe non reddam, ſentiam eſſe melius. Cur non ſatis fit, ſermonem uulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur, ignorabam, ſed ita ut audio, hoc animus accipit plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt.* † *Nequeas ſatis fortè quid ſeuerum, quid iucundum ſit intelligere, faciat quidem natura duce melius quàm arte, ſed naturæ ipſi ars inerit. Illud prorſus Oratoris, ſcire ubi quoq; genere compoſitionis ſit utendum. Ea duplex obſeruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad comprehenſiones, quæ efficiuntur ex pedibus, & de ijs prius. Diximus igitur eſſe inciſa, membra, circuitus. Inciſum (quantum mea fert opinio) erit ſenſus non expleto numero concluſus, pleriſq; pars membri*

intelligunt etiam indocti uoluptatē

quis

Inciſum quod Græci κόμμα

bri. Tale eſt enim quo Cicero utitur: Domus *tibi deerat, at habebas. Pecu nia ſuperabat, at egebas. Fiunt autem etiam ſingulis uerbis inciſa, ut:* Di*ximus, teſtes dare uolumus.* In*ciſum eſt, diximus.* Mem*brum autem eſt, ſē ſus numeris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiēs.* Membrum κῶλον

Id *enim,* O *callidos homines, perfectum eſt, at remotum à cæteris uim non habet: ut per ſe manus, & pes, & caput: † &* Os *eſt excogitatum: quando ergo incipit corpus eſſe? cum uenit extrema concluſio:* Q*uem quæſo noſtrum fefellit? id uos ita eſſe facturos? quā* Cicero *breuiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & membra mixta ſunt, & concluſionem utique deſyderant.* O rem excogitatam

Periodus & eius nomina.

Periodo *plurima nomina dat* Cicero*, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem.* Ge*nera eius duo ſunt:* Al*terum ſimplex, cum ſenſus unus longiore ambitu circumducitur:* Al*terum, quod conſtat membris, & inciſis, quæ plures ſenſus habent.* Ad*erat ianitor carceris, & carnifex* Præ*toris, & reliqua.* Ha*bet periodos membra minimū duo.* Me*dius numerus uidetur quatuor, ſed recipit frequenter et plura.* Mo*dus eius à* Ci*cerone, aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur.* Præ*ſtare debet, ut ſenſum concludat, ſit aperta ut intelligi poſſit, non immodica ut memoria contineri.* Mem*brum iuſto longius, tardum, breuius † inſtabile eſt.* Vbi*cunque acriter erit & inſtanter pugnaciter'que dicendum, membratim cæſim'que dicemus.* Nam *hoc in oratione plurimum ualet, † adeo'que rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æquè audientem inhorreſcere.* Mem*bratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in* Ver*rem* Pro*ſerpinæ raptus.* Hæ*c enim lenis & fluens contextus decet.* Pe*riodos apta proœmijs maiorum cauſarum, ubi ſolicitudine, commendatione, miſeratione res eget.* Item *† omnibus locis, & in omni amplificatione, ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes.* Mul*tum & in epilogis pollet.* To*tum autem adhibendum eſt, quo ſit amplius compoſitionis genus, cum* Iu*dex non ſolum remtenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & uoluptate iam ducitur.* Hi*ſtoria non tam finitos nurmeos, quàm orbem quendam, contextum'que deſyderat.* Nam

ſtabile eſt

alioqui

communibus

que omnia eius membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehenſis gradum firmant, continent & continentur. Demonſtratiuum genus omne, fuſiores habet, liberiores'que numeros. Iudiciale & concionale, ut materia uarium eſt, ſic etiam ipſa collocatione uerborum: ubi iam nobis pars ex duabus (quas modò fecimus) ſecunda tractanda eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia † pugnacius, alia gracius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus, ſublimibus, ornatis, longas magis ſyllabas conuenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia, & ornata claritatem quoque uocum poſcant, potius quàm his contraria. Magis laudarem, breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaq; componemus procemium, uariè atque ut ſenſus eius poſtulabit. Neque enim acceßerim Celſo, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compoſitionem eſſe procœmij, ut apud Aſinium dixit. Si Cæſar ex omnibus mortalibus, qui ſint, ac fuerint, poßet huic cauſæ diſceptator legi, non quiſquam te potius optādus nobis fuit. Non quia negem hoc haud bene eſſe cōpoſitum, ſed quia legem hanc eſſe componendi in omnibus principijs recuſem. Nam Iudicis animus uariè præparatur, tum miſerabiles eſſe uolumus, tum modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, dißimilem componendi quoque rationem deſyderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Q. Ligario? Narratio ferè tardiores, atque (ut ſic dixerim) modeſtiores deſyderat pedes, & nominibus maximè miſtos. Nam & uerbis, ut ſæpius preßa eſt, ita interim inſurgit, ſed docere & infigere animis res ſemper cupit, quod minimè feſtinantium opus eſt. Ac mihi uidetur tota narratio conſtare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & † excitata, pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis utentur. Non tamen ita ut trochæis quæ celeria quidem ſed ſine uiribus ſunt. Verùm quamuis ſint breuibus lōgisq; mixta, non tamen plures longas quàm breues habentia. Illa ſublimia, ſpatioſas claras'que uoces habent, amant amplitudinem. Dactyli quoque ac pæones, etiamſi maiori ex parte ſyllabis breuibus, temporibus tamen ſatis pleni, Aſpera contrà, iambis maximè concitantur, non ſolùm quod

[Margin: pugnantius; etiam citata]

ſint è duabus modò ſyllabis, eoq; frequentiorem quaſi pulſum habent, quæ res lenitati contraria eſt, ſed etiam quòd omnibus partibus inſurgunt, & à breuibus in longas nituntur, & creſcunt, ideoq; meliores † choreis, qui à longis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis lentas & ipſa & minus exclamantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquam & ſuperiorem compoſitionem, quam ſi quidem ſciremus, doceremus, ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verùm niſi ex uerbis atque ſententijs per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Denique ut ſemel finiam, ſic ferè componendum, quo modo pronunciandum erit. An non in procemijs plerunque ſubmiſſi, niſi cum in accuſatione concitandus eſt Iudex, aut aliqua indignatione cõplendus? In narratione pleni atque expreſſi? In argumentis citati, atque ipſo etiam motu celeres ſumus? ut in iocis ac deſcriptionibus fuſi ac fluentes, in epilogis plerunque deiecti & † infracti? Atqui corporis quoque † motibus ſua quædam tempora, & ad ſigna pedum, non minus ſaltationi, quàm modulationibus adhibet muſica ratio † numeros. Quid non uox † ad actus accommodatur naturæ ipſarum de quibus dicimus rerum? Quo minus ad mirum in pedibus orationis cum debeant ſublimia ingredi, lenta duci, acria currere, delicata fluere. Itaque ubi eſt neceſſe, affectamus etiam. † Tumor rerum † etiam ſpondæis atque iambis maximè continetur:

chorei

Pronunciatio ſingularum partium orationis

perfracti motus

numerorum artus

Tumorem ex Hyperoargas

† Hydroargus ſceptra mihi liquit Pelops,

At ille comicus æquè ſenarius, quem trohaicum uocant, pluribus choreis, qui trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem?

Aſperè uerò & malè † dictum, etiam in carmine iambis craſſatur:

dixit etiam in carmine iambus craſſantur

Quis hoc poteſt uidere? quis poteſt pati,
Niſi impudicus, & uorax, & aleo?

In uniuerſum autem ſi ſit neceſſe, duram potius atq; aſperam compoſitionem malim eſſe, quàm effœminatam & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis laſciuimus. Scilicet in tonorum modis ſaltitantes. Ac ne tã bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & ideo eoſdem ſemper pedes ire. Nam & uerſificandi † genus eſt unam legem omnibus ſermoni-

motus

bus dare, & id cum manifeſta affectatione, cuius rei maximè cauenda ſu-
ſpicio eſt, tum etiam tædium ex ſimilitudine ac ſatietatem creat. Quodq́;
eſt dulcius magis, perdit, amittitq; & fidem, & affectus, motusq́; omneis,
qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, nec propter eum
dolere, & iraſci Iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq́; initia quædam quaſi
illa *ſoluenda de induſtria ſunt, quædam† ita maximi laboris, ne laborata uide*
antur. Sed neq; longioribus quam oportet hyperbatis compoſitioni ſerui
amus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam feciſſe uideamur. Et cer-
promittemus *tè nullum aptum atq; idoneum uerbum† prætermittemus gratia lenitatis.*
Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commodè inſeri poßit, niſi
quod in euitandis eiuſmodi uerbis non decorem compoſitionis quærimus,
ſed facilitatem. Non *tamen mirabor* Latinos *magis indulſiße compoſitio*
ni, quàm Atticos, *quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ.*
Nec *uitium dixerim ſi* Cic. *à* Demoſthene *paululum in hac parte deſciuit.*
Sed quæ ſit differentia noſtri græciq́; ſernonis, explicabit ſummus liber.
Cōpoſitio partes Compoſitio *(nam finem imponere egreſſo deſtinatum modum uolumini fe*
ſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniun-
ctio, numerus. Ratio *in adiectione, detractione, mutatione, uſu pro natura*
rerum, quas dicimus: Cura *magna, ut ſentiendi atq; loquendi,*
prior ſit. Dißimulatio *cura præcipua, ut nume-*
ri ſponte fluxiße, non accerſiti &
coacti eſſe uideãtur.

M. FAB. Q VINT. LIBRI NONI FINIS.

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber X.

De Copia uerborum. Cap. I.

SED hæc eloquendi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad uim dicendi ualent, niſi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur acceſſerit, quam ſcribendo plus an legendo, an dicendo † cõſtratur, ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligen- conſequamur
tius nobis examinandum, ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe contenti. Verùm ita ſunt inter ſe connexa & indiſcreta omnia, † ut ſi quid ex his defuerit, fruſtra ſit in cæteris laboratum. ut ſi qui flexus eo dem defuerint
Nam neq; ſolida atque robuſta fuerit unquam eloquentia, niſi multo ſtylo uires acceperit, & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæque modo dicenda, niſi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam, uelut clauſis theſauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipuè neceſſarium eſt, ſic ad efficiendũ Oratorem maximè protinus erit momenti. Nam cum ſit in eloquendo poſitum Oratoris officiũ, dicere ante omnia eſt, atq; hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtũ eſt: proximã deinde imitationem, nouiſſimã ſcribendi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad ſumma niſi ex principijs non poteſt, ita procedente iam opere minima incipiunt eſſe quæ prima ſunt. Verum nos non quomodo ſit inſtituendus Orator, hoc loco dicimus: nam id quidem aut certè uti potuimus, dictum eſt, ſed ut athleta qui † omneis iam perdidicerit à præceptore † numeros, quo genere exercitationis ad certamina omnia nimirum
præparandus ſit. † Igitur eum qui res inuenire & diſponere ſciet, uerba ita
quoque & eligendi et collocandi rationem præceperit, inſtruamus quæ in oratione dicere facereq; optimè quam facilimè poſſit. Non ergo dubiũ eſt quin ei uelut opes ſint quædam parandæ, quibus uti ubicunq; deſyderatũ erit, poſſit, eæ conſtant copia rerum ac uerborum. Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſæ, aut paucis communes, uerba in uniuerſas paranda: quæ ſi re-

buſ ſingulis eſſent ſingula, minorem curam poſtularent, nam cuncta ſeſe cum ipſis protinus rebus offerrent. Sed cum alijs ſint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia, debent eſſe non ſolũ nota omnia, ſed in promptu, atq; ut ita dicam, in conſpectu, ut cũ ſe iudicio dicentis oſtenderint, facilis ex his optimorum ſit electio. † Equidem ſcio quoſdam collecta, quæ idem ſignificarent uocabula, ſolitos ediſcere, quo facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum eſſent uſi aliquo, ſi breue intra ſpatium rurſus deſyderaretur, effugiendæ repetitionis gratia ſumerent aliud, quo idem intelligi poſſet: quod cum eſt puerile, & cuiuſdam infelicis operæ, tum etiam utile parum, turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximum quodq;. Nobis autem copia cum iudicio paranda eſt, uim orandi, non circulatoriam uolubilitatem ſpectantibus: id autem conſequemur optima legendo atq; audiendo. Non ſolum enim nomina ipſa rerum cognoſcemus hac cura, ſed quid quoq; loco ſit aptiſſimũ, omnibus enim ferè uerbis, præter pauca quæ ſunt parũ uerecunda, in oratione locus eſt. Nam ſcriptores quidem iamborũ ueteriſq; comœdiæ, etiã in illis ſæpe laudantur, ſed nobis noſtrum opus † interi ſatis eſt. Omnia uerba, exceptis de quibus dixi, ſunt alicubi optima: nã & humilibus interim & uulgaribus eſt opus. & quæ nitidiore in parte uidẽtur, ſordida, ubi res poſcit propriè dicuntur. Hæc ut ſciamus, atq; eorum non ſignificationem modò, ſed formas etiam menſuraſque norimus ut ubicunque erunt poſita conueniant, niſi multa lectione atque auditione aſſequi non poſſumus, cum omnem enim ſermonem auribus primum accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati, etiamſi uerba quædam emiſiſſe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit, ut enſis et gladius: alia quæ etiamſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικῶς tamen quaſi ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiã omnes uocamus qui cædem telo quocũ que commiſerint: alia circuitu uerborum plurium oſtendimus, quale eſt:

Et preſſi copia lactis.

Plurima uerò mutatione figuramus: Scio, non ignoro, & non me fugit, non me

Damnant eos qui in ſynonimis colligendis & ediſcendis multum operæ ponunt.

Longe aliter legit hunc periodũ uetuſtus codex & ipſe Ald. unde non dubitamus, quin an noterico hic locus ſit conuerſus

interim tueri

Apud ueteres telũ pro quibuſcunq; armis fere & qui-

me præterit, & quis neſcit? nemini dubium eſt. Sed etiam & proximo mutari licet: nã & intelligo & ſentio & uideo ſæpe idem ualent quod ſcio, quorũ nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio ut his nõ ſolũ quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oportet, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idẽ faciũt, nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim uideo, ita de uiſu oculorum intelligo, nec ut mucro gladiũ, ſic mucronem gladius oſtẽdit. Sed ut copia uerborum ſic paratur, ita non uerborum tantum gratia legẽdum uel audiendũ eſt. Nam omniũ quæcunq; docemus, hæc ſunt exempla potentiora etiam ipſis quæ tradũtur artibus, cum eò qui diſcit, perductus eſt, ut intelligere ea ſine demonſtrante, et ſequi iam ſuis uiribus poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator oſtendit. Alia uerò audientes, alia legẽtes magis adiuuãt. Excitat qui dicit ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerũ, ſed rebus incendit: uiuunt enim omnia & mouentur, excipimuſq; noua illa uelut naſcentia, cum fauore ac ſolicitudine: nec fortuna modò iudicij, ſed etiam ipſorum qui orant periculo afficimur. Præter hæc, uox, & actio decora, † commodabit quid quiſq; locus poſtulabit. Pronunciãdi uel potentißima in dicẽdo ratio, & ut ſemel dicam, omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut ſuus cuiq; fauor, aut ille laudantiũ clamor extorquet: pudet enim dißẽtire, & uelut tacita quadã uerecundia inhibemur plus nobis credere, cum & interim uitioſa plurib. placeant: & à corrogatis laudentur etiã quæ non placent: ſed è cõtrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiã praua iudicia nõ referant. lectio libera eſt, nec actionis impetu trãſcurrit, ſed repetere ſæpius licet ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus autẽ & tractemus, & ut cibos mãſos ac propè liquefactos dimittimus, quo facilius digerãtur: ita lectio nõ cruda, ſed multa iteratione mollita, et uelut confecta memoriæ imitationiq; tradatur, ac diu nõ niſi optimus quiſq;, & q credentem ſibi minimè fallat, legendus eſt, ſed diligenter, & penè ad ſcribendi ſolicitudinẽ: nec p partes modò ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumendus, præcipueq; oratio, cuius uirtutes frequenter ex induſtria quoq; occultãtur. Sæpe enim præparat, dißimulat, inſidiatur orator, † eaq; à prima parte actionis dicit, quæ ſunt forte in ſũma profutura, itaq; ſuo loco minus placẽt, adhuc nobis quare dicta ſint ignorantibus, ideoq; erunt cognitis omnib. repe

bus lædere queam, & quibus defendere hoſtiũ uim a nobis poſſemus accipiebatur. Nam ut ait Iuriſperitus, eius ſignificatio latiſſime patiebatur

commendat

atq; in prima

tenda. Illud uero utiliſsimum, noſſe eas cauſas quarum orationes in manus ſumpſerimus, & quoties continget utrinq; habitas legere actiones, ut Demoſthenis atq; Aeſchinis inter ſe contrarias. Et Ser. Sulpitij, atq; Maſſalæ, quorum alter pro Auſidia, contrà dixit alter. Et Pollionis & Cadij reo Aſperitate aliasq; plurimas. Quinetiam ſi minus pares uidebuntur, aliquæ tamen ad cognoſcendam litium quæſtionem rectè requirentur, ut contra Ciceronis orationes: Tuberonis in Q. Ligarium, & Hortenſij pro Verre. Quinetiam eaſdem cauſas ut quiſq; egerit, utile erit ſcire: nã pro domo Ciceronis dixit Calidius, & pro Milone orationẽ Brutus exercitationis gratia ſcripſit, etiamſi egiſſe eũ Cor. Celſus falſò exiſtimat: et Pollio ac Meſſala defenderunt eoſdẽ: Et nobis pueris inſignes pro Voluſeno Catulo, Domitij Afri, Criſpi Paſsieni, Decimi, Lælij orationes ferebantur. Neque id ſta-

omnes *tim legenti perſuaſum ſit, omnia quæ† magni autores dixerint utique eſſe perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum uoluptati: nec ſemper intendunt animos, & nonnunquam fatigantur, cum Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio uerò etiam Homerus ipſe uideatur. Summi enim ſunt, homines tamẽ, accidítq; his, qui, quicquid apud illos †reperierunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur: id enim eſt facilius, ac ſe abundè ſimiles putant, ſi uitia magnorum conſequantur. Modeſtè tamen, & circumſpecto iudicio de*

reperitur *tantis uiris pronunciandum eſt, ne quod plæriſq; accidit, damnent quæ nõ intelligunt: ac ſi neceſſe eſt in alterum errare partem, omnia eorũ legenti-*

deſpicere *bus placere, quàm multa †diſplicere maluerim. Plurimum dicit Oratori conferre Theophraſtus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium ſequuntur, neq; id immeritò: nã ab his et in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectib. motus omnis, et in perſonis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optimè rerum talium blanditia reparantur, ideoq; in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Meminerimus tamen nõ per omnia Poëtas eſſe Oratori ſequendos, nec libertate uerborum, nec licentia figurarum, totumq; illud ſtudiorum genus oſtẽtationi comparatum, & præter id quòd ſolam petit uoluptatem, eamq; etiam fingẽdo non falſa modò, ſed etiã quædã incredibilia ſectatur: patrocinio quoque aliquo iuuari, ꝙ alligatũ ad certam pedũ neceſsitatẽ nõ ſemp proprijs*

uti

uti poßit, ſed depulſum à recta uia neceſſariò ad eloquendi quædam diuerticula confugiat. Nec mutare quædam modò uerba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogatur: nos uerò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uictoriam niti decet. Neq; ego arma ſqualere ſitu ac rubigine uelim, ſed fulgorem ineſſe qui terreat, qualis eſt ferri, quo mens ſimul uiſusq; perſtringitur, non qualis auri, argentiq; imbellis, & potius habenti periculoſus. Hiſtoria quoq; altera orationem quodam molli iucundoq; ſucco poteſt: uerũ & ipſa ſi eſt legenda, ut ſciamus plæraſq; eius uirtutes Oratori eſſe uitandas, eſt enim proxima Poëtis, et quodammodo carmẽ ſolutum eſt, & ſcribitur ad narrandum, non adprobandum, totumq; opus non ad † actum rei pugnamq; præſentem, ſed ad memoriam poſteritatis, et ingenij famam cõponitur, ideoq; & uerbis remotioribus, et liberioribus figuris narrandi tædiũ euitat. Itaq; ut dixi, neq; illa Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatũ uarijs cogitationibus Iudicem, & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt: neq; illa T. Liuij lactea ubertas ſatis docebit eum qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit. † Quod dicere fortius audeo quia M. Tullius ne Thucydidem quidem, aut Xenophontem utiles Oratori putat, quanquam illius bellicum canere huius ora Muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamẽ nobis in digreſſionibus uti uel hiſtorico nonnunquam nitore, dum in ijs, de quibus erit quæſtio, meminerimus nõ athletarum toros, ſed militũ lacertis opus eſſe nec uerſicolorẽ illã, qua Demetrius Phalerius dicebatur uti, ueſtẽ, bene ad forenſem puluerem facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentem pertinens locum ex cognitione rerũ exemplorumq;, quibus in primis inſtructus eſſe debet Orator: nec omnia teſtimonia expectet à litigatore, ſed plæraq; ex uetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat, hoc potentiora, quod ea ſola criminibus, odij, et gratiæ uacant. A philoſophorum uerò lectione ut eſſent nobis multa petenda, uitio factum eſt Oratorum, qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis, honeſtis, utilibus, quæq; ſunt iſtis contraria, & de rebus diuinis maximè dicunt: & argumentantur acriter, & altercationibus atq; interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendũ eſt ſimile iudicium, ut etiam cum in rebus uerſemur ijſdem, non

Hiſtoria

intuitum

Addo quod M. Tullius Vide Laertium in uita Xenophontis,

Ff tamen

tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationem, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos plæroſque cum tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi,

In cæteris deſyderatur

† qui ſint legendi, quæ in autore quoq; præcipua uirtus, ſed perſequi ſingulos infiniti fuerit operis, quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum de Romanis tantum Oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis ſuæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæſare atq; Marcello, ſilentium egerit: quis erit modus ſi & illos, & qui poſtea fuerunt, & Græcos omnes, &

Iſta clauſula non erat in exemplari ueteri

Philoſophos, † & Poëtas perſequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Liuium in epiſtola ad filium ſcripta, legendos Demoſthenem, atq; Ciceronem, tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimilimus. Non eſt tamẽ diſſimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma. Paucos enim, uel potius uix ullum ex his qui uetuſtatem pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, qui iudicium adhibentibus non allaturus ſit utilitatis aliquid. Cum ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſſimis autoribus, ingenioſis quidem ſed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multò aliter de nobis ſentio:†

quod enim quiſq; in ueritate tumeus potensq; ne &c. Sic Aldus legit artus

quotus enim quiſq; inueniri tam demens poteſt, qui ne minima quidem alicuius certæ fiduçia partis memoriam † poſteritatis ſperauerit? Qui ſi quis eſt, intra primos ſtatim uerſus deprehendetur, & citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento conſtet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem ſcientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiã phraſin, de qua loquimur, accommodatum eſt. Verum antequam de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidam ſolos ueteres legendos putant neq; in ullis alijs eſſe naturalem eloquentiam, & robur uiris dignum, arbitrantur: Alios recens hæc laſciuia deliciæq;, & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitæ compoſita delectant. Sunt etiam qui rectum dicendi genus ſequi uolunt. Alij preſſa demũ & tenuia, & quæ minimum ab uſu quotidiano recedant, ſana, & uerè Attica putant. Quoſdam elatior ingenij uis, & magis concita, & plena † ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores: de qua differentia diſſeram diligentius, cum de genere dicendi quærendum erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſſint, qui confirmare facultatem dicendi uolunt, attingam. Paucos enim qui ſunt eminentiſſimi

ſpurcitijs

ſimi excerpere in animo eſt, facile eſt autem ſtudioſis qui ſint his ſimilimi iudicare: ne quiſquam queratur omiſſos fortè aliquos eorum quos ipſe ualde probet. Fateor enim plures legendos eſſe quàm qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipſa lectionum quæ præcipuè conuenire intendentibus, ut Oratores fiant exiſtimem, perſequar. Igitur ut Aratus à Ioue incipiendum putat, ita nos ritè cœpturi ab Homero uidemur Hic enim, quemadmodum ex oceano dicit ipſe animum, uim, fontiumq; curſus initium capere, omnibus eloquentiæ partibus exemplũ et ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus ſublimitate, in paruis proprietate ſuperauerit. Idẽ lætus ac depræſſus iucundus, ac grauis, tum copia tum breuitate mirabilis, nec poëtica modò, ſed oratoria uirtute eminentiſſimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, conſolationibus taceam, non'ne uel nonus liber, quo miſſa ad Achillẽ legatio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dictæ in ſecundo ſententiæ omnis litis ac conſiliorum explicant artes? Affectus quidem uel illos, mites uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in ſua poteſtate hunc autorẽ habuiſſe fateatur. Age uerò, non utriuſq; operis ſui ingreſſus in paucißimis uerſibus legem prooemiorũ non dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præſidere uatibus creditum eſt, & intentum propoſita rerum magnitudine, & docilem ſumma celeriter comprehenſa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis ſignificantius poteſt, quàm qui Curetũ, Aetolorum'que prælium exponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exempla digreſſus, ſigna rerum, & argumenta, cæteraq; probandi ac refutandi, ſunt illa multa, ut etiam qui de artibus ſcripſerunt, plurima earũ rerum teſtimonia ab hoc Poëta petant. Nam epilogus quidem quis inquam poterit illis Priami rogantis Achillẽ precibus æquari? Quid? in uerbis, ſententijs, figuris, diſpoſitione totius operis nonne humani ingenij modum excedit, ut magni ſit uiri, uirtutes eius non æmulatione, quod fieri non poteſt, ſed intellectu ſequi. Verum hic omnes ſine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à ſe reliquit:† Epicos tamen præcipuè, uidelicet quia clariſſima in materia ſimilis conparatio eſt. Rarò aſſurgit Heſiodus, magnaq; pars eius in nominibus eſt occupata, tamẽ utiles circa præcepta ſentẽtiæ lenitas'que uerborum, & † compoſitionis probabilis: datur'que ei palma in illo medio

ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα

Homerus

Heroicos

Heſiodus

expoſitionis

genere dicendi. Contrà in Antimacho uis & grauitas, & minimè uulgare
Antimachus *eloquentiæ genus, habet laudem. Sed quamuis ei ſecundas ferè Grammati-*
corum conſenſus deferat, & affectibus, & iucunditate, & diſpoſitione &
omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat, quanto ſit aliud proxi-
Panyaſis *mum eſſe, aliud ſecundum Panyaſim ex utroq; mixtum putant, in eloquen-*
do neutrius æquare uirtutes, alterum tamen ab eo materia, alterum diſpo-
nendi ratione ſuperari. Apollonius in ordinem à Grammaticis datum non
Appollonius *uenit, quia Ariſtarchus atq; Ariſtophanes Poëtarum iudices, neminem ſui*
Aratus *temporis in numerum redegerunt, non tamen contemnendum edidit opus,*
æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla ua-
Theocritus *rietas, nullus affectus, nulla perſona, nulla cuiuſquam ſit oratio, ſufficit ta-*
men operi cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed
Muſa illa ruſtica & paſtoralis, non forum modò, uerum ipſam etiam urbem
reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorum Poëta-
rum. Quid? Herculis acta non bene Piſandros? Quid? Nicandrum fruſtra
ſecuti Macer atq; Vergilius? Quid? Euphorionem fruſtra tranſibimus? quē
niſi probaſſet Vergilius, idem nunquam certè conditorum Chalcidico uer-
ſu carminum feciſſet in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius fruſtra Tyr
tæum Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquam eſt tam procul à cognitione
eorum remotus, ut non indicem certè ex bibliotheca ſumptum transferre in
libros ſuos poſſit. Nec ignoro igitur quos tranſeo, nec utiq; damno, ut qui
dixerim eſſe in omnibus utilitatis aliquid, ſed ad illos iam perfectis conſtitu
tisq; uiribus reuertemur, quod in cœnis grandibus ſæpe facimus, ut cum op
timis ſatiati ſimus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata ſit. Tunc & ele
giam uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus: ſecun-
Callimachus Philætas *das confeſſione plurimorū Philætas occupauit. Sed dum aſſequimur illam*
firmam, ut dixi, facilitatem, optimis aſſueſcendū eſt & multa magis quàm
multorum lectione formandus & ducendus eſt color. Itaq; ex tribus rece-
ptis, Ariſtarchi iudicio, ſcriptoribus iamborum, ad ἕξιν maximè pertinebit
unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cum ualidæ, tum breues
uibranteſq; ſententiæ, plurimum ſanguinis atq; neruorum, adeò ut uidea-
tur quibuſdam quod quoquā minor eſt, materiæ eſſe, non ingenij uitium. No-
Pindarus *uem uerò Lyricorū longè Pindarus princeps ſpiritu, magnificentia, ſenten-*
tijs,

tijs, figuris, beatiſsimus rerum uerborumq́; copia, et uelut quodam eloquen
tiæ flumine, propter quæ Horatius nemini credit cũ imitabilẽ. Steſichorus Steſichorus
quã ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtendunt, maxima bella, & clariſsi
mos canentem duces, et Epici carminis onera lyre ſuſtinentem: reddit enim
perſonis in agendo ſimul loquendoq́; debitam dignitatem, ac ſi tenuiſſet
modum, uidetur æmulari proximus Homerum potuiſſe, ſed redundat atq;
effunditur quod ut eſt reprehendendum, ita copiæ uitiũ eſt· Alcæus in par- Alcæus
te operis aureo plectro meritò donatur, qui Tyrannos inſectatus, multum
eti[illegible] moribus confert, in eloquendo quoq; breuis & magnificus et diligẽs,
plurimumq́; † Homero ſimilis. ſed in luſus & amores deſcendit, maioribus Horatio
tamen † aptior Simonides, tenuis alioqui ſermoni proprio, & iucunditate Altior Simonides
quadam commendari poteſt, præcipua tamen eius in commouenda miſera-
tione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiuſdem operis autoribus
præferant. Antiqua comœdia cum ſynceram illam ſermonis Attici gratiam
propè ſola retinet, tum facundiſsimæ libertatis, etſi eſt in inſectandis uitijs Antiqua Comœdia
præcipua, plurimum tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam
& grandis, & elegans, & uenuſta, et neſcio an ulla, poſt Homerum tamen,
quem ut Achillem ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit Oratoribus, aut ad
Oratores faciendos aptior· Plures eius autores, Ariſtophanes tamen & Eu Aeſchilus
polis, Cratinuś que præcipui· Tragœdias primum in lucem Aeſchylus pro-
tulit, ſublimis & grauis & grandiloquus ſæpè uſque ad uitium, ſed rudis
in pleriſq; & incompoſitus, propter quod correctas eius fabulas in certa-
men deferre poſterioribus Poëtis Athenienſes permiſere, ſuntq́ue eo modo
multi coronati. Sed longè clarius illuſtrauerunt hoc opus Sophocles atque Sophocles
Euripides, quorum in diſpari dicendi uia uter ſit Poëta melior, inter pluri- Euripides
mos quæritur, idq́; ego ſanè, quando ad præſentem materiam nihil pertinet
iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, ijs qui ſe
ad agendum comparent, utiliorem longè fore Euripidem, nanque is & in
ſermone eſt, quod reprehendũt, quibus grauitas, & cothurnus, & ſonus So
phoclis uidetur eſſe ſublimior, magis accedit oratorio generi, & ſententijs
denſus. & in his quæ à ſapientibus tradita ſunt penè ipſis par, & in di[illegible]cen-
do, ac reſpondendo, † cuilibet eorum qui fuerunt in foro diſerti, compa- ciuiliter
randus. In affectibus uerò cum omnibus mirus, tum in his quæ miſeratione

 conſtant

conſtant facilè præcipuus. Hunc et admiratus maximè eſt, ut ſæpe teſtatur,
Mænander *et eum ſecutus, quanquã in opere diuerſo, Mænander, qui uel unus meo qui*
dem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta quæ præcipimus, effingenda ſuffi-
ciat. Ita omnem uitæ imaginem expreſſit, tanta in eo inueniendi copia &
eloquendi facultas: ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accommoda-
Charis. orationes *tus. Nec nihil profectò uiderunt, qui orationes, quæ Chariſij nomine edun-*
tur, à Mænandro ſcriptas putant. Sed mihi longè magis Orator probari in
opere ſuo uidetur, niſi fortè aut illa mala iudicia, quæ ἐπιτρέποντας, ἐπικλή-
lectos ρον, † *Locros, habent aut meditationes in Sophode, &* Nomothete, Hypo
bolimæo, non omnibus oratorijs numeris ſunt abſolutæ. Ego tamen plus ad
huc quiddam collaturum eſſe declamatoribus puto, quoniam ijs neceſſe eſt
ſecundum conditionem controuerſiarum plures ſubire perſonas, patrum,
filiorum, maritorum, militum, ruſticorum, & diuitum, & pauperum, et
iraſcentium, & precantium, & mitium, atq; aſperorum, in quibus omni-
ad hæc poetæ decor *bus mirè cuſtoditur † ab hoc Poëta decor. Atq; ille quidẽ omnibus eiuſdem*
operis autoribus abſtulit nomen, et fulgore quodam ſuæ claritatis tenebras
obduxit. Habent tamen alij quoque Comici, ſi cum uenia legantur quædam
Philemon. esse *quæ poſſis decerpere, & præcipuè Philemon, qui ut praui ſui temporis iu-*
dicijs Mænandro ſæpe prælatus eſt, ita conſenſu tamen omnium meruit †
credi ſecundus. Hiſtoriam multi ſcripſere præclare, ſed nemò dubitat longè
duos cæteris præferendos, quorum diuerſa uirtus laudem penè eſt parem
Thucydides *conſecuta. Denſus, & breuis, & ſemper inſtans ſibi* Thucydides. *Dulcis et*
Herodotus *candidus et effuſus* Herodotus. *Ille concitatis, hic remiſſis affectibus melior:*
Theopompus *Ille concionibus, hic ſermonibus. Ille ui, hic uoluptate. Theopompus his*
Philiſtus *proximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita Oratori magis ſimilis, ut qui*
ante quàm eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit Orator. Philiſtus quoq; me
retur qui turbæ, quamuis bonorum poſt hos autorum, eximatur, imitator
Ephorus *Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, uti*
Clitarchus *Iſocrati uiſum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infama-*
Timagines *tur. Longo poſt interuallo temporis natus Timagenes uel hoc ipſo probabi*
lis, quod intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam, noua laude reparauit.
Xenophon non excidit mihi, ſed inter Philoſophos reddendus eſt. Sequitur
Oratorum ingens manus, ut cũ decem ſimul Athenis ætas una tulerit, quo-

rum

tum longè princeps Demoſthenes*, ac penè lex orandi fuit, tanta uis in eo, tam denſa omnia, ita quibuſdam neruis intenta ſunt, tam nihil otioſum, is dicendi modus, ut nec quod deſit in eo, nec quod redundet, inuenias.* Plenior *Aeſchines & magis fuſus & grandiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt, carnis tamen plus habet, lacertorum minus.* Dulcis *in primis & acutus* Hyperides*, ſed minoribus cauſis, ut non dixerim utilior, magis par.* His *ætate* Lyſias *maior ſubtilis atq; elegans, et quo nihil, ſi* Oratori *ſatis ſit dicere, quæras perfectius, nihil enim eſt inane, nihil arcerſitum, puro tamē fonti quàm magno flumini propior.* Iſocrates *in diuerſo genere dicendi nitidus &* † *compoſitus, & palæſtræ quàm pugnæ magis accommodatus, omnes dicendi ueneres ſectatus eſt, nec immeritò, auditorijs enim ſe, non iudicijs comparârat. In inuentione facilis, honeſti ſtudioſus, in compoſitione adeò diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego in his de quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has præcipuas puto, nec cæteros parū fuiſſe, magnos. Quinetiam* Phalereum *illum* Demetrium*, quanquam is primus inclinaſſe eloquentiam dicitur, multum ingenij habuiſſe & facundiæ fateor: uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus eſt ferè ex* Atticis*, qui dici poſſit* Orator*, quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus* Cicero*.* Philoſophorum*, ex quibus plurimum ſe traxiſſe eloquentiæ* Marcus Tullius *confitetur, quis dubitet* Platonem *eſſe præcipuum ſiue acumine diſſerendi, ſiue eloquendi facultate diuina quadam &* Homerica*: multum enim ſupra proſam orationem, et quam pedeſtrem* Græci *uocant, ſurgit, ut mihi non hominis ingenio, ſed quodam* Delphico *uideatur oraculo inſtinctus. Quid ego commemorem* Xenophontis *illam iucunditatē inaffectatam, ſed quàm nulla poſſit affectatio conſequi, ut ipſæ finxiſſe ſermonem* Gratiæ *uideantur. Et quod de* Pericle *ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc transferri iuſtiſſimè poſſit, in labris eius ſediſſe quandam perſuadendi deam. Quid reliquorum* Socraticorum *elegantiam? quid* Ariſtotelem *quem dubito ſcientia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an inuentionum acumine, ac uarietate operum clariorem putem.* Nam *in* Theophraſto *tam eſt eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo nomen quoq; traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquentia* Stoici *ueteres, ſed cum honeſta ſuaſerūt, tum in colligendo, probandoq;, quæ inſtituerāt plurimū ualuerunt, rebus tamē acuti magis*

Aeſchines

Hyperides

Lyſias

Iſocrates

comptus

Demetrius Phalereus

Plato

Xenophon

Ariſtoteles

Theophraſtus

quàm id quod ſanè non adfectarunt, oratione magnifici. Idem nobis per Ro
manos quoq; autores ordo ducendus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic
Vergilius apud nos Vergilius auſpicatiſſimũ dederit exordium, omnium eius generis
poëtarum, Græcorũ noſtrorumq; haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis
iiſdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi, qui mihi interroganti, quem
Homero crederet maximè accedere, ſecundus, inquit, eſt Vergilius, propior
tamẽ primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ diuinæ atq; cœleſti ceſſeri-
mus, ita curæ & diligentiæ, uel ideò in hoc plus eſt, quod fuit ei magis ela-
borandũ. Et quãto plus eminentioribus uincimur, fortaſſe æqualitate pen
Macer Lucretius ſamus, cæteri omnes longè ſequentur. Nam Macer & Lucretius legendi
quidem, ſed nõ ut φράσιν id eſt corpus eloquentiæ faciant. Elegantes in ſua
Atracinus quiſq; materia. ſed alter humilis, alter difficilis. Atracinus Varro in his per
quæ nomen eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernendus quidem,
Ennius uerum ad augendã facultatem dicendi parum eſt locuples. Ennium ſicut ſa
cros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora, iam
non tantam habent ſpeciem, quantã religionem. Propiores alij, atq; ad hoc
Ouidius pertius de quo loquimur magis utiles. Laſciuus quidem in heroicis quoq; Ouidius
& nimium amator ingenij ſui, laudandus tamen † partibus. Cornelius au-
tem Seuerus etiamſi uerſificator quàm Poëta melior, ſi tamen, ut eſt dictũ,
ad exemplar primi libri bellum Siculũ perſcripſiſſet, uendicaret ſibi iure ſe
Sed cum Varenus cundũ locum. † Varenum conſumari mors immatura non paſſa eſt, pueri-
lia tamen eius modò opera & maximam indolem oſtendunt, & mirabilem,
Val. Flaccus præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco
Saleius Baſſ. Rabirius nuper amiſimus. Vehemens & Poëticum ingeniũ Salei Baſsi fuit, nec ipſum
Pedo. ſenectute maturum. Rabirius & Pedo non indigni cognitione ſi uacet. Lu-
Lucanus canus ardens & concitatus, & ſententijs clariſsimus, et ut dicam quod ſen
tio, magis Oratoribus, quàm Poëtis imitandus. Hos nominauimus, quia
Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarum, pa-
Germanicus [illegible]cuatus rumq; dijs uiſum eſt, eſſe eum maximum Poëtarum: Quid tamen ipſis eius
operibus, in quæ † donato imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius doctius,
omnibus deniq; numeris præſtantius? Quis enim caneret bella melius quã
qui ſic gerit? quẽ præſidẽtes ſtudijs deæ proprius audirent? cui magis ape-
riat ſuas artes familiare numẽ Minerua? Dicent hæc plenius futura ſecula,
nunc

nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur. Nos tamen ſacra literarum colentes feres Cæſar, ſi non tacitum hoc præterimus, & Vergiliano certè uerſu teſtamur:

Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.

Elegia Græcos quoq; prouocamus, cuius mihi terſus atque elegans maximè uidetur autor Tibullus. *Sunt qui* Propertium *malint. Ouidius utroq; laſciuior, ſicut durior* Gallus. *Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus* Lucilius. *Quoſdam ita deditos ſibi † adhuc habet, ut eum non eiuſdem modò operis authoribus, ſed omnibus Poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab* Horatio *diſſentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & eſſe aliquid quod tollere poſſis, putat: nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde ſalis. Multo eſt terſior, ac purus magis* Horatius*: & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & ueræ gloriæ, quamuis uno libro et* Perſius *meruit. Sunt clari hodie quoque, & qui olim nominabuntur. Alterũ illud etiam prius ſatyræ genus quod non ſola carminum uarietate miſtum condidit* Terentius Varro*, uir Romanorum eruditiſſimus, plurimos hic libros & doctiſſimos compoſuit, peritiſſimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis: & rerum græcarum noſtrarumque, plus tamen ſcientiæ collaturus quàm eloquentiæ. Iambus non ſanè à* Romanis *celebratus eſt, ut proprium opus à quibuſdam interpoſitus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi Epodos interuenire non reperiatur: At Lyricorum idem* Horatius *ferè ſolus legi dignus: nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris, & uerbis feliciſſimè audax. Si quem adijcere uelis, is erit Ceſius Baſſus quam nuper uidimus, ſed eum longè præcedunt ingenia uiuentium. Tragœdiæ ſcriptores ueterum Accius atque Paccuuius clariſſimi, grauitate ſententiarum, uerborum pondere, & autoritate perſonarum. Cæterum nitor & ſumma in excolendis operibus, manus magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe: uirium tamen Accio plus tribuitur. Pacuuium † uideri doctiorem, qui eſſe docti affectant, uolunt. Iam Varus cuilibet Græcorum comparari poteſt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtendere quantum uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo imperare,*

Tibullus
Propertius
Gallus
Lucilius
adhuc habet. amatores
Horatius
Perſius
Ter. Varro
Catullus
Bibaculus
Cæſius Baſſ.
Accius
Pacuuius
uindicare
Varus

Pomponius *quàm indulgere maluiſſet. Eorum quos uiderim longè princeps Pompo-*
ſecundus *nius ſecundus, quem ſenes parum Tragicum putabant, eruditione ac nito-*
re præſtare confitebantur. In comœdia maximè claudicamus, licet Var-
Plautus *ro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſententia, Plautino ſermone locuturas*
fuiſſe, ſi latinè loqui uellent: licet Cæcilium ueteres laudibus ferant: licet
Terentius *Terentij ſcripta ad Scipionem Aphricanum referantur, quæ tamen ſunt*
in hoc genere elegantiſſima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uer-
ſus trimetros ſtetiſſent. Vix leuem conſequimur umbram, adeò ut mihi ſer
mo ipſe Romanus non recipere uideatur illam ſolis conceſſam Atticis ue-
nerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinue-
Afranius *rint. Togatis excellit Afranius, utinam que non inquinaſſet argumenta pu-*
erorum fœdis amoribus, mores ſuos faſſus. At hiſtoria non ceſſerit Græ-
cis, nec opponere Thucydidi Salluſtium uerear, nec indignetur ſibi Hero-
T. Liuius *dotus æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clariſſimi-*
que candoris, tum in concionibus, ſuprà quàm enarrari poteſt, eloquen-
tem. Itaque, dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis accommodata.
Sed affectus quidem, præcipue que eos qui ſunt dulciores, ut parciſſimè
dicam, nemo Hiſtoricorum commendauit magis. Ideo que immortalem
illam Salluſtij uelocitatem, diuerſis uirtutibus conſecutus eſt. Nam mihi
Seruil. Nouianus *egregiè dixiſſe uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm ſimi-*
les: qui & ipſe à nobis auditus eſt clari uir ingenij, & ſententijs creber,
ſed minus preſſus quàm hiſtoriæ autoritas poſtulat, quam paulum ætate
Baſſus Aufidius *præcedens eum Baſſus Aufidius, egregiè utique in libris belli Germanici*
præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibuſdam ſuis ipſe ui-
ribus minor. Supereſt adbuc & exornat ætatis noſtræ gloriam uir ſeculo-
rum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet ama-
Laudatores *tores, † immeritò, ut libertas, quanquam circumciſis quæ dixiſſet ei no-*
cuerit, ſed elatum abundè ſpiritum, & audaces ſententias deprehendes e-
tiam in his quæ manent. Sunt & alij ſcriptores boni, ſed nos genera degu-
ſtamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uerò, uel præcipuè Lati-
nam eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt: nam cuicunque eorum
Ciceronem fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pug
nam, cum præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparem

hoc

hoc tempore: neque enim attinet, cum Demoſthenem in primis legendum, uel ediſcendum potius putem. Quorum ego uirtutes pleraſque arbitror ſimiles conſilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique quæ ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit adſtrictius, hic latius: pugnat ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiſeratione, qui duo plurimũ affectus ualent, uincimus. Et fortaße epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit, ſed et nobis iſta quæ Attici mirantur, diuerſa Latini nominis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriuſq; Ald. ſermonis *nulla contentio eſt. Cedendũ uerò in hoc quidem, quòd & ille prior fuit, et ex magna parte Ciceronem, quantus eſt fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cũ ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatẽ Iſocratis. Nec uerò quod in quoq; optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum, ſed plurimas uel potius omnes ex ſeipſo uirtutes extulit immortalis ingenij beatißima ubertas. Nõ enim pluuias, ut ait Pindarus, aquas colligit, ſed uiuo gurgite exundat, dono quodã prouidentiæ genitus, in quo totas uires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius poteſt? cui tanta unquam iucunditas affuit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transuerſum ui ſua Iudicem ferat, tamen ille non rapi uideatur, ſed ſequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta authoritas ineſt, ut diſſentire pudeat, nec aduocati ſtudium, ſed teſtis aut Iudicis afferat fidem. Cum interim hæc omnia, quæ uix ſingula quiſquam intentißima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt oratio, præ ſe fert tamen felicißimã facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ſuæ ætatis regnare in iudicijs dictus eſt: apud poſteros uerò id eſt conſecutus, ut Cicero iam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus. Hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciße ſciat, cui Ci*- Aſinius pollio *cero ualde placebit. Multa in Aſinio Pollione inuentio, ſumma diligentia, adeò, ut quibuſdam etiam nimia, uideatur, & conſilij, & animi ſatis, à nitore & iucunditate Ciceronis ita longè abeſt, ut uideri poßit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & candidus, & quodammodo præ ſe ferens* Meſſala

C.Cæſar *in dicendo nobilitatem ſuam, uiribus minor. C. uerò Cæſar ſi foro tantum uacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe quo bellauit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cuius propriè ſtu*

Celius *dioſus fuit, elegantia. Multum ingenij in Cælio, & præcipuè in accuſando, multa urbanitas, dignusq́; uir cui & mens melior, & uita longior con-*

Caluum *tigiſſet. Inueni qui† Cælium præferrent omnibus, inueni qui Ciceroni crederet, eum nimia contra ſe calumnia uerum ſanguinem perdidiſſe. Sed eſt*

breuis *& ſancta, & †grauis oratio, & caſtigata, & frequenter uehemens quoq́;.*

Set.Sulpitius *Imitator autem eſt Atticorum, fecitq́; illi properata mors iniuriā ſi quid adiecturus, non ſi quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius inſignē non immeritò famam tribus orationibus meruit. Multa, ſi cum iudicio legatur, da*

Caſſius Seuerus *bit imitatione digna Caßius Seuerus: qui ſi cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adiecißet, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum eſt in eo, & acerbitas mira, & urbanitas eius ſumma, ſed plus ſtomacho quàm conſilio dedit: præterea ut amari ſales, ita frequē*

Domitius Afer *ter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sunt alij multi diſerti, quos perſequi longum eſt. Eorum, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus longè*

Iul. Africanus locaue *præſtantißimi. Verborum arte ille & toto genere dicendi præferendus, &*

Trachallus *quem in numero ueterum† habere non timeas. Hic concitatior ſed in cura uerborum nimius, & compoſitione nonnunquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia, nam & Trachallus plerunq́; ſublimis, et ſatis apertus fuit: & quem uelle optima crederes, auditus tamen maior: nam & uocis, quantam in nullo cognoui, fœlicitas, & pronunciatio uel ſcenis ſuffectura, & decor: omnia deniq́; ei quæ ſunt ex*

Vibius Criſpus *tra ſuperfuerunt: Et Vibius Criſpus compoſitus, & iucundus, delectationi*

Iul. Secundus *natus, priuatis tamen cauſis quàm publicis melior. Iulio Secundò ſi longior contigiſſet ætas, clarißimum profectò nomen Oratoris apud poſteros foret. Adiecißet enim, atq́; adijciebat cæteris uirtutibus ſuis, quod deſyderari poteſt, id eſt autem ut eſſet multo magis pugnax, & ſæpius id curam rerum ab elocutione reſpiceret, cæterum interceptus quoq́; magnum ſibi uendicat locum. Ea eſt facundia, tanta in explicando quod uellet gratia, tā candidum, & lene, & ſpecioſum dicendi genus, tanta uerborum etiā quæ*

aßumpta

aſſumpta ſunt proprietas, tanta etiam in quibuſdam ex periculo petitis ſignificantia, Habebunt qui poſt nos de Oratoribus *ſcribent, magnam, eos qui nunc uigent, materiam uerè laudandi. Sunt enim ſumma hodie, quibus illuſtratur forum, ingenia.* Nanq; *& conſumati iam patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac ſequitur induſtria. Superſunt qui de philoſophia ſcripſerunt, quo in genere pauciſſimos adhuc eloquentes literæ* Romanæ *tulerūt.* Idem *igitur* M. Tullius, *qui ubiq;, etiam in hoc opere* Platonis *æmulus extitit.* Egregius *uerò multoq; †quàm in orationibus* Brutus *ſuffecit pōderi rerum, ſcias eum ſentire quæ dicit. Scripſit non parum multa Cornelius Celſus, Scepticos ſecutus, non ſine cultu ac nitore.* Plancus *in Stoicis rerum cognitione utilis.* In Epicureis *leuis quidem, ſed non iniucundus tamen autor eſt †*Cautius. *Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentiæ uerſatum diſtuli, propter uulgatam falſò de me opinionem, qua damnare eum, inuiſum quoque habere ſum creditus.* Quod *accidit mihi, dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus, reuocare ad ſeueriora iudicia contendo: cum autē ſolus ferè hic in manibus adoleſcentium fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis placere ſe in dicendo poſſe, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis deſcenderat: foret enim optandum pares, ac ſaltem proximos illi uiro fieri, ſed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingenda, quæ poterat.* Deinde *cum ſe iactaret eodem modo dicere,* Senecam *infamabat, cuius & multæ alioquin & magnæ uirtutes fuerunt, ingenium facile & copioſum plurimum ſtudij, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt. Tractauit etiam omnem fermè ſtudiorum materiam.* Nam *& orationes eius, &* Poëmata, *& epiſtolæ, & dialogi feruntur.* In *philoſophia parum diligens, egregius tamen uitiorum inſectator fuit: multæ in eo claræq; ſententiæ, multa etiam morum gratia legenda, ſed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo pernitioſiſſima, quod abundant dulcibus uitijs.* Velles *eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio.* Nam *†ſi aliqua contempſiſſent, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua a-*

quàm in orationibus præſtantior Brutus

Non erat in ueteri exemplari

ſi nil æqualium

maſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententijs non fregiſſet, conſenſu potius eruditorum quàm puerorum amore comprobaretur. Verùm ſic quoque iam robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis, legendus uel ideo, quòd exercere poteſt utrunque iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt, eligere modo curæ ſit, quod utinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione Cap. II.

Ex his cæteriſq; lectione dignis autoribus, & uerborum ſumenda copia eſt, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari poteſt quin artis pars magna contineatur imitatione: nam ut inuenire primũ fuit, eſtq́ue præcipuum, ſic ea quæ bene inuenta ſunt utile ſequi. Atque omnis uitæ ratio ſic conſtat, ut quæ probamus in alijs, facere ipſi uelimus. Sic literarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur: ſic muſici uocem docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinæ initia, ad propoſitum ſibi præſcriptum formari uidemus. Et hercle neceſſe eſt, aut ſimiles aut diſſimiles bonis ſimus. Similem raró natura præſtat, frequenter imitatio. Sed hoc ipſum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit his qui nihil quod ſequerentur habuerunt, niſi cautè & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit: uel quia pigri eſt ingenij contentum eſſe his, quæ ſint ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil, niſi quod iam cognouiſſent, faciendum ſibi aut cogitandum putaſſent? nempe nihil fuiſſet inuentum. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipſo concitemur, quod certè ſcimus inueniſſe eos qui quæſierunt? Et cum illi, qui nullum cuiuſquam rei habuerunt magiſtrum, plurima in poſteros tradiderunt, nobis uſus illarum rerum ad eruendas alias non proderit, ſed nihil habebimus niſi beneficij alieni? Quemadmodum

quidam

quidam pictores in id ſolum ſtudent, ut diſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant. Turpe etiam illud eſt, contentum eſſe id conſequi quod imiteris: nam rurſus quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo quem ſequebatur? Nihil in Poëtis ſupra Liuium Andronicum: nihil in hiſtorijs ſupra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non eßet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ, quàm corpora in ſole feciſſent, circumſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars qualis inuenta eſt, nec intra initium ſtetit, niſi forte noſtra potiſſimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil creſcat, nihil autem creſcit ſola imitatione. Quòd ſi prioribus adijcere fas non eſt, quomodo ſperare poßumus ullum Oratorem perfectum? cum in his, quos maximos adhuc nouimus, nemo ſit inuentus, in quo nihil aut deſideretur, aut deprehendatur. Sed etiam qui ſumma non appetant, contendere potius quàm ſequi debent: nam qui agit ut prior ſit, forſitan, etiam ſi non tranſierit, æquabit. Eum uerò nemo poteſt æquare, cuius ueſtigijs ſibi utique inſiſtendum putat: neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior qui ſequitur. Adde, quòd plerunque facilius eſt plus facere quàm idem, tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita eualuerit, † ut non res ſimpliciſſimæ, quæq; pares maximè uideantur, diſcrimine aliquo diſcernantur: Adde quod quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitamur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus hiſtrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoque euenit: nanque his quæ in exemplum aſſumimus ſubeſt natura & uera uis. Contrà, omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum propoſitum accommodatur. Quo fit, ut minus ſanguinis ac uirium declamationes habeant quàm orationes, quod in illis uera, in his aßimulata materia eſt. Adde, quòd ea quæ in Oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, † inuentio, uis, facilitas, et quicquid arte non traditur. Ideo'que plerique cum uerba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos compoſitionis certos pedes, mirè à ſe quæ elegerunt effingi arbitrantur, cum & uerba intercidant inualeſcant'que temporibus, ut quorum certiſſima ſit regula in conſuetudine, ea'que non ſua natura ſint bona aut mala: nam per ſe ſoni tantũ ſunt, ſed prout opportunè proprieq;, aut ſecus collocata ſũt, & cõpoſi

ut non res quæ ſimilimæ uideantur

inuentionis facilitas

deſunt, & emendare quædã & mutare. Rector *enim eſt* †*alienorum inge-* aliorum
niorum atq; formator. D*ifficilius eſt enim naturam ſuam fingere, ſed ne ille
quidem doctor, quanquam omnia quæ recta ſunt uelit eſſe in ſuis auditori-
bus quàm pleniſſimè, in eo tamen cui naturam obſtare uiderit laborabit.* Id
quoq; uitandũ, in quo magna pars errat, ne in oratione Poëtas *nobis et* Hi-
ſtoricos, in illis operibus Oratores *aut* declamatores *imitandos putemus.
Sua cuiq; propoſita lex, ſuus cuiq; decor eſt.* Nec *comœdia in cothurnos aſ
ſurgit, nec contrà tragœdia ſocco ingreditur.* Habet *tamẽ omnis eloquentia
aliquid commune, id imitemur quod commune eſt.* Etiam *hoc ſolet incom
modi accidere his qui ſe uni alicui generi dediderunt, ut ſi aſperitas his pla-
cuit alicuius, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſarum genere non exuant: ſi
tenuitas aut nuditas in aſperis grauibusq; cauſis ponderi rerum parum re
ſpondeant, cum ſit diuerſa non cauſarũ modò inter ſe ipſas conditio, ſed in
ſingulis etiam cauſis partium, ſintq; alia leniter, alia aſperè, alia concitatè,
alia remiſſè, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda.* Quorum *omnium
diſſimilis atq; diuerſa inter ſe ratio eſt.* Itaq; *ne hoc quidem ſuaſerim, uni ſe
alicui propriè quẽ per omnia ſequatur addicere.* Longè† *perfectiſſimus* Græ
corum Demoſthenes, *aliquid tamen aliquo in loco melius alij.* Plurima *ille,
ſed non qui maximè imitandus, & ſolus imitandus eſt.* Quid *ergo? non eſt
ſatis omnia ſic dicere quemadmodum* M. Tullius *dixit?* Mihi *quidem ſatis
eſſet, ſi omnia conſequi poſſem.* Quid *tamen noceret, uim* Cæſaris, *aſperita
tem* Cælij, *diligentiam* Pollionis, *iudicium* Calui *quibuſdam locis aſſumere?*
Nam *præter id quod prudentis eſt, quod in quoque optimum eſt, ſi poſſit,
ſuum facere,*† *tum in tanta rei difficultate, unũ intuentes, uix aliqua pars* tamen
ſequitur. Ideoq; *cum totum exprimere quem elegeris, penè ſit homini in-
conceſſum, plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, &
quo quicque loco conueniet, aptaremus.* Imitatio *autem, nam ſæpius idem
dicam, non ſit tantum in uerbis, illuc intendenda mens, quantum fuerit illis
uiris decoris in rebus atque perſonis, quod conſilium, quæ diſpoſitio, quam
omnia, etiam quæ delectationi uideantur data, ad uictoriam ſpectent.* Quid
*agatur procemio, quæ ratio, & quam uaria narrandi, quæ uis probandi re-
fellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis ſcientia,* † *quantaq;
laus ipſa popularis, utilitatis gratia aſſumpta, quæ tum eſt pulcherrima* quamquam

Hh cum

eum ſequitur, non cum arceßitur. Hæc ſi peruiderimus, tum uerè imitabimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit ut ſuppleat quæ decrant, circundat ſi quid redundabit, is erit, quē quærimus perfectus Orator, quem nunc conſumari potißimum oportebat, cum tanto plura bene dicendi exempla ſuperſunt, quàm illis qui adhuc ſummi ſunt, contigerunt. Nam erit hæc quoq; laus eorum, ut priores ſupereſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Qui modus ſcribendi ſit. Cap. III.

ET *hæc quidem auxilia extrinſecus adhibentur, in his autem quæ nobis ipſis paranda ſunt, ut laboris ſic utilitatis etiam longè plurimum affert ſtylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magiſtrum dicendi uocat, cui ſententiæ perſonam L. Craßi in diſputationibus quæ ſunt de Oratore aßignando, iudicium ſuum cum illius autoritate coniunxit. Scribendum ergo quàm diligentißimè & quamplurimum. Nam ut terra altius effoßa generandis alendisq; ſeminibus fœcundior fit profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam ſine hac quidem conſcientia, illa ipſa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris naſcentia: Illic radices, illic fundamenta ſunt. Illic opes uelut ſanctiore quodam ærario conditæ, unde ad ſubitos quoque caſus, cum res exiget, proferrent. Vires faciamus ante omnia quæ ſufficiant labori certaminum, & uſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura uoluit magnum effici citò, propoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem, quæ naſcendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parentū continerentur. Sed cum ſit duplex quæſtio, quomodo & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primo uel tardus, dum diligens ſtylus. Quæramus optima, nec protinus offerentibus ſe gaudeamus. Adhibeatur iudicium inuentis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerū uerborumq; † agendus eſt, & pondera ſingulorum † examinanda, poſt ſubeat ratio collocandi, uerſenturq; omnimodo numeri. Non ut quodque ſe proferet uerbum, occupet locum, quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptorum proxima. Nam præter id quod ſic melius iunguntur prioribus ſequentia, calor quoque ille cogitationis, qui ſcribendi mora refrixit, recipit ex integro*

Ald. habet hæc

adhibenda & examinanda, Poſt ſubeat ratio collocãda

gro uires, & uelut repetito ſpacio ſumit impetū, quod in certamine ſaliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quò conditur ſpaciū curſu ferantur: utq; in iaculando brachia reducimus, & expulſuri tela, neruos retro tendimus. Interim tamē ſi feret flatus, danda ſunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat: omnia enim noſtra dum naſcuntur placent, alioqui nec ſcriberentur. Sed redeamus ad iudiciū, & retractemus ſuſpectam facilitatem. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus, & ſanè manifeſtus eſt etiam ex ipſo opere labor. Vergilium quoq; pauciſſimos die compoſuiſſe uerſus, autor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt, itaq; hanc moram & ſollicitudinē† uitijs impero. Nam primum hoc conſtituendum hoc obtinendū eſt, ut quàm optimè ſcribamus, celeritatem dabit conſuetudo, paulatim res ſe facilius oſtendent, uerba reſpondebūt, compoſitio ſequetur, cuncta deniq; ut in familia bene inſtituta in officio erunt. Summa hæc eſt rei, cito ſcribendo non fit ut bene ſcribatur: bene ſcribendo fit ut citò. Sed tum maximè, cū facultas illa cōtigerit, reſiſtamus, † ut prohibeamus efferenteis equos, quos frenis quibuſdam coercemus. Quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Neque enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infelicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nam quomodo ſufficere officijs poſſit ciuilibus, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autem quibus nihil ſit ſatis, omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, uelint: increduli quidem, & de ingenio ſuo peſſimè meriti, qui diligentiam putant facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptum eſt dicere utros peccare ualidius putem, quibus omnia ſua placēt, an quibus nihil. Accidit enim ingenioſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, et in ſilentium uſque deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atque à me, ut notum eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam princeps, alioquin inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cum ſecundum ſcholæ adhuc operam dantē triſtem fortè uidiſſet, interrogauit quæ cauſa frontis tam† adductæ: nec diſſimulauit adoleſcens, tertium iam diem eſſe ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inueniret exordium, quo ſi-

Ald. uitijs.

& prouideamus, efferētes equos frenis quib. coer.

Ald. obductæ

notat, cum leuiter dicendi genus ſignificat. Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorſos ſapit ungues. Etiam *ridicula ſunt, niſi cum ſoli ſumus.* Deniq; *ut ſemel, quod eſt potentiſſimum, dicam,* † *ſecretum in dictando perit. Atq; liberum arbitris locum, & quàm altiſſimum ſilentium ſcribentibus maximè conuenire nemo dubitauerit, non tamen protinus audiendi qui credunt aptiſſima in hoc nemora ſyluaſq;, quòd illa cœli libertas, locorumq; amœnitas ſublimen animum & beatiorem ſpiritum parent: mihi certè iucundus magis, quàm ſtudiorum hortator uidetur eſſe ſeceſſus.* Nam *illa ipſa quæ delectãt, neceſſe eſt auocent ab intentione operis deſtinati.* Neque *enim ſe bona fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt, & quocunq; reſpexit, deſinit intueri quod propoſitum erat.* Quare *ſyluarum amœnitas, & præterlabentia flumina & inſpirantes ramis arborum auræ, uolucrumq; cantus, et ipſa latè circumſpiciendi libertas ad ſe trahunt, ut mihi remittere potius uoluptas iſta uideatur cogitationẽ quã intendere.* Demoſthenes *melius, qui ſe in locũ ex quo nulla exaudiri uox poterat & ex quo nihil proſpici poſſet, recondebat, ne aliud agere mentẽ cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes, ſilentium noctis, & clauſum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maximè teneat. Sed cum in omni ſtudiorum genere, tum in hoc præcipuè bona ualetudo, quæq; eam maximè præſtat frugalitas neceſſaria eſt, cum tempora ab ipſa rerum natura ad quietem refectionemq; nobis data, in acerrimũ laborem conuertimus, cui tamen non plus irrogandum eſt, quàm quod ſomno ſuperſit, aut deerit.* Obſtat *enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio, et abundè, ſi uacet, lucis ſpatia ſufficiunt, occupatos in noctem neceſſitas agit. Eſt tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti uenimus, optimum ſecreti genus. Sed ſilentium & ſeceſſus, & undiq; liber animus, ut ſunt maximè optanda, ita non poſſunt ſemper contingere. Ideoq; nõ ſtatim ſi quid obſtrepet abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incommodis repugnandum, & hic faciendus uſus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio, quam ſi tota mente in opus* † *ſuum direxeris, nihil eorum quæ oculis uel auribus incurſant, ad animum perueniet.* † *An non frequenter etiã fortuita hæc cogitatio præſtat, ut obuios non uideamus, & itinere deerremus? Non conſequemur idem ſi & nolucrimus? Non eſt indulgendum cauſis deſidiæ, nam ſi non niſi refecti, non niſi hilares, non niſi alijs curis ua-*

ſecretum quod dictando compet. atq; lib.

Vide Plutarchum in uita

ipſum

an uero

ballum, uelut noua atque aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra tanquam recentes fœtus blandiantur: ſed neq; hoc contingere ſemper poteſt, præſertim Oratori, cui ſæpius ſcribere, ad præſentes uſus neceſſe eſt. Et ipſa emendatio finem habet, ſunt enim qui ad omnia ſcripta tanquam uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primum eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud, idq; facient quoties librum in manus reſumpſerunt: ſimiles medicis etiam integra ſecantibus. Accidit itaq; ut cicatricoſa ſint & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod ſufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; eſſe debet modus. Nam quòd Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus ſcriptam, & Panegyricum ISOCRATIS, *qui parciſſimè, decem annis dicunt elaboratũ, ad Oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit auxilium.*

Quæ ſcribenda præcipuè ſint. Cap. V.

PRoximum eſt ut dicamus quæ præcipuè ſcribenda ſint. Hoc exuberantis quidem eſt operis, ut explicemus quæ ſint materiæ, quæ prima, aut ſecunda, aut deinceps tractanda ſint: nam id factũ eſt etiam primo Libro, quo puerorum, & ſecundo, quo iam robuſtiorum ſtudijs ordinẽ dedimus, ſed de quo nunc agitur, unde copia & facultas maximè ueniat. Vertere Græca in Latinum ueteres noſtri Oratores optimum iudicabant. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſa perſona frequentiſſimè præcipit: Quin etiam libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere tralatos. Id Meſſalæ placuit, multaq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modum orationes, adeò ut etiam cum Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis ſubtilitate cõtenderet. Et manifeſta eſt exercitationis huiuſce ratio: nam & rerum copia Græci abundant, & plurimũ artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, uerbis uti optimis licet, omnibus enim utimur noſtris. Figuras uerò quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiam neceſſitas quædam eſt, quia plerunq; à Græcis Romana diſſentiunt. Sed & illa ex Latinis conuerſio, multum & ipſa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationem poteſt, & uerba poëtica libertate

audaciora † non præſumunt eandem propriè dicendi facultatem, ſed & ipſis ſententijs adijcere ad oratorium robur, & omiſſa ſupplere, et effuſa ſub ſtringere. Neque ego παράφρασιν, eſſe interpretationẽ tantum uolo, ſed circa eoſdem ſenſus certamen atq; æmulationem. Ideoq; ab illis diſſentio, qui uertere orationes latinas uetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nam neq; ſemper eſt deſperandũ, aliquid illis quæ dicta ſunt melius poſſe reperiri. Neq; adeò ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel nõ poßit, niſi for-
mutus tè hiſtrionum † multa circa uoces eaſdem uariare geſtus poteſt, orandi minor uis, ut dicatur aliquid poſt quod in eadem materia nihil dicendum ſit.
præter quod Sed eſto, neq; melius quod inuenimus eſſe, neque par, eſt certò proximus locus. An uerò ipſi non bis ac ſæpius de eadem re dicimus, & quidem continuus nonnunquam ſententijs? niſi fortè contendere nobiſcũ poſſumus, cum alijs non poſſumus. Nam ſi uno tantum genere bene diceretur, fas erat exiſtimare præcluſam nobis à prioribus uiam, nunc uerò innumerabiles ſunt modi plurimæq; eodẽ uiæ ducũt. Siue breuitatis gratia, ſiue copiæ, alia trãslatis uirtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat: Ipſa deniq; utilißima eſt exercitationi difficultas. Quid? quod autores maximi ſic diligentius cognoſcuntur. Nõ enim ſcripta lectione ſecura tranſcurrimus, ſed tractamus ſingula & neceſſariò introſpicimus, & quantum habeant uirtutis, uel hoc ipſo cognoſcimus, quod imitari non poſſumus. Nec aliena tantum transferre, ſed etiam noſtra pluribus modis tractare proderit, ut ex induſtria ſumamus ſententias quaſdam, eaſq; uerſemus quam numeroſißimè, uelut eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci ſolent: Plurimum autem parari facultatis exiſtimo ex ſimplicißima quaque materia. Nam in illa multiplici perſonarum, cauſarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diuerſitate, facilè delitescet infirmitas, tot ſe undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas offerentibus. Illud uirtutis indicium eſt, fundere quæ
Ald. floridus natura contracta ſunt, augere parua, uarietatem † ſimplicibus, uoluptatem expoſitis dare, & benedicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæſtiones, quas uocari θέσεις dixmus, quibus Cicero iam princeps in Republica exerceri ſolebat. His confinis eſt deſtructio & confirmatio ſententiarum: nam cum ſit ſententia decretum quoddam

atq;

atque præceptum: quod de re, idem de iudicio rei quæri poteſt. Tum loci *communes, quos etiam ſcriptos ab* Oratoribus *ſcimus: nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia* † *copioſè tractauerit, utique in illis plures recurſus recipientibus magis abundabit, eritq́; in omnes cauſas gratus, omnes enim generalibus quæſtionibus conſtant.* Nam *quid intereſt* Cornel. Trib. pl. *quòd codicem legerit, reus ſit: an quæramus uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationem ſuam populo ipſe recitauerit?* Milo Clo*dium rectene occiderit, ueniat in iudicium. an, oporteat'ne inſidiatorem interfici uel pernicioſum reipublicæ ciuem, etiamſi nõ inſidietur?* Cato Mar*tiam honeſténe tradiderit* Hortenſio, *an conueniat ne res talis bono uiro?* De *perſonis iudicatur ſed de rebus contenditur.* Declam*ationes uerò qualis in ſcholis* Rhetorum *dicuntur, ſi modò ſunt ad ueritatem accommoda-*
tæ, & orationibus ſimiles, non tantum dum adoleſcit † *profectus ſunt utiliſ* Ald. iuuenis
ſimæ, quæ inuentionem & diſpoſitionem pariter exercent, ſed etiam cum eſt conſumatus, ac iam in foro clarus Aliter *enim atq; eniteſcit uelut pabulo lætiore facundia, & aßidua contentionum aſperitate fatigata, renouatur.* Quapropter Hiſtoriæ *nonnunquam ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum.* Nec *carmine quidem ludere contrarium fuerit, ſicut athletæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum atq; exercitationum certa neceßitate, ocio, & iucundioribus epulis reficiuntur.* Ideoq́; *mihi uidetur* M. Tullius *tantum intuliße eloquẽtiæ lumen, quod in hos quoq; ſtudiorum ſeceſſus excurrit.* Nam *ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceße eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur.* Sed *quemadmodum forenſibus certaminibus exercitatos, & quaſi militantes reficit ac reparat hæc uelut ſagina dicendi: ſic adoleſcentes non debent nimium in falſa rerum imagine detineri, & inanibus ſimulachris uſqueadeò,*
ut difficilis ab his digreſſus ſit, † *aſſuefieri, ne ab illa, in qua propè conſe-* Ald. aſuefacere
nuerint umbra, uera diſcrimina, uelut quendam ſolem, reformident.
Quod *accidiße etiam* Portio Latroni, *qui primus clari nominis* † *poſſeſſor* Ald. profeſſor
fuit, traditur, ut cum ei ſummam in ſcholis opinionem obtinenti cauſa in foro eſſet oranda, impenſè petierit, uti ſubſellia in baſilicam transferrentur. Ita *illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri te-*

ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neque uerò rerum ordinem modò, quod ipſum ſatis erat, intra ſeipſa diſponit, ſed uerba etiam copulat, totam'que ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerunque inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri poteſt, aut ſubitò aut citò. Nã primum faciẽda multo ſtylo forma eſt, quæ nos † etiã cogitantes ſequatur, Ald. nec *tũ aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter poßint, mox per incrementa tã modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu & exercitatione multa continenda eſt, quæ quidem maxima ex parte memoria conſtat, ideoq; mihi aliqua in illum locum differenda ſunt. Eò tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingeniũ, acri ſtudio adiutus, tantum conſequatur, ut etiam quæ cogitarit, quæ'que ſcripſerit, atque edidicerit, in dicendo fidem ſeruent. Cicero certè Græcorum* Metrodorum *Scepſium, &* Eriphylum Rodium, *noſtrorum'que* Hor*tenſium tradidit quæ cogitauerant, ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicendum effulſerit extemporalis color non ſuperſtitioſè excogitatis demum eſt inhærendum. Neq; enim tantum habent curæ ut non ſit dandus & fortunæ locus, cum ſæpe etiam ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt, inſerantur. Ideo'que totum hoc exercitationis genus ita inſtituendũ eſt, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè poßimus. Nam ut primũ eſt domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longè ſtultißimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poßit, adiuuare poßit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo ſumus, fluant ſecura, non ſolicitos & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis, non ſinant præuidere, alio uel ex temporalem temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorſus, quia cum illa deſyderamus ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem † ſi utrunq; quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, quàm quæ inuenta ſunt.* Ald. ſi ſtrictius

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & continuetur. Cap. VII

MAximus uerò ſtudiorum fructus eſt, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit conſecutus, mea quidem ſententia ciuilibus officijs renunciabit, & ſo-
Ald. Nec — Ald. in non habet — Ald. monſtrare portam
lam ſcribēdi facultatem potius ad alia opera conuertet. †Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium in publicum polliceri, quod †in præſentiſſimis quibuſq; periculis deſit, †intrare portum ad quem nauis accedere niſi lenibus uentis uecta non poſſit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceſſitates, uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs, continuò agendi. Quarum ſi qua, non dico cuicunq; innocentium ciuium, ſed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, ſtabit'ne mutus et ſalutarem petentibus uocem, ſtatimq́;, ſi non ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum & ſilentiū quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ inſidant, & uox ac latus præparetur. Quæ uerò patitur hoc ratio, ut quiſquam ſit Orator imparatus ad caſus? Quid, cum aduerſario reſpondendum erit, fiet? Nam ſæpe ea quæ opinati ſumus, & contrà quæ ſcripſimus, fallunt, ac tota ſubitò cauſa mutatur, atq; ut gubernatori ad incurſus tempeſtatum, ſic agenti ad uarietatem cauſarum ratio mutanda eſt. Quid porrò multus ſtylus & aſſidua lectio, & longa ſtudiorum ætas facit, ſi manet eadem quæ fuit incipientibus difficultas? periiſſe profectò confitendum eſt præteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt. Neq; ego hoc ago ut ex tempore dicere malit, ſed ut poſſit, id autem maximè hoc modo conſequemur: Nota ſit primùm dicendi uia, neq; enim prius contingere curſus poteſt, quàm ſcierimus quò ſit, & quà perueniendum. Nec ſatis eſt non ignorare quæ ſint cauſarum iudicialium partes, aut quæſtionum ordinem rectè diſponere, quanquam iſta ſunt præcipua, ſed quid quoq; loco primum ſit, †quid ſecundum, ac deinceps, quæ ita ſunt natura copulata ut mutari, aut interuelli ſine confuſio-
æque
Ald. qua ſit ingrediendum
ne nō poſſint. Quiſquis autem uiam† diſcet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie uelut duce, propter quod homines etiam modicè exercitati, facillimè tenorem in narrationibus ſeruant. Deinde quid quoq; loco quærant, ſcient, nec circumſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur,

*tur, nec confundent ex diuerſis orationem uelut ſalientes huc illuc, nec uſ-
quam inſiſtentes. Poſtremo habebunt modum & finem, qui eſſe citra diui-
ſionem nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus quæ propoſuerint,
perueniſſe ſe ad ultimam ſentient. Et hæc quidem ex arte: illa uerò ex ſtu-
dio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodum præceptum eſt compare-
mus. Multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorum colorem etiã
quæ ſubitò effuſa ſunt reddant, ut cum multa ſcripſerimus, etiam multa di-
camus. Nam conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ ſi
paulum intermiſſa fuerit, non uelocitas illa modò tardatur, ſed ipſum coit
atq; concurrit. Quanquam enim opus eſt naturali quadam mobilitate ani-
mi, ut dum proxima dicimus ſtruere ulteriora poſſimus, ſemperq; noſtram
uocem prouiſa et formata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura, aut ra-
tio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, diſpo-
ſitioni elocutioni, ordini uerborum rerumq; tum his quæ dicit, quæ ſub-
iuncturus eſt, quæ ultra ſpectanda ſunt, adhibita uocis, pronunciationis,
geſtus obſeruatione, una ſufficiat. Longè enim præcedat oportet intentio,
ac præ ſe res agat, quantumq; dicendo conſumitur, tantum ex ultimo pro-
rogetur, ut donec perueniamus ad finem, non minus proſpectu procedamus
quàm gradu, ſi non interſiſtentes offenſantesq; breuia illa atq; conciſa ſin-
gultantium modo eiecturi ſumus. Eſt igitur uſus quidam irrationabilis, quã
Græci ἄλογον τριβὴν uocant, qua manus in ſcribendo decurrit, qua oculi
totos ſimul in lectione uerſus flexusq; eorum & tranſitus intuentur, & an-
tè ſequentia uident quàm priora dixerunt, quo cõſtant miracula illa in ſce-
nis pilariorum ac uentilatorum, ut ea quæ emiſerint ultro uenire in manus* Pilarij
credas, & qua iubentur decurrere. Sed hic uſus ita proderit, ſi ea de que lo- Ventilatores
*cuti ſumus, ars anteceſſerit, ut ipſum illud quod in ſe rationem non habet
in ratione uerſetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, niſi qui diſpoſitè,
ornatè, copioſèq; dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti ſermonis contex-
tum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis ſuperfluere ui-
deo. †Quem ſi calor ac ſpiritus tulit, frequẽter accidit ut ſucceſſum extem-* Ald. cũ eo quod ſ
*poralem conſequi cura non poſſit, deum tunc adfuiſſe, cum id eueniſſet, ue-
teres Oratores, ut Cicero dicit, aiebant. Sed ratio manifeſta eſt, nam bene
concepti adfectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur,*

quæ nonnunquam mora ſtyli refrigeſcunt, & dilatæ non reuertuntur. Vel
quę uero cum infelix illa uerborum cauillatio acceßit, & curſus ad ſingu-
la ueſtigia reſtitit: non poteſt ferri contorta uis ſed ut optimè uocum ſingu-
Ald. contra *larum cedat electio, non † continua ſed compoſita eſt. Quare capiendæ*
illæ, de quibus dixi, rerum imagines, quas uocari φαντασίας *indicauimus, o-*
mniáque de quibus dicturi erimus perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus, ha-
benda in oculis, in affectibus recipienda. Pectus eſt enim quod diſertos fa-
cit, & uis mentis. Ideóq; imperitis quoque, ſi modò ſunt aliquo affectu con
citati, uerba non deſunt. Tum intendendus animus non in aliquam rem u-
nam, ſed in plures ſimul continuas, ut ſi per aliquã rectam uiam mittamus
oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circaq; intuemur, non ultimum tantũ ui-
demus, ſed uſque ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor ſtimulos:
Habet & dicendorum expectata laus, mirumq; uideri poteſt, quod cũ ſty-
lus ſecreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio
auditorum frequentia, ut miles concentu ſignorum excitatur. Namque &
difficiliorem cogitationem exprimit & expellit dicendi neceßitas, & ſe-
cundos impetus auget placendi cupido adeò præmium omnia ſpectant, ut
eloquentia quoque, quanquam plurimum habeat in ſe uoluptatis, maximè
tamen præſenti fructu laudis opinionísque ducatur. Nec quiſquam tan-
tum fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poße contingere: ſed ſi-
cut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoq; extemporalem à par-
uis initijs, paulatim perducemus ad ſummam, quæ nec perfici, nec contine-
ri niſi uſu poteſt. Cæterum perueniri eò debet, ut cogitatio non utique me-
Ald. tutior felicitatem *lior ſit ea, ſed † utilior, cum hanc † facilitatem nõ in proſa modò multi ſunt*
conſecuti, ſed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius & Licinius Archi-
as: credendum enim Ciceroni eſt, non quia noſtris quoq; temporibus non
& fecerunt quidam hoc & faciant, quod tamen ipſum non tam probabi-
le puto, neq; enim habet aut uſum res, aut neceßitatem, quàm exhortandis
in hanc ſpẽ, qui foro præparantur, utile exemplũ. Neq; uerò tantã eſſe un-
quã fiduciã facilitatis uelim, ut non breue ſaltem tempus, quod nuſquam fe-
rè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus deſpicienda ſumamus, quod quidem in iu-
dicijs ac foro datur ſemper. Neq; enim quiſquam eſt cui cauſam quam non
quoq; *didicerit agat. Declamatores † quoſdam peruerſa ducit ambitio, ut expoſi-*
ta con-

*ta controuerſia protinus dicere uelint, quin etiam, quod eſt in primis friuo
lum ac ſcenicum uerbum petant quo incipiant. Sed tam contumelioſos in
ſe ridet inuicem eloquentia, & qui ſtultis eruditi uideri uolunt, ſtulti eru-
ditis †iudicantur. Si qua tamen fortuna tam ſubitam fecerit agendi neceßi* Ald. uidentur
*tatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda re-
bus, & in præſentia remittendum aliquid ex cura uerborum, ſi ſequi u-
trunq; non dabitur. †Tamen & tardior pronunciatio moras habet, & ſu-* Tum
*ſpenſa ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hæſitare uidea-
mur. Hoc dum egredimur è portu ſi nos nondũ aptatis ſatis armamentis a
get uentus. Deinde paulatim ſimul euntes aptabimus uela, & diſponemus
rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quàm ſe inani uerborum
torrenti dare, quaſi tempeſtatibus, quò uolent, auferendum. Sed non mino
re ſtudio continetur hæc facultas quàm paratur. Ars enim ſemel percepta
non †rapitur. Stylus quoq; intermißione paulum, admodum de celeritate* Ald. capitur
*perdit: promptum hoc & in expedito poſitum exercitatione ſola contine
tur. Hac ut ſic optimum eſt, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, ma
ximè de quorum ſimus iudicio atq; opinione ſoliciti: rarum eſt enim ut ſa-
tis ſe quiſq; uereatur, uel ſoli tamen dicamus potius, quàm non omnino di-
camus. Eſt alia exercitatio cogitandi, totasq; materias uel ſilentio dũ tamẽ* Ald. quaſi dicat
†dicat intra ſeipſum perſequendi, quæ nullo non tempore locoq;, quando contra ſeipſum
*non aliud agimus, explicari poteſt, & eſt in parte utilior quàm hæc proxi
ma. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum orationis
intermittere ueremur rurſus †illa prior plus confert, uocis firmitatem, o-* in alia plus prior
*ris facilitatem, motum corporis, qui & ipſe ut dixi, excitat oratorem: & ia
ctationem manus, pedis ſupploſionem, ſicut cauda leones facere dicuntur,
hortatur. Studendum uero ſemper & ubiq;. †Neq; uero tam ullus eſt dies* Neq; enim fere
*occupatus, ut nihil lucriueluti, os Cicero Brutum facere tradit, operæ ad
ſcribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento tempo
poris poßit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo ſolebat hac uti exer-
citatione dicendi. Ne id quidem †dicẽdum eſt, quod eidem Cicc. placet, nul* Ald. tacendum
*lũ noſtrũ uſquam negligentẽ eſſe ſermonem, quicquid loquemur, ubicunq;,
ſit proſua ſcilicet portione perfectum Scribendum certe nunquam eſt ma-
gis, quàm cũ multa dicemus ex tempore, Ita enim ſeruabitur pondus, & in*

trans illa uerborum facilitas in altum reducetur, ſicut ruſtici proximas uitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducunt, ut inferiores penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an utrunq; cum cura & ſtudio fecerimus inuicem proſit, ut ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit: ſi id non dabitur, cogitandũ: ab utroq; excluſi, debent tamen anniti, ut neq; deprehenſus Orator, neq; litigator deſtitutus eſſe uideatur. Plerunq; autem multa agentibus accidit, ut maximè neceſſaria & utiq; initia ſcribant, cætera quæ domo afferunt cogitatione complectantur, ſubitis ex tempore occurrant. Quod feciſſe M. Tullium commentarijs ipſius apparet, ſed feruntur aliorum quoq; & inuenti forte ut eos dicturus quiſq; compoſuerat, & in libros digeſti, ut cauſarum quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de qui-
Ald. eſſe *bus loquor commentarij, ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi in memoriam po-*
ſteritatis uideantur †compoſiti: Nam Ciceronis ad præſens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit. Quos non ideo excuſo, quia non probẽ, ſed ut ſint magis admirabiles. In hoc genere prorſus recipio hanc breuem
Ald. ne in his quę ſcripſerimus uel in ſummas, ſiue in commentarios *annotationem, libelloſq; qui uel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit: Illud quod Lænas præcipit diſplicet mihi, †quæ ſcripſerimus, in ſummas ſiue commentarios & capita conferre. Facit enim & diſcendi negligentiam hæc ipſa fidutia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem*
Ald. addit non *ne ſcribendum quidem puto quod †ſimus memoria proſecuturi. Nam †hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æſtuat, cum & ſcripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt proximo libro locus, nec huic parti ſubiungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda,*

M. FAB. QVINT. LIBRI DECIMI FINIS.

M. FAB-

M. FABII QVINTILIA-NI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber XI.

Præfatio & de apte dicendi. Cap. I.

P†ARATA, *ſicut ſuperiore libro cõtinetur facultate ſcribendi cogitandiq́;, & ex tempore etiam cũ res poſceret orandi, proxima eſt cura ut dicamus apte, quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonſtrat quæq; eſt, meo quidem iudicio, maximè neceſſaria. Nam cũ ſit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq́; alius alij, niſi fuerit accommodatus rebus atq; perſonis non modò non illuſtrabit eam ſed etiam deſtruet & uim rerũ in contrarium uertet. Quid enim prodeſt eſſe uerba & latina, & ſignificantia, & nitida, figuris etiam numeriſq́; elaborata, niſi cum his in quæ Iudicem duci formariq́; uolumus, conſentiant? Si genus ſublime dicendi paruis in cauſis, † limitatum'que grandibus, lætum triſtibus, leneasperis, minax ſupplicibus, ſummiſſum concitatis, trux atq; uiolentũ iucundis adhibeamus? ut monilibus & margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminarum, deformemur uiri? nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hũc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit, neque tamen uideri poteſt quicquã omiſiſſe, dicendo non omni cauſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tempori congruere orationis unum genus, nec ferè plurib. in Oratore eadem. Sed ille L. Craſſus, cum apud ſummos Oratores hominesq́; eruditiſſimos dicat, ſatis habet partem hanc uelut notare inter agnoſcentes. Et hic Cicero alloquens Brutum teſtatur eſſe hæc ei nota, ideoq́; breuius à ſe dici, quanquam ſit fuſus locus, tractetúrq; à Philoſophis latius. Nos inſtitutionem profeſſi, non ſolum ſcientibus iſta, ſed etiam diſcentibus tradimus, ideoq́; paulò pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum ſit nobis ante omnia quid conciliando, docendo, mouendo Iudici conueniat, quid quaque parte orationis petamus. Ita nec uetera, nec tranſlata aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando tractabimus, neque decurrentis contexto nitore circuitus ubi diuidenda erit cauſa, & in partes ſuas digerenda, ne-*

Ald. narrant

Ald. paru limatúq;

que humile, atque quotidianum ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutũ epilogis dabimus. nec iocis lachrymas, nec ubi opus erit miſeratione ſiccabimus. Nã ornatus omnis non tam ſua, quàm rei cui adhibetur, cõditione conſtat, nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantum genere conſtat, ſed eſt cum inuentione cõmune: Nam ſi tantũ habent etiam uerba momentũ, quanto res ipſæ maius? Quarũ quæ eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligentius docendum, eum demum dicere aptè, qui non ſolum quid expediat, ſed etiam quid deceat inſpexerit. Nec me fugit plerunq; hæc eſſe coniũcta. Nam quod decet, ferè prodeſt, neque alio magis animi iudicium conciliari, aut ſi res in contrarium tulit, alienari ſolent. Aliquando tamen & hæc diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipſam utilitatem uincet quod decet. Nam quis neſcit nihil magis profuturum ad abſolutionem Socrati fuiſſe, quàm ſi eſſet uſus illo iudiciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa conciliaſſet iudicum animos ſibi, crimenq; ipſum ſolicitè redarguiſſet? Verum id minime eum decebat, ideoq; ſic egit, ut qui pœnam ſuam honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. Maluit enim uir ſapientiſſimus quod ſupereſſet ex uita ſibi perire, quàm quod præteriſſet: et quando ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſterorum ſe iudicijs reſeruauit, breui detrimento iam ultimæ ſenectutis æuum ſeculorum omnium conſecutus. Itaq; quamuis Lyſias qui † tum in dicẽdo præſtantiſſimus habebatur, defenſionem illi ſcriptam obtuliſſet, uti ea noluit, cum bonam quidem, ſed parum ſibi conuenientem iudicaſſet. Quo uel ſolo patet, non perſuadendi, ſed bene dicendi finem in Oratore ſeruandum, cum interim perſuadere deforme ſit. Non fuit hoc utile abſolutioni, ſed (quod eſt maius) homini fuit. Et nos ſecundum communem potius loquendi conſuetudinem, quam ipſa ueritatis regulam diuiſione hac utimur, ut ab eo quod deceat utilitatem ſeparemus: niſi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quàm cum Tribuno pleb. humilimo contendere de innocentia ſua maluit, inutiliter ſibi uidetur conſuluiſſe. Aut Pub. Rutilius, uel cũ illo penè Socratico genere defẽſionis eſt uſus, uel cum reuocante eũ P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maximè conduceret neſciebat. Hi uerò parua illa, quæ abiectiſſimus quiſq; animus utilia credit, ſi cum uirtute conferantur, deſpicienda iudicauerunt

tunc (margin, beside "tus. Itaq;")

uerint, ideoq; perpetua ſeculorum admiratione celebrantur. Neq; nos ſimus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunque diſcrimen, rarò admodum euenit. Cæterum idem ferè, ut dixi, in omni genere cauſarum & proderit & decebit. Eſt autem quod omnes, & ſemper, & ubiq; perſuadere ac dicere honeſtè, honeſteq́; facere deceat, contraq́; neminem unquam ullo in loco turpiter. Minora uerò, quæq́; ſunt ex medijs, †plerunq; ſunt talia ut alijs ſint cõcedenda, alijs non ſint. Aut pro perſona, tempore, loco, cauſa, magis ac minus, uel excuſata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis aut noſtris diuidenda eſt ratio eorũ, dũ ſciamus pleraq; neutro loco conuenire. In primis enim omnis ſua uitioſa iactatio eſt, eloquentiæ tamen in Oratore præcipuè, affertq́; audientibus non faſtidium modò, ſed plerunq; etiam odium. Habet enim mẽs noſtra natura ſublime quiddam & erectũ, et impatiens ſuperioris. Ideoq́; abiectos aut ſubmittentes ſe libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores uidemur, & quoties diſceßit æmulatio, ſuccedit, humanitas. At qui ſe ſupra modum extollit, premere ac deſpicere creditur nec tam ſe maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores: nam hoc uitiũ eſt eorum qui nec credere uolunt, nec poſſunt contendere, rident ſuperiores, improbant boni. Plerunq; uerò deprehendas arrogantium fallacem de ſe opinionem, ſed in ueris quoq; ſufficit conſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, quanquam is quidẽ rerum à ſe geſtarum maior, quàm eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoq; non ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat uſus adiutoribus in opprimenda cõiuratione, aut reſpondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, ſeruatæ patriæ pœnã paſſus exilium, ut illorum quæ egerat in conſulatu frequens commemoratio poßit uideri non gloriæ magis, quam defenſioni data. Eloquentiam quidem cũ plenißimam diuerſæ partis aduocatis concederet ſibi nunquã in agendo immodicè arrogauit. Illius ſunt enim: Siquid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quã ſit exiguũ. &: Nã quo minus ingenio poßũ ſubſidio mihi diligentiam cõparaui. Quinetiã contra Q. Cæciliũ de accuſatore in Verrem conſtituendo, quamuis multũ eſſet in hoc quoq; momenti uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm

arrogauit ſibi,ſeq; non conſecutum,ſed omnia feciſſe ut poßet eam conſe-quı,dixit. In *epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis,aliena tamen perſona,uerum de eloquentia ſua dicit.* Et *apertè tamen gloriari neſcio an ſit magis tolerabile,uel ipſa uitij huius ſimplicitate,qua illa iactatione peruerſa,ſi abundans opibus,pauperem ſe neget, nobilis obſcurum, & potens infirmum,quàm ſi ſe diſertus imperitum planè & infantem uocet.* Ambitioſißimum *gloriandi genus eſt etiam deridere: ab alijs ergo laudemur.* Nam *ipſos (ut* Demoſthenes *ait) erubeſcere etiam cum ab alijs laudamur,decet.* Neq; *hoc dico non aliquando de rebus à ſe geſtis* Oratori *eſſe dicendum, ſicut eidem* Demoſtheni *pro* Cteſiphonte, *quod tamen ita emendauit,ut neceßitatem id faciendi oſtenderet, inuidiamq; omnem in eum regereret,qui hoc coëgiſſet.* Et M. Tullius *ſæpe dicit de oppreſſa coniuratione* Catilinæ, *ſed modò id uirtuti ſenatus: modò prouidentiæ deorum immortalium aßignat: plerunq; contra inimicos atq; obtrectatores plus uẽdicat ſibi.* Erant *enim tuenda cum obijcerentur.* In *carminibus utinam pepercisſet,quæ non deſierunt carpere maligni:*

Tullij carmina

Cedant arma togæ,concedat laurea linguæ. &,
O *fortunatam natam me* Conſule Romam.

& Iouem *illum à quo in concilium* Deorum *aduocatur,et* Mineruam *quæ eum artes edocuit,quæ ſibi ille ſecutus quædam* Græcorũ *exempla permiſerat.* Verùm *eloquentiæ ut indecora iactatio,ſic nonnunquam concedenda fiducia eſt.* Nam *quis reprehendat hæc:* Quid *putem? contemptum ne me? non uideo nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poßit* Antonius. Et *paulò poſt apertius:* An *decertare mecum uoluit contentione dicendi?* Hoc *quidem beneficium eſt.* Quid *enim plenius? quid uberius, quam mihi pro me & contra* Antonium *dicere?* Arrogantes *& illi, qui ſe iudicaſſe de cauſſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt.* Nam *& inuiti* Iudices *audiunt præſumentem partes ſuas, nec hoc* Oratori *contingere inter aduerſarios, quòd* Pythagoræ *inter diſcipulos contigit, poteſt:* Ipſe *dixit.* Sed *iſtud magis minuſue uitioſum eſt pro perſonis dicentium.* Defenditur *enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione, ſi-*

cut

aut omnia in quibus patronus argumentum ex ſeipſo petet, quod fuiſſet tumidus, ſi criminis loco eſſe negaſſet Cicero, equitis Romani eſſe filium ſed defendente. At ille fecit hoc etiam fauorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem ſuam. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, ne his iudicantibus oportuit, nec defendentibus nobis. Impudens tumultuoſa, iracunda actio, omnibus indecora ſed ut quiſque ætate, dignitate, uſu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quoſdam, neq; iudicum reuerentia, neq; agendi more ac modo contineri. Ex quo ipſo mentis habitu manifeſtum ſit, tam in ſuſcipiendis, quàm in agendis cauſis nihil penſi habere. † Profert enim mores plerunq; oratio, & animi ſecreta detegit. Nec ſine cauſa Græci prodiderunt ut uiuat, quenq; etiam dicere, humiliora illa uitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas in rebus ac uerbis parum modeſtis ac pudicis uilis pudor, in omni negocio neglecta autoritas, quæ ferè accidunt his, qui nimium† aut blandi eſſe, aut ridiculi uolunt. Ipſum etiam eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum ſenibus conuenerit quàm preſſum, & mite, & limatum, & quale intelligi uult Cicero etiam, cum dicit orationem ſuam cœpiſſe caneſcere, ſicut ueſtibus quoque, nō purpura coccoq; fulgentibus illa ætas ſatis apta ſit. In iuuenibus & uberiora paulò, & penè periclitantia feruntur. At in iiſdem ſic cum & ſolicitum, & contractum dicendi propoſitum, plerunq; affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiam morum ſenilis autoritas immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiam ex profeſſo (ut quidam faciunt) oſtentantibus, parum decori ſunt pleriq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exquiſitiora, & compoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. Non enim ſolū illa lætiora, qualia à Cicerone dicuntur: Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, ſed etiam illa quanquam plena ſanguinis. Vos enim iam Albani tumuli atq; luci, uos inquam imploro atq; teſtor, uoſq; Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Rom. ſociæ & æquales: non conueniant barbæ illi atq; triſtitiæ. At uir ciuilis uereq; ſapiens, qui ſe non ocioſis diſputationibus, ſed adminiſtrationi Reipublicæ dediderit, à qua longiſſimè iſti qui Philoſophi uocantur, receſſerunt: omnia quæ ad efficiendum

Præ ſe ſert

ut blandi ridiculi eſſe uolunt

oratione quod propoſuerit ualent, libenter adhibebit, cum prius quod ho neſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, alijs non conceſſeris. Imperatorum ac triumphalium ſeparata eſt aliqua ex parte ratio eloquẽtiæ, ſicut Pompeius abunde diſertus rerum ſuarum narrator, & hic qui bello ciuili ſe interfecit Cato, eloquens Senator fuit. Idem dictũ ſæpe in alio liberum, in alio furioſum, in alio ſuperbum eſt. Verba aduerſus Agamemnonem à Therſite habita ridentur: da illa Diomedi, alijs'ue cui pari, magnum animum ferre præ ſe uidebuntur: Ego te, inquit, conſulem putem L. Craſſus Philippo, cum tu me non putes ſenatorẽ? Vox honeſtiſsimæ libertatis, non tamen ferres quencunq; dicẽtem. Negat ſe magni facere aliquis Poëtarum, utrum Cæſar ater an albus homo ſit, inſania. Verte, ut idem Cæſar de illo dixerit, arrogantia eſt. Maior in perſonis obſeruatio eſt apud comicos tragicosq;. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorum qui orationes alijs ſcribebant, fuit ratio, & declamantium eſt. Non enim ſemper ut aduocati, ſed plerunq; ut litigatores dicimus. Verumetiam in his cauſis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter eſt cuſtodienda. Vtimur enim fictione perſonarum, & uelut ore alieno loquimur, dandiq; ſunt his quibus uocem accommodamus, ſui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid aſperius lictore Verris? Vt adeas, tantum dabis. Quid fortius illo? Cuius inter ipſa uerberũ ſupplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus ſum. Quàm dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro, qui pro Republica ſeditioſum ciuem toties compeſcuiſſet? quiq; inſidias uirtute ſuperaſſet? Deniq; non modò quot in cauſa, totidem in proſopopœia ſunt uarietates, ſed hoc etiam plures, quod in his puerorum, fœminarum, pupillorum, mutarum etiam rerum aſsimmulamus affectus, quib. omnibus debetur ſuus decor. Eadem in his pro quibus agemus, obſeruãda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendũ eſt, ut quiſq; honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorũ quoq;, & anteactæ uitæ differentia. Iucundiſsima uerò in Oratore humanitas facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoque diuerſa bonum uirum decent, malos odiſſe, publica uice commoueri, ultum ire ſcelera & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honeſta. Nec tantum quis, & pro quo, ſed etiam apud

quem

quem dicas, intereſt. Facit enim & fortuna diſcrimen, & poteſtas, nec eadem apud principem, magiſtratum, Senatorem, priuatum † tamen liberum tantum
ratio eſt, nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite ſolicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificãdum orationem quaſi machinæ, ita in paruis rebus iudicijsq́; uana ſint eadem. Rideaturq́; meritò qui apud diſceptatorem de re leuiſſima ſedens dicturus, utatur illa Ciceronis confeßione, non modò ſe animo commoueri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Quis uerò neſciat † quanta uia
quin aliud dicendi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud † aura popularis? cum etiam ſingulis iudicantibus non idem apud graues uiros, quod leuiores, non idem apud eruditum, quod militarem ac ruſticum deceat: ſitq́; nonnunquam ſummittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere non poßit. Tempus quoq; ac locus egent obſeruatione propria. Nam & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum anguſtum eſt. Atqui ad hæc omnia componendus Orator, & loco publico priuato'ue, celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in caſtris deniq; an foro dicas, intereſt plurimum, ac ſuam quicq; formam, & proprium quendam modum eloquentiæ poſcit. Cum etiam in cæteris actibus uitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere cõueniat, et pleraq; quæ natura nõ ſunt reprehẽdenda, atq; ideo interim ſunt neceſſaria, alibi quã mos permiſerit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto plus nitoris & cultus demonſtratiuæ materiæ, ut ad delectationem audientiũ compoſitæ, quàm quæ in actu & cõtentione, ſuaſoriæ iudicialesq́; permittãt. Hoc adhuc adijciendũ, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione cauſarum. An quiſquam tulerit reũ in diſcrimine capitis, præcipuè qui apud uictorem & principem, pro ſe ipſe dicat frequenti tranſlatione, fictis & repetitis ex uetuſtate uerbis, compoſitione quæ ſit maximè à uulgari uſu remota, decurrẽtibus periodis, quàm lætißimis † iocis Ald. locis
ſententijsq́; dicentem? Non perdant hæc omnia neceſſariũ periclitanti ſolicitudinis colorẽ petẽdumq́; etiam innocentibus miſericordiæ auxiliũ. Cõmoueatur'ne quiſquã eius fortunna quẽ tumidũ, ac ſui iactantẽ, & ambitoſum inſtitorem eloquentiæ in ancipiti ſorte uideat? nõ, imò oderit reũ uerba Inſtitor eloquentiæ qualem Cic.

quadam accuſandi uoluptate. Præter hoc tamen, quod eſt commune, pro- Qui uero accuſat, ſed ad id grauare admodum deſcendit calumniã in omnem facile cõtabit.
priam moderationem quædam cauſæ deſiderant. Quapropter & qui cura-
tionem bonorum patris poſtulabit, doleat eius ualetudine, & quamlibet gra-
uia filio pater obiecturus, miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceſſi-
tatem, nec hoc paucis modò uerbis, ſed toto colore actionis, ut id eum non
dicere modò, ſed etiam uerè dicere appareat. Nec cauſanti pupillo ſic tutor
iraſcatur unquam, ut non remaneant amoris ueſtigia, & ſacra quadam pa-
tris memoria. Iam quomodo contra abdicantem patrem, quærentem uxo-
rem, agi cauſam oporteret, in Libro, ut arbitror, ſeptino dixi. Quando etiã
aduocati uoce uti deceret, quartus Liber, in quo procemij præcepta ſunt,
continet. Eſſe & in uerbis quod deceat, aut turpe ſit, nemini dubium eſt.
Vnum iam igitur huic loco, quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adijciendum
uidetur, quibus modis ea quæ ſunt natura parum ſpecioſa, quæq́; non dice-
re, ſi utrumlibet eſſe liberum, maluiſſemus, non tamen ſint indecora dicenti-
bus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt, aut quid aures hominum ma- Conſilium Ciceronis in aduocatione filij cõtra matrẽ
gis reſpuunt, quam cum eſt filio filijue aduocatis in matrem perorandum?
Aliquando tamen neceſſe eſt, ut in cauſa Cluentij Habiti. Sed nõ ſemper illa
uia qua contra Saſiam Cicero uſus eſt, non quia non ille optimè, ſed quia plu-
rimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq́; illa cum filij caput palàm
impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ ſola ſupereant, diui-
nè Cicero ſeruauit. Primum ne obliuiſceretur reuerentiæ, quæ parentibus de-
betur: deinde ut repetitis altius cauſis diligentiſſimè oſtenderet, quàm id
quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, ſed etiam neceſſe
eſſet. Primaq́; hæc expoſitio fuit, quanquam ad præſentem quæſtionem ni-
hil pertinebat, adeò in cauſa difficili atq́; perplexa, nihil prius intuendum
credidit, quàm quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio inuidio-
ſum, ſed ipſi in quam dicebatur. Poteſt tamen aliquando mater & in re le-
uiore, aut minus infeſta contra filium ſtare, tum lenior atq́; ſummiſſior de-
cebit oratio. Nam & ſatisfaciendo, aut noſtram minuemus inuidiam, aut
etiam in diuerſum eam transferemus, etſi grauiter dolere filium palàm fue-
rit, credetur abeſſe ab eo culpam, fietq́; ultrò miſerabilis. Auertere quoq́; in
alios crimen decet, ut fraude aliquorũ concita credatur, et omnia nos paſſu-
ros, nihil aſperè dicturos teſtandum, ut etiam ſi quid non poſſumus non con-

uicium, nolle uideamur. Etiamſi quid obijciendum erit, officium eſt patroni, ut id filio inuito, ſed fide cogente facere † credatur. Ita poterit uterque laudari quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendum eſt. Nam inter patres etiam filioſq;, cum interueniſſet emancipatio, litigatum ſcio. In alijs quoq; propinquitatibus cuſtodiendum eſt, ut inuiti, & neceſſariò, & parcè iudicemur dixiſſe, magis autem aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reuerentia. Eadem pro libertis aduerſus patronos obſeruantia & ut ſemel plura complectar, nunquam decebit ſic aduerſus tales agere perſonas, quomodò contra nos agi ab hominibus conditionis eiuſdem iniquo animo tuliſſemus.

ducatur Hoc eſt cum ſolutus legibus paternis quaſi alienus fieri cepit. Raro enim eſt ut filius quamdiu in patris poteſtate eſt cõtra eum actionem intendat

Præſtatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis noſtræ ratiò reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitioſos putet. Itaq; Cic. quanquam erat in Cottam grauiſſimè dicturus, neq; aliter agi P. Oppij cauſa poterat, longa tamen præfatione excuſauit officij ſui neceſſitatem. Aliquando etiam inferioribus, præcipueq; adoleſcentulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracium, ut eum non inimicè corripere, ſed penè patriè monere uideatur. Nam & iuuenis & nobilis, & non iniuſto dolore uenerat ad accuſandum. Sed in his quidem in quibus uel Iudici, uel etiam aſſiſtentibus ratio noſtræ moderationis probari debet, minor eſt labor, illic plus difficultatis ubi ipſos contra quos dicimus, ueremur offendere.

Offenſionis metus quomodo corrigendus

Duæ ſimul huiuſmodi perſonæ Ciceroni pro Murena dicenti obſtiterunt, M. Catonis Seruijq; Sulpitij, quàm decenter tamen Sulpitio cum omnes conceſſiſſet uirtutes, ſcientiam petendi conſulatus ademit. Quid enim aliud eſſet, quo ſe uictum homo nobilis, & iuris antiſtes magis ferret? Vt uerò rationem defenſionis ſuæ reddidit, cum ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitij contra honorem Murenæ, non idem debere, accuſationi contra caput, diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem? Cuius naturam ſummè admiratus, non ipſius uitio, ſed Stoicæ ſectæ, quibuſdam in rebus factam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non forenſem contentionem, ſed † ſtudioſam diſputationem crederes incidiſſe. Hæc eſt profectò ratio, & certiſſimum præceptorum genus, illius uiri obſeruatio, ut cum aliquid detrahere ſalua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc ſolo uel minus peritum, quàm in cæteris, adiecta, ſi poterit fieri, etiam cauſa cur ita ſit, uel paulò pertinaciorem, uel credulum, uel iratum, uel impulſum

Al. Studioſorum

ab

ab alijs. Hos illis commune remedium eſt, ſi in tota actione æqualiter appa- At Ariſtoteles dif-
reat non honor modò, ſed etiam charitas: præterea cauſa ſit nobis iuſta ſic ficilimum eſſe pu-
dicendi, neq; id moderatè tantum faciamus, ſed etiam neceſſariò. Diuerſum tauit laudare illau-
ab hoc ſed facilius, cum hominum, aut alioqui turpium, aut nóbis inuiſorũ, datum uirum. ei
quædam facta laudanda ſunt. † Decet enim rem ipſam probare in qualicun
que perſona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimiciſsimis antea ſi
bi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat. Verum cauſa iuſta ſit
fatendo, non ſe de ingenij fama, ſed de fide eſſe ſolicitum: Difficilior † enim licet
ratio in iudicio Cluentiano fuit, cum Scamandrum neceſſe haberet dicere
nocentem, cuius egerat cauſam: Verum illud elegantiſsimè, cum eorum à qui
bus ipſe productus eſſet preces, tum etiam adoleſcentiam ſuam excuſat, de-
tracturus alioquin plus autoritatis, ſi in cauſa præſertim ſuſpecta, ſe eum
qui temerè nocentes reos ſuſciperet fateretur. Apud Iudicem uerò, quod aut
propter alienum commodum in cauſa quam ſuſceperimus, aut ſuum ut per
ſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſsima. Fiduciæ enim iuſtitiæ eius,
non cauſæ, nihil nos timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inſtandus, ut tan- offenderit
to clarior futura ſit fides, ac religio in pronunciando, quanto minus uel †
offenſæ, uel utilitati ſuæ indulſerit. Hoc modo & apud eos à quibus appel-
latum erit (ſi fortè ad eoſdem remittentur) adijcienda ratio uel neceſsitatis
alicuius, ſi id cauſæ cedit, uel erroris, uel ſuſpicionis. Tutiſsimum ergo pœ-
nitentiæ confeßio, & ſatisfactio culpæ, perducenduſq; omni modo Iudex
ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam eandem cauſam de qua pro-
nunciauit, ut cognoſcat iterum tum illud quidem cõmune, apud alium nos
iudicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe. Neq; enim emendari ab
alio quã ab ipſo fas, eſſe. Cæterũ ex cauſa ut queque permittet, aut ignorata
quædã, aut defuiſſe teſtes, aut quod timidiſsimè, etſi nihil aliud planè fuerit,
dicendũ eſt, patronos non ſatisfeciſſe. Succurret etiamſi apud alios Iudices
agetur, ut in ſecunda aſſertione, aut in Centumuiralibus iudicijs duplicibus
parte uicta, decentius erit quoties contigerit ſeruare iudicum pudorem, de
qua re latius in probationum loco dictum eſt. Poteſt euenire, ut in alijs re-
prehendenda ſint, quæ ipſi fecerimus, ut obijcit Tubero Q. Ligario, quòd
in Africa fuerit. Et ambitus † quidam damnati recuperandæ dignitatis gra quit
tia, reos eiuſdem criminis detulerunt, ut in ſcholis luxuriantem patrem lu-

xurioſus ipſe iuuenis accuſat. Id quàm decenter fieri poßit, equidem non inuenio, niſi aliquid reperiatur quod interſit perſona, ætas, tempus, cauſa, locus, animus. Tubero iuuenem ſe patri hæſiſſe, illum à ſenatu miſſum non ad bellum, ſed ad frumentum coëmendum ait, † ut primum licuerit à partibus receßiſſe: Ligarium & perſeueraſſe, & non pro Cn. Pompeio, inter quem et Cæſarem dignitatis fuerit contentio, cum ſaluam uterq; Rempub. uellet, ſed pro Iuba atq; Afris inimicißimis populo Rom. ſtetiſſe. Cæterum uel facillimum eſt ibi alienam culpam accuſare, ubi fateris tuam. Verum id iam iudicis eſt, non actoris. Quod ſi nulla contingit excuſatio, ſola colorem habet pœnitentia. Poteſt enim uideri ſatis emendatus, qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipſe conuerſus eſt. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipſa rei non indecens faciunt, ut cum pater ex meretrice natũ, quod amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholaſtica materia, ſed non quæ non poſſit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quòd omnium ſit uotum parentum, ut honeſtiores quàm ſint ipſi liberos habeant. Nam & filia nata meretrix eam mater pudicam eſſe uoluiſſet. Vel quòd humilior fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd non habuerit patrem qui moneret, quin eo minus faciendum filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatem, ne deniq; legem quandã ſuis quoq; ſubinde liberis, daret, & credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non poßit: Alia præterea. Neq; enim nunc declamamus, ſed oſtendimus nonnunquam poſſe ipſis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æſtus, ubi quis pudenda quæritur, ut ſtuprum: præcipuè in maribus, aut os profanatum, non dico ſi loquatur ipſe (nam quid aliud ei quam gemitus ac fletus, & execratio uitæ conueniat? ut Iudex intelligat potius dolorem, illud quam audiat) ſed patrono quoq; per ſimiles affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus uerecundius ineſt paßis quàm auſis. Mollienda eſt in pleriſq; alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis fecit: Quid enim crudelius quàm homines honeſtis parentibus ac maioribus natos à Repub. ſubmoueri? Itaq; durum id eſſe ſummus ille tractandorum animorum artifex confitetur, ſed ita legibus Syllæ † cohærere ſtatum ciuitatis affirmat, ut his ſolutis ſtare ipſa non poßit. Aſſecutus itaq; eſt, ut aliquid eorum quoq; cauſa uideretur

aut ut primum

Color producto et tractatione quæ optima eſſe poteſt ad aliquid conficiendû in oratione

continere

deretur facere contra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quam † turpis eſſet fortunæ inſectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædam de uniuerſo genere aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum, uel ſimiliter aliorum, in quibus omnibus commune remediū eſt, ut ea quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia impetum facias, ſed in id quod expugnandum eſt, & reprehendens, alia laude compenſes. Si milites cupidos dicas eſſe, non mirum, quod periculorum ac ſanguinis maiora ſibi deberi præmia putent, eoſdem petulantes, & hoc fieri quod bellis magis quàm paci aſſueuerint. Libertinis detrahenda eſt autoritas, licet his teſtimoium reddere induſtriæ, per quam exierint de ſeruitute.

Turpis. Nam teſte Demoſthene nullus propter fortunæ aut naturæ incommodum ſubſannari aut contemni debet: & qui in hac re oſtendunt quā ſint ingenioſi hos ad omnia uitia q; propenſiſſimos eſſe.

Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uariè detracturus Græcis teſtibus fidem, doctrinam his concedit ac literas, ſeq; eius gentis amatorem eſſe profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hoſteis inſectatur, quorum nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet, ſi qua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerum, iniuſtum perſuaſione labi, pertinacem ultra modum tenacem eſſe propoſiti, plerunque uelut ipſos coneris ratione uincere quod eſt molliſſimum. Indecorum eſt ſuper hæc omne nimium, ideoq; etiam quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modò quoq; temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodam ſentiri, quam præceptis tradi poteſt, quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures. Non habet hæc res menſuram, & quaſi pondus, quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciendum etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuerſiſſimè, non ſolum ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdem ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimū, quod cum te facilè credideris conſequi imitatione non poſſis. Alio uerò non ſe id egiſſe, ut ita diceret, quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe uideri, uerum utrunq; ac meritò laudatur. Cauſa enim modò diſtat, quia ſimplicitas illa, & uelut ſecuritas inaffectatæ orationis, mirè tenues cauſas decet. Maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neutrum qui intelligunt.

nem præſtat, nec ea pauca contexit, ſed durat propè in infinitum, & in longiſsimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipſum argumentum eſt, ſubeſſe artem aliquam, iuuaríq; ratione In Euthyphrone. *naturam cum idem docti facere, illud indocti et inexercitati non poſſumus. Quanquam inuenio apud Platonem obſtare memoriæ uſum literarum, uidelicet quod illa quæ ſcriptis repoſuimus, uelut cuſtodire deſinimus, & illa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt quin plurimũ in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à proſpectu rerum quas intuetur, non* Eadem prodidit Cicero *auerſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus ediſcendi cauſa, cogitatione ipſa contineantur. Artẽ autẽ memoriæ primus oſtendiſſe dicitur Simonides, cuius uulgata fabula eſt, cum pugili coronato carmen, quale componi uictoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegata ei pecuniæ pars eſt, quod more Poëtis frequentiſsimo digreſſus in laudes Caſtoris & Pollucis exierat, quapropter partem ab his † capere, quorum facta celebraſſet* petere *iubebatur, et perſoluerunt, ut traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuiũ in honorem euiſdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides nuncio eſt excitus, quod cum duo iuuenes equis aducti deſyderare maiorem in modũ dicebantur, & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe, exitu comperit. Nam uix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atq; ita † contudit, ut non ora modò oppreſſorum, ſed membra etiam* confudit *omnia requirentes ad ſepulturam propinqui nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur memor ordinis quo quiſque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter autores diſſenſio, Glaucone Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen, & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodam loco ſignificare Simonides uidetur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſeus Eurypylus tradiderunt, an Cranone, ut Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilẽ Theſſalum periſſe in eo conuiuio conſtat, adijcitur ſororis filius, putant & ortos pleroſque ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: Quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum uidetur.* Tyndaridæ, Tyndari filij Caſtor & Pollux *Neque omnino huius rei meminit uſquam Poëta ipſa, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto, notatum uidetur iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, id'que credere ſua*

quiſque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq́; ſubeunt, nonnunquam tacitæ quoq; cogitationes in mentem re-
Ald. dicunt
uertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſq;, ars ab experimento. Loca† diſcunt
Ald. concipienda eſſe
quàm maximè ſpatioſa, multa uarietate ſignata, †domũ fortè magnam, & in multos diductam receſſus. In ea quicquid † notabile eſt, animo diligenter affigitur, ut ſine cunctatione ac mora parteis eius omneis cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Tum quæ ſcripſerunt, uel cogitatione complectuntur, & alio ſigno quo moneantur notant, quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius admonitione uerbi in memoriam reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, ut ancora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerunt, primum ſenſum uel locum ueſtibulo quaſi aſſignant, ſecundum atrio, tum impluuia circuneunt, nec cubiculis modò aut
Ald. Statuis
exedris, ſed †ſtratis etiam, ſimilibusq́; per ordinem committunt. Hoc facto cum eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recenſere, et quod cuiq; crediderunt, repoſcunt, et eorum imagine admonentur: ut quamlibet multa ſint, quorum meminiſſe oporteat, fiant ſingula connexa quodam choro, ne errent coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi & in operibus publicis, & itinere longo, ut urbium ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ uel finguntur, uel ſumuntur, imaginibus, uel ſimulachris, quæ utique finganda ſunt. Imagines notæ ſunt, quibus ea quæ ediſcenda ſunt, nota-
Ald. quum
mus, ut †quo modo Cice. dicit, locis pro cera, ſimulachris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere optimum fuerit. Locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis, interuallis: Imaginibus † aliquid agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurere celeriq; percurrere animũ poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in duodecim ſignis, per quæ Sol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos, uanitas nimirum fuit atque iactatio circa memoriam ſuam, potius arte quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædam prodeſſe non negauerim, ut ſi rerum nomina multa per ordinẽ audita reddenda ſint. Nanq; in his quæ didicerunt locis reponũt res illas,

menſam,

menſam (ut hoc utar) in ueſtibulo, in atrio puluinum, & ſic cætera: deinde relegentes, inueniũt ubi poſuerint. Et forſitan in hoc ſunt adiuti, qui auctione demiſſa, quid cuique uendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præſtitiſſe Hortenſium dicunt. Minus idem proderit in ediſcendis, quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & ſenſus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendum ſit, & horum tamen utrunque commonet. † Sed ſermonis alicuius habiti uerborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſimulachris ſignificari poſſunt, ut certè coniunctiones. Habeamus enim ſanè, ut qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ uerba quæ ſunt in quinq; contra Verrem ſecundæ actionis libris explicentur, ut meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorum, non'ne impediri quidem eorum quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ cura? Nam quo modo poterũt copulata fluere, ſi propter ſingula uerba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepſius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua, nos ſimpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & etiam diſtinguent atque concident. Nec utique certum imperauerim modum, ſed maximè ut quiſque finietur locus. Ni fortè tam ſit numeroſus, ut ipſe quoque diuidi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, ut contextum uerborum, qui eſt difficilimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Non eſt inutile quo facilius hæreant aliquas apponere notas, quarũ recordatio commoneat & quaſi † excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut quod cuiq; loco ſignum deſtinauerit, neſciat, ut ſi erit † tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipſæ excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte non inutile † attendere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus, ancoram, ut ſuprà poſui, ſi de nauedicendum eſſet; ſpiculum, ſi de prælio. Multũ enim ſigna faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cum tranſlatus annulus uel alligatus commoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc aſtringunt qui memoriam ab aliquo ſimili transferunt ad id quod continendum eſt, ut in nominibus, ſi Fabius fortè ſit tenendus, referamus ad illum

Ald. Sed cũ ſermonis alicuius habitu

Fabij conſilium de artificiali memoria

exerceat

Ald. tradendus

Attentus ad eos qui excidunt ſenſus

De annulis transferendis & alligandis nonnulla

Plinius

Cunctatorem, qui excidere non poteſt, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur, quod eſt facilius in apris, & in urſis & Naſone, aut Criſpo, ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoq; aliquando declinatorum tenendi magis cauſa eſt, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, ſi debet † inſeri. Illud neminem non iuuabit, iiſdem quibus ſcripſerit ceris ediſcere. Sequitur enim ueſtigijs quibuſdam memoriam, & uelut oculus intuetur non paginas modò, ſed uerſus prope ipſos, qui tum dicit ſimilis legenti. Iam uero ſi † litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quædam quæ intuentes errare non poſſumus. Eſt ratio, ut illi de qua primum locutus ſum, arti non diſsimilis, ita (ſi quid me experimenta docuerunt) & expeditior & potentior, ediſcere tacita. Nam id quoq; eſt quod tum erat optimum, ſi non ſubirent uelut otioſum animum plerunq; aliæ cogitationes, propter quas excitandus eſt uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc uox ſit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorum quam aurium ſenſus: in parte iuuari poteſt, quod cum ſemel aut bis audierit, continuò illi memoriam ſuam experiri licet, & cum legente contendere. Nam & alioquin id maximè faciendũ eſt ut nos ſubinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærent, æqualiter tranſit. In experiendo, teneas'ne, & maior intentio eſt, et nihil ſuperuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti ſolent: ita ſola quæ exciderunt tractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanquam ſolent hoc ipſo maximè hærere, quod exciderunt. Illud ediſcendo ſcribendoq; commune eſt utriq;, plurimum conferre bonam ualetudinem, digeſtum cibum, animum cogitationibus alijs liberum. Verum in his quæ ſcripſimus cõplectendis multũ ualent, & in his quæ cogitamus continendis prope ſolæ, excepta, quæ potiſsima eſt, exercitatione, diuiſio & compoſitio. Nam qui rectè diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa ſunt enim non ſolum in dirigendis quæſtionibus, ſed etiam in exequendis, ſi modò rectè dicimus prima ac ſecunda, & deinceps, cohæretq; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, nec inſeri poſsit. An uerò Scæuola in luſu duodecim ſcruporũ, cum prior calculum promouiſſet, eſſetq; uictus, dum rus tendit, repetitio totius certaminis ordine, quo dato erraſſet, recordatus redijt ad eum, qui cum luſerat

Margin notes: mſeri (beside "inſeri"); litera (beside "litura"); Negat hoc, Apuleius Li florid. 1. propter Socratis Apothegma; Luſu duodecim ſcruporum, hunc luſũ Sidonius calcularium uocat, non autem multũ a(b)ſimilis eſt illi, quem hodie dupli

ſerat, iſq; ita factum eſſe confeſſus eſt, minus idem ordo ualebit in oratione, præſertim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cum tantũ ille † ualebat alternus? Etiam quæ bene compoſita erunt memoriam ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius uerſus ediſcimus quàm proſam orationem, ita proſam uinctam quàm diſſolutam. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effuſa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoque mediocritatem memoriæ ſequebatur, ſi quando interuentus aliquorũ, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgiſſet. Nec eſt mendacio locus ſaluis qui interfuerunt. Si quis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt & labor, multa ediſcere, multa cogitare, &, ſi fieri poteſt, quotidie, potentiſſimũ eſt. Nihil æquè uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim ut præcepi, quamplurima ediſcant, & quæcunque ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & ſcripta & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibũ remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ † tædium non afferãt, cœperimus ediſcere, tum quotidie adijcere ſingulos uerſus, quorum acceſſio labori ſenſum incrementi non afferat, in ſummam † ad infinitum uſque perueniat. Et poëtica prius, tum Oratorum, nouiſſimè etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicendi remota, qualia ſunt Iuriſconſultorum. Difficiliora enim debent eſſe quæ exercent, quo ſit leuius ipſum illud in quod exercent, ut Athletæ ponderibus plumbeis aſſuefaciunt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendum eſt. Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minimè fidelem eſſe paulò tradioribus ingenijs recentem memoriam. Mirum dictu eſt, nec in promptu ratio, quantum nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue quieſcit labor ille: cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur ac coquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio, quæ ſtatim referri non poterant, contexuntur poſtero die, confirmat'que memoriam idem illud tempus, quod eſſe in cauſa ſolet obliuionis. Etiam illa præuelox ferè cito effluit, & uelut præſenti officio functa, nihil in poſterum debeat, tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirum magis hærere animo, quæ diutius affixa ſint. Ex hac ingeniorum diuerſitate nata dubitatio eſt', an ad uerbum ſit ediſcendum dicturis, an uim modò

catum nonarium appellant

Ald. ualeat

Vtile preceptum, quod Hermogenes etiã cõmẽdat

odium

ac

An ad uerbum ſint ediſcenda ſ[illegible]

*rerum atque ordinem complecti ſatis ſit, de quo ſine dubio non poteſt
in uniuerſum pronunciari. Nam ſi memoria ſuffragatur, tempus non deſit
nulla me uelim ſyllaba effugiat: Alioquin etiam ſcribere ſit ſuperuacuum,
Idq́; præcipuè à pueris obtinendũ, atq; in hanc cõſuetudinem memoria ex-
ercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoq́; admoneri, & ad
libellũ reſpicere uitioſum, quod libertatem negligentiæ facit, nec quiſquam
ſe parũ tenere iudicat, quod ne ſibi excidat nõ timet. Inde interruptus actio
nis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & qui dicit ediſcenti ſimilis,
etiam omnẽ bene ſcriptorũ gratiã perdit, uel hoc ipſo quod ſcripſiſſe ſe con
fitetur. Memoria autem facit & prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus
modo non † domo attuliſſe, ſed ſibi protinus † prompſiſſe uideamur, quod & Ora-
ſumpſiſſe tori, & ipſi cauſæ plurimũ confert. Nam et magis miratur, & minus timet
iudex, quæ non putat aduerſus ſe præparata † Ideóque in actionibus inter-
Idq; præcipua ſeruandũ eſt, ut quædã etiam quæ optimè uinximus, uelut ſoluta
iunximus enunciemus, & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus ſimiles quære
re uideamur quæ attulimus. Ergo quid ſit optimum, neminem fugit. Si uerò
aut memoria natura durior erit, aut nõ ſuffragabitur tempus, etiam inutile
erit ad omnia ſe uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut de
inducat formem hæſitationem, aut etiam ſilentium † ducat. Tutiusq́; multo, compre
henſis animo rebus ipſis, libertatem ſibi eloquendi relinquere. Nam & in-
uitus perdit quiſque id quod elegerat uerbum, nec facilè reponit aliud, dum
id quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium
eſt, niſi in his qui ſibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt.
Quòd ſi cui utrunque defuerit, huic omittere omnino totum actionum la-
borem: ac ſi quid in literis ualet, ad ſcribendum potius ſuadebo conuertere
Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterum, quantum natura ſtudioq́; ualeat me-
moria, uel Themiſtocles teſtis, quem unum intra annum optimè locutum
Vide Plin. eſſe Perſicè conſtat, uel Mithridates, cui II. & XX. linguas; quot natio-
nibus imperabat, traditur notas fuiſſe: uel Craſſus ille diues, qui cum Aſiæ
præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, ut qua quiſque
apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ſibi redditum ferret: uel Cyrus, quẽ
Pli. lib. 7. cap. 24. omnium militum tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos, quam
Hunc eſſe putant quę extant Ariſto libet multos uerſus, protinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur
etiam*

etiam eſſe nunc qui facerent, ſed mihi nunquam ut ipſe intereſſem contigit, habenda tamen fides eſt uel in hoc, ut qui crediderit, & ſperet. telis Rhetorica ſcripta

De Pronunciatione. Cap. III.

PRonunciatio à pleriſque actio dicitur, ſed prius nomen à uoce, ſequens à geſtu uidetur accipere. Nanque *actionem Cicero aliâs quaſi ſermonem, alias eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit quæ ſunt eædem pronunciationis, uocem atque motum. Quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipſa miram quandam in orationibus uim ac poteſtatem. Neque enim tam refert qualia ſint, quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quo modo efferantur.* Nam *ita quiſque ut audit, mouetur. Quare neque probatio ulla quæ modò uenit ab* Oratore*, tam firma eſt, ut non perdat uires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes languescant neceſſe eſt, niſi uoce, uultu, totius propè habitu, corporis inardeſcant.* Nam *cum hæc omnia fecerimus, felices tamen ſi noſtrum illam ignem iudex conceperit, nedum eum ſupini ſecuriq; moueamus ac non & ipſe noſtra oſcitatione ſoluatur.* Documento*, ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & uiliſſimis etiam quibuſdam impetrant aures, quibus nullus eſt in bibiliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus quas fictas eſſe ſcimus, & inanes, tantum pronunciatio poteſt, ut iram, lachrymas, ſolicitudinem afferat, quanto plus ualeat neceſſe eſt ubi & credimus?* Equidem *uel mediocrem oratio nem commendatam uiribus actionis affirmauerim plus habituram eſſe momenti, quàm optimam eadem illa deſtitutam. Siquidem &* Demoſthenes *quid eſſet in toto genere dicendi † ſummum, interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemq; ſecundum ac tertium locum, donec ab eo quæri deſierit, ut eam uideri poſſit non præcipuam, ſed ſolam iudicaſſe.* Ideoq; *ipſe tam diligenter apud* Andronicum Hypocritem *ſtuduit, ut admirantibus etiam eius orationem* Rhodijs*, non immeritò Aeſchines dixiſſe uideatur: Quid ſi ipſum † audiſſetis?* Et M. Cicero *unam in dicendo actionem dominari putat.* † Hac Cn. Lentulum *plus opinionis conſecutum*

De Ora. 3

primum Cic. in Orat.

audiſſent Valerius Lib. Ti. hinc Tit. lib. 10

*aſpera, & contracta, & fuſa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtuſa.
Spiritus etiam longior breuiorq́;. Nec cauſas cur quicque eorum accidat,
perſequi propoſito operi neceſſarium eſt, eorum ne ſit differentia in quibus
aura illa concipitur, an eorum per quæ uelut organa meat, an ipſi propria
natura, an prout mouetur lateris, pectoris'ue firmitas, an capitis etiam plus
adiuuet. Nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modò ſuauitate, ſed narium
quoque, per quas quod ſupereſt uocis † egreditur. Dulcis tamen eſſe debet
non exprobrans ſonus. Vtendi uoce multiplex ratio. Nam præter illam dif
ferentiã, quæ eſt tripartita, acutæ, grauis flexæ, tum intentis, tum remiſsis,
tum † elatis tum inferioribus modis opus eſt, ſpatijs quoque lentioribus* ineſtatis
*aut citatioribus. Sed his ipſis media interiacent multa: & ut facies, quan-
quam ex pauciſsimis conſtat, infinitam habet differentiam, ita uox, & ſi
paucas quæ nominari poſſunt, continet ſpecies, propria cuique eſt, & non
hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoſcitur. Augentur autem ſicut om-
nium, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia † minuuntur. Sed cura non* Ald. uel inſcitia
*eadem Oratoribus, quæ phonaſcis conuenit, tamen multæ ſunt utriſque
communia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum, & mulierum, & ægrorum
exilitatem uox noſtra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abſtinen-
tia, facilis ciborum digeſtio, id eſt, frugalitas præſtat. Præterea ut ſint fau-
ces integræ, id eſt molles ac leues, quarum uitio & frangitur, & obſcura-
tur, & exaſperatur, & ſcinditur uox. Nam ut tibiæ eodem ſpiritu accepto
alium clauſis, alium apertis foraminibus, alium non ſatis purgatæ, aliũ quaſ
ſæ ſonum reddunt, ita fauces tumentes ſtrangulant uocem, obtuſæ obſcurãt,
raſæ exaſperant, conuulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiam ſpi-
ritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquæ, quarum † fluctus etiam ſi
ultrà paulum coit, aliquid tamen caui relinquit poſt id ipſum quod offen-* ſpiritus
*derat. Humor quoque uocem ut nimius impedit, ita comſumptus deſtituit.
Nam & fatigatio corpora non ad præſens modò tempus, etiam in futu-
rum afficit. Sed ut communiter & phonaſcis, & Oratoribus neceſſaria eſt
exercitatio, qua omnia conualeſcunt, ita curæ non idem genus. Nam neque
certa tempora ad † ſpatiandum dari poſsunt tot ciuilibus officijs occupato,
nec præparare ab imis uocem ad ſummos, nec ſemper à contentione † con-* reſpirandum
cedere licet cum pluribus iudicijs ſæpe dicendum ſit. Ne ciborum quidem

eſt eadem obſeruatio. Non enim tam molli teneraq; uoce quàm forti ac durabili opus eſt. Cum omnes illi etiam altiſsimos ſonos leniant cantu oris, nobis pleraq; aſpere ſint concitateq; dicenda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & inſudata ueſte durandum. Quare uocem delicijs non molliamus, nec imbuamur ea conſuetudine, quæ duratura non ſit, ſed exercitatio eius talis ſit, qualis uſus, ne ſilentio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediſcere autem quo exercearis erit optimum: nam ex tempore dicenti auocatur cura uocis, ille qui ex rebus ipſis concipitur, affectus, & ediſcere quàm maximè uaria, quæ et clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur. Hoc ſatis eſt, alioquin nitida illa, & curata uox, inſolitũ laborem recuſabit, ut aſſueta gymnaſijs & oleo corpora, quamlibet ſint in Ald.nudum *ſuis certaminibus ſpecioſa atq; robuſta, ſi militare, iter, faſcesq;, & uigilias* Ald.quidem *imperes deficiant, & quærant unctores ſuos, † ludumq; ſudorem. Illa † tamen in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos ſoles atque uentos & nubila etiam ac ſiccitates. Ita ſi dicendum in ſole, aut uentoſo, humido, calido'ue die fuerit, reos deſeremus? Nam crudum quidem, aut ſaturum, aut ebrium, aut eiecto modò uomitu, quæ cauenda quidam monent, declamare neminem qui ſit mentis compos, puto. Illud non ſine cauſa eſt ab omnibus præceptũ, ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adoleſcentiam tranſitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt (nam eſt maior in alijs) ſed proptor humorem potius: nam hoc ætas illa turgeſcit. Itaq; nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia uelut germinant, eoq; tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propoſitum redeam, iam confirmatæ conſtitutæq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod eſt operi ſimilimũ, dicere quotidie ſicut agimus. Nam hoc modo non uox tantum confirmatur, & latus, ſed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia eſt autem ratio pronunciationis, quàm ipſius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta eſſe debet, ita hæc quoq; emendata erit, id eſt uitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum iucundum, urbanum, id eſt in quo nulla neq; ruſticitas, neq; peregrinitas reſonet. Non enim ſine cauſa dicitur barbarum Græcum'ue. Nam ſonis homines, ut æra tinnitu dignoſcimus. Ita fiet illud quod*

Ennius

Ennius probat, cum dicit, ſuauiloquenti ore Cethegum fuiſſe, non quod Ci
cero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa uitia,
de quibus dixi, cũ in quadã primi libri parte puerorũ ora formarem oppor
tunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari poſſũt
Itaq; ſi ipſa uox primum fuerit (ut ſic dicam) ſana, id eſt nullum eorum de
quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde non ſubſurda, rudis, imma
nis, dura, rigida, uaria, præpingis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis,
effœminata: Spiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in† receptu diffi Ald. percepta
cilis. Dilucida uerò erit pronunciatio, primum, ſi uerba tota exegerit, quo
rum pars deuorari, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas non pro-
ferentibus, dum priorum ſono indulgent. Vt autem eſt neceſſaria uerborũ
explanatio, † ita omnes cõputare, & uelut annumerare literas moleſtũ & Ald. addit, in omnibus
odioſum. Nam & uocales frequentiſſimè coëunt, & conſonantium quæ-
dam inſequente uocali diſſimulantur, utriuſq; exemplum poſuimus:

Multum ille & terris.

Vitatur etiam durior inter ſe congreſſus, unde pellexit, & collegit, et quæ
alio loco dicta ſunt. Ideoq; laudatur in Catullo ſuauis appellatio literarũ.
Secundum eſt, ut ſit oratio diſtincta, id eſt ut qui dicit, & incipiat ubi o-
portet, & deſinat. Obſeruandum etiam quo loco ſuſtinendus, & quaſi ſu-
ſpendendus ſermo ſit, quod Græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, uel ὑποστιγ
μὴν uocant, quo deponendus ſuſpenditur:

Arma uirumq; cano

Quia illud uirum, ad ſequentia pertinet, ut ſit uirum

Troiæ, qui primus ab oris.

Et hic iterum. Nam etiamſi aliud eſt unde uenit quàm quò uenit, non diſtin
guendũ tamen, qui utrunq; eodẽ uerbo cõtinetur, uenit. Tertio Italiã quia
interiectio eſt, fato profugus, et continuum ſermonem, qui faciebat, Italiã,
Lauinaq; diuidit. Ob eademq; cauſam: quarto profugus, deinde Lauinaq;
uenit littora, ubi iam erit diſtinctio, quia inde alius incipit ſenſus. Sed in ip
ſis etiam diſtinctionibus tempus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. In-
tereſt enim ſermonem finiat, an ſenſum. Itaq; illam diſtinctionem Littora,
protinus altero ſpiritus initio inſequar, cum illuc uenero.

Atq; altæ mœnia Romæ.

deponam, & morabor, & nouum rurſus exordium faciam. Sunt aliquan do & ſine reſpiratione quædam moræ etiam in periodis, ut in illis: In cœtu *uero* Po. Ro. *negotium publicum gerens, magiſter equitum, & cætera, mul ta habent membra. Senſus enim ſunt alij atq; alij*†, *et ſicut una circũductio eſt, ita paulum morandum in his interuallis, non interrumpendus eſt cõtex tus, & è contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt: quo loco quaſi ſurripiẽdus eſt, alioqnin ſi inſcitè recipiatur, non minus afferat obſcuritatis, quàm uitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi for taſſe ſit parua ſine qua tamẽ eſſe nulla alia in agẽdo poteſt. Ornata eſt pro nũciatio, cui ſuffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans*† *aëra, auribus ſedens. Eſt enim quædam ad au ditũ accommodata non magnitudine, ſed proprietate ad hoc uelut tracta bilis*†, *utiq; habẽs omnes in ſe qui deſyderantur ſonos, ſiue intẽtiones, quæ toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cum ſpa tio pertinax, tũ labori non facilè ceſſurus. Neq; grauiſſimus autẽ in Muſi ca ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum poteſt, & ille prætenuis et immodicæ claritatis, cum eſt ultra uerum. tum neq; pronũciatione flecti, nec diutius ferre intentionem poteſt. Nam uox, ut nerui, quo remiſſior, hoc grauior & plenior, quo tenſior, hoc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima uim nõ habet ſumma rũpi periclitatur, medijs igitur utendũ ſonis,* †*hiq; cum a genda intẽtio eſt, excitandi: cũ ſummittenda, ſunt tẽperandi: Nam prima eſt obſeruatio rectè pronũciandi æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparib. ſpa tijs ac ſonis, miſcens longa breuibus, grauia acutis elata ſummiſſis, & in æqualitate horũ omniũ, ſicut pedum claudicet ſermo. Secũda uarietas eſt, quæ ſolum eſt pronunciatio. Ac ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatẽ & uarietatem, cum illi uirtuti contrariũ ſit uitiũ inæqualitas, huic qui di citur μονοειδὴς quaſi quidam unus aſpectus. Ars porrò uariãdi cum gratiã præbet ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit, ut ſtãdi, ambulandi, ſedẽdi, iacendi uices ſunt, nihilq; horũ pati unũ diu poſſu mus. Illud uerò maximũ (ſed id paulò poſt tractabimus) quod ſecundũ rati onẽ rerũ de quibus dicimus, animorũq; habitus, cõformanda uox eſt, ne ab oratione diſcordat. Vitemus igitur illã quæ Græcè μονοτονία uocatur, una*

quædam

Ald. aliquãdo ſub unam circũductionem

Ald. bona

erecta

Ald. atq;

Hi quoq; dum augenda intentio eſt excitandi, tum ſubmittendi ſunt, temperandiq;

quędā ſpiritus ac ſoni intentio,non ſolū ne dicamus omnia clamoſe quod inſanum eſt,aut intra loquēdi modum,quod motu caret,aut ſubmiſſo murmure,quo etiam debilitatur omnis intentio,ſed ut in ijſdem partibus, ijſdemq; affectibus,ſint tamen quędam non ita magnę uocis† declinationes, Ald. declamationes *prout aut uerborum dignitas,aut ſententiarum natura,aut depoſitio, aut inceptio,aut tranſitus poſtulabit,ut qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora,alia reductiora fecerunt,ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent.* Proponamus enim nobis *illud Cic. in oratione nobiliſſima pro* Milone *principium,non'ne ad ſingulas penè diſtinctiones, quamuis in eadem facie,tamen quaſi uultus mutandus eſt?* Et ſi uereor Iudices,*ne turpe ſit pro fortiſſimo uiro dicere incipientem timere.* Etiamſi eſt *toto propoſito contractum atq; ſubmiſſum,quia & exordium eſt, & ſolicitī exordium,tamen fuerit neceſſe eſt aliquid plenius & erectius,dum dicit:* Pro fortiſſimo uiro dicere,*quā etſi uereor,& turpe ſit,&,timere.* Iā *ſecūda reſpiratio increſcat oportet,et naturali quodā conatu,quo minus pauidē dicimus quę ſequūtur,et quo magnitudo animi* Milonis *oſtēditur.* Minimeq; deceat,*cū* T. Annius *ipſe magis de* Rei.*ſalute quā de ſua perturbetur.*Deinde *quaſi obiurgatio ſui eſt:* Ne ad eius *cauſam parē animi magnitudinē afferre nō poſſe.* Tū inuiuidioſiora: Tamē *hęc noui iudicij noua forma terret oculos:* Illa uero iā *penè apertis(ut aiūt)tibijs.* Qui quocūq; *inciderunt,ueterē conſuetudinē fori,& priſtinū morem iudiciorū†requirūt* deſyderant *Nā ſequens latū etiam atq; fuſum eſt.* Non enim corona cōſeſſus ueſter cinctus eſt,*ut ſolebat.* Quod notaui,*ut appareret nō ſolū in mēbris cauſę, ſed etiā in articulis eſſe aliquā pronunciandi uarietatem,ſine qua nihil nec minus,nec maius eſt.* Vox au:ē *ultra uires urgenda nō eſt.* Nam *& ſuffocata ſępe,& maiore niſu minus clara eſt,& interim eliſa in illū ſonum erumpit,cui Gręci nomē ab immaturo gallorū cantu dederunt. Nec uolubilitate nimia cōfūdenda quę dicimus,qua & diſtinctio perit & affectus,& nō nunquam etiam uerba aliqua ſui parte fraudantur. Cui contrarium eſt uitium nimię tarditatis.* Nā *& difficultatē inueniendi fatetur, & ſegnitia* Aquā perdit, hoc eſt, conſtitutum tē- *ſoluit animos,& in quo eſt aliquid,tēporibus pręfinitis aquā perdit.* Prō- pus, nam ad clep- *ptū ſit os,non pręceps.moderatum,non lentum.* Spiritus *quoque nec cre-* ſydreas cogebātur *bro receptus concedat ſententiā,nec euſq; trahatur,donec deficiat.* Nā et peroɾare ueteres

 defor-

hæc libenter.† Nam nec cuiquam ſunt iniucunda quæ cantat ipſe, & labo Nonne cuiquam
ris in hoc, quam in agendo minus eſt. Et ſunt quidam qui ſecundũ alia uitæ uitia, etiam hac ubiq; audiendi quod aures Mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo? non & Cicero dicit aliquem in oratione cantum obſcuriorem Et hoc quodam naturali† uitio uenit. Oſtendam non multo pòſt, ubi & initio
quatenus recipiendus ſit hic flexus, & cantus quidem, ſed (quod pleriq; in telligere uolunt) obſcurior, iam enim tempus eſt dicendi quæ ſit apta pronunciatio, quæ certè eſt, quæ his de quibus dicimus, accommodatur, quod quod quidem maxima ex parte præſtant ipſi motus animorũ, ſonatq; uox ut feritur. Sed cum ſint alij ueri affectus, alij ficti & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentium, indignantium, ſed carent arte, ideoq; non ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent, ſed hi carent natura, ideoq; in his primum eſt bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris moueri, ſic uelut media uox, quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. Eſt enim mentis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. †Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodammodo hilaris fluit. At in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira, & aſpera ac denſa, & reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cum immoderatè effunditur. Paulum in inuidia facienda lentior, quia non ferè ad hanc niſi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſubmiſſa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & conſolantium grauis: in metu et uerecundia contracta: adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa & flebilis, & conſulto quaſi obſcurior, at in egreſſionib. fuſa, & ſecuræ claritatis, in expoſitione ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compoſitis deſcendit, pro utriuſq; rei modo altius uel inferius. Quid autẽ quiſque in dicendo poſtulet locus, paulum differam, ut de geſtu prius dicam, qui & ipſe uoci conſentit, & animo cum ea ſimul paret. Is quantum habeat in oratore momenti ſatis uel ex eo patet, quod pleraq; etiam citra uerba ſignificãt. Quippe non manus ſolum, ſed nutus etiam declarãt noſtram uoluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt, & ſalutatio frequenter ſine uo

ce intelligitur, atq; efficit, & ex uultu ingreſſuq; perſpicitur habitus animorum, & animalium quoq; ſermone carentium ira, lætitia, adulatione, et oculis, & quibuſdam alijs corporis ſignis deprehenditur. Nec mirum, *ſi iſta quæ tamen in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis ualent, cum pictura, tacens opus, & habitus ſemper eiuſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nonnunquam ſuperare uideatur.* Cõtrà, *ſi geſtus ac uultus ab oratione dicentium, triſtitia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non autoritas modò uerbis, ſed etiam fides deſit.* Decor quoque *à geſtu atq; à motu uenit.* Ideoq; Demoſthenes *grande quoddam ſpeculum intuẽs componere actionem ſolebat. Adeo quamuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit, quod efficeret.* Præcipuum *uerò in actione ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cum ad ipſum de quo dixi decorem, tũ etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primo rectũ & ſecundum naturam.* Nam *& deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro, ac rigente, barbaria quædam mentis oſtenditur.* Tũ *accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu, cõcordet, & manibus ac lateribus obſequatur.* Aſpectus *enim ſemper eodem uertitur quo geſtus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idẽ illud uultu uideamur auerſari, manu repellere:*

Dij talem terris auertite peſtem.
Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. Nã *præter annuendi, renuendi, confirmandiq; motus, ſunt & uerecundiæ & dubitationis, & admirationis, indignationis noti, & communes omnibus. Solo tamen eo facere geſtũ ſcenici quoque doctores uitioſum putauerunt.* Etiã *frequens eius nutus nõ caret uitio adeò iactare id, & comas excutientẽ rotare, phanaticũ eſt.* Dominatur *autem maximè uultus.* Hoc *ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus, hoc pendent† homines, hũc intuemur, hunc ſpectant etiam antequam dicamus, hoc quoſdã amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus.* Hic *eſt ſæpe pro omnibus uerbis.* Itaque *in his quæ ad ſcenam componũtur fabulis, artifices pronũciandi à perſonis quoq; affectus mutuantur, ut ſit* Niobe *in tragœdia triſtis, atrox* Medea, *attonitus* Aiax, *truculentus* Hercules: *In comœdijs† uerò præter aliam*

obſer-

obſeruſtionem, quã ſerui, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri ac mites, iuuenes ſeueri ac luxurioſi, matronæ, puellæ, inter ſe diſcernũtur. Pater ille cuius *præcipuæ partes ſũt, quia interim cõcitatus, interim lenis eſt, altero erecto altero cõpoſito eſt ſupcilio, atq; id oſtẽdere maximè latinis actorib. moris eſt, quod cũ his quas agũt partib. congruat. Sed in ipſo uul u p'urimũ ualẽt oculi, quos maximè animus emanat,* Oculi *ut citra motũ quoq;, et hilaritate enteſcãt & triſtitia quoddã nubilũ ducant. Quinetiã lachrymas his natura mẽtis indices dedit, quæ aut erũpunt dolore, aut lætitia manãt. Motu uero intenti, remißi, ſuperbi, torui mites, aſperi fiũt, quæ ut actus popoſcerit fingẽtur.* Rigidi, *uerò & extẽti, aut languidi, & torpẽtes, aut ſtupẽtes, aut laſciui, & mobiles, aut natãtes, et quadã uoluptate ſuffuſi, aut limi, &, ut ſic dicã.* Venerei, *aut poſcẽtes aliquid, pollicẽtes'ue nonnunquã eſſe debebũt. Nã opertos cõpreſſos'ue eos in dicẽdo quis niſi planè rudis et ſtultus habeat?* Et *ad hæc omnia exprimẽda in palpebris etiã & in genis eſt quoddã ſeruiens his miniſteriũ. Multũ & ſu-* Supercilia *percilijs agitur.* Nam *& oculos formant aliquatenus, et fronti imperant.* His *contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, & cũ infirma uerecũdia cutem accipit, effunditur in ruborẽ, cũ me:u refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit tẽperatus mediũ quoddam ſerenũ efficit. Vitium in ſupercilijs, ſi aut immota ſunt omnino aut nimiũ mobilia, aut inæqualitate (ut modò de perſona comica dixerã) dißidẽt, aut contra id quod dicimus fingũtur.* Etenim *cõtractis triſtitia, diductis hilaritas, remißis pudor oſtenditur. Annuendi quoque renuendi'ue ratione dimittũtur, aut alleuantur. Naribus labriſq; non ferè* Nares *quicquã decenter oſtendimus, tametſi deriſus, cõtemptus, faſtidiũ ſignificari ſolet. Nã & corrugare nares, ut* Horatius *ait, et imflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius & plana manu reſupinare, indecorum eſt. cũ emunctio etiã frequentior* Labra *non ſine cauſa reprehendatur. Labra, & porrigũtur male, & ſcindũtur, & aſtringũtur, diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurẽ trahuntur, & uelut quodam faſtidio replicantur, & pendẽt, & uocem tãtum altera parte dimittunt. Lãbere quoq; ea & mordere deforme eſt, cũ etiã in efferendis uerbis modicus eſſe eorũ debeat motus. Ore enim magis*

Ceruix quàm labris loquendum eſt. Ceruicē erectam oportet eſſe, nō rigidam aut
Collum ſupinam. Collum diuerſa quidem, ſed pari deformitate & contrahitur &
Mentum. tenditur, ſed denſo ſubeſt & labor, tenuaturq; uox, ac fatigatur. Affixū pe
Humeri. ctori mentum, minus claram, & quaſi latiorem preßo gutture facit. Humerorum rarò decens alleuatio atq; contractio eſt. Breuiatur enim ceruix, & geſtum quendam humilem atq; ſeruilem, & quaſi fraudulentum facit, Brachia. cum ſe in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. Brachij moderata proiectior, remiſſis humeris atq; explicantibus ſe in, proferēda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At cum ſpecioſius quid, uberiusq; dicendum eſt, ut illud: Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondēt Manus expatiatur in latus, & ipſa quodammodo ſe cum geſtu fundit oratio. Manus uerò ſine quibus trūca eſſet actio ac debilis, uix dici poteſt quot motus habeant, cum penè ipſam uerborum copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquuntur. An nō his poſcimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeßionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non eædem concitant? inhibent? ſupplicant? probant? admirantur? uerecundantur? Non in demonſtrandis locis atq; perſonis † aduerbiorū
& uerborū & pronominum atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ diuerſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo uideatur. Et hi quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis uocibus naturaliter exeunt geſtus, alij ſunt qui res imitatione ſignificant, ut ſi ægrum tētātis uenas medici ſimilitudine, aut citarœdum formatis ad modum percutientis neruos manibus oſtendas, quod genus quàmlongißimè in actione eſt fugiēdum. Ab eſſe enim plurimum à ſaltatore debet Orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis quàm ad uerba accommodatus, quod etiam hiſtrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad ſe manum referre cum de ſeipſo loquatur, & in eum quem demonſtret intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim, ita non effingere ſtatus quoſdam, & quicquid dicet, oſtendere. Neq; id in manibus ſolum, ſed in omni geſtu ac uoce ſeruandum eſt. Non enim aut in illa periodo: Stetit ſoleatus Prætor populi Ro. inclinatio incumbentis in muliercula Verris effingenda eſt, aut in illa: Cædebatur in medio foro Meſſanæ: mo-

*na,motus laterum qualis eſſe ad uerbera ſolet, torquendus, aut uox qualis
dolore exprimitur,eruenda:Cum mihi comœdi quoq; peßimè facere uidean
tur,qui etiamſi iuuenem agant,cum tamen in expoſitione, aut ſenis ſermo,
ut in Andriæ prologo,aut mulieris,ut in †Georgo, incidit ,tremula uel effœ* Ald. Georgio
*minata uoce pronunciãt.Adeò in illis quoq; eſt aliqua uitioſa imitatio,quo
rum ars omnis conſtat imitatione.Eſt autem geſtus ille maximè communis
quo medius digitus in pollicem contrahitur,explicitis tribus,& principijs
utilis,cum leni in utranq; partem motu modicè prolatus ſimul capite atque
humeris ſenſis ad id quò manus feratur obſecundantibus , in narrando cer-
tus, ſed tum paulo productior, & in † exprobrando, & coarguendo acer* explorando
*atq; inſtans . Longius enim partibus his & liberius exeritur . Vitioſè uerò
idem ſiniſtrum quaſi humerum petens in latus agi ſolet, quanquam adhuc
peius aliqui tranſuerſum brachium proferunt, & cubito pronunciant.Duo
quoq; medij ſub pollicem ueniunt,et eſt hic adhuc priore geſtus inſtantior,
principio & narrationi non accommodatus.At cum tres contracti pollice
premuntur,tum digitus ille quo uſum optimè Craſſum Cicero dicit, expli-
cari ſolet.Is in exprobrando & indicando,unde et nomen eſt,ualet, & al-
leuata ac ſpectante humerum manu paulum inclinatus affirmat . Verſus in
terram & quaſi pronus urget,etſi aliquando pro humero eſt·Idem ſummo
articulo utrinq; leuiter apprehenſo , duobus modicè curuatis minus tamen
minimo aptus ad diſputandum eſt.Acrius tamen argumentari uidentur,qui
medium articulum potius tenent,tanto cõtractioribus ultimis digitis,quan
to priores deſcenderunt Eſt & ille uerecundæ actioni aptiſsimus,quo qua
tuor primis leuiter in ſummum coëuntibus digitis non procul ab ore,aut pe
ctore fertur ad nos manus,& deinde prona ac paululum prolata laxatur.
Hoc modo cœpiſſe Demoſthenem credo in illo pro Cteſiphonte timido de-
miſſoq; principio,ſic formatam Ciceronis manum, cum diceret:Si quid eſt
in me ingenij Iudices,quod ſentio quàm ſit exiguum·Eadem aliquatenus li-
berius deorſum ſpectantibus digitis colligitur in os , & fuſius paulò in di-
uerſa reſoluitur , ut quodammodo ſermonem in ipſum proferre uideatur.
Binos interim digitos diſtinguimus , ſed non inſerto pollice,paulum tamen
inferioribus intrà ſpectantibus , ſed ne illis quidem tenſis qui ſuprà ſunt.
Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt , ipſe prioribus*

ad medios articulos iungitur, interim quartus oblique reponitur, interim quatuor remiſsis magis quàm tenſis pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtrando, aut diſtinguendo, quæ dicimus, manum facimus, cum ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues geſtus, cum manus leuiter pandata, qualis † uomentium eſt, paruis interuallis, & ſubaſſentientibus humeris mouetur, maximè apta, parcè et quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conueniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos redeunte flexu ſimul explicatur atq; conuertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus, plerunq; tamen uertentes manum, ut cunq; compoſita eſt, pollici proximus digitus, mediumq; qua dexter eſt, unguem pollici ſummo ſuo iungens remiſsis cæteris, eſt & approbantibus, & narrantibus, & diſtinguentibus decorus. Cui non diſsimilis, ſed compreſsis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur, etiam utraque manu quoties enthymemata ſuo geſtu, uelut cornu tondunt cæſim. Manus lenior promittit & aſſentatur: citatior hortatur, interim laudat. Eſt & ille urgens orationem geſtus uulgaris magis quam ex arte, qui contrahit alterno celeriq; motu, & explicat manum. Eſt & illa caua, & † rara, & ſupra humeri altitudinem elata, cum quodam motu uelut hortatrix manus, à pergrinis ſcholis † iam propè recepta. Tremula ſcenica eſt. Digitos cum ſummi coierunt, ad os referre, cur quibuſdam diſplicuerit, neſcio. Nam & id leuiter admirantes, & interim ſubita indignatione uelut paueſcentes, & deprecantes facimus, Quin compreſſam etiam manum in ſignum pænitentiæ, uel iræ, pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expreſſa non dedecet: Quid nunc agam? quid faciam? Auerſo pollice demonſtrare aliquid receptum magis puto, quam Oratori decorum. Sed cum omnis motus ſex partes habeat, ſeptimusq; ſit ille quæ in ſe redit, orbis, uitioſa eſt una circumuerſio, reliqui ante nos & dextera leuaq;, & ſurſum, & deorſum aliquid oſtendunt. In poſteriora geſtus non dirigitur, interim tamen uelut reijci ſolent. Optimè autem manus à ſiniſtra parte incipit, in dextra depontur, ſed ut deponere non ut ferire uideatur, quanquam & in fine interim cadit, ut citò tamen redeat, & nonnunquam reſilit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret.

Fouentium

Ald. rata tamen

ret. Alioquin enim aut ante uocem erit geſtus, aut poſt uocem, quod eſt u-
trunq; deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quod interuallum motus
tria uerba eſſe uoluerimus, quod nec obſeruatur, nec fieri poteſt. ſed illi qua-
ſi menſuram tarditatis celeritatiſq; aliquam eſſe uoluerunt, nec immeritò,
ne aut diu otioſa eſſet manus, aut quod multi faciunt, actionem continuo mo
tu conciderent. Aliud eſt quod & fit frequentius, et magis fallit. Sunt quæ-
dam latentis ſermonis percußiones, et quaſi aliqui pedes, ad quos †plurimo Ald. plurimum
rum geſtus cadit, ut ſit unus motus, Nouũ crimen alter, C. Cæſar: tertius. Et
ante hunc diem: quartus, Inauditum, *deinde* Propinquus meus. *Et:* Ad te
Q. *Tubero detulit. Vnde id quoque fluit uitium, ut iuuenes cum ſcribunt*
geſtu præmodulati cogitationem ſic componunt, quomodo † cauſa manus Ald. caſura
ſit. Inde & illud uitium, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſini-
ſtrã frequenter deſinat. Melius illud, cum ſint in ſermone omni breuia quæ-
dam membra, ad quæ ſi neceſſe ſit, recipere ſpiritum liceat, ad hæc geſ-
tum diſponere, ut puta: Nouum crimen C. Cæſar, *habet per ſe finem quen*
dam ſuum, quia ſequitur coniunctio. Deinde: Et ante hunc diem inaudi-
tum, *ſatis circumſcriptum eſt. Ad hæc commodanda manus eſt, idq; dum*
irrumpit, erit prima & compoſita actio. At ubi iam calor eam concitaue-
rit, etiam geſtus cum ipſa orationis celeritate crebreſcet. Alijs locis citata,
alijs preſſa conueniet pronunciatio. Illa tranſcurrimus, congerimus, abun- infringimus
damus, feſtinamus ac inſtamus, inculcamus, †infigimus. Plus autẽ affectus
habent lentiora. Ideoq; Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit, quòd ille co-
mœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoq; obſeruatio eſt. Itaq; in fa-
bulis iuuenum, ſenum, militum, matronarũ grauior ingreßus eſt. Serui, anc-
cillæ, paraſiti, piſcatores, citatius mouentur. Tolli autem manum artifices
ſupra oculos, demitti infra pectus uetant, adeò à capite eam petere, aut ad
imum uentrem diducere, uitioſum habetur. At ſiniſtram intra humerũ pro-
mouere, ultra non decet. Sed cum auerſantes in læuam partem uelut propel
lemus manum, ſiniſter iterum humerus proferendus, ut cum capite ad dex-
tram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola rectè geſtum facit,
dextræ ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſi-
ue auerſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſiue obijcimus aduerſas, ſiue
in latus utramque diſtendimus, ſiue ſatisfacientes aut ſupplicantes. Diuerſi

Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione. Fœmur ferire, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, & uſitatum eſt, & indignantes decet, & excitat auditorem. Ideoq; in Callidio Cicero deſyderat. Non frons, inquit percuſſa, non fœmur, quanquam, ſi licet, de fronte diſſentio. Nam etiã complodere manus, ſcenicum eſt, & pectus cædere. Illud quoque rarò decebit, caua manu, ſummis digitis, pectus appetere: ſi quando noſmetipſos alloquamur, cohortantes, obiurgantes, miſerantes, quod ſi quando fiet, togam quoque inde remouere non decebit. In pedibus obſeruantur ſtatus & Pedes inceſſus. Prolato dextero ſtare, & eandem manum ac pedem proferre, deforme eſt. In dextram incumbere interim datur, ſed æquo pectore, qui tamen comicus magis quàm oratorius geſtus eſt. Malè etiam in ſiniſtrum pedem inſiſtentium dexter, aut attollitur, aut ſummis digitis ſuſpenditur. Varicare ſupra modum, & in ſtando deforme eſt, & accedente motu propè obſcœnum. Procurſio opportuna, breuis moderata, rara conuenit etiam & ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras quanquam Cicero rarum inceſſum, neque ita longum probat. Diſcurſare uerò, & quod Domitius Afer de Sura † Manilio dixit, ſatagere, ineptiſſimum. Vrbaneq; Manlio Flauus Virginius interrogauit de quodã ſuo Antiſophiſte, quot millia paſſuum declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambulantes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes ad concilium nobis reſpicientibus. Id fieri iudicijs priuatis non poteſt. Verum & breuiora ſunt ſpacia, nec auerſi diu ſimus. Interim tamen recedere ſenſim datur. Quidam & reſiliunt, quod eſt planè ridiculum. Pedis ſupploſio ut loco eſt opportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit Iudicem in ſe conuertere. Eſt & illa indecora in dextrum ac læuum latus uacillatio alternis pedibus inſiſtentium. Longiſſima fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuiſſe. Vnde & ſaltationis quoddam genus Tityus eſt appellatum. Reprehendenda & illa fre- Tytius quens & concitata in utranque partem nutatio, quam in Curione † pa- Prætore tre irriſit & C. Sicinius Nam cum aſſidente collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum ſe Curio ex more iactaſſet: Nunquam, inquit, Octa

ui, collegæ tuo gratiam referes, quin ſi fuiſſet, iſthic hodie te muſcæ comedîſſent. Iactantur & humeri, quod uitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, ut cum anguſto quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero dependens immineret, ut ſi calore dicendi uitare excidiſſet, offenſatione illa commoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, ſi in cauſis publicis, in quibus ſunt multi Iudices, quod dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter uelimus. Illud † uerò reſtllendum, quod quidem reiecta in humerũ toga, cum dextra ſinum uſque ad lumbos reduxerunt, ut ſiniſtra geſtũ facientes, ſpatientur & fabulentur cum etiam læuam reſtringere prolata longius dextra ſit odioſum. Vnde moneor ut ne id quidem tranſeam ineptiſſimè fieri, cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum ſodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios ſuos ita reſpiciunt, ut ſportulam dictare uideantur. Inclinari ad Iudicem cum doceas, atque ſi id de quo loquaris ſit obſcurius decet. Incumbere aduocato aduerſis ſubſellijs ſedenti, contumelioſum eſt, Reclinari etiam ad ſuos & manibus ſuſtineri, niſi planè iuſta † fatigatio eſt, delicatum, ſicut palàm moneri excidentis, aut legere. Nanque in in his omnibus & uis illa dicendi reſoluitur, & frigeſcit affectus, Iudex parũ ſibi præſtari reuerentiæ credit. Tranſire in diuerſa ſubſellia parum uerecundum eſt. Nam & Caſſius Seuerus urbane aduerſus hoc facientes lineam popoſcit. Et ſi aliquando concitatè itur, nonnũquam non frigidè reditur. Multa ex his quæ præcepimus, mutari neceſſe eſt ab his qui dicũt apud apud tribunalia. Nam et uultus erectior ut eum apud quem dicitur ſpectet, & geſtus, ut ad eundem tendens † elatior ſit neceſſe eſt, & alia quæ occurrere etiam me tacente omnibus poſſunt. Itemq; ab his qui ſedentes agunt (nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis eſſe non poſſunt) & quædam uitia fiunt neceſſaria. Nam & dexter pes à leua Iudicis ſedentis proferendus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad iudicem ſpectent. Equidem pleroſque & ad ſingulas clauſulas ſententiarum uideo aſſurgentes ſibi, & nonnullos ſubinde aliquid etiam ſpatiantes: quod an deceat, ipſi uiderint, cum id faciunt, non ſedentes agunt. Bibere, aut etiam eſſe inter agendum, quod multis moris fuit, & eſt quibuſdam, ab Oratore meo procul abſit. Nam ſi quis aliter dicendi onera perferre non poſſit,

Ald. [illegible] referendū

fatigaitone

clarior

non

non ita mirum eſt non agere, potiusq; multo quàm & operis & hominum contemptum fateri. Cultus non eſt proprius Oratoris aliquis, ſed magis † in Oratore conſpicitur. Quare ſit (ut in omnibus honeſtis debet eſſe) ſplendidus & uirilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quam negligentia ſunt reprehendenda. Eſt aliquid in amictu quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. Nam ueteribus nulli ſinus perquam breues poſt illos fuerunt. Itaque etiam geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principijs eos alio, quorum brachium ſicut Græcorum ueſte continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui lati claui ius nō erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulū, poſterioribus ad medios poplites uſque perueniant: Nam infra mulierum eſt, ſupra Centurionum. Vt purpuræ rectè deſcendant, leuis cura eſt. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus eſt, ut ſit paulum cinctis ſubmiſsior. Ipſam togam rotundam eſſe, & aptè cæſam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optimè terminatur, poſterior eadem portione altius quam cinctura. Sinus decentiſsimus, ſi aliquando ſupra imam togam fuerit, nunquam certè ſit inferior. Ille qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum obliquè ducitur, uelut balteus, nec ſtranguletur, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponitur, ſit inferior: nam ita & ſedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat, tum ſinus inijciendus humero, cuius extremam oram reieciſſe non dedecet. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet. Alioquin † amictu fiet anguſtus, & dignitatē quæ eſt in latitudine pectoris, perdit. Siniſtrū brachium eouſq; alleuandum eſt, ut quaſi normalem illū angulū faciat, ſuper quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus non impleatur annulis, præcipuè medios articulos non tranſeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice et digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellū tenebit, quod nō utiq; captandū eſt. Videtur enim fateri memoria diffidentiā, & ad multos geſtus eſt impedimento. Togā ueteres ad calceos uſq; demittebāt, ut Græci palliū. Idq; ut fiat, q̄ de geſtu ſcripſerunt circa tēpora illa, Plotius Nigidiusq; præcipiūt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, et in hoc utiq; Libro penè etiā nimiū curioſi perſuaſionē, qui ſolitū id facere Curionē uelandarū uaricū gratia tradit, cū hoc amictus genus in ſtatuis

in ore

amictus fiet anguſtior

Toga

*eorum quoq; qui poſt Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum ſicut faſcias
quibus crura ueſtiuntur, & focalia, & aurium ligamenta ſola excuſare po-
teſt ualetudo. Sed hæc amictus obſeruatio, dum incipimus, procedente uerò
actu iam penè ab initio narrationis ſinus ab humero rectè uelut ſponte dela
bitur, & cum ad argumenta ac locos uentum eſt, reijcere à ſiniſtro togam,
deijcere etiam ſi hæreat, ſinum conueniet. Lænam à faucibus ac ſummo pe-
ctore abducere licet. Ardent enim iam omnia, & ut uox uehementior, ac
magis uaria eſt, ſic amictus quoq; habet actum quendã uelut præliantem.
Itaq; ut læuam inuoluere toga & incingi, penè fu ioſum eſt, ſinum uerò in
dextrum humerum ab imó reijcere ſolutum ac delicatum eſt, fiuntq; adhuc
peius aliqua, ita cur laxiorem ſinum ſiniſtro brachio non ſubijciamus? Ha-
bet enim acre quiddam atq; expeditum, & calori concitationiq; non inha-
bile. Cum uerò magna pars eſt exhauſta orationis, utique afflante fortuna
penè omnia decent. ſudor ipſe & fatigatio, & negligentior amictus, & ſo-
luta ac uelut labens undiq; toga. Quo magis miror hanc quoq; ſuccurriſſe
Plinio curam, ut ita ſudario frontem ſiccari iuberet, ne comæ turbarentur,
quas componi poſt paulum, ſicut dignum erat, grauiter & ſeuerè uetuit.
Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa obliuio
ne curæ huius commendari uidentur. At ſi incipientibus, aut paulum pro-
greßis decidat toga, non reponere eam prorſus negligentis aut pigri, aut
quomodo debeat amiciri neſcientis eſt. Hæc ſunt uel illuſtramenta pronun-
ciationis, uel uitia, quibus propoſitis multa cogitare debet Orator. Primum
quis † quid, apud quos, quibus præſentibus ſit acturus. Nam ut dicere alia alijs,
& apud alios magis conceßum eſt, ſic etiam facere. Neque eadem in uoce,
geſtu, inceſſu, apud principem, Senatum, populum, magiſtratum, priuato,
publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decent. Quam differentiam
ſubijcere ſibi quiſq; qui animum intenderit, poteſt, tum qua de re dicat, &
efficere quid uelit. Rei quadruplex obſeruatio eſt. Vna in tota cauſa. Sunt
enim triſtes, hilares, ſolicitæ ſecuræ, grandes, puſillæ, ut uix unquam ita ſo-
licitari partibus earum debeamus, ut nõ ſummæ meminerimus. Altera quæ
eſt in differentia partium, ut in procemio, narratione, argumentatione, epi-
affectus logo. Tertia in ſententijs ipſis, in quibus ſecundum res & † actus uarian-
tur omnia. Quarta in uerbis, quorum ut eſt uitioſa ſi efficere omnia ueli-
mus,*

mus, imitatio, ita quibuſdam niſi ſua natura redditur, uis omnis aufertur: Igitur in laudationibus (niſi ſi funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione ſimilibusq́; læta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres conciones, conſolationes, plerunq; cauſæ reorum, triſtes ac ſubmiſſæ. In ſenatu conſeruanda autoritas, apud populum dignitas, in priuatis modus. De partibus cauſæ, & ſententijs, uerbisq́; quæ ſunt multiplicia, pluribus dicendũ. Tria autem præſtare debet pronunciatio, conciliet, perſuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut commendatione morum, qui neſcio, quomodo ex uoce etiam atq; actione pellucent, aut orationis ſuauitate cõſtat. Perſuadendi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ualet: An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi uera eſſēt ſic à te dicerentur? & : Tantum abeſt, ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & conſtantia, utique ſi autoritas ſubeſt. Mouendi autem ratio, aut in repræſentandis eſt, aut mutandis affectibus. Ergo cum Iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de cauſa iuſſerit, leniter conſurgendum, tum in componenda toga, uel ſi neceſſe erit, etiam ex integro inijcienda duntaxat, in iudicijs (apud principem enim, & magiſtratus, ac tribunalia non licebit) paulum eſt commorandum, ut & amictus ſit decentior, & protinus aliquid ſpatia ad cogitandum. Etiam cum ad Iudicem nos conuerterimus, & conſultus permiſerit dicere, non protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. Mirè enim auditurum, dicturi cura delectat, & Iudex ſe ipſe componit. Hoc præcepit Homerus Vlyſsis exemplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotoq́; ſceptro, priuſquam illam eloquentiæ procellam effunderet. In hac cunctatione ſunt quædam non indecentes ut (appellant ſcenici) moræ: caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quenque magis decet, eoq́; diutius ſi Iudex nondum intendit animum. Satus ſit rectus, æqui & diducti paulum pedes, uel procedens † minimo ſiniſter, genua recta, ſic tamen, ut non extendatur. Humeri remiſſi, uultus ſeuerus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus. Brachia à latere modicè remota, manus ſiniſtra, qualem ſupra demonſtraui, dexta cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra ſinum, geſtu quàmmodeſtiſſimo, ue-

Ald. minimo momento

pro bello Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim: Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulùm inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſilica gladius agebat? Plenius adhuc & lentius, ideoq; dulcius: In cœtu uerò Populi Romani negocium publicum gerens. Producenda omnia trahendæq; tum uocales, aperiendæq; ſunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt: Vos Albani tumuli atq; luci. Nam cantici quiddam habent, ſenſimq; reſupina ſunt. Saxa atq; ſolicitudines uoci reſpondent. Tales ſunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demoſthenes atq; Aeſchines exprobrant, non ideo improbandæ. Cum enim uterq; alteri obijciat, palàm eſt utrunq; feciſſe. Nam neq; ille per Marathonis et Platearum & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec hic Thebas ſermone defleuit. Eſt his diuerſa uox, & penè extra organum: cui Græci nomen amaritudinis dederunt, ſupra modum ac penè naturam uocis humanæ acerba. Quin compeſcitis uocem iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem prauitatis. Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima eſt. Quin compeſcitis. Epilogus, ſi enumerationem rerum habet, † deſyderat quandam conciſorum continuationem: ſi ad concitandos iudices eſt accommodatus, aliquid ex his quæ ſuprà dixi: ſi placandos, inclinatam quandam lenitatem: ſi miſericordia commouendos, flexum uocis et flexibile ſuauitatem, qua præcipuè franguntur animi, quæq; eſt, maximè naturalis. Nam etiam orbos uiduasq; in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fuſca illa uox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mirè faciet. Habet enim in ſe quod imitemur. Duplex eſt tamen miſeratio, altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami: Altera cum deprecatione demiſsior. Quare etiã ſi eſt in illis quoq; cantus obſcurior in cœtu uero populi Rom. Non enim hæc rixantis modo dixit, &: Vos Albani tumuli. Neque etiam quaſi inclamaret, aut † deteſtaretur locutus eſt, tamen infinito magis illa flexa & circunducta ſunt: Me miſerum, me infelicem. Et: Quid reſpondebo liberis meis? &: Reuocare tu me in patriam potuiſti Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdẽ retinere non potero? Et cũ bona C. Rabirij uno ſeſtertio addicit: O me miſerum accerbumq; præconium. Illa quoque

Ald. deſignat

teſtaretur

mum uideretur. Quare norit ſe quiſque, nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Neque *illud tamen eſt nefas, ut aliquem uel omnia uel plura deceant*. Huius quo*que loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maximè modum*. Non *enim comœdum eſſe, ſed* Oratorem *uolo. Quare nec in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, temporibus, effictionibus moleſtè utemur, ut ſi ſit in ſcena dicendum: Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem, cum accerſor ultrò? An potius ita me comparem*. Non *perpeti meretricum contumelias? Hic enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuerſos natus actor adhibebit. Aliud oratio ſapit, nec uult nimium eſſe condita. Actione enim conſtat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronunciatio uultuoſa, & geſticulationibus moleſta, & uocis mutationibus reſultans*. Nec *utiliter ex* Græcis *ueteres tranſtulerunt, quod † ab his ſumptum* Lenas *Popilius poſuit, eſſe hanc imotioſam actionem*. Optimè *igitur idem, qui omnia* Cicero *præceperat, quæ ſuprà ex* Oratore *poſui. Quibus ſimilia in* Bruto *de* Marco Antonio *dicit. Sed iam recepta eſt actio paulò agitatior, & iam exigitur, & quibuſdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum auctoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni et grauis autoritatem.*

Ex eunucho

a nobis iocoſam

M. FAB. QVINT. LIBRI XI. FINIS.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber XII.

VENTVM eſt ad partem operis deſtinati longè grauiſſimam. Cuius equidem onus, ſi tantum opinione prima concipere potuiſſem, quanto me premi ferens ſentio maturius conſuluiſſem uires meas ſed initio pudor omittēdi
Ald. prope quæ promiſerā tenuit, mox quanquā per ſingulas† quoq; partes labor creſceret, ne perderē quæ iā effecta erant, per omnes difficul-
maior quam unquam moles premat tates animo me ſuſtentaui, Quare nūc quoq; licet† maiori quàm unquā mole premar, tamen proſpicienti finē mihi conſtitutū eſt uel deficere potius quàm deſperare. Feféllit autē quod initium à paruis ceperamus, mox uelut
tamen aura ſolicitante prouecti longius dū† tantū nota illa, et pleriſq; artium ſcriptorib. tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, et multos circa uelut iiſdem ſeuentis credere auſos habeamus. Iam cū eloquēdi ra-
recitatam tionē nouiſſimè repertam paucißimiſq; † tentatā ingreßi ſumus, rarus qui iā procul à portu receßiſſet, reperiebatur. Poſt quā uero nobis ille, quē inſtituebamus Orator, à dicēdi magiſtris dimißus, aut ſuo iam impetu fertur,
matura aut † maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralibus petit, quàm in altū ſimus ablati, ſentire cœpimus. Nunc cœlū undiq; & undiq; pontus. Vnū modo in illa immenſa uaſtitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamen ipſe, quamuis tanta atq; ita inſtructa naue hoc mare ingreßus, contrahit uela inhibetq; remos, & de ſeipſo demum genere dicendi. quo ſit uſurus perfectus Orator, ſatis habet dicere. An noſtra temeritas etiam mores ei conabitur dare, et aßignabit officia. Ita nec antecedentem cōſequi poſſumus, & longius eundum eſt. Vt res feret, probabilis tamen cupiditas honeſtorū, & tutioris audaciæ eſt tentare, quibus paratior uenia eſt.

Non poſſe Oratorem eſſe niſi uirum bonum. Cap. I.

SIT ergo nobis Orator, quē inſtituimus, is qui à M. Catone finitus, uir bonus, dicendi peritus. Verum id quod & ille poſuit prius, & ipſa natura

tura potius ac maius eſt, utiq; uir bonus, id non eo tantum, †ut ſi uis illa di puod
cendi malitiam inſtruxerit, nihil ſit publicis priuatiſq; rebus pernicioſius
eloquentia, noſq; ipſi qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatem
dicendi conati ſumus, peßimè mereamur de rebus humanis, ſi latroni com
paremus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipſa natura
in eo quod præcipuè indulſiſſe homini uidetur, quoque nos à cæteris ani-
malibus ſeparaße, non parens, ſed nouerca fuerit, ſi facultatem dicendi, ſo-
ciam ſcelerum, aduerſam innocentiæ, hoſtem ueritatis inuenit. Mutos enim
naſci, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm prouidentiæ munera in
mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum.
Neque enim tantum id dico, eum qui ſit Orator, uirum bonum eſſe
oportere, ſed ne futurum quidem Oratorem, niſi uirum bonum. Nam
certè neque intelligentiam conceſſeris his, qui propoſita honeſtorum ac
turpium uia, peiorem ſequi malint, neq; prudentiam † qui in grauißimas cum
frequenter legum, ſemper uerum malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis im-
prouiſo rerum exitu induantur. Quod ſi neminem malum eſſe niſi ſtultum
eundem, non modò à ſapientibus dicitur, ſed uulgò quoq; ſemper eſt credi-
tū, certè non fiet unquam ſtultus Orator. Adde quod ne ſtudio quidem o-
peris pulcherrimi uacare mēs, niſi omnib. uitijs libera poteſt. Primū quod
in eodē pectore nullum eſt honeſtorum turpiumq; conſortium, & cogita-
re optima ſimul & deterrima, non magis eſt unius animi, quàm eiuſdē ho-
minis bonū eſſe ac malum. Tū illa quoq; ex cauſa, quod mentem tantæ rei
intentam uacare omnib. alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita de-
mum enim libera, ac tota nulla diſtringente atq; aliò ducente cauſa ſpecta-
bit id ſolum ad quod accingitur. Quod ſi corporum nimia cura, & ſolici- agrorum
tior rei familiaris diligentia, & uenandi uoluptas, & dati ſpectaculis dies,
multum ſtudijs auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunq; alteri da-
tur) quod putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam? quarum im
potentißimè cogitationes ſomnos etiam ipſos, & illa per quietem uiſa per
turbant. Nihil eſt enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam uarijs
affectibus cōciſum, atq; laceratum, quam mala mens. Nā & cū inſidiatur
†ſpe, curis, labore diſtringitur, et iam cū ſceleris cōpos fuerit, ſolicitudine, præ
pœnitētia, pœnarū omniū expectatione torquetur. Quis inter hæc literis,

aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis quàm frugibus in terra ſentibus ac rubis occupata. Age, non ad perferendos ſtudiorum labores neceſſaria frugalitas? Quid ergo ex libidine ac luxuria ſpei? Nõ præcipuè acuit ad cupiditatem literarũ amor laudis? Num igitur malis laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet, maximam partem orationis in tractu æqui bonique conſiſtere? Dicit'ne de his ſecũdum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus? Denique ut maximam partem quæſtionis eximam, demus id quod nullo modo fieri poteſt, idem ingenij, ſtudij, doctrinæ, peſſimo atque optimo uiro, uter melior dicetur Orator? nimirum qui homo quoque melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus Orator. *Non enim perfectũ quicquam quo melius eſt aliud. Sed ne more Socraticorum nobiſmetipſis reſponſum finxiſſe uideamur, ſi ſit aliquis adeò contra ueritatẽ obſtinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditum nihilo deteriorẽ futurum* Oratorem *malum uirum quam bonum. Conuincamus huius quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem* † Oratorem *id agere, ut Iudici quæ propoſita fuerint, uera & honeſta uideantur. Vtrum hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus? Bonus quidem & dicet ſæpius uera atque honeſta. Sed etiam ſi quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, poteſt) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſtè proponũt ſine pudore affirmant. Sequitur in his quæ certum eſt effici non poſſe, deformis pertinacia & irritus labor. Nam ſicut in uita, ita in cauſis quoque ſpes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam uera dicentibus deſit, uideaturque talis aduocatus malæ cauſæ argumentum. Nunc de his dicendum eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadam reclamari uidentur. Orator ergo* Demoſthenes *non fuit, atqui malum uirum accepimus. Non Cicero, atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna reſponſi inuidia ſubeunda, mitigandæ ſunt prius aures. Mihi enim nec* Demoſthenes *tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eum ab inimicis congeſta ſunt credam, cum & pulcherrima eius in* Rep. *conſilia, & finem uitæ clarum legam. Nec M. Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatem. Teſtimonio eſt actus nobiliſſimè conſulatus, integerri-*

† orationem

gerrimè prouincia adminiſtrata, & repudiatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis, quæ in ætate eius grauiſsima inciderunt, neq; ſpe, neq; metu declinatus animus, quo minus optimis, id eſt, Reipublicæ ſe iungeret. Parum fortis uidetur quibuſdam, quibus optimè reſpondit ipſe, non ſe timidum in ſuſcipiendis, ſed in prouidẽdis periculis, quod probauit morte quoq; ipſa quam præſtantiſsimo ſuſcepit animo. Quod ſi defuit his uiris ſumma uirtus, ſic quærentibus, an Oratores fuerint, reſpondebo quomodo Stoici: ſi interrogentur, an ſapiens Zeno, an Cleantes, an Chryſippus, ipſi reſpondeant, magnos quidem illos ac uenerabiles, non tamen id quod natura hominis ſummum habet, conſecutos. Nam & Pythagoras non ſapientem ſe, ut qui ante eum fuerunt, ſed ſtudioſum ſapientiæ uocari uoluit. Ego tamen ſecundum communem loquendi conſuetudinem ſæpe dixi, dicamq; perfectum oratorem eſſe Ciceronem, ut amicos & bonos uiros, & prudentiſsimos dicimus uulgò, quorum nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed cum propriè, & ad legem ipſam ueritatis loquendum erit, cum quæram Oratorem, quem & ille quærebat. quanquam enim ſtetiſſe eum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus quid adhuc abſciſſurũ putem fuiſſe. Nam ferè ſic docti iudicauerunt, plurimum in eo uirtutum, nonnihil fuiſſe uitiorum, & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coërcuiſſe teſtatur, tamen quando nec ſapientis ſibi nomẽ minime ſui contemptor aſſeruit, & melius dicere certe data longiore uita, & ætate ad ſe componendũ † ſecuriore potuiſſet, non malignè crediderim defuiſſe ei ſummam illam, ad quam nemo propius acceſsit. Et licebat ſi aliter ſentirẽ fortius id liberiusq; defendere. An uerò M. Antonius neminem à ſe uiſum eloquentem. quod tanto minus erat, profeſſus eſt, ipſe etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit, ego non audeam dicere aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit perfectius? Tranſeo illos qui Ciceroni ac Demoſtheni ne in eloquentia quidem ſatis tribuunt, quanquam ne ipſi Ciceroni Demoſthenes ſatis uideatur eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto Caluoq;, qui certè compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt, nec Aſinio utriq; qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè (quod minimè natura patitur) repertum eſſe aliquem malum uirum ſumme diſertum,

ſecuriore

De oratore profecto

nihilo tamen minus Oratorem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, uiri fortis nomen conceſſerim, quia ſine uirtute intellgi non poteſt fortitudo. An ei qui ad defendendas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorem tranſfugam, præuaricatorem, donabimus oratoris illo ſacro nomine? Quod ſi mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgò dicitur bonitas, cur non Orator ille, qui nondum fuit, ſed poteſt eſſe, tam ſit moribus, quàm dicendi uirtute perfectus? Non enim forenſem quendam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec (ut aſperioribus uerbis parcamus) non inutilem ſanè litium aduocatum, quem denique cauſidicum uulgò uocant, ſed uirum cum ingenij natura præſtantem, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem perfectumq; undiq;, optima ſentientem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, ſed in maioribus clarius elucebit, cum regenda ſenatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam uidetur finxiſſe Verg. quem in ſeditione uulgi iam faces et ſaxa iaculantis moderatorem dedit? Tum pietate grauem ac meritis ſi fortè uirum quem Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus adſtant. Habemus igitur ante omnia uirum bonum, poſt hæc adiecit dicendi peritum: Ille regit dictis animos & pectora mulcet. Quid? non in bellis quoq; idem ille uir, quem inſtituimus, ſi ſit ad prælium miles cohortandus, ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremo mortis ipſius exciderint, niſi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certè melius perſuadebit alijs, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quamlibet cuſtodiatur ſimulatio, nec nuuquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat, ab animo uerba diſſentiunt. Vir autem malus, aliud dicat neceſſe eſt quam ſentiat. Bonos nunquam honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerum optimarũ (nam ijdem etiam prudentes erunt) inuentio, quæ etiamſi lenocinijs deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur, nec quicqnam non diſertè, quod honeſtè dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neq; enim

rectè uoluntati ſerum eſt tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forſan et conſumare contingat. Nam ſi natura non prohibet, et eſſe uirum bonum, et eſſe dicendi peritum, cur non aliquis etiam unus utrunque conſequi poßit? cur autem non ſe quiſq; ſperet fore illum aliquem? ad quod ſi uires ingenij non ſuffecerint, tamen ad quem uſq; modum proceßerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc certe prorſus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum uitijs mentis poſſe miſceri. Facultas dicendi, ſi in malos incidit, & ipſa iudicanda eſt malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quoſdam (nec enim deerunt unquam qui diſerti eſſe quàm boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum artis eſt in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilũ cauſarum defenſione, nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipſam ueritatem? Bonus enim uir non agit niſi bonas cauſas, eas porrò etiam ſine doctrina ſatis per ſe tuetur ueritas ipſa. Quibus ego cum de meo primum opere reſpondero, etiam pro boni uiri officio, ſi quando eũ ad defenſionem nocentium ratio duxerit, ſatisfaciam. Petractare enim quomodo aut pro falſis, aut etiam pro iniuſtis aliquando dicatur, non eſt inutile uel propter hoc ſolum, ut ea facilius & deprehendamus & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent fuerint. Neque enim Academici, cum in utranq; diſſerunt partem, non ſecundum alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiente Cenſorio Catone, nõ minoribus uiribus contra iuſtitiam dicitur diſſeruiſſe, quàm pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe uir fuit. Verum & uirtus quid ſit, aduerſa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifeſtior, & plurima contrarijs probantur. Debent ergo Oratori ſic eſſe aduerſariorum nota conſilia, ut hoſtium imperatori. Verum & illud quod prima propoſitione durum uidetur, poteſt eſſe ratio, ut uir bonus in defenſione cauſæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem. Quod ſi quis à me proponi mirabitur (quanquam non eſt hæc mea propriè ſententia, ſed eorum quos grauiſſimos ſapientiæ magiſtros ætas uetus credidit) ſic iudicet, pleraq; eſſe, quæ non tam factis, quàm cauſis eorum uel honeſta fiant, uel turpia. Nam ſi hominem occidere ſæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimũ eſt, aſperiore quędam adhuc dictu, ſi communis utilitas exegerit, facere conce

ditur, ne hoc quidem nudum eſt intuendum, qualem cauſam uir bonus, ſed etiam quare, & qua mente defendat. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoq; aſperrimi confitentur, facturum aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat, et quidem nonnunquam leuioribus cauſis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi † promittimus, ne dum ſi ab homine occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus, ut hoc quod aliâs in ſeruis quoq; reprehendendum eſt, ſit aliâs in ipſo ſapiente laudandũ. Id ſi conſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, propter quæ Orator bene ſuſcipiat tale cauſæ genus, quale remota ratione honeſta non ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, quia ſeueriores ſequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitantibus, tametſi non mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ propoſita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyranno, atque ob id reus, utrum'ne ſaluum eum uolet is qui à nobis finitur orator? an ſi tuendum ſuſceperit, non tam falſis defendet, quàm qui apud iudices malam cauſam tuetur. Quid ſi quædam benefacta damnaturus eſt iudex, niſi ea nõ eſſe facta conuicerimus, nõ uel hoc modo ſeruabit Orator non innocentem modò, ſed laudabilem ciuem? Quid, ſi quædam iuſta natura, ſed conditione temporum inutilia ciuitati ſciemus? Non'ne utemur arte dicendi bona quidem, ſed malis artibus ſimillima? † Ad hoc nemo dubitabit, † quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è Repub, quam ſit puniri. Si liqueat igitur Oratori futurum bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut ſaluus ſit? Da nunc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo uincere honeſtè ciuitas non poſſit, nonne et comunis utilitas Oratorem aduocabit? Certe Fabricius, Cor. Rufinũ, alioqui & malũ ciuem, & ſibi inimicum, tamen quia utilem ſciebat ducem imminente bello, palàm conſulem ſuffragio ſuo fecit, atq; id mirantibus quibuſdam reſpondit: A ciue ſe ſpoliari malle, quam ab hoſte uænire. Ita hic ſi fuiſſet Orator, non defendiſſet eundem Rufinum, uel manifeſti peculatus reum? Multa dici poſſet ſimilia, ſed uel unum ex his quodlibet ſufficit. Non enim hoc agimus, ut iſtud illi, quem formamus uiro ſit ſæpe faciendum, ſed ut ſi talis coẽgerit ratio, ſit tamen uera finitio, Oratorem eſſe uirũ, dicendi peritum. Præcipere uero ac diſcere quo modo,

[margin notes: † pronunciamus; † At quid]

modo etiam probatione difficilia tractentur, neceſſe eſt. Nã frequenter etiã optimæ cauſæ ſimiles ſunt malis, & innocens reus multus ueriſimilibus premitur. Quo fit, ut eadem actionis ratione defendendus ſit, quaſi nocens eſſet. Iam innumerabilia ſunt bonis cauſis malisq; communia, teſtes, literæ, ſuſpiciones, opiniones. Non aliter *autẽ uerisſimilia, quam uera & confirmantur & refelluntur. Quapropter ut res feret, flectitur oratio, manente honeſta uoluntate.*

Cognoſcenda Oratori quibus mores formentur. Cap. II.

QVando igitur Orator *eſt uir bonus, is antem citra uirtutem intelligi non poteſt, uirtus etiamſi quoſdam impetus à natura ſumit, tamen perficienda doctrina eſt, mores ante omnia* Oratori *ſtudijs ſunt excolendi, atq; omnis honeſti iuſtiq; diſciplina pertractandi, ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicendi peritus poteſt, niſi fortè accedamus his, qui natura conſtare mores, & nihil adiuuari diſciplina putãt: ſcilicet ut ea quidẽ, quæ manu fiunt, atq; eorum etiam contemptiſſima, confiteantur egere doctoribus, uirtutẽ uero, qua nihil homini quoad deos immortales propius accedere datum eſt, obuiam & illaboratam tantum qui nati ſumus habeamus. Abſtinens erit, qui id ipſum quid ſit abſtinentia ignorarit? Et foris, qui metus doloris, mortis, ſuperſtitionis nulla ratione purgauerit? Et iuſtus qui æqui boniq; tractum, qui leges, quæ natura ſunt omnibus datæ: quæq; propriè populis & gentibus conſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractarit? ô quam iſtud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc tranſeo, de quo neminem, qui literas uel primis (ut aiunt) labris deguſtarit, dubitaturũ puto, ad illud ſequens reuertar, ne dicendi quidem ſatis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perſpexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim fruſtra in tertio de* Oratore *lib. L. Craſſus cuncta quæ de æquo, iuſto, uero, bono, deq; his quæ ſunt cõtrapoſita, dicuntur, propria eſſe* Oratoris *affirmat, ac Philoſophos cũ ea dicendi uiribus tuentur, uti* Rhetorum *armis, non ſuis. Idem tamen confitetur ea iam eſſe à philoſophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeſſione earum rerũ fuiſſe* Hinc *etiam illud eſt, quod* Cicero *pluribus, & epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapientiæ fontibus fluere, ideoq; aliquandiu*

ſtionibus, & ſeparandis quæ ſunt differentia, & reſoluenda ambiguitate & diſtinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita ſi totum ſibi uendicauerit in foro certamē, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatē ſuam uires, ipſa ſubtilitate conſumet. Itaq; reperias quoſdam in diſputando mirè callidos, cum ab illa uerò cauillatione diſceſſerint, non magis ſufficere in aliquo grauiore actu quàm parua quędā animalia, quæ in anguſtijs mobilia campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certe tota Oratori eſt ac cōmodata. Nam in tanta cauſarum, ut ſæperioribus libris diximus uarietate, cum alia coniectura quærantur, alia in finitionibus concludantur, alia iure ſummoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipſa inter ſe concurrant, uel im diuerſum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici poteſt, cuius non parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiantur. Pleraſq; uerò eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant? In conſilijs uerè, quæ ratio ſuadendi eſt ab honeſti quæſtione, ſepoſita? Quinetiam illa pars tertia, quæ laudandi ac uituperandi officijs continetur, nempe in tractatu recti paruiq; uerſatur. An de iuſtitia, fortitudine, abſtinentia, pietate non plurima dicet Orator? Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantum ſibi nota, atq; nominibus aurium tenus in uſum linguæ perceperit, ſed qui uirtutes ipſas mente complexus ita ſentiet, nec in cogitando ita laborabit, ſed quod ſciet uerò dicet. Cum autē ſit omnis generalis quæſtio ſpeciali potentior, quia uniuerſo partes continentur, non utiq; accedit parti quod uniuerſum eſt: profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maximè ſtudiorū more uerſatas. Iam uero cum ſint multa proprijs breuibusq; comprehenſionibus finienda, unde etiam ſtatus cauſarum dicitur finitiuus, nonne ad id quoque inſtrui ab † alijs qui plus in hoc ſtudij dederunt oportet? his Quid? non quæſtio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut uoluntatis coniectura continetur? quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permixta eſt omnibus iſtis oratio, quæ quidem oratio eſt uerè. Nam ignara quidem huiuſce doctrinæ loquacitas erret neceſſe eſt, ut quæ uel nullos, uel falſos duces habeat. Pars uerò naturalis cum eſt ad exercitationem dicendi tanto cæteris uberior, quanto maiore ſpiritu de diuinis rebus quàm humanis loquendū eſt, tum illā etiam moralem ſine qua nulla eſſet, ut docuimus, oratio poteſt,

totam cōplectitur. Nā ſi regitur prouidentia mundus, adminiſtranda certè bonis uiris erit Reſpub. *Si diuina noſtris animis origo, tendendū ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis ſeruiendū.* An hoc nō *frequenter tractabit* Orator? Iā *de augurū reſponſis, religione deniq; omni, de quibus maxima ſæpe in ſenatu cōſilia uerſata ſunt, nō erit ei diſſerendū?* Siquidem *(ut nobis placet) futurus eſt uir idē ciuilis.* Quæ *deniq; intelligi ſaltē poteſt eloquentia hominis optimi neſcientis?* Hæc *ſi ratione manifeſta nō eſſent, exemplis tamē crederemus:* Siquidē et Periclem. *cuius eloquentiæ etiamſi nulla ad nos monimēta uenerunt, uim tamen quandā incredibilē cum hiſtorici,*

Philoſoph. in Orat. *tum etiā liberrimū genus hominū comici ueteres tradūt,* Anaxagoræ † *phyſici cōſtat auditorē fuiſſe, &* Demoſthenē *principē omnium* Græciæ *Oratorum dediſſe operā* Platoni. Nā M. Tullius *nō tantum ſe debere ſcholis rhetorum, quantū* Academiæ *ſpatijs, frequenter ipſe teſtatus eſt.* Neq; *ſe tanta in eo unquā fudiſſet hubertas, ſi ingeniū ſuum cōcepto fori nō ipſius rerum naturæ finibus terminaſſet.* Verū *ex hoc alia mihi quæſtio exoritur, quæ ſecta cōferre plurimū eloquentiæ poßit, quanquā ea nō inter multas poteſt eſſe cōtentio.* Nā Epicurus *in primis nos à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnē diſciplinā nauigatiōe quamuelociſsimè iubet.* Neq; *uerò* Ariſtippus *ſummū in uoluptate corporis bonū ponens, ad hūc nos laborē adhortetur.* † Pyr-

patronus *rho quidem quas habere in hoc opere partes poteſt, cui iudices eſſe apud*

Ald. Pyrrhon *quos uerba faciat, et reū pro quo loquatur, & ſenatū in quo ſit dicenda ſententia, nō liquebit?* Academiā *quoq; quidā utilißimam credūt, quod mos in utrāq; partē diſſerendi ad exercitationē forenſiū cauſarum proximè accedat.* Adijciunt *loco probationis, quòd ea præſtantißimos in eloquentia uiros ediderit.* Peripatetici *ſtudio quoq; ſe quodā oratorio iactant.* Nam *theſes dicere exercitationis gratia, ferè ab his eſt inſtitutū.* Stoici *ſicut copiā nitoremq; eloquentiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedāt neceſſe eſt, ita nullos aut probare acrius, aut cōcludere ſubtilius contendūt.* Sed *hæc inter ipſos qui uel ſacramento rogati, uel etiā ſuperſtitione cōſtricti, nefas ducūt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere.* Oratori *uerò nihil eſt neceſſe in cuiuſquā iurare leges.* Maius *enim eſt opus, atq; præſtantius ad quod ipſe tendit, & cuius eſt uelut candidatus, ſiquidē eſt futurus tū uitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus.* Quare *in exemplum bene dicendi facundißimum*

quenq;

quemq; proponet ſibi ad imitandum, moribus uero formandis †quàm honeſtiſsima præcepta, rectiſsimamq; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſq; ac natura pulcherrimis. Nam quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſeq; dicendum magis abundans, quam de uirtute, de Rep. de prouidentia, de origine animorum, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq; oratio inſurgant, quæ uerè bona, quæ mitigēt metus, coërceant cupiditates, eximāt nos opinionibus uulgi, animūq; cœleſtem. Neq; ea ſolū quæ talibus diſcipli nis continentur, ſed magis etiā quæ ſunt tradita antiquitus, dicta ac facta præclare & noſſe & animo ſemper agitare conueniet. Quo profectò nuſquā plura maioraq;, quàm in noſtræ ciuitatis monimentis reperientur. An fortitudinem, fidem, iuſtitiā, continentiam, frugalitatem, cōtemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quam Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles? Quantū enim Græci præceptis ualēt, tantū Romani (quod eſt maius) exemplis, tantum quod non cognatis id è rebus admoneri, qui non modò proximum tempus, lucemq; præſentem intueri ſatis credat, ſed omnem poſteritatis memoriam, ſpatium uitæ honeſtæ, & curriculū laudis exiſtimet. Hinc mihi illæ iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptā libertatem in cauſis, atq; conſilijs præſtet. Neq; erit perfectus Orator, niſi qui honeſtè dicere & ſciet & audebit.

Neceſſariam Iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiam. Cap. III.

IVris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſcētia eſt et morū ac religionū eius Reip. quā capeſſet. Nam qualis eſſe ſuaſor in cōſilijs publicis priuatis ue poterit, tot rerū quibus præcipuè ciuitas continetur ignarus? Quo autē modò patronum ſe cauſarum non falſò dixerit, qui quod eſt in cauſis potentiſsimum, ſit ab altero petiturus, penè non diſsimilis his qui poëtarū ſcripta pronunciant? Nam quodammodo mandata perferet, & ea quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet, & ipſe litigantium auxilia- tor egebit auxilio. Quod †ut fieri nonnunquam minore incommodo poßit cū domi præcepta & compoſita, & ſicut cætera quæ in cauſa ſunt, in diſcedo cognita ad iudicem perferet, quid fiet in his quæſtionibus quæ ſubitò autem

 inter

ſimus, tū iuris fuit idē peritiſſimus. Et Scæuolæ Seruioq; Sulpitio conceſſa eſt etiam facundiæ uirtus. Et M.T non modò inter agendū nunquā eſt deſtitutus ſciētia iuris, ſed etiā cōponere aliqua de eo cœperat, ut appareat poſſe Oratorē non diſcēdo tantū iuri uacare, ſed etiā docēdo. Verū ea quæ de morib. excolendis ſtudioq; iuris præcipimus, ne quis eo credat reprehendēda, q multos cognouimus, qui tædio laboris quē ferre tēdentibus ad eloquentiam neceſſe eſt, cōfugerint ad hæc diuerticula deſidiæ, quorū alij ſe ad albū ac rubricas trāſtulerūt, & formularij, uel, ut Cic. ait, leguli quidē eſſe maluerūt, tanquā utiliora eligentes ea quorū ſolā facilitatē ſequebātur, alij pigritiæ arrogātioris, qui ſubitò fronte cōficta immiſſaq; barba, uelut deſpexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis Philoſophorum, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarēt autoritatē contēptu cæterorū. Philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquētia nō poteſt.

Cicero in iure maxime peritus

agentes

Neceſſariam Oratori cognitionem Hiſtoriarum. Cap. IIII.

IN primis uerò abundare debet Orator exemplorum copia, cum ueterum tum etiam nouorum, adeò ut non ea modò quàm conſcripta ſunt hiſtorijs, aut ſermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur, debeat noſſe, uerum ne ea quidem quæ ſunt à clarioribus poetis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut teſtimoniorum, aut etiam iudicatorū obtinēt locum. Sed hæc quoq; aut uetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorū loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima, unde etiam ſenibus autoritas maior eſt, quod plura noſſe & uidiſſe creduntur, quod Homerus frequentiſſimè teſtatur. Sed nō eſt expectanda ultima ætas, cum ſtudia præſtent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis ſeculis uixiſſe uideamur.

Quæ ſint Oratoris inſtrumenta Cap. V.

HAec ſunt quæ me redditurū promiſeram inſtrumenta, non artis, ut quidam putauerunt ſed ipſius Oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum ſcientia debet eſſe ſuccinctus, accedente uerborum figurarūq; facili copia, et inuētionis ratione, et diſponēdi uſu et memoriæ firmitate, et

actionis gratia. Sed plurimum ex his ualet animi præſtantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas ultra debitã reuerentiam tardet. Nam ut abominanda ſunt contraria his uitia confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogãtiæ, ita citra conſtantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudium, nihil profectus ipſe profuerit, ut fides arma tumidis & imbellibus. Inuitus me hercule dico quoniam et aliter accipi poteſt (ipſam uerecundiam, uitium quidem, ſed amabile, & quæ uirtutes facillimè generet, eſſe interim aduerſam, multisq; in cauſa fuiſſe, ut bona ingenij ſtudijq; in lucem non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Sciat autem ſi quis hæc forte minus adhuc peritus diſtinguendi uim cuiusq; uerbi leget, non probitatem à me reprehendi, ſed uerecundiam, quæ eſt timor quidam reducens animum ab his quæ facienda ſunt. Inde confuſio, & cœpti pœnitentia, & ſubitum ſilentium. Quis porrò dubitet uitijs aſſcribere affectum, propter quem facere honeſtè pudet? Neq; ego rurſus nolo eum qui ſit dicturus & ſollicitum ſurgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ ſi non accident, etiam ſimulanda erunt, ſed intellectus hic ſi operis, non metus, moueamurq;, non concidamus. Optima eſt autem emendatio, uerecundiæ fiducia, & quamlibet imbecilla frons magna conſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſuprà dixi, quæ tamen & cura iuuantur, inſtrumenta, uox, latus, decor, quæ quidem tantum ualent, ut frequenter famã ingenij faciãt. Habuit Oratores ætas noſtra copioſiores, ſed cum diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorum: frontis autoritas geſtus præſtantia, uox quidem non ut Cicero deſyderat, penè tragœdiorum. ſed ſuper omnes, quos ego quidem audierim tragœdos. Certè cum in baſilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris eſt, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum eſt, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat ab his quibus quis dicit, audiri. Talis eſſe debet Orator, & hæc ſcire.

Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus Cap. VI.

AGendi autem initium ſine dubio ſecundum uires cuiuſq; ſumendũ eſt, neq; ego annos definiam, cum Demoſthenem puerum admodũ actiones† pupillares habuiſſe manifeſtum ſit: Caluus, Cæſar, Pollio, multũ Ald. Maius, adde *ante quæſtoriam omnes ætatem grauiſſima iudicia ſuſceperint. Prætextatos egiſſe† eoſdem ſit traditum. Cæſar Auguſtus duodecim natus annos auiam pro roſtris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neque præproperè diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt illud adhuc acerbum proferatur. Nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod eſt ubiq; pernicioſiſſimum) præuenit uires fiducia. Nec rurſus differendum eſt tyrocinium in ſenectutem. Nã quotidie metus creſcit, maiusq́; fit ſemper quod auſuri ſumus: & dum deliberamus quando incipiendum ſit, incipere iam ſerum eſt. Quare fructũ ſtudiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & uenia, & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet, & ſi quid deſit operi ſupplet ætas: & ſi qua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sex. Roſcio locus: Quid enim tam commune quàm ſpiritus uiuis terra mortuis, mare fluctuantibus, † littus eiectis? Quæ cum ſex & uiginti natus annos, ſummis audientium clamoribus dixerit, deferbuiſſe tempore, & annis liquata iam ſenior idem fatetur. Et hercule quantumlibet ſecreta ſtudia contulerint, eſt tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia ueri† diſcriminis facies, plusq́; ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina ualeat. Ideoq́; nonnulli ſenes in ſchola facti ſtupent nouitate cum in iudicia uenerunt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſiderãt. At illic & iudex tacet, & aduerſarius obſtrepit, et nihil temerè dictum perit, & ſi quid tibi ipſe ſumas, probandum eſt, & laboratã congeſtamq́; dierum ac noctium ſtudio actionem aqua deficit, & omiſſo magna ſemper flãdi tumore, in quibuſdam cauſis loquẽdum, quod illi diſerti minimè ſciũt. Itaq; nonnullos reperias, qui ſibi eloquentiores uideantur, quàm ut cauſas agant. Cæterum illum quem iuuenem teneriſq́; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere quam maximè facili ac fauorabili cauſa ue-*

lim, ferarum uti catuli molliore præda ſaginantur, & non utiq; ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, ſed iam ſcientem quid ſit pugna, & in quam rem ſtudendum ſit, refici atq; renouari. Sic & tyrocinij metum dum facilius eſt audere, tranſierit, nec audẽdi facilitatem, uſq; ad contemptum operis adduxerit. Vſus eſt et hac ratione M. Tullius & cum iam clarum meruiſſet inter patronos qui tum erant nomẽ, in Aſiam nauigauit, ſeq; & alijs ſine dubio eloquentiæ ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipuè tamen Apollonio Moloni, quem quoq; audierant Rhodi rurſus reformandum, ac uelut recoquẽdum dedit. Tum dignum operæpretium uenit, cum inter ſe congruunt præcepta & experimenta.

Quæ in ſuſcipiendis cauſis Oratori obſeruanda. Cap. VIII.

C*Vm ſatis in omne certamen uirium fecerit, prima ei cura in ſuſcipiendis cauſis erit. In quibus defendere quidẽ reos profectò quàm facere uir bonus mallet, non tamen ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neq; publico neq; priuato duci poſſit officio, ut aliquem ad reddendã rationem uitæ uocet. Nam & leges ipſæ nihil ualent, niſi autoris idonea uoce munitæ: & ſi pœnas ſcelerum expetere fas non eſt, propè eſt ut ſcelera ipſa permiſſa ſint, & licentiam malis dari certè contra bonos eſt. Quare neq; ſociorum querelas, nec amici uel propinqui necem, nec erupturas in Rempublicam conſpirationes inultas patietur Orator, non pœnæ nocentiũ cupidus, ſed emendandi uitia, corrigendiq́; mores. Nam qui ratione tra duci ad meliora non poſſunt, ſolo metu continentur. Itaq; ut accuſatoriam uitam uiuere, & ad deferẽdos reos præmio duci, proximum latrocinio eſt, ita peſtem inteſtinam propulſare, cum pro pugnatoribus patriæ comparãdum. Ideo principes in Republica uiri non detractauerunt hanc officij partem, creditiq́; ſunt etiam clari iuuenes obſidem Reipublicæ dare malorum ciuium accuſationem, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mentis uidebantur. Idq́; cum ab Hortenſio, Lucullo, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, plurimis alijs, tum utroq; Catone factum eſt, quorum alter appellatus eſt ſapiẽs, alter niſi creditur fuiſſe uix ſcio cui reliquerit huius nominis locum. Nanq; defendet omnis Orator, idemq́; portũ*

illum eloquentiæ ſuæ ſalutarem, non etiam piratis pate faciet, duceturq; in aduocationem maximè cauſa. Quoniam tamen omnes qui non improbè litigabunt, quorum certè pars eſt, ſuſtinere non poteſt unus, aliquid etiam cō mendantium perſonis dabit, & ipſorum qui iudicio decernent, aut optimi cuiuſq; uoluntate moueatur: nanq; hos & amiciſſimos habebit uir bonus. Submouendum uerò eſt utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam ſuam, uel illud etiam iactantius, minores utiq; cō tra dignitatem attollendi. Non enim fortuna cauſas uel iuſtas, uel improbas facit. Neq; uerò pudor obſtat, quo minus ſuſceptam, cum melior uideretur litem, cognita inter diſceptādū iniquitate dimittat, cum prius litigatori dixerit uerum. Nam & in hoc maximum ſi æqui iudices ſumus, beneficium eſt, ut non fallamus uana ſpe litigantem neq; enim dignus opera patroni, qui non utitur conſilio. Et certè non conuenit ei quem Oratorem eſſe uolumus iniuſta tueri ſcientem. Nam ſi ex illis quas ſupra diximus cauſis falſum tuebitur, erit tamen honeſtum quod ipſe faciet. Gratis'ne ei ſemper agendum ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte dijudicare imprudentium eſt. Nam quis ignorat, quin id longè ſit honeſtiſſimum, ac liberalibus diſciplinis, † & illo quem exigimus animo digniſſimum, non uendere operā, nec eleuare tanti beneficij auctoritatē? Cum pleraq; hoc ipſo poſſint uideri uilia quod pretium habent, Græcis hoc ut aiunt ſatis clarum eſt, nec quiſquam qui ſufficientia ſibi (modica autem hæc ſunt) poſſidebit, hunc quæſtum ſine crimine ſordium fecerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſſarios exiget, ſecundum omnes ſapientium leges patietur ſibi gratiam referri, cum & Socrati collatum ſit ad uictum, & Zenon, Cleantes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iuſtior acquirendi ratio, quàm ex honeſtiſſimo labore, & ab his de quibus optimè meruerint, quiq; ſi nihil inuicem præſtēt indigni fuerint defenſione. Quod quidem non iuſtum modo, ſed neceſſarium etiam eſt, cum hæc ipſa opera tē pus'ue omne alienis negocijs datum, facultatem aliter acquirendi recidāt. Sed tum quoq; tenendus eſt modus ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quā tum & quouſq;. Paciſcendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit, cum præſertim bonos homines bonasq; cauſas tuenti nō

quem in loquendo exigimus

pleriq; cum acceperunt, immutare nefas habent, et uelut themata in ſcholis poſita cuſtodiunt. Deinde reprehenduntur, & cauſam quam diſcere ex ſuis litigatoribus noluerunt, ab aduerſarijs diſcunt. Liberum igitur demus ante omnia his, quorum negotium erit, tempus ac locum, exhortemurq; ultrò, ut omnia quamlibet uerboſè, & unde uolent † repetita ex tempore exponant. Non enim tam obeſt audire ſuperuacua, quàm ignorare neceſſaria. Frequenter autem & uulnus, et remedium in his Orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur. Nec tanta ſit acturo memoriæ fiducia, ut ſubſcribere audita pigeat. Nec ſemel audiſſe ſit ſatis, cogendus eadem iterum dicere, ac ſæpius litigator, non ſolum quia effugere aliqua prima expoſitione potuerunt, præſertim hominem, quod ſæpe eueuit, imperitum, ſed etiam ut ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant cauſam, ſed agant, non ut cum patrono, ſed ut cum Iudice loquuntur. Quapropter nunquam ſatis credendum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis non apparentia modò uitia curanda ſunt, ſed etiam inuenienda quæ latent, ſæpe ea ipſis qui ſanandi ſunt occulentibus, ita aduocatus plura quàm oſtenduntur † aſpiciat. Nam cum ſatis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonam tranſeundum eſt, agendusq; aduerſarius, proponendum quicquid omnino excogitari contrà poteſt, quicquid recipit in eiuſmodi diſceptatione natura. Interrogandus quam infeſtiſſimè, ac premendus. Nam dum omnia quærimus aliquando ad uerum, ubi minimè expectauimus, peruenimus. In ſumma, optimus eſt in diſcendo patronus, incredulus. Promittit enim litigator omnia teſtem, populum, paratiſſimas conſignationes, ipſum denique aduerſarium quædam non negaturum. Ideoq; opus eſt intueri omne litis inſtrumentum, quod uidere non eſt ſatis, perlegendũ erit. Nam frequentiſſimè aut non ſunt omnino quæ promittebantur, aut nimia ſunt, aut minus cõtinent, aut cũ alio aliquo nocituro permixta ſunt, & fidem hoc ipſo detractura, quod non habent modũ. Deniq; linum ruptum, aut turbata cera, aut ſine agnitione ſigna frequenter inuenies, quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient, pluſq; nocebũt deſtituta, quam non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patronus eruet, modo per omnes quos

Ss tradidimus

repetito tempore

accipiat

tradidimus argumentorum locos eat, quos ut circumſpectare in agendo, & attentare ſingulos minimè conuenit, propter quas diximus cauſas, ita in diſcendo rimari neceſſarium eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca inſtituta, inſtrumenta, cæteráq; ex quibus non tantum illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poßit, ſed qui metuendi teſtes quomodo ſint refellendi. Nam plurimum refert inuidia reus, an odio, an contemptu laboret, quorum ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic cauſam perſcrutatus, propoſitis ante oculos omnibus quæ proſint noceant'ue, tertiam deinde perſonam induat iudicis, fingatq; apud ſe agi cauſam, & quod ipſum mouiſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentißimum apud quemcunq; agetur exiſtimet, & ſic cum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ ſeruanda in agendis cauſis Oratori ſint. Cap. IX.

QVæ ſint in agendo ſeruanda, toto ferè opere executi ſumus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicendi arte, quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia, nec (quod pleriſq; accidit) ab utilitate eum cauſæ præſentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella non ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt, ſed adeundi plerunq; aſperi colles, expugnandæ ciuitates, quamlibet præciſis† poſitæ montibus, aut operum mole difficiles: ita Oratio gaudebit quidem occaſione† latius decurrendi, & æquo congreſſa campo, totas uires populariter explicabit: at ſi iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, nō obequitabit, nec illis uibrantibus concitatiſq; ſententijs uelut mißilibus utetur, ſed operibus, & cuniculis, & inſidijs, et occultis artibus rē geret. Quæ omnia non dū fiunt laudantur, ſed cum facta ſunt, unde etiā minus cupidus opinionis, plus fructus uenit. Nā cum illa dicendi uitioſa iactatio inter plauſores ſuos detonuit, reſurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo ſint moti dißimulant, & doctis creditur, nec eſt orationis uera laus, niſi cū finita eſt. Veteribus quidem etiam dißimulare eloquentiam fuit moris, idq; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei minuſq; ſuſpectæ aduocatorum inſidiæ forent. Sed illa dißimulari quæ tum erat potuit: nondū enim tantum

impoſitæ rupibus

Varius

tantum

tantum dicendi lumen acceſſerat, ut etiam per obſtantia erumperet. Quare artes quidem, & conſilia lateant, et quicquid ſi deprehenditur perit. Hactenus eloquentia ſecretum habet. Verborum quidem delectus, grauitas ſententiarum, figurarum elegantia, aut non ſunt, aut apparent, ſed uel propter hoc ipſum oſtentanda non ſunt, quod apparent: aut ſi unum è duobus eligendum, cauſa laudetur potius quàm patronus. Finem tamen hunc præſtabit Orator, ut uideatur optimam cauſam optime egiſſe. Illud certum erit, neminem peius agere, quam qui diſplicente cauſa placet, neceſſe eſt enim extra cauſam ſit quod placet. Nec illo faſtidio laborabit Orator, nō agendi cauſas minores, tanquam infra eum ſint, aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia. Nam & ſuſcipiendi ratio iuſtiſsima eſt, officium, & optandum etiam ut amici quamminimas lites habeant, et abunde dixit bene, † quiſquis rei ſatisfecit. At quidam etiam ſi fortè ſuſceperint negotia paulò ad dicendum tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circumliniunt, ac ſi defecerint alia, conuicijs implent uacua cauſarum, ſi contingit, ueris: ſi minus, fictis, modo ſit materia † ingenij, mereaturq́; clamorem dum dicitur. Quod ego adeò longè puto ab Oratore perfecto, ut eum ne uera quidem obiecturum, niſi id cauſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquentia, cenſuram maledicendi ſubire, quod facientibus etiam malè audiendi præſumenda patientia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequenter qui egerunt, & certè patroni petulantiam litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo uitio animi, quo maledicus à malefico non diſtat, niſi occaſione. Turpis uoluptas & inhumana, et nulli audientium bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quam defenſionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorum facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulans eſſe ad alterius arbitriū? Atqui etiam in aduocatos partis aduerſæ libenter nonnulli † inuehuntur, quod niſi fortè meruerint, & inhumanum eſt, reſpectu cōmunium officiorum, & cum ipſi qui dicit inutile (nam idē iteris reſponſuris datur) tum cauſæ contrariū, quia planè aduerſarij fiunt et inimici, et quantulumcunq; his uitiū eſt, cōtumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimū Oratori, & autoritatis, et fidei affert modeſtia, ſi à uiro bono in rabulā latratoremq́; conuertitur, cōpoſitus non ad animū Iudicis, ſed ad ſtomachū litigatoris. Fre-

qui

ingenio

uindicantur

Ss 2 quenter

quenter etiam ſpecies libertatis deducere ad temeritatē ſolet, non cauſis mo-dò, ſed ipſis quoq; qui dixerūt periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, ne quod ſibi uerbū in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio, qui tantundem poßunt nocere. Nam quæ fortia dum dicūtur uidebantur, ſtulta cum leſerunt uocantur. Nunc quia uariū ferè propoſitū agentium fuit, et quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credā fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendū curæ ſemper quantum plurimum poterit, neq; enim ſolum negligentis, ſed & mali, & in ſuſcepta cauſa perfidi ac proditoris eſt peius agere quàm poſ-ſit. Ideoq; ne ſuſcipiendæ quidem ſunt cauſæ plures, quam quibus ſuffectu-rum ſe ſciat. Dicet ſcripta quàm res patietur plurima, & ut Demoſthenes ait, ſi cōtinget † ſculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis Iudicijs poſt interiectos dies dantur permiſerint. Aut cū protinus reſpondendum eſt, omnia parari non poſſunt, † adeò ut paulò minus promptis etiam † noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diuerſo quam opinati fuerunt, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & † tota actione reſpiciunt, requiruntq; num aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inſeri poßit, quod ſi fiat, nō cohæret, nec cōmiſſuris modò, ut in opere malè iuncto hiantibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur, ita nec liber eſt impetus, nec cura cō-texta, & utrūq; alteri obſtet. Illa enim quæ ſcripta ſunt, retinent animum, non ſequuntur. Itaq; in his actionibus, omni (ut agricolæ dicunt) pede ſtandum eſt. Nam cum in propoſitione ac refutatione cauſa cōſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poßunt, quæ etiā reſponſurū aduerſarium certū eſt (eſt enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre poſſumus, ut cauſam bene nouerimus, alterum ibi † ſummere, ut dicentem aduerſarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes cauſas componere, idq; eſt tutius ſtylo, quo facilius & omittitur, & transfertur. Sed ſiue in reſpondendo fuerit ſubitò dicendum, ſiue quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppreſſum ſe, ac deprehenſum credet Orator, cui diſciplina & ſtudium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quem que armatum ſemper ac uelut in procinctu ſtantem non magis unquam in cauſis Oratio, quàm in rebus quotidia-nis

In hoc Oratorem quid Theologum.

Ald. ſcalpta

ideo

narret nota

ſummopere

nis ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſi unquam propter hoc oneri ſubtrahet, modò ſit cauſæ diſcendæ tempus. nam cætera ſemper ſciet.

De genere dicendi. Cap. x.

SVpereſt ut dicam de genere orationis. Hic erat propoſitus à nobis in diuiſione prima locus tertius: nam ita promiſeram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum ſit autem Rhetoris atque Oratoris opus Oratio, pluresq; eius formæ, ſicut oſtendam, in omnibus his & ars eſt, & artifex, plurimum tamen inuicem differunt, nec ſolum ſpecie, ut ſignum ſigno, & tabula tabulæ, & actione actio, ſed genere ipſo, ut à Græcis Tuſcanicæ ſtatuæ, & Aſianus eloquens Attico. Suos autem hæc operum genera quæ dico, ut autores, ſic etiam amatores habent, atque ideo nondum eſt perfectus Orator, ac neſcio an ars ulla, non ſolum quia aliud in alio magis eminet, ſed quod non unà omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum uel locorum, partim iudicio cuiuſque ac propoſito. Primi quorum quidem opera non uetuſtatis modò gratia uiſenda ſunt, clari pictores fuiſſe dicuntur Polygnotus atque Aglaophon, quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet, ut illa propè, rudia ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis, qui poſt eos extiterunt, autoribus præferant proprio quodam intelligendi, ut mea opinio fert, ambitu. Poſt † Zeuſis atque Parrhaſius, non multum ætate diſtantes. Circa Peloponneſia ambo tempora: nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontem inuenitur, plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumq; inueniſſe rationem, ſecundus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. Nam Zeuſis plus membris corporis dedit, id amplius atque auguſtius ratus, atque ut exiſtimant, Homerum ſecutus, cui ualidiſſima quæq; forma etiam in fœminis placet. Ille uerò ita circumſcripſit omni, ut eum legumlatorem uocent, quia deorum atque heroum effigies, quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquam ita neceſſe ſit ſequuntur: floruit autem circa Philippum, & uſque ad ſucceſſores Alexandri, pictura præcipuè, ſed ex diuerſis uirtutibus: nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis uiſionibus quas φαντασίας uocant) Theon Samius, ingenio & gratia, quam ipſe in ſe maximè iactat, Zeuxis

Appelles eſt præſtantiſsimus. Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis ſtudijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq́; idem artifex fuit. Similis in ſtatuis differentia: nam & duriora, & Tuſcanicis pro-
Calo *xima † Calon atque Egeſias. iam minus frigida calamis, molliora adhuc ſupradictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto ſupra cæteros, cui quanquam à pleriſque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit ſupra uerum, ita non expleuiſſe Deorum autoritatem uidetur, quin ætatem quoque grauiorem dicitur refugiſſe, nihil auſus ultra leues genas. At quæ Po-*
Ald. creditur *lycleto defuerunt, Phidiæ atque Alcameni dantur. Phidias tam Dijs quàm hominibus efficiendis melior artifex † traditur. In ebore uerò longè citra æmulum, uel ſi nihil niſi Mineruam Athenis, aut Olympium in Elide Iouem feciſſet, cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeò maieſtas operis Deum æquauit. Ad ueritatem Lyſippum & Praxitelem acceſsiſſe optimè affirmant. Nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amantior. In oratione uerò ſi ſpecies intueri uelis, totidem penè reperies ingeniorum quot corporum formas, ſed fuerunt quædam genere dicendi conditione temporum horridiora, alioquin magnam iam uim ingenij præſeferentia. Hinc ſunt Lælij, Africani, Catones, Gracchiq́;, quos tu licet Polygnotos uel Calonas appelles. Mediam illam formam teneant L. Craſſus, Q. Hortenſius. Tum deinde effloreſcat non multum inter ſe diſtantium tempore Oratorum ingens prouentus, hinc uim Cæſaris, indolem Cælij, ſubtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caſſij, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatem Calui reperimus. In his etiam quos ipſi uidimus, copiam Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Criſpi, ſonum Trachali, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium ſpecies præſtantem, ſed in omnibus quæ in quoquo laudantur, eminentiſsimum, quem tamen & ſuorum homines temporum inceſſere audebant, ut tumidiorem. Et Aſianum, & redundantem, & in repetitionibus nimiũ, & in ſalibus aliquando frigidum, in compoſitione fractum, exultantem, ac penè, quod procul abſit, uiro molliorem. Poſtea uerò quàm triumui-*

rali

rali proſcriptione conſumptus eſt, paſſim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, qui adulatores etiam præſentis potentiæ, non reſponſurum inuaſerunt. Ille tamen qui ieiunus à quibuſdam atque aridus habetur, non aliter ab ipſis inimicis malè audire, quam nimijs floribus & ingenij affluentia potuit, falſum utrunque ſed tamen illa mentiendi propior occaſio. Præcipuè uerò preſſerunt eum qui uideri Atticorum imitatores cupiebat. Hæc manus quaſi quibuſdam ſacris initiata ut alienigenam, & uirum ſuperſtitioſum, deuinctumq; illis legibus inſequebantur. Vnde nunc quoq; aridi, & exucti, & exangues. Hi ſunt enim qui ſuæ imbecilitati ſanitatis appellationem, quæ eſt maximè contraria, obtendant: qui quia clariorem nim eloquentiæ uelut ſolem ferre non poſſunt, umbra magni nominis deliteſcunt, quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipſe reſpondit, tutior mihi de hoc diſſerendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuiſio inter Atticos atque Aſianos fuit, cum hi preſſi & integri, contrà inflati illi & inanes haberentur, in his nihil ſuperflueret, illis iudicium maximè ac modus deeſſet. Quod quidam, quorum & † Santra eſt, hoc putant accidiſſe, Ergo quod paulatim ſermone Græco in proximas Aſiæ ciuitates influente: nondum ſatis periti loquendi facundiam concupierint, ideoq; ea quæ propriè ſignari poterant, circuitu cœperint enunciare, deinde in eo perſeuerauerint. Mihi autem orationis differentiam feciſſe, & dicentium & audientium naturæ uidentur, quod Attici limati quidem & emuncti, nihil inane aut redundans ferebant. Aſiana gens tumidior alioqui & iactantior, uaniore etiam dicendi gloria inflata eſt. Tertium mox qui hæc diuidebant, adiecerunt genus Rhodium, quod uelut medium eſſe, atque ex utroq; mixtum uolunt. Neq; enim Atticè preſſi, neq; Aſianæ ſunt abundantes: ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid autoris. Aeſchines enim qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò ſtudia Athenarum, quæ uelut ſata quædam cœlo terraq; degenerant, ſaporem illum Atticum peregrino miſcuerunt. Lenti ergo quidem ac remiſſi, non ſine pondere tamen, neq; frontibus puris, neq; torrentibus turbidis ſed † lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur du- fontibus bitauerit longe eſſe optimum genus Atticorũ, in quo ut eſt aliquid inter ipſos cõmune, id eſt iudicium acre terſumq;, ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multũ uidentur, qui ſolos eſſe Atticos credũt tenues,

& lucidos, & ſignificantes, ſed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac ſemper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? ſic Lyſias, *hunc enim amplectuntur amatores iſtius nominis modum.* Non igi- *tur iam uſq; ad* Coccum, *&* Antocidem *remittemur.* Interrogare *tamen ue-lim an* Iſocrates *Atticè dixerit, nihil enim tam eſt Lyſiæ diuerſum negabũt? At eius ſchola principes* Oratorum *dedit.* Quæratur *ſimilius aliquid,* Hy- *perides* Atticus? *certè. At plus indulſit uoluptati.* Tranſeo *plurimos,* Lycur *gum,* Ariſtogitona, *& his priores* Iſæum, Antiphontẽ, *quos ut homines in- ter ſe genere ſimiles, differentes dixeris ſpecie.* Quid *ille cuius modò feci- mus mentionem* Aeſchines? *non'ne his latior, & audentior, & excelſior?* Quid *deniq;* Demoſthenes? Non'ne *cunctos illos tenues & circumſpectos ſublimitate, ui, impetu, cultu, cõpoſitione ſuperauit? non inſurgit locis? non figuris gaudet? non translationibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iuſiurandum per cæſos* Marathone *ac* Salamine *propugna tores* Reipublicæ *ſatis manifeſto docet præceptorem eius* Platonem *fuiſſe?* Quem *ipſum, num* Aſianũ *appellabimus, plerũq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus cõparandum?* Quid Periclea? *ſimilem'ne credimus* Lyſiacæ *gracili tati, quem fulminibus, & cœleſti fragori comparant comici, dum illi con-*
cur *uitiantur?* Quid *eſt igitur, † quod in his demum qui tenui uenula per cal*
Ald. redolere *culos fluunt* Atticum *ſaporem putent? ibi demum thymũ † reddere dicant?* Quos *ego exiſtimo, ſi quod in his finibus uberius inuenerint ſolum fertilio rem ue ſegetem negaturos* Atticam *eſſe, quod plus quam acceperit ſeminis reddat:* Quia *hanc eius terræ fidem* Menander *eludit.* Itaq; *nunc ſi quis ad eas* Demoſthenes *uirtutes, quas ille ſummus* Orator *habuit, tamen quæ de- fuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis uidentur, adiecerit, ut affe- ctus concitatius moueat, audiam dicentem, non fecit hoc* Demoſthenes: *et ſi quid exierit numeris aptius, fortaßè non poßit, ſed tamen ſi quid exierit, non erit* Atticum? Melius *de hoc nomine ſentiant, credantq;* Atticè *dicere, eſſe optimè dicere. Atq; in hac tamen opinione perſeuerantes* Græcos *ma- gis tulerim,* Latina *mihi facundia, ut inuentione, diſpoſitione, conſilio, cæte ris'que huius generis artibus ſimilis* Græcæ, *ac prorſus diſcipula eius uide tur, ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locum.* Nanque
Ald. durior *ipſis eſt ſtatim ſonus † dulcior, quando & iucundißimas ex* Græcis *li- teras*

teras non habemus, uocalem alteram, alteram conſonantem, quibus nullæ apud eos dulcius ſpirant, quas mutuari ſolemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod cum contingit, neſcio quomodo hilarius protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyriſq́; quæ noſtris literis ſcribantur, ſurdũ quiddam, & barbarum efficient ſonum & uelut in locum earum ſuccedũt dunt triſtes & horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa quæ ſexta eſt noſtrarum penè non humana uoce, uel omnino non uoce potius inter diſcrimina dentium efflanda eſt, quæ etiam cum uocalem proximam accipit quaſſa quodammodo, utique quoties aliquam conſonantem † frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ qua ſeruum ceruumq́; dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, uis tamen nos ipſa perſequitur. Duras & illa ſyllabas facit, quæ ad coniungendas demum ſubiectas ſibi uocales eſt utilis, aliâs ſuperuacua, ut equos ac equum ſcribimus, cum ipſæ etiã uocales duæ efficiant ſonum, qualis apud Græcos nullus eſt, ideoq́; ſcribi illorum literis non poteſt. Quid? quod pleraque nos illa quaſi mugiente litera †elidimus m, qua nullũ Græce uerbum cadit? At illi ν. iucũdam, et in fine præcipue quaſi tinnientem illius loco ponunt, quæ eſt apud nos rariſſima in clauſulis. Quid? quod ſyllabæ noſtræ in b litteram, & d innitũtur? adeò aſpere, ut pleriq; non antiquiſſimorum quidem, ſed tamen ueterum noſtrorum tentauerint, non ſolum aduerſa pro aduerſis dicendo, ſed & in propoſitione b literæ abſonam & ipſam ſ ſubijciendo. Sed accentus quoq; cũ rigore quodã tũ ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circũducitur, ſed in grauẽ, uel duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo Græcus Latino iucundior, ut noſtri Poëtæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorum id nominibus exornẽt. His illa potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit trãsferre aut circumire, etiã in his quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſimè reuoluit, at illis non uerborũ modò, ſed quarum etiã inter ſe differentium copia eſt. Quare qui à Latinis exiget illam gratiam ſermonis Attici, det mihi in eloquendo eandem iucunditatem & parem copiã. Quod ſi negatum eſt ſentẽtias aptabimus his uocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatẽ, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certè uerbis miſcebimus, ne uirtus utraq; pereat ipſa cõfuſione. Nã quo

Frangit, ut in hoc ipſo frangit multa fit horridior

Ald. cludimus in qua

ſermo uulgaris, aliam uiri periti ac eloquentis oratio, cui ſi res indicare mo dò ſatis eſſet, nihil ultra uerborum proprietatem elaboraret, ſed cum debe at delectare, mouere, in plurimas animum audiētis ſpecies impellere, utetur his quoq; adiutorijs, quæ ab eadem ſunt nobis conceſſa natura. Nam & lacertos exercitatione conſtringere, & augere uires & colorem trahere naturale eſt. Ideoq; in omnibus gentibus alius alio fācūdior habetur, & eloquēdo dulcis magis, quod ſi nō eueniret, omnes pares eſſēt et idē omnes decerct. At loquuntur & ſaluant perſonarū diſcrimē, ita quo quiſq; plus efficit dicēdo, hoc magis ſecūdum naturæ † eloquentiæ dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil eſſe temporib. atq; auribus, nitidius aliquid atq; affectatius poſtulantibus. Itaq; non ſolum ad priores Catonem Gracchosq;, ſed ne ad hos quidem Oratorem alligandum puto. Atque id feciſſe M. Tullium uideo, ut cum omnium utilitati, cum partem quandam delectationi daret, cum & ipſam ſe rem agere diceret (agebat autem maximè) litigatoris. Nam hoc ipſo proderat quod placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidem quod † addi poſſit inuenio, niſi ut ſenſus nos quidem dicamus plures. Neq; enim fieri poteſt ſalua tractatione cauſæ, & dicendi autoritate, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, nō inuicē offecerint. Sed me hactenus cedemē nemo inſequatur ultra, do tē pori, † ne craſſa toga ſit, nō ſerica, ne intonſum caput, nō in gradus atq; annulos † totum comptum, cum in eo qui ſe non ad luxuriam, ac libidinem referat eadem ſpecioſiora quoq; ſint, quæ honeſtiora. Cæterū hoc quod uulgò ſententias uocamus, ueteribus præcipueq; Græcis in uſu non fuit, apud Ciceronem enim inuenio dum rem contineant, & copia † non redundent, & ad uictoriam ſpectent, quis utile neget? Feriunt animum, et uno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærent, & † dictione perſuadent. Ac ſunt qui hæc excitatiora lumina etiam ſi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrētur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus, quod plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi putauerunt, ideoq; in agēdo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati manſuriſq; mox literis reliquiſſe, ut Periclem & Demadem. Rurſus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos nō fuiſſe, ut Iſocratē. Præterea in agendo plus impetus plerunq;, et petitas uel

Ald. eloquentiæ

agi

nigra toga ſiue ſectum

dum

delectatione

Cic in Bru.

paulò licentius uoluptates. Commouendos enim eſſe, docēdosq; animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, terſum ac limatum, & ad legem ac regulam compoſitum eſſe oportere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi ſubtiles, ut ſimiles, ac multi perſuaſerunt magiſtri παράδειγμα *dicendo* ἐνθύμημα *ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi unum atq; idem uidetur bene dicere, ac bene ſcribere, neq; aliud eſſe oratio ſcripta quàm monimentū actionis habitæ. Itaq; nullas non ut opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia: nam imperitis placere aliquando quæ uitioſa ſunt ſcio. Quo differrent igitur? ꝙ ſi mihi des conſilium iudicū ſapientum per quam multa recidam ex orationibus, non Ciceronis modò, ſed etiam eius, qui eſt ſtrictior multo Demoſthenis. Neque enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam prooemia ſuperuacua eſſe apud tales Ariſtoteles exiſtimet. Non enim trahentur his illis ſapientes, proprie & ſignificanter rem indicare probatione colligere ſatis eſt. Cū uerò iudex detur aut populus, aut ex populo laturiq; ſententiam indocti ſæpius, atq; interim ruſtici, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodeſſe credemus, adhibenda ſunt, eaq; etiā cum dicemus promenda, & cum ſcribimus ut doceamus quomodo dici oporteat: An Demoſthenem malle ſic egiſſe, ut ſcripſit, aut Ciceronem, aut eos præſtantiſſimos Oratores alia quàm ſcriptis cognoſcimus? Melius egerūt igitur an peius? Nam ſi peius, ſic potius oportuit dici ut ſcripſerunt: ſi melius, ſic oportuit ſcribi ut dixerunt. Quid ergo ſemper ſic aget Orator ut ſcribit? ſi licebit, ſemper: quod ſi impediant breuitate tempora à iudice data, multū ex eo quod potuit dici recidetur, editio habebit omnia. Quæ autem ſecundum naturam iudicantium dicta ſunt, non ita poſteris tradētur, ne uideantur propoſiti fuiſſe non temporis: nam id quoq; plurimum refert, quomodo iudex audire uelit, atq; ei uultus ſæpe ipſe rector eſt dicentis, ut Cicero præcepit. Ideoq; inſtandum his quæ placere intellexeris, reſiliendum ab his, quæ non recipientur. Sermo ipſe facile ut iudicem doceat, optandus. Nec id mirum ſit, cum etiam teſtium perſonis aliqua mutentur: prudenter enim, qui cum interrogaſſet ruſticum teſtem, an Amphiona noſſet: Negante eo detraxit aſpirationem, & breuiauitq; ſecundam eius nominis ſyllabam, & ille eum ſic optime norat. Huiuſmodi*

caſus

caſus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quam ſcribatur, cum dicere quo modo ſcribendum ſit, non licet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres partes & ipſa deſcendit, qua diſcerni poſſe etiam recte dicendi genera inter ſe uidentur Namq; unum ſubtile, quod ἰσχνὸν uocant: alterum grande atq; robuſtum, quod conſtituunt ἁδρὸν, tertium alij medium à duobus alij floridum, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio eſt, ut primũ docendi, ſecundum †mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, ſiue aliud interconciliandi præſtare uidetur officium. In docendo autẽ acumen†, in conciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Itaq; illi ſubtili præcipuè ratio narrandi probandiq; conſiſtet, ſed quod etiam detractis cæteris uirtutibus ſuo genere plenum. Medius hic modus & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egreßionibus amœnus, compoſitione aptus, ſententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam eſt, & uirentibus utrinq; ſyluis inumbratus. At ille qui ſaxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas ſibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitentem cõtra feret, cogetq; ire quà rapit. Hic Orator et defunctos excitabit, ut Appium Cæcum, apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquandoq; Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu alloquetur. Hic et amplificationibus extollet orationem, & †ui ſuperlationum quoq; eriget: Quæ Charybdis tã uorax & oceanus medius fidius ipſe. Nota ſunt enim iam ſtudioſis hæc lumina. Hic deos ipſos in congreßum prope ſuum ſermonemq; deducet: Vos enim Albani tumuli, atq; luci: Vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales. Hic iram, Hic miſericordiam inſpirabit. Hic dicet: Te uidit, & fleuit, & appellauit, et per omnes affectus tractatur. Hic itaq; illuc ſequitur, nec doceri deſiderabit. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſariò ſit eligendum unum, quis dubitet hunc præferre omnibus & ualidißimum alioqui, & maximis quibuſq; cauſis accommodatißimum? Nam & Homerus breuem quidem cum iucunditate & propriam (id enim eſt non errare uerbis) & carentem ſuperuacuis eloquentiã Menelao dedit, quæ ſunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluere ſermonem, qua certè delectatione nihil fingi maius poteſt. Sed ſummam aggreſſus, ut in Vlyſſe, facundiam, magnitudinem illi iũxit, cui orationem flumini niuibus hybernis aucto, & copia uer-

admonendi

Ald, interconciliando

Ald. in ſuperlationem

borum, atq; impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortalium contẽdet, hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc uim & celeritatem, in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes comparat, hæc eſt uera dicendi facultas. Sed neq; his tribus quaſi formis incluſa eloquentia eſt. Nam ut inter gracile, ualidumq́;, tertium aliquid conſtitutum eſt, ita horũ

inter ſe uallis †interualla ſunt. Atq; inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium eſt eorum. Nam & ſubtili plenius aliquid atq; ſubtilius, & uehementi remiſſius atq; uehementius inuenitur, ut illud lene aut aſcẽdit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſic propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ utiq; aliquo momento inter ſe differant, ſicut quatuor generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum interim plurimi medij eorum, uarietate regionum ac fluminum propriè deprehenduntur. Eademq́; Muſicis ratio eſt, qui cum in cithara quinq; conſtituerũt ſonos, plurima deinde uarietate complent ſpatia illa neruorum, atq; his quos interpoſuerunt, inſerũt alios, ut pauci illi tranſitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquẽtiæ facies. ſed ſtultiſſimum quærere ad quã recturus ſe ſit Orator, cum omnis ſpecies, quæ modo recta eſt, habeat uſum atque id ipſum † omne ſit oratoris, quod uulgò genus dicendi uocant. Vtetur enim ut res exiget omnibus, nec pro cauſa modò, ſed & pro partibus cauſæ. Nã ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac ſponſionibus & de certa re credita dicet, ſententiarum in ſenatu & concionum, & priuatorum conſiliorum ſeruabit diſcrimina, uitam ex differentia perſonarum, locorum, temporumq́; mutabit, ita in eadẽ oratione aliter conciliabit, non ex iiſdem partibus iram & miſericordiam petet, alias ad docendum, alias admouendum adhibebit artes. Non unus color procemij, narrationis, argumentorum, egreſſionis, perorationis ſeruabitur. Dicet idem grauiter, ſeuere, acriter, uehementer, concitate, copioſe, amarè, comiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane non ubique ſimul ſed ubicunq; par ſibi ſit fiat, tum id propter quod maximè repertus uſus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiendum quod intendit, potenter, tum laudem quoque nec doctorum modò, ſed etiam uulgi conſequetur. Falluntur enim plurimum, qui uitioſum & corruptum dicendi genus, quod aut uerborum licentia reſultat, aut puerilibus ſententiolis.

*tiolis, laſciuit aut immodico tumore turgeſcit aut inanibus locis bacchatur
aut caſuris, ſi leuiter excutiantur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimi
bus habet, aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſtimāt populare atq; plau-
ſibile. Quod quidem placere multis nec inficior nec miror. Eſt enim iucun
dioris ac fauorabilis qualiſcunque eloquentiæ, & adducit animos naturali
uolup:ate uox omnis neq; aliunde illi per fora atque aggerem circuli, quo
minus mirum eſt, quod nulli non agentium parata uulgi corona eſt. Vbi ue
rò quod exquiſitius dictum accidit auribus imperitorum, qualecunque id,
quod modò ſe ipſi poſſe deſperent, habet admirationem, neq; immeritò: nā
ne illud quidem facile eſt, ſed euaneſcunt hæc atq; moriuntur comparatio-
ne meliorum, ut lana tincta † ſucco citra purpuras placet: at ſi contuleris e* fuco
*tiam lacernæ, conſpectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uerò iudicium
his corruptis acrius adhibeas, ut † ſuccinis ſulphra iā illud quod fefellerat,* buccinis purpura
*exuat mentitum colorem & quadam uix enarrabili fœditate palleſcat. Lu
ceat igitur hæc citra ſolem, & ut quædam exigua animalia igniculi uiden-
tur in tenebris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. Neq; ue
rò omnia iſta de quibus locuti ſumus, Orator optimè tantum, ſed etiam faci
limè faciet. Neq; enim uis ſumma dicendi eſſet admiratione digna, ſi infelix
uſq; ad ultimum ſolicitudo perſequitur, ac oratorem macerat & coquit, æ
gre uerba uertentem, & perpendendis coagmentandisq; eis intabeſcentē.
Nitidus ille & ſublimis & locuples, circumfluentibus undiq; eloquentiæ †* pompis
*copijs imperat. Deſinit enim in aduerſa niti, qui peruenit in ſummū: Scan
denti circa ima labor eſt, cæterum quantum proceſſeris mollietur diues &
lætius ſolum. Et ſi hæc quoq; iam leuius ſuprema perſeuerantibus ſtudijs †* euerterit
*euaſerit, inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſponte proueniunt,
quæ tamen quotidie niſi decerpantur, areſcunt. Sed et copia habet modū,
ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt, & nitor ille cultum uirilem, et
inuentio iudicium. Sic erunt magna non nimia, ſublima nō abrupta, fortia
non temeraria, ſeuera non triſtia, grauia non tarda, læta non luxurioſa, iu-
cunda non luxu diſſoluta, plena non tumida. Similis in cæteris
ratio eſt. Tutiſſima ferè per medium uia, quia
utriuſq; ultimum uitium eſt.*

uerus ſit uidebit. Conſcius ſum mihi, quantum mediocritate ua'ui, quæq; ante ſcierim, quæq; operis huiuſce gratia potuerim inquirere, candidè me atque ſimpliciter in notitiam eorum, ſi qui fortè cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe, atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe, quod ſcierit. Vereor tamen ne aut magna nimium uidear exigere, qui eundem uirum bonum eſſe, & dicendi peritum uelim, aut multa qui tot artibus in pueritia diſcendis morum quoque præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adiecerim quæque hæc operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut pondus re. perhorreſcant, ac deſperent ante experimentum. Sed hi primum renuncient ſibi, quanta ſit humani†generis uis, quàm potens effi ingenii *ciendi quæ uelit, cum maria tranſire, ſiderum curſus numeros'que cognoſcere, mundum ipſum pene demetiri minores ſed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent quantam rem petant quàm'que nullus ſit hoc propoſito præmio labor recuſandus. Quod ſi mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent ut ipſum iter, neque imperuium neque ſaltem durum putent. Nam id quod prius, quod'que maius eſt, ut boni uiri ſimus, uoluntate maximè conſtat: quàm qui uera fide induerit, facile eaſdem quæ uirtutem docent, artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt, quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione diſcantur, longam enim facit operam quod repugnamus. Breuis eſt inſtitutio uitæ honeſtæ beatæq;, ſi credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoq; diſcere meliora uolentibus promptum eſt, ut uerè intuenti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circumfuſus nobis ſpiritus uolucribus conuenit, ita certè facilius eſſe oportebat ſecundum naturam quàm contra eam uiuere. Cætera uero etiam ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ* corpore adoleſcentiam *metiamur, abunde multos ad diſcendum annos habent. Omnia breuiora* qui libenter *reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima †libenter* detinent *detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedu*quas occupauerunt *las, partim ambitione, quo difficilius ſit quod pollicentur, partim etiam inſcitia tradendi uel negligentia: proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nā ut de noſtris potiſſimum ſtudijs dicam, quid attinet tam multis annis, quanquam in mo*

quærere auditores, de quo quiſq; uellet iubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit? Quot† ſæculis Ariſtot. didicit, ut non ſolum quæ ad philoſophos atq; Oratores pertinent ſcientia complecteretur, ſed animalium ſatorumq́; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerũt, nobis cognoſcenda ſunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poßit uideri nulla fortè naſcendi ætas felicior quam noſtra, cui docendæ priores elaborauerunt. M. Cenſorius Cato idẽ Orator, idẽ hiſtoriæ conditor, idẽ iuris, idem rerũ ruſticarum peritißimus fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſæculo, literas græcas ætate iam declinata didicit, ut eſſet hominibus documento, ea quoque percipi poſſe quæ ſenes concupißent. Quàm multa penè omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam C. Celſus mediocri uir ingenio, non ſolum de his omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit: dignus uel ipſo propoſito, ut eum ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantum opus arduum eſt, & nemo perfecit? Ante omnia ſufficit ad exhortationem ſtudiorum, capere id rerum naturam, ut quicquid non eſt factum, ne fieri quidem poßit, cum omnia quæ magna ſunt atq; admirabilia, tempus aliquod, quo primum efficerentur, habuerint. Quantum enim poëſis ab Homero & Vergilio, tantum faſtigium accepit eloquentia à Demoſthene atq; Cicerone. Denique quicquid eſt optimum, antè non fuerat. Verum etiam ſi quis ſumma deſperet (quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen eſt, ut Cicero ait, pulchrum in ſecundis tertijsq́; conſiſtere. Neque enim ſi quis Achillis gloriam in bellicis conſequi non poteſt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur: neque qui Homeri, non Tyrtei. Quinimo ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo qui optimus fuiſſet, arbitraretur, hi ipſi qui ſunt optimi, non fuiſſent. Neque poſt Lucretium, ac Macrum Vergilius, nec poſt Craſſum & Hortenſium Cicero, ſed nec alij poſtea uicerunt. Verum ut tranſeundi ſpes non ſit magna, tamen eſt dignitas ſubſequendi. An Pollio & Meſſala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parum in uita dignitatis habuerunt? parum ad poſteros gloriæ tradiderunt? Alioqui

Quæ nunc ſecula cum etiam Typographica ars, perituris omnino literis, poſt liminio reduxit

peßimè de rebus humanis perductæ in ſummum artes mererentur, ſi quod optimum fuiſſet, defuiſſet. Adde quod magnos modica quoq; eloquẽtia parit fructus: ac ſi quis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. Neq; erat difficile, uel ueteribus, uel nouis exemplis palàm facere, non aliunde maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futurã hominibus contigiſſe, ſi tamen dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atq; ipſa poſſeßio plenißimam ſtudijs gratiam refert hanc, minorem exigere mercedem, more eorum qui à ſe non uirtutes, ſed uoluptatem, quæ fit ex uirtutibus, peti ducunt. Ipſam igitur orandi maieſtatẽ, qua nihil Dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti, & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamurq; ſemper ad optima, quod facientes aut euademus in ſummũ, aut certò multos infra nos uidebimus. Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicẽdi pro uirili parte adiuuari poſſe per nos uidebantur. quorum cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi non magnam utilitatem afferet, at certè, quod magis petimus, bonam uoluntatem.

MAR. FABII QVINTILIANI inſtitutionum Oratoriarum, libri duodecimi & ultimi.

F I N I S.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLAMATIONVM LIBER.

ARGVMENTVM DECLAMAT. PRIMAE,

QVidam cui erat filius cæcus, quem hæredem inſtituerat, indu-
xit illi nouercam, iuuenemq́ in ſecreta domus parte ſepoſuit. Is
noctu, dum in cubiculo cum uxore iacerct, occiſus eſt, inuentusq́
poſtero die, habens gladium filij defixum in uulnere, pariete ab ip-
ſius ad filij cubiculum ueſtigijs palmæ cruentato. Accuſant ſe inui
cem cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam.

*SI iuuenis innocentiſsimus, iudices, uti uellet ambitu triſtiſ
ſimæ calamitatis, poterat allegare uobis amiſſam cũ ocu
lis cogitationum omnium temeritatem, ſed cum oẽſtdere
innocẽtiam ſuam moribus malit, quàm aduerſis, neq; pie
tatis, neq; conſcientiæ ſuæ grauem ferre contumeliam po
teſt, ut parricidium non feciſſe uideatur beneficio cæcitatis. Quare † nõ pe* Igitur
*tit, ut illum miſerum putetis, niſi & innocens fuerit, non petit ut afflictum
alleuetis, niſi & probauerit ſeſe infeliciorem quod patrem amiſit, quàm
quod oculos. Aeſtimate iuuenem his moribus, quibus uidentem æſtimaretis
uita, pudore, pietate. Quæ ſi omnia ſibi ut erunt promiſſa conſtiterint, nul
lo terrebitur crimine. Nec quod ſceleratiſſima fœminarum calamitatem
noſtram cruentato pariete imitata eſt, expaueſcimus. Quo diligentior, quo
ſolicitior fuit, ne deprehenderetur, hoc magis indicauit ſibi oculos non de
fuiſſe. Gratias agimus, quod nimium auidæ ſuſpicionis in noſtram tranſtu-
lit partem, non eſſe cæci ſcelus difficilius probaretur, niſi omnia ſic acta eſ*

facit ut ferrum ſubtrahi poßit etiam uidenti. Siue igitur aliquis ex ſeruulis corruptus eſt, præſertim etiam facili occaſione, ſiue ipſi nouercæ non defuit audacia ad afferendum, quod facere poterat etiam præſente priuigno, uti-que (quod dubitari non poteſt) quod facit certum ſceleris autorem, mauult in cæde alieno uti, quàm ſuo gladio quiſquis illum relicturus eſt. Reliqua *iudices, ſi fieri poſſunt, facta æſtimate.* Dicitur *cæcus ſine rectore, ſine du-ce, ex illa* Penatium *parte ſecreta, et penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſeruulos erraſſe cum ferro, cubiculũ patris deinde ingreſſum, in neutram deflexiſſe partẽ, ſed recto gradu ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulum acceßiſſe leuiter, non in thorum incidiſſe, non ante perueniſſe quàm crederet.* Vos *iudices criminum tumultum ex re rum fide ducite: dormiens ſenex, quem cæcus percuſſor quæreret, excitatus ante eſſet, quàm inueniretur. Iungunt his multò incredibiliora, ut occide-rit patrẽ, pepercerit nouercæ, parricidiũ autem uno ictu explicuerit, quod ferè uix etiam his contingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur.* Nulla *ergo luminum uirtus, ſed homo ferrum miſſurus in caſum ſatis felix, ſi percußiſ-ſet quamcunq; partem corporis, in ipſum protinus animam incidit, & an morti ſatisfeciſſet intellexit.* Officium *iudices oculorum eſt renunciare ma nibus quid actum ſit, cæci percuſſoris una ſecuritas fuerat ſæpius ferire.* Ne*gat præterea quicquã ſe ex his nouerca ſenſiſſe, cum iuxta iaceret, nec ex-plicat unde illud acciderit, maximæ ſignum trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neq; iſta uigilabat, nunquam gladium reliquit percuſſor ſecu rus.* Reliqua *iudices nimium ſuſpecta, improbe aßimulata. Spatioſus paries & longißimum domus latus habuit notas ſanguinis, quas reliquiſſe uidere-tur manus reuertentis.* O *quàm bene quicquid uolunt, imitantur oculi. Stu-peo (ſi qua eſt fides) omnia priuignum illa mocte feciſſe.* Dicitur *ad uotum nouercæ gladium in uulnere reliquiſſe, quem ſuum negare non poſſet.* Dein*de per totum parietem quid aliud inſcripſiſſe quàm ſe paricidam, ſangui-nem patris uſq; ad cubiculum ſuum perduxiſſe, & uiam ſequentibus reli-quiſſe?* Hoc *fecit aliquis negaturus?* Gratulor *tibi adoleſcens, ſi non potuiſti parricidium illud admittere, niſi ut relinqueres argumentum cæcitatis, ha-buiſti innocentiæ neceßitatem.* Cauſam *igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud uos agere propoſui, ut primum ipſum defendam quaſi reus tantũ ſit,*

per totam domum quem ducem elegit ille, qui erat in cubiculo ſuo ſolus? Secum, opinor, ſecum deliberat. Sufficit ſibi, cum homine expeditiſsimo loquitur. Cur enim ſocium cōſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primū nox quando ſit: Deinde proſpicere ſolicitè, an omnis familia dormiat. Gradu ſuſpenſo ponere certa ueſtigia, et in omnē timoris ſui partem ſolicitum circumagere uultum. O quàm parum eſt in metu ipſos etiam oculos habere? Ita iſte ſibi dixit? Occidere quidem patrem uolo, ſed quem ſequentur hæ manus? Noctе ſolus egrediar, ſed quando perueniam? putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiumq; media. Quantū erroris, quantum moræ ſpatium ingens, & uix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis? nox ante deficiet. Quid ſi deinde uterq; uigilauerit? quid ſi nouerca? Age limen inueniam, cardinē ſine ſtrepitu mouebo, dormientis cubiculū intrabo, quieſcentem feriam patrem. ſemel ſatis erit, nec nouerca uigilabit. Securus egrediar, ſciente nullo reuertar. Vota ſunt iſta, ſed oculorum. Cæcus deſperaret etiā ſi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit, ut iuuenis ad parricidium ſuo potiſsimum gladio uteretur. Nimirum illud in mentem uenit, quid erat relicturus. Nam ſi alienum & ignotū in uulnere patris gladium reliquiſſet, potuerat de percuſsore dubitari. Hic at illud ſuum, ut etiam ſi euaſiſſet, tamē ferro ſuo teneretur. Cur ergo inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper, quia uſurus illo non eram. Ferrum ego parricidio meo tot ante annos præparaui, & ſecundū illum quem minabar patri, tam diu innocens fui. Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes, ante gladium illum familiarem oculis tuis feci, ante omnibus ſeruulis notum. Pependit in cubiculo tanquam teſtis conſcientiæ meæ palàm in medio negligenter, ſic ut ſubtrahi poſſet. Non illū conſcientia trepida uelauit, tā notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet, ut poſsit ſuum negare. Ponite nunc ante oculos actū paricidij, deprehendetis difficultatem. Dono illud. dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſeruulos fallit, ecce cubiculum ſenis inuenit aliquando, ecce paries ille defecit, & percuſſoris manus ſubitò deſtituit, ceſſere fores ſine ſtrepitu. Quid poſtea agit? Vtrum ipſum cubiculi parietem circuit, an ſe committit in medium? & per ſpatia tenebrarum armatam manum iactat? Ecce patris lectulum tenet,

etiam dormientium anhelitus imminens audit, unde ſciet quò dirigat ferrũ, quem potius feriat ex duobus? Tentauit ergo uultus & pectus obiectum, breuiſſimam perituræ animæ uiam quærit, & quantus erit ſopor qui iſta non ſentiat? Dices, neq; ego ſenſi. Ideo intelligis quàm malam cauſam habeas, cuius & una & incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo maritus, & tu nihil ſentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur, tu taces, tanquam priuignus te occiderit priorem? Ita non ille percuſſus eſt homo, quẽ cæcus occidit? Te uero (ſi nihil aliud) calens ille cruor deniq; ſuſcitaſſet. Sed quàm manifeſta eſt conſcientia quæ te compellit ad hanc neceßitatem, ut cum occiſum à priuigno tuo patrem uideri uelis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit, uicimus, innocentes ſumus. Cum in eodem lectulo fueris, cum amplexa ſis forſitam illum qui occiſus eſt, tam incredibilem profiteris ſoporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinem tuum fortuna ſubtraxit? Certe dormiebas, certe nihil ſenſeras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori ſceleri ſtatim par non fuit? Omnia humana ſacra confudit, uiolare non eſt auſus pectus odiorum? Incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere nouercam, cui imputes quod patrem occiderit. Quid ais adoleſcens? tune circa illum ſanguinẽ defeciſti? illa te blandius rogauit anima? perdidiſti ergo illud quod nihil ſenſerat, quod nox, quod ſilentium, quod tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidiũ poſſes, ideo patrem tantum occidiſſes, ut tibi et nouercam liceret occidere? Non uideo cur uideri uelint relictam mulierem. Ideo tantũ ut uideretur illud nefas illa feciſſe, callide ſatis. Sed hoc alio protinus argumento ſubuerteretur. Non eſt eiuſdem conſilij nouercæ parcere ut ſubſtituat ream, & gladium relinquere quo ipſe deprehendatur. Sæpius uti neceſſe habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco quo de illo uulnere diſputandum eſt. Me hercule ſi percuſſor intraſſet, qui uideret, qui lumen præ ſe tuliſſet non tamen tam feliciter libraſſet ictum, quem etiamſi nullæ fallerent tenebræ, metus & conſcientia incertum, magni ſceleris triſtem moræ feciſſent. Raro contigit ſemel ferire carnifici, quamis cõponat ipſe ceruicẽ, & exercitata manus homicidiũ nouiſſime, uelut quoddã genus artis exerceat. Si ergo librauit manũ cæcus, ut ipſam protinus feriret animã, ego me-

hercule

hercule etiam illud admiror, quod cum patrem uellet, nõ nouercam percuſſit. Præter animũ nihil uirium habet parricida. Primus ictus ille trepidát, ille cogitat, ille erubeſcit, ille eſt ab innocentia proximus, præſtat hoc ſolũ, ut ſequens fortius feriat. Interrogare nunc uolo, quæ iuueni cauſa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit nouercam ſuam infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidam confeſſus eſt, ferrum in uulnere reliquit. Si nondum occiderat, iterum feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifeſtißimam colligo? Si uultis iudices ſcire à quo ſit relictus gladius, cogitate cui expedierit ut inueniretur. Sed paries uſq; ad cubiculum priuigni ueſtigio manus cruentatus eſt. Cogitate iudices ante omnia non eſſe incallidum hominem, neq; conſilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus, & oculis difficile. Ille ergo non æſtimat cum manũ cruentam parieti applicat, ueſtigiũ à ſe parricidij ſui relinqui? cum dextrã, qua duce utebatur, ueſte tergere atq; ita abire ſine ueſtigio poſſet, totum parietem cruentabat, & ubiq; aliquid de patre miſero relinquebat. Qui futurum eſſet poſtero die, quantam expectaret inuidiam? Lucem non cogitabat, ſed diſponebat indicium certum, indubitatum, ſine errore, quod nouerca ſequeretur uſq; ad cubiculum ſuum, uſq; ad limen ipſum. O admirabilem caſum, nec cruor ante defecit. Vtar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inuentus ſic eſt, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expreßit. Totum ergo ſanguinem conſumeret inter prima ueſtigia. Pone enim manum cruentam, atq; adeò (ut iſtis etiam blandiér) madentem, pone menſuram itineris, ſpacium parietis: diu enim in ſecretam domus partem reuertendum eſt, debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum ſanguinis ſequens minimum; ultima nihil. Nam cruor quoties admotus eſt, tranſit, aut in manu tarde reptantis areſcit. Hoc quid eſſe dicamus, quod circa cubiculum utrumq; ſanguinis iſtius ueſtigiũ quaſi incipit? hinc eſt paries palmatus, & illinc? Quammodo pertulit manus quod relinquebat? Nouerca iſtud, nouerca ſecuris compoſuit oculis, illa miſerũ dextera ſanguinẽ tulit, & manum ſubinde renouauit. Palmatus eſt paries, habet diſtantiã, uacat aliquid loci, integrum ubiq; ueſtigium eſt, cæcus manus traxiſſet. Quæro nũc, unde tantum ſanguinis in manu? Tũc enim ex omni uulnere cruor profluit & effunditur, cũ ferri recentem uiam ſequi-

tur. At quoties eodem quo factũ eſt eluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cum manus ex parte qua palmare ueſtigium poteſt, plicetur in capulo, & ſe, dum telum occupat, claudat, neceſſe eſt exteriore ut parte reſperſa ſit. Tuus autẽ qui palmatus eſt paries, ueſtigiũ eius partis oſtendit, ad quam cruor peruenire non potuit. Veſtrũ eſt nunc omnia iſta comparare, perpendere, cur prudentior ſit iudex in deprehendendo ſcelere, quàm reus admittendo, hoc eſſe in cauſa puto, quod alter tantum pro ſe cogitat, alter pro parte utraq;. Tuitus ſum adoleſcentis miſerrimi cauſam, nunc inſpicere uolo, quanto certioribus argumentis nouerca teneatur. Tranſeo illum uulgarẽ & omnibus notum de cõparatione perſonarum locum. Alius diceret maritum & uxorem, niſi liberis initiarentur, non fortiſsimis corporum uinculis inhærere. Ego illud potius dicam, decepta eſt mulier expectatio tua. Veneras quaſi in uacuam domum, & ſine hærede. Expectaueras ut infelix iſte iuuenis ab ipſis protinus nuptiarũ tuarũ expelleretur auſpicijs, extorrem & inopem ſubmoueret pater blando corruptus amplexu, et omnino ſummã calamitatem corporis occurrere delicatis uxoris oculis de uetaret. Inueniſti pium et deuotũ unico ſenem, et de omnibus coniugis tui deſperaſti ob id affectibus. Miſerrimus eſt maritus, quiſquis inducit filio nouercam, quod uxorem non uidetur utrunq; poſſe amare. Quæro igitur ante omnia, ubi occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo, hoc pauló ante priuigno defendendũ non fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percuſſor nõ timuit uxorẽ? Audeo ſecretum nuptiarum et matrimonialis lectuli ſolitudinem occiſurus intrare Quem quærã? ubi relinquitur maritus ab uxore innocens? Noctem autem ad ſcelus quis elegit? Nox tuum tempus eſt, quid ſi accedit huic etiam ſceleris occaſio? Non uenire debes à ſecreta domus parte, nec tota tibi Penatium ſacra peragenda ſunt, tu non cogitas quemadmodum ſuſpenſa manu ſonantem blande cardinem flectas. Iaces ſecundum occaſionẽ, & expeditum tibi in proximo facinus eſt. Non times ne quis deprehendat. Ipſi quoque ſeruuli longius quieſcunt, & præſtatur grande ſecretum Genio loci. Tibi quoque ferire cum uelis ſcire an dormiat licet. Nox, & ferrum, & ſecurus maritus, quid nam iſto delicatius ſcelere? Occiſum eſſe miſerum ſenem: cum tu uolueris, ſcimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam poteſtatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis ex-

pugnandus

pugnandus eſt locus. Quis credet mihi, ſi dixero? gladium perdidit cæcus, ille perpetua nocte clauſæ genæ non cuſtodierunt. Fingere nimirū ad tempus uidebor, & rem nimium manifeſtam imprudenter complorare. Scilicet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio, non decepiſti trucem horridumq́; latronem, noſtri tibi occaſionem præbuere mores. Nam quod uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum uideris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, ubi aſsiduo uiſceris pulſu non quieſcat anima, ubi ſtatim mors ſit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare ante & cognoſcere licet. Poteſt & uno ictu mulier occidere. Venio nunc ad ueſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abundeq́; preſsimus, dum adoleſcentem defendimus. Hæc ſunt tamē quæ contra te reſeruata ſunt: Cum maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullum tibi relictum patrocinium, niſi aliquid ſimile cæcitati feciſſes. Ideoq́; ſanguinem in illam partem induxiſti, in quam quæri uolebas, ut poſtero die omnis inuidia ſanguinis notas & ueſtigia præparata ſequeretur. Infamas cæcum, conſilium ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter ſi dux defeciſſet, ingredi poſſe, quàm ſi ueſtigiis parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaq́; cæcitatem, & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atq́; ſimulata ſunt per otium & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur ingenio. Nunc enim nocens, quia priuigni gladius in uulnere, quia paries cruentatus, hoc ſufficere utrunq́; iudicio putabas? quàm facili momento cauſæ fata uertuntur, quod feciſſe etiam is ſcelus frequenter inuentus eſt, qui obijciebat. Sed cauſas, inquit, paricidij iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partem relegauerat. Mulier illa forſitan ignominia felicioris uideretur eſſe priuigni. Cæcitatis beneficium eſt cum illi ſecretum datur. O præclaram ſenis optimi ſingularemq́; pietatem, quàm blande ille ſepoſuit miſerum ſuum, quàm diligenter uxoris gaudentis eluſit oculos, quam multos cæcum pudore donauit. Si felicior, inquit, eſſem pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miſer illam occupa partem, in qua nemo te uideat, in quàm ſolus ego ueniam, ſint circa te ſeruuli fideles, non gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. Nihil eſt quod te ſolicitet conuerſatione noſtri, ſecretum quod

ſacile denudari, quam ſine labore ſalli potes, quàm cito inops fieri. Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, & execratio uitæ? Miſer poſt omnia & lachrymas perdidit, nec dolentem ad iuuandũ oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit ecce, quærit miſer ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocens donec habuit meas manus tantum. Si mori neceſſe eſt, illi potiſſimum incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur. Vbi nunc meæ uires? ubi impetus? ubi dextera tam fortis? uno ictu puto ne me quidem ipſum mihi cõtinget occidere.

Argumentum Declamationis II.

Ex incendio domus adoleſcens patrem extulit. Dum matrem repetijt, & ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater nouercã. Quæ acceſſit quodam tempore ad maritum, dixitq́ parari illi uenenum, quod iuuenis in ſinu haberet, & ſibi promiſſam dimidiam partem bonorum ſi illud marito porrexiſſet. Intrauit ad cæcum pater, interrogauitq́, an hæc uera eſſent. Ille negauit, exquiſiuit, & inuenit in ſinu uenenum. Interrogauit cui paraſſet, ille tacuit. Receſſit pater, & mutato teſtamento nouercam fecit hæredem. Eadem nocte ſtrepitus in domo fuit. Intrauit familia in cubiculũ domini, inuenitq́ ipſum occiſum, & nouercam iuxta cadauer dormienti ſimilem, cæcum in limine cubiculi ſui ſtantem, gladium eius ſub puluino cruentatum. Accuſant ſe inuicem cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam.

SEntio Iudices pudori iuuenis, pro quo minimum eſt quod parricida non eſt, grauiſſimum uideri quod abſoluendus eſt contra nouercam, et plurimum cæco de reuerentia deperire uirtutum, cum in patrocinio ſummæ pietatis aufertur quicquid alium defenderet innocentem. Hæc primũ itaq; publicis allegamus affectibus, quod pro ſe reus indignatur uti corpoporis probatione. Solus omnium nõ remittit ſibi, ut incredibilior ſit in parricidio cæcus, quàm fuit cum uideret. Homo omnium quos unquam miſeros fecere uirtutes, innocẽtiſſimus parricidium negauit antequam pater occideretur: & ne quid hodiernæ ſolicitudini præſtari putetis, fecit quod eſt ſummum in rebus humanis nefas, ne uel alio crederetur. Ignoſcite per fidẽ,

quod indignatur ſe iuuenis in honorem tantam calamitatis abſolui filium, qui patrem ex incendio ſua caecitate ſeruauit. Facinus eſt hoc tantum innocentem uideri, quod illum non potuerit occidere. Nam quod ad mulierem iudices pertinet, quae defendi non poteſt, ſi patrem caecus occidit, tam impudentem delatoris neceßitatem malo, quàm ſi tantum negaret. Viderit qui fiduciam ueritatis putat, quod caeco facinus obiectum eſt. Deprehenſa mulieris audacia eſt, quae non poteſt niſi credibilium comparatione defendi, & quiſquis caecum inuicem accuſat, ſolus eſt reus, aliae iudices eſſe debuerunt aduerſus hanc debilitatem probationes. Caecus in parricidio non debet ſuſpectus fieri, ſed deprehendi. Quaeſo itaque iudices, ut haec prima propter cauſam iuuenis putetis, quae contra illum nimia ſunt. Nihil magis debet eſſe pro caeco, quàm quod aduerſus illum ſunt multa fingenda. Et conſtat de pietate de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidij ſimilitudine. Congeſta ſunt aduerſus miſeram debilitatem ferrum, cruor, uenenum, & quicquid non poteſt eſſe negligentiae, niſi neſcientis. Nemo iudices, nemo diligentior debet eſſe ad facinus, quàm qui parricidium potuit facere caecus. Iuuenis iſte, de quo ſumma in rebus humanis monſtra finguntur, eius fuit erga parentes ſemper affectus, quem nefas eſt optare de liberis. Cum domus ignium ſepta uiolentia rapuiſſet miſeris ſenibus omne praeſidium, illa feſtinatione qua fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendium. In quanto tunc periculo fuit rerum naturae pietas? Dum diu multum'que attonitus haeret, dum ad utrunque reſpicit, ad utrunque diſcurrit, penè infelicißimos parentes perdidit pietatis aequalitas. Vt deinde miſerrimos ſenes cluſerat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus uices diſpoſuit affectus. Vixdum poſito ſene, cum illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas aperuit, & undique coëuntis incendij redditus globis arſerat iuuenis, ſi tardius perdidiſſet oculos. Facinus eſt iudices, non hoc quoque maximis contigiſſe conatibus, ut ſeruaretur & mater. Minus tamen in utroque fecerat, niſi perdidiſſet oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cuius ſalutem faciem uultus'que conſumpſit. Patri praeſtitit caecitatem, qui amiſit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo iudices, ut excuſem quod

pater

pater induxit cæco nouercam. Factum eſt eo tempore, quo conſtabat patrem filio ſenem ſoluendo non eſſe. Contenderim quinimo iuuenis fuiſſe conſilium, ut pater cui matrimonium filium'que abſtulerat incendium, reſidua ſenectutis alia ſolaretur uxore, & ut domus quæ cæcum tantum habebat & ſenem, acciperet ex coniugio miniſteria cuſtodiata. Facinus eſt iudices quod bonos priuignos nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis inſidijs, quàm multis artibus patet cæcitas innocentis? Mulier cui ſpem inuadendæ hæreditatis præſtabat debilitas priuigni, ſenectus mariti, intellexit hoc ſolum deeſſe ſceleris occaſioni, ut prius infamaretur parricidij cæcus. Viſo igitur hoc, quod ſibi iuuenis non uidebatur eſſe priuignus, uenenum quod in miſeri ſinu abdiderat deprehenſura, nunciauit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facile nudari, ſi quem conſcium nominaſſet, totam delationem ſic ordinauit, ut ſibi crederetur promiſſam dimidiam partem bonorum, ſi uenenum ſeni uoluiſſet ipſa porrigere. Videtis iudices, qua præparatione nouerca ad teſtamentum patris acceſſerit. Mulierem quam credit maritus noluiſſe partem bonorum accipere, pro ſcelere neceſſe eſt ſic remuneret, ut faciat hæredem. O quanto aliter probaretur parricidium, quod iam poteſt deprehendi. Mulier quæ ſe dicebat in conſcientiam ſceleris admiſſam, non hoc primum exegit à patre, ut quæreret quis paraſſet cæco uenenum, quis dediſſet, unde maximum ſciebat poſſe fieri quæſtionis errorem, inſtituit ut innocentiſſimus iuuenis interrogaretur repente, ſubitò infamatura uelut deprehenſi trepidationem, ſeu tacuiſſet cæcus, ſeu negaſſet. Adductus ad filium ſenex, dixit iuueni quicquid audierat. Nunquam iudices tam ſimplicis innocentiæ fuit facinus negare. Non eſſet auſus iuuenis coram ea muliere mentiri, quæ prodidit, & ſcijt ubi eſſet uenenum. Vt uero ſenſit infelix inſtantem nouercam, poſtulantemq; ut ſinus iuuenis exquireretur, tunc uero attonitus, hærens, et tota malorũ ſuorum cogitatione confuſus, intellexit hoc argumentum eius eſſe, quæ paraſſet, ut poſſet deprehendi. Igitur propere feſtinanter omnia mẽbra pertractans, & merſis in ſinum manibus, dũ cuncta ſuſpicionibus, dũ tactu iuuenis explorat, uenenũ primus inuenit. Laudo iudices innocẽtiã ſilentij, laudo fiduciã, quod interrogatus cui paraſſet, nõ putauit ſibi defendendũ uene

num. Rem quinimo fecit eius qui ſcierit patrem non crediturum, & (quæ maxima eſt innocentiæ contumacia) perſuaſionem ſenis nulla uoluit excuſatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confeßio. Quiſquis habet uenenum, habet & quod reſpondeat deprehenſus. Fecit poſt hæc ſenex rem hominis quem non mouiſſet quicquid inuenerat. Non torſit miniſteria cæci, & de ſcelere in quo ſolus nocens eſſe parricida non poterat, non explicuit ordinem quæſtionis, ſed quod plus eſt quàm abſoluere, remiſit iuueni defenſionem. Vtrum deinde intellectis deterrimæ mulieris inſidijs filium pauliſper uoluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio ſuo deliberaturus interim captauerit, ut uideretur mulieris cupiditati iam non obſtare priuignus, an facilimum fuerit, ut exhæredationem quoq; impetraret nouerca cæci ab homine, cui tam multa perſuaſerat, cogitationibus ueſtris relinquo. Hoc tantum dixiße contentus ſum: Teſtamẽtum continuo mutauit. Et ne quis miretur hanc feſtinationem, ſtatim ſubſecutum eſt ut periret. An interfuerit iudices iuuenis huius ut uiueret pater, qui iam alio moriebatur hærede, uos æſtimabitis, non interfuit ut occideretur. Facinus Iudices quod illa nocte in cubiculo nouercæ, quod in lectulo factum eſt, domus tota ſenſit: nemo non ſibi uiſus eſt iuxta fuiſſe. Excitari ſola nouerca non potuit illo loco unde uenerat fragor. Cucurrit familia quo ſolicitos atq; trepidantes ducebat ſtrepitus, quem ſequebantur. Inuenerũt ſenem occiſum, nouercam iuxta cadauer ſic iacentem, ne ſtatim poſſent interrogari quis occidiſſet. Nunciatum eſt deinde facinus & cæco. Inuentus eſt (quod innocentiæ ſufficit) non à ſcelere rediens, ſtans in limine cubiculi ſui animo quo diſcurrebant uidentes. Vt deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem utique quæ poſtulauerat de ueneno. Quod in lectulo gladius cruentatus inuentus eſt, non deprecor iudices quin contra cæcitatem non minus argumentum putetis, quàm quod inueniri potuit uenenum in parricidij ſuſpicione. Gladius cruentatus nouißima probatio debet eſſe, non ſola. Ignoſcite malorum periculorum metus, ignoſcite humana diſcrimina. Defenſionem iuuenis primum lachrymis gemitu'que proſequimur. Perdidit infelix patrem, perdidit & cæcitas illum ſenem, cuius oſcula, cuius amplexus imponebat uulneribus oculorum, cui præſtabat cæcus ut uiueret. Miſera innocentia, miſera debilitas, quod

quod te nouerca non ſic potius decipere maluit, ut biberes uenenum. Facinus eſt iudices comparationem fieri, ut incredibile ſit parricidium. Idem uos putatis efficere noctium merita, & affectus oſculis blanditijs'que quæſitos, quod natalium pignorum'que reuerentias. Nullas ego facilius perire crediderim, quàm corporũ charitates. Et licet matrimonijs paulatim reuerentia grauitatis accedat, poſſunt tamen diſtrahi facilitate qua coëunt. Vxor eſt, quam iungit, quam diducit utilitas, cuius hæc ſola reuerentia eſt, quod uidetur inuenta cauſa liberorum. Aſpicimus matrimoniorum ſingula momenta rixantia, mutant quotidie domos, & per amplexus lectulos'que diſcurrunt. Placet etiam poſt liberos alius maritus, & unde deprehendas omnium ſcelerum facilitatem, poſſunt non amare uiuentes. Quid ſi huic uxoriæ utilitati nouercale nomen adiũgas? Mulieri quæ poſt liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios præſtat affectus diligere uitæ, lucis autorem? Liberi ac parentis non alius mihi uidetur affectus, quàm quo rerum natura, quo mundus ipſe conſtrictus eſt. Quiſquam'ne mortalium confodiet illud ſacrum, uenerandum'que corpus, quod poteſt ex ignibus rapi, quo bene conſumuntur oculi? Non inuenio iudices, quemadmodum poßet eſſe contra liberos ſalua reuerentia. Non eſt difficile ut maritum uxor occidat, ſi non eſt difficilius ut filius patrem. Non eſt iudices quod putetis inter mulierem & uirum de ſcelere quæri, neque eſt quod ſe nouerca ſexus occaſione tueatur. Maior eſt cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad ſcelera uires, cum habent cauſas uirorum. Quinimo ſi interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpunt, & quoniam non habent roboris tantum, unde uitia mentum uincant, plerunque facinus infirmitate fecerunt. Sanè tamen illis ſceleribus ſufficere non poßint, quæ diſcurſum, quæ exigũt laborem. Quod uero tam muliebre poßis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentem, aggredi ſenem qui ſe tuis crediderit amplexibus, cuius ſomnos, ipſa diſponas, ipſa cuſtodias? Omnis alius percuſſor deprehendi poteſt antequam feriat, uxor non ſentitur, niſi dum occidit. Non eſt iudices incredibile ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuiſſe cæcus occidere. Facinus eſt iudices ſi cæcos habere non credimus niſi neceſſitatis innocentiam. Prima eſt infirmitas cæcitatis ut nolit. Fallitur quiſ-

quis hanc calamitatem non animorum putat eſſe, ſed corporum. Totius hominis debilitas eſt oculos perdidiſſe. Et ſi diligenter actus intuearis humanos, miniſteria luminum ſumus. Cæcus non iraſcitur, non odit, non concupiſcit. Et cum corpora noſtra uigorem de luminibus accipiant, pereunt cum ſuis uitia cauſis. En ad quod erumpant manus, quæ proxima quæque tamdiu quærunt, manus quæ ſua quoque miniſteria non explicant? Audebit quicquam corpus illud quod ad ſingulos ſibi uidetur decidere motus, cui quicquid ante ſe eſt, donec exploretur, abruptum eſt? Facinus admittet in quo nihil ipſe facturus eſt? Facinus, quod totum credat alijs? Quid ſi cæcitas ſit quam fecerint ignes? nemo in incendio ſolos ex homine perdit oculos. Tunc facies ſentit incendium cum ambuſti defecere greſſus, cum opponi non poſſunt pro oculis manus, & ad lumina noſtra flammas omnium membrorum uulneribus admittimus. Cæcum uel hoc faciet innocentem, quod licet uiribus, licet ſufficiat audacia, non habet perſuaſionem hominis, qui poſſit imponere. Nefas eſt iudices hunc iuuenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quàm incredibile eſt ut occiderit patrem, qui & pati non potuit ut perderet? Rogo quid opus gladio, quid ueneno parricidæ? quantulum fuit potius ſeruare matrem? Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura, parricidium ſic facere potuiſti, ui optimus filius uidereris. Quantum deinde impatientiſſimis affectibus putatis acceſſiſſe poſt cæcitatem? charior eſt pater cum in locum ſucceſſit oculorum, & tunc eſt infinita pietas, cum in illa debeas amare quod feceris. Quid iudices? transferet in facinus hūc cæcitatis ſuæ iuuenis fauore, ad quem quotidie laudatura ciuitas coit, cui aſſident omnes liberi, omnes parentes? faciet ſe pietatis pariter & ſceleris exemplum. Facilius eſt ut occidas patrem à quo ſis ſeruatus. Nullius unquam iudices parricidij magis debuiſtis excutere cauſas. Cupiditas, inquit, iuuenem egit in facinus. Hoc ſi credibile, ſi uerum eſt, debet uideri, mulier hæres maritum, an patrem cæcus exheredatus occidebit. Habeant ſanè iudices hanc nefariæ cupiditatis æſtimationem, quos uitiorum ardor, quos quotidie
quo *luxuria præcipitat, †quæ cæco hæreditatem uel innocentem? oculi ſunt, oculi per quos paupertatem ferre non poſſumus, oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in omnia quotidie uitia præcipitant, mirantur, adamant, concupiſcunt.*

piſcunt. Facilius impleas animi ſatietatem. Quo per fidem diuitias iuueni apud quem omnium rerum diuerſitas perit? Circundes licet hanc debilitatem fulgore, diuitijs, cæco tamen tunc magis cuncta deſunt, cum contigerunt, nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate conueniat. Homo in honore parentum excæcatus, patrimonio ſub patre melius utetur. Et quod per fidem parricidij genus iuuenis elegit? uenenum, inquit, iuuenis parauit. Cur, per fidem, ſi ſufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere conſcium, cui præſtare debeat miniſtrum, cum maius habere poßit in gladio parricida ſecretum? an poſtea iuueni ſuccurrit, quid poſſent facere manus, & ſi circa uenenum deprehenſa debilitas collegit inde uires? Nemo iudices, nemo neſcit quemadmodum poßit occidere. Intellexit iudices nouerca quàm incredibile eſſet, ut uideretur cæcus paraſſe uenenum. Igitur adiecit tentatam ſe, ut illud ipſa porrigeret. Date, per fidem, iudices operam inuenite uerba, ſecreto priuignus & nouerca de parricidio loquuntur. Ita ſe non putat uterque tentari? Quid dicitis iudices? Nullum ne in tota domo quod corrumperet, aliud parricida pectus inuenit? Difficilius hoc credas nouercæ, ſi te à nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hæc omnes loqui cum patre? omnium blanditiarum primum eſſe ſermonem? Nouercam timeas negantem. Non habet fidem ei credere parricidium, quem ſcias proditurum, niſi impetraueris. Per fidem iudices attendite criminis diuerſitatem. Tentatam ſe in parricidij conſcientia mulier affirmat. Quis uero dubitet nunquam hoc priuignum fuiſſe facturum, ſi habere conſcium potuiſſet alium? Atqui uenenum iam parauit, emit. Et cum hoc ipſe facere non potuerit cæcus, quis eſt iſte cui parricidij tantum inſtrumenta creduntur? cur nõ idem porrigit ſemel? uel ſi non poteſt decipi maritus niſi manibus uxoris, cur ante parricidium ſtruitur, quàm ſciat an nouerca promittat? Nam quod uult uideri, promiſſam ſibi partem bonorum, non eſt argumentum, niſi & ipſum probetur. Mulier quæ ſolicitatur ad facinus, quemadmodum ſibi conſulit, ne illam parricida decipiat? Et probationes proſpicere debuit, ſeu factura quod rogabatur, ſeu proditura. Adde quod neq; odit nouercã cæcus cui parricidiũ credit, neq; hæreditate corrũpitur, cuius cõtentus eſt parte dimidia. Nemo iudices parricidiũ faciet quo alius utatur. Exiguo igitur

*ut iſtud parricidium cæci tu ſocia, tu conſcia manifeſtius probes. Quid o-
pus eſt ut iam uenenum iuuenis habeat? potius ſermonibus noſtris interpo-
ne teſtes, fac coram ſeruis loquatur, fac interſint amici, fac audiat pater. Fa-
cilimum eſt cæci decipere ſecretum. Vtere mulier homine qui ſe commiſit
oculis tuis. Vtere uerbis quæ regis, manibus quæ moues. Volo uenenũ ipſe
pferat, ipſe porrigat, uolo te rurſus in facinus hortetur, uolo plura promit
tat. Parricidiũ cæci deprehendi poteſt, dũ tibi fatetur: Sed, inquit inuentus
eſt tenens uenenũ Exiguũ argumentũ nouerca de magna facilitate feciſti.
Nõ accuſas cæcũ, ſed oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionẽ, ad o-
mne ludibrium: quem tactus, quem proxima queq; decipiunt, quid refert,
quid in ſinu habeat ille quem deprehendere poßis, qualẽ relinquas? A quo
modò nouerca digreßa eſt, cuius ordinauit ueſtes, tetigit ſinus, membra com
poſuit, uenenum poteſt habere ſicut neſciat, poteſt ſic ut aliud putet. Si me
hercule uolueris, tenebit palàm: ſi iuſſeris, accipiat coram ſeruulis, corã a
micis, & ſi uenenum non diceres, hauriet, bibet. Nullo magis iudices argu
mento poteſt innocentia cæcitatis intelligi, quàm quod uidetur deprehen-
ſus iuuenis. Si parricida eſt, et exquiritur, hãc ſaltem ſibi præſtabit dißimu
lationem, ne teneat uenenum. Neminem iudices credo mirari, quod iuuenis
interrogatus cui paraſſet, uerba non habuit. Non fuit illud patris indigna
tio, non fuit dolor, uenenum iuuenis expauit. Auferũt nobis uocem quæ fie-
ri poſſe non credimus, et ſilentium eſt admiratio ſubita miſerorum. Neſcit
tacere deprehenſorum ſcelerum trepidatio, & ſtatim reſpondet illa cum
ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis, quàm de-
prehenſis. Quid per fidem facere uultis iuuenem, quem de parricidio
conſuluit pater ille ſeruatus? miror hercule non dixiſſe, uolui, ſum ue-
neficus, ſum parricida, & inuidiam putarem ſi confeſſus eſſet. Bene
quod neſcit iuuenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa
deprehenſorum multa uerba. Venenum quod tenet cæcus, ipſius eſt ſi il-
lud excuſet. Sed, inquit, exhæredatus à patre eſt. Poteram iudices ſecre-
tum hoc ſenis profundumq; uocare conſilium, contra iuuenem tamen eße
non debet, etiam ut de parricidio crediderit nouercæ. Notũ hoc iudices, ac
uulgare facinus eſt, quod plerunq; contra liberos amãtur uxores et ſequen
tiũ matrimoniorũ non aliunde quã de damno pietatis affectus eſt. Genus in-*

fir-

Premiſſimæ ſeruitutis eſt ſenex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quod neceſſe eſt impatientius amet maritus uxorem, qui ſibi uidetur filium iam perdidiſſe? Facilimè eſt de cæco parricidium credere cum hucuſq; erraueris, ut inquireres. Volo ſcire iudices quid fecerit homo ſenex, qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit uenenum, non ſaltem abdicatione dimittit, teſtamentum tantummodo mutat, et parricida ſola paupertate punitur. Rogo quis præcipitat, urget? adeó ne nõ poteſt fieri idem poſtero die? grauius hoc faciet pater ſi non præſtiterit uxori. Quid quod hoc ipſum tam placide, tam quietè facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus pater filium, non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lachrymis tabulæ, nulla uociferatione complentur. Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit ratione tabularum, exhæredas miſerabilem parricidam. Non eſt iudices quod putetis, ideo nullum adiectum ad exhæredationẽ iuuenis elogium, quia de ſcelere conſtaret. Nemo unquam ideo non obiecit filio parricidiũ, quia crederetur. Per fidem iudices duorũ inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento proximã noctem. Iuuenis ſeu innocẽs, ſeu praricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet, nec facile dixerim unde maior trepidatio, ſi alienũ tenuit, an ſuum uenenum. Nouerca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudium, quod ſcias te non mereri, & filio ſe eſſe prælatam non eſt longa perſuaſio. Expectat nunc ut iuuenis agat cauſam poſtero die, ut credulam ſenem propinqui, ut ciuitas uniuerſa caſtiget, & ſe nouerca ſenſit unius tantum noctis hæredem non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredauit occiditur. Tractemus nunc iudices ipſius ſceleris comparationem. Cæcus ignorat ubi iaceat ſenex, an iam quieſcat. Et quàm difficile eſt ut credat illũ qui modo de parricidio uſpicatus eſt, dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem uicerit laſſitudo curarum. Cæco quis renunciat quod diei noctis ue ſecretum? Scis pariter an una quieſcentium fores uallauerit cura ſeruorum. Tu facere potes occaſionem uxor & domina. Cæco fortaſſis ad aliud limen errandum eſt. Tibi hoc ſolum reſtat ut ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat. Tu iugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum

limen caſus rurſus reditus incerta tentanda ſunt. Tibi reſtat ut ſtatim membra componas, ut quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſolæ cogitationes & uix tam multa pariter ſciretis oculi. Per fidem iudices ab utro credibilius eſt occiſum ſenem: à nouerca, quæ proſpexit ut alius poſſet eſſe ſuſpectus, an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat? Intuemini per fidem iudices procedentem parricidam. Quos non iſta ueſtigia frangant, rumpantq; ſomnos? Veſtigia plura ſemper errantium, quæ nō ualent ſuſpenſis prætentatisq; greſſibus librare corpus, & quia diu incerta ſunt nutantia, neceſſe eſt grauius premant ſolum cui crediderint. Quanto ex hoc plus accipiat, neceſſe eſt illa nocturni ſilentij quies, quod ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nunciāt? Illa per quæ complexus ueniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quibus toto ſe fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit nequaquam poteſt euitare cæcitas in ſi offenſa, ut ambulare, ut ingredi nocte poßimus, dies facit. Quàm multa deinde ſuperſunt poſtquam ad patrem peruentum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter iacentum prima diuerſitas, uultus, ora tractentur, detrahantur uelamenta corporibus, quæratur uulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouendus eſt pectori mucro, & ne qua confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantum uirium cæco, ut in uno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertum uulnus ſit neceſſe eſt, cuius impetum non regitis oculi, nec poßis cuſtodire deſtinatum ferro locum, dum ad colligendum uulneris pondus, dexteræ redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis poſt uulnus unum continuò fugit? Et quemadmodum ſcit, an facinus expleuerit? an potius expectat, ut de parricidio cadaueri credat? Ecce iterum per eadem incerta redeundum eſt, omnia rurſus periculoſe tentanda uenienti. Fidem ueſtram iudices, ut nobis proſit argumentum criminis noſtri, cæcus ſi nec uenire, nec reuerti ſine ſtrepitu poteſt, neq; ſic occidere potuit, ut deciperet nouercam. Te te hoc loco mulier interrogo, quæ tam grauis quies, ut te mors tam uicina non excitet? Paruulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerunq; motus, uox incerta, longinqua, & aliquando ipſum ſilentium. Illorum ſanè iuxta te ſuprema non ſentias, quos ſenectus languoresq; diſſoluunt, hominis qui ferro occiditur tumultuatur

tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quod neceſſe eſt nulla mors inquietior ſit, quàm quæ ſtatim tota eſt? Nam quod dormiens occiſus eſt, non eſt quod ſic æſtimetis, tanquam per illam quietem tranſierit in mortem, ſit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortemq; medium, nec poteſt iungi tanta diuerſitas, cum ſit ſomnus ipſe pars uitæ. Non multum intereſt, quietem noſtram ratio uitæ rumpat, an mortis. Hominem qui dormiens occiditur ipſa mors excitat. Sanè non habuerit ſupremam uocem, habet utiq; palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quando mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis, quæ modo turbaſti totam domum, cuius priuignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce u talibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per uulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterum largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtingeris deficientium rigore membrorum, non moueris, non expaueſcis, ſed dormis per tot diuerſitates? Non relinquitur quid aliud ſimulare poſsit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eum inueniri quem occidit. Non eſt iudices quod incredibile puteis, ut quis perferat dormientis ſimulationem, nihil eſt quod facilius humana calliditas poſsit imitari. Sic quidam cadauerum expreſſere pallorem, & contra uerbera, experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quanto facilius ſimulare poſsit mulier rem cuius imitationi ſufficit cluſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpirijs modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientem ſimulantémque, non eſt niſi conſcientia. Nam quod ad tot ueſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore durauit, nolite mirari, facilius excites dormientem. Et hæc eſt omnium natura rerũ, ne quid diutius perferas, quàm quod imitaris. Simulare ſomnum habet & hanc facilitatem, quod uidetur ſimilis excitato qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe uis mulier, quod te non excitet res qua domus tota turbatur? Illam ſeruilis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? prima ſunt euigilantium præſidia clamores, nec poteſt quieta res noctis eſſe auxilium. Minore ſtrepitu commota es cum excitareris. Ecce cubiculi ueſtri fores trepide feſtinatoris effringuntur impulſu, en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimili-

tudinem uſq; reſoluta es. Hoc *tu quietem putas eſſe? Patientia eſt, ueſtræ iu dices æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitũ quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeßi ſunt, qui illò potißimum concurrerunt, utrum putetis factum col luctatione morientis, an peracta cæde referentis gladium mulieris fuiſſe di ſcurſum? An hoc quoq; inter artes nouercæ, ut omnibus ſceleris ſui parti bus ſenſim quieteq; diſpoſitis, ipſa ad excitandam familiam fecerit ſtrepi tum, cui hoc ſolum ſupererat ut ſic inueniretur? Fragor quo familia excita ta eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuuenis eßet antequam gladium re ferret, ut ſciatis iudices neminem fuiſſe in domo quem non fragor ille con fuderit. Cæcus quoq; inuentus in limine eſt, ſicut ſolet ultrò citroq; commea re. Iuuenis ſi intra ſuum patriſq; cubiculum facilime diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Euaſit & fugit, gladium iam repoſuit. Et quanto facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, uultum quietis imitari? Quod per fidem maius ſubi tæ confuſionis argumentum eſt, quàm quod cæcus exiliuit, & ſtetit? Gra uius neceſſe eſt expaueſcant, quibus de ſolitudine ſua non renunciant oculi, & concluſus animus non exit in uiſus, non habet unde timori ſuo par ſit. Deprehenſus eſt iuuenis ubi illum deſtituerat impetus timoris, poteſt ne gligere cæcitas in cubiculo ſuo ducem, in quo omnes dies, cunctaſq; noctes agit iter, quod iam multis offenſis, multis edidicit erroribus. Extra limen cæcitas eſt, inde error, inde tenebræ. Nihil eſt innocentius cæco, qui nec in ſcelere deprehenſus eſt, nec in dißimulatione. Proclamat hoc loco iuuenis: Vt primum, inquit, me pater fragor domus, et uelut tui confudere gemitus, iterum tanquam te rapturus exilij. Tunc primum miſer ſenſi facinus cæci tatis, ſteti donec mihi renunciareris occiſus, & in illa diſcurrentium trepi datione tenui miſer otium timoris. O ſi numen aliquod paulisper accõmodaſſet oculos. primus in cubiculum intraſſem patris, inueniſſem fortaßis ad huc aliqua uerba morientis loqui, interrogare potuiſſem. Tarda & trepi da ſunt officia ſeruorum. Ego te deprehendiſſem nouerca uigilantem. Sed inquit, gladius cæci cruentatus inuentus eſt. Non eſt iudices cæcitatis au dacia, de parricidio referre gladium, & homo cuius paulo ante exquiſiti ſunt ſinus non referret in cubiculum ſuum ferrum quod non tegere poſſet, non abſcondere, & tamen cruentatum ſciat. Quis hanc iudices impuden tiam ferat? Negat cæco ſurripi potuiſſe gladium mulier, quæ ſe quietè defen*

dit.

dit. Et quanto facilius eſt ſomnos decipere miſerorum? Grauior eſt quies, quibus ex laßitudine calamitatum uenit. Cæco uero facile eſt etiam uigilanti ſurripere gladium. Quemadmodum paratur argumentum, quædam facere non poteſt negligentia, & facilius eſt, ut cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantum cauſas habet qui occidit alieno. Sentio iudices iamdudum indignari miſerrimum iuuenem, quod argumentis, quod probatione defenditur, reddenda ſunt maximo uirorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars cauſæ admiratione. Intueri mihi iudices uideor expeditionis illius incredibilem nouamq; faciem. Vadit rapto pater iuuenis per ardentes creſcentesq; flammas, dicturum me putatis, ut euadat, ut fugiat? Properat miſer ut reuertatur. En membra contactu ſtringuntur ignium. Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoq; penè luminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc nunc me putatis ſtupere, mirari, quod huic iuuenis oneri per medios ignium globos, & ruentia tecta ſuffecit? Illud eſt cui uix habere poßit mortalitas fidẽ. Viſus eſt ſibi feciße rem facilem. Quanta dij deæq; pietatis audacia eſt ire rurſus in flammas, illo ubi patrem penè perdideris? Iam non erat illud Penates, iam nõ erat domus, ubiq; tamen iuueni uidebatur ardere mater. Iam miſer undiq; flagrantibus membris cum diſcurrentẽ clauſiſſet ignis (quod ſolum ſupererat uirium genus) matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, nõ protexerũt flagrantem ſua membra faciem, & oculi quærentibus matrem manibus arſerunt. Rurſus infelix totum tactu perluſtrat incendium, & unde maximus eſt collabentium culminum fragor, illo debilitas tanquam inuentura reuocatur. Solus omniũ ſeruatus eſt beneficio cæcitatis. Protrahatur iudices ſi uidetur in medium reus, plurimum probationibus adijcere debunt truces uultus, terribilis, minaxq; facies. Hic eſt iudices qui dicitur tota nocte diſcurriße. Hic ille circumſpectus, hic ille felix parricida. Receſſerunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circa genua ueſtra ducendus eſt, non eſt qui dirigat greſſus, non ſeruuli ſuperſunt, non Penates. Reſpondete per fidem, reſpondete mortales: utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infelicißime iuuenis? rogandum eſt, neq; habes totas preces, perit ille ueſter ambitus, ueſtra miſeratio, ſed nefas eſt ut reatus iſte ſentiat debilitatis aduerſa. Nos agedum

tam fortiter miles tuus, quàm iudicatus eſt) nec ſi damnaueris pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu, tam paratus mori pro pudititia? quàm occidere, laudemq; perpetuam fortiſsimi pudoris ſecum feret. Omnis licet delatorum uis ingruat, nunqua tamen effici poterit ut miles tuus magis doleat quod accuſatus, quàm quod appellatus eſt. Sed neq; hoc Mars parens, nec ſigna militaria aquilæq; uictrices, nec tua ſumme Imperator diuina uirtus ſinat, ut tua quoq; ſententia quiſquam uir & Romanus & miles nimium pudicus ſit, apud quem ante principia gerendum eſt. Ecce cum maximè hoc agitur, ut inter Romanorum legionum manipulos ſcorta deligere, & ad ſtuprum trahere ſacramento rogatos poſthac liceat ex decreto tuo, nec pudet accuſatorem apud C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum uidetur, quid in homine uirtus poßit) aßidentibus legatis præfectisq;, & iſtis illi prodigio dißimilimis tribunis, toto armatorum iudicio, obijcere militi quod uir ſit, tantumq; durum ac ruſticum, & parum meretricijs artibus queritur educatum. At ego ſi qua eſt fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubeſco. Fœminarum eſt iſta uirtus. Aliter mihi laudandus eſt uir fortis, idoneus bello, promptus ad pericula, præſtantis animi, libere dicam, dignior quàm tribunus eſſet. Hoc enim propinquo Mari non erubeſceres. Pater huic emeritis bello ſtipendijs tunc cum tota ſubnixum Numidia fregimus Iugurtham exautoratus armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater, frigoribus ac ſolibus peruſta, & in pleriſq; ruris operibus marito particeps. Affirmo quàm nemo appellaſſet impunè. His ortus ipſe procul ab omni contactu receſſerat, pueriles quoq; annos aliquo ſemper opere durando, ſequi pecora primo, arcere gregibus feras, aliquid ſemper audere maius annis. Ludus fuit rotare ſaxa, uibrare iactu ſudes, ſaltus agitare uenatu, mox uigentibus lacertis humum ſcindere, ſegnem futuris noualibus eruere ſyluam. Sic effectum eſt, ut (quemadmodũ aliqui putant) poſſet citò militare. Interim ex ultimo luto e oceani, & dirempta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, ſtolida uiribus, indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate quàm corporum b. luis ſuis proxima, Italiam inundauit, nec tamen tantũ in ſua, quantum luxuria ſocordiáq; noſtrorum ducum elata, dum nos in bello quoque uitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, uaſtitatem

cum totum bellum quodam genere ad pedem ueniſſet, & omnium mentes imminentis pugnæ cogitatio impleſſet, circumfremente undiq; barbaro ululatu, Romano militi pro uallo excubanti meretriciam obſcœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quiſq; habeat fortaſſe iudicium, mea ſententia non ſatis pudicus eſt miles, qui armatus tantum negat. Hoc expoſitionis loco imperator malo accuſatoribus credas. Illi narrarunt rem uiro & Romano et milite tuo dignam, tantumq; non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo poſuerunt. Ad primum ſtatim obſcenæ libidinis ſermonem non aliter quàm ſi in hoſtem claſſicum cecinißet, gladium illum quem à te pro pudicitia noſtrarum coniugū acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, uicimus. Verebar equidem ne fugandi corruptoris cauſa ferrum ſtrinxiſſet, &, quod accidere interim ſolet, dum alter receſſurum putat, alter percuſſurum non putat, tam honeſtum opus caſus feciſſet. Neq; enim, ut opinor, hoc quoq; exigendum fuit, ut cum cæcus amentia corruptor, per uulnera ipſa rueret adprehendendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. Ego uero parum uiriliter iſtum indignatum puto, ſi in tanto dolore tribunum potuit agnoſcere. Ipſe nihil excuſat. Percußi, inquit, C. Mari, ſegniuſq; occidi, hauſi noxium ultrice dextera ſanguinem, ſiue licuit, ſiue non licuit. Atq; utinam plures mortes cepiſſet, ut impurum ſpiritum renaſcens pœna torqueret. Parum ſeuere militarem redeuntibus ſupplicijs diſciplinam continemus, ſi tribuno poſt hoc factum bene ceßit quod occiſus eſt. Reum ergo cædis non inficiatione defendam, uiro forti, præſertim & innocenti nihil facere conuenit, quod negandū ſit.

Non abnuo crimen, imò ſi accuſatores tacerent, ipſe narraßem. Obijcite igitur, ſed ut delatores decet, totum. Verecundißimum enim militem apud ſanctißimas imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parumne dedecoris ſubimus, quod non de honoribus fortißimi uiri quæritur, et ut longißime uota procedant, rem honeſtißimam militi feciſſe impune erit? Dānetur etiam, & pudicitiam ſupplicio pendat. Conuenite legiones, intendite animo ſancto tracta undiq; auxilia. Lex dicitur caſtris, nec pauci ſunt qui hoc nolint licere, illud uelint. Non me hercule poſſum tenere, quo minus in accuſatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu ſi tribunus eſſes, hoc fecif-

raptumq; de proximo ferrum non recuſanti puellæ immerſit? Diuiſit illi ſolum Appium, quem tamen populus Romanus ſeceßione à patribus, & prope ciuili bello perſecutus, in uincula duci coëgit, neque ulla res tum magis indignationem plebis commouit, quàm quod pudicitiam auferre tentauerat filiæ militis. Hæc ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla. Nã uirorum quæ pudicitia eſt, niſi non corrumpere? Non ſit mihi forſitan querendum aduerſis auribus, ſeculi in tantum uitia regnare, ut obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, ut pollutis in fœmineam uſq; patientiam maribus incurrat iam libido in ſexum ſuum. Finem tamen aliquem ſibi uitia ipſa exceperunt, ultimumq; ad hoc huius flagitij crimen fuit, corrupiſſe futurum uirum. Hoc uero cuius dementiæ eſt? in concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam uocatur fortaſſe iam maritus. Ego uero gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorum, ſi huius mentis tribunus in hunc primum incidit. Ita ne tandem (iuuat enim uelut præſentis inſequi fauorem) ſcorta tua ſtipendium merentur, & ſub ſignis exoletos trahis? Ideo meretrices ab exercitu ſubmouentur, intrare caſtra fœminis non licet? Ita puto, non opus eſt. Militem, hoc eſt, pluſquàm uirum, iamiam'que in acie ſtaturum, cui pro uirili portione ſalutem ſuam patria commiſit, appellas. Fortaſſe claßico ſonante, ideo ſtationes circuis, ideo uigilias ambis. En quem tribunum faceres, cum prætextati militabant? Non hic profuſus eſt furor? non manifeſta dementia eſt? Vides munitum gladio latus, loricam ferro aſperam, clauſam galea faciem, & ad terrorem belli criſtas minantes inſcriptum in ſcuto C. Marij nomen totum deniq; uirum Martio habitu horrentem. Hic tibi cultus proſtituti uidetur? Appellabis de ſtupro? uim afferes? Quid deinde expectas, ut ille tribunum putet, cum tu illum non putes militem? Vacat enim uitijs noſtris, & ad omne uotum fluente fortuna laſciuit otium, aut in eo ſaltem ſtatu reſpublica eſt, ut ad reſtituendã eam ſatis ſit milites impudicos non eſſe. Nõ de prolatando tibi imperio res eſt, nec trãſmarinas (ut nuper) prouincias petimus: de Italiæ poſſeßione certatur, pro aris focisq; conſtitimus, an hæc omnia igni ferroq; uaſtentur, an nobis caput barbarus hoſtis excidat, an cimbrice loquendum ſit. Vita omnium noſtrũ et ſalus (pati nanq; aliud ne ſub hoſte quidẽ uiri timemus) in ultimũ diſcrimẽ adducitur. Influxit Italiæ inaudita multitudo, q̃ ne ea quidẽ

potuit ſuſtinere terra quæ genuit, inuſitata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage noſtrorum campi latent, iam fugatorum Carbonis atq; Syllani ſub comparatione felix militia eſt. Iacet poſt amiſſū Scaurus exercitum, Seruilij Manlijq́; bina cum tot legionibus caſtra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem uictorijs peruagata, tantum in Mario ſtetit. Libenter te imperator interrogo, in hoc rerum ſtatu tales milites habere malis, an tales tribunos? In tanto belli diſcurſu, ne conceſſæ quidem ueneri dares ueniam. Nam quo ad altiorem quiſq; honorum gradum extēditur, magis in exemplum ſpectantibus patet. Cum alij excubent armati, alij clauſtra portarum tueantur, alij uallum foſſaſq́; ſcutis innixi cingant, cibum ipſum ſtantes capiant, tribunus inter ſcorta uolutabitur? & has ſolas uigilias aget? ac ne ideo quidem breuem ſaltem frugalitatis perferet ſimulationem, ne hoc ipſum facere milites ſciant? Age porrò ſi uiueret tribunus, & hoc ad te factum imperator deferremus, circumſtaret uniuerſus exercitus, nec hanc militis contumeliam, ſed militiæ putaret, quid ageres? quid conſtitueres? Beneficium accepiſti Mari, beneficium non habes neceſſe propinquum tuum occidere. Nam ſi uere æſtimemus, imperium populi Rom. ad hanc diem militari diſciplina ſtetit. Non enim nobis aut multitudo maior eſt quàm cæteris gentibus, aut uehementiora corpora, quàm uel his ecce Cimbris, aut maiores opes quàm locupletiſſimis regnis, aut mortis contemptus facilior quàm pleriſq; barbaris cauſam uitæ non habentibus. Principes nos facit ſeueritas inſtitutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione aſſidua belli meditatio. Itaq; plura penè moribus, quàm uiribus uicimus, cum captiui quoq; ſanctè habebantur, & contumelia etiam hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis intermiſſa luxuria tui nobis mores retulerunt. Dij profectò magnitudinem tuam curant Imperator, ac dirigunt, qui tibi ſuper cæteras laudes obtulerunt tam honeſtæ ſententiæ occaſionem, quod miles fortiter fecit, ſi abſoluis, tuum exemplum eſt. Niſi fortè hoc me perturbari putatis, quod tribunus fuit. Ideo hercule turpior, ideo morti omni dignior. Hæc enim conditio ſuperorū eſt, ut quicquid faciūt præcipere uideātur, & pernicioſiſſimus eſt malæ rei maximus quiſq; autor. Quis continebit militiam? Quis caſtrenſis diſciplinæ præcipiet ſeueritatē? Quis te imperator maioribus curis diſtricto, delicta mi-

ſta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem con fugiam? cui querar? Sic fit ut neceſſe habeamus ipſi nos uindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus, hoc dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non ſolum militibus, ſed centurionibus præpoſitus, partem quandam imperatoriæ poteſtatis obtinet. Ita opinor, contra iura caſtrorum fecerat miles, etiam ſi tantum negaſſet. Neſcit quod iſtius honoris faſtigium, quæ poteſtas ordinis, tyro eſt. Age ſi ad te C. Mari aliquis impudicum militem detuliſſet, ferres dicentem, Tribunus me iuſſit? Quod ſi par in utraque parte delictum eſt, hoc tamen crimen militem ſaltem decet, Tribunus fuit. Videor mehercule imperator oblitus mediocritatis meæ, cum uix unius defenſioni ſufficiam, quædam pro uniuerſo dicturus exercitu. Omnes has quæ circumſtete religiones florem Italiæ, ciuium ſociorumq; robora una uoce proclamare apud tribunal exiſtima. Non ignominiæ Tribuni parere poſſumus, nemo noſtrum recuſat itinerum laborem, nec inuiſum ſuper arma faſcem, non æſtiui ſolis ardorem, nec ſub pellibus actam hyemem, ferienda ſit fatigato foſſa, pro uallo portisq; uigilandum, fortiter ancipites inibimus pugnas, uulnera laude penſabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur uirorum eſt. Imperet aſperas tribunus expeditiones, ſi quo uertice montis hoſtis pellendus eſt, ſi inter infeſtos armatis ſaltus ſpeculandum. ſæuiat deniq; in terga uerberibus, exigat ſeruilem plagarum patientiam, leno etiam ſeruis excipitur, fortaſſe hac lege captiuos uendes. Si meretricia imperatur neceſſitas, ſi aduerſus obſcœnam uim corruptoris arma tantum contumeliæ cauſa habemus, potius caſtra capiantur, & uim tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & ſanctius uiuitur ad Oceanum. Quid futurum eſt imperator ſi ad pudicitiam militum pertinet uinci? An ignoramus imperator quanta quondam Populo Ro. exarſerit ſeditio, cum ex domo fœneratoris addictus lacero uerberibus tergo proruppiſſet in publicum, & illas ſuppliciorum notas tuliſſe ſe quereretur, quod uim corruptoris pati noluiſſet? Et ille tamen quanquam hoc flagitium conatus in addicto, ac penè uix libero, uidebatur aliquatenus memor fuiſſe Romanæ ſanctitatis, qui uim obſcœniſſimam non tentauerat niſi aduerſus alligatas manus. Eò tamen uſque populus Romanus uindicta proceſſit, ut ardentibus bello finibus ad delectum nemo reſponderet, niſi & pœna corrupto-

ris,& abrogatione legis ſatisfactum eſſet. Nolebant militare, quamuis hāc iniuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi cauſa necauit? Iam iam commilito quicunq; caſus manet, etiam ſi imperator te damnaturus eſt, habes ſolatium, ſatius eſt quàm à patre occidi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis iudicem, et animo alioqui leui graue pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cum abſolueris. Nam ſi quid tibi iudicādi fide tua cauſa facere permittit, cogites profecto, quantū tibi hoc ipſum apud æmulos, quos uirtutibus offendis, allaturum ſit inuidiæ, cum uideberis aut corrupto rem militis iudicaſſe innocentem, aut propinquum tuum etiam uindicare nocentem. Olim iam imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locum quærit, & natura quidem omnibus nouitatis incrementis aduerſa nobilitas tuis tamen laudibus preſſa & obruta, rimatur occaſionem criminum. Quod ſi bene inuidiam noui, hoc quoque tibi obijcietur, quod ſaltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus & eiurandus eſt non tuus ſanguis. Certe nihil minus committendum, quàm ut ulciſcaris hoc flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente feciſſe. An ille ſi unquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, non has uirtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cum ei uelut propius cōtemplari licuiſset, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quod ſi poſt hanc mentem uiueret tribunus, neceſſarium forſitan erat hac quoq; eum premi inuidia, quod iſta feciſſet Marij propinquus, quod ex ipſa ſtirpe uirtutum ſuſtuliſſet ſe flagitij ſoboles. Nam cum bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario obijcere? Optimum fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe. Perorata imperator, ut mediocritas ingenij mei tulit, cauſa, ſcio commendationis partes eſſe reliquas, ſed has ſuperuacuas facit ſanctitas tua. Quid enim uerear ne noceat reo humilitas apud te, cui uel gratior poteſt eſſe nuda uirtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendem tibi ordinem caligati militis, quem uelut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? Adhuc fortaſſe patritium ualuerit genus, ſed ductum tuis longa ſerie dignitatis ordinem ipſa uirtutum conditione meliorem feciſti. Nondum potuit altius procedere uir adhuc huius ætatis.

tamen

tamen cum uirum fortem, cum dignum tuis caſtris, tuis auſpicijs probarim, commendo tibi quicqu d melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profectò *non expectas, ut in extrema actione miſerabili fletu, & humili obteſtatione uitam genu nixus petat, nec tu rogari ab innocente exigis, nec uiro forti opus eſt precari abſolutionem*. Vnum rogat, *ut ſi quid de cauſa illius dubitas, des dilationem uſque ad proximum prælium, pone in prima acie, pone ante ſigna (fortiter dixerim) non inter tyrones, ubi plus periculi, quo maximus hoſtium globus ingruet: ſpecta pugnantem, affirmo tunc minus ignoſces tribuno. Liceat ire in aciem, cōgredi cū hoſtibus. Si perire debet, rogat te imperator miles tuus, opera mortis ſuæ utaris feliciter.*

Argumentum declamationis IIII.

Vir fortis optet præmium quod uolet. Qui cauſas uolūtariæ mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abijciatur. Quidā de partu uxoris Mathematicum conſuluit. Is reſpondit uirum fortem futurum qui naſceretur, deinde parricidam. Cum adoleuiſſet, qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit, reddit cauſas uoluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro filio contra patrem.

POſitus P. C. in ea conditione triſtiſſimæ ſortis, ut nec morte dignus ſim, niſi me parricidam putetis, nec præmio, niſi innocentem, adeoque ludibrijs miſeræ ſim diuerſitatis uel neceſſitatis implicitus, ut impetrandum à uobis habeam odij mei fauorem, quæſo præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ ueritatis explicuit, attuliſſe me credatis urgentium malorum probationem. De parricidio uenit, quod occidere me poſſum: de fato, quod mihi non licet mori. Non ſolum Mathematicus *ſeculo temporibusq; prædixit has manus, ſed & ego me parricidium credo facturum, pluſquàm reſponſum quàm ſacræ artis triſte præſagium eſt, quod mihi ſic minatur animus meus*. Non habeo *infelix in cogitationibus meis unde non timeam, & facinus, quod ſibi pro me pietas patris, quod ſingulorum innocentia rogat, ſentio, patior, agnoſco. Ne quis me tamen laborare putet miſeræ perſuaſionis errore, accipite cur non poſſim dubitare de fato. Parricidium credit, qui facturus eſt: non timet qui periturus eſt. Ante omnia, igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia*

mea contenti ſitis hoc, quod uolo mori. Nec quia uideor contendere cum mathematico, uincere neceſsitates, expugnare ſatum, ideo mihi bene credi putetis & uitam. Aliud eſt facinus non eſſe facturum: aliud mori uelle ne facias. Quinimo, ſi qua eſt fides, hoc quod uos conſtantiam putatis, infirmitas eſt: quod ad ſuprema confugio, animum meum noui. Nouiſsima uictæ mentis integritas eſt in mea poteſtate: breui non habeo nec mortem. Fidem ueſtram P. C. ne quid amplius de miſera pietate ſperetis. Qui mori uolo ne parricidium admittam, non inuenio quemadmodum illud poſsim non facere uicturus. Nam quòd ad patrem pertinet, qui me retinet uiuere nolentem, non miror quod adhuc recenti gloriæ noſtræ gaudio ſtupet, & in opera mea totus oculis animoque conuerſus, parricidium non uidet per uirum fortem. Hic eſt animus, quo me quamuis denunciatum prædictumq́; ſeruauit, & cum incertis adhuc dubijsque uirtutibus præſtiterit ut uiuerem, præſtat meritis actisq́; ne moriar. Nũc ille quod pietate, quod uideor iſtius perire reuerentia, uocat parricidium ſuum, & in orbitate quam ſibi facere uidetur, non remedium meum: ſed ſuum ſpectat affectum. Filius qui uult mori ne parricida ſit, aliter ſibi uidetur remunerari nõ poſſe: quàm ut ipſe moriatur. Meritò prorſus, meruò miſerũ ſenẽ, triſtes ſolicitudines, & præſcij metus ad mathematicũ & reſponſa miſerũt. Debui uir fortis nunciari, parricida prædici. Siue enim miſeræ coniugis prodigioſa fœcunditas tumultuoſis pulſibus maritales inquietauit amplexus ſeu per anxias noctes dirosque ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad notiſsimũ ſacræ artis antiſtitem, non ſpes, non auida uota, ſed ſuſpiria, metus, & præſagium magni neſcio cuius incerti detuliſſe pallorem. Quid aliud hoc eſſe uultis P. C. quàm primam fatalis inſtinctus neceſsitatem? De partu uxoris non potuit non interrogare, deinde non credidit. Referam nunc P. C. cuius artis, cuius fuiſſe dicatur autoritatis, quem putauit adeundum qui ſic timebat. Homo qui (quod certum habeo) plurimis meruerat experimentis, ut ad illũ uelut ad oracula deorum, plenumq́; ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metusq́; confugerent, dicitur inſpecta totius ratione cœli, digeſtis ſideribus innumeros, ad publici priuatiq́; fati ſtupuiſſe conſpectum, & tanta proſperorum triſtiumq́; congerie magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe uerbis, quod uidebat. Sed ô uirum grauitatis antiquæ, dignumq́;

gnumq́; cui ſe fatorum arcana nudarent. Cum partus de quo querebatur, multa præſtaret propiora proſpera, lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prædicere, ſed (quæ certiſsima eſt uera proferentium fides) quicquid deprehenderat, protulit in medium, & proclamauit futurum uirum fortem, deinde parricidam. Quis unquam P. C. fiducia maiore reſpondit? Cum ſummum facinus denunciaret, ante ſe dixit probaturum. Fecerat profecto P. C. interrogando mathematicũ pater, rem non educaturi, ſi quid triſtius comperiſſet, niſi hoc primum de fato fuiſſet ut uiuerem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquem'ue ceſſauit ordinem, non numerus feſellit, non ſexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoq; quæ uelut extrinſecus conſentiebant, affuere reſponſo, bellum, hoſtis acies, ad illam ipſam qua fortiter facere poteramus, ætatem. Pater uero periculi ſui denunciatione nõ territus, arma mihi, prò triſtis neceſsitas, arma ipſe circundedit, & ſuis ad pugnam manibus aptauit, tanquam mathematico id iam credidiſſet. Quis miretur quod reſponſum non contempſerit, dum ſperabat ut fortiter facerem? Mori me non uult, & iam non ſupereſt niſi parricidiũ. O mors laudanda fortibus, expetenda miſeris, nõ recuſanda felicibus, quantum te quæſiuimus in bello. Tuli enim, Deos teſtor, in aciem, tuli non uirilẽ iactationem, non gloriæ cupiditatẽ, ſed ut patriæ præſtaret aliquid utilitas mei, ut hunc mihi deploratum ſpiritum, hoc deſtinatum damnatumq́; corpus, publicarum utilitatum uſus abſumeret. Ibi miſer primum didici, quàm multa neſcientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hoſtium globos perditus pugnator exilij, ceſsit acies. Denſiſsima quæq; certamina ſolus inuaſi, reſiſtere nemo ſuſtinuit. Obuijs ictibus membra nudaui, & ad incurrens ubiq; ferrum uitalia parata circuntuli, uacua circa me tela ceciderunt. Miſerum me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci dum mereor occidi. Recedite gratulationes, abite laudantes, non circumeo templa, non reddo uota numinibus, ad parricidium ueni. Quem ego paulò ante paſſus ſum miſeræ conſcientiæ pudorem, ad patrem arma non retuli. Timui quinimo ne mihi dum reuertor, occurreret, ne in oſcula mea plenasq́; adhuc uictricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tunc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus uocem, quod circunſtantis populi murmur excepi! Magnum felicemq́; iuuenem, ſi ſubito moreretur. Adiuuate dij pariter

*atq; homines,dum perire concupiſco,dum uolo,miſeremini, ne hunc ardo-
rem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, teſtor, in nouißimo fati
ſtamus abrupto,propè eſt ut occidat patrem parricida prædictus, cum eſt
mori paratus. Quid me pater adhuc detines? quid moraris abeuntem? Me-
lius quidem fuerat hunc ſpiritum aut in ipſa maternorum uiſcerum ſede
comprimere,aut ut primum contactu ſuo cœlum terraſq; polluerat,feſtina-
ta morte dimittere. Sanè tamen charitas patriæ priuatos uicerit metus,&
in honorem uirtutum ſcelera nutrita ſint,quicquid eſt propter quod educa
ri me tanti fuit, explicitum peractumq; eſt. Reſtat una pars fati,ultimum
ſolumq; facinus. Fruſtra me conſolaris æquanimitate patientiaq; tua. Non
idem utriuſq; noſtrum diſcrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrem
inuitus occidere. Hoc primum itaq; excuſo uobis P.C. quod præmium pe-
to,ſatis ſit hactenus uiri fortis nomē agnoſcere, huc uſq; autoritatem ſacræ
legis attingere, ut illam in aduocationem ſacræ mortis adducam. Relatu-
rum me putatis illa optionum uerba ſolemnia,non capere magnorum pre-
tia meritorum ſolas æquitates,tanta remunerandum benignitate, quod for
titer fecit aliquis,quanta ſolicitaretis ut faceret? Nemini unquam minus ſol
uendo ciuitas fuit, præſtiti poſt quod mori continuò deberem. Sed ſecuri
eſtote de auiditate ſummæ poteſtatis, illud infinitum, illud immodicū,quod
nobis uoluerunt licere leges,intra ſe conſumit ille qui meruit. Titulos,ima
gines,honores ſeruate uicturis, mihi præſtare ſalutem patris,innocentiam
meam, temporum pudorem. Quæſo ne mihi ideo præmium negetis, quia
fortaßis & hoc debeatis odiſſe,quod fortiter feci. Extra inuidiam eſt op-
tio,cum id exigam quod impetrare potuiſſem etiam antequam fortiter fa-
cerem. Nam quod obiter optionis reddo rationē, quæſo ne quis ideo me pa
rum aut præmio fidere credat,aut cauſis, quia utriuſq; iuris miſcui preces.
Ignoſcite ardori perire cupientis,quod pariter imploro, quæ ſingula ſuffice
re potuiſſent. Fidem quinimo ueſtram, ſi qua adhuc lex eſt, quæ adiuuare
poſſit mori uolentem,commodate,conferte,eſt utriuſq; iuris & autoritas,
quod in mea morte tribuatis. Præſtate cauſis ut moriar,præmio ut ſepeliar.
Sentio P.C. hoc primum ab effectibus publicis petendum,ne quis ideo mori
me uelle non credat,quia potius ad cauſas ac uerba cōfugi,quia à uobis mal
ui petere,quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor, malignæ*

inter.

Interpretationes, uir fortis ut morerer à bello reuerſus arma poſui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed ſiue hoc eſt ſepulturæ ſuæ magna reuerentia, peſſimæq; additæ pectoribus humanis infirmitates, ut eſſet quod timeret qui non timet mortem, ſiue decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi, ignoſcite quæſo contationi patientiæ, moræ. Si me continuò occidiſſem, tanquā parricida moriebar. Neq; eſt P. C. *quod excludi præmium putetis contradictione patris. Eximus per magnorum operum reuerentiam de neceſſitate parendi, & aut interim nobis magna uenit contra nominis huius potentiam, de uirtutum fauore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus.* Non *eſt quod uos reſiſtentis moueat autoritas, neminem inuenias mori uolentem, qui non habeat aliquem uetantem.* Ille *cui præſto non ſunt pignora charitatis, lachrymis tamen audientium, & conſolationibus, & promptiſsima ſemper exhortatione retinetur.* Parentibus *uero circa liberos unus affectus eſt, fauere uitæ, timere mortem.* Non *habent patientiam, nec iuſtæ orbitatis, & inter ſupplicia nemo pœnasq;, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus.* Ego P. C. *communem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reuerentia, fieri non poteſt ut ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe uidetur occidere.* Hactenus *leges, hactenus merita uirtutum, ueniamus ad neceſſitates.* Mori *uolo, mori uolo ita, ut reddidi cauſas, ita non ex hac deſtinatione ſentitis quicquid dici non poteſt?* Viderit *quid uos hucuſq; protulerit, hinc incipit ratio.* Quod *uolo, fingite unum ex populo turbaq; petere ius præmiorum.* Non *debet hoc uetari, quoties habet cauſas, non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim uerendum eſt, ne ad hoc inconſulte, ne temere leuitas humana proſiliat, & credibile eſt, ut quicquid apud hominem pro uita dici poteſt, ipſa ſibi uita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blanditiæ, quoties iam putatis noluiſſe me mori?* Primum *hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut periremus inuiti, et contra tot aduerſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret.* Inde *eſt quod inter luctus & deſperationes fœda uiuacitate duramus. An uos me moueri non creditis quod iuuenis ſum? quod modo uitæ uoluptates, modo gaudia lucis ingreſſus ſum?* Quantopere *mihi blāditur, quod publicis ex acie reportatus humeris lætitiam ciuitatis impleui?* Quoties *me hercule, hæc uulne-*

ra & rorantia hoſtili cruore arma complexus, animum ſupra neceſſitates erigo, ſupra fatum pono. Sed omnia mihi iam diſcuſſa, conſumpta ſunt, & honeſta pereundi ratione uicta ceſſerunt. Quid mihi amplius cum corpore, quod oderunt oculi ſui, cum quo quotidie properans anima rixatur? Non ſunt mea membra quæ poßim (uelut hoſtis alicuius) lacerare, cõfodere. Homini qui ſemel renuntiauit rebus humanis, non redditur uita, ſed tempus, et ipſa cupiditas ratioq; pereundi hoc ipſo quo uetamur, accreſcit. Felicior mehercule qui moritur antequam debeat, antequam uelit. Penè ſero renunciat uitæ, quiſquis ſic ad exitum peruenit, ut hoc illum facere nemo miretur. Et tantum debet mors negari, de quo non ſufficit hoc pœnæ genus, ut ipſe ſe potius occidat. Nam quod lex iußit ut moriturus redderet cauſas quod inſepultum uoluit abijci, ſi ſic properaſſet erumpere, ut non nuntiaret, hoc prius non fateretur. fallitur quiſquis ideo factum putat, ut teneremur in uita. Illa uero non timet pereundi temeritatem, nec ſecretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter auſuros proferre cauſas, quos ſceleris conſcientia, quos maioris cruciatus metus in ſuprema cõpelleret. Igitur ne ſupplicia properato lucrarentur obitu, rurſus in pœnã nocentis inſepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, cauſas mortis reddi uoluit non æſtimari. Poſſum igitur P.C. publica quadam uoce generis humani reſpondere quærentibus cauſas mortis interrogatus, at ego difficilius redderem uitæ. Quid iuuat ô miſera mortalitas animam per tot annos, etiamſi natura patiatur, per infinita temporum ſpatia triſtißimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia noſtra, ſi uoluptates, & quæcunq; ex hac uniuerſitate mundi uel ſolicitant aſpectu, uel blandiuntur uſu, diligenter excutias, tota uita hominis unus eſt dies. Humiles prorſus abiectæq; mentes, quas non implent hæc eadem, ſemperq; redeuntia. Vt quis honeſtis operatus artibus ſciat quis finis bonorum, quæ uera felicitas, nunquam ſibi uidebitur præmatura morte periturus, & lucis cauſas ad animum mentemq; referentium neminem quotidie uita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura ſint in hac æui breuitate fugienda, comparaturũ gaudijs proprijs metus, calamitates? illa illa æſtimemus propter quæ fatigamus uotis Deos propter quæ breuem querimur ætatem. Nempe ſunt uanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum,

borum, & cum liceat euadere, malle pati? Finge tibi uelut ipſam proclamare naturam. Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerumq́; conſortium, & per ſuccedentium uices in ordinem mortalitatis natus, bona noſtra uidiſti, admitte poſteros, cede uenientibus. Neſcis te quanto diutius uixeris, tanto magis impatientiam parere? Quantumlibet prorogentur tempora, iungantur ætates, quandoq; tamen non poteſt non exitu perire miſeri, qui moritur inuitus. Miraris quod ſuprema mea ipſe præcipitem. Nunquid enim non hoc agunt ſinguli dies? Omnis nos hora per tacitos fallenteſq́; curſus applicat fato, & in hac turpiſſima perpetuitatis cogitatione diſtricti, per exigua feſtinantis æui momenta præmorimur. Faciamus potius de fine remedium, de neceſſitate ſolatium, exeamus ſponte, conſilio, pleni ſecuritatis, gratias agentes. Solus uixit quoad uoluit, qui mori mauult. Indulgete quæſo ſeuæ triſteſq́; cauſæ, indulgete uirtutes, ut mori tanquam magno animo uelim. Ita non ſufficit ad maturandos exitus quod fortiter feci? Infirmæ prorſus terrenæq́; mentis eſt, ut numeretis annos, ego (quæ feliciſſima uel laſſitudo, uel ſatietas eſt) uirtute conſenui. Quid adhuc inter accidentia fragileſq́; caſus ago? Homo receptus in publicas gratulationes præſentiæ humilitate decreſco. Minores fiant neceſſe eſt diuturnitate, quorum initia confirmauere ſucceſſus, cum iam nec operibus, nec felicitati poſſit accedere. Cum fortuna ruere dementia eſt, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego ſenes degere turpius puto quàm qui fortiſſimi fuerunt. Vultis expectē, ut putres artus fœdet pudenda canities, ut ſanguine membra uacuata uix nitantur ad greſſus, ut hæ laudatæ manus, nec ad quotidianæ uitæ miniſteria ſufficiant? Quàm miſerum, quàm deforme eſt, meminiſſe quod fueris, referre cicatricum tuarum redundationes, & frigidam præteritorum memoriam, cum iam fidem membra non habeant, ſupra ſua facta rideri? Feſtinato exire de ſeculo debeo, dum alacre corpus, dum ſpiritus uiget, dū teneor, dum deſideror: & hoc uolo deberi manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atq; homines, mortem uir fortis inueni. Eſt hæc communis mihi cum multis fortaſſe cauſa, ſed ueniamus ad meam. Si mihi mathematicus denunciaſſet damna membrorum, grauem corporis perpetuumq́; languorem, ignoſceres tanta mala uel incerta fugienti. Plus eſt quod expaueſco, quod timeo. Minatus eſt mihi manus meas, meos animos nullumq́; uoluit eſſe mo-

mentum,quo ſecurus intrepiduſq; requieſcerem. Iuſſus ſum uitam per anhelitus,metuſq; conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tanquam nocens,ſi mathematicus uerum dixit: tanquam miſer,ſi mentitus eſt. Quid,quod me futurum dixit,parricidam? En quem mittamus in experimentum,cui credamus. Placet poſt futurorum incertã tractare rationem,quid ad diuerſas perſuaſiones,& ad loquaciſsima humanorum pectorum ingenia uariaris? Parricidium dictus ſum facturus,ſi poſſum poſt hæc uiuere,non ſum innocens,etiam ſi non fecero. Interrogare me hercule hic libet uos omnes liberi,omnes parentes, quem mihi poſt hanc denuntiationem aſsignetis animũ. Homo ſum cuius corpus iratũ fortaſſe ſeculo numen uelut aptiſsimam facinori uidetur elegiſſe materiam,cui in primis continuò natalibus aſsignata eſt,uirtus pariter & facinus, omnium incredibilium diuerſorũq; pariter capax,omnibus difficultatibus nouitatibuſq; ſufficiens,ſceleribus miſer, & ſine morte ſua nocens, in quo debeatis ipſas quoq; odiſſe uirtutes. Neſcio quæ me prodigioſa feritas in patrem,uelut telum aliquod caſurumq; pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem eſt,quod profuturum mihi negatur,& nolim,cuius non tempus,non locus,non cauſa prædicitur. An mori debeam uos æſtimabitis,nõ debui naſci. Sentit pater quanta ſit prædicti ſceleris immanitas, & ideo tentat efficere,ut mathematicam artem non putetis,ac modo contendit non eſſe fatum,& cuncta caſu fortuitoq; decurrere modo etiam ut prouidentia regantur,non poſſe tamen humana ſcientia deprehendi. Dum utrunq; colligo,interim apud grauitatem ueſtram depono ſenſiſſe aliquid patrẽ,etiam cum metuit. Ego mathematicum probaui dixiſſe uerum, ille credit eſſe dicturum. Caſu'ne tibi pater hæc diuerſitas uidetur in corpus unum diſſentientibus ſolidata primordijs,ut ſummo uertice locatus igneus uigor cuncta leuia calidi ſpiritus ardore ſuſpenderet,profundus humor ad ima demerſus unde quotidie ſuperpoſiti caloris alimenta traherentur, terrenum pondus in medio,quanto ſuperne ſpiritu,tanta penitus inanitate ſubnixum librata mole conſideret,ut ſeculorum infinita ſeries, per aſsiduas temporum uices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentiũ ſiderum ueneranda facies? quod quædam uelut infixa ac cohærentia perpetua ſemelq; capta ſede collucent,alia toto ſparſa cœlo uagos curſus certis emetiuntur erroribus? Iſta credis paſ-

ſim

ſim fortuitoq; diſpoſita? Rogo quid melius ratio feciſſet? Deus hæc, Deus fabricator operis uniuerſi ex illa rudi primaq; caligine protractum poſuit in uultum, digeſsit in partes. Poſtquàm dederat uniuerſitati parem dignamq; faciem, ſpiritum deſuper quo pariter animarentur, immiſit. Inde eſt quod quicquid naſcitur conſociata numini proprietate ſignatur, & in totam æui ſui breuitatem cõpoſitum firmatumq; ſic accipit futura, quaſi uitam. Hæc credo pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingenium, & ex aſſiduis obſeruationibus notiſq; redeuntibus latentium ratione collecta, peruenit ad cauſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici. Defectiones ſiderum laboreſq; narrantur, nuntiatur origo tempeſtatum, laßitudo uentorũ, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſeueras minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flamma ſideribus. Non inuenio quid poßit eſſe certius ueræ artis ingenio, quàm dicere quid futurum ſit, fieri deinde quod dixerit. Quod ſi eſſe artem Mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoq; qui credidit conſulendum, ſupereſt ut ut oſtendamus uerum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primam certißimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauitq; reſponſum, nec per uarias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem, nihil ita locutus eſt, ut illud audentium interpretatio traheret dirigeretq; quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnaq; promiſſorum uarietate ſuſpenſos ſic dimittere, ut quicquid caſus attulerit, putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quod dicebat uſitata, communia, quæ futurus pater facile crederet, libenter audiret? Fortiter inquit, faciet filius tuus, rogo ubi magis deſinit, qui menitur? Sed quibus ille, dij deæq;, ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida dißimulare non potuit, cum quæreret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animũ, ſtupeo conſtantiam, Erit, inquit, uir fortis & parricida. Rogo quæ ratio fallendi eſt ea dicere, propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod proſpiciebat mathematicus, hæc ſola ratio fuit mendacij, ne prædicere-

ſtantibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta cum hoſtis contigit. Pax eſt quæ non deprehendit, & cum iuſta graſſandi materia conſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt otioſus ardor erumpat. Ecce iam Reip. *præbita eſt quies, mihi tamen plurimum eſt cum gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad arma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidium tam facile eſt, quàm fortiter facere, cum utrunq; de fato eſt, ſed quouſq; ratione colligam, quod exitu iam probatũ eſt? quod nullus mathematicus dixit ambagibus, nullis diſsimulari artibus poteſt? Partẽ reſponſi futuram in alio opere iam uidiſti, & quod præcipue torquet animum, fidei ſceleris uirtus fuit. Explicata eſt autoritas reſponſi, cum de duobus prædictis unum factum eſt. Nec poßis de ueritate dubitare, quoties cum incertis experimenta conſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerunt, fieri non poteſt ut hoc ſolum falſum ſit, quod nouiſsimum eſt. Non poteſt, inquit, fieri parricidium. Vis mirer pater, ſi non creditur futurum, quod etiam cum factum eſt, uix creditur? Falleris ſi aduerſus prædictas neceßitates ſufficere credis, quod ego bonus filius ſum, quod tu optimus pater. Tu non mereris ſcire. Credo, ego utiq; nollem me ſcire. Quid eſt ergo fatum niſi quod fit, & non habet cauſas? Quemadmodum ergo, inquit, iſtud uitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt? Scilicet hac ſola ratione, ut mors inter facinus hominemq; ponatur. Vincitur pater fatum ſi reſiſtas: uincit ſi contempſeris. Ago quinimo gratias hoc ſolo nomine crudeliſsimis fatis, quod maximum facinus non in prima æui mei parte poſuerunt, quod præmiſſæ ſunt ante uirtutes, magnorumq; operum prior ordo defluxit. Poteſt puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouiſsimũ eſt. Fingamus pater mathematicum de hac ſola uitæ meæ parte mentitum, quid tanti eſt, ut credam iſta & uiuam? Occidi pater non poteſt. Sed quid refert ſi difficultas iſta non eſt ſalua animo meo? Excedit omnem calamitatem, innocentiæ ſuæ non credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectum habere animum ſuum, calumniari manus, incuſare uiſus, & parricidalem agere cogitationem. Maior mihi ratio moriendi eſt, ſi parricidium fieri non poteſt, & ego me credo facturũ. Quem tu mihi pater imperas laborem, quàm aſperam exigis patientiam? Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimium grauis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſdem expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, uenena fiant. Timeo eiuſdem pere-*

grinationis adire comitatū, omne fugio ſecretum, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſq; timebitur animus? Mors mihi præſtare poteſt, ne parricidium faciam, mors ut uidear nec fuiſſe facturus. Sed me infelicem, quàm multa ſunt quæ timere debeam, etiam contra animum meum. Vnde ſcio, an expulſum me repente ſenſibus meis aliqua magni diſcriminis imago raptura ſit? Proſiliebo fortaſſe tanquam ſequar claßici uocantis inſtinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & uociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me ſanè cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio quid afferat nox, caſus, error? Mathematicus hoc non futurum dixit ut uellem, ſed ut occiderem. Tu quoque pater quanto grauiores paſſurus es ex ipſa dißimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt palàm occidiſſe quem timeas. Cum bene in oſculis imis amplexibusq; requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus, & licet componatur ad fortem ſuperbamq; conſtantiam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere quàm mortē. Explica nos pater tam miſero triſtiq; complexu, & longißimas ſolicitudines breui recide patientia. Minus indignum eſt ut moriar, ſi innocens futurus ſum, quàm ut uiuam, ſi parricida. Denuncio tibi pater, & de ſuprema neceßitate confiteor. Iam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus, non regere dexteram, non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor, non ſentio, non intuentur oculi. Tunc omnia incipio ſcire cum geſta ſunt. Quid, tu me lacertorum uiriumq; beneficio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas? Quantum dicuntur narraſſe captiui, neſcio quem in me monſtroſi uultus horruere conſpectum, non tela iaciebam, non iaculabar ictus, furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud non lorica, non ferrum, ſed diri ſerpentum clauſerant nexus. Non fuit illud pugna, non acies, in bello parricida uincebam, exceſſerunt opera mea humanarum uirium mediocritatem, quicquid factum eſt, rabies, inſania fuit. Prædico, teſtor, non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quod ſi ulla ratione caſu'ue effici poteſt, ut prædicta non fiant, fidem ueſtram P.C. ut mihi potius innocentia, quàm fato debeatur, ego dicar expugnaße conſtitutionem, fregiße uincula neceßitatis, mea pietas, mea laudetur integritas. Dij non ſinant, ut inter me reſponſumq; decernat exitus Mathematicum uincere malo, quàm reprehendere. Quid nunc agam P.C. quemadmodum me uir fortis ad preces, quemadmodum parricida cō-

ponam

ponam? Dicam miſeremini? dicam ſuccurrite? Sic rogari contra mortem ſolet. Nouo mihi inauditoq; opus eſt ambitu malorum, niſi morior, periclitor. Ideo uideor cauſſas reddidiſſe ut contradiceret pater, & ſi benè noui malignas interpretationes, non exitum captaſſe dicar, ſed excuſationem. Explicate per fidem miſeri pudoris æſtum, nunquam uidebitur mori uoluiſſe parricida, ſi uixerit. At tua nunc genua porrigo optimè pater has ſi uis tantum fortes manus, per ego ſi fas eſt quicquid feci, per hanc ipſam mei charitatem, qua me nondum timere cœpiſti, miſerere, filium pietate pereuntem ne uelis exitum facere parricidæ. Præſta mihi patientiam qua me bello credidiſti. Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe cõplexu, confectumq; magnis uulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi prò me omnes parentes, hunc quo nos retinere uoluiſſes, in ſuprema mea tranſfer affectum, tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri iuſta perſolue. Deinde cum iam nouiſsimis oſculis, ſupremoq; diſcedẽns ſatiatus fueris amplexu, tunc te fas eſt ſublatis ad cœlum manibus proclamare: Mathematicè mentitus es. Reddidimus cauſſas, peregimus preces, reliqua uos manus, uos adiuuate ciues, non ut liceat mihi mori, licet iſtud etiam ut negetis. Vir fortis cõmendo uobis exitum meũ, ſi non continuò letale uulnus impreſſero, ſi non cũ ſanguine totam animã properans ictus egeſſerit, adiuuate dexterã, deprimite telum, et ante omnia detinete patrẽ. Neſcio quàm longè manũ ſparſurus ſit fugientis animæ dolor, quò cadat extractus mucro uiſceribus, in quẽ ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire quantum debeam timere uicturus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

Argumentum declamationis V.

LIberi parentes in ægeſtate aut alant, aut uinciantur. Quidã duos filios habebat, frugi, & luxurioſum. Peregre profecti ſunt, capti à piratis, luxurioſus languere cœpit. Ambo de redemptione ſcripſerũt. Pater uniuerſis bonis in unũ redactis profectus eſt. Dixerunt illi prædones, non attuliſſe illũ niſi unius precium, & eligeret utrum uellet, ægrum redemit. Qui dum reuertitur, mortuus eſt. Alter ruptis uinculis fugit. Alimenta poſcit pater, contradicit filius.

Pro patre contra filium.

QVamuis iudices in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentium meorum nouitate mirari, nullumq́; mihi reliquerint impatientiæ genus aduerſa, quæ de ſolatijs remedijsq́; creuerunt, confiteor tamen hoc ſolum me proſpicere, nullo metu nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatem, famem, hinc quoq; calamitatibus noſtris pondus accederet, quod reuerſus eſt filius meus. Viuebam miſer, ut hunc uiderem, ſolaq́; ſuperſtitis expectatione ſuſpenſus, auidiſsimam moriendi cupiditatem contentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis, rediſſe ſe iuuenis affirmat, ut uindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet, nec intelligit maiorem ſe factis meis autoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio quantum facinus fuerit ægrum non redimere, queritur ſe relictum, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur iudices poteram redemptionis illius reddere de præſenti iuuenis impietate rationem, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filium uiderer elegiſſe meliorem. Non utor tamen occaſionis huius inuidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego uero tunc non mores liberorum, mentesq́ue tractaui. nec mihi in illa triſtiſsima conditione ſuccurrit de comparatione conſilium. Sola quid facerem neceſsitas, ſola iuuenum meorum aduerſa ſuaſerunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit ægrum. Illud planè iudices ultra omnem malorum meorũ fateor eſſe triſtitiam, quod hac aſperitate iuuenis, hoc inopiæ ſqualorisq́; deſpectu famam optimi fratris inceſsit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonum uincula diſcuſſerat, decuerat ne uoluiſſet aliter reuerti, ex quo ſe nobis tanto uirium labore reſtituit, poterat quoq; eius admirationem mereri, qui pretia paulo ante ceſsiſſet. Dij immortales, quàm laudem, quem gloriæ fauorem impleuerat, ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus uobis iudices ordinè malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſæuus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatũ, ſecreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens ſuperbe? Tu neſcis utrũ fuerim redempturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris. Habui enim iudices, filios diuerſiſsima mentiũ corporũq́; qualitate cõpoſitos, & ſicut mox probauit ſæua captiuitas, in totam diſsimilitudinem uita:

te quoq; genere diductos. Hic nanq; robuſtus ac patiens, non molliri proſperis facile, non accidentibus frangi, & quem de uoluptatum gaudiorumq; contemptu ſcires parem, quiq; de fortunis traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra conſtantiam. Ille uero pariter in lætitiam metusq; reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam ſimilis ægro. Sed apud patris affectus, hæc ipſa liberos diſsimilitudo iungebat, & erat quædã in inæqualitate charitatis æqualitas, quod hunc ſerie laudatumq; ſemper, illum iam quadã miſeratione diligerẽ. Quid profuit indiuidua pietas? Erat etiã me nolente manifeſtũ utrius magis collo quijs, magis lætarer aſpectu. Velit nolit iudices ipſa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat. Iraſci quod non ſit fratri prælatus ægro, impatientia eſt hominis, qui magis ametur. Accipite iudices maiorem pietatis æquæ probationem, filium nec peregre dimiſsurus elegi, iunxi fratrem, arctauiq; comitatum, & utroq; patris latere nudato, uiſus ſum mihi magis habiturus utrunq; mecum, ſi pariter eſſent. Hanc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſeruauit. Vterq; captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerunt, diſsimiles licet. Iterum tamen & inter aduerſa perſuaſionem charioris inuenio. In captiuitate communi puto minus ſperauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentiſsime iuuenis, tu quæſo reſponde: Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in pretia collegi, rus ſeruulos, penates, & omnia utiliora properanti feſtinatione perdentis addixi, & ultra quàm non poteſt excogitare ſummus affectus, nihil ſenectuti meæ, nihil dubijs caſibus (proh inconſulta pietas) nihil neq; illi reſeruaui, quem redemiſſem. Quantum iudices ad piratas tulerim ſcire poteſtis ex hac fame. Fuerit pretium licet exiguum p̃ſuumq; dum totum, fingite quemlibet diuitem, quemlibet pauperẽ patrẽ, nemo unquã plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit. Vtrum'ne igitur iudices nemo mortalium habet pretium plurium liberorum? An piraticæ feritatis ingenium eſt, in captiuorum taxatione ſolos æſtimare redimentes? Dij immortales quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit: Parũ, inqt, attuliſti ſenex. Languet alter. Quid ego à dijs hominibuſq; merui, quod mihi non redditurus utrunq; non ipſe potius elegit? Sæuus & humani doloris artifex negauit à me duos poſſe redimi. Deinde ut hoc tri-

ſtius,ut difficilius eſſet,redditurum ſe dixit utrum maluiſſem. Vides iuuenis quantum pietati meæ teſtimonium reddiderit ipſa crudelitas. Conditio non ponitur niſi duos redempturo. Expectatis,certum habeo iudices, ut in triſtiſsimæ neceßitatis poſitus abrupto, ad ægrum continuò properauerim. Quis non putet audita conditione uincula me ſtatim detraxiſſe languenti? Oderitis licet confeßionem meam,deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus,perquam longum pietas miſera conſilium, & quod nunquam ſatis manibus filij,nunquam ſatis excuſabo conſcientiæ meæ,non ſtatim mihi ille deficiens unicus fuit. Dißimules licet orbitas,ego mihi plurimũ mortis, plurimum uideor adiecisse languoris cunctationis mora, & ſenſit infelix quid in electionis huius neceßitate fuerim neutro languente facturus. Tandem quod ſolum habebat ambitus genus, deſperatione præualuit. Accepi fateor illum qui ſolutus quoq; non ſequebatur, quem non gaudium redemptionis,non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis ulla clementia, merueram etiam de piratis, ut mihi duo redderentur. Vtinam iudices iuuenis illius uita præſtaret ut uideretur non periculi miſeratione,ſed charitate prælatus. Me infelicem, quod bonam habeo cauſam. Explicuit iuſtitiam comparationis qui deceßit etiam redemptus,& in perituro filio nihil aliud electum eſt in quo fui miſer fame, periculo. Filius meus languore defunctus eſt,tamen pater occiderat ægrum ſi reliquiſſet. Videram continuò iudices in carcere illo quantũ promitteret conſtantia hominis,quem non captiuitas,non expectatio patris,non fratris fregiſſet infirmitas. Nec immeritò de fortißimo iuuene cuncta ſperaui, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandem miſeros fortuna reſpexit,& puto contra prædonum commenta feritatem, ipſa conſenſit, ut nobis quem negauerant non abſtuliſſent. Non quidem mihi iudices arrogo temporis illius prouidentiam,nihil me fateor feciſſe conſilio,poteſt tamen utriuſq; iuuenis exitus neceßitatibus meis aßignare rationem. Perijt quem redemi,reuerſus eſt quem reliqui. Inueniſſe te putas iuuenis patrem cibos & alimenta poſcentem? Quærebam pretium tuum, teſtor clementiã mitißimæ ciuitatis,hæ preces,hic rogantis ambitus fuit: Miſeremini, date ſtipes,indulgete,conferte,repetendus eſt ille,qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuerſum proclamare uoce; Erige uultus pater, attolle

triſtitiam

triſtitiam uindicati, de ſæuiſſimis prædonibus unus duos redemiſti. Alimenta poſco, poteram non adire filium pater, ſed mendicus hominem, ſed iuuenem ſenex. Quis enim magis ex ipſis rerum naturæ ſacris uenerandiſq́; primordijs deſcendit affectus? Quid etiã inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quàm alicui famem proximus quiſq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum uices in alterum quenq; quod pro ſe timeret aſſerere. Nondum hæc charitas eſt, nec perſonis impenſa reuerentia, ſed ſimilium accidentiũ prouidi metus, & communium fortuitorũ religioſus horror. In aliena fame quiſq; ſui miſeretur. Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiam pariter nauigantium frequenter unius alimenta pauerunt. Hinc & ille uenit affectus, quod ignotis cadaueribus humum gerimus, et inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocunq; ueneretur aggeſtu. Parentibus uero liberi non præſtatis alimenta, ſed redditis. Quanto, dij deæq́;, breuiora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus tam uarijs uel abſtinentiſſimæ iuuentutis impendijs. Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & uita ueſtra deperderet, iterumq; ex illa quam traxiſtis anima, portio breuis in ſuum rediret autorem. Vultis ſcire quantus nomini noſtro debeatur affectus? quanta ueneratio? Non eſt beneficium quod paſcitis, ſed facinus quod negatis. Liberi parentes alant, Pudet ſacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? quid imprecer homini qui primus fecit ut pietate iuuaremur? Liberi parentes alant. O crudele factum. O nunquam triſtior fames, ita paſcit ille qui cogitur? Non meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce pauliſper, infirmitas remuneranda ſit. Primum lex ſeueriſſima eſt, ut fortius alimenta poſcantur. Perdiderunt pulchritudinem ſanctitatemq́; naturæ, qui putant illis parentibus iura ſuccurrere, quibus apud liberos ſaluanda eſt de mutua charitate reuerentia, colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam uenerabiles affectus hoc quoq; dignum prouidentia fuit, ut aliquid ad odia præſtarem. Quereris, iraſceris, & ideo iuberis. Expectandum eſt uidelicet ut liberorum parentumq́; concordiam perferant totius merita uitæ, & ut pietas, natura, ſanguis, accipiant quotidie tanquã amicitiæ nexum, & niſi nos promeruerimus obſequijs, adulatione, patien-

tia,natales,ortus,& pignora prima perierunt. Si uultis iudices, et huic homini ſalus ſit in omni perſonarum diuerſitate ueneratio. Bonum patrem filius alat, lex malum. Non faciam hanc rerum naturæ, non faciam contumeliam legi, ut excuſem uel peßimum patrem, ut ſacro nomini tentem gratiam petere de uenia. Sim licet crudelis ac ſæuus, filium tamē diutius amaui. Clauſerim paternos penates, de teſtamento, de ſpe ſucceßionis expulerim, onerauerim uinculis manus, fœdauerim membra uerberibus, perſolui gratia non poteſt nec malo patri. Arrogans, impotens ſum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgens, uocabula ſunt iſta minoris affectus, propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus. Noſtrum quinimo crimen, quod interdum aliud ſumus, & unde manifeſtū eſt diuerſitatē noſtram uenire de moribus liberorū, non inuenius aſperum patrem, niſi iam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum, ideo paſce, tantum paſce, non ultra malo pro reuerentia nominis noſtri. Quicquid præſtatis inuiti, & cum alitur pater quem quereras indignum, accipere mihi uidentur omnes parentes. Si uis, affectum debes: ſin minus, neceßitate, ſeruitutē patientiam. Non tanquā pater alitur, qui tanquā bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc iraſceris, tunc obijcies mihi, cū proſperitatū, cum † ſeculorū officia depoſcam. Non talis ad tua genua prouoluor, ut extimendus ſim. Nulli malus eſt pater cum eſſe cœpit infelix. Aſpicis collapſum, & ex omnia calamitatum genere miſerum, & ultra quod accidentium menſura non exit, in orbitate mendicum. Riget ſqualidi capitis concreta canities, uigor priſtini uultus uacuis luminibus intabuit, et per obſtantium crinium illuuiem tenuis arentium iactus oculorum. Hæret aſtricta nudatis oßibus cutis, & in fame ſua homine conſumpto iam membra ſine corpore. Iterum bonus ſum, in priſtinam religionem de calamitatum horrore reſtituor, adeo ne non habent hæc ipſa ſupplicia pœnas, quod poſco, quod rogo, quod mendicus ſum filij mei? Et quammulta, dij deæq; nō poſſunt pro nobis impetrare leges? Quanto plura ſunt quæ negantur cum præſtant inuiti? Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut conſoleris, ut foueas, proijce quod rapiam, abijce quod colligam. Genus ultionis eſt paſcere, nec miſereri. Si tamen iudices fas eſt impietatis huius ullas accipere cauſas, & filium qui non alit, putatis reddere poſſe rationem. Aeſtimate per fidem,

† ſecundorum mihi uidetur legendum

quod ſit facinus illud, cuius ultionem debeat exigere aliquis de fame patris? Captum me, inquit, non redemiſti. Quis non putet queri de filio patrem. Quenquamne dicentem feras, nihil tibi debeo, quia mihi uitæ luciſq; beneficium ſemel præſtitiſti, quia hunc ſpiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquiſſima magnorum conditio meritorũ eſt, ſi quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & peſſimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua ceſſantia. Non redemi, non tamen ideo minus eſt, quod in hunc te diuinorum humanorumq; conſpectum de noſtra protulimus anima. Maria terraſq;, & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucentia nos ut fruereris oſtendimus. Has quas ſubtrahis manus hæc uerba quæ negãt, de meo ſpiritu, de meis uiſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quod tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui quæritur et paſcit. Quã multa iudices huic querelæ reſpondere poteram, propter quæ filium ſalua pietate non redemiſſem. Quis non acciperet excuſationem, ſi dicerem? Impedijt quãuis properantem ſenectus, inopia, languor, pretium nõ tam feſtinanter inueni. Explicare non potui nauigationem, iuuenibus quoq;, fratribuſq; difficilem. Solus ac ſenex non illa qua ſperaueram proſperitate direxi. Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationem, nihil plus pro filio factum eſt quem recepi. Non fortunam tibi debeo, ſed affectum: non exitum, ſed uoluntatem. Pro duobus pretia contraxi, pro duobus maria conſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Age tu nunc iuuenis ad faciendam inopiæ patris inuidiam (ſi uidetur) exclama. Famem obtendis, ad quã luxuria, prodigarumq; uoluptatum continuatione ueniſti, exhauſiſti ſenex cenſus in pretia meretricum, quanquam & huic iubetur neceſſitati pietas ueſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta eſt, filium non remiſit ad cauſas. Quid uero ſi in educationem, in diſcurſus, in pretia uacuatus ſum? Excedit omnem ſcelerum comparationẽ patrem mendicum facere, nec paſcere, tentat iudices hoc, quod non eſt redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrem, inquit, mihi prætuliſti, fateamur paulisper hoc crimen, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſſime generis humani, tu non ferres ut frater tuus uel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi

neſcio quis affectus, poßident charitatis tuæ locum pignora de minoribus ſumpta nominibus. Illum nempe cuius æque ſpiritus de uiſceribus his trahebat ortum, qui patrem uel ſolus impleret. Peßimus eſt mortalium qui amari fratrem ſuum ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies, utrum frequentius oſculet, utrum ſtringam magis arctiore complexu? Non eſt hoc impatientia, nec circa patris affectus ſacra de pietatis contentione rixa. Eum tantũ fratrem putas amari magis, quem non ames? Falleris iuuenis, longeq; te ab intellectu rerum naturæ ſepoſuit praua perſuaſio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de neceßitate præpõderat. Par eſt in omnes liberos, eademq; pietas, ſed habet in aliquo plerunq; proprias indulgentiæ cauſas, & ſalua charitatis æqualitate eſt quiddam, per quod tacito mẽtis inſtinctu ſingulos rurſus tanquã unicos amemus. Hũc primus naſcẽdi locus illũ gratiorem prior fecit infantia, alium lætior uultus, & blandior oſculis amplexibusq; facies quoſdam magis ſeueritas probitasq; cõmendat, in quibuſdam diliguntur impatientius calamitates, & damna corporum debilitatesq; membrorum notabilius miſeratione cõplectimur. Salua eſt tamẽ uniuerſitas, cum quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, non intercidunt iſta, non pereunt, ſed inuicem uincũt, præualent, cedũt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar iudices paulisper calamitatibus meis, & ſic agam tanquam apud piratas inuenerim utrunq; ſaluum. Attuli ſine dubio prætium duorum, ſed utrunq; prædo non reddit. Offert electionem ſuadete quid faciam. Quid dicis? iſta pietas eſt, abire, diſcedere, iraſci ſcilicet, queri, & inuidiam facere piratis? Vos interrogo liberi, uos parentes, nõ ergo facinus eſt, ideo neutrum redimere, qui utrunq; non poßis. Egregia pietas æquare liberos iuſtitia deſperationis, et ex hoc quod ſuccurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu uero ſenectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur, dum hoc ſaltem feritati libet, antequam in patientiam tam ſæua decreſcat immanitas. Interim multa poſſunt afferre caſus, ſperare licet, repetere, ſperare pater, fortaßis euadat. Quæcunq; explicari coaceruatione non poſſunt, per partes uicesq; ſeruantur, & facilius eſt diuiſa ſubtrahere, quorum magnitudo laborat in ſolido. Quantum intelligo iudices, filius cui profuturum non erat ut eligerem, hoc ſolum ferre non poteſt, quod redemptus eſt frater.

Quis hanc iudices impudentiam ferat? Obijcit mihi quod ullum de liberis meis potuerim facere diſcrimen. Deinde queritur non ſe potius electum, & cum fratri præter eiuſdem nominis par, ac ſimile conſortium, reuerentia quoque languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris, non eam præualuiſſe partem, in qua tantum filius erat. Non inuenio iudices quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiam, ſi hũc potius recepiſſem. Patri, cui utrumq; pirata reddere nolebat, redimendus fuit, aut æger, aut neuter. Quid quod, inquit, etiam luxurioſum prætuliſti? Parce iuuenis maledictis, parce conuicijs. Reliquiſtis hæc nomina, domi erũt iſta uitia, domi erunt iſtæ uirtutes ſed cum fueritis reuerſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, quàm liberi mei, duo captiui, ambò miſeri, & diuerſitas ueſtra de calamitatum ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex uobis mihi eſſe uiliorem? piratarum non intereſt uter eligatur. Dignum hunc dereliquiſti, luxurioſum redemiſti. Comparatione ueſtra iuuenis circa patrimonium, honores'ue contenderes, & ego proclamabo, uiciſſes. Sed uentũ eſt illuc: ubi non probitas, non mores æſtimantur, & de corporibus ſola taxatio eſt. Vnde triſtes toleraret caſus, ferret ſordes uinculorum, piraticam famem iuuenis, quem torquere ſolebat noſtra frugalitas? Vnde ut in illa ſolitudine carceris duret animus conuictibus ſemper, comitatibusq; lætatus? Expecta tu, quem decet honeſta patientia, laudabilis labor qui tibi difficultatum reddis ipſe rationem. Tu differris, luxurioſus redimitur. Quid uis? Prætuli illum de quo ſoli tibi querebar, quem cum uellem caſtigare, reprehendere, te ſolebam laudare, mirari. Exaggera quantum uoles uitia fratris luxurioſum, perditum uoca, dum ſcias te ſic magis probare non animũ fuiſſe patris ſed de calamitate rationem ille eligit, qui recipit ante meliorem. Sed parce quæſo iuuenis aduerſorum interpretationi. Non eſt electio alterũ recipere, cũ pretiũ attuleris duorũ: diſcrimẽ illud nõ ego, ſed pirata cõmẽtus eſt. Quidqd inter uos in alterutro fecero, affectus eſt, quo duos amo. Et homo apud quẽ filius ſola præualuit gratia calamitatis, nõ fratrem tibi prætuli, ſed q; in te fratri prætuliſſem: conſiliũ hoc putas fuiſſe patris? Fortũæ eſt qua capti pariter eſt, qua decubuit alter qua nõ cõualuit redẽptus. Cũ ꝑpter duos uenerim, quod in altero mihi pirata ceßit, idẽ eſt ac ſi mihi neutrũ redd.diſſet. Sed quouſq; facti mei dißimulabo rationẽ? Aeger electus

mentum, quo ſecurus intrepidusq; requieſcerem. Iuſſus ſum uitam per an-helitus, metusq; conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tanquam nocens, ſi mathematicus uerum dixit: tanquam miſer, ſi mentitus eſt. Quid, quod me futurum dixit, parricidam? En quem mittamus in experimentum, cui credamus. Placet poſt futurorum incertã tractare rationem, quid ad diuerſas perſuaſiones, & ad loquaciſsima humanorum pectorum ingenia uariaris? Parricidium dictus ſum facturus, ſi poſſum poſt hæc uiuere, non ſum innocens, etiam ſi non fecero. Interrogare me hercule hic libet uos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi poſt hanc denuntiationem aßignetis animũ. Homo ſum cuius corpus iratũ fortaſſe ſeculo numen uelut aptißimam facinori uidetur elegiſſe materiam, cui in primis continuò natalibus aßignata eſt, uirtus pariter & facinus, omnium incredibilium diuerſorũq; pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibusq; ſufficiens, ſceleribus miſer, & ſine morte ſua nocens, in quo debeatis ipſas quoq; odiſſe uirtutes. Neſcio quæ me prodigioſa feritas in patrem, uelut telum aliquod caſurumq; pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem eſt, quod profuturum mihi negatur, & nolim, cuius non tempus, non locus, non cauſa prædicitur. An mori debeam uos æſtimabitis, nõ debui naſci. Sentit pater quanta ſit prædicti ſceleris immanitas, & ideo tentat efficere, ut mathematicam artem non putetis, ac modo contendit non eſſe fatum, & cuncta caſu fortuitoq; decurrere modo etiam ut prouidentia regantur, non poſſe tamen humana ſcientia deprehendi. Dum utrunq; colligo, interim apud grauitatem ueſtram depono ſenſiſſe aliquid patrẽ, etiam cum metuit. Ego mathematicum probaui dixiſſe uerum, ille credit eſſe dicturum. Caſu'ne tibi pater hæc diuerſitas uidetur in corpus unum diſſentientibus ſolidata primordijs, ut ſummo uertice locatus igneus uigor cuncta leuia calidi ſpiritus ardore ſuſpenderet, profundus humor ad ima demerſus unde quotidie ſuperpoſiti caloris alimenta traherentur, terrenum pondus in medio, quanto ſuperne ſpiritu, tanta penitus inanitate ſubnixum librata mole conſideret, ut ſeculorum infinita ſeries, per aßiduas temporum uices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentiũ ſiderum ueneranda facies? quod quædam uelut infixa ac cohærentia perpetua ſemelq; capta ſede collucent, alia toto ſparſa cœlo uagos curſus certis emetiuntur erroribus? Iſta credis paſ-

ſim

ſim fortuitoq; diſpoſita? Rogo quid melius ratio feciſſet? Deus hæc, Deus fabricator operis uniuerſi ex illa rudi primaq; caligine protractum poſuit in uultum, digeßit in partes. Poſtquàm dederat uniuerſitati parem dignamq; faciem, ſpiritum deſuper quo pariter animarentur, immiſit. Inde eſt quod quicquid naſcitur conſociata numini proprietate ſignatur, & in totam æui ſui breuitatem cōpoſitum firmatumq; ſic accipit futura, quaſi uitam. Hæc credo pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingenium, & ex aſſiduis obſeruationibus notisq; redeuntibus latentium ratione collecta, peruenit ad cauſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici. Defectiones ſiderum laboresq; narrantur, nuntiatur origo tempeſtatum, laßitudo uentorū, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſaeuas minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flamma ſideribus. Non inuenio quid poßit eſſe certius ueræ artis ingenio, quàm dicere quid futurum ſit, fieri deinde quod dixerit. Quod ſi eſſe artem Mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoq; qui credidit conſulendum, ſupereſt ut ut oſtendamus uerum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primam certißimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauitq; reſponſum, nec per uarias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem: nihil ita locutus eſt, ut illud audentium interpretatio traheret dirigeretq; quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnaq; promiſſorum uarietate ſuſpenſos ſic dimittere, ut quicquid caſus attulerit, putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quod dicebat uſitata, communia, quæ futurus pater facile crederet, libenter audiret? Fortiter inquit, faciet filius tuus, rogo ubi magis deſinit, qui menitur? Sed quibus ille, dij deæq;, ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida dißimulare non potuit, cum quæreret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animū, ſtupeo conſtantiam, Erit, inquit, uir fortis & parricida. Rogo quæ ratio fallendi eſt ea dicere, propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod proſpiciebat mathematicus, hæc ſola ratio fuit mendacij, ne prædicere-

tantibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta cum hoſtis contigit. Pax eſt quæ non deprehendit, & cum iuſta graſſandi materia conſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt otioſus ardor erumpat. Ecce iam Reip. præbita eſt quies, mihi tamen plurimum eſt cum gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad arma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidium tam facile eſt, quàm fortiter facere, cum utrunq; de fato eſt, ſed quouſq; ratione colligam, quod exitu iam probatũ eſt? quod nullus mathematicus dixit ambagibus, nullis diſſimulari artibus poteſt? Partẽ reſponſi futuram in alio opere iam uidiſti, & quòd præcipue torquet animum, fides ſceleris uirtus fuit. Explicata eſt autoritas reſponſi, cum de duobus prædictis unum factum eſt. Nec poſsis de ueritate dubitare, quoties cum incertis experimenta conſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerunt, fieri non poteſt ut hoc ſolum falſum ſit, quod nouiſſimum eſt. Non poteſt, inquit, fieri parricidium. Vis mirer pater, ſi non creditur futurum, quod etiam cum factum eſt, uix creditur? Falleris ſi aduerſus prædictas neceſſitates ſufficere credis, quod ego bonus filius ſum, quod tu optimus pater. Tu non mereris ſcire. Credo, ego utiq; nollem me ſcire. Quid eſt ergo fatum niſi quod fit, & non habet cauſas? Quemadmodum ergo, inquit, iſtud uitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt? Scilicet hac ſola ratione, ut mors inter facinus hominemq; ponatur. Vincitur pater fatum ſi reſiſtas: uincit ſi contempſeris. Ago quinimo gratias hoc ſolo nomine crudeliſsimis fatis, quod maximum facinus non in prima æui mei parte poſuerunt, quod præmiſſæ ſunt ante uirtutes, magnorumq; operum prior ordo defluxit. Poteſt puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouiſsimũ eſt. Fingamus pater mathematicum de hac ſola uitæ meæ parte mentitum, quid tanti eſt, ut credam iſta & uiuam? Occidi pater non poteſt. Sed quid refert ſi difficultas iſta non eſt ſalua animo meo? Excedit omnem calamitatem, innocentiæ ſuæ non credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectum habere animum ſuum, calumniari manus, incuſare uiſus, & parricidalem agere cogitationem. Maior mihi ratio moriendi eſt, ſi parricidium fieri non poteſt, & ego me credo facturũ. Quem tu mihi pater imperas laborem, quàm aſperam exigis patientiam? Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimium grauis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſdem expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, uenena fiant. Timeo eiuſdem pere-

grinationis ad re comitatũ, omne ſtudio ſecretum, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſq; timebitur animus? Mors mihi præſtare poteſt, ne par ricidium faciam, mors ut u dear nec fuiſſe facturus. Sed me infelicem, quàm multa ſunt quæ timere debeam, etiam contra animum meum. Vnde ſcio, an expulſum me repente ſenſibus meis aliqua magni diſcriminis imago raptu ra ſit? Proſiliabo fortaſſe tanquam ſequar claßici uocantis inſtinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & uociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me ſanè cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio quid afferat nox, caſus, error? Mathematicus hoc non futurum dixit ut uellem, ſed ut occiderem. Tu quoque pater quanto grauiores paſſurus es ex ipſa dißimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt palàm occidiſſe quem timeas. Cum bene in oſculis imis amplexibusq; requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus, & licet componatur ad fortem ſuperbamq; conſtantiam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere quàm mortẽ. Explica nos pater tam miſero triſtiq; complexu, & longißimas ſolicitudines breui recide patientia. Minus indignnum eſt ut moriar, ſi innocens futurus ſum, quàm ut uiuam, ſi parricida. Denuncio tibi pater, & de ſupre ma neceßitate confiteor. Iam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus, non regere dexteram, non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor, non ſentio, non intuentur oculi. Tunc omnia incipio ſcire cum geſta ſunt. Quid, tu me lacertorum uiriumq; beneficio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas? Quantum dicuntur narraſſe captiui, neſcio quem in me monſtroſi uultus horruere conſpectum, non tela iaciebam, non iaculabar ictus, furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud non lorica, non ferrum, ſed diri ſerpentum clauſerant nexus. Non fuit illud pugna, non acies, in bello parricida uincebam, exceſſerunt opera mea humanarum uirium mediocritatem, quicquid factum eſt, rabies, inſania fuit. Prædico, teſtor, non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quod ſi ulla ratione caſu'ue effici poteſt, ut prædicta non fiant, fidem ueſtram P.C. ut mihi potius innocentia, quàm fato debeatur, ego dicar expugnaße conſtitutionem, fregiße uincula neceßitatis, mea pietas, mea laudetur integritas. Dij non ſinant, ut inter me reſponſumq; decernat exitus Mathematicum uincere malo, quàm reprehendere. Quid nunc agam P.C. quemadmodum me uir fortis ad preces, quemadmodum parricida cõ-

ponam

ponam? Dicam miſeremini? dicam ſuccurrite? Sic rogari contra mortem ſolet. Nouo mihi inauditoq; opus eſt ambitu malorum, niſi morior, periclitor. Ideo uideor cauſſas reddidiſſe ut contradiceret pater, & ſi bene noui malignas interpretationes, non exitum captaſſe dicar, ſed excuſationem. Explicate per fidem miſeri pudoris æſtum, nunquam uidebitur mori uoluiſſe parricida, ſi uixerit. At tua nunc genua porrigo optime pater has ſi uis tantum fortes manus, per ego ſi fas eſt quicquid feci, per hanc ipſam mei charitatem, qua me nondum timere cœpiſti, miſerere, filium pietate pereuntem ne uelis exitum facere parricidæ. Præſta mihi patientiam qua me bello credidiſti. Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe cõplexu, confectumq; magnis uulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes, hunc quo nos retinere uoluiſſes, in ſuprema mea transfer affectum, tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri iuſta perſolue. Deinde cum iam nouiſsimis oſculis, ſupremoq; diſcedens ſatiatus fueris amplexu, tunc te fas eſt ſublatis ad cœlum manibus proclamare: Mathematicè mentitus es. Reddidimus cauſſas, peregimus preces, reliqua uos manus, uos adiuuate ciues, non ut liceat mihi mori, licet iſtud etiam ut negetis. Vir fortis cõmendo uobis exitum meũ, ſi non continuò letale uulnus impreſſero, ſi non cũ ſanguine totam animã properans ictus egeſſerit, adiuuate dexterã, deprimite telum, et ante omnia detinete patrẽ. Neſcio quàm longẽ manũ ſparſurus ſit fugientis animæ dolor, quò cadat extractus mucro uiſceribus, in quẽ ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire quantum debeam timere uicturus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

Argumentum declamationis V.

Liberi parentes in ægeſtate aut alant, aut uinciantur. Quidã duos filios habebat, frugi, & luxurioſum. Peregre profecti ſunt, capti à piratis, luxurioſus languere cœpit. Ambo de redemptione ſcripſerũt. Pater uniuerſis bonis in unũ redactis profectus eſt. Dixerunt illi prædones, non attuliſſe illũ niſi unius precium, & eligeret utrum uellet, ægrum redemit. Qui dum reuertitur, mortuus eſt. Alter ruptis uinculis fugit. Alimenta poſcit pater, contradicit filius.

Pro patre contra filium.

QVamuis iudices in tanta malorum continuatione ian poteram nihil ex attidentium meorum nouitate mirari, nullumq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduerſa, quæ de ſolatijs remedijsq; creuerunt, confiteor tamen hoc ſolum me proſpicere, nullo metu nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatem, famem, hinc qkoq; calamitatibus noſtris pondus accederet, quod reuerſus eſt filius meus. Viuebam miſer, ut hunc uiderem, ſolaq; ſuperſtitis expectatione ſuſpenſus, auidiſsimam moriendi cupiditatem contentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis, rediſſe ſe iuuenis affirmat, ut uindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet, nec intelligit maiorem ſe factis meis autoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio quantum facinus fuerit ægrum non redimere, queritur ſe relictum, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur iudices poteram redemptionis illius reddere de præſenti iuuenis impietate rationem, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filium uiderer elegiſſe meliorem. Non utor tamen occaſionis huius inuidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego uero tunc non mores liberorum, mentesque tractaui. nec mihi in illa triſtiſsima conditione ſuccurrit de comparatione conſilium. Sola quid facerem neceſsitas, ſola iuuenum meorum aduerſa ſuaſerunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit ægrum. Illud planè iudices ultra omnem malorum meorũ fateor eſſe triſtitiam, quod hac aſperitate iuuenis, hoc inopiæ ſqualorisq; deſpectu famam optimi fratris inceſsit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonum uincula diſcuſſerat, decuerat ne uoluiſſet aliter reuerti, ex quo ſe nobis tanto uirium labore reſtituit, poterat quoq; eius admirationem mereri, qui pretia paulo ante ceſsiſſet. Dij immortales, quàm laudem, quem gloriæ fauorem impleuerat, ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus uobis iudices ordine malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſæuus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatũ, ſecreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens ſuperbe? Tu neſcis utrũ fuerim redempturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris. Habui enim iudices, filios diuerſiſsima mentiũ corporũq; qualitate cõpoſitos, & ſicut mox probauit ſæua captiuitas, in totam diſsimilitudinem ui-

tæ quoq; genere diductos. Hic *nanq; robuſtus ac patiens, non moliri proſperis facile, non accidentibus frangi, & quem de uoluptatum gaudiorumq; contemptu ſcires parem, quiq; de fortunis traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra conſtantiam* Ille *uero pariter in lætitiam metusq; reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam ſimilis ægro. Sed apud patris affectus, hæc ipſa liberos diſsimilitudo iungebat, & erat quædã in inæqualitate charitatis æqualitas, quod hunc ſerie laudatumq; ſemper, illum iam quadã miſeratione diligerẽ.* Quid *profuit indiuidua pietas?* Erat *etiã me nolente manifeſtũ utrius magis collo quijs, magis lætarer aſpectu.* Velit *nolit iudices ipſa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat.* Iraſci *quod non ſit fratri prælatus ægro, impatientia eſt hominis, qui magis amctur.* Accipite *iudices maiorem pietatis æquæ probationem, filium nec peregre dimiſsurus elegi, iunxi fratrem, arctauiq; comitatum, & utroq; patris latere nudato, uiſus ſum mihi magis habiturus utrunq; mecum, ſi pariter eſſent.* Hanc *apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſeruauit.* Vterq; *captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerunt, diſsimiles licet.* Iterum *tamen & inter aduerſa perſuaſionem charioris inuenio.* In *captiuitate communi puto minus ſperauit ille de patre, qui languere cœpit.* Tu *mihi nunc impotentiſsime iuuenis, tu quæſo reſponde:* Quid *aliud facere debuerit pater duos redempturus?* Cunctas *facultates in pretia collegi, rus ſeruulos, penates, & omnia utiliora properanti feſtinatione perdentis addixi, & ultra quàm non poteſt excogitare ſummus affectus, nihil ſenectuti meæ, nihil dubijs caſibus (proh inconſulta pietas) nihil neq; illi reſeruaui, quem redemiſſem.* Quantum *iudices ad piratas tulerim ſcire poteſtis ex hac fame.* Fuerit *pretium licet exiguum paruumq; dum totum, fingite quemlibet diuitem, quemlibet pauperẽ patrẽ, nemo unquã plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit.* Vtrum *ne igitur iudices nemo mortalium habet pretium plurium liberorum?* An *piraticæ feritatis ingenium eſt, in captiuorum taxatione ſolos æſtimare redimentes?* Dij *immortales quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit:* Parũ, *inqt, attuliſti ſenex:* Languet *alter.* Quid *ego à dijs hominibusq; merui, quod mihi non redditurus utrunq; non ipſe potius elegit?* Sæuus *& humani doloris artifex negauit à me duos poſſe redimi.* Deinde *ut hoc tri-*

ſtius,ut difficilius eſſet,redditurum ſe dixit utrum maluiſſem. Vides iuuenis quantum pietati meæ teſtimonium reddiderit ipſa crudelitas. Conditio non ponitur niſi duos redempturo. Expectatis,certum habeo iudices, ut in triſtiſsimæ neceſsitatis poſitus abrupto, ad ægrum continuò properauerim. Quis non putet audita conditione uincula me ſtatim detraxiſſe languenti? Oderitis licet confeſsionem meam,deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus,perquam longum pietas miſera conſilium, & quod nunquam ſatis manibus filij,nunquam ſatis excuſabo conſcientiæ meæ,non ſtatim mihi ille deficiens unicus fuit. Diſsimules licet orbitas,ego mihi plurimũ mortis, plurimum uideor adieciſſe languoris cunctationis mora, & ſenſit infelix quid in electionis huius neceſsitate fuerim neutro languente facturus. Tandem quod ſolum habebat ambitus genus, deſperatione præualuit. Accepi fateor illum qui ſolutus quoq; non ſequebatur, quem non gaudium redemptionis,non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis ulla clementia, merueram etiam de piratis, ut mihi duo redderentur. Vtinam iudices iuuenis illius uita præſtaret ut uideretur non periculi miſeratione,ſed charitate prælatus. Me infelicem,quod bonam habeo cauſam. Explicuit iuſtitiam comparationis qui deceſsit etiam redemptus,& in perituro filio nihil aliud electum eſt in quo fui miſer fame, periculo. Filius meus languore defunctus eſt,tamen pater occiderat ægrum ſi reliquiſſet. Videram continuò iudices in carcere illo quantũ promitteret conſtantia hominis,quem non captiuitas,non expectatio patris,non fratris fregiſſet infirmitas. Nec immeritò de fortiſsimo iuuene cuncta ſperaui, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandem miſeros fortuna reſpexit,& puto contra prædonum commenta feritatem, ipſa conſenſit, ut nobis quem negauerant non abſtuliſſent. Non quidem mihi iudices arrogo temporis illius prouidentiam,nihil me fateor feciſſe conſilio,poteſt tamen utriuſq; iuuenis exitus neceſsitatibus meis aſsignare rationem. Perijt quem redemi,reuerſus eſt quem reliqui. Inueniſſe te putas iuuenis patrem cibos & alimenta poſcentem? Quærebam pretium tuum, teſtor clementiã mitiſsimæ ciuitatis,hæ preces,hic rogantis ambitus fuit: Miſeremini, date ſtipes,indulgete,conferte,repetendus eſt ille,qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuerſum proclamare uoce; Erige uultus pater, attolle triſtitiam

triſtitiam uindicati, de ſæuiſſimis prædonibus unus duos redemiſti. Alimenta poſco, poteram non adire filium pater, ſed mendicus hominem, ſed iuuenem ſenex. Quis enim magis ex ipſis rerum naturæ ſacris uenerandisq́; primordijs deſcendit affectus? Quid etiã inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quàm alicui famen proximus quiſq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum uices in alterum quenq; quod pro ſe timeret aſſerere. Nondum hæc charitas eſt, nec perſonis impenſa reuerentia, ſed ſimilium accidentiũ prouidi metus, & communium fortuitorũ religioſus horror. In aliena fame quiſq; ſui miſeretur. Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiam pariter nauigantium frequenter unius alimenta pauerunt. Hinc & ille uenit affectus, quod ignotis cadaueribus humum gerimus, et inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocunq; ueneretur aggeſtu. Parentibus uero liberi non præſtatis alimenta, ſed redditis. Quanto, dij deæq́;, breuiora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus tam uarijs uel abſtinentiſſimæ iuuentutis impendijs. Si meherculè hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & uita ueſtra deperderet, iterumq; ex illa quam traxiſtis anima, portio breuis in ſuum rediret autorem. Vultis ſcire quantus nomini noſtro debeatur affectus? quanta ueneratio? Non eſt beneficium quod paſcitis, ſed facinus quod negatis. Liberi parentes alant, Pudet ſacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? quid imprecer homini qui primus fecit ut pietate iuuaremur? Liberi parentes alant. O crudele factum. O nunquam triſtior fames, ita paſcit ille qui cogitur? Non meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce paulisper, infirmitas remuneranda ſit. Primum lex ſi ueriſſima eſt, ut fortius alimenta poſcantur. Perdiderunt pulchritudinem ſanctitatemq́; naturæ, qui putant illis parentibus iura ſuccurrere, quibus apud liberos ſaluanda eſt de mutua charitate reuerentia, colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam uenerabiles affectus hoc quoq; dignum prouidentia fuit, ut aliquid ad odia præſtaret. Quereris, iraſceris, & ideo iuberis. Expectandum eſt uidelicet ut liberorum parentumq́; concordiam perferant totius merita uitæ, & ut pietas, natura, ſanguis, accipiant quotidie tanquã amicitiæ nexum, & niſi nos promeruerimus obſequijs, adulatione, patien-

tis,natales,ortus,& pignora prima perierunt. Si uultis iudices, et huic no-mini ſalus ſit in omni perſonarum diuerſitate ueni ratio. Bonum patrem filius alat,lex malum. Non faciam hanc rerum naturæ,non faciam contumeliam legi,ut excuſem uel peßimum patrem,ut ſacro nomini tentem gratiam petere de uenia. Sim licet crudelis ac ſæuus,filium tamē diutius amaui. Clauerim paternos penates,de teſtamento, de ſpe ſucceßionis expulerim,onerauerim uinculis manus,fœdauerim membra uerberibus, perſolui gratia non poteſt nec malo patri. Arrogans,impotens ſum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgens, uocabula ſunt iſta minoris affectus,propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus. Noſtrum quinimo crimen,quod interdum aliud ſumus. & unde manifeſtū eſt diuerſitatē noſtram uenire de moribus liberorū, non inuenius aſperum patrem, niſi iam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum, ideo paſce,tantum paſce, non ultra malo pro reuerentia nominis noſtri. Quicquid præſtatis inuiti,& cum alitur pater quem quereras indignum, accipere mihi uidentur omnes parentes. Si uis, affectum debes:ſin minus,neceßitate,ſeruitutē patientiam. Non tanquā pater alitur,qui tanquā bonus amatur. Sepone iuuenis,differ quærelas,tunc iraſceris,tunc obijcies mihi,cū proſperitatū,cum †ſeculorū officia depoſcam. Non talis ad tua genua prouoluor, ut extimendus ſim. Nulli malus eſt pater cum eſſe cœpit infelix. Aſpicis collapſum,& ex omnia calamitatum genere miſerum, & ultra quod accidentium menſura non exit, in orbitate mendicum. Riget ſqualidi capitis concreta canities,uigor priſtini uultus uacuis luminibus intabuit:et per obſtantium crinium illuuiem tenuis arentium iactus oculorum. Hæret aſtricta nudatis oßibus cutis,& in fame ſua homine conſumpto iam membra ſine corpore. Iterum bonus ſum, in priſtinam religionem de calamitatum horrore reſtituor,adeò ne non habent hæc ipſa ſupplicia pœnas, quod poſco,quod rogo,quod mendicus ſum filij mei? Et quammulta,dij deæq; nō poſſunt pro nobis impetrare leges? Quanto plura ſunt quæ negantur cum præſtant inuiti? Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut conſoleris, ut foueas, proijce quod rapiam,abijce quod colligam. Genus ultionis eſt paſcere,nec miſereri. Si tamen iudices fas eſt impietatis huius ullas accipere cauſas,& filium qui non alit, putatis reddere poſſe rationem. Aeſtimate per fidem,

† fecundorum mihi uidetur legendum

quod

quod ſit facinus illud, cuius ultionem debeat exigere aliquis de fame patris? Captum me, inquit, non redemiſti. Quis non putet queri de filio patrem. Quenquam'ne dicentem feras, nihil tibi debeo, quia mihi uitæ luciſq; beneficium ſemel præſtitiſti, quia hunc ſpiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquiſsima magnorum conditio meritorũ eſt, ſi quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & peſsimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua ceſſantia. Non redemi, non tamen ideo minus eſt, quod in hunc te diuinorum humanorumq; conſpectum de noſtra protulimus anima. Maria terraſq;, & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucentia nos ut fruereris oſtendimus. Has quas ſubtrahis manus hæc uerba quæ negãt, de meo ſpiritu, de meis uiſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quod tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui quæritur et paſcit. Quã multa iudices huic querelæ reſpondere poteram, propter quæ filium ſalua pietate non redemiſſem. Quis non acciperet excuſationem, ſi dicerem? Impedijt quãuis properantem ſenectus, inopia, languor, pretium nõ tam feſtinanter inueni. Explicare non potui nauigationem, iuuenibus quoq;, fratribuſq; difficilem. Solus ac ſenex non illa qua ſperaueram proſperitate direxi. Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationem, nihil plus pro filio factum eſt quem recepi. Non fortunam tibi debeo, ſed affectum: non exitum, ſed uoluntatem. Pro duobus pretia contraxi, pro duobus maria conſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Age tu nunc iuuenis ad faciendam inopiæ patris inuidiam (ſi uidetur) exclama. Famem obtendis, ad quã luxuria, prodigarumq; uoluptatum continuatione ueniſti, exhauſiſti ſenex cenſus in pretia meretricum, quanquam & huic iubetur neceſsitati pietas ueſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta eſt, filium non remiſit ad cauſas. Quid uero ſi in educationem, in diſcurſus, in pretia uacuatus ſum? Excedit omnem ſcelerum comparationẽ patrem mendicum facere, nec paſcere, tentat iudices hoc, quod non eſt redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrem, inquit, mihi prætuliſti. fateamur paulisper hoc crimen, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſſime generis humani, tu non ferres ut frater tuus uel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi

neſcio quis affectus,poßident charitatis tuæ locum pignora de minoribus ſumpta nominibus.Illum nempe cuius æque ſpiritus de uiſceribus his trahebat ortum,qui patrem uel ſolus impleret. Peßimus eſt mortalium qui amari fratrem ſuum ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies, utrum frequentius oſculet,utrum ſtringam magis arctiore complexu? Non eſt hoc impatientia,nec circa patris affectus ſacra de pietatis contentione rixa. Eum tantũ fratrem putas amari magis,quem non ames? Falleris iuuenis,longeq; te ab intellectu rerum naturæ ſepoſuit praua perſuaſio,qui putas ex paternis affectibus filio perire,quicquid in altero de neceßitate præpõderat. Par eſt in omnes liberos,eademq; pietas,ſed habet in aliquo plerunq; proprias indulgentiæ cauſas,& ſalua charitatis æqualitate eſt quiddam, per quod tacito mẽtis inſtinctu ſingulos rurſus tanquã unicos amemus.Hũc primus naſcẽdi locus illũ gratiorem prior fecit infantia,alium lætior uultus,& blandior oſculis amplexibusq; facies quoſdam magis ſeueritas probitasq; cõmendat,in quibuſdam diliguntur impatientius calamitates,& damna corporum debilitatesq; membrorum notabilius miſeratione cõplectimur. Salua eſt tamẽ uniuerſitas,cum quicquid in alio ceſſare creditur,in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis,non intercidunt iſta,non pereunt,ſed inuicem uincũt, præualent,cedũt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar iudices pauliſper calamitatibus meis,& ſic agam tanquam apud piratas inuenerim utrunq; ſanum Attuli ſine dubio pretium duorum, ſed utrunq; prædo non reddit. Offert electionem ſuadete quid faciam. Quid dicis?iſta pietas eſt,abire,diſcedere,iraſci ſcilicet,queri,& inuidiam facere piratis? Vos interrogo liberi,uos parentes,nõ ergo facinus eſt,ideo neutrum redimere, qui utrunq; non poßis. Egregia pietas æquare liberos iuſtitia deſperationis, et ex hoc quod ſuccurrere non contingit duobus,orbitatem facere totam. Tu uero ſenectus accipe quicquid datur,accipe quicquid offertur,dum hoc ſaltem feritati libet,antequam in patientiam tam ſæua decreſcat immanitas. Interim multa poſſunt afferre caſus,ſperare licet,repetere,ſperare pater, fortaßis euadat. Quecunq; explicari coaceruatione non poſſunt,per partes uicesq; ſeruantur,& facilius eſt diuiſa ſubtrahere,quorum magnitudo laborat in ſolido. Quantum intelligo iudices,filius cui profuturum non erat ut eligerem, hoc ſolum ferre non poteſt, quod redemptus eſt frater.

Quis hanc iudices impudentiam ferat? Obijcit mihi quod ullum de liberis meis potuerim facere diſcrimen. Deinde queritur non ſe potius electum, & cum fratri præter eiuſdem nominis par, ac ſimile conſortium, reuerentia quoque languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris, non eam præualuiſſe partem, in qua tantum filius erat. Non inuenio iudices quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiam, ſi hūc potius recepiſſem. Patri, cui utrumq; pirata reddere nolebat, redimendus fuit, aut æger, aut neuter. Quid quod, inquit, etiam luxurioſum prætuliſti? Parce iuuenis maledictis, parce conuicijs. Reliquiſtis hæc nomina, domi erūt iſta uitia, domi erunt iſtæ uirtutes, ſed cum fueritis reuerſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, quàm liberi mei, duo captiui, ambo miſeri, & diuerſitas ueſtra de calamitatum ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex uobis mihi eſſe uiliorem? piratarum non intereſt uter eligatur. Dignum hunc dereliquiſti, luxurioſum redemiſti. Comparatione ueſtra iuuenis circa patrimonium, honores'ue contenderes, & ego proclamabo, uiciſſes. Sed uentū eſt illuc ubi non probitas, non mores æſtimantur, & de corporibus ſola taxatio eſt. Vnde triſtes toleraret caſus, ferret ſordes uinculorum, piraticam famem iuuenis, quem torquere ſolebat noſtra frugalitas? Vnde ut in illa ſolitudine carceris duret animus conuictibus ſemper, comitatibusq; lætatus? Expecta tu, quem decet honeſta patientia, laudabilis labor qui tibi difficultatum reddis ipſe rationem. Tu differris, luxurioſus redimitur. Quid uis? Prætuli illum de quo ſoli tibi querebar, quem cum uellem caſtigare, reprehendere, te ſolebam laudare, mirari. Exaggera quantum uoles uitia fratris luxurioſum, perditum uoca, dum ſcias te ſic magis probare non animū fuiſſe patris ſed de calamitate rationem ille eligit, qui recipit ante meliorem. Sed parce quæſo iuuenis aduerſorum interpretationi. Non eſt electio alterū recipere, cū pretiū attuleris duorū. diſcrimē illud nō ego, ſed pirata cōmētus eſt. Quidqd inter uos in alterutro fecero, affectus eſt, quo duos amo. Et homo apud quē filius ſola præualuit gratia calamitatis, nō fratrem tibi prætuli, ſed ꝙ in te fratri prætuliſſem: conſiliū hoc putas fuiſſe patris? Fortūæ eſt qua capti pariter eſt, qua decubuit alter qua nō cōualuit redēptus. Cū ꝑpter duos uenerim, quod in altero mihi pirata ceſſit, idē eſt ac ſi mihi neutrū reddidiſſet. Sed quouſq; facti mei diſſimulabo rationē? Aeger electus

eſt, reſpondete nunc ſi uidetur. Luxurioſus perditus fuit. Parcamus quæſo memoriæ, reuereamur ſuprema cineris, pœniteret me fortaſſe ſi uiueret. Iterum ac ſæpius (quod neceſſe eſt) ipſa criminis mei uoce defendar, ægrum redemi. Non habent profecto, non habent diſcrimen liberi, niſi de calamitate, & inter homines quos natura pietatis æquauit, differentiam, niſi de dolore non explices. Non cum uſu nunc ueſtro, non cum moribus loquor, ille anhelat, illius ſunt laſſa ſuſpiria, ad illum ſerius ueni. Excogitaſti rurſus fortuna quod ſupercreſceret charitati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. Hic ſolus maior affectus eſt, quàm filios amare, filij miſereri. Me quidem iudices, ſiquis interroget, conditio illa non fuit uera, non ſimplex, habuitq; piraticæ feritatis ingenium. Aegrum mihi non licuit eligere. An fas fuiſſe credis, ut iuxta moriturum tu reddereris & homines eius immanitatis, ut poſſent liberos cum patre partiri, paterentur eum ſibi relinqui quē periturum ex hoc probabant, quod illum pater non eligebat? Tentata eſt miſera pietas, & placuit hoc quoq; addi calamitatibus noſtris, ut onerarer pudore conditionis partes non habentis. Cum in comparatione ſani æger offertur, ideo ponitur ut eligatur. Supereſt niſi fallor iudices, ut cum ſibi prælatum fratrem queratur, æſtimetis utri tunc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt equidem iudices humanæ infirmitatis iſta natura, ut ex omnibus accidentibus grauiſſimum putet quiſq; quod patitur, & cum alia cogitationibus, noſtra dolore tractentur, neceſſe eſt apud impatientiam ſuā uel minora præualeant. Languor eſt tamen, languor, cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cuius comparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorum. Stringat licet manus ſæua captiuitas profunda carceris nocte mēbra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus, & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæuiūt regna tormentis, bella uulneribus, ſed leuius affligit quicquid uiribus feras, & cum in plenum adhuc ſanguinem aduerſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione uincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus uiſceribus immiſſa tabes, quotidie aliquid ex homine præmittit in mortem, cum cibos, hauſtus, & omnia blandimenta uitæ fames faſtidit, & poſcit, deſiderare aſſidentium officia, de hinc ferre non poſſe, grauari quos appetieris attactus, per totum cubile corpus uelut ſuper ardentes exagitare

flam-

flammas? Lux fatigatis luminibus grauis, uox ſola de gemitu. Cum ex duobus captiuis languet alter, una eſt inæqualitas patris eligere ſanum. Retuli iudices uſque adhuc in penatibus ſuis iuxta parentes propinquosq́; languentem. O carcer, ô morbi, quem uos non facitis ægrum? Eſt non ille carcer quem ſæueritas legum, quem poteſtatum iuſtitia commenta eſt. Non poſſunt humani metus humanarum cogitationum ingenia ſatis abundeq́; concipere quæ uidi. Iacet ſub immenſæ rupis abrupto triſtis, & ultra naturalem profundæ caliginis noctem merſus piraticis artibus ſpecus, quem tota circumfuſi uaſtitas maris, & undiq; minantibus ſcopulis illiſa tempeſtas terrore ruituræ molis euerberat. Horrent cuncta crucibus, ſqualent circumiecta naufragijs, nullus niſi in ſupplicia morteſq́; proſpectus, & ad infelicium captiuorum metum præmiſſus de ſimili exitu dolor. Spiritus ſolus intus quem uinctorum trahunt redduntq́; gemitus, quem tot contulere languentes. Hoc erat ubi iacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata graſſari idem cubile. Corpus quod grauaretur aßidentiũ ſedulas manus, iacet inter uincula, quibus inſtruxerat adhuc recentem pirata captiuum, & quamuis tenuata de nexibus membra labantur, rurſus in modum ſtringentium tenent, quæ nullo ſuſpenſa nixu uelut uicto homine ſederunt. Qualis errat ille ſub ferro, cuius exangues manus uix leuia uelamenta transferrẽt? Quis inter complorationes gemitusq́; ſomnus, quem uix ſilentia ſolicita præſtarent? Ad quæ colloquia triſtitia reſpiraret? Vndique pares ſimileſq́; miſeri, & ueteribus captiuis adiectus quotidie nouus aliquis impatiens. Compara, ſi uidetur, huic ægro captiuitatem tantum tuam. Tu quereris quòd cibos pirata non præſtet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit, ille ad ſingulos ardentis corporis motus in ſua uincula uerſatur, & quocunque membra laſſata dolore tranſtulerit, in ſupplicium redit renouata patienti. Breuiter ſæuißimi languoris definienda menſura eſt. Non poteſt ex illo ſanari, nec quem redemerit pater. Inſta nunc ſi uidetur, ac ſubinde iuuenis interroga, cur ægrum potius elegerim. Reddi à me poſſe rationem cur hoc fecerim putas? Ego uero non poſſem nec ſi te redemißem. Quid enim ſi reſpondere iubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat cenſus? Quid ſibi uelit ille funebrium longus ordo pomparum? Cur ſuper flagrantes iaceant roges? Cur ardenti non diuellantur amplexu?

Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor eſt cum feceriſ? Hoc eſt ergo, inquit, quod de te præcipue queror, moriturum mihi prætuliſti. Quæſo iuuenis, ne nobis putes tantum ineſſe feritatis, ut illum potuerimus æſtimare moriturum. Vis non ſperem uicturum filium, quem tunc primum aſpicio, complector ægrum, quem pirata non recuſat ſibi relinqui? Si perſuaſionem patris interroges, quicquid eſt quod miſer torquetur, afficitur, non languorem credo, ſed impatientiam, deſiderium, dolorẽ. Hominis qui apud piratas languet, unum remedium putes, ut redimatur. Sed non eſt quæſo iuuenis, quod hoc patrocinium de tam calamitoſa pietate concipiã, ut dicam: uicturum putaui. Exaggero quinimo inuidiam criminis mei. Redemi fateor illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata uendebat, breuia oſcula paucos dies. Si mehercule uterq; fuiſſet æger, illum redemiſſem, qui prior languere cœpiſſet. Si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem iam membrorum contentione laſſatum fluctus hauriret. Si uulneribus confectos remiſiſſet acies, properantius ei clauderem plagas, per quem animam largior ſanguis egereret. Ignoſcite dij pariter atq; homines, non poſſum de liberis, poſſum eligere de miſeris. Gratias quinimo Fortunæ, gratias ago, quod adhuc æger ſentit, intelligit. Alioquin cadauer acceperam, & pretia duorum pro funere tantum, ſupremiſq; perſolueram. Neſcis quantum pudori, quantum adijciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Aeger qui tantundem eſt piratis, plus eſt patri. Velis tamen nolis, infelix ſenectus fatendum eſt quod merito, quod ſumma pietate factum eſt, quàm difficile fecerimus. Quæ tũc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta †*miſer elocutione diſcurrerem? Hũc diutius oſculabar, illum putabã deſperatione moriturum, lachrymas ad languentem gemituſq; tranſtuleram, & tu mihi uidebaris futurus æger, quoties catenas tuas ſoluturus inuaſi, ſed mihi commendabat relictum, quod te prætuliſſem. Quàm frequenter iam laxata miſero uincula rurſus impoſui, dum mihi tua potius ſanitas placet? Diſſimulare non poſſum conditionis illius ſecretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te uolebam. Ponere uos iudices uelut in illa neceſſitatis meæ præſentia uolo. Ecce infelix ad primũ aſpectũ patris conatus aſſurgere, illas pallẽtes ſordibus manus paululũ tãquam amplexus daturus*

[margin: electione]

erexit, nec uſq; in ceruices meas ſpiritu iam deficiente perlatas, in ſuũ miſer iterũ cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit, et ne colloquijs noſtris terribilis catenarum ſtridor obſtreperet laßatos artus in ſua tenuere patientia. Ego ſerius grauis hinc, ſi uidetur, incipiam. Luxurioſe meruiſti. Ignorat profectò paterni doloris æſtus quiſquis ſolatiũ putat, ut de languente filio queratur, ut morib. mentiq; maledicat. Abite uirtutes, ignoſce probitas, charior eſt ex liberis ille q moritur. Mihi uero fateor hinc aliqua languẽte filio ueniſſe ſolatia quod uixit infelix quemadmodũ uoluit, quod fuit hilaris ac læta breuis ætas. Crede iuuenis, & pro te iam maluiſſem, ut luxurioſus eſſes. Cui tu tempori, cui dolori rigorem ultionis, frontem caſtigãtis iniungis? Impatientißima res eſt perdere filium cui uidearis iraſci, Corruptũ me precib. putatis ambituq; lachrymarũ, hoc uicit æger q nõ rogabat. Aßidebã miſero, demittebat oculos, interrogãti reſponſum de lachrymis tantũ, gemituq; reddebat, agebat me deliberante iam uictũ, cũ repẽte miſeras manus uelut recedẽtis amplexus poſuit in ſinu meo, et cũ laßa ſuſpiria p ardentes anhelitus egeſtis ſæpe uiſceribus, cũ diu collatis uterq; ſingultibus miſcuißemus laßas ſine uoce lachrymas, tandem ſpiritu uix in paucißima uerba collecto: Tibi quidẽ, inquit, gratias ago pater quod redẽpturus utrunq; ueniſti. Nõ adeò tamẽ ſenſus meos languor hebetauit, ut exitũ conditionis huius ignorẽ, ego luxurioſus, ego perditus nũc uero ſuper infamiã nominis huius immorior. Vtinã hoc ſaltem mihi ſerò fata præſtarẽt, ut reſiduum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora eſt longior properantibus expectare pereuntẽ, ite ſuperſtites, ite felices, has tantum reliquias commendate piratis, ne merſus profundo, proiectus in fluctus, exitum faciam hominis ad quem non uenerit pater. Vnde enim ſperare poßum, ut reuertaris, ut facias? Tunc ſuper abrupta uerba tota defectione conticuit, ſtrictisq; uitalibus circa dolorem ſuũ membra riguerũt. Exclamaui fateor? quid agis infelix? cur deſperatione collaberis? Attolle pauliſper oculos, confirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hanc uocem meam peracta conditio, continuò pirata detraxit catenas, uincula laxauit. Vultis elegiſſe me negem? uultis in lucem diemq; productus carceri ſuo reddatur æger? Ego uero non habui uerba quibus me deliberare, quibus nolle contenderem. Vultis ſcire quid pater, quid pirata præſtiterit? Ego duos re-

demi, ſed alterum accepi. Vt ſcias, inquit, ægrum redimi non debuiſſe, defunctus eſt. Crudeliſſime generis humani, qui nos putas pretium tuum perdidiſſe, audi quàm multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter uincula, catenas'que deficiens, reſpirauit aliquid in toto, tandem'que liberas uinculis manus per totius lectuli ſpatia iactauit, poſt impias carceris ſordes illum cum ferali ueſte ſqualorem exuit, pauliſper æger uidit propinquos, allocutus eſt amicos, mandauit, exigit, & quamuis ſuprema ſorte collabens prius tamen luce cœli libera ſtatutus eſt. Conſulit mihi grande uelit nolit fortuna in orbitate ſolatium, filium qui relictus mea fuit moriturus inuidia, non occidi, ſed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita ſi moriturum filium redimere non debui, non ſufficit hæc tibi de me pœna, quod ille deceſſit? Iraſci patri tantum fortaſſe fas eſſet, ſi uiueret frater, tunc alimenta quærenti reſpondere poſſes, poſce prælatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris uindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Neſcis quid ſit inuidiam facere patri? Melior erat tua cauſa, ſi mei miſereris. At quanto, dij deæ'que, alius fuit ille infeliciſſimi iuuenis affectus. Nuntio enim, & audiente, & tota ciuitate teſte proclamo, tibi gratias agebat ille dum moreretur. Crede mehercule hoc miſerum dolore conſumptum, quod ſibi uidebatur pretium ſuum mihi perdidiſſe. Non aliter igitur quàm ſi te præſentee deficeret, per illud, inquit, frater optime natalium noſtrorum ſacrum uenerandumq́; conſortium, per ſocias peregrinationes, per aduerſa communia, per hoc quod & tu languere potuiſti, ſi te uel tua quandoq; uirtus, uel ſatietas ſecura prædonum piratico carcere emiſerit, commendo tibi ſenem quem facimus uterq; mendicum. Teſtor immortalia numina & infernarum ſedium deos, paſcerem patrem ſi te redemiſſet. Ego tamen, inquit, mihi debeo quod reuerſus ſum. Non quidem quicquam uelim iuuenis de uirtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen neceſſe eſt in hac pietate uerum. Euaſiſſe te putas ingrate? Dimiſſus es. Mea pietas iſtud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid ante captiuitas tua præſtare non potuit? Iacta quantum uoles effractum carcerem, ruptas catenas, uis ſcire quid negligentes fecerit ſecurosq́; piratas? acceperant pretium duorum. Intelligit iudices & ipſe iuuenis, non eſſe ſe calamitatum noſtrarum iuſtitiæ parem, & ſic agit, tanquam alere non debeat.

beat. Itaq; transfert in hoc defenſionem, ut poſſe ſe neget. Quid dicitis iudices? Feretis hoc dicentem iuuenẽ corpore atq; ætate robuſtum? Non habes opes, ſed membra, ſed uires. Nam neq; ego laborem, nec difficiles poſco conatus, contentus ſum iuuenis ut uelis. Cibos me poſcere putas? Humeros poſco quibus incumbam, manus quas eliſo pectori apponam, ſinus in quos egeram exhauſtarum reliquias lachrymarum, ut ſepelias, ut hæc cum miſeri illius membris oſſa componas. Nõ alimenta quæro, ſed filium. Quid, quod nec graue longumq; ſupremæ pietatis exigimus officium? Non diu uiuerẽ etiam ſi me duo paſceretis. Securus ſis, breui te gemitus mei liberabũt, aßiduis planctibus euerberata uitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rurſus omnibus grauem? conſumpſi fletus, clementiam ciuitatis exhauſi. Non alit populus hominẽ quem paſcere filius debet. Quid ſibi uult hæc aliena calamitatibus noſtris, aliena uirtutibus tuis, iuuenis aſperitas? Abſtuliſti mihi malorum quoq; meorum uerecundiam. Quicquid faciebam mendicitas eſt, ex quo reuerſus es. Durat in ſuſcepto rigore iuuenis, & ad miſericodiam, non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco: ex tua fide dignus quidem eras impotentißime generis humani, quẽ in tormenta mea doloremq; redeuntẽ uincula rurſus ac pœna carceris exciperet, et inſultes huic cõfeßioni, licet allegare nõ poſſum Quid mihi miſeras ultiones, quid triſte monſtratis auxilium? Faceret hoc pater qui redimere noluiſſet. Age nunc uiuaciſſima ſenectus redeamus ad preces, quod ſolum uis paternæ pietatis agnoſcit, hic quoque rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nunc quereris, an nos per expertos tibi notosq; humanorum accidentium caſus, per infelicis illius manes, cui nec hoc ſaltem contigit, ut te reuerſo te præſente moreretur, paſce nunc quod te redimere uolui, paſce quod fratrem tuum redemi. Non ego laßitudinem tuã poſco. Nunquam otium meum, nec ut ipſe ſecurus quietusq; tranſigam diẽ, tuas operibus manus, tuum laboribus aßigno ſudorem. Iungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibusq; reuerendũ eſt nobis negotium cum ciuitate mitißima. Quanto libentius dabunt, cum uiderint pariter unaq; miſeros mutua ſuſtentatione connexos? Et ego quidem rogabo qui ſoleo, ſed in tuos ſinus populus congerat ſtipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lachrymæ meæ accipe, tuere, diſpenſa, pro

tua fama, pro tua ſum pietate ſolicitus. Ego mendicabo, tu paſces.

Argumentum Declamationis VI.

QVi in calamitate parentes deſeruerit, inſepultus abijciatur. Qui habet uxorem & filium captus à piratis ſcripſit domum de redemptione. Vxor flendo oculos amiſit. filius retinen matre profectus, uicarijs manibus redemit patrem. Idem in uinculis deceſſit. Abiectus in mare, & appulſus ad littus patrium, eſt eiectus, uult illum ſepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra matrem.

ETiamſi Iudices in hac aſperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo propè mortalium impunè uiuit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuiq; calamitas præcipue miſera atq; intoleranda uideatur, inter omnes tamen hoc conſtet neceſſe eſt, infelicitatem meam tantum cæteras ſupergreſſam, ut prorſus hæc ſit quæ fleri debeat uſq; ad cæcitatem. Quid enim paſſus ſum tam leue, ut non comparatio mei felices aliorum etiam miſerias faciat? Graue eſt à piratis alligari, magis dicat hoc qui ſciat quàm cito capti moriantur. Alligatus ſum, ſed tamen miſer magis queror quod ſolutus ſum. Indigna eſt impietas in ſuos, quæ quanta uerſetur in hoc iudicio uidetis. Sed mihi hoc quoq; querendum eſt, quod me et uxor nimium dilexit & filius. Quid ergo putarem in rerum natura poſſe reperiri quod orbitate acerbius uideretur? Non contingit mihi, quod cæteris miſerrimum eſt, filium efferre. Parum eſt quod iuueni ſingularis exempli, cauſa mortis fui, & tam pretioſa redemptus anima, ſenex odioſus morte filij mei uiuo. Parũ eſt quod mihi luctum meum fluctus nunciarunt, et aliud agenti patri ſubitò ad littus orbitas appulſa eſt, quod miſerrimum iuuenem toto iactatum mari, etiamſi nemo interpellaſſet, ſero ſepelirem, adhuc ſupremo prohibeor officio, & ne quid ſolatij contingat, perdo etiam matris miſericordiam. Inijcit errantem corpori manum mulier, & piratis, et tempeſtate crudelior, atq; ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, non eſt filij mei nouerca, ſed mater. O facinus, ô cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem ultimum filio negat, & mulier, quæ maritũ quoque ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet ſuns

ditus

ditus euerſa, fulmen hoc gladiumq́; non ſentit. Comparet dolorem, quanto minore cauſa excæcata eſt. Huius iudices pœnæ ab ipſa morte repetite crimem. Ego ſum ego & alligaui filium meum, & infamaui, & ne non accedat grauiſſimi doloris comes pœnitẽtia, in illũ mortiferum carcerẽ merſi. Quo fato parentes miſer ſortitus eſt, ut illi uitam pater, ſepulturam mater auferret? Nam ut pietatem filij mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quod ego redierim, uxor iraſcitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miſerrimus iuuenis quomodo magis tẽperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, uterq; parens erat calamitate deuinctus, unus autem ſuccurrere utriq; non poterat, inuenit tamen ingenioſa pietas, & utriq; ſubuenit diſpendio ſui. Ipſe uenit ad patrem, me remiſit ad matrem. Hoc ſi defendendum eſt, agnoſco partes meas, cauſam planctibus agam, flere enim certe per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit, diligenter defendere contrarium eſt actioni noſtræ, ut impetremus, funus moramur, dum nos litigamus, dum circa cadauer noſtrum orbi rixamur, dum agitur cauſa defuncti, dum ſepulchro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco iacet. Cadauer ab incurſu auium ferarumq́; tantum miſerantium corona cuſtodit. Conuenerunt etiam alieni parentes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoq; corpori publica humanitas quaſi quaſdam fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent, plurimorum tamen illa uox eſt, iuuenis inſepultus iacet. Miſer, nec patrem habet fortaſſe nec matrem. Iam hominis figuram uetuſtas penè conſumpſit. Iam lenta tabes in terram defluxit. Iam ſoluta cute oſſa nudantur. Quamlibet duraueris animo, non ferres tamẽ iſta ſi uideres. Sed audire certe potes, ille eſt filius noſter cuius, ſpes ipſas amauimus, quem apud omnia templa, & ſurdos uotis Deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen piiſſimus. ille dum par fortuna parentum fuit propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cum peregrinatio mea nos deduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria uolitantem, ut plus filio relinquerem, circumuenit ſæuius ipſo mari latrocinium. Deſcribam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritam lateribus meis conſciam malorum carinam, et obrutã

perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? iſta uero, ſi quid pudoris habeo, tacenda ſunt. Alioqui quis mihi ignoſcet quod uicarium accepi? Etiam ſcripſiſſe pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delēda uxoris oculis epiſtola. Cur indicaui, cur ſcripſi, quod uxor ac filius ultimum legerent? Vt incertum ſit utrum me carius rediment, an lugeant, cognita clade rariſſimi uxor exempli, & prorſus talis filij mater, totos effleuit oculos, fontemq́; illum perennium lacbrymarum tantum cæcitas cluſit. Si non tenuiſſet, filium uicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aſſidua lamentatio fuit. Iuuenem neſcio in me magis, an in te futurum impiū ſi non redemiſſet, quam tu ſic deſiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet uirū oculis chariorem. Sed uidelicet eſt quædam ultima calamitatum rabies, & nouiſſime in furorem uota ipſa uertuntur. Retinuit iuuenem, & epiſtolis meis legem oppoſuit. O uanæ figurationes, & pectora hominum alto errore confuſa. Nemo illam non putabit timere de filio. Itaq; iuuenis quod ad ſolatium pertinere credidit, commendauit amicis cuſtodiam matris, ſubſtituit uici curæ ſuæ propinquos. Neq; enim aliter uſq; ad reditum meum cæca uixiſſet. Quicquid humana ratio ualet, contulit. Si potuiſſet redimere oculos matris, qua pietate fuit, uicarios ſuos dediſſet. Ipſe profectus eſt ſolo comitatus animo, nec ſe putauit ire ſine pretio, quamuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras, adeò longa ætate ſic uixeras, ut ne pretium quidem tui parauerís? Si hoc ita eſſet, teſtor Deos de redemptione literas non miſiſſem, fuit unde redimi poſſem iudices, fuit, ſed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus & gementia littora & ſpumantes ſcopulos, & quacunq; miſer relatus eſt, non auſpicatum metiens iter, prorſus omnino ſe retentus peruerſis etiam uotis, qui optaret alligari à piratis, quos uitare quoq; miſerū. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod non præſtitiſſet frater fratri, non uxor uiro. Quid differimus ultra? non pater filio. Dij immortales cœli, maris, inferorum præſides, uni mihi adhuc omnes male experti, uos tamen ſolos habeo teſtes, quàm inuitus redemptus ſum. Miſerum me, perijt qui ſciebat. Nā ut primū peruenit ad piratas afferens redemptionis meæ ſe pretiū, è ferali nauicula auidus exilijt, uicarias oblaturus manus, ſtrauit ſe ad genua

ſingulorum,

ſingulorum, & ut cupiditas fecerat blandum obſecrauit omnibus precibus, miſerabili planctu. & lachrymis penè maternis, nemo unquam ſic ut ſolueretur, rogauit. Nec *ſanè difficile fuit impetrare à piratis captiuitatē, maior illi pugna mecum fuit.* Non *dignum illud ſpectaculum latronibus erat, cum pater filiusq; de uinculis contenderent, & ſibi quiſq; carcerem uindicaret.* Ego *iam uſu defendebam meum, & in his annis iam maturam mortem aſſerebam.* At *ille contrà, ego te in calamitate deſeram?* Ego *alligatum relinquam?* Et *quomodo ad matrē redibo, quæ miſera deſiderio tui dies noctesq; fletibus iungit, quæ uiuere ſine te non poteſt?* Non *dicebat tamen omnia, & cum aßiduos planctus & irrequietas diceret lachrymas, adijciebat, iam penè cæca eſt, fortaſſe redieris uidebit.* In *ſumma, non recedo.* Fas *eſt mihi etiā inuitis parentibus piè facere.* Nō *recedo, ſi perſeueras demus piratis lucrū.* Aut *uicarius ero, aut comes.* Quantum *inter hæc fleuit? quandiu cecidit oculos ſuos?* Si *perſeueraſſem, duos excæcaueram.* Obſtupuerunt *pietate tanta etiam latrones, & per immobiles ante uultus fletus cucurrit.* Non *tenuiſſent fortaſſe iuuenem, niſi redempturos parentes talem filium credidiſſent.* Ipſe *in ſe tranſtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus eſt filius, quàm ſolutus eſt pater.* Supremum *tamen & nefas in æternum, me iam catenatis manibus amplexus, poſtquam mei cura diſceſſerat, matrē, inquit, tibi per hæc merita commendo.* Tu *illam tuere, defende, ama, ne relinque, ſic paria faciemus.* Illic *tueris uicarius meus, ſi hæc feceris, non iraſcetur mihi fortaſſe mater quod ab illa deceßi.* Sic *in nauem filij mei male permutatas uector imponor, & quā uiſum oculi dederunt, ad piratas è puppe proſpecto, curua, littora, & immenſum ſideribus fretum, & turritos urbium ſcopulos retrò lego.* Miſerum *me quandiu à piratis etiam nauigatur.* Mandata *tamen tuo fili perago, aßideo, ſuſtēto.* Imò *mehercule tu aßides fili, tui ſuſtines, propter quē mihi etiam etiam huius propenſior cura eſt.* Dum *recedere ab uxore nolo, filium non redemi.* At *illum interim quotidie ſitus carceris ſtrangulat, inſidunt oßibus catenæ, exemplum ſeculi in* Myoparone *moritur.* Mater *iam ſatis eſt, habes pænas ſuper legem, ſepeliſſent talem uirum etiam ipſi piratæ, niſi eos conſcientia ſcelerum metusq; pœnarum ab omni littore arceret.* Quod *unum poterant ſecundis proiecere uentis.* Excepit *mitior matre tempeſtas, & (ſi qua dici poteſt calamitatū felicitas) proſpero curſu cada-*

uer tantum non ad ipſa maiorū ſepulchra depoſitum eſt. Narretur res ſeculo noſtro diuerſa, & neſcio utra parte mirabilior. Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidē partem agnoſco culpæ meæ. Ego uxorem adduxi, & ne miſerā dolore fraudarem: ipſe meis, humeris aduerſariā meam uſque ad littora tuli. Et ſanè aduerſus prima uerba orbitatis animo æſtimantem feſellerunt. Quis autem non dolentis affectum putaſſet, cum diceret defuncto filio mater: Quid enim nauigaſti? quid maria ingreſſus es? quid piratas petiſti? Nam illa quidē uulgatiſſima orbitatis uox eſt: Fili cui me reliquiſti? Etiam cum tota ſupra corpus incubuit, amplexam putaui. Etiam cum iniecit tollentibus manum. Et hoc inquā ſolent facere matres, ut funus morentur. At iſta legē recitat, & in cadauer filij perorat: Tace, tace miſera, ita tu iſtud optaſti? Sola ſcilicet calamitatibus noſtris adhuc deſuit culpa, ut cum ſæuitia nimiæ quoq; felicitatis turpis ſit, procedat inauditum antea monſtrū, miſera crudelis, ſi quid irati dij reliquerūt, ſi quid infelicatas oblita eſt, ſuis manibus perdere cupiat. Detracta eſt fortunæ inuidia, quando ſuo quoq; iudicio mater poſt amiſſum filium parum miſera eſt. Lachrymas ipſas nouiſſime perdo, inanis domi libitina plangitur, deriſus deſignator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus ullus matris, nō lachrymæ non queſtus. Putes appulſum ad littus aliquē eſſe piratā? Vnde hunc illi animū? Si mala ſua ideo non ſentit, quia nō uidet. & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus nō obſtant. Eſt'ne hæc uxor mea? eſt'ne ille filius noſter? Liceat dubitare ſi fieri poteſt, & ſanè uix iam dinoſcendā ſpeciem uetuſtas reliquit, ſed attritæ manus, & tumida ueſtigia uinculorū, & teſtis longæ captiuitatis macies, infelicia argumenta conſentiunt: Miſerum me, certus luctus eſt. Filium agnoſco, uxorē non agnoſco. Ergo quoniam de iure longior pugna eſt, & nobis feſtinandum, ſint primæ precū partes Adeſte uniuerſi utriuſq; ſexus parentes, dum matrē in exequias filij rogo. Per matrimoniū te uetus, & per mutuam charitatē, quæ utriq; noſtrum magno conſtat, adijcio, per commune pignus, per annos pariter actos, et beneficio filij plures, per meū in te obſequiū, iam mei miſerere cuius ſoles. Crede mihi, hoc quod patior carcere peius eſt, captiuitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantū mali feci? Quid offendi? certe ego te nō reliqui. Iam ſi totum affectum in hunc conſumpſiſti uirū,

&

& omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit ſanè filius noſter meritò pœnas, dederit ſpiritum ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quod poſtulauit Cicero etiam ab illo crudeliſsimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorum. Quod quidem cum permiſſum non eſſet, pernoctabant ante oſtium carceris: pretio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid tandem hoc M. Tullius patres matresq́; promeruit? Tu uende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſsimum fuit. Certe ego filium redimam, nec mihi pretium diu quærendum eſt, habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuam iactas. Singulare fœminis exemplum oſtendi, narrariq́; deſideras, ſepulturam filij maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule ſi libet, & corpus in fluctus repelle. Aut ſi parum celebri loco uidetur abiectũ, inijce manum, & ne minus te ſatiet alienum miniſterium, ipſa potiſsimum trahe, alteram manũ cadaueri impone, altera duc qua frequentiſsimum rotis iter eſt, & nigra limo uia. Proterat miſerum onuſtum uehiculum, & ſanctiſsimum pectus ungulæ rumpant. Ipſa quoniam defeceris oculis, eliſum caput, et oppreſſa pondenbus præcordia manibus tuis pertracta, ſi quidem audeas, iſtis etiam lacera dentibus. Litigamus, conſiſtimus, in diuerſum abimus. Nempe cum uiceris, omnia paria habebimus præter animum. Non ſepelies? uide quæſo, uide ne dum litigas, arenam fluctus ageret, inijciat humum miſericors populus. Obſtas? ſi cuius clementia tumulum fecerit, effode, & cum talis ſis mater, aude indignari, & exclama, magis amauit patrem. Cruces ſucciduntur, percuſſos ſepeliri carnifex non uetat. Ipſi piratæ nihil amplius quàm proijciunt. Mater (quanquam profanari hoc nomen nefas eſt) ſi perſeuerat eſſe filij ſui nouerca, ut hac crudelitate uideatur digna, quæ orbitatem ſuã non intelligit, ſi ultra hoſtium affectum, qui cæſos acie ſæpe tumularunt, ultra tyannos, ultra latrones parum habet non ſepelire, niſi aliorum quoque officia præciderit, & tantum quod non petita ex fluctibus aqua reſtinguit ignem, ſi adeò non genuit filium, ſed effudit, & ex illo infelici partu ingratum uteri pondus expoſuit, licet imputet nobis ut uolet, quod tueri non poteſt, ſingulare mariti deſiderium, dicam tamen quod ſentio, excuſatius odiſſet uirum quàm filium. Quanquam in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus, illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium, uicem cecitatis orbitate perſolui. Tamen quod inter hæc quoque mala priuatim

doleam neceſſe eſt. Omnem illam quam contraxerat, perdit opinionẽ. Iam inimici mei triumphant, iam paßim loquuntur, illa exempli mulier, illa ſeculi decus, uirum redimi noluit, nec filium ſepeliri. Equidem iudices ut ſentio, neminem non mortalium fauere hominis ſepulturæ conuenit, quia hæc una res eſt, cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideóq; non niſi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam ſi qua ſunt iuri quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poßit, uera clementia occaſione contenta eſt. Siue omnis in defunctis ſenſus perit, & ad operiendam fœditatem ſubtrahendamq; dolori materiam, mortui uiuentium cauſa ſepeliuntur, ſeu cum ad infernas ſedes anima migrauit, unus hic luce uiduis honos, et ſuprema face (ut uates ferunt) petitam ulterioris ripæ ſtationem contingunt, quæ uera eſſe & credo miſer, & opto, citò iturus ad filium. Certe rerũ natura ut in generandis alendisq; hominibus, quæ neceſſaria erant ex ſeipſa proſpexit: ita cum rurſus opus ſuũ reſoluit, corpora noſtra quamprimum reducere ad principia feſtinat, ut deſertis etiam locis circa cadauer tracta imbribus terra concreſcit, aggerant puluerem uenti, & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiam ſi nullus operit. At ipſa longo tempore in terram oſſa deſidunt. Nobis uero aduerſus exanimes genuit non ſolum miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde ignotis quoq; corporibus tranſeuntium uiatorum collatitia ſepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum, cum hæc ita ſint, ſepultus eſſet filius meus, niſi incidiſſet in matrem. Et hæc iudices non ideo ego dico, ut affectu iura corrumpam, neque uobis præcipio, ſed aduerſariæ exprobro. Legem quidem iſtam quid inhorream, cum id unum miſerrimo iuueni ſit obiectum, quod in calamitate non deſeruerit patrem? Sed quatenus luctus noſtri in ius uocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ mater iraſcitur, ſuperemus quam exorare non poſſumus. Et quando duorum hominum miſeriora uota uidiſtis, ut de his pater ſi uicerit filium ſuum, efferat, mater ſi uicerit abijciat? Quæ tamen lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abijciatur. Omnis nobis in hac prius cauſa iudices de ſcripto & intellectu legis contentio eſt, utrũ uerborum ambiguitate, an uoluntatis fide ſtaturum ſit. Pars enim aduerſa id nititur, parentẽ fuiſſe in calamitate eam, quæ deſerta ſit. Cuius rei pœna

eſt abijci inſepultum. Quid tum fuerit in cauſa, quid ſit poſtea cõſecutum, quomodo legem intelligere conueniat, ſubterfugit dicere, neque à ueſtigio ſcripti recedit, ſed nuda recitatione contenta eſt. Nos *neq; omnibus perſonis, neq; omnibus cæcis ſcriptam eſſe legem, & iuueni iuſtas ac neceßarias recedendi cauſas, & cui rei ſemper ius ſatis plenum eſt, bonum animum fuiſſe: poſtremo non hoc eſſe deſerere contendimus, atq; eò cauſam dimitti mus, ut non ſit abſoluendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autem dubitat an ſcripti uoluntatem ſequi conueniat, is mihi uidetur quæſtionem tentare incertus qua de re.* Ideo *pauciora adijciam, quod nobis quoque (ſi ita pergitis) afferet quandam cauillationem iſta ſermonis ambiguitas, ac ui deri poterit omnem actionem partis aduerſæ prima ſtatim recitatione ſubuertere.* Nam *lex cum dicit, qui parentes in calamitate deſeruerit: rurſusq; cum dicit. inſepultus adijciatur, non utiq; id ſignificat, ut non liceat eum ſepeliri, poſtquam proiectus eſt. Quare aut mihi quoq; permittite ſic agere quomodo uolo, aut quod magis ueſtram religionem decet, indignam ſanctißimis auribus uerborum captionem, ex utraq; parte præcidite, & cũ filium ſingularis exempli probauero, fortiter ſentite nullam unquam à maioribus noſtris pœnam ſcriptam eſſe pietati. Atq; in eo quod primum poſueram, non ad hanc rem pertinere legem, non diu uerſabor, neq; dubitatione quam non habet, afferam moram. Neq; enim puto ſi ætas impediet infantiam, ualetudo ægrum* R.P *legatũ, dux militem, nihilominus obſtricta crudelitas non accipiet rationem neceſſitatis: & cum ſemel apparuerit patere in eiuſmodi cauſis defenſionem, potero planè eße ſecurus, nec timebo ne teneri uideatur filius meus, ſi non potuit omnibus ſuccurrere, dum in ipſa lege occupatus eſt.* Pater *alligatus eſt, mater cæca eſt, unus utriq; filius, magna locorum diſtantia.* Habet *lex in medio debitorem.* Duc *ad utrum mauis, ad utrunq; non potes, niſi hanc cõditionem miſero imponimus, ut quic quid fecerit proijciendus ſit. Si exierit, mater ſepeliri uetabit: ſi remanſerit, pater.* Non *dubito fore dubium quin ius in hac lege fuerit & mihi, niſi forte (ut omnia iniquè iniuſtéque cõquiritis) hic quoq; unius occaſione uer aliud putatis iuuare parentes, aliud non deſerere:* Id *eſt de hoc dubitare uultis, utrum parentibus ubique ferri oporteat auxilia, ut ego æſtimo, an uero non mereatur adiutorium, niſi qui præſente filio miſer eſt.* Nam *ſi*

deſerere in calamitate: nil aliud putamus eſſe quam à miſero diſcedere, duo ſimul ſcelera permittimus. Primum illud, ut etiam qui aderit poßit impune nihil præſtare. Siquidem abſolutus eſt hac lege: qui ſecundum miſerum ſtetit. Quo quidem modo non adiutores calamitoſis parentibus filios damus: ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud uel grauius: quod cum rerum neceßitas cotidie nos diuidat: ſi quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamuis exiguo diuiſus ſpatio impune opem non ferret: non ſuccurreret, ut hac ſaltem ſe calumnia defendat. Non reliqui, non abſceßi: neque pede, quod aiunt, uno à parente diſceßi: ſolutus erit omni auxiliandi neceßitate, quando ueſtra interpretatione abſentia impietatis occaſio eſt. Hoc uoluiſſe legum latorem putamus, ut natus ex nobiſmetipſis in rebus aduerſis præſidium parenti labore atque præſtantia ſolueret: lucis uſuram ubicunque: niſi forte non ſumus parentes niſi palam. Quid eſt ergo non deſerere? Opem ferre, non deeſſe. Omnia hæc enim eo ſpectant ut, auxilio liberorum tuti ſint parentes. Quod cum ita ſit: tam ad me lex iſta pertinuit quam ad matrem. Duo unum uocabamus: uideamus quo ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, pater iußi. Hoc nomen omni lege maius eſt. Tribunos deducimus: candidatos ferimus. Ius nobis uitæ necisque conceßum eſt. Si non fecerit quod iubeo, non deferam illum ad ſepulturam. Neceſſe habuit parere. Non deſeruit: ſed abductus eſt. Crede non contemptu tui uenit in carcerem. Sint ſane iura paria: ſedeatq; medius inter duos filios iudex: non comparabo perſonas quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater: ſit ſane natura communis, non imputabo quod nomen dedi: quod familiã: quod impẽſas: quod dũ illi acquiro, captus ſum. Nõ indulgentiæ diſcrimen excutiã, de qua iã lite conceßũ eſt. Fuerint quidem iſta faciẽda: ſed ego ius meũ reprimo: inter duos parentes cæcus affectus eſt. Exorabit q prior rogauerit. Tẽpore certe uinco: ante miſer eſſe cœpi. Tu adhuc integra es, ego iã alligatus ſum. Tu ſana in domo: ego iã pene defunctus in carcere. Tibi adhuc nõ opus eſt filio, ego iã rogo. Nempe calamitas tua nata eſt poſt epiſtolã meã: niſi te flentẽ conſolari filius uoluiſſet ante cæcitatẽ tuam exiſſet. Noli mirari ſi te gratia uinco: ante exoraui filiũ quã tu rogares. Si quiſquã figuratione quadã in hac malorũ cõditione iudicem ponat: fortuna quæſo abſit, cuius tanta calamitas fuit. Abſtulerat quidem

dem tibi oculos nimius affectus: & de quinque rerum ſenſibus pars una ceſſabat, & tenebras etiam ſaluis luminibus alternas continua nox duxerat. Maius eſt tamen malum quod ſic fletur. Nam ut merito queri poßit ablatas uidendi uoluptates: impeditos rerum actus: tamen ſi non iniqui iudices ſumus: nec ambitione miſeri ſunt qui mederi poßint: referam: non ſolum quia uincenda mihi: ſed magis etiam quia conſolanda eſt. Nam quãdo omne tormentum corporis abeſt: dolorq; membrorum: qui totam cogitationem in ſe rapit: feliciter ceſſat, ſupereſt ut cruciet nimium ocium & aßidua quies, res ſi non ſine neceßitate iucundæ. Nam uiſus damnum ſarciunt reliquæ uoluptates, odor, guſtus, tactus, auditus, quibus tametſi deeſſe ſummam fatendum eſt, non eſt tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certe propria, lectusq; genialis: conuentus propinquorum: ſermo amicorum, ipſa (quod raro contingit) honeſta calamitas: & in quacunque fortuna beata libertas: tot uoluptates obruere poſſunt unum dolorem. Nam lucis deſiderium ſi malis meis compares, etiam delicatum eſt. Non enim aliquid rerum natura genitura eſt ſpectaculo noſtro nouum, ac non quicquid ſpecioſißimum pulcherrimumque uiſuri ſumus uidimus. Nempe cotidie nox oritur: & æquam temporum portionem inuoluit obſcuritas: & ex parte ſui ipſa quodammodo cæca natura eſt. Cui alienis oculis uti licet, audire, impetrare, cuius miniſterijs officia non deſunt (non enim deſuerunt) niſi ſe erigit, & fortunæ ſuæ rationem reddit, & præſertim in tam bona cæcitatis conſcientia, animi uitio miſer eſt. Non debet dolere quippiam qui poteſt gloriari, quanquam cuiuslibet & quacunq; cauſa hunc incurſum paßæ, leuius eſt tamen malum fœminæ. Nõ enim nauigatis, nõ legatione obitis, non frequenti peregrinatione uariatis affectus, nõ militaris uos nõ forenſis ratio deducit. Alioquin ſemp eſtis intra domũ, uno plurimũ in loco, leuibus officijs affixæ. Tuũ quidẽ affectũ ſi bene noui, nulla magis cauſa cæcitatem doluiſti, quàm quod ad redimendum maritum ire non poſſes. Hæc tua calamitas erat, æſtimemus meam. Nulli quidem grauior uiſa eſt quàm tibi, audi tamen quàm multa in illis epiſtolis non ſcripſerim. O filij, in quibus te malis reliqui. Iam illa principalis ac maxima deum dono conceſſa libertas, nec hominum ſolum, ſed ferarũ uolucrumq; ſenſibus fixa & ingenita, primum ſpoliũ fuit. Me ipſe per

FF 2 didi-

didi, teneor uenale mancipium, & ciuis Romanus *merces ſio, & liberta tem ſenex dediſco, & natus ingenuus uenire opto. Minimum eſt, habitamus in fluctibus, hyberni nos feriunt uenti, non ſtatio, non quies, ſed quod malorum maxima portio eſt, tam miſeri ſunt etiam domini mei, cito prætereunda eſt memoria, propter me uxori grauius mihi propter filium. Tranſeo horridos hoſtium uultus, & immanium barbarorum feros fremitus, tantumq́; mihi quotidie eſſe metuendum, quantum pati captus auidere pirata potuiſſet. Nihil eſt deſiderio ſuorum grauius, timui ne quem ex meis uiderem. Nihil tempeſtate minacius, quotidie naufragium optaui: nam mortem, confitebor ſenili inertia una cauſa minus cupiebam, ne defunctum nemo ſepeliret. Quam ueſtem relictam captiuo putas, niſi quæ præda non erat? quales epulas ciboſq́; præbent, qui ipſi rapto uiuũt? Nam illa quidem ſatis digna quis dixerit, udum carcerem, & inundatam ſentina nauiculam, & impoſitam nulla trabe irrequietum latus, reuinctas poſt tergum manus alligatos tanquam eſſet qua fugeremus pedes? Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus queſtus ſum, quæ ſonum flagellorum gemitumq́; cæſorum quamuis impexis obrutæ comis, acciperent, dura metus ſui exempla. Miſerum me fili, nempe morbo periſti. Compara terram mari, domum naui, lectulum carceri, libertatem ſeruituti, deſiderium oculorum totius corporis damno. Quid nos longius ducit calamitatum noſtrarum miſera contentio? Cæci etiam litigare poſſunt, captiui ne uiuere. Verum hæc etiamſi in æquo ponerentur, multũ tamen in alterã partẽ debuiſſent habere momenti, quod plus mihi poterant prodeſſe q̃ tibi. Et labori oportet incumbere, ubi effectus promittitur. Stulta cura eſt, quæ ſpem non habet. Ego redimi poteram, tu ſanari non poteras. Qualiſcunq́; iſta calamitas inemendabilis cæcitas, non remedium accipere, non uincarium poteſt. Aſſediſſet ſcilicet lectulo inefficax ſedulitas, & acceptis epiſtolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cum matre fleuiſſet. Quia profectus eſt, alterius tamen parentis calamitas emendata eſt. Si remanſiſſet, & matrem cæcam habe ret, & patrem captiuum. Adijcio quod tibi non neceſſaria filij præſentia fuit. Aſsidere enim, cibus miniſtrare, manum porrigere quilibet poterat. Memento r niſi factum eſt, me ab illis captum, tam dura conditione uenalem, quod utiq́; in confeſsione eſt, nemo alius redemiſſet quàm filius meus.*

Ego

Ego ſic ago tanquam hæc tantum filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodāmodo tibi ipſa excidiſti, & quanquā id agas, ut merita tua iniuria uincas. Et quanquam nouum induiſti rigorem, non prohibeo tamen teſtimonium, ad redemptionem meam filium ipſa miſiſti, cum ſic plangeres, cum mortem precareris, cum te omni uiduatam uoluptate clamares cum ſæpius gemeres captiuitatem meam quàm cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus, nec cor ſilice concretum, ut hæc pati poſſet æquo animo. Tu filium prima docuiſti ſibi non parcere, potius quàm plus flere, potius quàm ipſam reſcindere cæcitatem. Profectus eſt maritum tibi reddidit. O crimen graue. Si hoc ante feciſſet uideres. At retinere non potuiſti. Non dicam tibi, habet pietas impetum ſuum, nec ullum dominum nouit affectus, nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod eſt uerius, aliud putauit. Non erat credibile obſtare te redemptioni meæ, interpretatus eſt maternum metum, & maris domui noſtræ male experti periculum credidit, timens ne ſi tibi non paruiſſet, nemo non uos putaſſet colludere. Cæterum me poterat non redimere, cum tu clamares: cæca ſum, oculos deſiderio uiri perdidi, ſolitudinem ferre non poßum. Ita ille ad redemptionem meam excuſatius profectus eſſet, ſi me minus deſideraßes? Dubitabitur an tua cauſa fecerit? & filium & uirum habere non poteras, reddidit tibi quem magis amabas. Siſte iam lachrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid iraſceris? quæ tanta mutatio eſt? quis hoc crederet? Quereris diſceßiſſe quem odiſti, cum eum rediſſe nolis quem diligis. Atqui ſi (ut ſupra probauimus) is parētes in calamitate deſerit qui opē nō fert, & (ut nūc oſtēdemus) optimus filius corpore ſuo adiutoria matri redemit, profecto opē tulit, id eſt non deſeruit. Nam ſi ut ante dixi ne ueſtigio quidē abijße à miſeris licet, ne ipſorum quidem cauſa qui adiuuantur, diſcedere fas erit, nec cibos ſaltem petere, aut alia uſibus neceßaria parare continget: Si uero dum adiuuatur parens, nihil refert ubi ſit ille, qui adiuuat, quia præſens cura exhibetur, quicquid tibi ego præſtiti, ad autorem muneris, id eſt ad redemptorem meum transferendum eſt. Non aſſedi, non conſolatus ſum, nō miniſtraui, non tuli, non denique totus tibi rediui? Verum fatendum eſt, ſi deſertā te putas, mea culpa eſt. Sed iam tempus eſt, iſta quæ non excuſata debent uideri, uerum pulchra atq; magnifica, animo maiore defendere, & cum iudiciū

agatur exempli, tandem cauſam ſuã intelligere. Hoc ſaltem habebis miſerri me fili, quod honoratis contingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita, & ad canendas unius laudes uniuerſorum uatum ſcriptorumq; ora conſentiant, uincet tamen res iſta mille linguas, ipſamq; ſi ſit aliqua corpore uno, facundiam materia ſuperabit, etiam ſi nihil dixero niſi quod obiectum eſt. Lucem libertatemq; patri filius reddidit, & (quod ante inauditum eſt) magis me amauit quàm uellem. Ingreſſus eſt maria, in quibus iam minimũ periculi tempeſtas habet, & quod inter iſta difficilimum eſt, amore mei uicit etiam matrem ſuam. Tace nefaria lingua, ergo tu iſta laudas? Obtulit ſe captiuitati, quia ſciebat graue eſſe aligari, malis, patris ſuceßit. Subit libens pœnam pietas, etiam ſceleribus grauem, tu melius uxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, ſi quis patrem per hoſtes ſolus tulit, qui cum uenientia in patrem tela excepißet, ſimplici tamen morte defunctus eſt. Vnum legimus, qui uicarias pro patre non quidem piratis aut mari manus obtulerit, ſed ubi redimi poßet. Me miſerum, dicendum eſt, quod hoc ipſo admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati ſepeliuntur. Hæc alij laudant, ego queror. Te quidem iuuenis omnia ſæcula loquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipſa aſtra ſublimem pennata uirtus feret. Sed mihi iſta laus tua chare conſtat. Non erat ſatius lectulo matris incumbere, & in huius miniſterijs deditum ſecura otia impendere? Soli tibi contigerat ut poßes patrẽ excuſare, non redimere. Me interim, ut cœperat, tabes lenta conſumeret, me, quæ debeat ſola, ſenem mors redemiſſet, & cum exanime corpus in fluctus eſſet abiectum, ſi contigiſſet ſimilis tempeſtas, quod æquius erat, tu me fili ſepeliſſes. Fefellit te ingenitus honeſtis animis gloriæ amor, ſpes tibi perpetuæ laudis impoſuit. Vbi uirtus? ubi pietas? periſti miſer, & male audis. Non morienti pater aßedi, non ægri caput molliori ſede compoſui, non fatigatum latus mutaui, non ſpiritum excepi. Abſens, extinctus, euerſus, mortem tuam inueni. Nemo ægro uincula laxabit, nemo manus ferro ſordidas ad accipiendos remiſit cibos. Tantum catenarum cauſa ſolutus eſt, neglectus, deſpectus. Quidni uilis ſenis uicarius? inter tot ardentißima febriũ deſideria, non habuiſti quem poſceres, quomodo te uincula compoſuerant iacuiſti, matrem, patrẽ, propinquos, tamẽ cogitaſti. Nunquid

quid indulgeo mihi, quod te puto inſpirare in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniam pœnas à cadaueribus exigis, audi ſequentia tempora, mors ipſa filij tui naufragium fecit. per tot fluctus uolutatum corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractum arenis, nunquam tamen infelicius quàm cum uenit in terram. O quàm graue eſt mori, quanto grauius, quod ego uiuo ſuperſtes filij mei. Viuo omnibus dijs hominibusque, ſed ante omnes mihi, & inuiſus, & infeſtus, & uxoris quoque pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abſtuli. Omnis me ætas mei admonet luctus ſenectus, ad quam non peruenit miſera pueritia, quam nunc tranſiuit, adoleſcentia, in qua perijt. Superſum, ut ſi feliciſſime ceſſerit, rogum meum uideam, & edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contingerit, nigrum cadauer & deformе etiam ignotis ſpectaculum. Inter hæc mala credetis puto ſi dixero, uellem oculos non habere. Quid nunc amplius? Ad te uxor preces conuertam irritas male tentatas? tu uero perge, et bono tuo utere, felicem te quod in hac fortuna tua iraſceris. Ad hos confugiendum eſt. Per communes caſus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita uos coniuges ueſtræ ament, non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimum exemplum ſit, ita uobis habere tam pios filios non neceſſe ſit, miſeremini. Si uicarium accipitis, me proijcite. Non inuidioſæ præces ſunt, nihilominus impero. Non læta ſententiam ueſtram ſequetur gratulatio, non ad templa deducar, ſed ad ſepulchra. Etiam cum uicero flendum eſt: Si uero uincimur, ibo in littus miſer, planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei uelut tumulus imponam. Iacebimus duo inſepulta cadauera me feris obijciam, aut circa ſingulorum domus ad genua prætereuntium ibo, & recepto tam miſeris more ſupplex non cibos petam, non ſtipem, mendicabo terram, & collatas miſerantium manu glebas, aut (quod certe licet) filium in mare proijciam. Iam crudeles aquæ & uenti male ſecundi reddo uobis ueſtrum beneficium. Ferte quodlibet licet ad barbaros, licet ad hoſtes, licet ad piratas. Fortaſſe aliquis iubebit ſepeliri, certe (quod ſciam) nemo prohibebit.

Argumentum Declamationis VII.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pau
peri erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. In
terfectus eſt adoleſcens. Offert ſe pauper in tormenta, dicens à diui
te eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro paupere contra diuitem.

*Sentio Iudices plurimum detrahi calamitatibus meis miſeratiõis, quod
ad uos detuliſſe uideor nimium fortem dolorem, & triſtißimæ orbita
tis inde quoq; accesßiſſe nouitatem, quod cum aduerſus me tam grauia &
crudelia depoſcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta.
Non poßum tamen uel in nobis approbare quid patiar, quod mihi non eſt
relicta miſeri patris infirmitas. Percußorem filij mei uidi, & miſerior ſum
quàm ſi neſcirem quis occidiſſet. Fateor igitur iudices, ipſe miror unde ad
hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanquam nunciatu-
rus indubia, manifeſta, nec alium expectaueram publicarum ſuſpicionum
de filij mei morte conſenſum, quàm ſi percuſſorem uideretis omnes. Hic hic
ut torquerer inueni. Poſtquam ſatis non uidebantur explicare uerba quod
uideram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, ſi temeritates quoque no-
ſtras conſcientia reorum non poteſt pati? Intellexi miſeratione factum qui
ut torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæſtione dictu
rum. Neq; ego iudices quanquam ueſtrum dubitare crediderim, ex qua cõ
ſcientia, qua trepidatione deſcendat, ut quis torqueri nolit inimicũ. Quos
nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorem, quod hoc mihi negat?
quàm uellet ideo tantum filium meum non occidiſſe, ut mihi poſſet indul-
gere tormenta. At hoc creditis iudices diuitem facere legum libertatisq; re
ſpectu, & reum pro exemplo eſſe ſolicitum? Ille uero nunc laceratur, et ſic
magis noſtro dolore fruitur. Operæpretium eſt inimico negare tormenta,
cum feceris ut uelit ipſe torqueri. Illud igitur à uobis iudices infelicißimus
omnium mortalium peto, ne cum inaudita, incredibilia paſſus ſim, miſereri
uelitis corporis mei, crudelius, & indignius eſt quàm torqueri, non impe-
trare tormenta. Eſt aduerſorum meorum & iſta nouitas, quod neceſſe ha-
betis ea mihi ratione ſuccurrere qua odißetis alium, nec quicquam eſt ho-
mine infelicius, pro quo tormenta ſunt. Percuſſorem à me filij mei uiſum eſ*

ſe con-

ſe contendo, facinus eſt hoc uos non deprehendere ſi mendacium eſt: Facinus hoc me non probare, ſi uerum eſt. Quod ad me quidem iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præſentiam, & noctem illam rurſus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi, uideor & in tormentis eſſe confeſſus. Filium iudices habui ſicut erecti ac ſublimis animi, ita qui nondum ſuos haberet inimicos, & quem nemo adhuc niſi cauſa tantum mei doloris occideret. O parentum miſera conditio, quàm nouis inuſitatisq; patemus inſidijs. Nos exaſperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos noſtros oderunt. Quis hoc unquam iudices ſimultatum timuiſſet ingenium, ut eodem aliquis excogitaret animo, & quod parcit, & quod occidit? Reliqua iudices non debebam niſi in quæſtione narrare. Felices illos in mei cõparatione patres, qui perijſſe liberos ſuos nuncijs credunt. Ego ſum inaudita malorum nouitate percuſſus, cuius unicus ideo tantum occiſus eſt, ut uiderem. Reuertebamur nocte pariter, ſicut omnia nos uitæ miniſteria iungebant, et homines quibus non ſeruos præſtabat fortuna cuſtodes, tuebamur pauperẽ mutua pietate comitatum, inuicem ſuſtinentes, inuicem innixi, nec niſi magna percuſſoris diligentia ſeparandi, cũ diues medio noctis horrore ſtricto mucrone proſilijt, & ſtupentibus attonitisq; miſeris confodit illum fortiorem, illum qui fortaßis aliquid in mea morte feciſſet. Confiteor iudices, nihil tunc oculorum meorũ diligentia, nihil egit cura miſeri patris. Percuſſor noluit agnoſci. Vos nunc ciues, uos omnes humani generis affectus, miſeri mus interrogo pater. Suadete quid faciam. Hunc quem uidetis circa me ſanguinem, de filij mei uulneribus accepi. His manibus labentis unici membra ſuſtinui. In oculis adhuc uultus illius morientis, hærent auribus, uerba ſuper cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormentorum quouſq; percuſſoris filij mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud, & totum de uiſceribus meis latronis egerite ſecretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita poßim et in tormentis idem dicere. Aut ſi cõpono, ſi fingo, urar, lacerer, & non probẽ. Si uidetur, torquendus ſum iudices, ut hoc deſinam dicere. Nec me iudices fallit quantam molem accuſationis etiam in manifeſta ueritate ſuſceperim. Diuitem detuli reum pauper inimicus, occiſi pater, & poſtulo ut mihi credatur teſtimoniũ in mea orbitate dicenti. Itaq; non deprecor quo minus mihi uelitis iraſci donec probem, torquere tanquam mentientem. Lex inquit,

liberum hominem torqueri uetat. Per fidem iudices, quis non hoc eum reſpondere credat, cuius tormenta poſcantur? Nemini iudices credo dubium, legem quæ torqueri liberum hominem uetat, hoc proſpexiſſe tantũ, ne quis torqueretur inuitus, & iura quæ nos à ſeruilium corporum conditione ſecernunt, impatientiæ tantũ ſuccurriſſe nolentium. Omnium beneficiorum iſta natura eſt, ut non ſit neceßitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicuius inuentum eſt, deſinet priuilegiũ uocari poſſe, ſi cogas. Cuncta ſi uidetur iura percurrite, nuſquam adeò pro nobis ſolicita lex eſt, ut quod præſtat extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, non manus recuſantis impellit, iniuriarum, cædis agere permiſit, ſed non cogit inuitos. Adeo penè leuius eſt ultionem perire quàm poteſtatem. Genus ſeruitutis eſt coacta libertas, et eadem iniquitas quicquid de inuito homine facias. Vis ſcire quid lex iſta proſpexerit? Non exigo ut torquearis, quàm multa dij dexe non minus ſunt iuſta quàm lex exigit, quarundam inuidia rerũ, ut uinci ſe magnitudo patiatur, & quicquid accidiſſe mireris, tantundẽ poſcit in ultione nouitatis. Filius in cõſpectu patris occiſus eſt, torquete ſecuri, nihil iniquius fieri poteſt. Ignoſcant perſuaſiones, ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumpſit inuidiã. Et unde tormentis ſalua iuſtitia eſt, plus eſt de quo quæritur, quàm quomodo quærendum eſt. Nullum debet inimicũ uideri genus probationis eſſe quod ſolum eſt. Et quicquid potuit prodeſſe ſeueritati, nunquam nocuit exemplo. Sufficit libertatis reuerentiæ, quod torquetis inuiti, quod contra me non alius inuenit. Liberum torqueri non licet. Hoc eſt iudices propter quod filium meum diues coram me non timuit occidere. Filiũ igitur meum in conſpectu meo occiſum eſſe contendo. Quid dicitis? Ita non erat contra proclamationis huius fidem, ſi nunc agere poſſem quietum me deſtunq́; miſerum? Vultis cum hoc uiderim tantum teſtimonium dicam? Mirum hercle, ſi ſcindo ueſtes, nudo corpus, ignes, flagella depoſco. Inſaniat neceſſe eſt pater, cum ſolus hoc ſciat. Fallitur iudices quiſquis hoc quod poſtulo, contemptum, quiſquis audaciam uocat. Filius urit, excogitat, et inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis eſt uelle torqueri, inuenite quid facere debeat, qui uerum dicit & nõ probat. Mentiris inquit. Bene quod & tu fateris nõ eſſe mihi ſine quæſtione credendũ. Et quam, per fidem, mendacio meo cauſam diues aßignas? Ignoro percuſſorẽ. Deinde te potißimum de quo

quærere

*quererer elegi. An ſcio,& ſimultatibus noſtris occaſionem orbitatis indulgeo?*Decipi *me non potuiſſe manifeſtum eſt.* Filius *meus cum pariter redire mus occiſus eſt. An dignoſcere percuſſorem nocte non potui, cum percuſſor potuerit eligere, fugere?* Quid *ais?* Iuuenem *meum alius occidit, & tu mihi ſolatium ultionis imples?*Te *accuſo ſcilicet, ut interim neſcio quis ille fugiat euadat.* Quod *tu mihi genus furoris aſsignas, ut maximi ſceleris ultio pereat falſæ accuſationis incerto?*Homo *qui me uidiſſe contendo, cum occiderés filium meum, niſi de te uindicor, non reliqui mihi ut hoc de alijs probarem.* O *te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice ſepoſitum, nunc qui me putas poſſe mentiri.* Perdidi *infelix illum chariorem pauperibus affectum.* Succurrere *mihi putas, quod aliquanto diſſedimus?* Falleris *deciperis.* Hominis *cuius occiſus eſt filius, unus inimicus eſt.* Sanè *poßit aliquis hanc doloris diſsimulationem mendacio perferre uerborum, torqueri uolo.* Nihil *eſt tanti niſi uerum, uidelicet inter ignes ac flagella ſufficit mihi ſi dixero, hic eſt inimicus animæ, qui nobis ſubinde maledixit, hic ille contu meliosus, ille impotens.* Ego *neſcio an mihi poßit in quæſtione ſufficere quod uidi, & quod inimicus me contendit, ideo uelle torqueri.* Tormenta *poſtulo.* En *ad quod confugiat homo, qui ſe ſciat poſſe mentiri.* Nulla *eſt ratio quæſtionem relicta mortalibus, ſi adiuuant contra ueritatem, & ſublata eſt de rebus humanis neceßitatis huius, ſi iam tuetur ultrò, explicatq́; fingentibus.* Hucuſq; *durant artis ingenia mortalium, & licet ſit aliquis ſecreti firmitate compoſitus, hominem tamen ultrà non ſequitur animus.* Non *uacat aſſerere quæ finxeris, tunc cum uix prodeſt & uerum fateri.* Et *nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta.* Non *refert cuius ad equuleum nominis perſuaſionem, quas ſilentij afferas cauſas.* In *quæſtionibus tantum corpora ſumus, et nemo non contra aliquem torquetur affectũ, exigam quæſtionem, an recuſem?* Quid *intereſt tormentorũ breui futurus ſimilis homini qui fateatur inuitus?*Nouũ *iudices inauditumq́; rebus humanis aperitur exemplũ.* Nemo *unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur.* Sed *ſi fas eſt iudices dubitare de fide quæſtionũ, alius debet eſſe ſuſpectus, ille ſcilicet in quo ſeruiliũ pectorũ receſſus, in quo uernilès excutiũtur artus.* Quoties *tortori eſt rixa cũ membris, tum cruciatus agnoſcit aßiduis ſupplicijs durata patientia, et homini non eſt noua res dolor corporis*

applicitiquod ſciſſa laceratáq; ueſte primũ ferre non poteſt pudorem quod neſcit ad flagellorũ uices membra cõponere, nec ullo uerbera frangit occurſu: Nos *inquam ſumus quos leges ſuperuacuum putauere torqueri. Vnde nobis inter iſta ſecretum?* In *tormentis libero homini opus eſt patientia, ut uerum dicat. Sed inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis ut torquearis. Aliud ſunt inimice tormenta, aliud uelle torqueri.* Felices *illos qui recuſare uoluerunt.* Meretur *clementiam et fauorem quiſquis ad illa tremens exanimiſq; perducitur, quem uix à genibus tortor abducit, cui iam ſciſſas quoq; difficile poßis eripere ueſtes.* Ego *quemadmodum uultis deprecer, qui uideor prouocaſſe tortorẽ? ille, ille ſine ulla miſeratione laceratur, cui ad ſingulos ictus dicitur, ipſe uoluiſti, quem non decet rogare, qui creditur fingere proclamationes, ſimulare gemitus, de quo primum uidentur uindicanda tormenta.* Non *inuenio iudices quid ſperare poßit qui mentitur, & exigit quæſtionem.* Homini *qui uult torqueri, diu non creditur, nec uerum dicenti.* Nec *eſt iudices quod putetis adeò mihi triſtißimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuiſſe ſenſus, ut non intelligam petere me quod diues poßit euadere, & penè magis pro percuſſore torqueri.* Sed *quid me facere uultis?* Non *debeo poſſe mentiri homo, qui cum filius meus occideretur interfui.* Veritati *tantum præſto patientiam, exigo quæſtionem in qua quid dicturus ſim neſcio, quid debeam dicere uidi.* Scio, *uultis poſt hoc argumentis, ſuſpicionibus agam.* Breuiora *tormenta ſunt.* Non *inuenio iudices cur renuat tantopere diues quæſtionem, poſtquam ſuperſunt adhuc incerta ac dubia.* Facinus *eſt tamen me non torqueri, ſi mihi torto utiq; credendum eſt.* Quouſq; *me crudelißime mortalium metus ſimulatione deludis?* Ego *magis qui poſtulo tormenta, timeo, ego qui nihil facere potui cum uiderem.* Suſpecta *tibi eſt noſtra patientia.* Vides *enim, hortatur nos contra dolorem primæ robur ætatis, ſolidum plenumq; corpus, quàm facilis, quàm expedita res eſt torqueri miſerum.* Affero *ad quæſtionem iam planctibus membra liuentia, quantum animæ, quantũ ſanguinis orbitas traxit.* Quanto *imbecilliora ſunt hæc quotidianis lamentationibus euerberata uitalia.* Quicquam *ergo fingere poteſt hic pallor, hæc macies, & iam tortor ſimilis infirmitas?* Adijce *quod nihil minus in quæſtione diu poßis dicere ſi mentiaris, quàm quod oculis ſcias, et breuißimũ confeßionis eſt genus dixiſſe*

ſe quod uideris. Felices diues quos torter interrogat, qui non habent in ſua poteſtate credentes. Impatientiſsima res eſt poſſe cum uelis deſinere torqueri. Quin potius, inquit, probas fiduciam hominis, qui ſcias hoc me uidiſſe ſolum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta cōuincere, ſi deferret alius, & eras manifeſtiſsimus reus, ſi mihi percuſſor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? aut de quo facilius conſtare poſſet ſcelere, quod non habet niſi de ſola ultione? Non inuenit multa uerba uidiſſe. Nec mihi debet perire probatio iſta, quia poteras & accuſari, exigit probationes cum facinus ſic diſpoſuerit, ne poßit probari. Quē mihi nox teſtem, quos præſtare potuit oculos nuda ſemper, incomitata paupertas? Vbi ſeruus à conſcientia ſceleris ſubmouendus fuit, & iſta ratione quis intereſſet, quem putares poſſe torqueri? Et totum facinus in has anguſtias redegiſti, ut illud ſoli ſcirent, qui faciebat, & cui non crederetur. Numquid dubitaretis quærere ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filij mei quærere uindictā, quia pater uidi. Ego uero iudices & ex hoc quod recuſat diues quæſtionem, partem probationis impleui. Accuſatoris tormenta nunquam timebit reus, niſi de quo breui poteſt & ante tormenta. Cur, inquit, ſi mihi cauſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, non te potius occidiſsem? Vere crudelis, ego te hoc maxime argumento percuſſorem probo, quod mihi pepерciſti. Tuum fuit hoc inimice commentū, occiſo filio ſeruare patrem. Parcendi tamen mihi uel hæc fuit ratio, quod defendi non poteras, ſi duo periſſemus. Audire mehercle mihi uideor illas cogitationes, illa ſcelerum ſecreta conſilia. Quid mihi cum uulneribus? quid cum cruore cōſumptæ & iam pene abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de ſene uindicabitis me patris oculi. Vis mirer quod me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quod in ſenectute magni doloris uita breuis eſt. Peperciſti mihi, quomodo excogitant artes detinere ſupplicia, & de pereuntibus magis ſeuitia eruitur dolore ſuſpenſo. Agnoſco noctis illius inimicæ clementiam, quod me torqueri non uis, ex hoc euenit, quod neq; occidiſti. Tentat iudices efficere diues, ut incredibile uideatur quod occiſum ab eo contendo filium. Dicturū nunc putatis, magis intereſſe ſecuritatis, ut quis facinus ſibi tantummodo credat, & id tutiùs eſſe inimico patre, quàm conſcio. Plus eſt quod affirmo. Filiū in cōſpectu patris occidere, ſic operæpretiū eſt, ſi illud

ipſe facias. Perdit plurimum de ſceleribus uoluptatem qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuncio uenit. Occidet alius te iubente, ſed uulneribus illius non fruentur oculi, ſed plus eſt ut ſingultibus abeuntis animæ, ut cruore ſatieris, ut collapſum palpitantemq; uideas, ut me uidente. Conuenit iudices quod ipſe diues hoc fecit, & quod ego uidi, ratio ſæuitiæ eſt, ut aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem ueſtram iudices, ne me ideo non putetis uidiſſe quia nihil feci. Seruulorum iſte libertorumq; dolor eſt, occiſo homine ſtatim ſcire quid facias, exclamare, procurrere, fidē deorum hominumq; teſtari, poſtea cum lachrymis uenire. Vultis percuſſorem inuadam? Vultis fugientem ſequar? Interim deficientem quis excipit? cui ſe morientis imponet infirmitas? Scis profectò percuſſor facinus ordinare, diſponere, filium occidere coram patre ſecretum eſt. Miſeremini iudices. Igitur ut hinc quoque uelitis æſtimare diuitis conſcientiam, quod contentus eſt ne de ſcelere quæratur, non habet fidutiam hominis, qui me ſciat mentiri, & quod non minus debetis attendere, quàm ſi fateretur, non putat ſibi ſaluum, ut iterum negat. Diſsimules licet, non eſt innocentiæ metus cum timentur aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus uſumq; conuertet, ſi paterni doloris autoritas facinus inpingit alienum? Deinde non ipſe aſſeres equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te uelle torqueri, ego ſcindo ueſtes, tu intermiſcis: ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimen: ego equuleos, ego poſco flammas, tu nō habes in meo dolor patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet? Quid nūc agam miſer? gratiam confeſsionis ante tormenta conſumpſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem, et multum de autoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quod ſuperuacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me uidiſſe dixerim, tormentis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quod te coram iudicibus interrogo, quod hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudij tui perſpicio ſecretum, non putas te negare quia uidi. Arrogantiſsime percuſſorum euaſiſſe te putabas, quod illud duo tantum ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat,

perſer ſaltem non credendi patientiam, cum ego me uidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non potes aliter abſolui, quàm ut illud ego negem. Nec tamen iudices putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem dabo propter quod torqueatis irati. Filium meum illum ſingulis uobis uniuerſiſq; laudandum, iuxta quem felix, iuxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes exuam flammas? Nunc me uindicas, nunc tueris. Modo, modo coram me filium meum diues occidit fidutia tui. Concurrite omnes liberi, omnes parentes, urite, lacerate hos primum patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereunte fecerunt, hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis uulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, ſiue uultis eſſe clemetiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cum uiderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recuſando quæſtionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime uidiſti. Nunc infelix ad nos miſera pietas rede, quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & uires quas improuiſus abſtulit dolor, probatio reſtituet. Cum flammis urentur nuda uitalia, nox illa occurrat, cũ membra fidiculæ flagella laxauerint, rurſus ante oculos ſit morientis unici uultus, hæreant uerba percuſſoris, mandata pereuntis, filium ſpectaſſe morientem longa præſentia eſt. Neſcis infelix ſenectus quanta tibi opus ſit ueritatis contentione, ut pœniteat diuitem quod non duos occidit. Iam nunc tamen uobis iudices infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego tamen uidi. Si uocem in equuleis, ignibuſq; perdidero, ego tamẽ uidi. Si totus undiq; dolor pariter ad motus occiderit, ego tamen uidi. Alioqui niſi hoc animo meo, niſi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me poſſe torqueri.

Argumentum declamationis VIII.

GEmini quibus erat pater & mater, ægrotare cœperunt. Conſulti medici, dixerunt eundem eſſe languorem. Deſperantibus reliquis promiſit unus ſe alterum ſanaturum, ſi alterius uitalia inſpexiſſet. Permittente patre execuit infantem, & uitalia inſpexit. Sanato uno, accuſatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

Qvamuis Iudices plurimum infelicißimæ matris aduerſis miſeratio-nis abſtulerit, quod ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter euaſit, & pleriſq; maximum dolorem prima fronte tractantibus uideatur auiditas gaudiorum, ut modo ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non ſit unius ſalute contenta, non poſſumus tamen affectibus ueſtris, non hac primam triſtißimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoq; ſolatij ſui conditione deſcendit. Minus miſera quereretur de marito, ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nunc infelix par non eſt dolori, nunc non inuenit ulla ſolatia, ex quo ſibi uidetur filium perdidiſſe uicturum. Super impatientiam triſtißimæ orbitatis increſcit, quod intelligit illum non ſine ſanitate fuiſſe languorem, nec perſuaderi miſeræ poteſt perituro laboraſſe fato, in quo inuentum eſt quod ſanaret alium. Captet licet crudelißimus ſenex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio unde colligi poßit utrunq; fuiße moriturum. Ex duobus ægris non perijt niſi qui occiſus eſt. Ante omnia igitur illud à uobis infelicisſima mater petit ne maximi ſceleris ideo decreſcat inuidia, quia pati uidetur, & reus ex orbitate tantundem. Non perdidit filium quiſquis occidit, explicat à dolore patrem, quod ſibi uidetur feciße rem maximam; & in locum iuuenis amißi ſubſtituit de uanitate ſolatium. Alia eſt, alia conditio matris, quæ medico non credidit, apud quam ſæuißimæ conditionis immanitas fidē non potuit impetrare tentandi. Pro utroq; timuit, pro utroq; ſperauit. Facinus eſt eū maioris pietatis uideri, qui de morte filij putauit alterius uel certa ſalute tranſigere. Sic debetis odiſſe patrem, tanquam duos occiderit, cuius non interfuit uter occideretur. Eſt tamen ſanctißimi iudices quod de crudelißimo parricida queri poßit non ſola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatem, & morborum languoriſq; uiolentiam medicinæ conceßit. Filium occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturum, & hominem cuius charitas debuerat ipſa deſperatione creuiſſe, in hoc ſolum impendit, ut tantundem ſupereſſet incerti. Non exonerat iudices immanitatem ſæuißimi patris, quod hac ratione credidit de languente filio rem inauditam, rem facere crudelem. Vnā rationem habet, ſi ipſe ſanetur. O triſtior indignorq;

ſemper

ſemper menſura calamitatum magna felicitas. Hunccine fecit exitum illa modo ciuitate tota conſpicua mater? Ille indiſcretius ab utroque latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nunciatis unius? Perdidit miſera geminos. Paßi ſunt enim languorem miſerrimi iuuenes, ſine dubio pariter unáque, non fraternitate, non animæ corporumque conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoq; duo languere potuißent. Non negauerim terribilem, grauem, & parentibus utiq; metuendum, de cuius tamen adhuc, ut parciſsime dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici conſenſerint utrunq; periturum, cum eundem dixerint eſſe languorem? Manifeſtum eſt de duobus non dixiſſe uerum, quos de altero conſtat eſſe mentitos. Iam tamen iudices de tam perdita pronunciatione non querimur, quod ægros quos ſibi uidebantur explicare non poſſe, parentibus crediderunt. Innocentior eſt ſimplicitas deſperare ſi remedia non noueris, & hanc ignorantiæ malo probitatem, ut languorem quem neſcias, tantum neges poſſe ſanari. Maximi tamen uirorum, & quibus artis ſuæ ſoluendo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare uoluerunt. Vultis & illos mentitos breuiter probem? Deſperauerunt de languore, cuius remedium, ſi patri creditis, alius inuenit. Siue enim iudices uaniſsimus neſcientiū uidit hanc patris in periculo liberorum rigidam nimiamq; patientiam, & hominem in filiorum languore ſolicitū de remedio generis humani, ſiue captauit ex hoc uultu quandam artis mutationem imitari, quando ſanare nō poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto, ſiue ut aliud uideretur dixiſſe quàm reliqui, uerba deſperationis incredibili uanitate uariauit, magnaq; miſeros parentes ambage ſuſpendens tutiſsimum putauit promittere, quod deberet nemo experiri, cauſas quidem ſe dixit ignorare morborū, ſed ſalutem ſpopondit unius, ſi licuißet alterum occidere, lacerare, perſpicere. En cui pietas patris, cui credere ſolicitudo debuerit, dixit ſe ſcire remedium quod neſciebat. Vultis intelligere iudices nihil impatientia charitatis feciße patrem? Non retulit ad matrem, adacta eſt à morte filij uel ſanitate diſcedere. Non propinquos conſuluit, non amicos, ſed ſua tantum perſuaſione mediciq; contentus, quod nocentius eſt, quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud

quod etiam de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa præualuit? Si medici non interfuit utrum occideret, conſtabit uiuere utrunq; potuiſſe: ſi interfuit, cōſtabit non eundem fuiſſe languorē. Qualis fuit illa curatio, quod paſſus ſit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideoq; parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda ſæuitia eſt, ex omnibus quæ pertulit leuiſſimum fuit quod occiſus eſt. Non eſt quod ueniam triſtiſſimæ curationis pareat, quod uidetur, in alio fratre explicata promiſſio. An alterū medicus ſanauerit fortuna uiderit, quod negari nō poteſt, alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat: Redde mihi, inquit, marite filium quem tibi pariter medicoq; commiſi. Hic eſt ille ueſter inſanabilis, recipe quem mihi credidiſti, ille moriturus, hic quem permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere. Vides quod profecerint anxia uota pietatis, ſolicitæ praeces. Dū iā frigidi pectoris calorē ſuperpoſitis reuocamus uberibus, dū frigentia mēbra continuis oſculis & ſpiritu trepidæ matris animamus, dū labentes oculi ad noſtrosq; planctus admiſſa paulatim luce laxantur, dū multa mentior, multa promitto, & fratrē dico ſanatū, reſpexit ad uitā, conualuit, euaſit: Non tamen iacto pietatem, non arrogo mihi proſperæ curationis euentum. Quid hunc ſanauerit, uis ſcire breuiter? quod potuit utrunq; ſanare. Pudeat uos ô iura legesq;, quod miſerrimi ſexus dolorem his cluſiſtis anguſtijs. Ita maritū quod occiſus eſt filius, malæ tractationis uxor accuſat. Perdiderunt legis huius autoritatem, quæ ad illas uxorias querelas matrimoniorum ſolent deferre delicias, ego illam datam miſeris tantum matribus puto poteſtatem, ab iniquo coniuge explicare diuortium, & contra maritales tuetur iniurias, ut nolis præſtare patientiam. Illis ſuccurrit quas nefas eſt abire, diſcedere, quas in peſſimi coniugij durum perpetuūq; complexū, communiū pignorū nexus arctauit, quæ malos maritos pariter et patres nec relinquere, nec ferre ſufficiūt. Facinus eſt ideo euadere maritū, quia damnaretur ſi de illo minore dolore quereretur. Itaq; impudenter facit, quod pro detracto matronæ cultu, negatoq; comitatu, faſtiditis noctibus, pulſataq; facie filiū complorat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occiſum filiū obijcio, puta luxurioſum, perditum, nocentem, fingite hoc patrem ira, indignatione feciſſe. Quantū

facinus

facinus ſit filium occidere nemo magis fatetur, quam qui uult uideri ſe illud feciſſe pro filio. Ecquid iudices, *uel ex hoc totus animus mariti, tota triſtiſſimæ coniugis calamitas perſpici poteſt, quod ſe negat mariti communiũ liberorum debere rationem?* Placet ergo mortales, *ut de hominibus in quos plus ex harum tranſit anima, non habeat partem niſi tantũ doloris?* Solos *ergo communicabit miſera planctus, & ab omnibus conſilijs, quibus ordinatur iuuenta, uita diſponitur, extranea ulilitate ſepoſita, circa mœrores tãtum lachrymarumq; conſortium orbitate iungetur?* Si mehercule *fas eſt æſtimare utri plus parenti debeatur ex liberis, non improbe totam poteſtatẽ ſibi uindicabit affectus, qui decẽ menſibus ante ueſtram incipit diligere notitiam, & cum uos patres gaudium primum faciat oculorum, ante ſunt cõſcientia matres.* Facinus *eſt ideo tantum illis minus licere, quia minus facere ſufficiunt.* Vos *eſtis qui creſcentes adhuc in peregrinationes, qui iam adultos in caſtra magnorum parentum uanitate dimittitis.* Erubeſcitis *deſiderijs tanquam infirmitate, & unde velociſſimus tranſitus eſt in rigorem, liberos ultis amare patientia.* Quàm *multa ideo tantũ de filijs facitis, quia licet, & frequentius poteſtatis ueſtræ iactatione, tanquam aliquo grauitatis genere delinquitis.* Non *habet orbitas ueſtra lachrymas, ſuper ardentes rogos tenetis inconcuſſam rigidamq; faciem, itis obuiam conſolationibus, et quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari.* Quicquã *ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mẽte, pari impatientia, uel ſi neceſſitas poſtulet, pari rigore faciatis?* Mali *tantũ patris intereſt, ut matri minus liceat.* Sanè *credat uobis circa regendas cõmunium pignorum mentes ſexus infirmior, uos mores, uos uitæ genus, uos matrimonia, cæteroſq; actus ueſtra perſuaſio ne firmetis, nunquid arrogans cõſortiũ, nunquid impotẽs ſocietas eſt, liberos cõmunes eſſe languẽtes?* Si *quis imò pudor eſt, cede nũc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomẽta, porrigat cibos, ſi qd impatiẽtia, ſi quid flagrantium uiſcerũ poſſit infirmitas, mater neget, mater indulgeat.* Illas *quas immodicus ardor diſcutit ueſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus, illa iactatas toto lectulo manus ſedulo cõtineat affectu.* Fruſtra *captas uideri ultionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus.* Cum *circa curationes liberorum non cõſentiunt parentes, curationis eſt culpa, non*

 matris.

matris. Quid quod filium occidit innocentem, cui nihil obijcere, nihil poterat iraſci? Filium, ſi ipſis creditis, pro fratre mori paratum, cuius ſupremā ferre non poterat. Nouum iudices & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidium pietas, charitas, et impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, quàm ut quis liberos affectu quo ſeruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidiū fas eſt ullas accipere cauſas, filius propter ſe tantum debet occidi. Adijcite iudices immanitati, quod occidit ægrum. Omnibus equidē mortalibus maiorem crediderim de languore uenire reuerentiam, & illorū quoque quos inter ſupplicia pereuntes auido ſpectamus aſſenſu, iuxta ualetudines tamen morborumq́; uiolentiam quodā innocentiæ fauore miſeremur In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum irreligioſius ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic confundunt obuius grauibus catenis colla ſtridentia, & diutino ſqualore concreta facies, ut ille quem ad ſingulos conatus, greſſusq; labentem uix trahit impellitq́; longus ordo uinctorum, & inter tot deſtinatos, totq́; perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos unus æger. Quid agis? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerunt ſæuiora uerba, ſi quid negares, uidereris occidere, ferro uulneribus aggrederis? Non poteſt hinc tibi uenire defenſio, ut hoc ſis pro alterius ſalute commentus. Inter duos liberos pari deſperatione languentes da bonum patrem, non præponderabit alterutrum, non eliget, ſed ut incertum orbitatis euadat, ipſe morietur. Temat hoc loco iudices crudeliſsimus ſenex excuſationem temeritatis ſuæ de medicorum trahere conſenſu. Deſperauerant, inquit, de duobus. Sed ut incertum orbitatis euadat, ſepono paulisper immanitatem patris, qui credidit, & de arrogantiſſimæ perſuaſionis hominibus queri, de totius generis humani nomine uolo. Quàm multas artes miſera mortaliū ſolicitudo fecisti. Fato uiuimus, languemus, cōualeſcimus, morimur, medicina quid præſtas, niſi ut iuxta te nemo deſperet? Dicturum me putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deſerunt, relinquuntq́; languentes. Ego uero medicis non credo ſperantibus. Aſpicite maiorem partē generis humani, & ſi me interroges, illam robuſtiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ ueritate uiuentem, nullos artis huius nouit antiſtites, nec minus tamen bellorū uulneribus, mor

bo-

borumq́; meletur incurſibus:non diſputationum uanitate ſolerti, ſed experimentis, & inuicem per ſimiles diſsimilesq́; caſus obſeruatione ducente, tradita ratione ſuccurrit. Non *medicina ſanat, ſed quicquid uidetur ſanaſſe medicina eſt. Quo uultis animo feram, quod ars quam tū dicitis inuenta pro uita, ſi dijs placet, autoritatem formamq́; captat, ut longè uentura ſuprema proſpiciat, ut adeſſe fata denunciet, quæ nec timentur, & maxima ſciētiæ pars eſſe cœpit ſanare non poſſe? Quiſquam ne ab homine, qui adhuc loquitur, ſpirat, intelligit, ſic recedit, quemadmodum relinquitur exanime corpus, & ibi finem uitæ putabit, ubicunq́; ſcientiæ ſubſtiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertosq́; uelimus æſtimare caſus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquiſsimum eſt deſperationes uocari, quoties remedium medicina non inuenit, & anguſtias ſiue artis, ſiue mentis humanæ ad inuidiam referre fatorum.* Nihil *magis intereſſe omnium puto, quàm ut ſpes pro homine tam longa quàm uita ſit.* Vnde *putatis inuentos tardos funerum apparatus?* Vnde *quod exequias planctibus, plangore, magnoq́; ſemper inquietamus ululatu, quàm quod facinus uideretur credere tam facile uel morti?* Vidimus *igitur frequenter ad uitam poſt conclamata ſuprema redeuntes.* Pleriq́; *conualuerunt negligentiæ bono, quoſdam explicuit quicquid alios fortaſsis occideret.* Hos *indulgentiæ temeritas, illos adiuuit deſperationis audacia.* Datur *fortaſsis huic arti perſpicere morbos, poſitura meditari, ſed unde ſciet quantum inter uiſcera, latentesq́; pectoris ſinus, unicuiq́; animæ natura conceſſerit? quam proprietatem ſpiritus, quam corpus acceperit?* Non *tam uariæ mortalibus formæ, nec in uultibus noſtris ſedet tanta diuerſitas, quanta latet in ipſis diſsimilitudo uitalibus. Inenarrabile, indeprehenſibile eſt, quicquid nos elementorum uaria compago formauit.* Et *prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus cœleſtibusq́; coierunt, ita uel duramur tacita ratione, uel ſoluimur.* An *deſperantibus credi debuerit uos æſtimabitis, qui negarunt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probauerunt qui euaſit, nec in illo quem non lāguor occidit.* Iuſtas *mehercle haberet mulier cauſas querelarum, ſi noua incognitaq́; ratione uel utrunq́; ſeruaſſes.* Nunquam *ex magno uenit affectu incredibilia uel profutura tentaſſe, & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti ſolam probat deſperationis audaciam.* Quid *refert cuius ſit cōditionis æger,*

ſu,totius diei noctisq; breuitate emenſus orientis occidentisq; curſus,diuerſi ſiderum in primo ſtatim ortu rotato ſe rurſus axe cōſequitur. Hoc tu *parum credis eſſe ſpatium,quod diuerſis pariter rebus impletur?* Quantum *inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur,perit.* Igitur *quando unquam peregrinati ſunt unà,militauere pariter?quid non diducti ſeparatiq; fecerunt?quando illos languor,quando ſuprema iunxerunt?* Et *quandoq; ſit neceſſe eſt aliter,ex geminis quod pariter lāguerunt,non ſi accidit quomodo fratribus,ſed quomodo duobus.* Non *eodem fato languere geminos, quemadmodum uultis,breuius probem,quàm quod nec uterq; occiſus eſt,nec uterq; ſanatus.* Sed *fingamus hoc eſſe uerum,quod deſperauerunt medici,relinq; nobis pater innocentiam calamitatis,ſalua ſolatia ſint de liberis,quos tibi uideris non perdidiſſe niſi fato.* Quis *ex parentibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege?* Sed *indigni exitus ſupra orbitatem ſunt.* Ideo *magis flemus illos quos bella rapuerunt,hauſit incendium, naufragia merſerunt.* Fortius *feras inter aſſidentium manus,inter ſuorum officia labētes,cum ſe inuicem oſcula,cum ſe ſatiauere ſermones,cū data ſuprema mādata ſunt,& ſe ſcit pietas omnia feciſſe pro uita.* Igitur *uerum dixerim, illos mori credimus,hos perire,* Non *inuenio quemadmodum excuſationem pater de conſenſu poſſit accipere medicorum.* Hoc *eſt quod omnem comparationem feritatis excedit.* Filium *pater propter hominem quem non putauit poſſe ſanari, occidit, quod tu monſtri portenti'que genus es? habes parricidij patientiam, non habes orbitatis.* Ita *demum potes ferre filij mortem,ſi facinus adieceris.* Tu *occidis,quia deſperauere medici.* Quærerer *mehercle,ſi reliquiſſes,ſi quid de continuatione curæ ſolicitudo laxaſſet.* Nihil *ergo plus facies,quàm illi qui nunc plures circumeunt fortaſſis ægros,quos detrahit,quos auocat alia curatio.* Filios *ſaltem committe uel matri,de fortuna quæratur, dijs faciat inuidiā,mulieri quæ ferre nō poteſt quod uideris deſperaſſe,nunquā ex hoc rationes reddas q; occideris.* Quis *hanc iudices impudentiam ferat?tentat pater ut & huic rei credatis quod deſperauerūt omnes,& quod ſperauit unus.* Noſtræ *quidē querelæ ſufficit non conueniſſe medicis, & cum iuuentus ſit qui contra ſenſum deſperantium genus aliquod ſanitatis afferret,fas erat iudices ut adhuc inueniretur alius qui lætiora & utiliora promitteret.* Hoc *nunc me queri pu-*

tatis,quod in re de qua credere nec omnibus debuiſſet, acceßit uni. Non *intereſt an ſuperſit remedium quod tentare non debeas,& ubi tantundem periculi ſperes quantum deſperatio habet,melior exitus eſt, qui facit miſeros innocentes.* Quid *inuidiam prioribus medicis paramus?* Nemo *magis deſperat,quàm qui ſe negat noſſe languorem.* Quid *agis pater?* Ita *tecum quiſquam ſic audet agere de duobus filijs,tanquam de duobus ægris?*Tu *ex geminis alterum occidēdum dabis?* Non *ferrem ſi ſeparare expoſiturus auderes,ſi contentus eſſes educaturus alterutrum, non ferrem à piratis captū filium alterius uicaria ſeruitute redimentem.*Tu *de orbitate facies uices,& caſum ſingulorum per utrunq; diffundes?*Parricidium *uocarem ſi promittente medico quod ſanaret unum,poſſes eligere periturum.*Pene *crudelius eſt geminos diuidere,quàm perdere.*En *ſcientia cui debeat credi, negat ſe ſcire cauſas languoris,deinde promittit quicquid licere non deberet nec intelligentibus.*Occidam, *inquit, deinde ſanabo.* Memineris *pater in hac conditione prius eſſe ut occidas.* Non *eſt tanta pietas ſeruare filium, quantum facinus occidere.*Tu *nunc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretū?* Verba *tantum deſperationis inuoluit,et homo cautiſsimæ uanitatis captat illam nouiſsimam circumire breuitatem,*Vides *quanta promiſſum ſuum experimentumq; caligine medicus inuoluerit?nunquam conſtabit an fuerit lāguore moriturus æger qui aliter occiditur:*Non *noui,inquit, languoris genus.*Poſt *hanc uocem mehercle non deberes committere ægros,etiamſi uellet experiri potionis hauſtus,ciborum fomentorumq; nouitates.* Neſcio,*inquit,ſed ſi permiſeris alterius aperire uitalia,pectus effringere,remedium fortaßis inueniam.*Iam *excuſatus es medice matri,ſperaſti ne tibi crederetur.*Differo *paulisper,quod de fratribus,quod de geminis,quod pater hoc facit,non conſentiente matre,publico potius mortalitatis contendo nomine,non debere genus iſtud orationis admitti* Actum *eſt uelut de genere humano,ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius,& pene ratio ſanitatis intercidit,ſi conſumit medicina tantumdem.* Ego *quenquam dicentem feram,ut inueniam ualetudinis cauſas,date mihi aliud corpus,alia uitalia,occidam,deinde ſalutaria quæram,profutura meditabor?*Ita *nō facilius eſt noſſe languorem?*Quæ *hæc eſt impudentia crudeliſsimæ uilitatis.*Aegrum *placuit occidere,ut inueniretur cur non debuiſſet occidi.*Nul-

lum

dum ſanctiſſimi iudices natura morborum genus ſolis uiſceribus abſcondit, & quicquid cauſas ualetudinis de uitalibus trahit, in corpus emanat: inde pallor, inde macies, quod ad interiorem dolorem ſuperpoſita conſentiunt. Non inuenio cur hominem uulneribus exquiras, cur remedia quoq; uitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus hæc quibus tegimur medicina deſcendat: cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundosq; morbos aut citatio clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede his ante omnia ſenſibus, oculis tuis, & ipſos de quibus agitur, modo ſingulos, modo pariter interroga, cui potiſſimum parti graue tacitæ peſtis pondus inſiderit, unde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Medicus qui per hæc non poteſt inuenire languorem, non inuenit nec remedium. Quid ſi aliquid ſanato medicina poteſt præſtare rationis? Sufficit quod aliquando iam facta ex unius hominis inſpectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit: Quid allaturus huic ægroto eſt, quod non tot ſeculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta languoris exquiris, remedia tentare? Breuior uia ſanitatis humanæ, propior noſtræ ſalutis utilitas eſt. Si uiſcerum nimius ardor ſtricta circa ſe membra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimis æger humoribus præſtò ſint per quæ preßis cluſisq; uenis in nouas uires corpus areſcat. Si parum prodeſt abſtinentia, rurſus ciborum qualitate foueatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio fameq; teneatur. Cõtigit tibi magna experimentorũ materia medice, ægriduo, & languor idẽ. Non eſt opus ut expectes, quando ſuper unius hominis patientiam explicet profuturorum magna diuerſitas, potes experiri eadem conſentanea, diuerſa pugnantia. Nulla ratio eſt uu'nerũ ſanguinis, ſupremorum. Quemadmodum ſanari debeat alius æger ſcire non poßis, niſi ex homine ſanato. Quid quod etiam ut idem ſit ualetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum corporum diuerſitate uarietur? Nunquam in alienis uiſceribus inuenias totum quod de altero quæras, & alius languor eſt, alius æger. Cur maximum nefas alterius filij ſalute defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſa languoris, propter medicum occiditur. Adijce quod nec deprehendi ex ſanato poteſt ullius cauſa languoris, quicquid nos in uitia morborum à naturali ſani-

tate commutat, facit aut nimij ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluens calor, aut ultra naturalem modum humor exundans, aut ſpiritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens. Quid horum ſi uitalia ferro uulneribusq; reſecentur, ſaluum poteſt eſſe languentibus, cum compreſſi ſpiritus laborem protinus ille reſerati pectoris meatus emittat, ſanguis iiſdem pariter deprehendatur egrediaturq; uulneribus? An fas putatis ut ſuam ſeruent uiſcera nudata faciem? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris uitæq; ſecretum, cum admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gaudium, dolor, & aliquis ſubitus affectus? Quoties dum ad curationem præparatur æger, dum componitur ad ſua remedia corpus, medentium manus anima deſtituit? Iam uero ad ſingulos ictus, & longiſſimas uulnerum moras, quantum ex toto homine conuertitur clamore, gemitu? Neceſſe eſt omneis perire quibus cōtinetur uita cauſas, quoties uita ipſa conſumitur, & cum homine qui propter intellectum languoris occiditur, ipſa quoq; paulatim lāguor emoritur. Differ ſaltem pater hanc crudelitatem, quicquid ex filio facis, facies ex cadauere. Si poteſt deprehendi languor dum occidit, facilius cum occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet, utrum'ne periturum pater, an medicus elegerit? Negauit ſua intereſſe quem occideret, hoc ſi & alter periſſet, probauerat utrunque fuiſſe periturum, cum conualuit, probat utrunque uicturum. Ad ſæuiſſimam curationem potuit ægrum facilius mehercle explicare, ſi eſſet unici pater. Sufficit ergo comparare, decernere, num iterum ille tibi pretioſior, ille melior incipiet eſſe uicturo. Vbi eſt impatientia patris, qua uix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dij immortales, quàm ſæua, quàm crudelis eſt ipſa cunctatio, dum deliberas, dum unumquanque detractas, parricidium in utroq; conſumis. Duorum uilitate fit ut ex fratribus poſſit alteruter occidi. Nunquam iudices res tam horribilis inauditæq; feritatis admiſſa eſt. Filium pater propter eum occidit, quē etiam ipſum poterat occidere. Transfert iudices reus in medicū electionis inuidiam: Ille, inquit, æſtimauit, ille decreuit. Ergo manifeſtum eſt non patrem fuiſſe languorem. Ex duobus ægris plus habuit ſpei, propter quem debuit alter occidi. Recede pauliſper mulier infelix, filij tui nobis referenda curatio eſt. Felices ægri qui languore moriuntur, qui ſupremos anhelitus in

ter

ter ſuorum amplexus, inter ſuorū alloquia poſuerūt. Vt erat iuuenis primo ipſo cōparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta eſt à perituro prima mater, et modo ſedula miniſteria ſeruorū repente mutata ſunt in mortis officia. Detrahuntur trementibus uelamenta membris, et ut graſſaturas manus totū corpus admitteret, nudatur miſerabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro, et ad immobilē rigidamq́; patientiam per omnia lectuli ſpatia duracturus exponitur. Accipit carnifex ille telū, non quo dextra ſtatim totū uulnus imprimeret, ſed quod leuiter paulatimq́; deſcendens, animā in confinio mortis ac uitæ librato dolore ſuſpenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit, perituri iuuenis alloquium. Fortiter dura, patienter admitte, ſanabitur frater. Non eſt quod exanimeris metu, dolore deficias. Caue uiſcera exclamatione ne laſſes, anhelitu gemituq́; concutias, ne remedium pereat alienū. Paſſus eſt miſer diſcurrentem per omnia reſerati pectoris improbum uagæ artis errorem. Contentum fuiſſe medicū toto homine diſcentem primo putatis aſpectu? Egeſta ſæpè uitalia, pertractata deducta ſunt fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat iuxta medicū pater apertis uiſceribus inhians ſtillantem animæ ſedem cruentis manibus agitantem, ne feſtinet hortatur, iubet altius diligentiusq́; ſcrutari, interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filij morte rationē. At mulier infelix cluſis aduoluta foribus, cruentemq́; ſecretum toto corpore effringens, uelut ſuper buſta, tumulosq́; clamabat: Audi miſerrime iuuenis, ſiquis adhuc tibi ſupereſt ſenſus, exaudi, nō permiſit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lachrymis, nec frater hac uellet ratione ſanari. Inter hæc reficiebatur miſer hauſtibus, detinebatur alloquijs, comprimebatur reſiduus cruor, cludebantur aperta uitalia. Nemo unquam tam noua pertulit commenta ſæuitiæ, tanquam ſanaretur, occiſus eſt. Ite nunc, & quærite an potuerit medico ſanante uiuere, qui tandiu uixit dū occiditur. Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quæſiſſe cauſas? quæſiuit quicquid neſciebat, & uſus occaſione rariſſima, in omnem uoluit proficere nouitatem. Dij immortales quantum infelix iuuenis animæ, quantum ſanguinis, quantum habuit ex uita, qui pertulit ordinem longiſſimæ curationis. Vix ægre miſero licuit mori, uix à cruciatibus ſuis anima dimiſſa eſt. Inuentū putatis eſſe languorem? Inuentū eſt illum potuiſſe ſanari. Agedum cōmento tuo ſenex ſuperbus exulta, habes, quod liberis, quod parentibus, quod imputare ſeculo poſſis. fecisti medicū parricida meliorem.

Libet mehercle intueri par illud, ægrũ uidetis hominẽ, qualem nõ ſalutares medentiũ manus, non ars inuenta pro uita, ſed diri ferarũ rabidiq́; morſus, et animaliũ fames ſatiata deſtituit, hinc aliũ in nouas uires recensq́; robur reddito uigore ſurgentẽ. Vultis ſcire iudices unde uenerit tanta diuerſitas? Illũ pater curauit, hunc mater: Quantũ, inquit, miſera pertuli laborem, dum tam magnam foueo triſtitiã. Non fuit mihi rixa cum morbis, nec cum repugnantis ualetudinis rigore contentio, totus in lachrymas mœroremq́; reſolutus oderat lucem, reſpuebat cibos, faſtidiebat hauſtus, & uitam parricidij pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituq́; frater, ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentiſſima medicina mentita es? Non fuit, non fuit ſolo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miſerrima fœminarum, ſæuiſſime ſenex ex hac recordatione triſtiſſimæ orbitatis ad hos uultus, faciemq́; conuerteris? Sine dubio filius eſt, & poſt grauiſſimas denunciationes redditus uitæ. Sed ignoſcat natura, pietas, non eſt ſolatiũ matri unus ex geminis. Felicior ille dolor eſt, qui tranſigi ſaltem cum oculis poteſt, renouatur, accenditur, & in his uultibus illum quotidie putat uidere pereuntem. Sed & ipſe gaudio redditæ uitæ lætitiaq́; nõ fruitur, nec ſe credere poteſt charitate prælatum, quem medicus elegit. Sentit infelix cuius orbitatis unicus ſit, quibus lachrymis perfundantur oſcula, quàm magnis profundisque ſuſpirijs concutiantur amplexus. Miſera uerecundia ſanitatis ingratæ, pretium ſibi uidetur fratris occiſi. Conuertitur hoc loco iudices mulier infelix, et uelut ad quandam præſentiam amiſſi iuuenis, ſiue inquit, tandem ſecuritate mortis explicitus, in aliquo ſedis æternæ pudore requieſcis, ſiue excluſus ac uagus, & inter fabuloſa ſupplicia metuendus adhuc laceratione, per ſtupentes horrẽtesq́; manes umbra diſcurris, audi miſerrimæ matris iniquiſſimã comploratiõẽ. Non quidẽ licuit mihi in illud cubiculũ conditoriũ tuæ mortis irrumpere, nec ſupra chariſſima mẽbra proſtratæ meis uulnera tua tegere uiſceribus, quod ſolũ tamẽ potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac uacuũ pectus frigidis abiectisq́; uiſceribus rurſus impleui, ſparſos artus amplexibus iunxi, membra diducta compoſui et de triſti terribiliq́; facie tandẽ ægri cadauer imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſſima orbitate præcipuè ferre non poſſum, propter fratrem.

fratrem uideris occiſus, nec tamen unquam conſtare poterit, an tu ſanaueris fratrem.

Argumentum Declamationis IX.

ABdicare & recuſare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erant. Filius diuitis cum in piratas incidiſſet, ſcripſit patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius, cum amicũ apud piratas nõ inueniſſet, quia laniſtę uenierat, peruenit in ciuitatẽ in qua munus parabatur ſub tempus ipſum, quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus eſt cum munerario pauper adoleſcens ut uicarijs operis redemeret amicum. Petijtq; ut ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret, ipſe in pugna occiſus eſt. Diuitis filius reuerſus, egentem iuuenit pauperem, palàm cœpit alere. Abdicatur.

Pro filio contra patrem.

NEminem unquam iudices intra tam breue ætatis ſuæ ſpatium plura terra mariq; perpeſſum, quàm quæ proxima peregrinatione uel tuli, uel timui, uel uidi, facilis, ut opinor, fides eſt, cum ex omnibus quos nouimus mortalibus unus nominari me miſerior poßit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoq; omnia excogitantis in me fortunæ uiolentia confiteor nunquam hunc me concepiße animo metum, ne poſt redemptum per alienas manus filium diſpliceret patri meo miſericordia. Illas uerebar magis iam non tacitas uulgi opiniones, quibus crudelitatis atque ſæuitiæ reus peragor apud pleroſq; ſanctos & graues homines. Nondum excuſare potui quod redemptus ſum, obijcitur mihi orbatus ſenex, & ille qui modò ſaluo filio etiam contra diuitem ſteterat, amißis in uno iuuene omnibus bonis inimicæ domus ſupplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ uires, & egentem unum ſenem uniuerſa gratiæ mole calcemus, confitendum eſt tamen, plus amici nocuimus quàm inimici. Quin ipſa prorogatæ quotidiana ſtipe infelicis animæ uidetur quodammodo maligna clementia. Quod enim beneficium eſt efficere ut uiuat orbus? Vnum tamen uel grauius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quod uix ad ſuſtinendum ſufficientes cibos, prorſus tantum mortis impedimenta, auara manu dederim. Puto iam ignoſcetis omnes, ſi plus præſtare non potui inuito patre. Quan-

quam iudices oboritur animo meo nonnunquã & illa ſuſpicio, quod patrẽ nõ alimẽta uni ſeni parce uiuere aſſueto, nec liberaliter data, nec diu danda, in offenſam meã compulerint. Quantulũ eſt enim facultatibus diuitis, quod ſub patre ſanè tenaci filio familiæ supereſt? Ac ſi forte maius forte momentum, quis tamen parens tam durus eſt, ut propter aliquam impenſam carere filio uelit, quod ipſe cælatus ſit, quod non ſuæ miſericordiæ pauperẽ cõmiſerim, non rogauerim, præſertim, qui quicquid unquã petij, à patre exoraui? Sed neq; hæc ultimo fulmine caſtigari meruit in differendis precibus uerecunda cunctatio. Qui dum tempus opportunum, faciles aditus, hilariorem animum capto, interim uolui ſupereſſe cui ignoſceret. Neq; inficior tamen fuiſſe me lentiorẽ quàm oportuit, tametſi hoc præcipue habere uideor patris ſimile. Sed ſi ulla emendatio pœnitentia eſt, hic in publico uobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienum luxuria contraxi, nec profuſus in uitia fortuna noſtra male uſus ſum. Redemptionis meæ pretium debeo. Si impetro, intelligam uerum eſſe quod quidem opinantur, ambitioſum patrem publicare uoluiſſe domus ſuæ miſericordiam, ne uiderentur pauperes tantum uitam inimicis ſuis dediſſe: Si perſeuerat ut porrectos egẽti cibos mea fame rependat, & expulſum omnibus bonis filium ſimilẽ faciat inimico, uereor ne iniquis æſtimatoribus inexpiabilis illius, & ſæpe reprehenſi odij culpa uideatur penes patrem, qui tam facile iraſcitur. Verum enim ſi placet fortunæ magis moribus diſſidere, quàm ſuis: nam & paupertatis eſt proprium, quando alia deficiunt, exercere libertatem, & dum contemptus fama uitatur, potentiores uel ambitioſe offendere, & nacta bonam conſcientiam magna fortuna indignius imparem aduerſarium patitur. Ergo conſeruit, ut ſolet, caſus duratura longius à paruis initijs odia, dum contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas grauius. Neq; ulla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodam ſimilis ex diuerſis cauſis cõtentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille incendendo contumax, quanquã niſi ultimam exprimere confeſſionem uicti utriq; placuiſſet, multa iam pridẽ ſigna dederant ueniæ, finemq; pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe, credimus, quod pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret, quẽ amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis iunxerat nos potentiſſimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes odia, aut à nobis

non

non intelligebantur. Poſt ductas tamen domos perſeuerauit, imò impenſius laborauit. Etſi quid mihi in eo ſatis perſpectum eſt, nihil horum fecit inuito patre. Quantum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedendi, ne damnaſſe cauſam ſuam uideretur, ſimul quod nulla ipſi dabatur gratiæ uia, ſtare uiſus in ſuſcepto circuitu, tamen quoſdam molliores tentauit aditus: et dum firma tandem pax impetraretur, filiũ nobis obſidem dedit, ac ne meus quidem offendi uiſus eſt pater, certe nunquam reprehendit, nunquam prohibuit, nec clàm feci, nec contumacem aduerſus patris imperia unquam fuiſſe me uel ipſe rerum declarat ordo. Nam quamuis infeſtum latronibus mare iuſſus intraui, neque diſsimulauerim magnas fuiſſe cauſas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipſe facere non potuerat, ego etſi neſciebam, non interrogaui, ſatis plena ratio fuit patrem uelle. Felix nauigantium conditio, qui procellas modo & ſæuos tempeſtatis incurſus, & albentes fluctibus ſcopulos, aliaq; pericula tantum maris pertulerunt, ego miſer naufragis inuideo, captus barbaris manibus, nec nexu catenarum uinctus quàm pondere, inundatum carcerem tuli, & uincula macie laxaui. Quis non ignoſceret omnibus, qui poſt hoc exemplum nauigare timuiſſent? Ergo qua una ſpe miſera trahebatur anima, literas de redemptiõe ſcripſi patri (teſtor Deos) ſoli. Quid enim ſentire uiderer de parentis affectu, ſi hoc incolumi redemptionem ab alio petiuiſſem? Nam quod unum mihi ſecundum patrem fortuna uidebatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poteram. Quid attinebat amico ſcribere, quem ſciebam non habere unde redimeret? Nunquam'ne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci uolentem retinere tentarunt, qui piæ feſtinationi attullerunt moras? Profectus eſſet tamen uel inuitis omnibus (quis enim nõ hoc præſtaret filio pater) niſi quod interim amicus anteceſſit. Illum non pericula maris, non infeſti latronibus ſinus, non uicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico, illud eſt quod penſari nullis beneficijs poßit, proficiſcentem non retinuit pater. Imò ſi quid in ſubſidia uitæ ſepoſuerat parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit & contulit. Infeliciſsime ſenex egere cœpiſti. Dicam nunc ego per quos iuuenis præſtantiſsimus nauigauerit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quantos luſtrauerit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquam nauigauerũt. In omnia

præceps, ſine reſpectu ſui, quem iam tum apparebat uitæ non parcere, adij, exploraui, & tamen ille quoq; qui tantopere feſtinabat, ſero peruenit. Audite, audite iudices nouam captiui querelam, iam miſer apud piratas non eram. Alebat deuotum corpus grauior omni fame ſagina, & inter debita noxæ mancipia contemptiſſimus tyro gladiator, ut nouiſſime perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli, adeò difficile eſt etiam ſua cauſa mori. Et iam dies aderat, iamq; ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus conuenerat, iam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant, ſedebat ſanguine noſtro fauorabilis dominus, cum me, cuius, ut interiecto mari, non fortunam quiſquam noſſe, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem quod uidebar, inique comparatus, certa enim arenæ deſtinabar uictima, nemo munerario uilius ſteterat. Fremebant ubiq; omnia apparatu mortis, hic ferrũ acuebat, ille accendebat ignibus laminas, hinc uirgæ, inde flagella afferebantur, omnes piratas putares. Sonabãt clangore ferali tubæ, illatisq; libitinæ toris ducebatur funus ante mortẽ. Vbiq; uulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid eſt in me abdicatione dignum iudices, unum crimen agnoſco, quod in hæc amicum meum miſi. Eſt quidem felicibus difficilis miſeriarum uera æſtimatio, figurare tamen poteſtis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nanq; & natura redit in extremis triſtis prateritæ uoluptatis recordatio, & mihi cum generis conſcientia, cum fortunæ conſcius aliquando fulgor, cum liberales artes cum omnia quandam honeſtiora munerario meo, domus, familia, amici, cæteraq; nunquam uidenda in ultima mortis expectatione ſuccurrerẽt tenenti ſeruilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi ulla miſeris fides) quod horum omnium ignari agerent porpinqui, nihil peius de fortuna mea ſuſpicantes, quàm quod ſcripſeram, illud tamen grauiſſimum, quod patrem qui tamdiu non ueniret, captũ putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentum illum cõfectorem. Quis enim dubitet quid futurum fuerit ſi ego pugnaſſem: ſi ille quoq; occiſus eſt qui inter nos, ut apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam penè demerſo, inopinata ſubitò amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totumq; corpus percurrit frigidus pauor, neque aliter quàm ſi uana obijceretur oculis imago,

imago, mente captus ſteti. Vbi primum lux redijt, laxatumq́; eſt iter uoci: Quid tu inquam, quo caſu perueniſti huc miſer? Nunquid & te uendidere piratæ? At ille complexus ceruices meas, effuſis in pectus meum lachrymis ſolutus, intercepto propè iam ſpiritu, ſero, iam trepidante me, primam uocem, & diu ſolam edidit, ſatis uixi. Vt uero cauſas itineris reddidit, & ueniſſe ſe ad redimendum indicauit, & unde inquam tibi pecunia? niſi rediſtis in gratiam, & te pater meus miſit. Audite gentes, audite populi, non ſolita iudicium noſtrum corona circunſtet, ſed ſi patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circũfluat. Tacete priora ſecula, in quibus tamen à primordio generis humani, pauciſſima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus noſtris fides intercepta, quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adiecerunt, ſub hac comparatione taceant. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omniũ fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorem conditionem fuiſſe captiui? Si diues eſſem, inquit, pecuniam pro te attuliſſem. Quod unum pauperibus præſidium eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam uicarias dabo. Ignoſce pater, quod nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis uulnus impreſſerim. Teſtor deos, non per me ſtetiſſe quod uiuo. Neq; enim ita me efferarat ludus, aut in tantum durauerat animum cædis longa meditatio, ut eum amicum uellem occidi qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc neceſſitatis gladiator depugnare etiam uolebam, neq; ullis precibus poteram euinci, quanquam ſe non ſuperfuturum alioqui minabatur, idq́; unum affirmabat intereſſe, utrum uicarium mallem habere mortis, an comitem. Non uici: Quid igitur actum ſit quæritis? Duxit me ad munerarium iudices. Quas ego illius præces quàm pertinaces lachrymas, quã miſerabilem obteſtationem uidi? Nemo unquam ſic rogauit miſſionem. Transferuntur in illum detracta corpori meo arma & male aptatis inſignibus feſtinatum par producitur. Quid me admonetis ſupremarum amici mei precum, quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris ſenectuti petita? adiutorium hoc ad cauſam putatis? Me pudet quod rogatus ſum. Per hanc, inquit, mihi lucem ultimam, per notiſſimam amoris noſtri fidem, non ſinas mendicare parentem meum. Suſtineas, adiuues, præſtes affectum, ſi me-

reor, tu ſis illi uicarius meus. Nec plura dicendi tempus fuit, iamq; ſuprema per galeam dederam oſcula, digreßisq; in diuerſum miniſtris permiſſus Mars erat. O quàm ſolicitus ſpectaui, quàm attonita mente, quã ſimili corporis motu. Quoties ad infeſtum mucronem quaſi ipſe peterer, me ſubmiſi? Quoties ad conatus erectus ſum? O miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, merito tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignum, illum animum illum ardorem non contigiſſe caſtris, nõ bellicis certaminibus, ubi uera uirtus nulla pugnandi lege præmium ſcribitur. Qua ui prælium inuaſerat, iratus etiamnum tanquam aduerſario meo, ad omnes impetus excipiebatur calide ueterani gladiatoris aſtu, omnes conatus contra ſe erant. Nec difficilem tamen ſub illo præſertim autoramento habuiſſet mißionem, ſed noluit gladiator uiuere. Igitur iam nudum corpus uulneribus offerens, ut totam propè mercedem ſemel ſolueret, ſtans perijt, cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, ſecuro conſeneſcere æuo, cui tranquillam ſine reprehenſione agere uitam, iacet cõfectus uulneribus, & primo iuuentæ flore fraudatus perijt miſer fato meo. At ego qui debebar illi fortũæ, quem mors ſibi deſtinauerat, emiſſus ludo nocentior quàm uenditus, etiam uiatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra pater, pauperi ſoluendo non ſumus. Si qua eſt fides iudices, pudet me contrà indicare mea beneficia, nec uideor uobis rationem poſſe reddere, quod mihi tam parum obijciatur. Redemptoris mei patri in pretium meum orbo, egenti quid præſtiti? Quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguam ſtipem, & cibos ſemper petendos. Quantulum enim dari poterat, quod non ſentiret dominus tam curioſus? De hac re conſediſtis, hoc concitauit iſtam iudicij ſcenã, panis datus mendico, & dilatata hac impotentiæ noſtræ opinione uidebamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam iſtam meæ luxuriæ impenſam, audite ſummam, & miramini ſi hos ſumptus ne diuitiæ quidem ſuſtinent. Tanti conſtat patri captiuitas mea, cum tam care redemptus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplendidis opibus, uel ex ætate mores, uel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiua cõuiuia, & peruigiles ludos aduocata ſodalium turba, ſolutus atq; affluens agerem, tantumq; impenderem, quantum non poſſet te ignorante cõſumi, quæ tamen ipſa boni patres libenter annis remiſerunt, cum abdicatio

nedi

ne dignum putes, & ultimo patriæ poteſtatis fulmine coërcendum, quare mendico ſeni porrexerim, ut parciſsime dicam, quod illi filius miſit? Nõ re*dempta meretrix, non egeſtum conuiuijs fœnus, non lenonum paraſitorũq; chara adulatio in crimen uenit, cibaria ſenis, nempe unius ætate ac malis confecti.* Hoc *diuitias tuas concutit, hoc fundatam paternis auitisq; opibus domum exhaurit. Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno uixi. Ad hæc fortaßе quæ circunſtat iudicium corona, & omnis ignara cauſæ turba, magnum neſcio quid & portento ſimile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modo tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus reuertor, unde ut uenirem uix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt uota, non percuſſæ dijs immortalibus hoſtiæ, redemptori certe gratiam nõ retulimus. At ego expectabam, ut deſiderio incenſus affectus uix poſſet expleri, ut poſt infauſtam profectionem uelut obiurgatus tanto periculo, nunquam me poſt hoc ſaltẽ peregre dimitteres.* Vix *ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſq; dubitari poteſt, an admiſſus ſim. An hoc agis ne quid tibi præſtitiſſe uideatur, qui me redemit? Sæuus enim credo & impius, & (quod maximum omnium uitiorum ſignum eſt) ingratus beneficia patris non æſtimo. Fortaſſe cui uitam debeam, neſcio: nulla eſt apud animum meum memoria meritorum. Miſerum me quod non poßum tantum ſoluere, quantum accepi. Quanquam cauſas abdicationis pater altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirit, idq; ratione duplici. Primum ut reũ, quia premere atrocitas criminum poteſt, turba confundat: deinde ut grauius uideatur iudicium patris, cum is damnet qui ſoleat ignoſcere. Cur, inquit, cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium eius habuiſti?* Volo *iudices omiſſa omni cõtentione ſcilicet ſic agere. Peccaui, ueniam peto, & errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas, euicerunt officia, cepit fides, amantem odiſſe non potui.* Nihilominus *ſatis abundeq; pœnarum eſt, & ſi pietatem tuam bene noui, pluſquam uelles datum eſt. Quam tumlibet peccauerim, quid amplius iratiſsimus dominus exigeret? Ludo tibi ſatisfeci. Nullum'ne cladibus meis finem dari placet? Parum eſt quod inſanos pertuli fluctus, & ſæuis tempeſtatibus commiſſus arbitrio uentorum pependi. Parum eſt quod in nefarias latronum manus præda, perueni, & (quæ ultima malorum etiam ſeruorum conditio*

 eſt)

eſt) ſine exceptione uenalis. Inde *me ſi uoluiſſet emere, potuit inimicus. Pa-
rum eſt quod me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis dī
uitem promiſeram patrem, in ludum uendiderunt tanquam decepti, quod
quotidianæ pugnæ meditatione tandiu mori didici, quod compoſitus, arma
tus, inductus perieram ſi melior amicus fuiſſem. niſi me noua uelut in portu
adoptata tempeſtas, paternis laribus extorrem, & neceſſarij quoq; uictus
inopem circum ad alienas mitteret domos. Pudet enumerare calamitatum
mearum gradus, piratam, laniſtam, patrem. Atqui pars iſta criminis iudi-
ces mei nō defendi meruit, ſed laudari. Neq; enim reperio quid in rebus hu
manis excogitarit natura præſtantius amicitia, quid concordia contra for
tunam maius auxilium. Nam primum præter cætera animalia induit no-
ſtris pectoribus quandam ſocietatem, quæ mutuo gaudere congreſſu, con-
trahere populos, condere urbes edocuit, & cū mentibus noſtris uarios im-
poſuerit mores, nullum profecto meliorem beneuolentia tribuit affectum.
Quid enim foret humano genere felicius, ſi omnes eſſe poſſent amici? Non
bella, ſeditiones, latrocinia, lites, cæteraq; mala, quæ hominibus ex ſeipſis
nata ſunt, fortunæ acceſſiſſent. Id quia nimium deo uiſum eſt, at certe ho
neſtis conuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus tē
poribus, omnibus gentibus præcipuum & quodammodo ſacrum fuit. Neq;
enim niſi optimis mentibus contingit, ut aut ſic amare ſciant, aut ſic amari
mereantur. Hoc ego crimen expaueſcam? Scires quantopere gloriarer
pater, ſi cum amico meo ego rediſſem. Niſi forte ſimilitudine flagitio-
rum ductus, turpi me coniunxeram iuueni, quæ uita ſine dubio nomen ami
citiæ non accipit, ita tamen ad paria ducente natura uitia conuenerant. Ob
ijce mihi amicum, & habes maledicendi materiam, gladiator fuit. Quare
amicus illius fuiſti? Ita opinor pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia
concitatus ira, quò progrediare non reſpicis. Non ſentis pater hoc te mihi
obijcere quod uiuam? Quiſquam de illa amicitia queri poteſt. præter pau-
perem? At ego inimicum habebam illius patrem. Decuerat quidem ſi-
multates, quas maximi omnium mortalium eſſe uoluere ſapientes, in his
deſinere, in quibus naſcerentur. Nam ſic quoque immodicas ſerit diſcor-
diarum fortuna cauſas, etiamſi non hereditaria ſubeamus odia, ac diutius
inimicitiæ maneant quàm inimici. Tamen ſi quid aduerſus te ipſe commiſit*

ado-

adoleſcens,ſit hoſtis & meus: Si innoxius,& omni uacans culpa, charitatem mereri cupit: ſi nullius me amici filius ualidius amat, qui tandem uis pater reſpuam,& iratas obijciam manus? Tu quoq; non odiſſes pauperem, ſi te amaret. Inſerit ſe,& beneficijs certat. Noras adoleſcentem omnia ultrò præſtantem,& ſic me amabat, quamuis tu eſſes inimicus patri. Adijce, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quantam nulla nunquam cognouere ſecula, ſi fides antiquiſſima,& cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus, ſi me ſemper habuit chariorem ſpiritu ſuo, etiam ne deſpicienda mihi rariſſimi boni occaſio fuit? At ergo perpetuam quandam mihi gloriam reor quod ille cœleſtis animus me potiſſimum quem amaret elegerit, ego ſim probatus tāto iudice. Me quoq; igitur ferret fama per gentes,& amici laudibus illuſtrior uiuam. Credet aliquis idem me pro illo fuiſſe facturum. Cur cum inimici nos eſſemus, uos amici fuiſtis? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccauimus enim fateor, peccauimus, quod cum amici eſſemus, uos inimici fuiſtis. Hæc iudices diutius exequerer, niſi abſoluta eſſent ipſo iudice patre. Longum iam iſtius criminis tempus eſt, nunquam obiecit: nunquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit? niſi longiores repetis offenſas. Apud malignos uidearis me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid ante commiſiſſem odio tuo dignum, potuiſti me redemptum non recipere. Manifeſtum eſt ergo te patiente, id eſt te uolente amicum mihi fuiſſe iuuenem. Et ſanè non ſolus in hac fuiſti ſentētia, idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hæc cauſæ, quæ confeſſione longi ſilentij abſoluta, hodie in acceſſionem criminis alterius deducitur, poteſt apud uos impetrare ueniam, facilior certe ſequentium ratio eſt. Ille enim ſanè fuerit inimici filius, hic iam eſt amici pater. Nec ignoro iudices quàm male iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeò nihil eſt per ſe miſericordia, ut niſi ulterior aliqua neceſſitas pudori uim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas. Ergo ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortaliū, quippe ſub uno parente naturæ, cognatio eſt) hominem cibo forte iuuiſſe, pœna dignum uideretur ſeruaſſe perituram animam, et ignouiſſe rebus humanis,& reſpectu communis omnium ſortis, uelut adorato numini,& ſtipem poſuiſſe fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur prauis lauſtis que prudentius. Ferantur ſanè profutura huma-

no generi duo exempla intra tam breue tempus, propter miſericordiam alter abdicatus, alter occiſus eſt. Quod crimen ſi fatendum ſit non animum mihi ipſe finxi, aut mea poteſtate regitur affectus, in arbitrio formantis more omnium naturæ compoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſiue cœleſtis prouidentia, ſiue irrationabilis caſus, ſiue aſsignata ſiderũ curſu naſcentibus nobis neceſsitas multa uarietate pectora noſtra diſtinxit, nec minus numeroſas animorum quàm corporum edit formas. Sunt quorum mẽtes etiam nocentium ſupplicia confundant, qui ad omnium ſanguinem palleſcant, ignotorum quoq; miſerijs illachryment. Sunt contrà qui ne ſuorum quidem miſerentur. Mihi mite pectus, & mollis affectibus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me æſtimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Vtinam quidem mihi cauſa permitteret ſic gloriari, iuuenis conceptus ſplendidis parentibus, cum ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederem fructum poſſe prodeſſe, & contra uarias mortaliũ caſus quaſi portum benignitatis aperire, concupiui quandam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, ſiue ille naufragio eiectus, ſeu ſpoliatus incendio, ſiue exutus latrocinio erat, naturæ patriæq; reſtitui. Paria tecum facio R. P. quæ propter unum ciuem perdideras. Hæc me magis decet impenſa, quàm ueſtis, quàm argentum, quàm ubi laus emitur, ubi pecunia melius poni poteſt, quàm ubi fœnus bonitatis extenditur? Magna conſcientia eſt felicitatem meruiſſe. Ignotus ſanè ſit & alienus, quid fuerit ante nõ quæro, poſt hæc erit amicus. Et hercle quo quiſq; plus poteſt, quoq; latius patet ad fortunæ incurſus, hoc magis cogitare debet atq; reſpicere, quantum in nos fortunæ regnum ſit, quàm inſtabili ſede humana conſiſtant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graues cruſtæ fecerint immemorem fragilitatis, multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imũ ſumma decidũt. Ego uidi pauperẽ auxilia diuiti ferentem. Sed ſanè ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienum caſum facile deſpiciat ſecurus ſui, ego quoties auxilia calamitatis petere aliquẽ uideo, nõ poſſum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud quo ipſe clementiam optabã. Ignoſce pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus, amare miſericordiam miſer cœpi: Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nam quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda

branda uirtus,hæc animi ſuſpicienda moderatio,uincere iram,& inter ſimultates quoq; meminiſſe hominis. Vt Fabio Maximo *immortalem attulit laudem ereptus ex hoſtium manibus inimicus:ut* Tib. Grachum *admirata ciuitas eſt,* Scipione *in carcerem duci prohibito,te quoq; ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit.* Tuis *enim opibus uiuit inimicus.* Quicquid *eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit,ſi non iraſceris,tu præſtitiſti tibi hoc pulchrum atq; magnificũ eſt.* Nam *ego ſi quid in patrem ſeruatoris mei cõfero,non ſum laudandus.* Neq; *expectaueris hoc loco pater,ut illa dicam,ſemper odiorum honeſtus occaſus eſt, & dũ ſimultates nihil aliud habent,quàm nocendi cupiditatem,ſpecioſa in melius animi mutatio eſt, cũ exempli honore,iunctæq; ex hoſtili penè concurſu in affinitatẽ manus.* Vnde *tantum miſero boni ut inimicus ſit?* Aſpice *ſolum egentem ſenẽ omnibus præſidijs deſtitutũ,non'ne cõtumeliã fortunæ tuæ facis,ſi hũc odiſti, & adhuc putas tua intereſſe,ne uiuat?* Nulla *tibi cõtingere maior ultio poteſt quàm ſi talis eſt,ut illius etiã nos miſereamur.* Magna *mehercle iã de uetere æmulo pœna ſupereſt,panem eripere mendico, & grauißimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere.* Age *ſi periſſet,cadauer calcaſſes?* Feræ *mehercle generoſiores iacentes tranſeunt,& reſeruati hoſtes,reſtitutæq; urbes maiora cauſæ exempla ſint,quod ſcio uictis etiam gladiatores parcũt.* Poſt *orbitatem,poſt egeſtatem,quid amplius poteſt pati,niſi* ꝙ *optat?* Vlterior'ne *tibi aliqua ultio quærenda eſt?aut aliquid rerum natura peius capit?* Quis *non te omniũ mortalium inhumanißimum putet,ſi hoc aduerſus inimicum tuum ſaltem optaſti?* Si *mehercle inexpiabiles odiorum cauſæ et compoſitis quoq; fabulis ulteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes,accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio,certe ad uitandam inſolentiæ opinionẽ, quæ ferè immeritã quoq; potentiã carpit,ne uagaretur per urbẽ inuidioſus mẽdicus,et calamitatis autori criminis cauſas uulgus egereret odiorũ.* Neſcio *quomodo omnis pro laborãte fauor eſt,nec ullã ꝑpetuã gratiã ſeruat,niſi modeſta uictoria noſtra potißimũ clementia ſuſtineatur,ne illius alij miſereãtur.* Facilis,*ut animaduertere uos ſpero iudices,defenſionis meæ curſus eſt, anteꝙ incipiã habere cauſã nimiũ bonã,hic iã cõſcientia trepidat, et ratio uelut inter binos deprehenſa ſcopulos,cũ aliud obijciatur, aliud defendendũ ſit,hæret in du-*

*bio,cum beneficijs meis computare non audeo. Cognouiſtis expoſitionem
cauſæ,quanta quanq; excedentia fidem adoleſcentis optimi merita narraue
rim,hæc mihi omnia ſine dubio ille præſtitit.Sed quid intereſt? debitor deli
catus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam iudices? Dicam,referre gra
tiam beneficijs uolui? Ita'ne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo
quo animo uiſurus fuit? At ille me redemit,cui nihil debui. Dicam me moue
ri ſupremis amici mei precibus? Egregia uero comparatio. At mihi ille præ
ſtitit,quod non rogaui. Vtrò me uertam? Tanquam honeſtum defendam fa
ctum,an tanquam neceſſarium? Alterum abſolui facilius poteſt, alterum
laudari rectiſſimũ opinor,ueritatis intereſt. Audi pater, alimenta iſta quæ
donata egenti putas,quanti illi conſtent. Si accepto captiuitatis meæ nun
cio nullis precibus adductus,nullis epiſtolis uocatus adoleſcens ad liberan
dum me uinculis piratarum profectus eſſet,quibus tamen meritis penſarẽ,
cum id mihi præſtitiſſet quod ego tantum à patre ſperaui? Intrare maria
præſertim tam recenti documento timenda,& latrones ultrò quærere, &
cum præter uicarias manus nihil eſſet,nauigare uoto captiuitatis, quis poſ
ſet,alius quàm qui paratus eſſet pro amico mori? Magnũ hoc per ſe,ac ſecu
lo noſtro uix credibile iudices,illud uero omni prædicatione maius,ad re
dimendum me profectus eſt,cum mendicaturum patrem ſuum ſciret. At
qui ſperare poterat futurum,ut ſine periculo ſuo redimeretur,nihilominus
amicus,cum haberem diuitem patrem.Sed noluit ipſum itineris apparatũ,
& ne qua periret redemptionis hora,præceps cucurrit. Proh fidem deum
hominumq; quemadmodum ad redemptionem amici feſtinat, etiam cuius
pater lentus eſt. Terentium,quem inter cæteros captiuos ſecundo Punico
bello Scipio Africanus uinculis exoluerat, memoriæ tradidere maiores in
ſigne receptæ libertatis pileo teſtantem, in triumpho ducis eſſe conſpe-
ctum. Et ille quidem maioris momenti acceſſio publicam ſenſerat felicita-
tem,priuatim tamen debere ſe putauit uictoriæ beneficium. Quid me fa-
cere conuenit, qui per maria latrocinijs infeſta ſolus petitus ſum, qui lu-
cem,libertatem,deniq; quicquid patri debeo,non ignarus, ut primo natalis
horæ tempore,ſed uidens,ſentiensq; acceperim,nec ſolum donatus his bo-
nis, ſed ſummis periculis liberatus ſum. Non'ne ex amici fide natum,
& tenacioribus beneficiorum uinculis fatear eſſe conſtrictum. Mi-*

ſerri-

ſerrime, amice fideliſsime ingratum me moriendo feciſti. Et quantulum eſt quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis eſt iſta fortuna, hæc etiam nunc recepit moram, ſolent expectare latrones redemptorem. In ludo fui, qua pœna nulla ulteriorem ſcelera nouerunt, cuius ad comparationem ergaſtulum leue eſt. Hoc ſi ſciſſes pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te anteceßiſſet. Illa certum habeo expectas ut dicam, morabar inter ſacrilegos, incendiarios, & quæ gladiatoribus una laus eſt, homicidas incluſos turpiori cuſtodia, & ſordido cellarum ſitu, iamq; in eam ueneram fortunam, ut me uictum recipere non poſſes, uictorem nolles. Aderat hora ſupplicij mei, qua nuſquam morandum iam præbendus erat iugulus, et fundenda uita cum ſanguine. Neq; enim dubitare de euentu licet, exemplar fati mei uidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemiſſet, beneficiũ tamen potius dicerem magis æſtimandum eſſe quàm pretium. Sed apud malignos interpretes poßet uideri uel ſpem, ſecutus aliquam uenturi temporis, uel præſentis uoluptatem, Hoc admirabile, & uni tantum pietati referendum eſt, dedit beneficium quod nunquam reciperet, & cum amicum quem redimebat habiturus non eſſet, nihil aliud emit quàm honeſtam mortis conſcientiam. Tranſtulit ergo in ſe fortunam meam, ſubijtq; non ſolum fortiter ſed etiam libenter id quod mihi miſerum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimiſſus, redemptor occiſus eſt. Recepit pectore aduerſo ferrum, & quaſi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet, & hoc uno triſtis occiditur, quod amplius amicum uiſurus nõ erat. Eant nunc antiquarum conditores fabularum poëtæ, et ſe ad exhortandam amicitiæ fidem magna quædam cõpoſuiſſe carminibus putent, ſi dixerint aliquod per maria, terraſq; aſperiorem fortunam amicorum tantum ſecutos, aut principem Græciæ uirum in ultionem interfecti amici inauſpicata bella geßiſſe. Nam inter fratres quoq; illa maxime admirabilis, tamen alterna mors eſt. Vna fingitur coniunx, quæ iam perituri uitam mariti uicaria morte ſua redemit, adijciturq; miraculo fabulæ, feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater. En indubitabile ſeculi decus, & fictis maius ut moreretur pro me amicus, ſuũ reliquit patrem, meum uicit. Et ſanè quid profuiſſet feſtinatio patris, etiã ſi ad redimendum me prior fortè ueniſſet? Hoc me pretio nemo alius redemiſſet. Neque uero plurimum fuit præſtitiſſe mortem, nanq; interim ſpecio

ſo titulo bene uita penſatur, illud uero exiſtimo grauius, nomen gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te amice laudarem, ſi uiciſſes. An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, miniſtram, perſonam denique ſceleris? Mea depugnaſti cauſa, tua periſti. Hæc tamen omnia ultima fortunæ nomina, ut mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo, nec ſceleratus, nec infelix, & quando iudices hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Vtinnam iudices hæc quæ illi ſpecioſa ſunt, tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infeliciſsimum reſpexi ſenem, cuius orbitate uiuo, cum confectum cladibus, & tantum pœnæ ſuæ reſiduum conſidero, uerum fatendum eſt, pudet me pretij mei, uideo ſenem meliore ſui parte præſepultum, omnis etiam ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. Illud tamen ſolatium eſt, quod niſi talem amicum habuiſſem, hæc de te dicerentur. Huic patri inuidioſa quædam, ut opinor, & quæ beneficij morte penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, et circa omnium uel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis iuuenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quod ipſe aliquando egentē pauperem alui. Accipe ſatisfactionem in quacunq; parte rerum naturæ es amice chariſsime, non excidere mihi tua mandata, fortuna defecit, opes auferūtur. Quod unum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo uicarias manus. Quid uis porrò faciam? Agreſtia opera delicatior quod à fortuna non didici, & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit, miſerum me, ſi exoluere fidem uol uero, fortaſſe mihi in ludum reuertendum eſt.

Argumentum Declamationis X.

MAlæ tractationis ſit actio. Quæ amiſſum filium nocte uidebat in ſomnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit ſepulchrum. Mater deſijt uidere filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro uxore contra maritum.

QVamuis Iudices inter eos qui liberorum mortibus deſtituti, cuncta uota & præparatas ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt, id ferè acerbiſsimum certamen conflictationis oriatur, ut unuſquiſq; luctibus ac lachrymis

mis ſuis credat accedere quendam dignitatem, ſi miſerrimus eſſe uideatur, hæc tamen fœmina neq; noto, neq; publico genere miſerabilis, nõ impudenter inter cæteras matres, quæ aut unicos, aut iuuenes pios filios perdiderũt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia nouæ calamitatis affectat: quæ ſola omnium ſupra fidem infelix in uno filio iam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam ut communem cæteris, & fato accidentem, fortius utcunq; tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat miſera niſi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur, mori poſſet. Plãctibus lachrymisq́;, penè improbe dixerim, parcius utebatur, nec ſibi permittebat dolor lugere uenientem. Nunc deſtituta ſolatio, perſuaſione fraudata eſt, dum non putabat periſſe quem poterat uidere, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miſer ille niſi teneretur, iam ad patrem ueniret. Tantum miſera petit, ne minus perdidiſſe uideatur, quàm ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, nec cogitationibus ficta lugentis umbra ueniebat, nec agitabat incertos leuis imago ſomnos, ac ne confuſi quidem triſti cinere uultus et infernum fauilla caput noctibus ſuis obibat, ſed filius erat qualis aliquando & iuuenis, & pulcher habitu, nec aſpici tantum uideriq́; contentus, uerum ſi quid deſiderio creditis miſeræ, quæ ſola uidit, amplexus & oſcula dabat, & tota nocte uiuebat. Multum perdidit mater ſi contingebat hoc illi, non minus ſi uidebatur. Nunc tenebras inanes, & longas oculis flentibus noctes, iuxta ſomnum mariti peruigil: & tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus, aut fucatus habitu, nec ut ſomniorum uanitate conſpicitur, ſed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, nec urnis ſepulchrisq́; ſa is premitur, expectat. Nunc iſta carcere obſeratam animam & repugnantem magico iuuenem cogitat ferro. Infeliciſsima omniũm mater plus aliquid eſſe quàm umbram filium putat, poſtquam potuit includi, nec ſua tantummodò pœna, proprioq́; ſupplicio deſerta conſumitur reſciſſa orbitate, uel magis cruciatur, quod non licet filio uenire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulchrum quod non poſsit euoluere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos, umbra miratur. Miſer quem non tantum uerba clauſerunt (nam forſitan per illa pertranſiſſet) ſed uincula ferrea, ſolidiq́; nexus ad mortem reduxerunt: Quomodo tenetur infelix, qui ne propter

hoc quidem uenit, ut quæratur? Miſereor fœminæ, cuius inuidiæ totum faci nus adſcribitur. Maritus ſic filium incluſit, tanquam ſe inquietari mater iſta quæreretur. Igitur iudices nemo miretur, ſi ad tam crudelem, ad tam im mitem patrem umbra non uenit. Sciebat ubi lachrymas, ubi poſſet inuenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Nanq; iſti ferreum pectus, & dura præcordia, nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre, quid inueniri truculentius poteſt? Inuidit matri ne filio frueretur, nec hoc ideo fe cit, quia uidere ipſe malebat, ne uiuentem quidem adhuc & incolumem tam blanda, tamq́; debita pietate proſequebatur, ut defuncto ſeruaturus affe ctum etiam ſepulti pater uideretur. Tanto magis effuſa mater, & ſuis ac paternis uicibus occurrens, hæc pallidior ad metus, ad uota pronior, non die bus ſecura, non noctibus. Et ille miſer intelligebat utri promptior ex paren tibus, & facilior eſſet affectus. Itaq; ab huius oſculis, ab huius fœminæ cer uice pendebat. Et quia longum eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducum illud & fragile corpus amiſit, quàm perdite mulier & uſq; in exemplum, modo ſuper ora pallentis infelices la cerabat oculos, nunc ſiccata fruſtra ubera quærebatur, nunc ſuperſtitem cæ debat uterum. Notabat hæc ille deficiens, mandabatq́; notitiæ ſuæ cui periret. Vbi ſunt qui citò iubent ſtare lachrymas, quibus non placet longum a gere mœrorem? Retulit umbra gratiam matri. Scio & intelligo, cum inter gementes cadauer iacet mediũ, & cum omnes uidetur remiſiſſe curas, tũc ſentit & intelligit, & inter ſuos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nunquam periſſe credas. Filij ſui umbra cui non appa ret, iraſcitur. Iam gelidi piger corporis ſanguis omnes in mortem ſtrinxe rat uenas, & nutantium fulgor extremus uaneſcebat oculorum, & iam de ſperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamen ſperare mater uideba tur, & quancunq; corporis partem oſculis miſera tepefecerat, illi uitæ ca lorem rediſſe clamabat, oderat ignes, oderat rogos, reponi corpus & ſerua ri membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet quod ſepul tus eſt, qui poterat reuerti. Scitis ipſi quo exequiarum die labore extracta ſit, quandiu filium tenuerit allambentibus flammis. Vnde enim ſperaret ut poſtea uidere contingeret, ut extra orbitatem haberet oculos? Iam magum miſera quærebat, ut umbra † reuocaretur. Reliqua mater infelix, tu ad iu

euocaretur

dices

dices referre debebas. & niſi orbitate, niſi lachrymis uox mutaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres. Ego utcunq; potero perferam, ſatiare miſera, ſatiare ſaltem memoria diei illius, quo exequias unici duximus. Iam planctus, inquit, lachrymasq; conſumpſeram, & tenebras ueluti perpetuas uenire gaudebam, iam fatigata propinquorum officia defecerant, ita plangorem familiæ altus ſopor uicerat. Rogo ne quis tam contumelioſus ſit in matrem, ut per quietem contigiſſe filium dicat. Vnde miſeræ tunc, unde ſomnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totis noctibus mecum flere uoluiſſes. Vidiſſes utiq; non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus. cum uanæ abſenti animo cogitationes finguntur, ſed ipſum filium, qualis blandiſsimus erat, & ſi dimittatur uidebo. Subitò ante me deductis conſtitit tenebris, non ille pallens, nec acerbo languore conſumptus, nec qualis ſuper rogos uidebatur & flammas, ſed uiridis, & ſanè pulcher habitu. Neſcio ubi totam reliquerat mortem, non igne torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec uix bene cinere compoſito umbræ recentis igneus ſqualor. Proclamaret mater infelix etiamſi talem uidere deſiſſet. Primo tantum ſtetit, et ſe permiſit agnoſci. Ego tunc plurimũ ſtupui, nõ auſa oſcula dare, non iungere amplexus, infelix primã perdidi noctem, dũ timeo ne fugeret. Hanc tu marite perſuaſionẽ putas, & uanũ animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio plus apud matrem fit cum deſinit. Vis denique ſcire quid uxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio, non habet aliud quod ſperet. Iam nox altera aderat, et primis ſtatim tenebris præſtò filius erat, non ille ut pridie procul, & tantum uidendus, ſed audacius & propius, & ad matris manus tanquam corpus accedens. Nec iam niſi cum luce certa, fugatisq; ſideribus, inuitus ille uaneſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciens, & qui ſe promitteret etiam proxima nocte uenturũ. Iam mærori locus non erat, mulier filium nocte uidebat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inquit, deſtituta ſum tenebris, donec ſcelerata tacui. Satiabar oſculis, ſatiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Miſera plus perdidi, ſi nemo credit. Iam cœperam tuam quoque marite crudelis agere cauſam, rogabamq; iuuenem ut paternis oculis quoque lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cedebam. Iam miſer & ille pollicebatur, hæc

ferrea iura fatorum, & inuictas, nec ullo mœrore mutabiles inanium leges quærebantur umbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere terræ, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non ſabuloſa uatibus palus, multumq; celebrati curuato igne torrentes, hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, leuioremq; mortem ſuam fecerat, quàm ſi peregrinaretur & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non uenit, in quendam carcerem translatus à tumulo, patitur uenefícia uitæ. Magnæ ſunt ergo umbrarum catenæ, & quanquam uolatilem, uagamq; imaginem, morti ſtringunt, atq; alligant tanquam reum corpus animam. Ferro uero ac lapidibus arctare, & ut ſolent bellicæ robur accipere portæ, ipſam umbram iam catenis alligare, iam clauſtris, non dico crudele eſt, protentoſum, nefarium utiq; ſi hæc faciat qui ſenſurum filium credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat, & in membra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæue, crudelis, ô in lachrymas artifex noſtras, uellem non dediſſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis umbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poßis euocare. Videtur itaque mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quod tam uxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim ueſtes, nec aurum, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti, impatientia & muliebri uanitate complorat. Sed nec relictum torum deſertumq; genialem uelut contempta uilitas uxoris ulciſcitur alia longe, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris, quæcunque dignitas eſt magni doloris, nihil queritur miſera, niſi par orbitati, niſi matre dignum, quod publicos conſumat oculos, quod ignotas quoque exigat lachrymas. Quantam enim à marito acceperit iniuriam ſcire uultis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt inuidiam facere morti. Ante itaque quàm ſciatis iudices quis dolor, quis'ue mœror, quæ tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inuiſum, in foro, interq; leges notabilis, & ſepulchris abſtracta pateretur. Certũ profectò habetis non audaciam, neque impudentiam, nec uanitatem unquam querelas habuiſſe miſerorum. Quàm uerum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere

exeūt gemitus. Mulier quæ ſanguinantes ad iudices porrigit lacertos, quæ ſciſſo laniatoq; uultu, quæ liuidis profertur uberibus, magno dolore cogitur, ut hoc potius agat, quàm cineres oſculetur, quàm complectatur urnam. Grauis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam ad genus illatæ inique iniuriæ uenio, cur marite, quæ ex te filiū perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatē feris adhuc alio, dolore tanquam parū deſideria conficiāt quæ de unico gerit, non pateris animam uacare lachrymis ſuis tu, qui ſinū debes, qui colloquia & amplexus, quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non coniugis deſiderijs large indulget, nihil aſpere, nihil contra uoluntatem. Habet priuilegium ſuum mater infelix, molles manus, & mitia fomenta magis uulneribus admoueas. Quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit in ſummo eſt. Viri forſitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaq; totum iſtud lugere fœmineum eſt, & ſimul orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgentiam ſentire lachrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quandiu uelit flere. Odi patrem qui cum filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquit? Hoc primum, filium non quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flammas. Flet iuxta latus & plangit uxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graues ſomnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid uis tibi amplius obijciamus? Ex quo perdidiſti filium, nunquam ſic deſideraſti, ut uideres. Quid quod eripuiſti matri ſolatium, puta uanum & ſuperuacuum? Nolo indices, nolo corripias, ſcires quantum eſſet hoc ſi tantundem doleres. Res indignior non eſt quàm quod tibi de eo poſtulas credi, quod non uidiſti. Indulge ſanè uanæ rei, ignoſce, libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates uana ratio ſuſtentat, quod indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaque, clamat mater infelix, ſi mihi aliquam imaginem filij mei uel paruuli, uel iā adulti, uel nouiſſimam iuuenis auferres, inijcerem tamen miſera tanquam corpori manum, illam ſimilitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratiſſimam faciem, & ritus oris expreſſos & adumbratos artificis manu uul-

tum.

tus. Sed illum perdidi, unde imago, unde ſimilitudo, unde ſolatiũ. Fili plus hodie amiſi, quàm cum elatus es. Poſt mortem te tuam uidi. Si mehercle no tas in corpore unici ueſtes ſubtrahere tentares, dicerem: ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſupra. Nõ eſt ratio fortaſſe. Ideo quicquid rationem uicit, affectus eſt. Nihil eſt ſceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum uidebam. Quæ nam iſtum fortuna, quæ indulſerat condit o naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam conſecuta mater, ut iuuenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poßis uidere quem amiſeris. Videre ergo tibi contingebat ô mulier uultum, habitum, corpus, inceßum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tempora ergo cum morte diuiſeras, & ſuperſtite filio fruebaris omnibus tenebris. Quantũ perdideris hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigißet, non eras tam improba ut optares. Aliquis, ô pietas, ſepultus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamen corpus ſumebat in nocte, et ad ſolita uiuentis membra reuocatus præbebat ſe matris oculis, qualem non crederes receßurum. Nec queri de luce poteramus, quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac præſentia fruebaris: Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat, rogo, etiam ſi decipiebar? Sed quid ego utor teſtimonio tuo? Mago credo, & uidiſſe te filium, & nunc non uidere. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet: Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentißime adoleſcens uidi te, nec ſemel uidi. Certum eſt, fixum eſt, eripi non poteſt. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, ut te ueniſſe non credam? Nec illud garrula, nec uana uoce uulgaui, uenire te nulli indicaui, niſi qui deberet optare ut poſſes. Patri tantum tuo, patri. Ignoſce deceptæ confeſſa ſum, dum interrogo an te & ille uidiſſet. Itaque has mulier infelix graues nimiumq; pœnas, efficit magus ne filium uideres, & ſolum apud te reliquit, ut meminiſſes quod uidebas. Totum tamen iſtud ſolatium tuum refer miſera, ſi potes, & primum confitere ſimpliciter, an ſoporis pondus illud, & neſciæ quietis uanitas fuerit. Apud me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infelix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes. Miſerere, inquit, melius de affectibus meis ſentias. Non ego fatigata planctibus ſenſi ueniſſe noctem, uidere filium peruigiles merui-

ſtis oculi,ſed primum dum metuo,umbra proceßit,ſubitò,dij boni,quod ego gaudium,quam uidi felicitatem,conſtitit ante me filius meus diſcußis tenebris,ita dimittatur aliquando. Proſilui protinus,& acceßi uultus, comas,ora perſpexi,meus erat. Quàm lætum ſe,quàm hilarem offerebat,quo modo perſuadebat mihi ne crederē morti. Scelerate neſcis pater, quàm ſimilem uiuenti filium cluſeris. Circumibant totum corpus oculi, non inueniebam quid ignis egiſſet. Subinde dicebam: hunc ego extuli,hunc rogo im poſui,ex hoc ego cineres & oſſa collegi? Si talis eſt,quid habeo quod lugeam? Periſſe filium meum hoc uno intelligebam,quod illum non poteram et patri oſtendere. Confitebor, primæ tamen nec ego credidi nocti, & tanquam uictis iraſcebar oculis,& erubeſcebam miſera,ſi quies fuiſſet. Ecce iterum iuuenis,ecce iam quotidie uenit. Quid habeo quod interpreter? Verum eſt utiq;,quod ſemper eſt. Nouißime non tanquam umbra ueniebat,ſed aßidebat,ſed amplexus dabat. Ego ſentiebam,& recipiebam. Quotieſcunq; domus fuerat grato ſopore proſtrata,aderat ille, quales humanis ſe offerunt oculis propitij dij,quale lætißimum numen eſt cum ſe patitur uideri. Sicut omnis religio templorum,omnis religio locorum,cum tacuere mortalia,& profani procul errauere ſedibus totis,ſolitudine frui,& de ſuis dicitur exire ſimulacris,ita iuuenis meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo,ac penatibus ſuis fruebatur placidus & mitis, & matri propitius,ut numen & deus delabi ſideribus,& uenire de liquido puroq; aëre uidebatur. Quid imprecer ſceleratißimo patri? umbram probare uoluit. Miſeremini iudices,ut hoc facinus quibus debetis,accipiatis animis, maius parricidio,maius quàm ſi filij ſepulchrū funditus eruiſſet,et ſacratos morte lapides,etiam cineres & oßa religioſe quieſcentia fracta ſparſiſſet urna. Aduocatur homo,cuius ars eſt ire contra naturam. Qui ſimul ore ſqualido barbarum murmur intonuit, fallere ſuperos, audire inferos, tremere terras,ut experimentis loquentium fama eſt, conſtitit iuxta tumulum miſerrimi iuuenis mors certior. Nunc opinor,inquit,arcana mea tenebræ adiuuate me digna,nunc omne per unum numen,& religio,quam iſti irrogo propius adeſte,ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quàm cum ſidera mundo reuelluntur,cum iubentur hyberni fluuiorum ſtare decurſus, cum potentiore carminis ueneno uicti rumpuntur in mea ſtrumenta ſerpentes.

Cuſto-

Cuſtodiendus eſt iuuenis, aßignandus eſt inferis, & denſioribus transfuga claudendus eſt tenebris. Quanto facilius opus erat ſi reuocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus urnam, & inter oſſa, & inter cineres uerba cluſiſſe. Hoc tamen ſubinde reſpiciens cõfitebatur, repugnabat umbra. Itaq; carminibus non ſatis credo, præfigamus omne tumuli latus, & multo uinciamus ſaxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando, non uideri, nõ progredi poteſt. An memiar ſcies proxima nocte. Omnes mehercle parentes utiq; qui liberos perdiderunt, ire in iſtos oculos, in iſta ora debebãt. Tu ſic filium tuum cluſiſti, tanquam nocentes ad inferos reuocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam, & triſtes penatium morbos uagæ errantesq; magica ſanitate captantur? Laqueóne uitã damnatus eliſerat? Noxium per ſua uiſcera exegerat ferrum? An ex conſcientia uenena perſumpſerat, nec recipiebat ſe, niſi carmine incluſus? Quando domum tuam funereus & ſqualidus, quando te terruit? Crudelißime omniũ pater, de filio tuo malam umbram feciſti. Quas nunc putas uxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna uiſcera perſuaſione torqueri? Nunc filius meus illic unde uenire conſueuerat, iacet ſtrictus, alligatus, impatiens. Queritur ſubitò terram grauiorem, utiq; cum ſenſit ueniſſe noctem, quando umbræ feliciores dimittuntur ad matres. At uero ſiqua inter manes colloquia ſunt, & eſſe credo, non deeſt qui iuueni meo dicat: Quàm uilis tuis fuiſti, quàm libenter te perdiderunt. Quid illa mater, ad quam ire cõſueueras? has tibi catenas, hæc uincula pro merito reddidit? Ita infelicißima omnium mulier, & ſi magis etiam recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet ueniſſe ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiſcum maritus grauius, altius, ſapientius, ut homo ſine dolore. Negat ullos eſſe manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remeare uiuentes à cinere ſenſus, nec tam uideri imagines hominum, quàm cogitari, & oculos luctibus credere. Quod ſi ita eſt, magum ad quid aduocauit? Peßime parentum, qui liberos ſuos ſepeliunt flere contenti, ut obiter ab rogo ſiccis oculis reuertantur, negat ad manes, negat ad umbras peruenire quod plangas, affirmat perire lachrymas, affirmat perire ſingultus. O ſceleratum hominem, quiſquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo ſapientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare homines & perfici corporis alimentis animæ que dixerunt, corpus

caducum, fragile, terrenum, ut ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtri cta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut nouißimis annis, aut ſenectu te diſſolui. Animam uero flammei uigoris impetum, perennitatemq; nõ ex noſtro igne ſumentem, ſed quo ſidera uolant, & quo ſacri torquentur axes, inde uenire, unde rerum omnium autorem parentemq; ſpiritum ducimus, nec interire, nec ſolui, nec ullo mortalitatis affici fato, ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus leui ſe igne luſtrauerit, petere ſedes in aſtra, donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret, deinde prioris corporis meminiſſe, inde euocatos prodire manes, inde corpus & uultus & quicquid uidemus accipere, occurrere ſuis imagines charas, aliquando & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo cum filius perit, non'ne ſatius eſt hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus, ſolicitas ſemper ageres, ſuſpenſasq; duceres noctes. Ita parricida commune facinus feciſti, et imputas quod filium uidere deſijmus? Somnum enim ante petebamus, & placidũ ſoporem, crudelis, nũc inquieta, nunc attonita mater eſt, nunc perdidimus noctes. Vmbrã ne tu filij rẽ formidoloſam, rem plenã putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius uultu? quid magis adulatur oculis? quid poßunt uidere libentius lachrymæ? Non magis metuenda eſt umbra filij, quam cadauer. Neceſſe eſt ut mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitan animũ imagines territant, & nunc inferi uocantur, cum ignoti ſunt, itaq; prudenter ſi tantum ad ſuos ueniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunq; defunctum filium uidit, & meminit quod elatus eſt. Terrebaris, inquit, & ſolicitis noctibus laborabas. Ita'ne es marite crudelis? Tu cluſiſſes filiũ etiã ſi ad te ueniret? Nec magus, inquit, incluſit umbrã ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit, ideoq; putas nõ uenire illũ, quia nec ante ueniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo auocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit, ille, premitur, nullo carmine, nullo incluſus eſt ferro. Remouete ergo omnia & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam citò credidi, ita non ille ad me ueniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipſe niſi flentem, quando non liuidum pectus & ſanguinantes uidit lacertos? quando

do non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte *cluditur miſer, arte retinetur. Quid uis carmina amplius tibi præſtent?* E*ffecerunt quod repromiſerant. Deſinis erubeſcere iam quod filium non uides?* At *tu cuias in leges dij ſuperi maneſq; torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus, & ima terrarum moues, modo ſeruientium reuocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis cuſtos, aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quantumlibet, totos lugentis poſce cenſus, non ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, ſed ut ferrum tuum refigas, ut uerba tua reſoluas, ut nihil feceris, dimitte tantum, & euocaſti.* Nihil *ipſe crudeliter, patri ſcio paruiſti, ſed & huius etiam lachrymis, planctibus huius indulge, conſule famæ tuæ.* Execrabilem *te mage facies, & inuiſum, ſi facilius de filio exoraris ut includas.* Nec *tu marite, nec tu timueris, ne ultricis umbræ uanis exagitere, terroribus ullis, imaginibus, huic ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat uenire dimiſſus.* Iuuenis *pijſſime, iuuenis indulgentiſſime, nunquam matri tuæ umbra, nec manes, ſi modo ueneficum pondus, & terroribus omnibus uerba grauiora mago patiente diſcuſſeris, ad me, inquit, mater infelix, ad meas noctes, ad meas lachrymas, ad illos uiuentes mihi ſemper amplexus, miſerere, propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit.* Fruar, *& tacebo.*

Argumentum Declamationis XI.

Pauper & diues inimici, utriq; terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus eſt in caſtra. Rumor ortus eſt ab eo prodi remp. Proceſſit pauper in concionem, & accuſauit diuitẽ proditionis. Abſente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuerſus diues eſt uictor à bello. Petit ad ſupplicium filios pauperis. Pater ſe offert. Contradicit diues. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, ſi conuictus eſſet.

Pro diuite contra pauperem.

E*Xpectaueram quidem ut de inimici mei ſupplicio non quæreretur, nec me decipi poſſe credideram in ultione, quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris. Sed quatenus eò malorum nouitate perueni, ut in uindicta primum mei conſulere leges ac iura uelletis, quæſo ne quis prodeſſe pau*

peri uelit, quod ne defendi poteſt ſine genere pœnæ. Plus meretur pati homo qui (ſi ipſi creditis) debet occidi. Hoc eſt quinimo iudices, quod ſuper omnes calamitates meas ferre non poſſum, uidetur ſibi ſatis uixiſſe pauper, poſtquam occidit liberos meos. Operæpretium putat coram impatientia mea felicem conſummare patrem, & gaudiorum ſuorũ ſatietati hoc quoq; adijcit, ut orbitatem meam liberis ſuis relinquat. Fidem ueſtram iudices, ne pereat quod ultioni meæ cõtingit, bonus pater. Actũ erat de ſolatijs meis, ſi liberos ſuos pauper mallet occidi. Illud plane iudices etiã in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem uocat. Paruulos ſuos oſtendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri, nec intelligit quantum debeat ad impatientiam noſtri doloris accedere, ſi paſſus ſum quod & in ultione miſerum eſt. Facinus eſt iudices quenquam calamitatum ſuarum inuidiam pati, ſic ultionem meam debetis aſpicere, tanquam & liberos ſuos pauper occiderit. Nec me fallit iudices pleroſq; credere calidiſſimum pauperem nec mori uelle, & hoc quod nudat iugulum, pectus opponit, artes eſſe pro uita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui ſcio quid maluiſſem. Nunquam hoc aduerſus nos excogitaſſet, niſi impatientiſſimus pater, & hanc pœnæ meæ ſuppliciorumq; nouitatem de ſua pietate commentus eſt. Nihil magis de inimico efficere uelis, quàm quod ipſe ferre non poſſis. Habet hoc mali iudices principum innocentia, quod inimicos eſſe nobis, niſi poſtquam nocuerint, neſcimus, et tunc omnibus patemus inſidijs, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem aduerſus ſuperiora rabiem de ſui uilitate ſumebat, qui genus libertatis putabat odiſſe maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quod humilis, quod eſſet abiectus, in furorem ſe magnæ colluctationis exercuit. Primus ſe meum dixit inimicum. O dij deæq; cuius ego monſtri artes pertuli? in cuius feritatis colluctatione duraui? Inimicum habui, neq; occidere contentum, & mori paratum. Gratias ago ciuitati, quod in illis neceſſitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præſtabatis obſequijs, laudatus ſum teſtimonio periculorum. Bellum mihi fatumq; publicæ ſolicitudinis crediddiſtis. Sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quàm quod ſine liberis meis profectus ſum, non reliquiſſet illos dux proditurus. Non puto iudices adhuc quæri unde illæ falſarum ſolicitudinum fabulæ re-

pente proruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore compleue rit, cum uideatis quis ſic egerit, ut crederetis. Vidit hanc inter metus ueſtros occaſionem: & quia ſemper apud ſolicitos in deterius prona perſuaſio eſt, abuſus eſt hoc quod poterat uideri timere uobiſcum. Igitur homo qui nullum conſcium meum, nullum mihi crimen obiecit, de mendacij magnitudine fidem ueritatis captauit. Ciuitas deinde cui accuſator proditā ſe eſſe perſuaſerat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota ſua concione monſtrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me iudices liberius aliqua dicentem? Rem peßimi exempli paßus eram, etiamſi prodidiſſem. Scio uos iudices hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primum enim mihi calamitates meas nuncius in caſtra pertulit, non arma proieci, non ſtationes uallumq; deſerui, totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquam liberos meos ibi perdidiſſem. Si unquam iudices in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe uel pro liberis meis poßem, proditorem me feceratis. Neceſſe eſt iudices hoc primum reuerſus exclamem, ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus eſt? O miſeræ cogitationes, ô decepta ſolatia. Sic ego reuertebar quaſi uindicatus? Quas ego legionū ueſtrarum indignationes, quem fortißimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, dum minus pro uindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur iam licet aduerſus omnium mortalium nocentißimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum ultionis meæ ſolatiū perdidi, quod pauperi uos potius debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure conſiſto, liberos eius in ſupplicium patris peto. Quid ſatis imprecer homini, qui fecit ut quiſquam deberet ſic uindicari? Calumniator, inquit, idē patiatur. Permittunt mihi iudices calamitates meæ queri de hac lege, tanq̃ parū nobis in ultione proſpexerit cōtra nos inuētus eſt uindictæ modus quo nō debeamus eſſe cōtenti. Quiſq́'ne mortaliū idē uocat facinus & pœnā? Tantū'ne doloris uenire de ſupplicijs, quantū de calamitatib. putat? Neſcit p̄fecto, neſcit quantā patientiā paret mœrori, quantū animo mēbriſq; rigoris inducat, q̃ patiaris agnoſcere. Innocentia opus eſt, ut miſerū faciat dolor. Cōſtet licet utrinq; mortiū numer⁹, totidē nobis ultio cadauera aßignet

plus tamen eſt de innocentibus. Et *quicquid patiuntur deprehenſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate minus eſt, ut idem ſit ſupplicium nocentis & facinus, una ratione efficias ut illud ferre nõ poßit.* Fruſtra *æſtimatis quàm crudele, quàm ſæuum ſit quod petimus, in quantum exceſſerint uſitata genera pœnarum.* Explicata *eſt iudices, explicata legis inuidia, cum quis quod patitur & fecit.* Quid *quod hoc ſolum eſt pœnæ genus in quo non debeat nocens niſi de ſe queri, & tanto minus debeat eſſe miſerabilis, quanto maior eſt quod patitur inuidia?* Quid *æquius excogitari, quid iuſtius poteſt?* Graßatus *aliquis eſt ferro, præbeat & ipſe ceruices.* Miſcuit *noxium uirus refundatur in ſuum facinus autorem.* Oculos *rapuit, effodit, reddat de ſua cæcitate ſolatium.* In *nullo mortalium perferre poßum ſceleris ſui impatientiam.* Breuißima *eſt iuſtitia uindictæ, cum facinus menſura pœnæ eſt.* Etſi *naturam ultionis inſpicias, optime uindicatur quiſq;, quomodo miſer eſt.* Fidem *ueſtram iudices, ne ideo tantum putetis iuſtũ quod exigit reus, quia ego recuſo.* Non *ferretis me pauperis mortem petentem, ſi liberos ſuos obtuliſſet.* Ex *omnibus tamen quicunq; incognita, inaudita paßi ſunt, nullos hac lege magis uindicandos puto, quàm quorum liberos aliquis occidit.* Quid *mihi pro hoc redditis leges? ubi reſpiro, ubi claudo gemitus, unde ſummo ſolatium?* Bene *admones dolor, illos illos liceat inuadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas noſtra commendat.* Sic *quoq; circunſcribimur, niſi totidem ſunt, niſi illis par eſt ac ſimilis ætas, & ante omnia optimus pater.* Deceperas *me fortuna, deceperas, ſi mihi tam grande feciſſet facinus homo, qui liberos non haberet.* Quid *quod ex omnium ſcelerum cõparatione nihil eſt deteſtabilius hominibus, qui leges ipſas faciunt nocentes?* Veſtro *mehercle nomine calumniantibus debetis iraſci, quorum nefas nõ poteſt niſi per iudicium facinus imponere.* Actum *eſt de rebus humanis ſi de criminibus noſtris tantundem mendacijs licet, nec ullus innocens huc uſq; felix eſt, ut diligentiæ fingentium par ſit.* Quenquam'ne *mortalium in re quam finxerit, quam compoſuerit, inuenire aliquid quod poteſt probationem uocare, & facinus explicare facilitate uerborum?* Magis *oderis mẽdacium, cum ſimile uero eſt.* Quoties *manifeſtum eſt aliquem periſſe ſine cauſa, calumniantibus iraſci debeas, ut poßis illis ignoſcere qui crediderũt.* Adijcite *huic execrationi, quod calumniatus eſt in bello, quod de proditione,*

ne, quod de duce, quod hæc omnia fecit inimicus. Non eſt quod ſe publico tueatur errore, nec in excuſationem afferat, tanquam crediderit & ipſe fin gentibus. Nemo ſic decipitur, ut de inimico ſuo mentiatur: Rumor, inquit, fuit te prodidiſſe. Bene admones. Hūc primum calumniæ tuæ obijcio rumorem. Quis enim iudices neſciat hanc famæ eſſe naturam, ut ſit primo unius hominis audacia? De nulla re locutus eſt continuò populus, nec quicquam adeò ſubitò ſtatimq́; totum eſt, ut in illo pariter omnium ſermo conueniat. Quam non poßit mouere ciuitatem, quem non replere populum, ſi quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam tum maxime fingas, iam dicas eſſe rumorem? Quanta tibi deinde mentiendi materia de periculorum noſtrorum occaſione ſuccurit: Nihil eſt tam capax malignitatum ſermonumq́;, quàm bellum. Quid intereſt unde ſumpſerit rumor ortum? Quod negari non poteſt: tu concionaris, accuſas, tu crimen de fabula facis. In rumore, cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniæ genus eſt primum credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accuſaui, hoc proditorem pati iubet. Poteram quidē breuiter reſpondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet, eius pœnam exigere quod feciſſet, nō quod facere uoluiſſet. Fingamus tamen non hoc pauperem captaſſe quod accidit cui debet imputari exitus qui de calumniæ fluxit errore? Vultis ſcire iudices aliud quæſitum, quàm quod lex quæ mori iubebat? Accuſauit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nunc, non ergo effeci ut occiderentur liberi tui, & aude ciuitatis illud uocare facinus. Non tamen ullis efficies artibus, ut non potius miſerear reipub. meæ, non minus & illa facinus eſt paſſa quàm pater. Coacta eſt liberos imperatoris uincentis occidere. Fallitur iudices quiſquis ullum facinus in rebus humanis publicum putat. Perſuadentium uires ſunt, quicquid ciuitas facit, & quodcunq́; facit populus, ſecundum quod exaſperatur, iraſcitur. Sic corpora noſtra motum niſi de mente non ſumunt, & otioſa ſunt membra, donec illis animus utatur. Nihil eſt facilius quàm in quemlibet affectum mouere populum, nulli cum coimus ſua cogitatio, ſua mens, ulla ratio præſtò eſt, nec habet ulla turba prudentiam ſingulorum, ſiue quod minus publicos capimus affectus, ſiue negligentior eſt qui ſe non putat ſolum debere rationem, & multi fiducia facimus omnium. Quam non poßit rempub. turbare, confundere ſi quis re

NN pente

pente proclamet, prodidit uos imperator ueſter, addixit, & nunc ille liberos habet? Si mehercle poſt hanc inimice uocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuò flagraſſet incendium, ſi conuelli ſimulacra uoluiſſes, feciſſet omne de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuum eſſe quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo, ſi prodidiſſem. Non eſt iudices quod uos à grauitate iuſtitiæ dolor ultionis abducat, quod mortē ſuam inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe non debet occidi. Sepoſita igitur paulìſper lege mei doloris, hoc tantum ab effectibus ueſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam iudices ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato, nec iam ullam mortalium innocentiam trepidatione continetis, ſi patitur deprehenſus quiſque quod maluit. Leuat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur, nulla pœna eſt, niſi inuito. Num habemus ullam niſi ab impatientia dolorem, & ut aliquid crudele, ſæuum ſit, metus faciunt. Supplicium quiſquam uocat ad quod proſilitur, quod expoſcitur, quod circa ſe non habet moras? Illò per fidem illò trahite damnatos, quò nō ſequantur. Tunc eſt pœna, cum periturus trepidat, hæret, cum reſtringit ſupremo uincula conatu. Volo perituri prius uidere pallorem, audire gemitus, uolo circumſpiciat, uolo queratur. Fidē ueſtram iudices, ne nocentibus ſupplicij ſui contingat electio. Minus iniquum eſt ut euadat nocens pœnam, quàm ut contemnat. Mortem uero damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quiſquis illam uelut omnium ſuppliciorū ſummam putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neq; enim habet impatientiam, aut dolorem quod poßis aſpicere quaſi fatum. Quid ſi liberos relinquas, imò ſi ſerues, quàm felix exitus eſt plenusq; lætitiæ? Lucri facit mortis atrocitatē, quiſquis laudatus occiditur: Me, inquit, occidite. Non habet liberos inimice, non habet, quiſquis hoc te uelle miratur. Sæue, crudelis, ego tibi permittam mori? Vt quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu uero paruulos tuos tene, ut in iſto potius moriantur amplexu. Tu nunc quoque non euades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, ſequar, effundam ſi quod paraueris uenenū, ſubtraham omne ferrum, incidam quoſcunq; ſtrinxeris

nexus,ab omni reuocabo præcipitio. Etiam occiſis liberis tuis, non idem patieris inimice,niſi uixeris. Nec uereor iudices, *ne putetis utriuſq; noſtrũ orbitatem ſimili eſſe ratione tractandam. Admouentur ecce contra lachrymas meas liberi,quos nemo noſcet.* Patris *innocẽtis occiſi ſunt paruuli, quos nunc circa templa ferretis,circa quos ſe celebraret ueſtra lætitia.* Facinus *eſt iudices minorem eſſe tranſactarum mortium miſerationem.* Non *inuenio quemadmodum liberis prodiſſe debeat odium patris.* Perierunt *etiam illi,quorum nec pater debebat occidi.* Me *miſerũ quod ſic quoq; multa habiturus es,quibus ego qui uindicabor,inuidiam. Oſculaberis ante perituros,alloqueris, accipies ſuprema mandata, & moriturum te continuò promittes.* Exonerabis *gemitus tuos, cum eorum ſepulchra numerabis.* Sic*cabit oculos quod meam nunc quoq; reſpicies uacuam domum.* Me *miſerũ, pauperis tantum ſolatium futurum eſt,quod pares ſumus.* Quid *quod in ipſa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? occidentur uno fortaßis ictu,& erit ultio manibus contenta carnificis.* Paruulos *meos occidit quicquid fuit tota ciuitate telorum,omnis ſexus,omnis ætas,omnis infirmitas.* Nihil *eſt crudelius morte hominum, quos populus occidit, & ſolus hic exitus eſt,à quo non eſt nec cadaueribus ſalua reuerentia.* Hoc *me nunc complorare tantum putatis,quod non ſum liberis meis ante ſatiatus?* Miſer *ego nec ad cadauera acceßi, non in ſepulchra maiorum meis manibus intuli,nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare,non feci.* Qualem *ego illum patria perdidi diem,cum duces ab explicito bello reuertuntur.* Non *me lætæ cinxere legiones,non effuſi obuiam ciues triumphali circa currus meos exultauere lætitia:ſequebar captiuos meos triſtior uictor, mœſtus undiq; claudebat exercitus,occurrentium lachrymæ propinquorum, & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia.* O *ſucceſſuum quoq; noſtrorum miſera conditio.* Ergo *ego uictoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorumq; coram me de bello meo loquetur?* Nihil *eſt crudelius calamitate,quam gaudia reducunt.* Quoties *redierit ille lætus uobis in ſupplicia mea dies,lugubres mihi ferte ueſtes, renouate ſeruuli planctus, parate ſolatia propinqui.* Nulli *liberi impatientius deſiderãtur, quàm qui propter patrem uidentur occiſi.* Sed *uerum iudices fatendum eſt, timeo mehercle ne par ſolatijs meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis iraſcor affectus,in me-*

mè à nefario graſſatore reipu. non lingua, ſed dentibus uindicaſſent, nihil tamen iræ, nihil uindictæ præſtiteram hoc & meis feci. Aeſtuant adhuc intra pectus ſepulta uentribus noſtris cognata uiſcera, & tumeſcere intus atq; indignari uidentur, & ſera pœnitentia redundant. Iam enim uacat nobis lugere, iam cibos noſtros efferimus, uiſcera cremamus, nam cætera nobiſcum ſepelientur. O fames inaudita, in qua leuius eſt quod eſurimus. Ignoſcite tamen uiolati manes meorum, hic uos alloquor, ignoſcite quod ora temerauimus, quod ab homine deſciuimus. Non ut infelicem animam ſuſtineremus, non ut inuiſum ſpiritum produceremus, fecimus. Vna cauſa mortem diſtulimus, quod ſi expiraſſemus, idem timebamus. Et ego quidẽ me conſumptis excuſo, qui mihi ipſi iraſci non poſſum, at iſte interim ſtat, ut uidetis, longa uia ſaginatus & ſatur, atq; abundans publico commeatu, ad mentionem ciborum noſtrorum plenum faſtidio uultum trahit, & exangues, ac pallidos ad calculum uocat, quaſi ego non confitear illum etiam nimium multum attuliſſe. Tam pauci, rari per uias interlucent, & quamuis odio euerſoris noſtri euocatus è latebris ſuis populus, ſubſellia non implet. Pauci ſceleribus paſti, alienis mortibus ſalui, quod uiuunt ipſi ſibi rei graues, ægra & rabida membra in publicum protulerunt. Hæ ſunt ciuitatis reliquiæ, quas uidetis. Sic tabuimus, ut miſeri nec uiuos, nec mortuos. Hic eſt populus, hæ uires, hæ ſpes, hæ opes. Niſi tandem ad uadimonium legate ueniſſes, non multorum dierum commeatum habeamus. Quò nunc tantum frumenti? quò claſſem commeatu grauem? Multũ hercle negotiatione tua actum eſt. Frumentum habeo, populum non habeo, nuſquam prodeſt, nuſquam opus eſt, iam licet uendas. Dum tu ſalutis publicæ nundinator proximũ quenq; emptorem dimittis, dum aut funera noſtra uendis, aut ſcelera, dum populo tuo fame moriente alienæ ciuitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames ſeipſa pauit, & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt. Patiamur te defendi, ſi abſolui ſaltem nos poſſumus. Hæc nunc iudices ego ſolus queror? ad me magis pertinent? aliquid proprie paſſus ſum? non communem dolorẽ accuſator habeo cum iudicibus? Quiſquam in hac uindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas una fuit? Niſi quia funeſtas epulas et nefarios inuenimus cibos, non putamus famẽ fuiſſe. In omnes gentes, in omnia uentura ſecula proſcripti ſumus, omnes hæc pro-

digia narrabunt, omnes execrabuntur, niſi qui non credent. Famem ipſam infamauimus, & (quod miſeris ultimum eſt) miſerationem quoq; perdidimus. Adhuc tamen una defenſio fuit, quod uidebamur in hæc omnia iſtius opera impulſi. Si hic innocens eſt, noſtra culpa eſt. Etiam'ne publica mala narrabo, & miſerijs noſtris conuicium faciam? Exibunt uerba? ſubſequetur ſermo? non alligabitur lingua? Plane nihil non poſſumus. Exploramus ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia indicantur. Decet iſta noſtro ore narrari. Sed nouimus, & nimium meminimus, iudex doceri non debet, opinor, reo indicanda ſunt, qui à malis publicis abfuit, qui hoc certe maximum debet patriæ ſuæ beneficium, quod à fame ſolus dimiſſus eſt. Audi itaque, audi frumentum iſtud quod lucrifeciſti, quanti nobis conſtat. Aliquis fortaſſe iudices miratur, etiamſi huius feralis anni fructus ceſſauit, quod tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit, & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumenti niſi in ſpe habuerit. Sic fit ubi uicinis ciuitatibus uendimus, et undecunq; offulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in uacuam poſſeſsionem fames uenit. Etiam ſi quid reſidui erat, ut carius quidam uenderent, ad annonæ incendium ſupreſſum eſt. Teſtor tamen conſcientiam ueſtram, non ſumus queſti quandiu duplo emebamus. Non enim uulgaris illa labes frumenti fuit, qualis nec audita, abominanda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut aſtricta citra conatum ſata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges palluit. Nullus imber ſitientis ſoli puluerem terſit, nulla ſuper arentes campos ſaltem umbra nubium pependit. Callidi ſpirauere uenti, maturitatem præcepit æſtus, etiam ſicubi forte ieiunæ herbæ ſolum uicerant, uanis tantum ariſtis ſpem ſefellerunt, & inanes culmos triſtis agricola iactauit uentis nihil relicturis. Leuia queror, prata exaruerunt, perierũt frondes, germina non exierunt, nuda terra, & rudes glubæ, & aridi fontes erant. Niſi hæc omnia interſcientes dicerem, poteram uideri falſo queſtus de hoc anno, quo tantum frumenti uendidimus. Vtinam ſaltem nobis rudem uictum ſyluæ miniſtraſſent, te carpere arbuſta, concutere quercum, legere fraga licuiſſet, & quæcũq; primi mortales ante traditos diuinitus mitiores cibos contra famem obiecerũt, peſtifer annus reliquiſſet. Non eram delica-

tus,

tus, ſed ò triſtis recordatio, funeſta neceßitas, nihil habuimus quo uiueremus, præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus poſſumus, maria certe ſecunda experti. Si uoluiſſet ſeruare legatus diem, quē illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre. Vt primū tanti mali ſenſus in ciuitatem percrebuit, cum iam urgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna prior tamen eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidium, cum finitimas quoq; ciuitates incendium noſtrum adußiſſet. Erat quidem aliquid in uicino adhuc frumenti, ſed iam nemo uendebat. Ergo ut uidimus ſalutem publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſq; cogunt. Vt arma bello, ut aqua incendio inclamari publice ſolent, ita uno quodam conſenſu nō ætatibus ſpectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus, manibus iuimus in ſententiā neceßitatis, nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iſte beneficio uel autoritatis meritorumq; reſpectu electus eſt, una cauſa nos mouit, quod ſe citò rediturum pollicebatur. Pecuniam ſine numero infudimus, frumentū ſine modo mandauimus, quantum potuiſſet afferret, feſtinaret modo. Hoc una uoce ſupplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus, una tantum uox fuit, quam iſte pro quodam præiudicio amplexus eſt: Nihil agis aberendo frumentum, ſi poſt illum diem portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingreßi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugientia uela longo uiſu proſecuti, facilem emptionē, ſecundos uentos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi nauigaremus, precati ſumus. Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à dijs impetrauimus, ſed unum ſupereſt, ut pro aliena ciuitate uota ſoluenda ſint. Citò peruenit, citò emit, citò redijt quò uoluit. Quid prodeſt expectare? Alia ciuitas prior eſt, & ſanè religioſius legatus diem expectat. Nos interim coacta primo ex agris pecora diripuimus: et ne uenturo ſaltem anno proſpici poſſet, nō reliquimus qui ararent boues. Iam ſeruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorantibus liberis legatum promittimus. Iam tantum ſibi quiſq; cura eſt. Nihil tamen horum etiam nunc in inuidiam legati queror, adhuc prior curſus eſt. Hactenus noſtra mala tulimus, reliqua legatus nos uicarios dedit. Si quicquid tibi hu-

mani ſanguinis ſupereſt (niſi nimia ſaturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit) reſpice patriæ caſum, reſpice neceſsitatem grauiſsimam. Miſeri te miſimus, expectant pallidi exangueſq; ciues tui, & quicquid extremi ſpiritus adhuc ſupereſt, ſpe tui trahitur. Figura tibi exeſos uultus, decreſcentem populum, iam præmortuas uires, nec quicquam horum potes ignorare, ſi quid tibi credimus, fame laborantem ciuitatem uidiſti. Feſtina dum ſuperſunt quibus legationem renuncies. Feſtina dum mori ultimum eſt, frumento digni ſumus. Quid in nos conuertis etiam alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis computandum eſt, propter te duplum mali tulimus, tu ſupra frumentum publicum ſtertis, & omnes maris circunuectus oras, littora portuſq; cognoſcis. Tu inter duas ciuitates fatorum arbiter, alienæ conditor, tuæ euerſor, ſalutem noſtram peregrinis admetiris, & ſecunda tempeſtate in patriam ferentes habens, contrarios uentos exoptas. Nos per arentes effuſi campos morientium herbarum radices uellimus, eo quidem fortius, ut ſi fieri poſsit, in uenenum incidamus, ſubeuntes inſolidis cibis, & ſicubi fortè uberius paulò pabulum contigit de paſcuis rixa eſt. Amaros fruticum cortices, & ramorum male arentium pallidas frondes decerpimus, morbida quicquid fames coëgit, corpus admiſit. Iam paſsim moriuntur, & peſtilentium more pecudum ſubinde aliquis ex populo in ipſis paſcuis procumbit. Crebrior quotidie interitus, & latior ſtrages, & me miſerum iam fames definit. Quos teſter Deos? ſuperos'ne, quos per tantum nefas fugauimus? An inferos, quos nobis permiſcuimus? An noſtram malam conſcientiam, omnia nos ante feciſſe, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulſimus, ſyluas deſtruximus, nouiſsime nihil relictum eſt, præter eſurientes & mortuos. Siqua eſt fides, libenter hanc partem accuſationis ſubinde differo, adeò ubi tantum nefas narrandum eſt, etiam exigua temporum lucra ſectari libet, & neceſſe eſt reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem uenerit. Ignoſcite dij homineſq; ſceleri quidem ultimo, ſed tamē quod feciſſe miſerrimū eſt. Non habitāt unà pudor et fames, et cū ſemel intrarit impotens domina, feras etiā et ingentes belluas ſubigit. Terrā morientes momorderūt. Memet ipſum, ſi nihil fuiſſet aliud, comediſſē, ſed confitendū eſt, legati beneficio nō defuit. Poſtquā omnē patientiā uicerat ignea fames, poſtquā ſpes quoq; quæ miſeris ultima eſt, omnis abierat.

abierat, & frumentum toties ſibi fruſtra promiſſum animus iam ne cupere quidem audebat, ſubijt furor, & alienatio mentis, & tota ſui arbitrij facta eſt. Animus malis diriguerat, os inſolitis cibis ſtupebat, feris inuidere cœpimus Primo tamen furtim, & intra ſuas quiſq; latebras admiſit hoc mõſtrum, & ſi paulò citius ueniſſes, potuiſſet hoc negari. Si quis ex ſtrage corporum defuerat, ſepultum putabamus, nec tamen indicauit quiſquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret exemplo impulſus eſt, ſe quiſq; docuit, omnes ſcire cœpimus poſtquã omnes fecimus. Quoties tamen antequã inciperem, in portum cucurri, quamdiu in altum intentus, ſi quæ eſſent in conſpectu naues, oculos fatigaui. Tibi legate tempus differre facile eſt, qui tuam tantum partem non uendidiſti. Tu quem habeas diem uideris, ego ſeptimum expectare non poſſum. Ergo rabidi ſupra cadauera incubuimus, & clauſis oculis, quaſi uiſus conſcientia acerbior eſſet, tota corpora morſibus conſumpſimus. Subit interim horror ex facto, & tædium, ac deteſtatio ſui, & planctus. Sed cum ab infauſtis fugimus cibis, urit iterũ fames, & quod modo ex ore proiecimus colligendum eſt. Nunc mihi illa fœda uidentur, nunc abominanda, laceri artus, & nudata oſſa, & abrepta cute intus cauum pectus. Nunc occurrunt effuſa præcordia, & liuidæ carnes, et expreſſum dentibus tabum, & exhauſtæ oſſibus medullæ. Quantulũ enim corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, ſiquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid deniq; quod hominem propria nota ſignat. Nunc cibi ſuccurrunt, quos imponere in menſam non auſus ſum Confitendum eſt enim, deuorauimus homines, & quidem auide, qui diu nihil ederamus, & tamen cœpiſſe difficilimum fuit. Poſtquam ius factum eſt, poſtquam nemo erat in ciuitate quem confiteri puderet, tum uero iam in poſterum proſpicimus, & funera horreis condimus. Retro aguntur exequiæ, aut citrà, aut ad rogos pugna eſt. Hæres cadauer cernit. Nouum & incredibile, niſi noſſemus, monſtrum habuimus, ſine rogis peſtilentiam. Mortui ratio non conſtitit. Periſſe ciues ſcio tantum, quia inter uiuentes non uideo. Aegri aſſidentes timebant, & labentem animam ſupremis domeſticorum oculis reducebant. Primo tamen nihil rogabant ſuos, niſi totam ſepulturã. Vt maior urgere neceſſitas cœpit, beneficium factum eſt expectare dum moritur. Nemo adeò affinis fuit, nemo tam coniunctus, quò pietas abſtineret,

noſtros comedimus,noſtros. Nam *ſi alienos uellemus,nemo audebat, cedebat.* Nihil *eſt tamen quod indignari uelitis,narraui uobis lucrũ ueſtrũ.* Frumentũ *duplo uendidimus,& calidißimus legatus uicinæ ciuitati impoſuit. Plena nunc horrea,bonæ rationes,onuſtæ naues ſunt,et quo magis gaudeamus tanto bono,pauci ſumus.* Nam *quod ad temporis excuſationem pertinet,nihil eſt opinor quod æſtuet,in deſertum nõ incidit populũ, nec ſane fuit cur feſtinaret:etiam nunc expectare poteramus. Sola eſt noſtra ciuitas quæ fame perire non poßit.* Dißimulaturum *me putatis iſtius patrocinia? Confiteor,uenit ad ultimum diem,attulit frumentum, gratulemur quod iã nulla ciuitas fame laborat.* O *ſi uires ſufficerent,latera durarẽt, aliquid ex aridis diu faucibus,reſiduæ uocis exiret,quanta indignatione opus erat, ubi pro omnibus dolendum eſt.* Quod *cum ſit, uniuerſi qui aßumus proclamemus,hæc tota concio in unam uocem conſentiat,non eſſet tamen futura par crimini inuidia,ut omnes accuſemus,quota pars quæritur? Secum quiſq; reputet quæ tulerit,quid amiſerit.* Plane *immanis bellua eſt, & non tantũ neceßitatis cauſa per nefas paſtus,qui q; comederit hominẽ nõ iraſcitur.Succurrite dolor et feri uomitus,et ultrix pœnitẽtia. Ades lõgi ieiunij imperioſa neceßitas, & uos intus implicitæ,ſi quid poteſtis, admonete animæ,et à ferali uẽtre prorumpite, dũ commißũ nefas deuoto capite expiamus,& quaſi luſtrata urbe feralẽ uictimã uiolatis manibus mittimus.* De*cẽt nos tales hoſtiæ,in iudiciũ perduci publicũ ſcelus,& infamatæ ciuitati quæro uelamentũ.* Nemo *non cõmiſit aliquid:habetis tamen ſi uultis unũ & pro omnibus nocentem reip. læſæ accuſo.* Mirari *uos certũ habeo hanc uerbi ſegnitiẽ,cũ ciuitas tota conſumpta ſit,cũ populus in ſe tabuerit,quo perſtricta tantũmodo patria,& leuiter (quod aiunt) manu offenſa intelligi poßit. Sed ferenda eſt,ut in cæteris, hæc quoq; rerũ naturæ iniuria, q; non tam in manibus factis paria uerba accommodauit,& fames noſtra,fames dicitur,& cibi noſtri cibi uocantur,& Reſp. nunc læſa.* Nec *ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur.Omnia rogo ſcrupuloſe agãtur.* Videte *ut iure iraſcamur,qui contra ius uiximus. Imo etiam ſi libet defenſionem audiamus,& iam nunc nos moretur.* Neget *læſam* Remp. *quia pluſquã læſa eſt.* Non *enim diſcußos alicuius operis angulos,nec reciſas lucorũ frondes,nec publicarum ædium diſperſos parietes obijcimus: ac ſi uidebitur,*

tur, adijciet forſitan non eſſe Remp. quæ perierit. Id enim ſupereſt, ut iam hoc nomen extinctũ audiamus. Procedet eouſq; fortaſſe, ut eſuriſſe nos neget. Non inficior autem parũ proprie hoc legis uerbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Maiores enim ne lædi quidem Remp. impune uoluerunt, idcoq; exiſtimo etiam hoc eſſe comprehenſum. Nemo autem uerebatur, ne abſolui poſſet crimen lege maius. Quid, quod actionem Reip. læſæ tentat in legem male geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt noxius crucem optat. Non ſuſtineo iudices in tanto animi motu argumenta cõquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcendit, hoc tamen ſcio, non cadit in formulam publicus dolor, nec ſi adeò iudicibus quid paſſi ſunt exciderit, ut has ferant cauillationes non diluentes crimen, ſed differentes, populus quoq; impunitum nefas ſine lapidibus præteribit, non præſcribes. Te accuſare male geſtæ legationis poſſum. Age porrò, ſi occiſos obiecero homines, non tu es cauſa mortium? ſi uiolata ſepulchra, non propter te rogos fraudabimus? Sed legatus fuiſti, quod tamen ipſum quid eſt aliud, quàm rem tractare? Rẽ autem qui male agit, ut arbitror lædit. An eximias hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quæcunq; ſcelera in eo officio commiſerunt, cũ his omnibus hac una lege decidant? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit, & legem. Sed errauerim ſanè, & quia nullum in foro noſtro iudicium fuit, deſuetudine ipſa iura exciderint, quomodo legem meam effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in eiuſmodi crimine quæri ſoleant. An læſa ſit reſpub. an ab eo, qui arguitur læſa. In quibus ſi quid tibi fiduciæ fuiſſet, non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico læſam eſſe rempub. Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærendum, quomodo res uerbis aggrauetur. Adeò infirmata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen narranda nobis, ſed oſtendenda erat ruina publica, Agedum ſi uidetur, extra portas proſpicite ſqualida arua, & ſpinis obſitas ſegetes, et ſemeſos arborum truncos, uiduis cultore agris. Errant à fame noſtra innocentes feræ, inanes uillæ ſunt, & deſerta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inuerſis aratro glebis campus nitet, nullum ſolum opere renouatur. Iã & in ſequentem annum famem timeo. Redite in domos ueſtras, uidebitis

OO 2 noxios

noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, et tecta mortibus grauia, cũ maxime inferimus in tumulos oſſa inſepulta, ducimus opertas exequias & ad ſepulturam reſidua conferuntur, & tandem cadauera igni permittimus. Vbi uero uniuerſas familias fames extinxit (quæ pars maxima eſt) inanes domus ſitum ducunt, iacent relictæ ſine hærede ſarcinæ. Inuenitur interim cluſa domo conditus dominus, ſi cuius mors famem euaſit, quem rimantes non inuenire proximi, qui inter ſuos ultimus deceſsit. Quò uos mitto? Ipſam intuemini concionem, unius deficientis ſpeciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem uultum, & deſtitutas genas, et inanes faucium ſinus, prona ceruix, tergum oſsibus inæquale, infernis imaginibus ſimiles, fœda etiam cadauera. Aut ſi quis talis non eſt, confiteatur ſe uſque ad ſaturitatem comediſſe. Sua quiſq; conſulat miſera præcordia, ſuum uentrem conſcientia grauem. Dic nunc legate, innocens ſum, quod ad illũ diem ueni. At ego propter te nocens ſum, quod ad illum diem uixi. Quæ comparata nobis mala non delicatas lachrymas habent? Aliquem populũ hoſtilis exercitus intra portas cogit, ſolet uenire ultima obſeſsis inopia, ſed euerti certe licet. Victor captiuum aut occidet, aut paſcet. Tormenta quidam piratarum tulerunt, felices quibus contigit innocentia. Mors certe finis eſt, nec ſæuitia ultra fata procedit. Aut etiam ſi quis adeò hominem exuit, ut ibi pœnam quærat, ubi ſenſus doloris non inueniat, nempe tamen cadauera feris obijciet. Circundati ſunt quidam flammis, ipſa tamen pœna habuit ſepulturam. Nos incendij cinerem perdidimus, noſtra etiam ruina tabuit, noſtra mala non latent, non ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerũt non aues attigerunt, & tamen cadauera mortibus annumerare poſſumus. Citra ſpem conualeſcendi afflicti ſumus, imò etiam citra uotum. Grauior in dies facta pœnitentia eſt, pudet uitæ, lucem ac ſidera intueri nõ audeo, quotidie felices mortuos clamo & mille conſcientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna ſede utcunq; compoſitis puto. Adeò mors placet, iam etiam cibis noſtris inuideo. Præterita differo ipſa ex nimia cupiditate nocet abundantia, deſideratos diu cibos auide haurimus, & laſſam famem ſaturitate ſtringulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ reipub. partes quæ ſunt ad uſum populi comparatæ, & leuiore cum damni

ſenſu

ſenſu pereunt, & facile remedium accipiunt, cum reparari poßit amiſſũ. Opera reſtituam, ærarium replebo, naues, arma reficiam, *hic uulnus altißime penetrat, hic ipſa uitalia feriuntur, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus omnis ſexus atq; ætas ſemel ſternitur.* Exhauſta eſt ciuitas, & deſolatæ domus, *triſte florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri.* Quam *multi in ciuitate noſtra perierint, quæritis?* Minima quidem portio eſt, ſed *etiam ex hoc intelligi poteſt, eſurienti populo ſatis fuerunt.* Plurimum tamen *intereſt quomodo perierint.* Felix *peſtilentia, felix præliorum ſtrages, denique omnis mors facilis, fames aſpera uitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentũ, corporis tabes, magiſtra peccandi, durißima neceßitatũ, deformißima malorum, hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes proſternit, hæc ſæpe ſociorum fidem fregit, hæc uenena populis publice dedit, hæc in parricidium pios egit.* Adhuc tamen unũ *uidebatur remedium, non expectare mortis diem, & tabeſcentem quotidie ſpiritum ſuperuenientibus malis ſubducere: nam in fame nemo quidem mortis immunis eſt.* At non tua *culpa fames cœpit.* Sed *uulneratum iugulaſti, titubantem ſtrauiſti, fumantem incendiſti.* Ne *quid inique faciam, diuiſa ſunt mala.* Primam *famem fortunæ imputo, ultimam tibi.* Moram *tuam itineribus ſeparo.* Deniq; *ex eo inopiam tibi obijcio, ex quo propter te tuli.* Itaq; *caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum, aliam conditionem habent ciuiũ mortes, & cadauerum dira laceratio, & peiores inopia cibi.* Hæc *fames tã tua eſt.* Puta *me in præſenti nihil adijcere, niſi hoc unum, tardius quàm potueras ueniſti, nõdum tibi obijcio duplicata tempora, nec remenſum toties mare, nec graues ancoras, nondum tantam moram, quanta legationi ſatis eſſet.* Si *innocentes eſſemus, populum ſeptem diebus perdidiſſes.* Anguſtos *humani ſpiritus terminos fames fecit, morimur, deficimus, feſtina miſericors, omnes excipe auras, etiam ſi tota ſecundis flatibus tetenderint uela uenti, tamen remis adiuua, ſalutem publicam urbis, ſpiritum populi tui reportas, omnium noſtrum in iſta claſſe nauigant animæ.* Iuramus *per tuum reditũ, effuſi per gradus templorum: uota ſuſcipimus, tendimus manus, nam quas feriamus hoſtias nõ habemus.* Quid *ſpem publicam ad ancoras alligas? nõ ſtat interim dies, & plenis uelis mors uenit.* Feſtina, *merita tua non condito*

res æquauerint, non ipſi dij plus præſtiterint. Tibi nos, *tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini iucundum eſt, tibi debemus quicquid uicinæ ciuitati præſtitiſti.* Non dico *illa quæ poteram, puta cærulus imber in naues ruit, claßis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarum aquarum ſpumas uela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, ſcißis rudentibus tempeſtas ſibilat, deniq; ſidus hybernum conditur, tu tamen perſeuera frumentum uehis, nihil horum neceße eſt feliciter nauiganti, feſtina.* Q*uererer ſi naues commeatu tardaſſes, dum uelocitatis ratio haberetur, mallem accipere dimidium.* Non *delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, unde ſpiritum ſuſtineamus, unde mortem differamus in præſentia quantulacunq;.* Si *plus opus fuerit, redibis.* Siccæ *fauces ſunt, æger anhelitus os tendit.* Iam *fruſtra in ſinu parentium liberi plorant, & nondum editi conceptus intra uterum famem ſentiunt.* Iam *nemo diues eſt.* A*uras captamus, & rore ueſcimur, et iam ſperare tormentum eſt, quotidie uires deficiunt.* Iam *non imus in littus, ſed redimus, in editis ſcopulis populus ſedet, dum naues expectat, in paſcua non redit.* A*quas ingredimur, et unus ad te ſpectantium rictus eſt, & cum defecerunt omnia, expirant.* Te, *te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadũt.* Q*uoties ſole percuſſa nubes refulſit, nauem putamus, quoties fractus uento fluctus incanuit uela interpretamur.* O *mobiles miſerorum ſpes, ad unaquæque ſolatia, ab uno quoque quomodo nutant.* Hæc *certe nauis eſt, ecce uela panduntur, propius appellitur, & accedendo creſcit, noſtra eſt. ſuos in utranque partem uentos habuit, noſtris uotis gubernati flatus ſunt.* Hæc *dicimus, at illa interim tranſuolat.* Fletus *inde, & deſperatio, et lucis odiũ.* Nihil *enim grauius quã deſtitutæ ſpes torquent.* Ne *interrogare quidem licuit, aut quærere, nemo applicabat.* Ergo *incerti omniũ rerũ pependimus, nihil quiſquã cognouit. Saltẽ ſi ſcire licuiſſet ubi frumentũ uendidiſſes, ipſi petißemus.* Iã *quomodo ad ſingula momenta temporũ mutabantur animi. bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos uenti ferũt, iã ueniet.* Pendet *interim fames, & illud quod iam diu cogitat differt, ita tamẽ ut ſubinde cõputet, quot dies ad mortẽ ſuperſint.* Nã *quid profecit meminiſtis, cũ cõtrarij uenti flare cœpiſſent, & in altũ fluctus à terra uolarent, quanta comploratio, quanti planctus fuerint. retinebitur, ſtabit, laborabit.* At, *ſi*

dijs

dijs placet,legatus noſter tum maxime bene nauigabat. Nos in hac fortũa in tã graui caſu,in eiuſmodi cogitationibus ſumus. Tu ſinus maris circuis, et per omnes curuatorum littorum ambitus terram legis. Sic fit ut te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris ciuitas inuiſitata tranſitur. Mentior, etiam ad eſurientes applicas. Dein ſi quam timoris iniuriam quereris, non feram te morantem. Quomodo ſatis accuſabo uendentem? ſpiritus noſtros tranſcribis, ſalutem noſtram exponis. Quæ diu inæſtimabilis fuit, innocentiam pub. uendis. Frumentũ non naufragio perdidimus, nõ latrocinio, lucro perdidimus. Tempeſtas quoq; aliquam nauem in medium littus impingeret, & ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Perit frumentum, quia claſsis uenit in portum. Ita nos alienæ ciuitati legatum miſimus, & uilia ac deuota capita uicinorũ delicijs morimur Nobis nihil iã reſidui ſpiritus ſupereſt, nos in conſpectu mortis ſtamus, nos legatũ frumentumq; noſtrum ore aperto expectamus, claſsis noſtra uecturã facit, & uicinarum ciuitatũ copias reconducit. Penè à conſpectu noſtro uela conuerſa ſunt, quantulo minus quàm congeſti frumenti puluerem uidimus, tantũ iam temporis tranſiuit ex quo pecuniam contulimus, legatum creauimus. Iam dinumeratis temporibus quæ ſecundi uenti breuiora fecerũt, quotidie ſpero, & ſanè propè eſt. At legatus meus ad emendũ modo proficiſcitur. Tibi ergo tot ciuium mortes imputo, tibi ſtragem populi, tibi liberorũ parentumq; miſerrimas pœnas, tibi quicquid paſsi ſumus, tibi, quod grauius eſt, quicquid fecimus. Et ſcilicet ſperas, ut tantã ſceleris inuidiã ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus auertat? Neſcis quàm multa uendideris. Duplo uendidi. Ita'ne infelicitas mea negotianti tibi lenocinata eſt, ꝗ fame perire ciues meos patior, quod ut ueſtram ciuitatem ſeruem, meã euerto, quod à tam uicinis littoribus claſſem torqueo, quod ad diem redire non poſsum, quod prætium conſtituitis, quod occultum datis duplum, patrocinio meo quantulum lucror? At nos inepti ac ueſani de fame querebamur. grauis nobis inopia, intolerabilis, & miſera accerſita mors uidebatur. Non agimus gratias induſtriæ legati. Reſpublica noſtra locupletior perit. Sacro ſanctus mercator opportunum, opinor, inuenit mercis exactum. Miror hercle ſi tam bene negotium geſſeras, quomodo nobis pecuniam non retuleris. Duplo uendidi. Decepiſti uicinam ciuitatem, cir-

non meos tantum commeatus recipiam: Si minus, certe dabitur bene mori. Licet & manum conſerere, in acie confligere, condant ſe poſtea licet moris, longius obſidio eat, interim certe hoſtium potius cadaueribus uiuemus. Sed nulla uis fuit, nulla exterior iniuria, tuum certe commeatum nemo rapuit, iure miſeri ſumus, & ex ſtipulatu legati perimus. Vendidit quantum uoluit, quanti uoluit, & ut hoc ad noſtras accederet moras, fortaſſe diu concionatus eſt Omnis cum fide perſoluta pecunia eſt. Hoc quî colligo? Qui quanti uoluit uendit iudices, poteſt non uendere. Nam per fidem, ſi rapere alienũ, frumentum, & poſſunt, & uolunt, quid ita duplam pecuniam ſoluunt? Nã quomodo in magna inopia quicquid emi poteſt uile eſt, ita cum poßis habere gratuitum, duplo carum eſt. Sed mihi credite, color iſte patrocinij eſt, et diu in ſaturo otio cogitata defenſio. Non poteſt ſimilis uſquam fames fuiſſe. Nos graue huius anni ſidus afflauit, noſtrum hoc fatum fuit, quos non tantum ſata, ſed etiam empta fallunt, qui noſtra pecunia, noſtra claſſe, noſtro legato, noſtro uento, feliciſſimo curſu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius ſumus, ad illam ciuitatem potuit frequenter accedere negotiator, ſæpius applicari onuſta claßis, itaq; non miſere legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit, quod feliciſſima annona, affluentibus copijs, fortunatis opibus contigit, nihil emerunt niſi deuectũ. Quare nulla cauſa iſtius quem fingis metus fuit, nulla utiq; uis. Forum legiſti, et quia adhuc ſuperaret tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putaui. Quid dicis ſcelerate? Et cum hoc timeres, applicabas? Onuſtus uiator apud latrones hoſpitaris? Commeatum publicum in ſcopulos annonæ impingis, & plenæ frumento claßis ancoras ad famem ducis? non præcidis medium mare? non uelut inhoſpitales Syrtes, aut uoracem Charybdim præterueheris? Tota in fugam uela torquebis, nuſquam eſt periculoſius legationis tuæ naufragium. Tu ut cogi poſſes, tu ut auferri frumentum poſſet, effeciſti. Tantum habituri ſumus, quantum reliquerit pudor eſurientium. Quid te duplo frumentum iactas ueniddiſſe? Potuerunt nihil ſoluere, quod refers, alienum beneficium eſt, alterum confingitur hoc loco mendacium. Tempeſtate, inquit, appulſus ſum. Ita plane infelix nauigator es, et cuius uotis auræ non reſpondeant. Neſcimus te duplo melius nauigaſſe, quàm ſperaueramus? Neſcimus ſingulis commeatibus bina itinera confecta? Neſcimus in una legatione uen

toſ quater ſecundos? Sat erat uerbo negare, quod uerbo ponitur. Remoue hanc ſpem eludendæ mendacio ciuitatis. Quo damno probas tempeſtatem? Quid amiſiſti? Frumentum certe totum uenit in portũ. Nec laboraſti, tanquam nimium onuſtas naues ſimulaueris, duplum afferre poteras, non uexata armamenta, turbatosq́; funes, aut ſciſſos uelorum ſinus quereris, claſſis ſtatim exijt, & quod magnum integræ ſignum eſt, citò redit. Porrò tempeſtas in unum agebat angulum, nihil potuerunt obliquata uela deflectere. Non potes ultrà procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge nõ dimiſſuros. Si aliud fieri non poteſt, cum tempeſtate decide: naufragio in deſertũ littus impinge. Quid deuitata procella prodeſt? quid ſubducta nubibus nimis claßis? In portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego uero, inquit, attuli, & quidem duplum. O nos felices, rumpamus ſaturitate præcordia, paſcamur in præteritum, et famem cruditate penſemus. Frumentum attuliſti. Quid quod medicina mortuorũ ſera eſt? Quid quod nemo aquas infundet in cinerem? Quid quod extincto populo etiam nouendialis tarde uenit? quid quod iam ego frumentum non deſidero? Naufrago tabulam abſtuliſti, mortuo applicas nauem. Duplum eſt, infunde in ſepulchra, & admetire tumulis, ibi ſunt qui mandauerunt. Quid aliud effeciſti afferendo frumentũ, quàm ut nos quod adhuc fecimus, pœniteret? Nũc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri non comediſſe. O nefas, in quo me ſcelere commeatus deprehendit. Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, ſed nunc licet reponamus. Quis autem unquã penſabit neceſſaria ſuperuacuit? Duplum attuliſti, ſed illis qui perierunt nihil, ſed non poſſumus iam non feciſſe quod fecimus, plerunque ſera pro nullis ſunt, ſed & temporum iſta momentis aut pretioſa fiunt, aut uilia. Vis ſcire quantum inter hoc tempus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potes dimidio uendere. Supereſt adhuc unum patrocinium, in quo ſpes omnis profligatæ cauſæ conſiſtat. Ad diem ueni. State hic certè iudices, nam ferri non poteſt, exundat altius. Pudorem publicum quamuis proiectum, & iam olim ſepultum hucuſque protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem non ad conſtitutum diſtulimus? Cur ad tantum nefas acceſſimus? In hac lance publica cauſa iudices pendet. Aut iſte tarde fecit, aut nos citò, hoc uidelicet expectaſti, & ne captioſum eſſet officio tuo maturius rediſſe

diſſe, ex induſtria tempus triuiſti. Non tempeſtas in cauſa fuit, non uis ulla uicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeóne nobis miſeriæ publicæ exciderunt? Adeò inſperato frumento obſtupuimus, ut hæc audienda ſint? Vltimum omnis memoriæ reum, una uox innocentem facit? Populatorem euerſoremq; ciuitatis niſi ad ſupremum damnabo? Abſoluatur publicus reus, redijt, illum reſpondet diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius ueniſſes, excuſares mare & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſam habere uidereris, cum diceres, ante non potui. Et nos hæc cogitauimus, his caſibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus, ſed quia illud citius emiſti quàm ſperauimus, ſupra uotum noſtrũ nauigaſti, ad proximum littus mature claſſis applicata eſt. Ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo quantum in te, tẽpus conſumptum eſt, dies exceſſit peius pati nihil poſſumus. ſed peſſima diu patimur. Imputa nobis propitios uentos, & ſecundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti uendidit, quantũ duobus populis ſatis eſſet. Quantum libet uelocitate tua glorieris, computa ſi placet, quando primum contermiuos portus onuſta claſſe comprehenderis, quàm tarde à uicina ciuitate ueniſti. At etiam, ſi dijs placet, animo defenditur, & quã cauſam uexãdæ ciuitatis habuerit, quærit. Iſtud ego interrogare debuerам, non ubiq; iudices morandũ eſt. Alioqui ſi quid requirere uellẽ multa occurriſſent. Solent hi negotiatores, præter hæc aperta pretia, priuatũ aliquid ac propriũ ſtipulari, utiq; cum alienã rem uendunt. Poteſt fieri ut primo lucrari uoluerit pretiũ, ſerius deinde ſubuenerit reddendæ rationis, dicendæq; cauſæ cogitatio. Venijt fortaſſe frumentũ lucro, redemptũ eſt patrocinio. Poteſt fieri ut aliquam gratiã ſperauerit à ciuitate ſeruata, occulta quædam in ciuitate ſua odia, quæ plerũq; ex inanibus cauſis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrũt, ſed (ſiqua eſt iudices dicẽti fides) ego nihil inuidioſius reputo, quàm quod ciuitatẽ ſuam ſine cauſa perdidit. Quæcunq; ratio, quodcunq; propoſitũ fuit, audi quæ paſſi ſumus, poſtquam redire potuiſti. Tranſeo tormẽta noſtræ inopiæ, maciẽ corporis, uulſos terra deſtrictoſq; ramis cibos, quod aris altaria nõ impoſuimus, qđ populus corporibus ſuis uias ſtrauit, quod mẽdicus quẽ rogaret nõ habuit. Non obijciã tibi famẽ. O triſtis recordatio, ô tormẽtis omnibus cõſcientia grauior, rumpe ferreũ pe

ctus,& ardentia ſcelera uiuenteſq́; intus epulas excute. Luctantur intra uiſcera animæ,& uterum funeribus grauidũ in os agunt. Credibilis fabulas fecimus, felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunq; clades fama uulgauit, ſolatia hinc petant, hinc audiant occiſos ſine ſanguine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclopas, Læſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus uirginis latratum Siciliæ littus, & quæcunq; miſer didici, comites quæro, hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam planè falſa ſunt. Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum uiſcerum epulas diem uertit. Vidit nos uulneribus paſtos, & ad euiſcerata corpora illuxit. Publice monſtra commiſſa ſunt, & inexpiabile nefas uno ore ciuitas fecit. Pœnis noſtris iam ne fames quidem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt, & quamuis ſenſu careant muta animalia, pleraq; tamen innocentibus cibisueſcuntur, uti quæq; conſuerunt: inter homines etiam, ſiqua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſtinent, nec eſt ulla ſupra terras adeò rabioſa bellua, cui non imago ſua ſancta ſit. Nos quibus diuina prouidentia mitiores cibos conceſſit, quibus ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſidera oculis animiſq; cernere datum eſt, uiſa non annos fecimus, nigros fame dentes pallidis cadaueribus impreſſimus, & inter horrorem ac famẽ reſtrictis labris morſus abrupimus. Cadauera rogis deuoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naues concurrimus. Deficit aliquis extremo iam ſpiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat, inuicẽ expectant, & ſi ſpei figuratione tardius cadit, morſibus pugnat. Non in omnibus mortes expectantur, pater liberos eſurit, & oppreſſa decimo menſe mater ſibi parit, redit in uterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt diuitiæ mortium, uelut infauſtæ aues ſupra expirantes ſtamus. Secreta miſeri petunt, in ſolitudinem fugiunt, & ubi nulla ſpes uitæ ſupereſt, mortes ſuas abſcondunt, iam morituri ad feras confugiunt. Dehiſce terra, & hanc noxiam ciuitatem (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu aliquo ad inferos conde. Cœleſtes auras contaminato ſpiritu polluimus, & ſideribus ac diei graues & inuidiam ſeculo facimus. Nullas iam ſpero fruges, propitios Deos non mereor. Quomodo me à ſcelere meo diuellerem? in quas ultimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem? Meum ſanè conſcientia urunt animum intus ſcelerum faces, & quoties facta reputaui, fla-

gella

gella mentis ſonant, ultrices uideo furias, & in quancunq; me partem conuerti, occurrunt umbræ meorum. Habitat neſcio quæ in pectore meo pœna, & ne morte ſaltem hos metus effugiam, occupant grauia apud inferos ſupplicia, uolucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex. Adeò ne apud inferos quidem ulla pœna eſt fame maior, & ille hæc patitur qui hominem appoſuit epulandum. Nobis imminet ſaxum, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſis urna iam ſtetit, nobis uiuax ipſum creſcit iecur, quia illic quoq; uiſcera tantum aues lauiant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ. Miſerum me, uera ne hæc ſunt, an mens aſpicit? Laceros uideo manes, & truncas partibus ſuis umbras. Quid hoc eſt? Non de ſepulchris inſurgunt, non aliquo terrarum hauſtu procedunt umbræ noſtrorum, de populo exeunt. Illuc ite, illic tedas intendite, illum anguibus petite, & iam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, duplum attuli, uobis dicat, ad diem ueni. Ego ſi huius pœnam uidero, poſſum reddere ratione quod uixi.

Argumentum Declamationis XIII.

Damni per iniuriam dati ſit actio. Pauper & diues in agro uicini erãt iunctis hortulis. Habebat diues in horto flores pauper apes Queſtus eſt diues flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denũciauit ut transferret. Illo non transferente flores ſuos ueneno ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt diues damni iniuria dati.

Pro paupere contra diuitem.

Credo ego iudices pleroſq; mirari, quod homo tenuis, etiam antequã quod habebam perdidi, pauper, auſus ſim iudicio laceſſere diuitem utiq; uicinum, eumq; notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tantas fortunæ uiribus pernicioſum inimicum, etiamſi uenena non habeat. Neq; ipſe hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti ſteterit mihi quod ſemel imperata non feci. Sed neq; illud iudices damnum tolerabile eſt pauperi, cum tam paruis etiam diuites moueantur, et mihi, quanquam propè nihil iam relictum eſt quod perderem, ſi tamen iſta impune ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quàm contemptum pati. Nec ſanè uitæ cauſa iam ſupereſt, ſi ad cæteras humilitatis noſtræ contumelias, hoc quoq; accedat, ut ſi habemus aliquid, migrandum ſit: ſi perdidimus, tacendum. Vnũ

oro, ne cui minor dignitate ueſtra uideatur cauſa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare ubi pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtulerit mihi diues, minus eſt quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula uindicari, cū Veneris etiā floſculi uindicentur? Quod tamen iudices (quanquā euerſus, & ab omni ſpe tuendæ paupertatis excluſus) æquiore animo tolerarē, ſi cuius culpæ, etiam ſi iniuſtam pœnam, meritam tamē iram tuliſſem. Sed circunſpicienti omnia nihil mihi obijci poteſt à diuite, niſi quod uicinus ſum. Eſt mihi paternus iudices agellus, ſanè anguſtus et pauper, non uitibus conſitus, nō frumentis ferax, non paſcuis lætus, ieiunæ modo glebæ atq; humiles thymi, et nō latæ pauperi caſæ circuniecta poſſeßio. Verum mihi uel hoc fuit gratißima, quod non fuit digna quam diues concupiſceret. In hoc ego uitæ meæ ſecreto remotus à tumultu ciuitatis ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omni maioris fortunæ cupiditate conſtitui, & dum moleſta lege naturæ tranſiret ætas, uitam fallare. Hoc mihi paruulū terræ & humilis tugurij ruſticum culmē æquitas animi regna fecerat: ſatisq; diuitiarum erat nihil amplius uelle. Quid profeſt? Sic quoq; me latentem inuenit inuidia. Nec ab initio iudices uicinus diuitis fui, pares circa me habitauere domini, & frequentibus uillis concors uicinia paruos limites coluit. Quod ciues paſcebat, nunc diuitis unus hortus eſt. Poſtquā proximos quoſq; reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit, æquatæ ſolo uillæ, & exciſa patria ſacra, & cum cōiugibus paruisq; liberis reſpectantes patriū larē migrauerunt ueteres coloni, et latæ ſolitudinis indiſcreta unitas facta eſt, poſtquā ad apes meas diuitis fundus acceßit. Nanq; ego iudices dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, & difficultatem labore perdomui: & inuito ſolo nonnihil tamē fœcunditatis expreßi, citò labitur dies, & procliuis in pronum fertur ætas, abiere uires, ſenſus meus, defectaq; labore ſenectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit niſi diligentiam. Circunſpicienti quod conueniret opus inualidæ ſenectutis curæ, ſuccurebat ſequi pecora, fœtuq; placidi gregis paupertatem tueri, ſed ex omni parte circumiectus diuitis ager uix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus inquam? Vndiq; uallo diuitiarū cluſi ſumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde uineta, hinc ſaltus, nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod uolet. Nam quid apibus inuenit

natura præſtantius? Parcæ, fideles, laborioſæ, ô animal ſimile pauperibus. Et ſanè dabat occaſionē mihi oportunitas hortuli mei. Eſt nanq; poſitus ad ortus ſolis hyberni: apricus, omnibus uentis medius. Fuſus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, utrinque ripa uirente præterfluit. Satis cōſiti flores, & uiridis quamuis paucarū arborum coma naſcentibus populis prima ſedes, unde ego frequenter conſertū nouæ iuuentutis agmen ramorū grauescente ſuſcepi. Nec me tanta capiebat uoluptas, quod fluentia ceris mella conderē, quod ad ſuſtinendas paupertatis impenſas deferrē in urbē, quod diuites emerēt, quàm quod aduerſus omnia laſſæ tædia ætatis habebā ſenex quod agerē. Iuuabat autē lenta uimina uernis fœtibus texere, & ne æſtiuus ardor aut hyberna uis grauidā penetraret aluū, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut feſſis apibus ultrò præbere mella, aut fugiens examē ære terrere, aut bella ſedare pulueris iactu, tum ne quid periculi ſaliē ſingulis eſſet, auidas longe fugare uolucres, & arcere parua dictu animalia, recluſas interim ſcrutari apiū domos, ne per uacuas aluos fœda peſtis inſidioſas texeret plagas. Dederam laboribus meis iuſtā ſenex miſſionem, habebā quæ pro me opus facerent. Quo non penetras liuor improbe? Quid' ue ſcabræ malignitati clauſum eſt? Inuidit pauperi diues. Cū euocaſſet me ſubitò trepidum, totoq; fortunæ ſuæ ſtrepitu circunſtetiſſet, quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum uolent, ne horto rum meorum floribus inſidant, ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotentiſſime tyranne quò? nunquid tam latum poſſideo agellum, ut illum apes tranſuolare non poſſint? Neq; tamē tantum inerat pectori meo robur, ut non perturbarer denunciatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares, & conſcios natalium parietes, & ipſam nutriculā caſam, iamq; pauperem focum, & fumoſa tecta, & conſitas meis manibus arbuſculas transferre deſtinatus exul decreueram. Volui iudices decedere, uolui, ſed nullum potui inuenire agellū, in quo non mihi uicinus diues eſſet: nec tamē licuit diu quærere. Forte ſerenus pura luce fulſerat dies, et hilaris matutini ſolis tepor ad quotidiana opera lætius ſolito agmē effuderat. Quin ipſe ſpectator operis (præcipua nāq; hæc mihi uoluptas erat) proceſſerā, ſperās fore ut uiderē quemadmodū aliæ libratæ pennis onera cōferrent, aliæ depoſita ſarcina in nouas prorumperēt prædas: et quanquā anguſto feſtinaretur

aditu, turba tamē exeuntiū non obſtaret intrantibus, aliæ militaribus caſtris pellerent, uulgus ignauū, aliæ longū permenſæ iter fatigatæ anhelitū trahe- rent, hæc ad æſtiuū ſolem porrectas panderet pennas. Miſerū me, ignoſcite gemitibus meis. Non floſculos perdidi, nec caduca folia proximo lapſuræ modo uento. Apes cū uolarent, ſuffugium tenuitatis meæ, ſolatiō ſenectutis amiſi: Nunquam me alias pauperē putaui, triſte me excepit, expectatáq; ſi- lentium, & inanis aluei inchoata tantum opera, & rudes ceræ. Vos iudi- ces æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibiſſem ſi inueniſſem uenenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſupreſſi longa ſiti flores induxerunt, ieiunam miſeris famem non auiditas iniuſta domini nihil mellis reſeruantis, non æqualis feſſas morbus inuaſit, non damnatis ſedibus ſuis auias fuga petiere ſyluas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tantum ueneni, quod poſſet & diuitis hortis ſatis eſſe: & liniuit flores maleficis ſuccis, & in uenenum mella conuertit. Sparſit omnibus floribus mortem, & quanto plura interim corrupti, quàm quæ apes abſtuliſſent. Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, ut primum aurora lucem uocauit, in aſſueta miſeræ paſcua uolant, ut antequam noctis humorem radij ſolis ebiberent matutinos lege- rent rores, & cœleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberent. Hic triſte ſpectaculum, & tantum non ipſi qui fecerat miſeran- dum. Ille ad primum fatalis ſucci hauſtum inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus in altum tollitur, uitamq; in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rige- ſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu uolandi adhuc per terram languide repit. Si quas tamen uſq; ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent, ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuo amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poßit, quis di- cere, quàm multas mali formas, quàm uaria leti genera fecerint tot mortes Semel ut ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicendum eſt, omnes perdidi. Ce lebre illud aluearium, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nūc laceſſere diuitē quibus uitæ cauſa ſupereſt, exerite libertatem fortibus uer- bis ſi quid offenderit, & quod difficilimum fuit, iam expertus eſt uenenū. Quid ſi mihi fortuna uel ingenij uires, uel ſuas dediſſet, crimen iſtud non

priuatam

priuatã taxationem formulæ merebatur. Venenũ leges habere, emere, noſſe deniq; uetant, ineuitabilem peſtem occulta fraude graſſantem. Male hæret ibi innocentia, ubi in poteſtate eſt ſecretũ ſcelus, uelut uenenum, & quidem præſentaneũ, inuentũ, compoſitum, datũ eſt. Quantulum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeò deſunt odiorũ cauſæ, ut iam rara ſimultas ſit, & ut uideatur aliquis nihil magis quàm malos odiſſe, libebit aliquando longius manũ porrigere, & indulgere animis. Credite mihi iudices, difficilius eſt uenenũ inuenire quàm inimicũ. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tantũmodo continet querelas, nam damnũ idem iudices grauiſſimũ. Pauper uulnus accepi, q̃ mihi diutius deflẽdũ apud uos, quàm probandũ eſt. Nã coarguendis quidem criminib. quis labor eſt aduerſus confitentem? Habẽt diuites hoc quoq; contra nos cõtumelioſum quod non tanti uidemur ut negent. Porrò qui confeſſũ defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiã. Longius iſta quàm timui quæſtio peruenit, non de præterito tantũ litigamus, hoc agitur ut etiã ſi quid fortè reparauero, iterũ diuiti liceat occidere. In duas enim quantũ animaduertere potui quæſtiones diuidit cauſam, an damnũ ſit, & an iniuria datũ. Negat eſſe damnum quod animal liberum, & uolucre, & uagũ, & extra imperia poſitum perdiderit. Negat iniuria datũ, quòd in priuato ſuo, quòd eas quæ ſibi nocerẽt extinxerit, poſtremo quod ſparſo tantũ per flores ueneno ipſæ apes ultrò ad mortẽ uenerint. Vt nihil eſſet quod his poſſẽ reſpõdere, æquũ erat inter uicinos ſic agi? Sed excutiã ſingula, nec prius meis argumẽtis nitar, quàm diuerſa repulero, quoniamq; idẽ quæritur an damnũ ſit perdere, quod lucrũ eſt habere. Liberũ eſt animal puta, non dico fœtus meis manib. exceptos, & in tutã conditos ſedẽ, & reſeruatis ad ſupplemẽta generis fauis examen uernaculũ. Quoniam quidẽ tyrannorũ iura defendis, natos in priuato meo, puta me uel inanis arboris trũco, uel cauis inuentos petris, domũ fauos retuliſſe, multa nihilominus quæ libera fuerant tranſeunt in ius occupantium, ſicut uenatio & occupatio. Nam ut cætera animalia hominũ cauſa finxerit prouidentia, quod omnibus naſcitur induſtriæ præmiũ eſt. Quid autem non liberũ natura genuit? Taceo de ſeruis, quos bellorũ iniquitas in prædam uictoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fo. tuna, eadẽ neceſſitate natos. Ex eodẽ cœlo ſpiritũ trahunt, nec natura u lis,

ſed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis uictor inſidet? Cur iniuſto quotidie iugo boum colla deterimus? Cur in uſum ueſtium ſæpe pecori lanæ detrahũtur? Taceo de ſanguine et epulis per mortem paratis. Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, deſinitis diuites eſſe. Si uero hæc cõditio eſt ut quicquid ex his animalibus in uſum hominis ceſſit, propriũ ſit habentis, profecto quicquid iure poſſidetur, iniuria aufertur, ut uolucres mites & aliæ quæ per ruſticas uillas, quæq; ditibus cellis ſaginantur, in quibus tamen domini ambigua poſſeſſio eſt, & uaccæ, & armenta, et omne pecudum genus. Sed illa impoſitus cohibet magiſter. Peius'ne domino in ijs ius eſt, quibus cuſtode non opus eſt? Nã ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrũ quod perire poſſit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nã & errare pecudes ſolent, & fugere mancipia. Si hoc in cæteris non obſtat, uagari tu nolles, in opus exire, & ad quotidianum cenſum laboris aſſidui non detractare militiam. An non ipſæ domum ſua ſponte reuolant, finemq; laboris ſui ſole metiuntur, et omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctemq; modeſto ſilentio trahunt? Age porrò, ut non ſit earum certa poſſeſſio dum uolant, nempe cum remearunt, concludi, transferri, donari, uenire poſſunt in poteſtate ſunt. Quomodo autẽ poteſt ſine damno meo perire, quod quotidie meũ eſt? At extra imperia poſitum eſt. Mirum hercle, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in cæterorum animaliũ forma: tamen quã dominus dedit incolunt ſedem, laſciuientem luxuria fugam tinnitu compeſcimus. Etiamſi diuerſis regibus coorta ſeditio ad bellũ inflammauit iras, exiguo puluere, uel unius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa uero admiranda ſedulitas, quod operi totus inſumitur dies, in dominorum redditus ablata ſupplentur. Age ſi obſequi poſſent, quid amplius imperares? intelligo his manis ultra neceſſitatem eſſe reſponſum. Si non ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur meum eſt. Atqui nulla unquam inuenire potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium uocaret. Hoc ergo fieri poteſt, ut quod naſcitur meum ſit, quod generat alienum? Age ſi mihi aluei furto abeſſent, utrum nulla daretur actio? An uiminis modo uilis'que texti pretium formula taxaſſem, & proinde agerem quaſi inanes perdidiſſem? Niſi fallor eſſet æſtimatio & apum. An tandem quas ſurripere non liceret, liceat occidere? Non eſt damnum quod exutus ſum, quod redditus perdidi, quod an-

nuos

nuos fructus præſidia paupertatis amiſi? Non eſt damnũ id perdidiſſe, quod (ut proximo utar argumento) ſi habere uoluero emendum eſt? Quid ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cum liceret palàm trucidare, & plenas uel cremare igni, uel aquis immergere aluos? An eſt aliquod animal quod non liceat niſi uenenis occidere? Vt damnum ſit, inquit, iure tamen feci in priuato meo. Per fidem ueſtram iudices ſuccurrite exemplo, non ſufficit his partibus unus ruſticus pauper, obuiam publice eundum eſt, & obijciendæ aduerſus naſcentem licentiam conſenſu manus. Credite mihi, maior lite quæſtio eſt. Hoc uobis hodie iudicandum eſt, ubi ſcelus facere non liceat. Nam cur nõ hoc idem de homicidio reſpondeat? cur non de latrocinio? Nõ enim iure iſta ſed modo differunt. Aperitur ingens funeri uia, & obluctantia diu legum uelut clauſtris ſcelera libera porta prorumpunt. Si in priuatum iura nõ ueniunt, & in manifeſtiſſima quaq; noxa non de fato quæritur, ſed de loco, non æqua portione cum ſceleratis terras diuiſimus. Vbi enim non iam diuitum priuatum eſt? Parum eſt proximos æquare terminos, & poſſeſſiones ſuas uelut quaſdam gentes fluminibus montibusq; diſtinguere. Iam etiã deuios ſaltus, & ſyluas uaſta ſolitudine horridas occupant, tot aquæ intra paucorum umbram latent, è finibus ſuis populus excluditur, nec ullus procedentis finis eſt, niſi cum & in alterum diuitem inciderit. Ad huc tamen ſpolia tranſeuntium, & abacti pecorum greges ſub hoc titulo defendebantur, iam priuati ueneni tranſcriptio eſt. Iterum ac ſæpius iudices admoneo cõſiderate: diſcite, aut nihil uſquam contra ius licet, aut in priuato omnia. At enim aduerſus inferentem damnũ iuſta ultio fuit, Dicam nunc quàm iniqua ſit inuicem iniuriæ compenſatio, quamq; non ſolum legi aduerſa, ſed paci? Barbarorum mos eſt populorum, quos procul omnis iuris humani ſocietate ſummotos proxima beluis natura efferauit. Nos ideo magiſtratus legesq; à maioribus noſtris accepimus, ne ſui quiſq; doloris iudex ſit, & aſſiduæ ſcelerũ cauſæ ſe refellant, ſi ultio crimen imitabitur. Damnum accepiſti. Erat lex forum, iudex, niſi ſi uos iure uindicari pudet. At mehercle iã ad arma mittimur, & inſtituitur pernicioſa nocendi cõtentio, & in uicẽ legis ira ſuccedit. Premetur quidẽ obnoxia infirmitas, et paucorũ dominio ſubiecta plebs triſte ſeruitiũ perferet. Eſt tamẽ et pauperib. interim dolori et ut facilius nobis noceri poteſt, ita uobis latius. Poſtremo placeas licet tibi

opum tuarum fiducia diues, ſi mihi uiuere non expedit, pares ſumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attuliſſet apes meæ, nō mihi auferretur ratio, ſed forſitan aliqua daretur & tibi. Nunc uero quid quereris? Credo depopulatos agros, exe ſoſq; redditus. Non enim debet leue eſſe damnū quod diues ferre non poßit. Decerpebant, inquit, flores meos. Et quid intelligitis iudices quanto dolore dignum ſit quod ego perdidi, ſi etiam hoc damnū eſt, flores auferre? Ita planè. Alioqui tu illos in uetuſtatem reſeruabas, & durarent adhuc niſi ad hortum tuum apes ueniſſent. Cuius rei inueniri poteſt breui or ætas? Nanq; dum immaturos exterior alligat cortex, nōdum dixeris florem, paulatim deinde uiuidiore ſucco tumeſcit uterus, & albentes accipit rimas, nec dum tamē flos eſt. At cū ſe ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, & uelut fiſſa in orbem, iamq; eorum uidetur maturitas, & ignotus occaſus eſt. Etiam ſine uentis quoq; ſoluta natura, labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi nouus. Quare ſi dicerem, abſtulere peritura, & quæ protinus humi iacuiſſent, in uſus hominū conuerſa, inauditus tamen liuor uideretur etiam apibus inuidere. Nunc uero differendū mihi eſt, quàm momentoſa ſit huius animalis rapina. Neſcimus qua pernicitate plerunq; uix contactis floribus reuolet, diſcurratq; per ſingulos uelox experimento, q̄ etiā ubi immorabantur, libratis pendeant alis. Quis unquam quod ferentē apem uideret, ubi deeſſet, inuenit? Quantulum uero eſt, quod ex his manu conſitis floribus legant: Prata ſyluæq;, uel maturæ fluctibus uites, & fragrantes thymo colles (quantum coniectura ſuſpicari poteſt) pabulum miniſtrant. Non ex omnibus floribus carpunt utilia operi ſuo, ſed in omnibus quærunt. Præſens & quidem protinus illa redditur merces, quod omnibus quibus inſidere, odorem mellis inſpirant, & breui contactu uim ſui relinquūt. Hoc tu damnum intelligis, hoc ueneno uindicas, quod mehercle inhumane etiam fumo prohibuiſſes. An non te ſolus uicinus colui? Non frugum mearū primitias omni uere miſi? Nō ſi quis ceris nouis candidior incidit fauus, tuis reſeruatus eſt menſis? Cum paruis mediocritate munuſculis illa ſemper adijceretur cōmendatio: hoc tibi mittūt apes meæ. Puto relata eſt mihi gratia. Admonui, inqt, & ut trāsferres denūciaui. Idcirco cōtumacē merito puniſti. Nō enim uideo qd alio patrocinio tuo cōferat hæc denūciatio ſuſpicua, ſi nō licuit tibi facere q̄ queror, iniuſta: ſi licuit, iuſta, aut ſine iſta.

aut ne cũ iſta quidẽ ualeat? Pudoris uero quod uelamentũ eſt, male audere, culpã defendi ſuperbia aut tandẽ tuas pecudes quãuis diffuſa ſtabula nõ capiẽt, tibi omne armẽtis mugiet nemus, tu gregib. arua ſulcabis, & ad excolẽdos agros procedet ignota etiã uillicis familia, tuis horreis populi annona pẽdebit, nec tamẽ inuidebimus, nec quiſquã tã graue putabit ſibi iſtud fortũæ tuæ pondus, nos ſi paucas apes intra anguſtias pauperis horti cõpoſuimus, quæ tamẽ uobis mella faciũt, id prorſus indignũ ferendũ eſt, et quod nunq̃ fando cognitũ eſt, uicinus diuitis pauper moleſtus eſt? Adeò parũ eſt plurimũ poßidere, ut cũ ſeruis quoq; ueſtris habere peculiũ liceat, inuidioſũ nobis putetis, quicquid egeſtatis nomẽ exceſſerit? Tãto ne his ĩ hac ut putamus æquißima libertate, legib. uiuimus, ut nobis habere medelã nõ liceat, uobis liceat habere uenena? Poſtremo quidẽ diuitis patrocinio nõ putaui iudices reſpondendũ, niſi rideri ueſtrã maieſtatẽ contumelioſa defenſione non ferrẽ. Vltro enim, inquit, ad mortẽ uenerunt apes tuæ. Ita planè. Alioquin tu uenenũ florib. dederas. Impudentiæ ne iudices eius aßignẽ, ſi hoc mihi apud uos obtinuerit, an ſtultitiæ ſi ſperauit? Si uenenũ homini dediſſet, diceret ipſum labijs admouiße pocula. Si percuſſorẽ poſuiſſet in ſaltu, ipſum in inſidias ultrò ueniße clamaret. Si telũ abiectaſſet in tenebris, illatũ ſua culpa cõtenderet. Ego iudices q̃d dico? Duo eße ſola quæ omni in crimine ſpectãda ſint, animũ & euentũ. Quid animus diuitis fuit, cũ uenenũ ſparſit? ut apes perirẽt. Quis euẽtus? perierũt. In ſumma iudices, quis dubitet quin damnũ ei ſit imputandũ ſine quo nõ accidiſſet? Intelligo neq; prudentiã ueſtrã fidẽ ac religionẽ egere exhortatione uere iudicãdi. Quid moror igitur Tenet me dolor, et aſſuetæ uoluptatis deſideriũ. Sunt quædã in hac cauſa, quæ ſarcire pœna nõ poßit. Maior forſitã materia uideatur affectus. Si pauperes amare niſi paria nõ poßumus; et neceſſariò nobis pretioſa quæ ſola ſunt, animũ meũ extinctæ unius horæ momento tot animæ mouẽt, quot perierũt de me bene meritæ. Quin ipſum leti genus addit indignationẽ, ueneno perierũt. Quis hoc ulla ſatis proſequi poßit inuidia? Apes ueneno Hæc illis gratia refertur, quod fructibus noſtris inuigilant, quod quotidiana ſtatione laboris aßidui ne damno quid. ſubmouentur. Nã & cætera animalia uidetur mihi natura uſibus noſtris genuiſſe, hæc etiã delicijs, cũ eo quod in illis quæ uel ſcindendo ſolo, uel maturando itineri cõparamus, multũ ante

deſiderare plura de cauſa, ne q̃ ueſtram

redditus inſumitur labor, & cum per domanda, cum alenda ſint, nihil tamen poßunt ſine homine, & tantum coacta proſunt. Apes faciunt iniußæ fauos, ſine ullo rationis humanæ miniſterio totus fructus ultrò uenit. Adijce quod cætera animalia, aut ſatis incurrunt, aut uitibus nocent, primaq́; ut fama eſt, hoſtiæ cauſa pecudi fuit læſa fruges. Harū ita innoxius per prata ſyluasq́; diſcurrit labor, ut tantum factum opus appareat. Qua ſatis digna proſequar laude? Dicam animal quodammodo paruum hominis exemplar? Hoc humana excogitare non potuit ſolertia. Etiam ratio noſtra, quæ ſub terris lucrum inuenit, quæ maria inquiſitione ſua ſideribus immiſcuit, hoc tamen efficere, conſequi, imitari non potuit. Venena potius inuenimus iam primum futuræ laudabilis uitæ digna principia. Non illas libido progenerat, domitrixq́; omnium animalium uenus, utq́; homines in excuſatio nem ſui fabulis tradiderunt, etiam deorum poſteritas has regnis ſuis excepit. Abeſt inimica uirtutum uoluptas caſtis ſine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, ſed faciunt. Ipſæ paulatim ſicut ſtipatæ ſunt per mella uiuiſcunt, et ut oportet animal laborioſum, ex opere naſcitur. Inde ut adoleuit iuuentus, et ad ſimiles labores ætas roborata conualuit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in anguſtum multitudo noua turba laboret, quaſi habita uerecundiæ ratione, cedit populus minor, ſuſpenſumq́; proximis ramis examen humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cum ingenia noſtra, quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores proxima diuinis credimus, ad percipiendas diſciplinas multo labore deſudent, nulla apis niſi artifex naſcitur. Quid credas aliud quàm diuinæ partē mentis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non ut cætera animalia per paſtus uaga incertum quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent, urbis tectis, turba populos imitantur. Non ut feræ uolucres, non ut præſentis modo cibi memores in diem uiuunt, duraturus hyemi reponitur uictus, & repletis uere cellis tutus annus eſt. Etiam cū ad humanos uſus opera ſubducta ſunt, reparare amißa contendūt, & labor damno incēditur, & nunquā deficit animus antequā locus. Quid quod inter animalia quæ non uerba coniungunt, non uerba rationis inuicē negant, tantus operis conſenſus eſt, tanta difficilimæ rei, laboris cōcordia? Non humano uitio in proprios queq́; uſus lucrum ducit; in publicum uiuitur,

tur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas eſt delibare guſtu, priuſquam plena horrea ſecuros ſpondeant menſes. Quis porrò tantus ardor operis, quæ uc officiorum partitio, ut aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant? Quæ ſeueritas in caſtiganda inertia? multa dictu uiſuq; miranda, præuidere tempeſtates, nec dubio ſe cœlo tradere, nec ultra uiciniam nubilo tendere. Nam ſi leues iniquior aura rapuit, ad dirigendos in deſtinata curſus modico lapilli pondere librare pennas. Illas maiorum pectorum totis pro rege caſtris procurrere, & inire bella, mortemq; honeſtam pro duce oppetere. Adijce, quod ſi quis aut ætas longior, aut morbus oppreßit, efferuntur prius corpora, poſteriorq; operum quàm funerum cura eſt. Quid illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre? Me tamen ipſius operis præcipua admiratio ſubit, non eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modo reponendis cibis quæſiſſe credas, rudis cera componitur, accedit uſibus inenarrabilis decor. Nam primum tenacibus uinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis paruum eſt, quod non ſua portione perfectum ſit, iam nec alia parte opus eßet. Gemina frons ceris imponitur, & cum foraminibus tantum ſpatium detur, quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi inuicem anguli hærent, & ita mutuò uinciuntur atq; alligantur, ut quod uoles id medium ſit) his textis ne uniuerſi mellis effluat pondus, interſepta onera cluduntur. Quis non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus? nulla interueniente doctrina hanc artem naſci? Quid non diuinum habent, niſi quod moriuntur? An uero autorem uini Liberũ colimus, primitiæ frugum Cereri referuntur, inuentrix oleæ Minerua narratur, mella genuiße minus eſt, & interponenda guſtus uoluptate tantũ effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit? Ad plurimarum incurſus ualitudinum remedium eſt, & præſentißima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, diuites uiderint. His animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent. Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit, & quod ſit indignißimum quo facilius deciperet, fortaſſe uenenum melle permiſcuit. Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tã inauditus liuor? Nihil enim eſt quod utaris patrocinio tu diues: paucorũ damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere uis, flores tuos inutiles feciſti.

Argumentum Declamationis XIIII.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odij potionem. Adoleſcens deſijt amare. Accuſat illam ueneficij.

Pro iuuente contra meretricem.

Sentio Iudices hãc quoq; calamitatibus meis acceſſiſſe nouitatẽ, ut uobis nondũ uidear odiſſe. Nec me præterit plurimũ perire de nocem: ſi me potionis inuidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miſerum. Quæſo tamen uel hinc totã delati ſceleris probationem grauitas ueſtra proſpiciat, quod dolori meo querelæq; non creditur, nec amo qui accuſare poſſum, nec odi qui amare mallem. Quid eſt aliud quod bibi quàm uenenum? Licet igitur nocentiſſima fœminarum rideat quod accuſo, & in manifeſtiſſimi ſceleris confeßione per ludibrium malorum euadere tentet meorum, non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quod à deterrimæ mulieris charitate diſceßi, ſed quod remedij mei patior dolorẽ. Fidem iuſtitiæ, fidem ſeueritatis humanæ, ne meretrici proſit, uel quod præuaricatione uideor explicatus. Pro me forſitan fuerit, ut amare deſinerem, contra me inuentũ eſt, ut inuitus odiſſem. Hoc primũ itaq; iudices à clementia publica peto, ne quod uidetis triſtem habitu, dirumq; conſpectu, uerbis aſperum, contentione terribilem, mores putetis. Hæc eſt illa ſanitas mea, hic omniũ in hac corporis mentiſq; dierum noctiumq; feritate, ille modo lætus, ille (ſi creditis) nimium remißus amator excandui. Miſeremini iudices, ne uobis uenefica ſic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta ſit. Suum animum, ſuũ tantum ſecuta faſtidium eſt. O dij, potionem contra ſe nemo dabit homini, niſi quem oderit. Quæſo itaq; obteſtorq; uos ſanctißimi uiri, ut calamitatis meæ penitus uelitis æſtimare menſuram. Perdidi infelix quod quandoq; potui amare deſinere, patior neceßitatem rei, quam breuiter utiq; noluiſſem, excogitatur contra animum futuramq; rationem, ne quod relinqueretur meus eßet affectus. Iterum cum meretrice compoſitus ſum, rurſus in ſe cogitationes meas, rurſus retorſit oculos, & hominem quem ab incommoda charitate uel ſatietas, uel ætas, uel fortunæ ſuæ fuit dimiſſura conditio, ad perpetuam impatientiam uiribus nimiæ diuerſitatis implicuit. Hoc ſolũ inſanabile mortis genus eſt, ut odiße cogaris. Feſtina ad complorationem præſentis doloris animæ: feſtina, ſed te à prioribus malis recens abducit indignitas,

dignitas, altius gemitus, altius querela reperēda eſt. Cũ meretricis ſit quod amator odi, cuius putatis eſſe quod pauper adamaui? Non quidẽ ego iudices ex illis unquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulſit fortuna diuitias, quorum felicitas capere poſſet in amore luxuriam. Habui tamen unde ad uitæ neceßitates, conceſſa gratia, parca mediocritate ſufficerent. Ideoq́; meretrice tantũ, & quæ certißima eſt in uoluntate frugalitas, una fui ſemper ea demq́; cõtentus. At iſta ſ(r.a, grauis, quæ nũc amari recuſat, ô quàm uoluit amari, quibus artibus, qua calliditate miſeram ſimplicitatem meam ſolicitauit primum, deinde tenuit, donec quantulamcumq; ſubſtãtiam in huius ſinus credulus, iamiamq́; ſecurus amator egererẽ. Iam fruſtra captauit uideri miſerari conditionẽ in quam nos ipſa detraxit. Breuiter totum nocentißimæ mulieris accipite facinus, pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Siue enim iudices, communium, quæ ad corrumpendas expugnandasq́; mentes excogitant ingenia, meretricũ placuit experimentum, & in me tentatum eſt, quantum quis amare: quantũ quis poſſet odiſſe, ſeu mulier omnibus expoſita mortalibus, uanitatem faſtidio mei deſpectuq́; captauit, ei fama in ſe quæſita eſt, ut à ſolis uideretur amari debere diuitibus. Non erat profecto quod paulo ante patiebar, iam tũc noſter affectus, quod ſcortorum foribus hærebam, quod (ſi iſtis creditis) paupertatem in lupanariũ obſequia tranſtuleram, pallor & deformis macies inde ueniebant, unde nunc quod excandeſco, quod fremo. Nunquã hoc tantũ meretrix ſit, quemadmodum non ametur. Quod negari igitur iudices non poteſt, uirus homine firmius, mente conſtantius, quod immodico ardoris æſtu, et exudante impatientia poßit etiam recuſantis animi dolorem cõpeſcere, diris utiq; carminibus & feralium præcantationũ terrore permixtum, lenitate uultus, et blanda porrigentis dißimulatione protectum, iam peruſtis, iam laborantibus uiſceribus infudit, & hominem ſolatijs potius ac mollium remediorum ratione tractandum exſperauit ira, dolore concluſit, magnaq́; miſerum commutatione renouauit. An fecerit iudices ut amare deſinerem, uos æſtimabitis, fecit ut amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimißũ? Nunc nũc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatiũ quiſquis in amore miſer eſt. Leuior eſt calamitas cui blanditur aliquid de uoluptate lætitia. Nunc infelix uror ac laceror, nunc me retinere, nunc re-

fectus,ueneficium ſunt cum iubentur. Quid quòd non poteſt nō habere uim ueneni,quod contra uoluntatem homini datur? Video cur ſibi medicina per mittat corporum uitia membrorumq́; morbos infuſis medicaminibus expellere, & ſine animæ ſpiritusq́; contagione, quæcunq; extrinſecus accidunt,potione uincuntur. Non poteſt ullus affectus ſedibus ſuis per uirus ex pelli,niſi totorum concuſſione uitalium, & cum anima cōſtet ex ſenſibus, quæcunque auferre tentaueris,illa ſtatim prima noſtri parte prioribus retento confectoq́; quod petebatur,reliqua quoque uiribus uicinæ tabis expi rant. Quædam formæ medicamina poſſunt aliud uocari quàm uenenum, dare quod non licet,non eſt aliud quàm ueneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuiſti? Innocentius mehercule fuerat ut amaret aliquis inuitus. Potionem excogitaſti qua bella committere, qua ſe totũ humanum genus poſſet odiſſe. Poteſt efficere ut non ament liberos parentes,ut propinquitates,ut fraternitas, ut amicitia ſe collidat. Odij potionẽ nemo accipit,niſi contra hominem,quem non debet odiſſe. Tentat hoc loco nocentiſſima fœminarũ de ſcelere ſuo facere beneficiũ. Meretricem,inquit, amaueras. Differo pauliſper iudices affectus huius excuſationẽ. Dij deæq́;, quantum in hoc contumeliæ eſt, quod ſibi meretrix uidetur adamata. Tu tibi cuiuſquam affectas cenſoria grauitate præſtabis? Tu tibi æſtimare per mittisq́; quàm frequẽter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates,faſtidire ſordes, expoſita ebrietatibis, addicta petulantiæ, & quæ nouiſſima utilitas eſt,noctibus populoq́; conceſſa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo feras, ut meretrix uelit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo iudices ſic apud uos pauliſper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amiciq́; caſtigent. Non ego alicuius matrimonij corruptor inuigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretrices, ut eſſet aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora iſta conſiſtere impatientiam puto. Diliguntur immodice ſola quæ non licent. Vt in furorem charitas aliqua conualeſcat, opus eſt difficultatibus. Breuis de conceſſis, ſed ſtatim ſatietati uicinus affectus eſt. Non fouet, non nutrit ardorem concupiſcendi, ubi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permiſſa coaleſcunt, non ſunt deſiderij, ſed uoluntatis. Hoc ipſum tibi mulier obijcio, quod nos in fa-

bulas ſermonesq; miſiſti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij potionem. Quid illam putatis dediſſe diuitibus? Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in ſui charitatem alia potione reuocaret, & iſta nunc ſeria, grauis uellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter ſe tantum non poteſt pati. Amanti, inquit, dedi. Hoc ſi remedium eſt, detur ſcienti. Prima pars ſanitatis eſt, ut libenter accipiat. Quinimo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto prouidentius, & minore bibentis dolore conſtabit, ut adhuc labentem aggrediaris animũ, ut tum adoleſcentis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis. Eo tempore das potionem quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium quia iam amorem ferre non poſſum. Non deſino, ſed eſſe aliud incipio, nec emendor in amare, ſed transferor. Illa uero ſunt remedia quæ fugatis morbis cauſisq; languoris poſtea non ſentiuntur, & ea tantum innocenter dabuntur, quæ potentiæ ſuæ qualitate conſumpta deſinunt, cum profuerunt. tu mihi dediſti quod ſemper exaſperaret. Perpetua res eſt odiſſe ſine cauſa. Ducam licet uxorem, te tamen odero, in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes ſermonesq; reſpicient. Quid intereſt quemadmodum poſſederis animum meum, quemadmodum mihi à te non liceat abire, diſcedere? Feciſti ut te ubique perſequar, ut meis fortaßis manibus inuadam, uelim dare uenenum. Qui meretricem odiſſe non deſinit, amator eſt. Sed infelix miſereris mei. Quid ergo ſanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compeſce, miſceantur conſilia, blanditijs ueritas temperetur. Alioqui non eſt quod abigas, quod expellas. Exaſperant neceßitates, & in amore contentio ſemper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipſa qua fruar, tempus, ſatietas, et fortaſſe amator alius admonens conditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatem non tanquam exploraris, ſed tanquam miſerearis allega, quanquam quid opus fide, ſi ne curer ut deſinam, ſi quantum affirmas inuitum miſerearis ac diligis? Amatori unum remedium eſt, amari. Si tamen neceſſariam putas emendationem, quàm multa ſunt amantium remedia citra uenenum? exclude, dimitte, faſtidium poſſet quantum non poſſet præſtare paupertas. Fac ut me potius ipſe caſtigem, ut erubeſcam, ut aliquando deſperem. Is tantum in

amore

amore ſanatur, qui quod deſinit ſibi debet. Homo igitur qui meritò indignarer, ſi hoc tantum feciſſet aliquis, ut diligi deſinerē, quanto iuſtius queror, factus cum iam ſum alius infelix, alia patiens? Decipiunt uos rerū falluntq́; nomina, & ille qui odit, de amore miſer eſt. Non refert animi quid nimium uelis, & inter ſanitatem languoremq́; nihil intereſt, ſi utrunq; ferre nō poſsis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt ut amare deſinas, aliud ut oderis. Receßiſſe nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, p rdidi miſer quicquid eſt unde gaudium, unde uenit uitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ ſacra primordia totiusq́; mundi elementa creuerunt, qui tenet nunc figitq́; rixantia, & de contrarijs depugnātibusq́; ſeminibus molē perpetuæ ſocietatis animauit, fugatus eiectusq́;. Non habeo infelix affectum, quo quandoq; poßim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare conuictus. Quiſquis odij medicamentum biberit, unum fortaßis oderit, ſed amare neminem poteſt. Dij immortales quid ego hauſi? quale uiſceribus uirus ingæſtum eſt? Non fuit illud unum uenenum, bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium furorum, omnium ſerpentium congeſta rabies. O dij, medicamentum quid aliud eſt quàm aßiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudijs in contubernium doloris adductus? Fieri non poteſt ut uirus tam impotens ſemel in uiſcera receptum ſit, & in unum tantummodo ſenſum, manducturq́; quouſque dominetur. Ecce iam mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in uitalibus putas? Paulatim ſe neceſſe eſt per totum diffundat animum, & quamuis primo ſtatim hauſtu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis ſui potentiam omnes reliquos ſtringit affectus. Medicamenti cui tantum contra animum primum licet, prima fortaßis uis erit odium, exitus iſte, ut uenenum ſit. Reſpondere iudices illis libet, qui me paulo ante dicunt in amore fuiſſe miſerabilem. Quanto crudeliora, quanto grauiora patior, qui dicor explicitus? Modeſtior cum amarem, & quietior fuerat ſanè pallor in facie, ſed ipſa quoque comis, optanda triſtitia. Inueniebam colloquia, merebarq́; ſermones: nunc me omnes fugiunt, auerſantur, oderunt. Tun frequenter à lupanari diducebat pudor, abijciebat occur-

 ſus,

ſus, nunc publica detinent, conqueror, aſſiſto, conuicior. Proh miſeranda conditio, rideor ubique, narror, oſtendor, ego ſum tota ciuitate meretricis inimicus. Si patior miſer illas lupanarium inſultationes, illa corriualium maledicta conuicia, non poſſum ſatis tormentorum exprimere menſuram. Odi, hec unquam uſus ſum magis amaſſe. Intelligitis *puto iudices hominem qui tantum ad uos detulit animi mentisq́; cruciatus, & pro uita queri. Sed potio infelix, quicquid eſt per quod paulatim proficitur ad mortem, aſſidue mecum rixatur affectus, & breui neceſſe eſt conſumar. Quotidie uincor. Quæ putatis eſſe tormenta, quem dolorem, cum mens uetatur oculos ſequi, cum à luminibus ſuis animus abducitur? Quod non proficit, hoc ſupereſt ut occidat. Me infelicem, ſi uenenum iſtud non habet mortem, ſi mihi inter hos dolores longior uita ducenda eſt, cur ego poſt hoc animi uices cōmentaq; proſpicio? Si meretricis impatientiæ omnia licent, hoc erit remedium, ut amare rurſus incipiam.*

Ex ſuperiore argumento Declamatio. XV. Pro meretrice contra iuuenem.

ETſi Iudices *ita à natura comparatum eſt, ne ſit ullus iuſtior dolor, quàm beneficij ſui perdidiſſe rationem, nihilq; grauius afficiat conſcientiam bonorum quàm quotieſcunq; nulla merita ceciderūt, non efficiet tamen nefandum præſentis reatus indignumq; diſcrimen, ut miſera puella non gratuletur ſibi, quod illam pauper accuſare iam poteſt. Timuerat infelix ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, ut magis amaret, ne iuuenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene quod & terribilis & minax eſt pauper, quod pœnam noſtram, quod ſanguinem petit, non expectes ut ſtatim gratias agat qui ſanatur inuitus. Nobis tamen iudices hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miſerrimis iuuenis nondum uidetur explicitus, & ſi bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maxime facit, ira, non odium eſt. Alioqui ſi profeciſſet remedium, & à priſtino furore iam liber animo intellectum ſanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ uitaret occurſum, non ſibi crederet ultionem, & ipſum quoq; iudicij timeret adire complexum. Deprehenſa eſt puto nouiſſime potionis ſuperuacua perſuaſio. A-*

mat

mat iudices, amat, qui queritur quod non ametur. Quid agam iudices hoc loco? ſub quo temperamento defenſionem periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſſimæ puellæ laudare mores, referre probitatem, amare rurſus pauper incipiat. Siue enim iudices malignitas eſt perſuaſionis humanæ formam uacantem uocare meretricem, ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator: cui cum corporis bonis fortuna non dederat, unde ſeueri matrimonij caſtitati ſufficeret, laborauit neceßitatum ſuarum cuſtodire probitatem. Nullius unquam per hanc matrimonij turbata concordia eſt. Nemo queſtus eſt pro filio pater. Nemo exhauſtus facultates in audißimos ſinus pænitentiæ dolor defleuit. Tentet licet ingratißimus iuuenis inuidiam miſeræ facere prioris affectus, non poterit obijcere meretrici, & quod amarit, et quod amare deſierit. Ne quem igitur accuſator ac prima fortunæ ſuæ comploratione decipiat, tanquam meretricis charitate conſumptus ſit, ſecuri eſtote pro innocentia noſtra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit quod perderet in tam immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notißimum tota ciuitate miſerum. Cum lupanari noctibus diebusq; deſeruiens, et quamuis indulgentißimeæ puellæ ſimplicitate frueretur, modo tamen maledictis opprobrijsq; uulgi, modo crebra riualium contentione pulſatus, abigi tamen compeſciq; non poſſet, mouit mitißimam puellam hic infelicis affectus. Laboranti prima ſui uoluit facultate ſuccurrere, ſed quicquid indulſerat, fouebat ardorem, quæq; in hac impatientia, prona perſuaſio eſt, quia nihil præſtanti meretrix tam ſæpe contingeret, amator ſibi uidebatur. Poſtquam nihil miſeratio, nihil proficiebat humanitas, tentauit aſperitate diſcutere. Popoſcit, excluſit. Non defuerunt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa iuuenis conditione conſilia. Sed iſta uincebat, & uires amoris impedimenta perdebant, donec intelligeret hominem qui explicari ratione nõ poterat, neceßitate ſeruandum. Puto iudices fruſtra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominem, à quo noluit amari. Conſumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ ſeueritatisq; conſilijs, dum apud omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas eſt, non negatura porrexit, adiuuit deinde quod dederat, imperauit ſibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis aßiſten-

tis, ne lachrymis moueretur, excluſit. Vultis ſcire iudices ubi ſit medicamenti quod obijcitur totus affectus? Quiſquis odium dedit, omnia poſt hoc facit, ut debeat amari. Quando iuuenis hoc melius in forum aliquando uenisti? Incipis agere ſeriũ, grauẽ, iã leges iã iura loqueris, cõuiciaris maledicisq́; meretricibus. Hũc tu animum modo inter libidines ac ſcorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, ſolaq́; impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix niſi bibiſſes uenenum. Veneficij agit. Credam mehercle iudices ad ſubſcriptionem huius immanitatis expectaſſe publicæ ſe ueritatis aures quodnam ſeculo nefas nunciaret hic gemitus, quæ proſiliret orbitas de nouercalibus quæſitura commiſsis, quem peſtiferis hæredem medicaminibus enectum triſtis comploraret affinitas. Non pudet ergo quod uacatis lupanarium querelis, & ad uos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accuſatoria fronte terribilem? oſcula poſcit, deſtitutos queritur amplexus. Vultis uos abire potius in ueſtra ſecreta, ibiq́; gaudia querelasq́; mutata conuerſatione conſumere? Non agnoſcunt leges ac iura miſeros. Hic audiuntur ſeriæ calamitates. Non eſt ultione dignus, de quo poteſt efficere meretrix ut queratur. Et quando unquam iudices audiſtis de ueneficio uiuum querentem? Facinus hoc ſemper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium probes, cruore, uulneribus: ſi ſacrilegium, ſpolijs numinum, prædaq́; templorum: ita ueneficium ſi arguas, oportet oſtendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Vt iam iſtud obijcere poſsis & uita, debet aliquid eſſe paſſa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficium uoca quod cæcitate graſſatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer agedum corporis notas, in quas ſe noxiæ potionis uagus feruor effuderit, ubi depaſta ſenectus uiſceribus ſæuitura conſederit. Aſpicio par laboribus corpus retinere ſua miniſteria, ſufficientem animum ſerijs actibus, accuſatoria firmitate robuſtum. Crede iuuenis omnibus, qui te modo noueramus, nunc acrior erectiorq́; reſedit in ſenſus uigor, in membra ſanguis, uiribus uelut nouæ iuuentutis exultans. Bibiſſe te medicamentum probare non poſſes, niſi meretrix fateretur. Quod ſi permittitis iudices, ut quicquid extra conſuetudinem datur, ad huius uulgi referatur infamiam, beneficium male audiendo utetur ſanitatis, ſtatimq́; merebitur ſceleris inuidiam, quicquid profuerit inuito. Illud tantum noxium uirus uocauere leges,

ges, quod non admitteret interpetationis incertum. Iniquiſsimum eſt uenenum uideri quod in poteſtate bibentis eſt an ſit remedium. Sentit iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine, nec affectu ſcriptionem legis implere, itaq; ex uocabulo mulieris quærit inuidiam. Meretricem, inquit, accuſo. Neſcis, mihi crede iuuenis ſceleris quod detuliſti qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercle, ut ſit ante omnia minax uultus ferales habitus, horreant ſqualore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus quod dicitur inquietare ſuperos ſidera diris agitare carminibus, tumulos, buſta ſcrutari & amputatis cadaueribus ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt ut autorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu. Vides ueneficæ non horridos uultus placidamq́; faciem. Si cogitationes, ſi conſilia pertractes: ſola cura de forma eſt, omnis in hoc collata meditatio, ut ſolicitet aſpectu, ſermone detineat. Audio ſubinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia perditas amantium rixas. Meretricis unum ueneficium eſt ne deſinat amari. Nunquid inique iudices in tanti ſceleris ſubſcriptione depoſco, ne nominibus reos uelitis æſtimare, ſed moribus. Venefica iſta quid prius unquam, quid ſimile commiſit? Cuius per hanc expugnatus animus? Quis queritur iuuenis, quis ſenex, quis diues, quis pauper alius? In te ergo ſola uenefica, in te tantum aliud iſta quàm meretrix. Vultis integritatem puellæ breuiter probem? Hanc quam nunc deteſtatur, accuſat amare mallet. Omnia iudices facinora, niſi fallor, cauſas uel de cupiditate, uel de ſimultatibus trahunt. Quod odiū de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Et quid iudices? Satis me contra infamiam ueneni uel ſolum medicamenti nomen abſolueret. Nec inuenio cur debeat idem uideri, quod non poteſt idem uocari. Agedum iuuenis potionis imple huius immanitatem, dic, odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, ut à ſacris auocarer affectibus, ut pignora ſancta deſpicerem. Illud odium in meretrice facinus eſt, quo utitur in ſui charitatem. Ita uel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quod illa contra ſe tantum dedit. Odiū, inquit, accepi. Nunc te hic repoſco iuuenis inuidiam, quam fortunæ noſtræ paulò ante faciebas, dic, meretrix dedit, proſtituta porrexit. O quàm timueram, ne diceres amatorium ſibi. Conſurge agedum iuuenis et totis corporis animiq́; uiribus imple ſuſceptæ accuſationis horrorem. Eſt quod au-

dicte tota ciuitate proclames: miſeremini mei, adiuuate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, ſæuum, deſij pauper amare meretricem. Iamiam non inquietis noctibus uagus uilißimi cuiuſq; perditos patior ictus, nec excluſus ante lupanariũ fores poſterum diem peruigil amator expecto. Poſſum nauigare, colere terras, ſufficio militiæ, redditus eſt mihi animus quo fierem maritus, quo ſenectuti liberiſq; proſpicerem. Quantũ dij deæq; remedium cõditioni bibentis ualuit, fecerat te potio iſta felicem, ſi diuitem puella. Ita uel hoc non ſolũ iudices innocentißimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quod nihil fecit ſua cauſa? Amatorem dimiſit, explicuit illa quæ captare dicitur ut ametur quæ ſolicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate, quanta de te potuerit gratia frui. Non quidẽ confers pretia, non ſtipes, ſed aßides, ſequeris hæres, præſtas comitatum, fauorem, laudas, ubiq; miraris. Hinc ergo iã meretricibus, quod illis etiam pauperes ament, quod facile contingant, quod laboribus exorentur adeuntium facies, hinc amator ut diuites ament, in crimen maximum captas transferre beneficium. Vt aliquis amare deſinat, nõ niſi ab amante præſtatur. Quid ais iuuenis? Ita bibiſti potionem, quæ finẽ cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quod hoc fieri poße monſtrauit. Furor ille qui, ſi credimus, numina quoq; detracta ſideribus miſit in terras, qui de ſacris uenerandiſq; pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarumq; concubitus, ferrũ, ignes, clauſtra laxabat, per interiecta late maria fugiebat, uetatur, perit. Accipite quod magis debeatis ſtupere, mirari, remedium amoris mulier inuenit. Deſinite nunc inceſtum timere mortales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum. Quicquid non parentum miræ caſtigationes, nõ ſerij propinqui, non paupertas, non neceßitas poterat efficere, hauſtus breuis, facilis, unius extorquet. O ſi quis odium poſſet omnium bibere uitiorum. Felix profectò mortalitas, ſi reliquos lapſus incommodoſq; mentis errores fas eſſet infuſa potione compeſcere. Facinus eſt, quod maximum remedium gratiam ſui, autoris uocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud cõtra meretricem dediſſet. Tibi tamen ultra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipue ſuccurrendum iuuenis. Cuius homo cõditionis adamaueras? Diuitijs opus eſt, ne ſimus in amore miſeri, & impotentißimi mali difficul-

tates

tates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia cæteroſq; contempt explicat felicitas magna pereundi. Felix profectò qui non niſi facultates lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs: tu bibis uxoria, tu lachrymis rogas, pallore blandiris & quod ad peſsimum ſpectat euentum, miſerabilis ſis oportet, ut amator eſſe uidearis. Finge te nullum huius affectus ſentire cruciatum, id amare te pauper ſaltem non pudet? homo cui non uacaret agere longa languoris otia, ægrumq́; non deceret totarum noctium quies excuſare non poſsis, ſi tantum perdideris dies, cuius cenſus ex manibus, ex laboribus ſubſtantia, quem quotidie poſcit ultra rationem, indies demerſus amentiam pateris fucium oſcula tantum amplexuſq; meditaris, & unde tibi calamitatis huius non poteſt nec uenia contingere, de uoluptate miſer es Expectandum uidelicet quando te fames, inopia caſtiget, ſed inter iſta coepiſti. Quid iam facere poteſt ratio, conſilium? Odio ſanandus eſt, quem non explicat quod pauper adamauit. Non tamen intelligere poſſumus te, non ſolam fuiſſe paupertatem. iterum non opes tantum tibi, non facultates defuerunt, non erant quantum uideo, propinqui, non amici, alioqui illi te potius noſtra potione ſanaſſent, uel ſi ignoraſſent huius graminis uires, uinculis nexibuſq; tenuiſſent. Quid blandis affectibus impotentiſsimum eludis affectum? Datum eſt remedium dolori, qui ſæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ uulneribus emiſit. Quantũ amori in hominem liceat, illi magis ſciunt, qui amantur. Iunge nũc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ. Incideras quidem miſer in puellam minime ſuperbam, minimeq; difficilem. Quaſdam tamen nõ poſſumus circumire meretrices. Quàm multa pro illis exigit ſexus, ætas poſcit, ſemper neceſsitas petit corporum, cultus poſcit, triſtiſsimæ ſtationis impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendis, ut quando proſtituta pauperi uacet. Contentione munerantium dilatus, excluſus otium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione perſequeris. Cõtingit, uerum felicitate corrumperis, ſpem gaudia parant, aduerſa contritionem: Ex utraq; fortuna deſideria coaleſcũt. Nobis crede qui uidimus quis tibi uni fuit corporis habitus, quis pallor, quam miſerabilis, quàm pudenda triſtitia. Quoties tu uenenũ bibere uoluiſti? Non eſt igitur iuuenis, quod tibi queraris illam mitiſsimam partẽ humanæ mentis ablatã, non charitatẽ ſed

impatientiam, non uoluptatem, ſed tormenta, non amorem, ſed quod adamaueras perdidiſti. Amoris (ſi ſapientiæ ſequamur autores) antiquiſsimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & ſerius honeſtis cupiditatibus, & uiribus ſacræ charitatis exultans, ut qui cuncta priſcæ noctis opera caligine diduxerit primum, deinde miſcuerit. Hic uero quo perditis uiſceribus adhæremus inquieti, laſciuientis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibusq; armatus. Præſtat igitur ille mortalibus liberos hac uſitata coniugij pietate, hic inceſta, libidines, adulteria, meretrices. Referam non fabuloſas immodici furoris prodigioſasq; nouitates, conceptum neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectum, formam ſuis in ſe luminibus ardentem, uirgines patrum ſenectute flagrantes, mortalium ferarumq; uultus uſq; ad monſtroſa fœcunditatis onera perlatos. Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc ſæuiſsimum patimur, quod nemo uult in amore ſanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc eſt ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces, conſilia perdebamur. Odio debet amator explicari, quem ſanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet animo? Licuit te repoſcere quantum numerare non poteras, faſtidire, contemnere. Iam indignaris quod te maluit remedio quam dolore ſanari. Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat ut odiſſet, ipſa pro te commenta eſt, ut illam tu potius odiſſes. Finge tamen aliqua remedij tui ſentire tormenta, arrogantiſsime miſerorum, tu autem ſperabas a doris immodici felicẽ ſtatim ſanitatem. Quid ſi queratur æger abſtinentiæ dolore ſanatus? Excuſſa ſunt plerunq; languentium uerberibus redemptaq; debilitate uitia, ignibus, uulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis, in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere poteſt, ut hilares ab hac impatientia lætiq; diſcedant, quos pudor, quos ſacietas quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu reſilitur à malis, quæ uoluptate tenuerunt. Iterum materia amoris eſt definire, nec queri. Opus fuit pari diuerſitate, uiribus quãtis adamaſti, ne reſpiceres, ne frequẽter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remediũ debuerit adhiberi, uel ex hodierno ſẽſu iuuenis affectu. Pro homine qui poſt odiũ queritur ꝙ non amet, parũ fuit

ſi ama-

ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſſime, quatenus ad publicas aures ſecreta noſtra proferre uoluiſti. Dedi, quid enim, inquit, facerẽ, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre miſera non poterã, quod iã te cœperũt omnes ridere meretrices. Repete agedum illarũ colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortaſſe diuitis amatoris iniuria receptum inter oſcula amplexusq́; monui. Quid miſer cum fortuna, quid cũ mea conditione rixaris? Parce neceſſitatibus meis, duo pauperes ſumus. Sed & tu quoties in ſinus meos lachrymis fletuq́; reſolutus exclamaſti? Sentio furorem ſed imperare oculis, ſed animum regere non poſſum, quam libenter te mulier odiſſem. Non eſt igitur ingratiſſime mortaliũ, quod beneficiũ noſtrũ nomine potionis infames. Remedium bibiſti, ſed illud odiũ tuum eſt. Quid quod furis, cõuiciaris, exclamas? Nõ eſt hauſtus illius affectus, ſed amor. Talis fuiſti. Aliud ſunt, aliud illi, quos in uoluptates ſuperfluentiũ facultatũ mittit ſecura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admiſſus, ſic moras ſic impedimenta ferre nõ poteras. Maledicebas populo, cõuiciabaris intrantibus. Cuius unquã felicius cõmutata fortuna eſt, ſi tunc omnes oderas, nũc unam pauper odiſti? Quin potius iuuenis admittis conſilij rationẽ? Quid agis infelix? Cur redditã modo ſanitatẽ rigore nimiæ cõtentionis exaſperas? Prædico, teſtor, conſumis odiũ, nõdum totam mentẽ uis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus, adiuta potius, adiuua potionẽ. Contra dic agedũ quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtuat, totumq́; ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cum deſieris odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis (ut ſpero) defendimus, magnitudo periculi uocet preces. Conſurge agedũ miſerrima fœminarum, reliquã defenſionis tuæ partẽ tuere lachrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genua tua nõ mittimus eã. Toto licet infelicẽ terrore conuenias, non exoſculabitur manus. Mortẽ, ſuprema denũcies, te non rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metuq́; promittis. Neſcis, puella nõ habet odij remediũ. Sane tamen uiribus potionis effectũ ſit ut accuſaueris innocentẽ. Sufficit ultioni uidiſſe pallentẽ, ſatis eſt audiſſe gemitus memineris hãc eſſe quã tu nõ iuuenis odiſti. Quid agis? etiã ne perſeueres illud pronũciationis anceps, illud humanæ ſalutis incertũ? Numerabis ergo ſententias, et ſi damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto nõ adamaſti. An & ſequeris dũ carnifex

trabit? Intereris dũ hos oculos occiſura cõtingit manus, dũ hæc amplexib. tuis nota ceruix ad ſupremos nudatur ictus? Nõ exilies, nõ pectus oppones, non fidem hominũ deorũq; clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitãtia membra cõſiſtens? Potes hoc uidere? potes hoc ferre? Sanatus es. Quod ſi quid triſtius iudicij huius attulerit euentus, dij rapide pereuntiũ beneficiorum ſemper ultores, dij quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore, lachrymis, aut fine amoris rogauit, aut mortẽ date nobis iuſtã de ingrato iuuene uindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quamcunq; meretricem, & amare non deſinat.

Argumentum Declamationis XVI.

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti, ad tyrannũ applicitì ſunt. Mater cognito quod filius habetur à tyranno, flendo oculos amiſit. Oblata eſt à iuuenibus tyranno conditio, ut dimitteret alterum ad uiſendam matrem, ad diẽ præſtitutam reuerſurum ita ut niſi occurriſſet ad diẽ, de eo qui reſtiterat, pœna ſumeretur. Et iureiurando aſtrictus eſt. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deſerere non licebat.

Pro iuuene contra matrem

Etſi ſanctiſſimi uiri olim omnes uideor humanorũ pectorũ affectus in ſolã amicitiã contuliſſe, et patior inuidiã hominis, qui ſibi nõ reliquerit ut amaret & matrẽ, quoties tamẽ uniuerſam pietatis meæ conſcientiã intueor, in qua minimũ eſt, quod uideor bonus amicus, nõ poſſũ non hanc primã electionis noſtræ cõplorare fortunã, quod mihi neceſſe eſt, aut amicũ relinquere, aut matrẽ. Facinus ſeueriſſimi uiri, facinus fit impatiẽtiſſimis affectib. meis, quod ſuccurri nõ poteſt duobus. Excedit omnem querelæ meæ cõplorationẽ, quod tã diuerſis meorum conatibus aduerſa cõueniunt, ut uidear eligere quod non darẽ miſer pro luce matris, qui ut illã uiderẽ amicũ dedi. Fidẽ ueſtram iudices, ne inter maximas neceſſitates pereat uſus hominis qui paratus eſt duobus impendi. Id hic eſt tota ratio clementiæ, ne ibi me detineatis, ubi nõ proſum. Nec diſſimulo ſanctiſſimi uiri proferre me cũ maximi, tũ incredibilis exempli fidẽ, ut nõ immeritò poſſim uideri cũ matre colludere. Ego uideor excogitaſſe iſtũ colorẽ, et hoc quod detineor amicitiæ uocatur infirmitas. Miſeremini iudices, tẽtate me et dimittite. An noluerim

reuerti,

reuerti, ſcire nõ poteſtis, niſi reuertor. Illud ſanctiſſimi iudices, illud affe-ctus meos torquet ac lacerat, q ſim ingẽti expectatione deceptus. Sperauerã futurũ, ut hoc loco rem magnã faceret & mater. Parauerã apud tyrannũ hanc iactationẽ, ut me crederet remiſſum, & genus oſtẽtationis adamauerã, ut mirarentur hominis fidẽ etiã in orbitate. Quo uultis hoc animo ſerã, quod etiã ut reuertat, amico meo mater impoſuit? Et quantũ ad hãc pertinet, maximũ iuuenem decepit, illũ qui meos crediderit affectus. Non poſſũ iudices litis huius diſsimulare facinus, innocentius fuerat ut ego nollẽ reuerti. Viderint ſanctiſſimi uiri, qui receptas nominum perſuaſiones uelut aliquã ſeruitutẽ charitatis attendũt. Me ſi quis interroget, nullos affectus tantũ naſci puto. Et ſi quis omnia uera ratione reſpiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos inuicẽ tenet, amicitia eſt. Homines igitur, quos cũ maxime incredibiliũ rerũ loquitur inuidia, ſumus ſine dubio non eiuſdẽ pars animæ, non eiuſdẽ pondus uteri, et quanto minus in cauſis, tãto plus in affectu eſt. Admirabilior charitas in quã coimus uirib. noſtris. Non pudet iudices hãc fateri perſuaſionẽ, minus debetur homini qui aliquẽ ideo tantũ amat, quia neceſſe eſt. Ita eſt iudices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandẽ coire uitã, habet aliquem fraternitatis affectũ. Sic effectũ eſt, ut nos ſtatim fama committeret, & tali certamine coimus, ut ſi quid accidiſſet uni, deberet alteri exemplum. Inde eſt quod & pariter reuerti contempſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere. Nec tamen uanitate, nec diſcurſu putetis extractos, magnas & inexplicabiles nauigandi fuiſſe cauſas, uel hinc poteſtis æſtimare, quod nos non detinuit hic mater. Vtrum'ne igitur iudices ſumere de nobis etiã nunc uoluit experimentum ipſa amicitia, & parũ fortuna credit hominibus ad huc tantũ feliciter amantibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis inuidia, nec ulli unq̃ tã plena cõfeſſione laudantur, ut illos nõ ipſa quoq; amicitia tẽtare uelit? Litoribus appulſi ſumus, homines, quorũ omnia caſus fama cuſtodiebat, cõſumitur terrore, qui parentib. ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud euenit q ſumus pariter alligati. Sic magis aduerſus ſolutũ carcere inuẽtus ẽ. Pudet iudices fateri, iã in hoc uictus, iã inferior receſſi, ex duobus magis amatur, quẽ tyrannus paratus eſt alligare. Quantũ tibi amice debeo? Nõ potuit nos diuidere niſi mater. Tibi primũ cæcitas nũciata eſt, tuus hic affectus fuit, q hoc cre-

tyrannus, quid ille non fecit, ut rex deſideraverit uicarium corpus? Amplexus eſt catenas, ſpondere ſibi uoluit hominem rediturũ per maria, per matrem, repromiſit de incertis tanquã de animo ſuo. Quis hominũ pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit inquam, amicus, præſtitit rẽ, quam uidebatur ideo tyrannus indulſiſſe, ne fieret, et hominem qui in rebus humanis hũc eſſe nolebat affectũ, decipimus dum tentamur. Ego non inuenio cur horreat mater carcerem, quid ſibi uelit quaſi deſtinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cuius nõ intereſt an alium occidat. Miſerere mater (ſi quis eſt magnorum meritorum pudor) querere quod unũ de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem, cui tu fortunas, quibus neceſſitatibus inijcis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nũc mihi portas aperiret, ſubſidio nauigium pirata præſtaret. Si mehercle ante morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quanto te magis plus obligauerit amicus? plus debes homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes ut reuertar. Libet mehercle iudices, libet miſereri hominum, qui me laudant reuertentem. Amicus mihi credidit ut redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicentis fides eſt, facinus mihi uidetur, quod ſcio me non eſſe periurũ. Sentit iudices & ipſa mater rem ſe facere turpiſſimam, ſi neceſſitate detinear. Itaq; mulier quæ ad huc de affectu cuncta fecerat, ad legem ſubitò conuertitur. Peſſima iudices cauſa matris eſt, in qua plurimum lex poteſt. Liberi parentes in calamitate ne deſerant. Facinus eſt iudices hoc dici homini reuerſo. Ita nunc ego contemno matrem, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc conſumpſi ut redirem, qui inter ſupremas ſolicitudines non pro me rogaui? Mihi quiſquã contumatium ſupplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur inuidiã? Bone Iupiter, quanti mihi conſtitit ne malus filius uiderer? Imputem tibi neceſſe eſt mater quod meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus eſt non reuerti. Nondum iudices neceſſitates meas nondum amici refero, interim contendo tunc eſſe tantum legis huius uſum, cũ in calamitate ſoli ſunt parentes. Magnam partem mortalium fortuna dimiſit à legibus, nec ulla iura tam triſtia ſunt ut ea in aduerſis patiantur homines. Ego cũ me neceſſitas rapuit, ſic habeo queri quaſi relinquar. Excuſatæ ſunt parentibus liberorum

rum calamitates, & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius fatum tranſeat neceſſe eſt tanquam orbitatem. Quid enim ſi me detinente matre alter è latere reuocaret, & ſi bella militem poſcerent, ſi legatum patria dimitteret, ueluti ad propriam deſcendam neceſſitatis meæ cōplorationem? Si me damnatum pœna conſtringeret, uidelicet effringeres carcerem mater, inijceres carnifici manū, & perituri fillij iugulū autoritate iuris operires? Dij deæq;, quàm longe eſt lex quæ retinet hominē, qui pœnæ non uenit? Neſcis quantū intelligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ ſe deſeri queritur, illud exclamet: Filium meum ciuitas peregrina ſolicitat, ut amœnos neſcio cuius receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit humeros. Iuuenis meus abducitur amore meretricis, & ab officijs ciuitatis uitijs abſtrahitur oculorum. Eiuſmodi gemitu filiū neceſſe eſt perſequaris, ut quod detineor obiter & pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos, qui miſericordia detinentur. Vt turpe ſit quod recedo, in eo tantum eſt ad quem reuertor, et ut facinus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſæ relinquendi. Homo qui ad tyrannū reuertor ſi malo animo relinquo matrem, dignus ſum qui detinear. Non eſt itaq; quod ſubinde nominis ueſtri beneficia mater opponas, non eſt quod utilitati tuæ fieri poteſt, ſi credimus eſſe in rebus humanis & alterū affectū amicitiæ, ſi quam mihi uidetur natura excogitaſſe, ut coire inuicem poßit totum hominum genus, quæ ideo nondum circa ſe tenet omnes admirationes, quia tota non contingit, quæ tamen peruenerat ad incredibilium fidem, niſi illam nos impediretis. Amicitia plurimorum corporū, unus animus, uicariæ manus, fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert, quid uocetur ille qui ſic amat? Quid intereſt ex quibus magna merita deſcendāt? Vultis ſcire quid de hoc affectu ſentiat mater? Et amicum meum putat malle ne reuertar. Finge me poſitis paulißper meritis, quibus obligatus ſum, hoc tantum dicere: Amicus alligatus eſt, ire uolo mater ut redeat, ut conſoler, ut dominum rogem, ut ſi tyrannus exegerit, uicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc eſt tempus propter quod coimus. Neſcias an diligat, cuius non habet experimenta niſi ſola felicitas: & ſi uitæ præſtes omnia ſecunda, amicus otioſa res eſt. Dicturū me putas: hoc expectat alligatus, expectat totū imò genus hominū, et nos in hanc fidē perſuaſionis receperunt, ut ſi hoc fa

ciam,nemo miretur. Vis ſcire mater quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico præſtare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo intterim cauſam amicitiæ, agere paulisper omnium libet,& tyrannus mihi credidit,uolo reuerti. Nulli unquã mater plus commiſit fides,neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo,cui res fauorabilis contingit,ſi decipitur, qui ſibi excogitaſſe contra omnes amicos uidetur,ut illi imponeremus. Non eſt quod mihi ſupplicia,qđ omnẽ mortis apparatum mater opponas. Facinus eſt,id tantũ hominibus bene credere,quod expedit,& actum eſt de rebus humanis,ſi ſola ſeruatur utilitatum fides. Infinitum eſt quantũ mihi crediderit tyrannus,ſi me occiderit reuerſum. Intelligit iudices & ipſa mater, quantæ reuerentiæ locum amicus obtineat, quæ incipit contendere affectu. Niſi fallor igitur, cum ego ſim materia litis,hoc primũ æſtimare debetis,uter in ea calamititate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido,tam præcipiti dolore uoluiſti? Quid aduerſis tuis præſtare faciem,& in oculos tuos accipere nuncium? Non reliquiſti tibi ut redimeres,ſine dubio adieciſti ad matris affectus,oculos in media orbitate fudiſti, ſed illud non laxat catenas,nõ explicat corpus. Quid mihi prodeſt iſte qui ſe citra filium conſumpſit affectus? Plus feciſſet mater quæ iſſet ad tyrannũ. Alligatus ſum,tu nunc ſic flebis,tanquam ſoluar in lectulo, tãquam in tuis manibus expirem. In quibuſdam calamitatibus deſperatio non eſt ſummus affectus,et quiſquis orbitatem ſtatim credit,feſtinat ad impatientiæ ſecuritatem. Diſsimules licet mater tantæ pro me impatientiæ, tam incredibilis affectus,amicus rem difficiliorem fecit,quod ſeruauit oculos ſuos, ut alligaretur. Dij deæq́; quantum ille præſtitit qui mihi inuidit pœnam meam,nec receſsit. Ille,ille terribilem carcerem facit,qui inde procedit. Iam non corporis nexus hærebat,nec aliud quàm reſederãt pondere catenæ, conſumpti longo ſqualore uultus,concretæ noctibus diebusq́; ſuper ora lachrymæ. Mi ſeremini iudices,ne perdat autoritatem meritum, quod ultra expectationẽ eſt. Ponite ſub oculis alligatos,quorum alterum amicus redemerit,alterum mater. Rogo uter plus fecerit. Bone Iupiter quàm auidè,quàm fortiter uincula noſtra tractauit,quibus ille precibus exegit, ut ſibi crederetur. Accipe,inquit,has manus,hæc membra ſi fieri poteſt ut amicum matri remittamus.

mus. In totum explebo, ſi uideatur, uicaria pœna locum recedentis. Vel ſi uis utiq; tibi dimiſſa membra reſtitui, ſpondeo quemcũq; iuſſeris aperto iugulo diem. Fidem deorũ hominumq́; quid non factum eſt, ut amicum pœniteret? Ingeſtũ eſt miſero illud carceris tenebrarumq́; ſecretum, grauioribus uinculis opus eſſe carnifex dixit ad bonum amicũ. Accedere ad illud cubile iuſsi ſunt homines nocentes, & ſubinde dictũ eſt: Vide tamen amice, ſi tanti eſt. Vna uox, unus miſeri gemitus, urite, lacerate, diſtrahite, ille tamen reuertetur. Miſerere mater, magna res agitur, amicũ meum reliqui contendentem cũ tyranno. Excuſo me uobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuſo, quod hoc fieri paſſus ſum. Vlla ergo in rebus humanis neceſsitas tanti fuit, ut illũ amicum meũ in carcerem ipſe deducerẽ, ut ſqualorem meũ, meas catenas in membra feſtinantis exuerem, ut tam abrupti cõmeatus diem contra tot incerta promitterem? Teſtor te miſera conſcientia, & ſi quod nos in illa neceſsitate numen aſpexit, quantum ſimus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim, ut ille potius ueniret ad matrem. Fateor iudices, unius cogitationis pudore uictus ſum, quod tam magni beneficij difficultatem ab amico non accipere, affectus uidebatur hominis qui non credidiſſet. Miſerere mater. ne me ſolutum putes, amicum alligaui. Hæ ſunt catenæ quæ tegunt membra, quæ per maria, quæ per infinita terrarũ ſpatia reſtringunt. Sic non poteſt carcer effringi. Inuideo tyranno, ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterum ac ſubinde proclamem neceſſe eſt, ego amicum meum alligaui, & ut uiderem, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis non reuerſuri. Interrogo hoc loco impatientiã tuam mater, interrogo quid faceres, ſi nos ad te uidendã deduxiſſet alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? Fruereris oſculis, fruereris amplexibus? Nõ eſt, quod te iſta tanquam leuior, tanquam expeditior cõditio decipiat. Quid putas eſſe quod me dimiſit ſolutũ ire quò uellem? Crudelis artifex non reliquit nobis ut imponeremus. Superuacuo igitur hoc uos in matris cauſa mouet quod cæca eſt, hoc quod nobis inuidiã facit uulneribus oculorũ. Nolite detinendi putare cauſas, idẽ uidens faceret. Nec plus eſt quod nõ poteſt cæcitas ferre, quàm mater, ut aliqua filio carere nõ poſsit, nonnunquã calamitas facit. Quid ſi iudices in pſona mea, nec affectu, nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud iu-

ſtitia ueſtra debet at tēdere, quàm uter plus patiatur? Iam ſatiauit dolorē ma ter, egeßit æſtus, effudit impetū, iam non deſiderant oculi, cū cadūt. Adijce quod hanc qualemcumq; fortunā inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas comparationes. Vis ſcire quanto intolerabilius ſit quod patitur amicus? Excæcauit te, quod ego ſic tenebar, accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

Argumentum Declamationis XVII.

Filium ter abdicare uoluit pater, uictus. Inuenit quodam tempore in ſecreta domus parte medicamentum terentem. Interrogauit quid eſſet, cui paraſſet. Ille dixit uenenum, & ſe mori uelle. Iuſſit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accuſatur à patre paricidij.

Pro filio contra patrem.

LAſſatus per diuerſos miſeræ mentis æſtus, & eundem dolorem, dum me ab utroq; animi genere ſemper quod impulerit abducat, et in pertinaciam deſperationemq́; neutra mihi liceat perferre patientiam, hoc primum à notißima clementia ueſtra peto, ne miremini, quod inter tam uaria, triſtißimaq́; facta, cunſilio diductus ſum, nec pro malis meis quicquam melius inuenire potui, quàm ut morerer, nec pro innocentia, quàm ut uiuerē. Nouo igitur iudices in auditoq́; genere diſcriminis, utriuſque animi reus, qua ſatis calamitates meis comploratione, quo deflebo gemitu? Filium mori uolentem penè occidit, quod interuenerat pater. Videtis adhuc illa ſecreti noſtri contentione rixantem. Quicquid citra ſuprema, citra exitium eſt, contumaciam uocat: quantum abſolutionem aſpicit, uitam. Quis poſt hoc quærat ac dubitet, quo me affectu iuſſerit uirus haurire qui parricidium uocat quod non biberim? Permiſſurus fuit, ſi bibere uoluiſſem. Quæſo itaque iudices, delationis hodiernæ penitus uelitis perſpicere cauſas. Obijcere putatis paricidium patrem pro ſe? Necatur, uritur, ſine dubio torquetur: uita ex hoc tamen non poteſt ferre, quod mori filium iußit, nec coëgit, & ſcit facinus fuiſſe in imperio, ſi innocentia eſt quod recuſaui. Suæ, quod crudelitatis eſt, uel ab inuidia ſe criminibus meis defendit, excuſat, & ne uocem illam tanquam peractum facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerum, Hic eſt iudices deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo unquam uolet innocentem

tem filium uideri, quem uoluerit occidere. Illud quoq; iudices à grauitate publica peto, ne quis me mori uoluiſſe nō credat contumaciter. Adhuc prioris conſtantiæ meæ more defendor, alia eſt mihi ratio cum uici, & fortior ſum reus, quàm abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cum me conſtare cœpit nihil aliud eſſe, quàm miſerū. Bene quod rurſus uocauit in forum, iuſſit integritatis agere cauſam, fecit ut mihi uidear perdidiſſe mortem. Si pœnitet patrē, quod me bibere iuſſit uenenum, ego ferre poſſum quod effudi. Licet igitur immitiſſimus ſenex confundere publicos conctur affectus, querelarum fronte mutata, non ſumus noui uobis accuſator & reus, nec nos modo pietatis euerſæ recens aſſeruit immanitas. Parricidam me olim uocat, ita eſt enim iudices, ita eſt, iampridem hominum nefandorum ſolis nominibus accuſatur. Sic mihi illa prima patris maledixit aſperitas. Hic eſt ille. quem deſinere iam iuſſeratis, qui ſemper ad uos recurrit, & uincitur. Fallitur quiſquis illam de moribus ſenis laſſitudinem, uel patientiam ſperat. Patri qui abdicare non potuit, minus eſt filius nocens, quàm abſolutus. O pertinaciſſimū accuſatorum genus, uicti parentes. Dum autoritatem nominis ueſtri fortius imperioſis aſſeritis affectibus & ne pudorem pœnitentiamq; fateamini, contumacia uindicatis errorem, calamitatibus meis acceſſit, ut ter abſoluerer. Nanq; ut erat in ſuperuacuo odio mei ſenex prima luce deprehenſus, ferre non potuit quod reddebar inuito: & quia à iudicibus non impetrauerat ut abdicaret, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc uelle. Credidit tamen aliquid profecturum, querelarum errore repetito, & ſperauit iuxta contentionem ſuam, ut laceſſeret aliquando pro me iuſta miſeratio. Quid facerem igitur? quò uerterem iam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne uiderer, quicquid uos non credideratis, agnoſcere, nec expectare poteram, cum mihi rurſus aliam ſeriem malorum minaretur, quod me iam cœperat pater, contentione qua uobis iraſcebatur, odiſſe. Tandem infelix miſertus mei, miſertus patris, cum de præteritis proſpicerem iurgia tam longe, quàm uitam, captaui fateor omnē occurſum, quem mihi uidebar exaſperare præſentia, exorare dum morior, & tanquam nouiſſimi ambitus genus excogitaui, ut me in honorem ſui, reuerentiamq; pereuntem, ſic odiſſe deſineret, quomodo parcere ſolet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis, exitum filius, qui nec reconciliari po

TT 3 teſt

teſt, nec abdicari. Erat in domo noſtra locus, in quē ſecedebam ſemper reus in quem reuertebar abſolutus, querelis meis lachrymisq; iam conſcius, in quem ſe ferant. In hunc non tanquā cuſtodiæ patris imponerem (nam quid poßit inueniri, quo nō me captantis aliquid deprehēdere cura ſequeretur?) ſed ſicut ſolent qui immori uolunt pudore: nō ira ab omnibus quæ uidebantur auocatura, ſeceßi. Nam nec placuerat exitus genus querulū, tumultuoſum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum eſt integritatis nimia ſimplicitas? Non putat ſe poſſe deprehendi quiſquis uenenum parat, ipſe poturus. Totus oculis animoq; conuerſus, hærebam miſer in opere moriendi, nec dißimulo, cum quadam cunctatione, cum mora, ſicuti bonæ conſcientiæ lenta mors eſt, nec præcipiti per ſuprema trepidatione feſtinant, quos hoc ſolū, quod ſui miſerentur, occidit. Abijt per tacitas cōquæſtiones mens, in obitus contemplatione poſita, & hauſturus potionem qua renunnciarem rebus humanis, totam apud ſe repetebat animus innocentiā ſuam, cum pater ſecretū quod per impatientiam pereuntis impleueram, quantū credo, lachrymis meis, gemituq; perductus, intrauit. Non poteſt uideri, iudices, ſuſpicatus aliquid de parricidio, quid tererem, cui pararem, neſciebat qui interrogauit. Nuncio uobis ſanctißimi uiri, nihil à morientibus fingi, nihil uita laborante ſimplicius. Ad ſubitū interuentum patris, non tanquam deprehenſus obſtupui, facinus me tacente, non pallor, nō eſt confeſſa trepidatio, nec ſicut accidere nocentibus ſolet, illa obuia ſemper errantium patrociniorum uerba uariaui, cū me repente interrogatione ſubita auocauit, abduxit, quæſiuit quid tererem, cui pararem. Sed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi, & me mori uelle eadem ueritate, & cōfeſſus ſum uenenum eſſe quod terebatur. Date iudices patrem, qui filium mori nolit & credit. Quis habeat iudices dicenti fidem? Venenum filij quod inuenerat pater, non ille potius effudit, ſtetit quinimo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam uidebat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar, ingeßit. Bibe, inquit. Quis poſt hoc iudices expectat, ut continuó paream iubenti? Ita demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dij pariter atq; homines, quid poſt tres abdicationes, & querelas totius iudicum grauitate percuſſas, uelut attonitus, amens nūciet ſeculo pater parricida ſæuus, parricida crudelis. Non bibi uenenum. Hoc totum facinus meum, uiuo, reſpondeo,

deo,non fugio iudicem,non cedo criminibus. Iam non miror quid ſit,circa
quod impatientia deceptæ crudelitatis exæſtuet, pluſquam orbitatis gau-
dium quod modò perdidit ſenex, ſperauerat ut occidere me poſſet meo ue-
neno. Sed quatenus inueniſſe ſe putat quod crederetis,ut contentionibus ſu
binde damnatis,autoritatem de nouo dolore circundaret, inuſitata cōmen-
tus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio uiuendi,facinus ea ſimplicitate,ea fide
denego,qua confeſſus ſum de ueneno. Parricidij agis. Abſtuliſti quidem mi-
hi partem,ut exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quantum defen-
ſioni meæ difficultatis adicerit,quod iam pridem in domo noſtra humano-
rum pignorum ratio non conſtat,ſed pronunciatum liquet,utri ex nobis fa
cilior ſit impietas,uter iuxta alterius languorem ſuprema non fecerit. Tu
unicum quotidie perturbare conaris è domo, uelles inopiam meam,uelles
aſpicere ſqualorem. Ego oſculor illas expellentis manus,ego abijcientis ge-
nua teneo,& ad patrem,qui me tam notabiliter odit,non habeo cur uelim
redire,ſi non amor. Præualeret nominis tui fortaßis autoritas,ſi contentio
noſtra cœpiſſet à ueneno. Conſumpſiſti quicquid eſt, quod parentes ab o-
mnium ſcelerum ſuſpicione defendit, non habet pater unde parricidium de
filio credat niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis huius per-
ſuaſionis ſimplicitatem, ſi quis interrogat, nec à te parricidium fieri poſ-
ſe credo,niſi meo ueneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignori-
bus,nullis difficilius,quàm liberis puto. Vos adhuc in ſuprema noſtra præ
cipitat autoritas, qui filium occidere uocatis plerunque grauitatem, ſicut
abdicationis emendationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte
protegitis, cunctoſq; prærigidæ mentis affectus, uocabulo molliore leni-
tis. Nos nec felices facinus iſtud poſſumus concipere,nec miſeri. Non per-
ueniunt ad nefas iſtud,nec neceßitates. Omnis citra deſperationem, dolor,
ira langueſcit. Et quanto dij deæq; difficilius, ſi patraretur ſine conſcio,ſi-
ne miniſtro,totumq; facinus,& animum filij poſcat, & manus. Memento
cuius obijcias immanitatis horrorem,patrem occidere uelle. Hinc tantum
accipis uires,ut mori poßis deprehenſus. Vt ſciatis,inquit, uerū eſſe quod
obijcio, & abdicare uolui. Non poteſt pater efficere genus querendi,
pertinacia probationis. Tu cum dicis, filius me uoluit occidere, uideris
tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare uos faciles, uos mi-

miſericordes, hūc mihi redditis. Sed iniquiſſimum eſt ut abdicatio, quæ nec in ſui ualuit effectum, fidem maiori crimini præſtet. Non ſum reus *inexplorati pudoris, nec anteacta uitæ meæ ſub hodierna primum lite tractantur. Felicior innocentia eſt citra ſuſpiciones, certior poſt reatum, & quantum infamiæ præſtant obiecta, dum mutant, tantundem autoritatis abſoluta reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, & apud ſenes, & apud parentes autoritate præualui?* Viderint *qui calamitatibus ſuis ſic blandiuntur ut ſibi affuiſſe credant miſericordiam, fauorem, filius à patre delatus nunquam poterit ſuperior eſſe niſi cauſa. Sanè tamen feramus, ut prima abdicatione non egeſſeris totū dolorem, multa tibi de criminibus meis uerecundia querendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio?* Reuerſus *es in forum iam ad iudices iratos.* Quanto *terrore cuncta pertulit pudor ille iam uicti & redeuntis in damnatam colluctationem. Acrior ſemper ex uerecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa rediturum reum.* Quàm *multis placet illa de diſſimilitudine pronunciationis autoritas, & ſeuerior uidetur diuerſa ſententia.* Tertia *uero abdicatio dij immortales, quem apparatum, quem mouit ambitū?* Ego *miror quod mihi licuit audiri, quod me non ſtatim primus querelarum tumultus oppreſſit.* Quid *poſt iſta noui pater obijci poteſt?* Inter *leges, inter iura conſenui, non habeo in moribus meis, quod non melius iudices ſciant. Scilicet capit natura rerum ut futurus parricida non præmiſerit notas, nullis ante ſit maximi ſceleris immanitis tumultuata flagitijs, et quandoq; culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulit ætatem. Aliud eſt miſerorum genus, quod clementia, quod ſuccurrendi fauore dimittitur. Abſoluerūt me qui ſciebant non profuturum mihi quod non abdicarer.* Proclames *igitur licet ſubinde detuli, ſæpe queſtus ſum, ter abdicare uolui, hoc tamen res iſta debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris.* Non *enim ſequitur pater, ut me tuis criminibus accuſes. quod nocentem tuis moribus probes filium.* Parricidam *non facit ſeueritas ueſtra, non ſæuitia, nō terror, ad tam grande facinus non ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mente. Omnes iniuriæ leuius exaſperant, leuius oderunt, innocentis filij ultio mori.* Quod *ſi manifeſtum eſt, nihil tūc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, æſtimemus unde poſtea*

traxeris

traxerim parricidij cauſas. Vos libet interrogare hoc loco iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo perſoluo iudicibus, illud propter quod audeo domum reuerti, propter quod non timeo caſus, non ſubita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, ut me tres abſolutiones & innocentem probauerint, & effecerint parricidam. Præterea pater quàm infirmũ me, quàm trepidum reddit ipſa uictoria. An ſcilicet ignoro quod me reuerſum circunſiſtat totius domus maligna cura, quod uiuo inter homines, quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur fingam? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit quod aliquid ſperamus de teſtamento tuo. Quid ego non ſentio, quod ſimili ſcelere miſſus in domum, à charitate tamen excluſus, abiectus ſum? Rogo qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conqueſtione præditus? Quod uis patrocinium ſperem pro parricidio meo? Defendi non poſſem, ſi bibiſſes tu uenenum. Finge me parricidij uoluntatem, finge habere cauſas, unde occaſionem, unde fiduciam? Ego nec mori poſſũ, niſi ut deprehendar, uenenum paro, qui miniſtrum, qui non inuenio conſcium. Deſpicior à liberis, contemnor à ſeruulis, euitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, et charitatem tui ſimulant odio mei. An uidelicet ſpero poſſe fieri ut ipſe porrigam? Eſt enim mihi ad conuictus tuos facilis acceſſus. Venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et uirus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubitò corripiat? At quemadmodum mihi ſuperſit ulla defenſio? An lentum, et quod tarda peſte conſumat, ſcilicet ut non ſtatim exclames, ut te meum uirus bibiſſe non credas? Rogo, cui paraui uenenum, quod dare non poſſum niſi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum quod habuiſti uenenum. Omnibus iudices, quibus ad ſcelerum conatus adiuuatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam potentiam natura conceßit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingenijs, ſed illis uſus ex animo eſt, totumq; quod faciũt, de conſcientia poßidentis accipiunt. Quid enim ſi latronem gladio tantũ probes? Sic munimus & ſomnos. Excute peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis. Non uetant iſta leges parare, proſpicere, nec inſtrumenta prohibẽt ſed æſtimant uſus. Finge me uelut in media proſperitate uitæ proclamare.

da petulantia, cuius abdicatio non de meis ſed de patris moribus uenit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandiuntur uana ſolatia. Hominis quem *pater odiſſe non deſinit, unus exitus eſt ut ſe oderit. Et quamulum habet de toto dolore noſtro ille quo uenitur ad iudicem dies. Ego cum dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aßidet ille languenti.* Gratißimus *quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, cõuiciatus abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continuatione ſui patientiam parant, quæ durant aßiduitate, firmantq; mentem, quod te pater oderit, quotidie nouum eſt. Minus fortaßis urant inuicem ſimultates, et mutuis deteſtationibus in uiſa reſpirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nunc iudices uniuerſos, quinimo mortales infelicißimus iuuenis interrogo, quid me facere uultis?* Explicuit nos ſi*ne dubio de criminibus exitus, quod abſolutus ſum, tamen nõ hoc effecit, ne mori uelim, ſed ut mihi liceat & uiuere. Victus ſum enim mehercle, uictus ſum iudices abſolutionibus meis, et (quæ certißima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi uultum domum reuerſo, quẽ ſuadetis animum?* Non *decet gaudium meũ, exaſpero hilaritate, offendo triſtitia, capto ſermonem, inuiſus ſum tanquam arroganter inſultem.* Doloris *cauſa dicor ſi propius aſpiciar, uideor ſi recedo contemnere. Quouſq; uincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedũt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non uincitur pater, non ſum abſolutus, cum domum ueni, nemo me diligit, nemo reuerετur. Iam ad nos de penatib. illis non pertinent, niſi ſecreta, niſi latebræ.* Non *exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciã, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod malignißimum eſt ſolicitudinis genus) me ipſe cuſtodio. Satiaſti me uita, ſatiaſti, & cum felicibus quoque ueniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium, quod tædium paras laßitudine miſerorum. Conſumpta eſt in lachrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam grauia promittit integritas? Abdicari debet quem nocentem pater odit, mori quem innocentem. Sed ut credamus, inquit, uoluiſſe te mori, cur potißimum ueneno? Poßis quidem pater hanc de omni ſu-*

VV 2 *premo-*

ſupremorum genere litem facere morientibus. & quia rerum natura uarias fatorum uias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione reprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatumq; mucronem, proclamares, cur non ueneno? Sed nihil eſt delicatius exitu quem non ſupplicia, non metus, ſed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamẽ præcipue cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt, non ſpargit cruorem, non crucem cadaueris relinquit aſpectum, placida eſt, quieta eſt. Ingratiſsime ſenex, ego & hoc ſic moriendo proſpexeram, ne me occidiſſe alius uideretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater, ita parricida ſum ego qui uenenum affero in domum tuam imparatum, rude, terendum, cui tam multa reſtant antequã dari poſsit? Ita parricida ſum, qui iuxta te quæro ſecretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo detulit, quàm ſimpliciter, tam facile reſpondi? Secedo in medios penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, non euito tranſitus, non excludo uenturos. Rogo utrũ hæc omnia ſunt occidere uolentis, an mori. Venenum quod tibi pararetur, inueniſſes abſconſum, reconditum, multum circa illud palloris attoniti, conciſa uerba, trepida ſuſpiria, & me negantem. Parricida deprehenſus effudiſſet uenenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi paraueras, non bibiſti? Breuiter pater & ſecundum naturam conditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerorum, quàm ut mori uelint. Ego cum dico mori uolo, non hoc dico, moriturus ſum, de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quod quamuis iam teneam uenenum, multum tamen adhuc caſibus incertisq; ſupereſt accipere? perfoſſis plerunq; uiſceribus, uitam tamen ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam conſentaneum eſt ne moriatur qui uelit, quàm quod morimur inuiti. Sed malo ſicut cœpi ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æque pater impetu conſtat quàm mori uelle, nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc ſi retinere uelles, ſufficit ut morereris, & rationem quoq; hominu mortis eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frangit animum quiſquis interuenit, abducit, auocat quiſquis alloquitur. Ambiuntur cuncta moriendi ſpatia pro uita. Ideo nos mehercle crediderim eiuſmodi exitum eligere ſecretum. Minimum eſt quod confundat hominem

infirmitate

*infirmitate morientem, & exiguis cauſis opus eſt, ut diſpliceat obitus quē
miſ ro ſuaſit integritas Quid ſi interueniat aliquis, qui gaudeat, qui uindi
cari ſe putet, ſi teſtes adhibeat oculos, quibus uidendum ſit? Statim meher
cle arrogās uita ſimulabitur, ſtatim cōtumax dolor cum deprehenſa mor
te diſſentiet. Neſcis quantum mihi hæſitationis parqueris, cum interrogas
dum reſpondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me
uero tunc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reuerentia,
dolor. Ego propter patrem mori poſſum, coram patre non poſſum. Adijce
nunc quod & dixiſti, bibe. Si mehercle ſaucium palpitantemq; iuſſiſſes adi
gere ferrum, premerem cluſis uulneribus animam: ſi ſtringere aptatos ad
colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo, ſi non inijceres manū ad præ
cipitia properanti, flecterem in plana curſum. Meritò prorſus anima ſecre
tum ſolitudinemq; captaueras. Interuenit pater, actum eſt, perit ille ſuſce-
ptæ mortis ardor, et utroq; nos reſoluit affectu, mori non debeo ſi uetuerit,
non potero ſi iuſſerit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni uirus aptatū
eſt, ſed me ideo deprehendiſti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi pa-
ter ante facienda ſunt. Volo prius conuocare ſeruulos, contrahere liber-
tos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi uero tunc adiecis-
ſe uiſus es, teneris, heres, eamus ad iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam
negem uenenum. Interrogare uos uelut in illa ſecreti noſtri præſentia libet,
quem mihi poſt hanc uocem, animum datis? Dicit hoc accuſator, dicit hoc
uictus, dicit ſecretò, dicit ſic ut poſſit negare ſi bibero: Bibe. Ego quidem
uolo, & hoc quammaxime paro, ſed totum hunc animum ſenex tua auidi
tate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quàm ut recuſantis ora diducas, ut in
fundas per oppoſitas manus? Mihi uero tunc excidit quid uelim, quid pa-
rarim. Vidi truces loquentis oculos, uultus parricidali ardore ſuffuſos, iu-
beri mihi uidebar ut biberem tuum uenenum. Neſciſti pater pertinaciam
meam ſeruare, neſciſti. Filium propter te mori uolentem deprehendiſti.
Vis occidere? ueta, inuade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temera-
rie quid facis? Iam deſino iraſci, iam reuertor in gratiam. Properabo ut
hoc ſecum aures ferant, ut impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes
quod me retorſiſti, quod ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti faci-
lius eſt mori, ſi rogetur ut uiuat. Fidem deòrum, in quam me contumaciam*

pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cũ diceres, bibe. Nec uiu. re mihi libuit, ne mori. Ereptus ſum miſer animo meo, & improuiſa uoce percuſſus ſteti ſine affectu, ſine negatione attonitus, amens, & me penè aliter occidi. Nihil eſt profectò improuiſorum dolore torrentius, et fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas poſt hoc inuenio, non uerba, non lachymas. Ad nullius rei conatum ſufficit mori alterius animo, & ſuo ueneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non pœnitet tamen illum uixiſſe, illũ non pœnitet ſpiritum rigoremq́; pereundi, tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur, quod non bibi, iam nunc diceret, deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus. & me contenderet ad iudices meos redire non auſum. Bene quod ſic effudi, tanquam rurſus uita placuiſſet. Venenũ quod uideretur deprehenſum, nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi parauerat. Dic nunc, nõ fui paſſurus ſi bibere uoluiſſes. Deinde hoc ſi probas, ut me hodie quoq; coneris occidere. Non eras paſſurus. Quando per fidem inijcis manus, potuit eadem, potuit peragi breuitate qua iuſſeras Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti, ne mihi animum pereundi uel hoc faceret, quod putabam me iuberi. Facinus eſt ſi morior, ut poſtea queratur an uolueris occidere. Tu licet inuidiam uocis illius alterius mentis ſimulatione defendas, occiſuri tamen fuit ipſum experimentum. Nec intereſt rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc quod moritur, quem non mouit hoc, quod paratus eſt mori. Quid nunc faciam iudices pertinaciſſimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? uidetis hominem quem nullus animi mei ſtatus mutat, quem conſtantia noſtra, quem offendit infirmitas. Viuere uolo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortaſſis aliquid (ſi nobis hodie quoq; clementia ueſtra ſuccurrerit) parauit, inuenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? de filio abſoluto feci ut mori mallet, demoriente ut uiueret. Vos uero ſanctiſſimi uiri, quo iam ambitu, quibus poſſem conuenire precibus? Ille ueſter infelix, ille ueſter abſolutus, flere uetitus eſt. Non habet gratiam ſuam toties genua complecti, & ad fatigatam miſericordiam noui diſcriminis pondus attulimus. O mos ſemper imparata miſeris, negata cupientib. quando ſuccurres? Me infelicẽ, perdidi uenenũ. Sed quatenus aliquid pater expectationi tuæ repromiſi, nolo de-

lo deſperes. Fruere quinimo ante ſuprema, ante exitũ meum hac uoce, uici-ſti. Neſcio quidem quod rurſus eligam obitus genus, an placeat reparare uirus infelix. Sed prædico, teſtor, quæcunq; ſederit traditio leti, miſerere, ne iubeas, miſerere, ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lachrymæ tuæ. Et ne mihi putetis illã ſecreti noſtri excidiſſe uocẽ, uenenũ quidem te iubente bibere non potui, quandoq; tamen hoc occidet ꝙ bibere iuſsiſti.

Argumentum Declamationis XVIII.

Malæ tractationis ſit actio. Speciosũm filium infamen tanquam inceſtũ cum matre cõmitteret, pater in ſecreta parte domus torſit, & occidit in tormentis. Interrogat illum mater, quiđ ex filio cõpererit. Nolentem dicere malæ tractationis accuſat.

Pro muliere contra maritum.

ETſi iudices callidiſsimus parricida facinus ſuũ ſic ordinauit, ut uobis matrẽ faceret inuiſam, ſiue diſsimularet miſera mortẽ filij ſui, ſiue quæreretur, tamq; monſtrorũ nouitate circundatã eò perduxit, ut ſibi uideatur infamaturus iterũ uel patientiã noſtram, uel dolorem, matri tamen cuius calamitatibus ne minimum ſibi uindicat orbitas locum, ideo ad uos fugiendum fuit, ut ſciretis non illi præſtari quod tacet maritus Laudo iudices: laudo miſeram, quod interrogare noluit domi, quod nihil fecit & ipſa ſecreto. Hic coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet diſsimulare parricida uideatur) coram rumore mater inquirit, quid tormentis unici quæſierit, quid morte compererit. Reſpondeat ſaltẽ reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate modeſtiæ fronte ſubſtitit. Nec uxori poteſt uideri parcere de qua ſcire uoluit an eſſet inceſta, nec filio, quem tanquam ſciret, occidit. Ante omnia igitur iudices mulier infelicißimi pudoris hoc ab affectib. publicis petit, ne uobis accuſare uideatur. Reã ſe inceſti, ream parricidij putat. Exhibet populo conſcientiam ſuam, & aduerſus quemcũque ſermonem, quodcunq; ſecretum, marito famæq; præſtat interrogandi poteſtatẽ. Vellet innocentiã ſuis probare uiſcerib. uellet in equuleos, in ignes hãc miſerã præcipitare pietatẽ. Ignoſcite iudices impatientiæ, quæ cõtra callidiſsimã diſsimulationẽ libertate doloris exæſtuat. Inceſtum probaretur ſilentio patris, ſi taceret et mater. Et quidẽ iudices tã contrarios affectus ſenis ſatis admirari, ſatis ſtupere nõ poſſũ, in rumore tã ſuſpicax, poſt

ciones maritum ex ullius traxiſſe credatis indicijs, ſuum rigorem, ſuũ tantum ſequutus eſt animum. Filium ſi non ames, uideatur tibi mater adamaſſe. Queſturum nunc me iudices putatis de licentia ſermonis humani? Ego uero iuxta hunc patrem non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit autor, iſte probauit qui credidit. Facillimum fuit ut loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt iudices quæ mater fecit ſecurè, ſimpliciter palàm coram marito, coram ciuitate. Reſerat nunc ſuum iſte ſecretum. Iuuenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi uerberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis unquam iudices peius de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium ut probaretur inceſtum, occidit ut crederetur. Ponite nunc ante oculos iudices duorum parentum confeſſionem. Mater exclamat, filium amaui: pater dicit, occidi. Nefas eſt utrunq; putetis innocentem. Iam quidem nocentiſſime ſenex grande deprehenſæ feritatis indicium eſt, quod cum filium occideris, ut interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum, & homo filij cruore perfuſus non proclamas, non Deos hominesq; teſtaris, non occidis & matrem: ſcilicet modeſtia te ſcelerum tuorũ quàm maxime decet, & ideo tibi relinquis unde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis uxori, coniugales Deos & lectuli iura revereris? O quàm non habet nec quod mentiatur. Malę tractationis agimus. Placet ergo iudices, ut illa uoce qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultus, & negatos in publicum defle mus egreſſus, orbitates ac liberorum ſuprema plangantur? Quid tamen facere uultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hic legem, ſi intra iuris huis anguſtias omnis nuptiarum querela conſtricta eſt? Mater quæ de morte filij maritum malæ tractationis accuſat, non uindicat, ſed probare contenta eſt quod non debuerit occidi. Omittamus pauliſper iudices orbitatis triſtiſſimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſas. Ita non iuſte quereretur

probem? Tormentis quærendum putaſti, an uerum diceret. Sanè ſit aliqua publici ſermonis autoritas in illis, ad quæ fas eſt populi peruenire notitiam. Video cur adulteria proferantur in fabulas, explicantur per miniſteria, per conſcios, habent inconſulta gaudia, pars uoluptatis uidetur eſſe iactatio. Facinus uero, cui ſi fas eſt, ut illud humanæ mentis capiat audacia, circundatur undique nox profunda, denſior caligo tenebrarum, quod nocentes ſuis quoque oculis uix fatentur, non ſeruo, non creditur ancillæ. Quid internuncijs, quid opus eſt miniſterijs? ſufficit animus duorum, explicat omne filius materq; ſecretum. Inceſtum tanto incredibilius eſt, quanto & de illo plures loquuntur. O miſera conditio ſexus, cuius ipſe plerunque uirtutes, fabulas parant. Cur iſta nullis in publicum gaudet egreſſibus? Vnde aduerſum omnes tam rigida conuerſatio, tam ſeuerus affectus? Nihil concupiſcit, nihil ergo deſiderat? Filius poſſidet cuncta tempora, uniuerſos occupauit affectus, filius matris tota iactatio eſt: Rogo nunquid adamauit? Mihi credite, non eſt nefandorum iſta ſimplicitas, da ut ſit hæc inter matrem & filium conſcientia, parcent oſculis palàm, abſtinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas ſubſtringetur in publico, ſermones, occurſus coram ſeruulis libertisq; uitabunt, & maximi ſceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod uoles, inceſtum diligens ſuſpectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego ſic ago, tanquam inauditum, incredibile ſcelus locutus ſit populus? Teneo in hoc ſermone facinus uuius mali mariti. Non intereſt inceſtum de uxore fingat, an credat. Quid iſte, ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Diſſimules licet, à te malignitas accepit ortum, te ſecutus eſt quiſquis hoc auſus eſt narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Neſciet eſſe rumorem. Ite nunc iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit cauſam. Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre eſt, quàm crimen in filio. Speciosus fuit. Vt hoc obijci poſſit, ut debeat. adijce & adulter & raptor, in illa matrona maritali dolore penè percuſſus, in

illa uirgine publica ſubclamitus inuidia, quia nunquam hæc quoque intra notos diſcurrunt iuuentutis excurſus. Quid ais? ab inceſto libidines cœperunt? hoc primum unquam iuuenis admiſit? hoc ſolum argumentum ſumis ex forma? Dic potius, deprehendi iuuenem mihi uenena miſcentem, in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus. Infinitum eſt quantum debeat ante feciſſe filius, ut de illo inceſtum pater ſibi credat. Specioſus fuit. Quis enim non eſt fromoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum, ſuppliciorumq; pallorem, & in uires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus eſt. Liberi marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non uultu, ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poſſit forſitan nouitas ſolicitare uiſus, expugnare mentes, in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia conſurgit, iuuenta ſurrepit, ſpecioſum ſuum quotidie uidet, miratur, amplectitur. Que tamdiu amauit, quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus nocentiſſime ſenex ad hoc nefas charitate, ſed amentia, ſed furore. Vt in iuuene ſuo mater poſſit coucupiſcere quod formoſus eſt, oderit oportet quod filius eſt, & adeò ſacris affectibus non adiuuatur in facinus, ut ad aliud niſi per obliuionem ſui tranſire non poſſit. Quid quod & incredibilius eſt, quod parem duorum poſcit inſaniam, & ad inceſtum opus eſt ut adamet & filius, non ut adametur? Ab utro deinde uultis incipere preces, uenire ſermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex, quo cum maxime taces (ſi non eſt callida, non maligna ſimulatio) de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo ut ſi filio obtigerit indulgentior facies, uultus erectior, refugiat mater amplexus? Si uirginem uſque ad notabilem ſpeciem natura formauerit, timeat oſcula pater, horreatq; contactum? Dij deæq; male perdant tam impudentes ſolicitudines, tam nefarios metus. Propè eſt ab inceſto, timere ne fiat. Malo ſimplicitatem

tem, quæ non uereatur infamiam, malo nudos affectus, inconſultamq́; pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, auide, tanti fama non eſt ut amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidem marite ſi quis interroget, omnes matres liberos ſuos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie uultuq́; deflectere, comere caput, habitumq́; componere, ſuſpirare cum receſſerit, exultare cum uenerit, conſerere manus, pendere ceruicibus, non oſculis, non colloquijs, non præſentiæ uoluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpicione ſæuiſſimum, inceſtum non poteſt fingi, niſi de optima matre. Execrarer mehercle iudices, ſi crimen iſtud clarius obiecißet filio pater, ſi uſque ad uerborum proceßiſſet amentiam. Nemini minus fas eſſe debet credere inceſtum, quàm qui propter illud paratus eſt filium occidere. Quid quod non credis tantum nefande, ſed quæris? Ita tu non times monſtri huius agitare ſecretum? Populus loquitur inceſtum, ſed tu nega. Ciuitas infamat, tanto magis oſculare uxorem, & coniugem tene, pariter duos circa tuum ſtringe complexũ. Proh inaudita feritas, ita patri non ſufficit non credere inceſtum, quod non poteſt probare? Ferrem tamen adhuc ſuſpiciones tuas nefandißime ſenex, ſi dißimulanter indicia tanti ſceleris agitaßes. Obſerua ſermones, ſecreta cuſtodi, omnium dierum noctiumq́; momentis ſagax ſcrutator inſiſte. Quid tibi cum abruptis? quid cum ſupremis? Inceſtum iam credas oportet ut torqueas. At tu, proh nefas, uerberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte ſcrutaris rem, de qua non deberes interrogare ſeruos, de qua uernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio ſuſpicaris inceſtum. Neſcis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoueas? Pater qui de inceſto filium torquet, non eſt neganti crediturus. Omnium quidem iudices incertorum ſuſpiciones peßime ſemper à corporibus incipiunt, nec bene de cuiuſquam moribus illam partem hominis interrogas, quæ non animo, ſed dolore reſpondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignesque ponatur cuius arguta prius indicia præcedant, nouißimum debet

eſſe quicquid torquetur & punit. Fidem hominum deorumq́;, ne grauitatem putetis à nouiſsimis ultimisq́; cœpiſſe. Non habet probationem facinus, de quo pater non poteſt alium torquere quàm filium. Video qua poſsis ratione defendi, ſi omnia ante feciſti, ut inceſtum aliter erueres. Quid ais? interrogaſti ſeruulos, non potuit conſcius inueniri? Exquiſiſti ancillas, non apparuit miniſtra flagitij, non obſcœna literarum commercia, non fatentis deprehendiſti nefande blanditias? Nihil iuuenis maritus, dominus, pater? Nunc & dic ſciſſe rumorem, ſed ut torqueas, ducatur tamen quæſtio per coniugis miniſteria, per filij ſeruulos, in illa potius uilitate deſæuiat. Prius eſt ut repudietur uxor, ut diuortio fiat in domo grande ſecretum. Excedit omnem immanitatem, filium ideo torquere, ut ſcias an innocens torqueatur. Vnicum pater ignibus uerberibusq́; interrogas, rogo quid facturus ſi pernegauerit? Videlicet ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris peruſta uiſalia, & laceri pectoris uulnera pietati rurſus admoneas. Solus supereſt pudor homini, qui torſit unicum, ut torquere debuerit. Faciat te neceſſe eſt res iſta peſsimum patrem, & oderis oportet filium, cui ſatisfacere non poſsis. Iamiam malo uenena, ferrum, ſubitos ictus, improuiſamq́; mortem. Inceſtum qui non credit, torquere non debet: qui credit, ſtatim debet occidere. Quod ſi tormenta etiam filij placent, ſi præſtanda eſt ſatisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæſtionem, in media ciuitate, in ipſa conſtitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & ſeculi rem exquire audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quiſque quod uolet, ſuis auribus, ſuis credat oculis. Cur in abditam ſemotamq́; partem iuuenis abducitur? Secretum quæſtionis nec inceſto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter ſecretum publicationemq́; temperamentum. Aduoca propinquos, adhibe amicos, circumpone iuueni ſeries ſenes, interſint magiſtratus, aſsiſtant quibus habere poſsit ciuitas fidem. Præſtare debes aut tibi ut probare poſsis, ſi confeſſus fuerit, aut filio, ſi pernegauerit. At tu nefande, crudelis tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poſsit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid

agunt

*agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum
dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione ſepoſita in ma-
ius reducitur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater, &
qui uult abſoluere, & qui eſt paratus occidere. Non uultis iudices ad
facinus indignißimæ quæſtionis accedat, & quod ipſe torſit filium pa-
ter? Adeóne non potuit libertis aut ſeruulis neceßitas iſta mandari,
non carnifex potius adhiberi? pater in tormentis filij non auerſos te-
nuit oculos, ipſe ueſtes ſcidit, uelamenta lacerauit, manibus flagella
concußit, renouauit ignes, & mori filium contentione non ſiuit, de-
duxit os, quod iam ſuprema claudebant, fouit animum, ut longis cru-
ciatibus patientia ſufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens fi-
lius, feci. Non mehercle improbe mihi proclamaturus hoc loco ui-
deor, hominem qui torquetur in matrem, debere coram matre torque-
ri. Cur excluditur infelix à ſua cauſa, à ſua quæſtione? Adhibe ſpecio
ſi cruciatibus hanc nimis amantem, huius gemitus excipe, huius ſuſpi-
ria oculosque cuſtodi, ſi quod facinus admiſſum eſt, torquebis quidem
filium, ſed fatebitur mater. Irrumpere me tum maxime puta in illud
tuum parricida ſecretum, inijcio properanti quæſtioni manum, in-
hibe ictus, ſubtrahe pauliſper ignes, quicquid eſt quod eruiſti profer
in medium, memento te feciſſe de filio, propter quod tibi non debeat
credi. Quid ſpiritum dolore præcipitas? Quid miſeræ interualla pa-
tientiæ pertinaci crudelitate continuas, ſi fruſtra tibi ſufficere credis
quod audieris nunciare, proferre? Inceſtum ut credatur ipſe debet
audiri. Mirabar & ego iudices ſi tam nefanda quæſtio alium exitum
potuiſſet habere quàm mortem. Hic eſt parricidij pudor, ſic deſinunt
quæ incipere non debent. Facinus quæſtionis operis ſcelere maiore, exi
re tibi uideris per orbitatem. Scimus unde uenerit iſta contentio, ni-
hil extorſit ſæuitia miſero. Vincit torquentem qui occiditur. Iamiam
non miror, quod poſt iſta non habes uocem, uerba non inuenis. Vni-
cum ſine teſte laceraſti, unicum occidiſti, ſoli tibi deinde uis uide-
ri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde triſtitiam. Præ-
poſtera res eſt filium occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt*

non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentem. Eli-gis utrum uoles, aut tormenta damnes neceſſe eſt, aut ſilentium. Quod non debet indicari, quæri non debet. Poßis uideri fortaßis cru delißime ſenex ſilentium filio præſtare, ſi uiueret. Conſumpta eſt pa terni nominis religio, omnis pietatis ſublata reuerentia. Si hoc ille meruit, parum me quæſtione, parum ultionis in morte eſt. Vindicare uis confeßionem, traduc cadauer, & ſuper illa uulnera omnes pone cauſas. Non eſt eiuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeuißime parricida? Filium conſumpſiſti per flagella, per laminas. Potes agere uiſcera de tuis concepta uitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima non inſania, non furore? Sed quantum uis ui-deri, conſilio, grauitate lacerasti. Potes tacere, ſuper uulnera unici, ſuper exutos artus metuendus aßiſtis, & cauſas quærente matre, quæ rente populo, hoc ſolum dicis, occidi? Contenta eſſe debet incerto. Interrogari nunc te marite credis à matre ſola? cauſas mortis illius re-poſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti paren-tes, horret inuicem ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſcu-lorum inter ſoceros generoſq; ſimplicitas. Quouſque nos cum ſilentij tui interpretatione committis? Si nihil factum eſt quod debeat erube-ſcere temporum pudor, quid ſibi uolunt uerba media, ſuſpenſa? Si ne-fas prodigioſis ſimile fabulis deprehendiſti, miſerere, ne ſis una mor-te contentus. Inceſtam grauius odiſſe debes, quod & uenit in forum, quod audaciam innocentis imitatur, & tacenti uidetur iraſci. Cum fi-lium propter rumorem torſeris, propter tormenta occideris, non eſt media res ut neutrum ſciamus. Mater quidem iudices innocentißima hoc complorat, hoc ferre non poteſt, quod nihil parricida reſpondet. Sed nobis uidetur iamiamq; eſſe dicturus, non fallit nos nefande quid captes, hoc quod ſupra ſilentium trahis alta ſuſpiria, quod prorum-penti uideris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ uocis affertur, fateri uidearis inuitus. Dic tamen, par eſt huic rei matris integritas ut mentiaris? O quanto nunc dolore torqueris, quod inſtantem non potes aliqua truci proclamatione di-ſcutere.

ſcutere. Non uerba tibi contra miſeram, ſed argumenta deſunt, non uoce ſed probatione deficeris. Quod ſolum datur, relinquis infamiæ. & nos cum perpetua ſermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat nec abſoluit, rumore contentus eſt. Modeſtiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ conuinci non poteſt, ſufficere ſibi putat ut inceſta credatur. Quis unquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium? quia non poteſt probare quod dixerit, captat ut credatur quod non dixerit. Diſsimulas, taces ſæue, crudelis? inueniſti tormenta patris, Audi quid miſera ſimpliciſsimo dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidiſsime parricidarum, ut non audeam cadauer amplecti. Ego uero inceſta ſum ſi poſſum moderari gemitus, comprimere lachrymas. Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, cuſtodite planctus meos, obſeruate ſuſpiria, ſi quid feci, ſi quid admiſi, fatebor. Ecce ſupra lectulum effuſa feralem, laceros artus & peruſtum complexa corpus exclamo, teneo unicum meum, uelit nolit inuidia, meum miſera formoſum. Hoc erat quod infeliciſsimam matrem ultra ſolitæ charitatis exagitabat affectus, amabam marite periturum. Infames quantum libet hanc impatientiam, ego mihi uideor defuiſſe, ceſſaſſe, multum de lætitia, multum perdidiſſe de gaudijs. Nemo unquam filium nimis amauit. Excuſo tibi, inquit, iuuenis innocentiſsime, quod ſupremis tuis nondum præſtiti miſera comitatum. Viuere quidem te defuncto continuò non debui, ſed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inuiſæ, ſed prius licuerit coram ciuitate manibus tuis iuſta perſoluere, cum damnato ſupra callidiſsimum ſilentium parricida, nihil te dixiſſe conſtiterit. Ignoſce quod ad iudicium iſtud orbata duraui. Timui ne ſi ad exitum impatientia, ſi præcipiti pietate properaſſem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

YY Debe

Ex ſuperiore argumento declamatio. XIX. Pro Viro contra uxorem.

DEbebatur quidem triſtiſsimæ orbitatis miſero pudori, ut iam taceremus omnes, & poſt tam prodigioſas rerum ſermonumq́; nouitates oportuerat hoc eſſe nouiſsimũ de malis infeliciſsimæ domus, quod occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici ſemper affectus, ſuper cuncta quæ uel paſſus ſum paulo ante, uel feci, reatus quoque me dolore concuſsit, ueni petiturus à uobis ne me ſcientem ſilentium contentioni præſtare credatis. Non quia occidi filium taceo, ſed occiſus eſt ut tacerem. Vtinam iudices negare poſſem quod occidi, utinam totum miſeræ neceſsitatis ordinem fas eſſet intrare, & oris huius premere ſecretũ. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modo impegit in filium, ipſa ſui immanitate conſumptus eſt. Quicquid erumpere poſſet in proclamationem, parricidio peractum eſt, in orbitate conticui.. Non habeo affectum, niſi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. Vtrunque de filio fieri non poteſt, ut & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter iudices ſatis admirari, ſatis ſtupere non poſſum, quod mulier cuius præter optimam ſanè conſcientiam, ſexus quoque maiorem malis noſtris pudorem præſtare debebat, tacere non poteſt ſilentium meum. Nouo quinimo fabuloſoq́; ſecum impatientiæ genere diſſentit. Quæritur de populo, quod taceat. Nec contenta confeſsione mariti, nihil ſe diſsimulare, nihil ſcire reatus autoritate teſtantis, mauult de ſilentio meo facere ſecretum orbitatis. Iſtud amentia ſit an innocentia, perditus dolor uiderit. Ipſius animus poteſt ſcire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fidem igitur ueſtram iudices, ne uos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, néue maximæ calamitatis ibi tantum putetis reſediſſe ſenſum, unde uos lachrymæ gemitúsque conueniunt. Mei magis debetis in uxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi & occidi. Ego ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid iudices iſta complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ con-

ſcientiam

ſcientiam matris, quæ ſufficit interrogare. Maior me impatientia, maior urit affectus, cur filium occiderim indicare non poſſum, nec pœnitet quod occidi. Infelix ſenectus, miſera patientia, ſic quoque quammulta dicenda ſunt. Fuimus quondam iudices, fuimus feliciſsimi parentes, cum adhuc rudis unici nobis blandiretur infantia, durauitq́; domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quandiu ciuitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum. Vt uero in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus inſolenter exultat, ſuperbus atque arrogans, in nullum uitæ genus non in priuatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dij immortales quantus qualis'que circa iuuenem rumor ingemuit, omnium maledictis ſucclamatus, omnium denotatione damnatus eſt, donec & ipſe conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret. Inde rarus in publico, & tamquam patris occurſus, tanquam ciuitatis ora uitaret. Non eſt leue concipere uerbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit. Dictus eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus, quem poſſet etiam pater occidere. Quid facerem iudices infeliciſsimus ſenex? iamiam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, diſsimulare non poteram. Fallitur quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio, impetus, ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta non poſſunt. Eſt in miſeris penatibus pars remota, ſepoſita, profunda tenebris acceſſu, omnibus apta flagitijs, & in qua audeat facere facinus & pater. Illo fateor dum me uariæ cogitationes per totius domus ſpatia circumagunt, quantum intelligere licuit, improuiſus adueni. Et ille quidem ad conſpectum meum tanquam deprehenſus obſtupuit, refugit'que trepidus, puto ne quærerem cauſam. Irrumpo feſtinanter, auide, ſine liberto, ſine ſeruulo, ſicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunque ex obuijs dolor in telorum transtulerat uſus, ultra uires ſenectutis aggreſſus, ignes ex proximo raptos, uerbera quæ caſus obtulerat, non diuiſo dolore, non per partes, non per interualla

YY 2 *ſuſpenſo,*

ſuſpenſo, ſed ſemel, ſed pariter inuado, pars ſecreti fuit, ipſe torquerem. Dij immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cum domi torqueretur à patre, non inuocare matrem. Non repugnauit iuuenis, non oppoſuit manus, nullum implorauit auxilium. Merſis tantum deiectisq; luminibus tanquam unquam flagella ſuſtinuiſſet, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem, uerberibus, ignibus laudatos uultus uelut illis iraſceretur, oppoſuit. Reddo teſtimonum nouiſsimum pudori, cum iam mori uellet, occiſus eſt. Laudo iudices patientiam matris, cum & ipſa ſemper plurimum eſſet domi, & ab illo ſecreto fortaſſe non longe, interuenire noluit, interpellare non auſa eſt. Sed & manibus meis gratulor, quod non propinquus aliquis, non amicus irrupit, occidiſſem quiſquis me tunc auſus fuiſſet interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera membra, funus in lulſi, oſſa collegi. Non iniecit uxor lectulo manum, non inter exequias planctibus eliſisq; uberibus, mihi fecit inuidiam. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogauit. Poſſum iam mater infelix coram liberis ac parentibus, poſſum audientibus dijs hominibusq; clamare, & ego amaui filium meum, non oſculis, non infirmitate, non lachrymis, ſed uiribus, dolore, patientia. Vnicum quem ſi acie clauſiſſet hoſtis, uicaria morte ſeruaſſem: ſi ſubitum cinxiſſet incendium, extuliſſem relicta meorum parte membrorum: eripui malignitati, abſtuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficilimam feci, quod non me potius occidi. Malæ tractationis accuſat. Adeò ne uxor tibi parum uideor dediſſe pœnarum, poſt periculum & labores ne lucrifaciat pater, quod occidit filium ſuum? Non pudet ergo ſi iraſceris parricidæ? Quid tibi cum lege, quam propter uos minores accepiſtis affectus? Querelas habet iſta, non gemitus, matre ſepoſita ſolam complorat uxorem. Rurſus populum uocas miſerum pudorem? materiam noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem ſecreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut queri poſſet, aut dici. Iam uero quid impudentius, quid indignius, quàm cum ſibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum ius patris

iris ac matris eſſe contendunt, quaſi neſciant nobis arbitrium uitæ neciſq; commiſſum? Non eſt priuilegium, *filium occidere cum fieri poteſt, nec quiſquam tantum ideo fecit, quia liceret. Viſcera unici lacerare ſuffeci.* Ignoſce, *ſi non potes mihi credere, nemo filium ſuum occidit odio, non erit tanti iuuenis inuiſus.* Illud *eſt in patribus uſque ad parricidium terribile, quod amant, quod ſuccurrunt, quod ſibi uidentur aliter non poſſe miſereri.* Non *eſt quod uos ab æſtimatione malorum meorum mollior ſexus abducat.* Maioris *affectus eſt filium occidere, quàm uindicare. Deſine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi non uidetur omnia reſpondere pro filio, qui dicit, occidi?* Et *licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui ſummorum facinorum ipſa immanitas innocentia eſt. Filium pater non demens, non inſanus occidi. Hominem extra ſenſus affectuſq; poſitum quiſquis nunc miſeratur, occidit. Vides ſenem ſanguine ſuo fluentem, laceratis exuſtiſq; illis ſanctiori bus charioribuſq; uiſceribus ſuper exanimis unici corpus cruentis manibus iacentem? Horreo cadauer, & uelut corpora quæ cœleſtis exanimauit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora ſufficit claudere oculos, uultus auertere, tacere, mirari, et incredibiles calamitates relinquere ſuis cauſis. Miſerere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce ſeculo, parce marito, parce patri? Tu uero parce illi qui occiſus eſt. Nouum iudices uxoris in maritum crimen audite. Silentium eſt de quo queritur. Solebat indignatio ueſtra conuicia noſtra ferre non poſſe, & matronalis indignatio dicere uidebatur, non parcis erga me marite uerbis, nullam habet noſtri tuus ſermo reuerentiam, facile prorumpis in opprobria, facile quod libet obijcis, exclamas, & dum nimium libertati uocis indulges, poteſt populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obijcis mihi rem quæ nulli unquam crimini fuit, ſolam in noſtris moribus innocentiam uoce reprehenſam, taciturnitas. Vide cur manus, cur uerba peccare uideantur. Illis infamamus, his torquemus, occidimus? Vis ſcire quàm non poſsis queri de ſilentio meo? Feliciſsima fueras ſi idem ſe*

ciſſemus omnes. Finge me pauliſper ſepoſitis ſilentij cauſis, hoc tantum reſpondere: non prodo ſecretum. Ex omnibus iudices, quibus humana pectora ſerijs grauibusq; complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm ſilentij credo uirtutem, adeoq; promptiſsimo ſermone facile delinquimus, ut conſtantiam tacendi, neque in alijs ferre poßimus. Crimen hoc in me mulier uocat, quod in priſcis illis morum mentumq; rectoribus fuit prima ſapientia, quod quoſdam totius uitæ pertuliſſe patientiam magis illa miſera miratur antiquitas, quàm quod temporum uices, ſiderum curſus, & profunda naturæ uelut conſcia ratione ſanxerunt. Quæ per fidem impotentia eſt effringere rigens ſacra diſsimulatione pectus, euoluere animum, quem ſupra ſua ſecreta compoſitum non lætitia, non dolor, non neceßitas, non fortuna laxauerint? Quiſquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeò coniugali ſocietate cuncta miſcentur, ut nihil ſibi aduerſus hanc concordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiam à ſanguine ſuo ſecretus affectus, genusq; reuerentiæ, ut tacenda minime uelis ſcire chariſsimos, quædam non poßis uerberibus, equuleis, & pleroſque uideas fortiter ſupra ſua ſecreta morientes. Agedum, ſi uidetur, utrunque ſexum, omnem conditionem, omnẽ ſcrutemur ætatem, nullum ſine conſcientia pectus, nulla uita ſine cauſis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto ſilentium grauius eſt in ſene, uerecundius in marito, ſanctius in patre. Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modo iuuenis ille conſtantia, mori uoluit ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia ſcis omnia me potius pati male, quàm loqui. Quis enim in hac ciuitate non nouit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat qua cuncta ſoleam ferre patientia? Ne occiſurus quidem ſuſpiria gemitusq; præmiſi. Nihil feci unde erupturum quandoq; in orbitatem patris animum, aut tu præſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nunc me iactare conſcientiam putas, quod nihil in publico, nibil in ullo mihi permiſi proclamare conuentu? Ego uero non ſum

quæſtus

quæſtus de iuuene nec tibi, nec captaui ut illum mecum & mater odiſſet. Fruſtra te putas extorquere accuſatione poſſe, quod mihi non ipſæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expreſſit. Vras licet, durabo, perferam, paſſus ſum iam, quod erat difficilius, occidi. Torſit, inquit, filium meum. Breuiter iudices ratio reddatur, infamem. Quid refert an innocentem, ſi illud omnibus liquet? Iuuenem cunctis pignoribus inuiſum, omnibus affectibus grauem maligni fecere ſermones. Quid agimus animæ? quemadmodum effugimus, euadimus? In tanta infamia nihil facere, credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortaßis infirmitati conueniat negare, me tantum fortior aſſertio unici decet. Eripiendus eſt non contentione uerborum, ſed ut ciuitas ſtupeat, ut erubeſcat. Torquere me filium putas? Inuidiam facio populo. Videor mihi illis uerberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæſtio de infami filio unam rationem habet, ut probet innocentem. Dij mala pro hibeant, ut noueris illum dolorem, poteſt torquere filium pater. Nihil eſt infelicius homine, cui de unico ſuo mors ſola non ſufficit. Iuuenem in cuius animo perdideram nomina noſtra reſpectum, quem quotidie neceſſe habebamus excuſare rumori, qui inter nos formoſum malebat agere quàm filium, uerberibus ignibusq; conſumpſi. Vis, uis ſcire quanta tormentorum ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen uti que mater uis ſcire cauſas, leuiter audi: Proſpiciebam miſer in grande quandoque facinus proruptu rum, quod otio uitam, quod deſidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non adminiſtrare rempublicã, non ducere uolebat uxorem. Præterea traxerat ex frequentibus caſtigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conſcientia qua non emendabatur, exarſerat. Timebat occurſus, non audebat adire colloquia, oſcula conuictusq; fugiebat. Breuiter perditißimæ mentis definienda menſura eſt: Oderat me filius & timebat. Filium igitur totius ciuitatis exiſtimatione damnatum, quem adhuc uiuere mirabantur homines, torſiſſe me putatis? Ego uero occidi tarde diu.

Quæſtionem illud uocas? Pœna, ſupplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio eſt interrogandi hominem, cui non eſt fas niſi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæſtione moderatio. Non enim præcipiti raptus impulſu exilui repente, ſubito, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ uelox uulnus indixi. Non poteſt non ratione occidi filius cum ante torquetur. Dedi mores, ſpatium, tempus indulſi. Vides quantam hinc malignitatibus potuerim præſtare materiam. Si in illo ſecreto gladio tantum, ſi uulneribus egiſſem, exitum fecerat iuuenis deprehenſi. Non eſt igitur mulier quod mihi facias duplicatæ quæſtionis inuidiam, id eſt quod torſi, & occidi. Sola eſt huius neceßitatis ratio de morte. Illud eſt parricidium, filium torquere uicturum. Putas iuuenem uiuere potuiſſe, cui iam non poterat niſi morte ſuccurri? Quem contra malignos ſermones aſſerere cœperam, non reddidi rurſus infamiæ, neque in oculos & ora uulgi de ſecreto patris emiſi, prouidentia mea tibi quoque mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille uero nõ fuit poſt tormenta laturus uitæ pudorem, ut interrogaretur à ſingulis ut negaret. Verum mulier affectibus tuis renunciandum eſt, ad totius domus noſtræ pertinere innocentiam credidi, ne ſe ipſe potius occideret. Sentit iudices mulier ad ius querelæ ſuæ nec quod torſerim, nec quod occiderim pertinere. Ita quærit quid mihi dixerit ille, de quo neſcit an dixerit. Quid ais mater impatiens? Ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus ſit? Ita ſi reſpondero remittis parricidium, tormenta non obijcis? O inconſultam muliebrem ſemper amentiam, quid iuuenis tormentis dixerit, tanquam ignoret interrogat, nihil me comperiſſe non credit, tanquã ſciat quid dixerit. Fidem communis ſanguinis, fidẽ communium malorum, ne parricidij me uelis agitare ſecretum, ne calamitatibus noſtris grauem facias innocentiam tuam. Viderit quid meruerit iuuenis ille, ego iam poſſum ſuprema uereri, & poſt exitum unici reuertor in patrem. Maior defunctis liberis præſtanda reuerentia eſt, nec quicquam minus conuenit affectibus patris, quàm ſi inſultare uideatur occiſo. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram noſtram mors ſeuera compoſuit. Quinimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam re-

uerentiam

uerentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere. Perſeueras, cogis, inſtas? Inuicem te mulier interrogo, cur ſi tantopere uolebas ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quàm nullis miniſtris, nullis cuſtodibus uallauerat pater? Quanto melius mater ipſum adiſſes, quanto fortius interrogaſſes una, quanto tibi plura dixiſſet? Quis te mulier affectus abegit, tenuit, exclu ſit? Agnoſco uerecundiam tuam, timuiſti credo, ne ſi illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis? Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cum ſtatione ueniens quid audierim nondum ſcio, totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem unici omnia qu bus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile ut aliquem pa ti pudorem parricida uideatur, ueruntamen ſtupore amentia, & in ſilen io orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium uerborum fides, omnis ſermonis autoritas, nec habet cauſam loquendi cui non poteſt credi. De ſine mulier interrogare. Filium quem occidit pater, nec abſoluere, nec accuſare iam debet: Quid, inquit, dixit cum occideres? Miſeram parricidij innocentiam, quod hoc me non poteſtas, non magiſtratus, non pro pinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus, ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem, nunquid ſcitis omnes Puta me mulier hoc tibi reſpondere, nō habent incredibilia uocē. Quædam maiora ſunt, quàm ut illa capiat modus ſermonis humani. Tu uero crede nihil aliud fuiſſe quàm furorem, inſaniſſe me puta, uidebam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſaniētis ha bui, quod tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, mihi locutus eſt, nō credis? Atqui multo minus creditura quid dixerit. Accipe mulier breuem ueramq́; rationem, cur in quæſtione iuuenis occiſus eſt. Torquebā, nec interrogabam, ſiqua ad aures tuas ab illa quamuis remota domus parte perlata uox eſt, meus gemitus fuit, meorum uiſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire uellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captauit quàm ſilentium, quod præſtare uita non poterat. Quiſquis in tormentis occiditur; ideo tortus eſt ut

ZZ occi-

tur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatumq; perduxi, hoc eſt, quin imo propter quod ad mortem uſq; contendi. Non explicant tormenta quæſtionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te miſera, ſi neſcis quid dixit. Ita non es contenta conſcientia tua, non ſufficit quod nõ habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poſcis uerba quæſtionis, cogis extorques. Teſtor, tu facis ne poßis negare quod dixero. Quid dixit? paraſſe ſe parentibus uenenum? negas. Proditionis agitaſſe ſermones? negas. Tyrannidis iuſſe conſilium? negas. Et quicquid dixero negabis: O bonæ conſcientiæ incauta ſimplicitas. Ita non times ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes ſcire mulier an mentiar, ſcis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit ſeculo, fecit temporibus inuidiam, deteſtatus eſt patrem, conuiciatus eſt matri. Quid dixit? plusquam interrogabam. Viciſti mulier obſtinationem meam. Audi breue ſuccinctumq; reſponſum quid dixerit, quod quæris, ꝗ putas. O ſi quis in illam uos ſecreti noſtri potuiſſet adhibere præſentiã uidiſſetis nouum genus quæſtionis. Stabam ſenex furijs monſtroſæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc uerberibus armatus, ſuper ora, ſuper oculos iacentis aßiſtens clamabam, furioſe, demens tace. Et ille uelut exuſtis amputatisq; per qua dolor exit in uerba, fuit attonitus amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus impoſuit, quoties hiatu oris auide flammas aduerſus exeuntia uerba collegit. Cum uero iam totus calor uerberibus expulſus uiribus nouiſſimi doloris erumperet; pertractis ab ima pectoris parte ſuſpirijs breuißime collecti ſpiritus, ille quo redditur anima ſingultus fuit, ſimilis exclamaturo, neſcio quid, quod & tu fortaßis audires: occupaui fateor, & aduocatis quas iã conſumpſeram uiribus, manibus, telis, totoq; corpore pariter adnixus antequã mentiretur, occidi Miſera temporis illius recordatio, deficientẽ in manibus meis filiũ uidi, aſpexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta ſuſpiria, & animam magno ſilentio exeuntem, non tamen tormenta laxaui, non ſubtraxi, reſtrinxiq; flammas. Miſerere mulier, ne quæras amplius uocem huius affectus, filium qui moriebatur occidi. Non perdidi tamen, non

perdidi unici mortem, fortunam non perdidi, iam me non interrogat niſi ſola mater. Conſiſte agedum mulier loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella laminas, prædico, teſtor, aliter non poſſum loqui, aliter mihi non poteſt credi. Quanquam miſerri me iuuenis (fas eſt enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi uocem nullus poterit dolor, quantum uolet, laceret, uel occidat, uincere me tormenta docuiſti. Si tamen fas eſt cogitationis memoria tractare uerba miſeræ quæſtionis, cur me corã populo magis interrogas? Eamus uxor in *illam deſolatam domum, in illud iam patris filijq́; ſecretum, ibi me interroga, ibi ubi torſi, ubi occidi, ubi adhuc forſitan filij tui uaga per mœſtos penates anima diſcurrit.* Porrigat *aliquis imaginem iuuenis occiſi, ponat in ſinu matris illas ueſtes, quibus ipſa iuuenem miſera comebat.* Eamus *ad tumulum, miſceamus ſupra buſta lachrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miſer mori poßum, explicuit te ſolicitudo pietas.* Non *ſcribo tabulas, teſtamento ſupremo uerba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouißimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos, à te uxor, per occiſi iuuenis umbram peto à te mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.*

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONVM FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google